

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

წიგნი დაბეჭდილია სსიპ სრულიად საქართველოს
მუსლიმთა სამმართველოს სამეცნიერო საბჭოს ინიციატივით და
რეკომენდაციით

Bu kitab Bütün Gürcüstan Müsəlmanları İdarəsinin Şərqi Gürcüstan
müftiliyinin elmi şurasının təşəbbüsü və məsləhəti ilə nəşr olunub.

Kitabın orijinal adı:	Faziletler Medeniyeti-2
Müəllif:	Osman Nuri TOPBAŞ
Anadolu türkcəsindən	
Azərbaycan türkcəsinə	
uyğunlaşdıran:	Eldəniz SALMANOV
Ədəbi Redaktor:	Elşən RZAYEV
Elmi Redaktor:	Sedat DEMİR
Nəşrə Hazırlayanlar:	Dr. Abbas QURBANOV Hacı BƏKİROĞLU
Dizayn:	Afiq İSGƏNDƏROV Elsəvər ƏHMƏDOV

სსიპ სრულიად საქართველოს მუსლიმთა სამმართველო
მადლობას უხდის საქართველოს ახალგაზრდობის დახმარების
და საგანმანათლებლო საზოგადოებას წიგნის გამოცემის
ნებართვისათვის

Bu kitabın nəşrinə icazə verdiyinə görə Bütün Gürcüstan Müsəlmanları İdarəsi
Gürcüstan Gənclərinə Yardım və Maarifləndirmə Təşkilatına təşəkkür edir.

Esma Oniani st, Tbilisi, Georgia, #23
Tel: (+995) 32 253 16 30
Mob: (+995) 577 62 30 31
ID: 401960794, Postal Code: 0159
E-mail: info.amag77@gmail.com

ƏSRİ-SƏADƏTDƏN GÜNÜMÜZƏ

მორალური
ცივილიზაცია

Fazilatlar *Mədəniyyəti - 2*

Osman Nuri TOPBAŞ

ოსმან ნური თოფბაში

Sözlərin ən gözəli Allahın kitabıdır.

Yolların ən xeyirlisi sünnə yoludur.

Ən sağlam sığınacaq təqvadır.

Kəlamın ən şərflisi zikrullahdır.

Qissələrin ən gözəli Qurandadır.

Nurlu yollar peyğəmbərlərin hidayət yollarıdır.

Elmin ən xeyirlisi və faydalısı irfana çevriləndir.

*Şükür edilən az miqdarda var-dövlət şükür edilməyən
çox var-dövlətdən xeyirlidir.*

Ən pis bəhanə ölüm anındakıdır.

Ən pis peşmanlıq qiyamət günündəkidir.

Xətələrin ən böyüyü yalançılıqdır.

*Ən xeyirli zənginlik könül zənginliyidir; qənaətlə zəngin-
ləşməkdir.*

Ən xeyirli iman qəlblərə nəqş olunandır.

Zəkatsız, infaqsız və sədəqəsiz pul axirətdə üz qarasıdır.

Qazancın ən pisi faizdir.

*Ən pis korluq haqq yoluna girdikdən sonra yolunu az-
maqdır.*

Ən pis korluq qəlbin korluğudur.

*İsrafın hər biri digərindən betərdir. Lakin ən pis israf
“insan israfı”dır.*

ÖN SÖZ

Bizləri Həzrət Peyğəmbərimizə ümmət olmaq xoşbəxtliyinə çatdıran Allah təalaya sonsuz həmd-sənalar olsun!

Bütün aləmlərə rəhmət olaraq göndərilən və biz ümmətinə örnək şəxsiyyəti ilə bənzərsiz **“fəzilətlər mədəniyyəti”** quracaq həyat düsturlarını öyrədən Peyğəmbərlər Sultanı Həzrət Məhəmməd Mustafağa da sonsuz salət və salam olsun!

İnsanı varlıqlar içində **əhsəni-təqvim**/ən gözəl şəkildə yaradan Allah təala bəndəsinin ömrünü əhatə edən bütün davranışların, əxlaqın, ibadətlərin, əbədi aləmə qayıdışın, ən gözəl xüsusiyyətdə olmasını istəyir. Çünki Rəbbimiz özünə xəlifə olaraq yaratdığı insanın bu uca şərəfə layiq bir həyat yaşamasını və nəhayət xəlifə olaraq seçdiyi insanı əbədi vüsəl yolu olan cənnət və camalı ilə mükafatlandırmağı arzu edir.

Bu mənada insanın son nəfəsinə qədər bütün ömrünü **əhsəni-təqvim** keyfiyyətində **“fəzilət iqlimi”** içində keçirə bilməsi, şəxsiyyətin təsdiqi deməkdir. Çünki hər qiymətli varlıq, layiq olduğu qiymətə görə dəyərləndirilir. Əgər əbəs və səhv şəkildə dəyərləndirilərsə, nəticədə həmin qiymət hədəf edilməmiş olur.

Məsələn, brilyant, yaqut və almaz hər biri bir daş növüdür. Lakin o qiymətli daşlar ən gözəl yerlərdə istifadə edilir və saxlanılır. Adi çınqıl isə yalnız yollardakı çuxurları doldurmaq üçün istifadə edilir. Belə olan halda qiymətsiz daş-qaşı (necə də olsa onlar da daşdır) deyərək çuxurlara doldurmaq ən böyük axmaqlıq və əbəs işlərlə məşgul olmaq sayılır!

Məhz bunun kimi, varlıqların göz bəbəyi olan insanın da, ilahi fəzilətlərin fərəhli iqlimi içində yaşamaq yerinə, qafil bir həyat tərzini keçirməklə ömürlərini zay etməsi də ən böyük axmaqlıqdır. Hətta daha dəhşətli bir qafillik, qədir-qiymətini bilməməkdir. Belə bir insan Haqq dərgahındakı bütün izzət, şərəf və heysiyyətini itirmiş, insanlıq dəyərindən məhrum qalaraq özünə zülm etmiş olar.

Həzrət Əli -radiyallahu anh- insanın bu imtahan aləmindəki qafilliyi və nadanlığı haqqında belə deyir:

“Fəzilətə uc almaq çətin, rəzalətə alçalmaq asandır.”

Bu baxımdan insan daim mənəvi tərbiyəyə möhtacdır. Tərbiyə insana fitrətində olmayan bir şeyi qazandıra bilməz. Təqva və günah, yaxşılıq və pislik təmayülləri insanda fitri olaraq mövcuddur. Əsl fəzilət də, fitrətdəki mənfi təmayülləri yox edərək müsbət məziyyətləri inkişaf etdirməyə çalışmaqdır.

Məhz Allah təala bəndələrinin nəfsani tələlərə düşməmələri, mənasız həyata sürüklənməmələri və yaradılışdan gələn məziyyətlərini inkişaf etdirə bilmələri üçün, **“əhsəni təqvim”** düsturu olan fəzilətləri, ilahi kitablar vasitəsilə insana lütf etmişdir. Həmçinin həmin fəzilətləri canlı bir misal olaraq bizə öyrətməsi üçün də peyğəmbərlər göndərmişdir.

Çünki bu gözəlliyin təzahürü üçün yalnız gözəl prinsiplər ortaya qoymaq kifayət etmir. Ölçülər, hökmlər və prinsiplər nə qədər mükəmməl olursa olsun, onların tətbiq edilə biləcəyinin, yəni sözdən əmələ, nəzəriyyədən praktikaya keçirilib yaşanıla biləcəyinin həyatdan canlı misallarla isbat edilməsi zəruridir. Əks halda həmin gözəl düsturlar insan idrakında aydınlaşa bilməz və sırf bir nəzəriyyə kimi qalmağa məhkum olar. Çünki insan həmişə nümunəyə möhtacdır. Nümunə olmadan həqiqətləri, gözəllikləri və fəzilətləri qavramaq olduqca çətinidir. Lakin nümunə sayəsində xeyir də, şər də idrakda qətiləşir. Bu mənada insanı əbədi səadətə qovuşduracaq fəzilət ölçülərini, həyat tərzini ilə şəxsən yaşayan nümunə, mükəmməl və ideal şəxsiyyətlərə ehtiyac vardır.

hikməti də budur. Yəni Qurani-Kərimin hökmlərinin yaşanılan gözəlliklər olduğunun, Peyğəmbərimiz -səllallahu əleyhi və səlləm-in həyatında əks etməsidir. Əks halda insan, nəfsani arzuları ilə ziddiyyət təşkil etdiyinə görə onları yaşamaz, güc çatmaz, xəyal edilməyəcək hökmlər kimi qəbul edərdi. Belə ki, əvvəlki peyğəmbərlərin vəfatından sonra, ali prinsipləri həyat tərzilə təmsil edən şəxslərin qalmadığı dövrlərdə insanlar ilahi kitablardakı bir çox gözəl qaydaları, fəzilətləri və əmrləri; “Bunların tətbiqi qeyri-mümkündür!” -deyərək öz mənfəət və nəfsani arzularına görə təhrif etmişdilər.

Bu da göstərir ki, bəyan edilən ali prinsiplərin həqiqətən yaşanılan bilən hökmlər olduğunun həyatdan misallarla təsdiq edilməsi zəruridir. Buna görə ki, son ilahi kitab olan Qurani-Kərim Həzrət Peyğəmbərin qəlbinə endirilmiş və ilahi fəzilətlər ona təbii həyat düsturu olaraq ehsan edilmişdir. Ta ki, bütün insanlar onu nümunə götürərək uca fəzilətləri yaşaya bilmək xoşbəxtliyinə nail olsunlar, fəzilətlərinə uyğun bir şəkildə **“əhsəni təqvim”** üzrə yaşayaraq ilahi vüsala qovuşsunlar... Ayeyi-kərimədə belə buyurulur:

“(Ya Rəsulum!) Cəbrailə düşmən olan kimsəyə de ki, onu (Qurani) özündən əvvəlkiləri (Tövrati və İncili) təsdiqləyici, möminlər üçün isə hidayət və müjdəçi olaraq Allahın izni ilə sən qəlbinə o nazil etmişdir.” (əl-Bəqərə, 97)

Yəni Quran Həzrət Peyğəmbərimizin qəlbinə endirilməklə onun hər halında əks etdi; kamilliyinə, davranışlarına, vicdan və şüuruna, bir sözlə varlığının hər zərrəsinə həkk olundu. Beləliklə Peyğəmbərimiz -səllallahu əleyhi və səlləm-in bütün həyatı canlı bir Quran təfsiri mahiyyəti halına gəldi. Allah təala ilahi həqiqət və fəzilətləri onun şəxsinə nümayiş etdirdi.

İnsan sevdiyini nümunə götürür və ona heyran olur. Sevməyin dərəcəsi də, sevənin, seviləndəki hallarla həmhal olması, yəni onu nümunə götürməsi nisbətindədir. Kütlələr də nümunə götürdükləri liderlərə görə formalaşırlar. Belə ki, Peyğəmbərimiz -səllallahu əleyhi və səlləm-in nümunəvi şəxsiyyəti ətrafında məhəbbətlə halqalanan səhabə nəslilə, onun nəbəvi irşad və tərbiyəsi ilə formalaşaraq bəşər

tarixinə “**əsri-səadət**” ərnağan etdi. Huneyndə səhabeyi-kiram onun sayəsində cəsarət tapdı. Uhudda təvəkkül və riza halını onunla yaşadı. İş, ailə və ticarət həyatında, bəşəri münasibətlərdə, ictimai xidmətlərdə, gözəl əxlaq və ibadət həyatında səhabənin halları həmişə ondan əks etdi. Səhabəni səhabə edən, onları əxlaq və fəzilətdə zirvəyə qaldıran, ona iman edib, onu məhəbbətlə nümunə götürmələri idi.

Ayeyi-kərimədə:

“Şübhəsiz ki, sən böyük bir əxlaq üzərindəsən!” (əl-Qələm, 4) buyrulur ki, Həzrət Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm-i bundan daha gözəl bir təriflə anlatmaq qeyri-mümkündür. Allah təala bəşər tarixində təzahür edəcək uca əxlaq və fəzilətlərin zirvəsini, bütün bəşəriyyətə onun nümunəvi şəxsində təqdim etmişdir.

Buna görədir ki, inanan və inanmayan hər kəs, Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm-in uca əxlaq və fəzilətinə heyrandır. Ən qatı düşmənlərindən olan və; “Biz, sənin **əmin** və **sadiq** bir insan olduğunu bilirik. Lakin gətirdiyini istəmirik.” -deyən Əbu Cəhldən tutmuş bu günə qədər olan münkirlər Həzrət Peyğəmbərimizin uca şəxsiyyətini etiraf etmişdir. Tarix onun fəzilətini hər əsrdə ən yüksək zirvəyə qaldırmışdır. Məhz bunlardan biri:

Amerikalı elm xadimi Mixael Hart 1979-cu ildə dünyanın gəlib-keçmiş ən məşhur 100 böyük dahisini seçdi. Dahi insanların qabiliyyətlərini, mübarizələrini, icraat və uğurlarını kompyutərə qeyd etdi. Aylarla davam edən tədqiqatdan sonra kompyuter verilən məlumatlar əsasında dünyanın ən dahi insanının adını açıqladı. Bu ad, **Həzrət Məhəmməd** -səllallahu əleyhi və səlləm- idi.

Araşdırmalardan sonra fransız jurnalı Le Point, Həzrət Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm-i 1979-cu ildə “İlin Adamı” seçdi. 29 dekabr 1979-cu il tarixli qəzetlər, xəbərlərdə bunları yazırdı:

“Həzrət Məhəmməd 571-632-ci illərdə yaşamasına baxmayaraq dünyadakı təsiri günbəgün böyüyür və milyonlarla insan hələ də onun qoyduğu yolla gedir.” (Zəfər jurnalı, 97/3-8)

Çünki onun göstərdiyi yolla getmək insan üçün yeganə nicat, xoşbəxtlik, səadət və rəhmət qapısıdır.

Onun izi ilə getmək canlı bir Quran ola bilmək sirrinə nail olmaqdır.

O gözəl adı bu gün də mühafizə etməyimizə baxmayaraq, bu hiss və düşüncəyə nə qədər sahib çıxdığımızı bir-bir bütün millət olaraq özümüzdən soruşmalıyıq.

Yenidən o böyük şərəf və izzətə nail ola bilmək üçün o uca Peyğəmbəri canımızdan daha çox sevməli, onun hər halı ilə öz hal və davranışlarımızı müqayisə etməliyik. Buna görə də onu, bütün söz və davranış mənzuməsi etibarilə gözəl və xüsusilə qəlbən tanımalı və tanıtmalı, onun ruhaniyyətindən feyz almağın həyəcanı içində nurlu yolu ilə irəli getməyə çalışmalıyıq.

Lakin bütün bunları reallaşıdırı bilmək üçün ilk növbədə onun getdiyi yolla necə irəliləyə biləcəyimizi tam şəkildə dərk etməliyik. Məhz bu səbəbdən acizənə bir şəkildə **“Fəzilətlər Mədəniyyəti”** adlı əsərimizin ikinci cildini qələmə aldım. Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm-in həyatında formalaşan fəzilət düsturlarını müəyyən bir ehtiva daxilində ifadə etməyə çalışdım. İstər əvvəl nəşr edilmiş əsərlərimizdən, istərsə də mötəbər mənbələrdən istifadə etdiyimiz mövzular daxilində fəzilət nümunələrinə dair şərhlər verdik. Lakin kitabda dərc etdiyimiz fəzilət nümunələrinin, gözəl əxlaqın zirvə nöqtəsi olan Əziz Peyğəmbərimizin şanını ifadə xüsusunda dəryadan bir damcı olacağı şübhəsizdir. O, burada zikr edilən və edilməyən fəzilətlərin hamısını gözəl əxlaqında cəmləşdirməklə yanaşı, onun layiq olduğu fəzilətin dərəcəsini ifadə etmək üçün bəşəriyyətin söylədiyi bütün mədh-sənalar kifayətsiz qalır. Həzrət Əli -radiyallahu anı-ın buyurduğu kimi:

“Sizə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-dən bir hədis, bir söz və ya bir məsələ rəvayət edildiyində, Allah Rəsulunun hidayət və təqva baxımından bundan daha üstün olduğunu bilin!” (Əhməd, I, 122)

Bu şüur və həssaslıq içində onun bəşəriyyətə dünyəvi və üxrəvi qazanc gətirən **xidmətləri** və dünyanı cənnət halına gətirəcək **davranışları** əsasında ortaya qoyduğu prinsipləri anlatmağa çalışdım. Həm-

çinin bu prinsiplər daxilində Allah Rəsulunun mənəvi tərbiyəsində böyüyən səhabeyi-kiramın, “vərəsətul-ənbiya”, yəni peyğəmbər varisi olan Haqq dostlarının və onların yolunu davam etdirən fəzilətli şəxsiyyətlərin ibrət və hikmət dolu hallarından misallar verməyə çalışdıq.

Niyyətimiz; Allah Rəsulunun, səhabeyi-kiramın və Haqq dostlarının uca əxlaqından bir zərrə də olsa nəsib ala bilmək, Quran əxlaqının canlı bir nümunəsi halına gələ bilməkdir. Ömrümüzü Allaha və Rəsuluna layiq gözəlliklər içində keçirə bilməkdir.

Rəbbimiz, bütün gözəl niyyətlərimizi rızası ilə mükafatlandırсын. Əməlisaleh dəftərlərimizi gözəl təcəllilərlə doldursun. Qəlbinə endirilən vəhylərlə canlı bir Quran olan Rəsulullahın ruhaniyyətindən qəlblərimizə feyz və bərəkət yağıdırsın. Ta ki, biz də onun ümməti olaraq eyni fəzilətlərdən nəsib ala bilək.

Ya Rəbb, Peyğəmbərimiz -səllallahu əleyhi və səlləm-in yolunda; onun məhəbbəti, əxlaqı və fəzilətləri ilə yaşamağı hər birimizə nəsib et!

Amin!..

Osman Nuri TOPBAŞ

Birinci Bölüm

Xidmət

"Bir qövmün əfəndisi, onlara xidmət edəndir."

(Deyləmi, Müsnəd, II, 324)

"Bu gün Allah üçün nə etdin?!"

XİDMƏT

Xidmət Allah təalanın bizi məsul etdiyi ictimai bəndəlik vəzifəmizdir. Möminin həyatı bütün yaradılmışlara xidmət etmək sayəsində bərəkət, məna dərinliyi və müqəddəslik qazanır. Fani cismini Allah rızası üçün xidmət yolunda qurban edən şəxs, ölümsüz olan ruhunu əbədi olaraq azad etmiş olar.

Mövlana həzrətləri bunu nə gözəl şəkildə ifadə edir:

“İbadət edərək, ehsan və ikram edərək, xalqa xidmət göstərərək əldə edcəyin qəlb gözü ilə, gördüyün bu müxtəlif rənglərdən başqa rənglər görərsən. Adi daşlar yerinə mirvarilər, qızıl cövhərlər seyr edərsən. Hətta inci nədir ki? Sən özün dəniz olarsan; Səmada seyr edən, gəzib dolaşan günəş olarsan.”

Allah təala, biz bəndələrinə saysız nemətlər bəxş etmiş və bu nemətlərlə də məxluqatına xidmət etməyimizi istəmişdir. Özlərinə lütf edilən nemət və imkanlara baxmayaraq, şəxsi mənafeələrini və mənfəətlərini düşünüb xidmət etməyən insanlar barsız bir ağaca bənzəyirlər. İnsan oğlu bu cəhəti ilə sanki çinar ağacını xatırladır. Çinar ağacı, böyük bir ehtişama sahibdir və əsrlərlə yaşaya bilir. Lakin çinar ağacının hər hansı bir meyvəsi olmur. Hətta gövdəsindən taxta belə olmaz və yalnız odun kimi yandırmağa yararlıdır. Lakin zeytun ağacı əkiləndən bir il sonra dərhal meyvə verməyə başlayır. Halbuki çinar qədər ehtişama sahib deyildir.

İnsan da zənginlik, sağlamlıq, elm və s. kimi maddi və mənəvi baxımdan geniş imkanlara malik olduğu halda, çinar ağacı kimi bar verməsə özünə zülm etmiş olar. Ağillı bir insan zeytun ağacı kimi

tez bir zamanda bar verməyə, yəni ətrafındakılara faydalı olmağa çalışmalıdır. Onun barı isə məxluqata xidmət etməkdir.

Allah təala xidmətə böyük bir sirr bəxş etmişdir. Allaha ibadət etmək üçün yaradılan insana xidmət göstərmək, bir mənada Allaha ibadət etməkdir. Allah təala dininə xidmət edən və bəndələrinin müşküllərini həll etməyə çalışan şəxslərin çətinliklərini dəf edəcəyinə zəmanət verir. Bütün məşğuliyyəti öz dərdindən ibarət olanları isə dərdləriylə baş-başa buraxır.

Xidmət nəfsin xudbinliyindən qurtularaq başqalarını düşünən bir ruhla məxluqata yönəlməklə Allahın rızasını axtarmaqdır. Səmiyyətlə edilən xidmətlər, həqiqətdə Haqqa çatmaq arzusunun davranışlara əks etmiş ifadəsidir.

Hər mömin, Allahın rızasını əldə edə bilmək üçün, mənsub olduğu cəmiyyətə layiqincə xidmət etməyi mühüm bir vəzifə hesab etməlidir. Çünki həyatını xidmətə həsr edən şəxs, yaşadığı cəmiyyətdə hansı məqamda olmasından asılı olmayaraq, Haqqın dərgahında çox qiymətli bir məqam sahibi olur. Belə ki, bir hədisi-şərifdə:

“Bir qövmə xidmət edən şəxs, (əcr və mü kafata nail olmaq baxımından) onların ən üstünüdür.” -buyurulur.¹

Əbu Hüreyrə -radiyallahu anh-ın rəvayət etdiyinə görə Peyğəmərimiz -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurmuşdur:

“Bir nəfər yolun ortasında bir ağac budağı gördü və; “Allaha and içirəm ki, müsəlmanları narahat etməməsi üçün bunu buradan götürəcəm.” dedi, (götürdü və) bu səbəbdən cənnətə nail oldu.” (Müslim, Birr, 128)

“Bir nəfər yolda gedərkən qarşısında bir tikan kolu gördü və onu götürüb yoldan kənara atdı. Bu səbəbdən Allah ondan razı qaldı və qüsurlarını bağışladı.” (Buxari, Azan 32, Məzalim 28; Müslim, Birr 127, İmarə 164)

Unutmamaq lazımdır ki, Haqqın rızası bəzən səmiyyətlə edilən kiçik bir əməldə gizlidir. Bir sözlə böyük-kiçik demədən bütün

faydalı xidmətləri edərək hər zaman Haqqın rızasını axtarmaq lazımdır.

Allah dərgahında ən məqbul əməl, Allah rızası üçün insanlara xidmət etmək və gözəl əxlaq sahibi ola bilməkdir. Haqq yolunda olmaq insanlara xidmət göstərməkdən, onlara faydalı olmaqdan başqa bir şey deyil. Peyğəmbərimiz -səllallahu əleyhi və səlləm- belə bu yurur:

“İnsanların ən xeyirlisi insanlara faydalı olandır.” (İbn Həcər, əl-Mətalibul-Aliyə, 1, 264) Belə ki, ilahi riza ilə üst-üstə düşən kiçik bir xidmət bəzən bir çox nafilə ibadətdən üstün olur.

Bu həqiqətin əsri-səadətdə yaşanmış bir misalı bu şəkildədir:

İstinin çox şiddətli olduğu günün birində Allah Rəsulu -səllallahu əleyhi və səlləm- səfərdə ikən münasib bir yerdə qonaqlamışdı. Səhabənin bir qismi orucly idi. Orucly olanlar yorğun olduqlarına görə yatdılar. Orucly olmayanlar isə kölgələnmək üçün çadırlar qurdular, dəstəmaz almaq və heyvanları sulamaq üçün su daşıdılar, orucly olanlara xidmət etdilər. İftar vaxtı gəldiyində Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Bu gün oruc tutmayanlar (daha çox) savaba nail oldu.” -buyurdu. (Buxari, Cihad, 71; Müslim, Siyam, 100-101; Nəsəi, Savm 52)

Həzrət Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm-in ömrü əvvəldən axıra kimi bərəkətli bir xidmətlə keçmişdir. Hər şeydən öncə o, bütün həyatını insanların hidayətə çatması və daxili aləmlərinin mənəvi gözəlliklərlə bəzədilməsi kimi ülvə bir xidmətə həsr etmişdir. Bununla yanaşı digər zahiri xidmətləri də ən gözəl şəkildə yerinə yetirmişdir.

Məsələn, Kəbə yenidən təmir olunanda, Quba məscidi və Məscidi-Nəbəvi inşa ediləndə, Xəndək qazılarda əshabının bütün israrlarına və onun işləməsinə mane olmalarına baxmayaraq onlarla bərabər işləmişdir. Səyahətlərin birində hər kəs bir iş görərkən, Allah Rəsulu -səllallahu əleyhi və səlləm- də odun yığmaq vəzifəsini öz üzərinə götürmüş, əshabının “Biz sizin yerinizə də edərik”-deyə israr etmələrinə baxmayaraq qəbul etməyib həmin işi özü görmüşdür.

Onun yanına gələn qəbilə başçıları ilə yaxından maraqlanmış və şəxsən özü onlara xidmət etmişdir. Yanına bir ziyarətçi gəldiyi vaxt evdədirsə dərhal altına döşəkçə qoyar, çöldə olduqda isə ridasını (arxalığını) çıxarıb qonağının altına sərərdi.

Kainatın fəxri Peyğəmbərimizdəki bu böyük təvazökarlıq və xidmət ruhu, bütün ümmət üçün də bənzəri olmayan bir nümunədir. Onun həyatı başdan sona qədər Haqqa, bəşəriyyətə xidmət etməklə keçmişdir. Onun yetişdirdiyi mübarək nəsil də, həyatlarını Allah və Rəsuluna həsr etmiş; Allah yolunda xidmət etmək həyatlarının ən böyük meyarı olmuşdur.

Qardaşlıq hisslərinin zəiflədiyi, ictimai nizamın yox olduğu, kin və düşmənçiliyin çoxaldığı dövrümüzdə bu xidmət ruhuna daha çox ehtiyac duyulmaqdadır. Belə zamanlarda edilən kiçik bir xeyirxahlığa və xidmətə Allah təala çox böyük mükafatlar ehsan edir. Bu məsələ ilə əlaqədar olaraq İmam Rəbbani həzrətləri belə buyurur:

“Həzrət Peyğəmbərimizin sünnəsinə və onun gətirdiyi hökmlərə tabe olmaq nemətinə çatan şəxs necə də xoşbəxtdir. Bu gün onun dininin haqq olduğuna inanaraq edilən ən xırda bir iş belə, böyük işlər kimi qəbul edilir...” (Məktubati Rəbbani, 44-cü məktub).

Bir sözlə özümüzü və nəsillərimizi Allah Rəsulu -səllallahu əleyhi və səlləm-in xidmət əşqi ilə bəzəməliyik. Bütün sahələrdəki xidməti sevərək və şəfqətlə yerinə yetirən, fəzilət timsalı möminlər halına gətirməliyik.

Lakin edilən xidmətlərin Allah dərgahında məqbul olması bəzi şərtlərə əsaslanır. Ona görə xidmət; ixtlas, mərhəmət və başqalarını düşünən bir qəlblə, yalnız Allah rızası üçün edilməlidir.

Xidmətdə tənbel davranmaq, xoş niyyətlə olsa belə işləri gecikdirmək xidmətin dəyərini aşağı salır. Edilən bir xidmətlə Haqqın rızasına nail ola bilmək üçün onu böyük bir nemət bilmək və ibadət həyəcanı ilə yerinə yetirmək lazımdır. Əsri-səadətdə yaşanan bu hadisə, bu haqda çox ibrətli bir misaldır:

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- əshabının bir qismini sa-
vaşa göndərmişdi. Aralarından bir nəfər geridə qaldı. Ailəsinə:

“-Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- ilə birlikdə zöhr namazını qılım, sonra ona salam verib vidalaşım”-düşüncəsilə geri qalıram. Bir də mənə dua etsin ki, o dua mənim üçün qiyamətdə şəfəətçi olsun” -dedi.

Həmin şəxs Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- ilə birlikdə namaz qıldıqdan sonra üzünü ona çevirdi və salam verdi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Yoldaşlarının səni nə qədər keçdiyini bilirsənmi?*”-dedi. Səhabə:

“-Bəli, səhər tezdən getdikləri məsafə qədər məni keçdilər”-dedi. Bundan sonra Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Canımı güdrəti əlində tutan Allaha and içirəm ki, onlar fəzilətdə səni, Şərq ilə Qərb arasındakı məsafə qədər keçdilər.*” –buyurdu. (Əhməd, III,438)

Başqa bir rəvayətdə isə:

“-*Yer üzündəkilərin hamısını infaq etsən, onların erkəndən çıxdıqdakı fəzilətini əldə edə bilməzsən.*” –buyurdu. (Tirmizi, Cümə, 28/527; Əhməd, I, 256; Beyhəqi, III, 187)

Bu səhabə, öz düşüncəsinə görə xoş bir niyyətlə xidmətdən geri qaldığı halda Rəsulullah –səllallahu əleyhi və səlləm-in etirazı ilə qarşılaşdı. Həmin şəxs Allah Rəsuluna yaxın olaraq onu məmnun etmək istəyərkən, Peyğəmbərimizin mübarək qəlbini incitdi. Deməli, mühüm olan Allah yolunda məhəbbətlə xidmət edə bilməkdir. Şəxsi həzz və düşüncələri ilə cəmiyyətdən ayrılaraq xidmətdən geri qalmaq böyük mənəvi itkilərə yol açır. Halbuki Allah təala birlik və bərabərlik içində xidmət etməyimizi istəmişdir. Belə ki, Qurani-Kərimin bir ayəsində buyurulur:

“Şübhəsiz ki, Allah Öz yolunda möhkəm divar kimi səf çəkib döyüşənləri sevər!” (əs-Saff, 4)

Məhəbbət zəhmətləri rəhmətə inqlab etdirən ən təsirli bir iksirdir. Məhəbbətlə edildiyində ən ağır xidmətlər belə asanlıqla və ürəkdən yerinə yetirilir. Allah yolundakı hər xidməti məhəbbət və

şəfqətlə yerinə yetirən mərhəmətli və fədakar bir mömin ətrafı üçün xoşbəxtlik və nəşə mənbəyidir. Həmin şəxs ixlasla etdiyi xidmətlərlə ətrafında xoş bir səda buraxaraq, Allahın sevdiyi bəndə olmağa çalışır.

Məhəmməd İqbalın təmsilindəki bu sözlər, çətinliklər qarşısında qalan hər bir xidmət əhlinin yoluna nur saçacaq mahiyyətdədir:

“Bir ceyran başqa bir ceyrana dərini danışdı:

“-Bundan sonra Kəbədə, Hərəmi-Şərifdə yaşayacam. Orada yatıb-duracam, orada otlayacam. Çünki yaylaqlarda ovçular tələ qurmuş və gecə-gündüz biz ahuları axtarırlar. Artıq ovçu əlindən aman da olmaq istəyirəm. Qəlbim də bir az aram tapsın!..”

Bunları dinləyən digər ceyran, ona bu sözlərlə qarşılıq verdi:

“-Ey ağıllı dostum! Yaşamaq istəyirsənsə təhlükə içində yaşa. Özünü daim çarx daşına sür; Ağzı iti olan qılıncdan daha kəskin yaşa! Təhlükə, qüdrəti imtahan edər. Cism və canın nəyə qadir olduğunu bizə o bildirir.”

Bəşəriyyətə edilə biləcək ən mühüm və ən başlıca xidmət, islamı təbliğ etmək və öyrətməkdir. Yəni insanlara yaxşını, gözəli, doğru və xeyirli olanı tövsiyə edib, onları pis əməllərdən çəkəndirməklə Haqqa və həqiqətə dəvət etməkdir. Çünki Allahın Kitabını və Rəsulunun sünnəsini həyatımıza tətbiq edə bilmək üçün hər şeydən öncə haqqı təbliğ və xalqa xidmət vəzifəsinin qəlbimizdə istək halına gəlməsi olduqca zəruridir.

1. Haqqa dəvət

Bir mömini digər insanlardan fərqləndirən ən mühüm amillərdən biri mərhəmətdir. Yaradandan ötrü yaradılanlara göstərilən mərhəmətin təzahürü kimi edilən müqəddəs xidmətlərin başında da islamı təbliğ və Haqqa dəvət gəlir.

İnsanları xeyirxahlığa çağırmaq, xətalarını düzəldərək bilmədikləri düğruları öyrətmək, mənəviyatlarını gücləndirib qəlb aləmlərini

Haqqa istiqamətləndirmək, onlara ediləcək ən mühüm xidmətdir. İnsanların həm bu dünyalarını, həm də əbədi həyatlarını gözəlləşdirən bu xidmət, iman nemətindən ötrü Haqqa şükür vəzifəmizin də ən bariz şəkildə təzahürüdür. Haqqın rızasını qazandıran bərəkətli və fəzilətli saleh əməldir. Bir insan üçün Allah təalanın bu mədhinə nail olmaqdan daha böyük bir xoşbəxtlik təsəvvür edilə bilərmi?:

“(Xalqı) Allaha tərəf çağıran, yaxşı iş görən və: “Mən müsəlmanlardanam!” - deyən kəsdən daha gözəl danışan kim ola bilər?!” (Fussilət, 33)

Şanı uca Rəbbimiz razı olduğu və əbədi qurtuluşa çatdırdığı saleh bəndələrindən olmağımızı arzu edərək belə buyurur:

“(Ey müsəlmanlar!) İcərinizdə (insanları) yaxşılığa çağıran, xeyirli işlər görməyi əmr edən və pis əməlləri qadağan edən bir camaat olsun! Bunlar (bu camaat), həqiqətən nicat tapmış şəxslərdir.” (Ali-İmran, 104)

Həzrət Peyğəmbərimiz -səllallahu əleyhi və səlləm- də təbliğ xidmətinin əhəmiyyətinə dair belə buyurmuşdur:

“Allaha and içirəm ki, Allah təalanın sənin vasitənlə bir nəfəri hidayətə çatdırması, (ən qiymətli dünya neməti sayılan) qızıl dəvələrə sahib olmağından daha xeyirlidir.” (Buxari, Əshabun-Nəbi, 9)

Belə ki, Həzrət Əbu Bəkr -radiyallahu anh- sərvətinin çoxunu kölələri azdlığa qovuşdurmaq və onların hidayətinə vəsilə olmaq üçün sərf edərdi. Çünki bir mömini sevindirmək və onun bəndəlik vəzifələrini könül rahatlığı ilə yerinə yetirə bilməsini təmin etmək Həzrət Əbu Bəkr -radiyallahu anh- üçün tərif edilməyəcək qədər bir səadət qaynağı olmuşdur. Sərvətini bu şəkildə xərcləməsindən xoşlanmayan atası Əbu Kuhafə bir gün:

“-Oğlum, sən həmişə zəif və çarəsiz kölələri satın alıb azad edirsən. Madam kölələri azad edirsənsə, qolu zorba kölələri satın al ki, təhlükə və pisləklərə qarşı səni qoruya bilsinlər.” -dedi.

Həzrət Əbu Bəkr -radiyallahu anh- isə:

“-Atacan, mənim bu şəkildə davranmaqda yeganə məqsədim Al-

lah rizasına nail olmaqdır. Mən onları azad etməklə, yalnız Allah dərgahındakı mükafatımı almaq istəyirəm.” -dedi.

Həzrət Əbu Bəkrin bu və buna bənzər cəmərdlik və xidmətlərini mədh etmək üçün bu ayələr nazil oldu:

“Kim (malını Allah yolunda) versə, (Allahdan) qorxsə, və ən gözəl sözü (lə iləhə illəllah kəlməsini) təsdiq etsə, Biz ona ən asan olanı (Cənnəti) müyəssər edəcəyik!” (əl-Leyl, 5-7)²

Aləmlərin fəxri -səllallahu əleyhi və səlləm- bir hədisi-şərifində belə buyurur:

“Hidayət yoluna dəvət edən şəxs, ona tabe olanların əcri qədər mükafat alar. Bu, ona tabe olanların əcrindən heç bir şey əskiltməz! Pis bir yola dəvət edən insan da, ona tabe olanların günahları qədər günah alar. Bu da ona tabe olanların günahlarından heç bir şey əskiltməz.” (Müslim, Elm, 16; Əbu Davud, Sünnə, 6/4609)

Göründüyü kimi həm haqqı və xeyirxahlığı təbliğ, həm də şərəf və batilə dəvət sayəsindəki fəaliyyətlərin qarşılığı, qartopunun yuvarlanaraq böyük bir qar yığımına çevrilməsi kimi artır.

Təbliğ xidməti, eyni zamanda **“böyük bir cihad”**dır. Belə ki, Allah təala bu haqda buyurur:

“(Ya Rəsulum!) Kafirələrə itaət etmə və onlara qarşı (Quranla) böyük bir cihad et! (Var gücünlə vuruş!)” (əl-Furqan, 52)

Qurani-Kərim ayəsindəki bu **“böyük cihad”** əmrinin hələ möminlərin müşriklərlə mübarizə edəcək maddi güclərinin olmadığı Məkkə dövründə nazil olması, cihadın ən mühüm mənalardan birini göstərir ki, o da Qurani-Kərimin həyata tətbiq edilməsi və insanlara izah edilməsidir. Çünki o dövrdə möminlərin əlində Allahın kəlamından başqa heç bir vasitə yox idi. Yalnız Qurani-Kərimi öyrənir və onu təbliğ edirdilər. Çox böyük əzab və məşəqqətlərə qatlanaraq islamın hidayət dəvətini insanlara çatdırmağa çalışırdılar.

2. İbn Hişam, *Sirətun-Nəbi*, Beyrut 1937, Darul-fikr, I, 341; Təbəri, *Camiul-bəyan an təvili ayil-Quran*, Beyrut 1995, XXX, 279 (əl-Leyl, 5-7 təfsirində); Suyuti, *Lübabun-Nuqul*, Beyrut 2006, səh.257-258.

Təbliğ xidmətində arzu edilən nəticəni əldə edə bilmək üçün hər şeydən öncə Quran ilə məşğuliyyətdə dərin mənəvi kamilliyə çatmış həssas bir qəlbə sahib olmaq və Quran əxlaqı ilə əxlaqlanmaq lazımdır. Çünki islamın ən gözəl təbliği, insanın sanki canlı bir Quran kimi yaşayaraq islamın gözəlliklərini öz həyatında tətbiq etməklə mümkündür.

Həzrət Peyğəmbərimiz -səlləllahu əleyhi və səlləm- də, əlinə düşən hər fürsətdə ümmətinə təbliğ vəzifəsini və onun məsuliyyətini xatırlatmış və buna sövq etmişdir. Belə ki, bir hədisi-şərifində belə buyurur:

“Məndən bir ayə olsa belə, insanlara çatdırın.” (Buxari, Ənbiya, 50)

“Bizdən bir hədis eşidən və onu başqalarına çatdırma bilmək üçün eynilə mühafizə edən insanın Allah üzünü ağartsın. (Çünki,) şəxsinə elm çatdırılan neçə insanlar vardır ki, həmin məlumatı, şəxsən eşitdiyi insandan daha yaxşı başa düşər və tətbiq edər.” (Tirmizi, Elm, 7)

Bəşəriyyəti pislik və şərdən uzaqlaşdıraraq gözəlliyə və xeyirxahlığa dəvət etməyin bir baxımdan Haqqa imanın məhənk daşı məhiyyətində olduğunu bəyan edən bu Nəbəvi hədis olduqca ibrətlidir.

“Sizdən hər kim bir pislik görərsə onu əli ilə düzəltsin; buna gücü çatmazsa dili ilə düzəltsin; buna da gücü çatmazsa qəlbində kin bəsləsin ki, bu da imanın ən zəif məqamıdır.” (Müslim, İman, 78)

Kainatın fəxri Peyğəmbər -səlləllahu əleyhi və səlləm- bir gün yaxşılığı tövsiyə edib pisliliyə mane olmaq məsuliyyətindən bəhs edərkən belə bir misal vermişdir:

“Gəmi sərnəşinləri alt və üst mərtəbələrə yerləşdilər. Gəminin alt mərtəbəsində səyahət edənlər; “Su ehtiyacımızı qarşılamaq üçün tez-tez yuxarı çıxırıq və yuxarıdakıları narahat edirik. Gəminin döşəməsində bir dəlik açıb suyu oradan götürək.” -deyə öz aralarında söhbət etdilər.

Belə bir məqamda üst mərtəbədəkilər onlara mane olmasa, hamısı birdən dənizdə batıb boğularlar. Əgər onlara gəmini deşməyin səhv

olduğunu deyərlərsə, həm özlərini, həm də digərlərini boğulmaqdan xilas edərlər.” (Buxari, Şəhadat, 30; Timizi, Fitən, 12)

Rəsulullah -səlləllahu əleyhi və səlləm- İsrail oğullarının yolunu necə azmağa başladığını bu şəkildə xəbər verir:

“İlk vaxtlar, pislik edən bir adam gördükdə:

“Bax, qardaş! Allahdan qorx və bu etdiyəndən əl çək! Çünki bunu etmək sənə halal deyil!” -deyə xəbərdarlıq edərdilər. Ertəsi gün həmin adamı eyni vəziyyətdə gördüklərində onunla birlikdə yeyib-içmək və yanında oturma bilmək üçün xəbərdar etməzdilər. Məhz həmin anda Allah təala onların qəlblərini bir-birinə bənzətdi.”

Peyğəmbər -səlləllahu əleyhi və səlləm- bunları deyərkən bir yerə söykənərək deyirdi. Birdən doğruldu və sözünü bu şəkildə bitirdi:

“Ya siz də bir-birinizə yaxşı şeylər tövsiyə edər, piliklərdən çəkindirər və zalımın zülmünə mane olarsınız, ya da Allah təala qəblərinizi bir-birinə bənzədər, İsrail oğullarına lənət etdiyi kimi sizə də lənət edər.”³

Qəzali həzrətləri qeyri-müslim və fasiqlərlə bir yerdə olmağın başlanğıcda həmfikir olmağa, sonradan isə bu yaxınlığın zaman keçdikcə qəlbən bərabər olmağa çevriləcəyini bildirmişdir. Bu isə insanın addım-addım həlak olmağa sürüklənməsi deməkdir.

Təbliğ vəzifəsinə laqeyd yanaşmaq insanı həm bu dünyada, həm də axirətdə bir çox əzablara düşər. Bu haqda Əbu Hüreyrə -radiyallahu anh- belə buyurur:

“(Əhabi-kiram arasında bu həqiqəti) eşidərdik:

Qiyamət günündə bir nəfərin yaxasından, heç tanımadığı biri gəlib yapışır. Adam təəccüblə:

“-Məndən nə istəyirsən? Mən səni heç tanımıram ki!” -deyir.

Yaxasından yapışan şəxs isə:

3. Əbu Davud, Məlahim 17/4336; Tirmizi, Təfsir, 5/6, 7; Beyhəqi, *əs-Sünənul-Kübra*, Darul-fikr təfsiri, X, 93.

“-Dünyada ikən məni xəta və çirkin işlər edərkən gördüyün halda xəbərdarlıq etmədin və məni həmin pisliliklərdən çəkəndirmədin, deyərək ondan şikayət edər.”⁴

Təbliğ xidməti edəcək şəxsin; elmli, əməli-saleh və gözəl əxlaq ilə yaşayaraq nümunə olması zəruridir. Çünki nadanın (cahilin) təbliğinin həm üslub baxımından, həm də ehtiva baxımından səhvsiz olduğu təsəvvür edilə bilməz. Belə olan halda bu yolda ilk olaraq **“elmi və qəlbi sərmayə”**yə ehtiyac vardır.

Digər yandan təbliğ vəzifəsi daşıyan hər bir möminin hər şeydən öncə öz şəxsiyyətini kamilləşdirməsi lazımdır. Çünki insanları haqqa və xeyirxahlığa dəvət etmək üçün ən təsirli irşad vasitəsi; haqqın, xeyirxahlığın, fəzilət və doğruluğun canlı və konkret bir timsalı halına gəlməkdir. Bu baxımdan hər peyğəmbər əvvəla yaşadığı pak həyatla özünün **“əmin və sadıq”** olduğunu insanlara sübut edərək ətrafında böyük bir etimad qazanmışdır. Bir sözlə qəlbi mənəvi mərzələr və tikanlarla dolu olan bir adamın təbliğ etmək sevdasına düşməsi, boş yerə yorğunluq və böyük bir xətdir. Belə insanlar qaş düzəltmək yerinə göz çıxarmaq misalında olduğu kimi, xeyirxahlığa dəvət edim deyərkən İslama zərər verir və insanları dindən, imandan uzaqlaşdırırlar.

Həzrət Əli -radiyallahu anh-ın dediyi kimi; “Əyrinin kölgəsi də əyri olar.” Yəni əyri xətkəşdən doğru xətt çıxmaz.

Allah təala Qurani-Kərim ayəsində İslama dəvətin metodunu belə bəyan edir:

“(Ya Rəsulum!) İnsanları hikmətlə (Quranla, tutarlı dəlillərlə), gözəl öyüd-nəsihət (moizə) ilə Rəbbinin yoluna (islama) dəvət et, onlarla ən gözəl surətdə (şirin dillə, mehribanlıqla, əqli səviyyələrinə müvafiq şəkildə) mübahisə et.” (ən-Nəhl, 125)

Həzrət Əli -radiyallahu anh- hikmət və gözəl öyüdün qiymətini bu şəkildə ifadə edir:

4. Münziri, *əl-Tərgib vət-Tərhib*, Beyrut 1417, III, 164/3506; Rudani, *Cəmul-Fəvaid*, tərc.Naim Erdoğan, İstanbul ts., V,384.

“İnsanları düşündürən hikmətli sözlərlə xəbərdar edin ki, qəlbləri aram tapsın.”

“Qəlbini öyüdlə yaşat, hikmətlə aydınlat!”

İnsanları irşad etməyə çalışarkən aydın və başa düşülən bir metoddan istifadə edilməlidir. Çünki Mövlana həzrətlərinin buyurduğu kimi; “Nə qədər çox bilirsən bil, dediklərin qarşıdakıların anlaya bildiyi qədərdir.”

Yenə bir mömin təbliğ və irşad xidmətində metod olaraq **“qına-
mağı özünə, xoş qarşılamağı başqalarına”** yönəltməli və mülayim bir dildən istifadə etməlidir.

Təbliğ xidmətində diqqət edilməsi zəruri olan digər bir xüsusiyyət isə təbliğ əhlinin özünü cəmiyyətdən məsul hiss etməsi və muxatəbinə dəyər verməsidir. Təbliğ edilən insanın Allahın yaratdığı ən şərəfli varlıq olduğu yaddan çıxarılmamalıdır.

İndi isə bəhs olunan mövzularla əlaqədar olaraq tarixdə qeyd olunan saysız-hesabsız fəzilət nümunələrindən bir qismini birlikdə müəlik edək:

Fəzilət nümunələri

Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm-in Haqqa dövətdə göstərdiyi xidməti Həzrət Əli -radiyallahu anı- belə nəql edir:

“Sən ən yaxın qohumlarını qorxut!” (əş-Şüəra, 214) ayəsi nazil olduqdan sonra Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- mənı çağırırdı:

“-Ya Əli! Uca Allah, ən yaxın qohumlarımı qorxutmağımı (xəbərdar etməyimi) əmr etdi. Bu mənı həddindən çox qayğılandırdı. Bilirəm ki, mən qövmümə nə vaxt bu məsələni açmaq istəsəm şübhəsiz ki, xoşuma qəlməyən bir çox hadisələrlə qarşılaşacağam...”

Ya Əli! Bizə, bir qazan yemək hazırla və üstünə də qoyun budundan qoy. Bir qab da süd gətir. Sonra Əbdülmüttəlib oğullarını çağır, onlarla söhbət edim və əmr olunduğum hökmü onlara təbliğ edim.” -buyurdu.

Həzrət Əli, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in əmri ilə hazırladığı yeməkləri onlara ikram etdi. Hətta bir nəfərin tək başına yeyə biləcəyi az miqdarda yeməyin qırx nəfərə çatdığını görən Əbu Ləhəb:

“Çox təəccüblüdür! Dostumuz sizi böyük bir sehrə tilsimlədi! Doğrusu bu günə qədər belə bir sehr görmədik!”-deyərək Rəsulullahın danışmasına imkan vermədi.

Əbu Ləhəbin sözləri Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-i çox incitdi. Susdu və həmin məclisdə heç danışmadı. Orada iştirak edənlər isə bir müddətdən sonra dağılışıb getdilər.⁵

Lakin Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bu yolda qarşılaşdığı çətinliklərə baxmadan vəzifəsinə səbirlə davam etdi. Ertəsi günü qohumlarını təkrar bir yerə topladı və yenə eyni çətinliklərlə üzləşdi. Buna baxmayaraq onları islama dəvət etdi.⁶

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in bu davranışından belə başa düşürük ki, təbliğ; səbir, ikram və təbəssümlə yerinə yetirilməlidir. Çünki insan, ehsan (yaxşılıq) qarşısında acizdir.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bir gün Səfa təpəsinə çıxaraq Qüreyş qəbiləsinin bütün qollarına bir-bir müraciət etdi. Onlar da bu dəvəti qəbul edərək Səfa təpəsinə gəldilər. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- uca bir qayanın üstünə çıxıb onlara belə xitab etdi:

“-Ey Qüreyş camaatı! Mən sizə bu dağın ətəyində və ya bu vadiyə düşmənlə atlıları var; gözlənilmədən sizə hücum edəcək, var-dövlətinizi qəsb edəcək desəm, mənə inanarsınız mı?”

Qüreyşlilər heç tərəddüd etmədən:

“-Bəli inanırıq! Çünki indiyə qədər səni hər zaman doğru (sadiq)

5. Əhməd bin Hənbəl, *əl-Müsnəd*, İstanbul 1992, I, 159; İbn Əsir, *əl-Kamil fit-tarix*, Beyrut 1979-1982, II, 62; İbn Kəsir, *əl-Bidayə və-n-Nihayə*, Qahirə 1993, III, 88-89.

6. Əhməd, I, 159; İbn Sad, *ət-Tabaqatul-Kubra*, Beyrut, Dəru Sadr, I, 187; Heysəmi, *Məcməuz-Zəvaid*, Beyrut 1988, VIII, 302.

bir insan kimi tanıdıq, sənin yalan danışdığını heç görmədik!” -dildilər.⁷

Qarşısındakı insanların bu təsdiqindən sonra Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- onlara bu ilahi həqiqəti bilidirdi:

“-Onda mən sizə, qarşınızda şiddətli bir əzab günü olduğunu, Allaha inanmayanların o çətin əzaba düçar olacaqlarını xəbər verirəm. Mən sizi o ağır əzabdan çəkəndirmək üçün göndərildim.

Ey qüreyşlilər! Mənim sizə qarşı halım, düşməni görən və ailəsinə zərər verəcəyindən qorxaraq dərhal xəbər verməyə qaçan bir adamın halı kimidir.

Ey Qüreyş camaatı! Siz yuxuya getmiş kimi öləcəksiniz. Yuxudan oyanmış kimi də diriləcəksiniz. Qəbirdən qalxıb Allahın hüsuruna çıxacağınız, dünyadakı hər hərəkətinizin hesabını verəcəyiniz şübhəsizdir. Axırda xeyirxah əməllərinizin və ibadətlərinizin mükaafatını, pis əməllərinizin də cəza və şiddətli əzabını görəcəksiniz! Mükaafatınız əbədi cənnət; cəzanız isə əbədi cəhənnəmdir.”⁸

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in bu xitabına qarşı orada olanlardan ümumi bir etiraz olmadı. Yalnız əmisi Əbu Ləhəb:

“-Ay sənin əllərin qurusun! Bizi buraya buna görə çağırıdın?” -deyərək ləyaqətsiz bir şəkildə danışmağa başladı. O, bu hərəkətilə əziz Peyğəmbərimizin qəlbinə dəydi.

Əbu Ləhəbin bu hərəkətindən sonra onu və xanımını pisləyən və cəhənnəmlik olduqlarını bəyan edən “Təbbət surəsi” nazil oldu:

“Əbu Ləhəbin əlləri qurusun, qurudu da! (Və ya: Əbu Ləhəbin əlləri qurusun, o ölsün!) (Qiyamət günü) ona nə mal-dövləti

7. Burada Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- təbliğ üçün ilk növbədə şəxsiyyət təsbiti etdirmişdir. Çünki insanlar hər şeydən öncə xarakterə valeh olur, sonra isə itaət edirlər. Günümüzdə islami təbliğ edənlərin də eyni şəkildə şəxsiyyətlərini formalaşdırması, “Əmin” və “Sadiq” olmaları və doğruluqlarının cəmiyyət tərəfindən təsdiqi zəruridir. Yasin surəsində bəhs olunan Həbib ən-Nəcər təbliğ edən saleh insanların əsas şəxsi keyfiyyətlərini bu şəkildə ifadə edir: “**Sizdən** (haqqa dəvət müqabilində) **heç bir muzzd** (mükafat) **istəməyən və özləri də doğru yolda olan kəslərin ardınca gedin!**” (Yasin, 21) ayəsində eyni zamanda təbliğin yalnız Allah rizası üçün edilməsi və təbliğ edənlərin öncə özlərinin doğru yolda olmasının zəruriliyi ifadə edilir./

8. Bax: Buxari, Təfsir, 26; Müslim, İman, 348-355; Əhməd, I, 281-307; İbn Sad, I, 74, 200; Bəlazuri, Ənsabul-Əşraf.

fayda verəcək, nə də qazandığı (və ya: oğul-uşağı). **O, alovlu atəşə girəcəkdir. Onun odun daşıyan** (Peyğəmbərlə düşməncilik edən, adamlar arasında söz gəzdirən) **övrəti də həmçinin! Onun** (övrətinin) **boğazında xurma lifindən hörülmüş ip** (və ya: yetmiş arşın uzunluğunda zəncir) **olacaqdır!”** (Əbu Ləhəb, 1-5) (Buxari, Təfsir, 26/2, 111/1-2; Müslim, İman, 355)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- nail olduğu qəlbi səviyyəyə və kamilliklə bütün bəşəriyyəti hidayətə çatdırmaq üçün haqq din olan islamı ömür boyu təbliğ etmiş, ona verilən ilahi əmanəti yerinə yetirmək şüuru ilə onu zirvələrə yüksəltmişdir. Vəzifəsini icra etməyə mane olan bütün dünyəvi təklifləri tərəddüd etmədən rədd edərək, Haqqa bəndəliyi hər şeydən üstün tutmuşdur. Təbliğin ilk dövründə baş verən bir hadisə bu həqiqəti ən gözəl şəkildə ifadə edir:

Müşriklər Əbu Talib vasitəsilə Həzrət Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm-ə xəbər göndərərək mübarizəsindən əl çəkməsini istəmişdilər. Bu təklifə Allah Rəsulu belə qarşılıq verdi:

“-Əmi! Vallah, Allahın dinini təbliğ etməkdən əl çəkmək üçün Günəşi sağ əlimə, Ayı da sol əlimə qoysalar, mən yenə də bu mübarizədən əl çəkə bilmərəm! Ya şanı uca Allah onu bütün cahana yayar, vəzifəm bitər; ya da bu yolda ölüb gedərəm!”

Sonra da mübarək gözləri yaşardı və ağladı. (İbn Hişam, I, 278; İbn Kəsir, əl-Bidayə, III, 96-97; İbn Əsir, əl-Kamil, II, 64)

Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm- islamı yaymaq və insanlara ən böyük xidmət göstərmək üçün qapı-qapı gəzir və ilahi həqiqətləri dönə-dönə izah edirdi. Bezmək, usanmaq bilməzdi. Ən qatı düşmənlərinə belə, eyni həqiqətləri dəfələrlə anlatmışdı. Buna misal olan bir müşahidəsini Muğirə bin Şubə belə nəql edir:

“Mən və Əbu Cəhl Məkkənin küçələrindən biri ilə gedərkən Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm- ilə qarşılaşdıq. Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm-, Əbu Cəhlə:

“-Ey Əbul-Hakəm! Gəl, Allaha və Rəsuluna tabe ol, sənin üçün Allaha dua edim.” -buyurdu. Əbu Cəhl isə:

“-Ya Məhəmməd! Sən yenə tanrılarımıza dil uzadacaq, onlara sitayiş etməkdən bizi çəkindirəcəksən, elə deyilmi? And içirəm ki, dediyin şeylərin haqq olduğunu bilsəydim sənə tabe olardım!” dedi.

Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm- ayrılıb getdikdən sonra o, mənə:

“-Vallah, mən çox gözəl bilirəm ki, onun dedikləri haqq və həqiqətdir”... deyərək etiraf etmişdir.”

Sonralar Əbu Cəhl iman etməməsinin səbəbinin qəbilələr arasındakı üstünlüyü saxlamaq və qısqanclıq baxımından irəli gəldiyini söyləmişdir.(İbn Kəsir, əl-Bidayə, III, 113)

Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm- yenə bir gün Əbu Cəhl və onun dostlarının yanına getmişdi.

“-Ey Məhəmməd, vallah biz sənə yalan danışdığını demirik; sən bizim nəzərimizdə son dərəcə sadıq bir insansan. Lakin biz, sənə gətirdiyinin yalan olduğunu deyirik.” -dedilər.

Beləliklə, vicdanən qəbul etdikləri bir həqiqəti, nəfsani hisslərinə tabe olaraq rədd etdilər. Allah təala aşağıdakı ayəni nazil edərək onların bu pərişan (məyus) hallarını ibrət üçün nümunə göstərdi:

“Bilirik ki, onların (Quran barəsində) dedikləri söz səni çox kədərləndirir. Həqiqətdə isə onlar səni yalançı hesab etmirlər (ürəklərində sənə həqiqi peyğəmbər olduğunu yaxşı bilirlər). Ancaq o zalımlar (müşriklər) Allahın ayələrini inadla inkar edirlər.” (əl-Ənam 33)⁹

Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm-in Haqqa dəvətdə sahib olduğu çox gözəl xisləti göstərən bu hadisə olduqca ibrətlidir:

Qüreyşlilər çox ehtiram göstərdikləri Husaynın yanına gedərək:

“-Bu adamla bizim adımızdan danış. O tanrılarımıza dil uzadır,

onlara nalayiq sözlər deyir.” -dedilər və onunla birlikdə Allah Rəsulunun qapısına qədər gəldilər. Müşriklər qapıya yaxın bir yerə oturaraq gözləməyə başladılar. Husayn isə içəri girdi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Qocaya yer verin!” -buyurdu. Husaynın müsəlman olan oğlu İmran və dostları olduqca qələbəlik bir camaat halında Allah Rəsulunun yanında idilər. Husayn Həzrət Peyğəmbərə :

“-Səndən bu eşitdiklərimiz nədir? Tanrılarımızı rədd edir, onları təhqir edirmişsən. Halbuki Sənin atan ağıllı və xeyirxah bir insan idi.”-dedi.

Allah Rəsulu –səllallahu əleyhi və səlləm- belə qarşılıq verdi:

“-Ey Husayn, neçə tanrıya sitayiş edirsən?”

“-Yeddisi yerdə, biri göydə səkkiz tanrıya.”

“-Sənə bir zərər dəyəndə hansına yalvarırsan?”

“-Göydəkinə.”

“-Malın tələf olanda kimə yalvarırsan?”

“-Göydəkinə.”

“-Sənin istəklərinə cavab verən yalnız bir ilah olduğu halda nə üçün başqalarını Ona şərik qoşursan? Şükür edərək onları razı salacağını zənn edirsən, yoxsa səni həlak etmələrindən qorxursan?”

“-Hər iki səbəbdən də deyil.”

Husayn o günə qədər heç vaxt Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm- kimi bir şəxs ilə danışmadığını rəvayət etmişdir.

Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Ey Husayn! Müsəlman ol, salamata çatarsan.” -buyurdu.

Husayn:

“-Qövmümə və yaxınlarıma nə deyim?” -deyə soruşduqda, Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Allahım! İşimi kamilliyə çatdırmağım üçün Səndən hidayət istəyirəm. Mənə faydalı olan elmimi artır, de!” -buyurdu.

Husayn bu duanı etdi və qısa bir müddətdən sonra müsəlman oldu. Ayağa qalxanda oğlu İmran sevincindən atasının başını, əllərini və ayaqlarını öpdü.

Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm- bu hadisədən kövrələrək ağladı və:

“-İmranın etdiyinə ağladım. Atası Husayn kafir olaraq içəri girdiyində İmran ayağa qalxmadı, hətta onun üzünə belə baxmadı. Amma islamı qəbul etdikdən sonra haqqını ödədi. Məhz bu nəzakətə görə kövrəldim.” -buyurdu.

Husayn ayrılıb getmək istəyərkən Allah Rəsulu əshabına:

“-Qalxın, onu evinə qədər yola salın!” -buyurdu.

Onun yanındakı camaatla (qələbəliklə) çıxdığını görən Qüreyş müşrikləri:

“Husayn da dinini tərk etdi.” -deyərək onunla görüşmədən dağılıb getdilər.¹⁰

Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm- Husayn -radiyallahu anı-1, hikmətlə, gözəl öyüdlə və mükəmməl bir əxlaq ilə islama dəvət etmişdi. Bu möhtəşəm üslub qarşısında söz tapa bilməyən Husayn, hələ oradan ayrılmadan iman neməti ilə şərəfləndi.

Həzrət Aişə anamız, Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm-dən:

“-Uhud döyüşündən daha çox sıxıldığınız bir gün oldumu, ya Rəsullallah?” -deyə soruşmuşdu.

Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurdu:

“-Bəli, sənin qövmündən çox pislik gördüm. Bu pisləklərin ən

pisi, onların Aqabə günü¹¹ etdiyidir. Bundan başqa Taipli Əbdükülalın oğlu ibn Əbdiyəlilə sığınmaq istəmişdim və o məni qəbul etməmişdi. (Məni daşladaraq hər yanıma qan içində qoymuşdu.) Mən isə geri dönərək dərin kədər içində addımlayırdım. Qarnüs-Səalib deyilən yerə çatana qədər özümə gələ bilmədim. Orada başımı qaldırıb baxdığımda bir buludun məni kölgələdiyini gördüm. Diqqətlə baxınca, buludun içində Cəbrail -əleyhissalam-ı gördüm.” Mənə:

“Allah təala sənə qövmünün nə dediyindən və səni himayə etməyi necə rədd etməyindən xəbərdardır. Onlara sənin istədiyini yerinə yetirməsi üçün sənə, Dağlar Mələyini göndərdi.” -deyə səsləndi.

Bundan sonra Dağlar Mələyi mənə səslənərək salam verdi və sonra da:

“Ey Məhəmməd! Qövmünün sənə nə dediyini Allah təala eşidir. Mən Dağlar Mələyiyəm. Nə əmr edirsənsə yerinə yetirməyim üçün Allah təala məni sənin yanına göndərdi. Nə etməyimi istəyirsən? Əgər istəyirsənsə bu iki dağı (Məkkədəki Əbu Qubeys və Kuaykian dağlarını) onların başına çevirim.” -dedi. O vaxt:

“Xeyr, mən Allah təalanın onların nəsillərindən yalnız Allaha ibadət edən və Ona heç bir şeyi şərik qoşmayan insanlar gətirməsini istəyirəm.” -dedim. (Buxari, Bədul-xalq, 7; Müslim, Cihad, 111).

Aləmlərin fəxri həzrət Peyğəmbər, bütün bu əziyyətləri, insanları əbədi səadət və salamata dəvət etmək üçün çəkmişdi. Şəxsinə rəva görülən əzab-əziyyətləri, böyük bir səbir və riza halı ilə qarşılayıb insanların hidayəti üçün var gücünü sərf etmişdir.

Mədinəli Ənəs bin Rafi, bir neçə yoldaşı ilə Məkkəyə getmişdi. Həzrəc qəbiləsinə qarşı qüreyşlilərlə saziş (müqavilə) əldə etmək istəyirdilər. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- onların gəldiyini eşidib dərhal yanlarına getdi və onlarla birlikdə oturdu. Gəliş səbəblərini öyrəndikdən sonra:

11. **Aqabə günü:** Allah Rəsulunun Minada Aqabə deyilən yerdə durub insanları islama dəvət etdiyi gündür. Həmin vaxt bu insanların bir qismi islamı qəbul etdiyi halda, bir qismi də Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-i incitmişdilər. Məhz həmin gün “Aqabə günü” kimi tarixdə məşhurlaşmışdır.

“-Sizə bundan daha xeyirlisini verimmi?” -dedi.

“-Nədir bu dediklərin?”

“-Mən Allahın Rəsuluyam. Allah məni bəndələrinə göndərdi. Onları Allaha dəvət edirəm. Allaha ibadət etmələrini, Ona heç nəyi şərik qoşmamalarını deyirəm. Bu xüsusda Allah mənə kitab endirdi.” -deyərək islamı izah etdi və onlara Qurani-Kərimdən bəzi ayələri oxudu.

Aralarından İyas bin Muaz adında bir gənc:

“-Yoldaşlar! Vallah bu təklif, gəldiyiniz işdən daha xeyirlidir.” -dedi. Amma yoldaşları tərəfindən təhqir edilərək susduruldu.

Mədinəyə qayıtdıqlarında isə Buas döyüşü başladı. Qısa bir müddətdən sonra İyas bin Muaz vəfat etdi. Can verərkən başının üstündə dayananlar, onun davamlı olaraq təsbihatla məşğul olduğunu eşitdilər. Müsəlman olaraq ölməsindən heç kimin şübhəsi yox idi. Çünki, İyas -radiyallahu anh- Allah Rəsulunu dinlədiyində islamı iliklərində (damarlarında) hiss etmiş və onu qəbul etmişdi.¹²

Təbliğ xidmətini kimliyinə baxmadan bütün insanlara şamil etmək lazımdır. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- əziz qızı Zeynəbi hicrət edərkən dəvədən yıxaraq vəfatına səbəb olan qatı islam düşməni Həbbar bin Əsvədə, Məkkə fəth edilənə qədər müsəlmanlara hər cür düşmənçilik edən İkrimə bin Əbu Cəhlə, Həzrət Hənzəni şəhid edən Vəhşiyyə və hətta əmisinin cəsədini parçalayıb ciyərini qəzəblə dişləri ilə didən Əbu Süfyanın arvadı Hində belə təbliğ qapısını bağlamamışdır.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- vəfatına yaxın keçirdiyi ağır xəstəlik anlarında belə təbliğ və irşad vəzifəsinə davam etmişdir. İbn Məsud –radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

Allah Rəsulu -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanına getdim. O, malyariyə xəstəliyinə tutulmuşdu.

“-Ey Allahın Rəsulu! Doğurdan da şiddətli bir qızdırmaya (mal-yariyaya) tutulmusunuz!”-dedim.

“-Bəli, sizdən iki nəfərin dözə biləcəyi qədər iztirab çəkirəm.” -buyurdu.

“-Hər halda bu, ikiqat savab qazanmağınız üçündür?!” -dedim.

“-Bəli, elədir. Allah, ayağına batan bir tikan və ya başına gələn daha böyük sıxıntıdan ötrü müsəlmanın günahlarını bağışlayar. Həmin müsəlmanın günahları ağac yarpaqları kimi tökülər.” -buyurdu. (Buxari, Mərda, 3, 13, 16; Müslim, Birr, 45)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-, çox ağır xəstə olmasına baxmayaraq, əshabına əbədi həqiqətləri öyrətməyə və onları islam tərbiyəsində yetişdirməyə davam etmişdir. Bu hadisə, həm onun təbliğ vəzifəsindəki həssaslığını, həm də ümmətinə qarşı göstərdiyi şəfqət və mərhəmətin böyüklüyünü göstərir.

Allahın dinini təbliğ etmək və öyrətmək, peyğəmbər vəzifəsi deyilə biləcək müqəddəs bir vəzifədir. Allahın ən seçilmiş bəndələri olan peyğəmbərlər, bu yolda minbir əzab-əziyyətə qatlanmışdır. Onlardan biri də insanları 950 il səbirlə Haqqa dəvət edən Həzrət Nuh -əleyhissalam-dır.

Bir ata, oğluna Nuh -əleyhissalam-ı göstərərək:

“-Bax oğlum, buna inanma!” -demişdi.

O da atasının əlindəki əsanı aldı, Nuh -əleyhissalam-ın başına vuraraq onu al-qırmızı qanına boyadı. Nuh -əleyhissalam- isə:

“-Ya Rəbb! Xeyirdirsə, hidayətə çatdır! Əks halda Sən onlara hökm edənə qədər mənə səbir ver! Çünki Sən hökm edənlərin ən xeyirlisisən!”-deyə dua etdi.

Şüeyb -əleyhissalam-ın təbliğindən bir məqamı Qurani-Kərim belə xəbər verir:

“(Şüeyb onlara) belə cavab verdi: **“Ey qövmüm! Bir deyin görək! Əgər mən Rəbbimdən aşkar bir möcüzə ilə gəlsəm və Rəbbim mənə Öz dərgahından gözəl (halal) bir ruzi versə (mən ona haram qatarammı)? (Və ya mən öz Rəbbimə asi ola bilərəmmi?) Mən sizə yasaq buyurduğum şeyin əksinə gedib onu özüm etmək istəmirəm. Mən yalnız bacardığım qədər sizi islah etmək istəyirəm. Mənim (bu işdə) müvəffəqiyyətim yalnız Allahın köməyilədir. Mən yalnız Ona təvəkkül etdim və məhz Onun hüzuruna dönəcəyəm!”** (Hud, 88)

Şüeyb -əleyhissalam-, bu ayeyi-kərimdəki; **“Sizə qadağan etdiyim şeylərin əksini edərək sizin ziddinizə davranmaq istəmirəm.”** ifadəsi ilə; **“Sizə ancaq etmiş olduqlarımı əmr edirəm. Əgər sizi bir şeydən çəkindirirəmsə, onu əvvəlcə özüm tərk edirəm.”** -deyir.

Təbliğdə bu həssaslığa sahib olmaq, Allah təalanın mədh etdiyi mühüm bir xislətdir. Başqalarına yaxşılığı tövsiyə edərkən özünü unutmaq, qəti şəkildə qadağan edilmiş və qınanılmışdır.

Ayeyi-kərimdə belə buyurulur:

“Siz insanlara yaxşı işlər görmələrini əmr etdiyiniz halda, özünüzü unudursunuz? Halbuki özünüz kitab (Tövrat) oxuyursunuz. Məgər (çirkin əməllərinizi) başa düşmürsünüz?” (əl-Bəqərə, 44)

“Ey iman gətirənlər! Etməyəcəyiniz bir şeyi niyə deyirsiniz? (Bəzi müsəlmanlar: “Hansı əməllərin Allaha daha xoş getdiyini bil-səydik, onları edər, malımızı və canımızı onların yolunda qoyardıq!” -deyirdilər. Lakin cihad əmri nazil olduqda bu, bir çox möminlərin xoşuna gəlmədi). **Etməyəcəyiniz bir şeyi demək Allah yanında böyük qəzəbə səbəb olar.”** (əs-Saff, 2-3)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-, İsgəndəriyyəyə Mukavkısın yanına Xətib bin Əbi Bəltanı elçi olaraq göndərmişdi. Mukavkıs, Allah Rəsuluna aparmaq üçün ona bəzi hədiyyələrlə birlikdə Mariyanı və onun bacısı Sirini verdi. Xətib -radiyallahu anh-, yolda

bu iki bacıya islamı izah etdi və onları müsəlman olmağa təşviq etdi. Onlar da iman etdilər. (İbn Sad, VIII, 212)

Yəni Xətib -radiyallahu anh- onların həqiqətə qovuşmaları üçün Mədinəyə çatmalarını gözləməmiş, təbliğ xidmətini ilk fürsətdə yerinə yetirmişdir.

Səhabeyi-kiram, bütün hiss və davranışlarının. Allah rızasına uyğun olması üçün səy göstərmişdilər. Ona görə də bütün güc və imkanlarını əlayi-kəlimətullah (Allahın birliyini elan etmək üçün) uğrunda cəmərdəsinə sərf etdilər. Onların nəzərində həyatın ən zövqlü və mənalı anları, insana tövhidi təbliğ etdikləri vaxtlar idi. Edam kürsüsünə gətirilən bir səhabə, ona son arzusunu həyata keçirmək üçün üç dəqiqə vaxt verən həqiqətdən məhrum “zavallı”-ya təşəkkür edərək belə deyir:

“-Bu üç dəqiqəni bağışladığın üçün sənə minnətdaram! Çünki ikram etdiyin bu üç dəqiqədə sənə tövhid həqiqətini təbliğ edərim və bəlkə sənin hidayətinə vəsilə olaram.”

Fateh Sultan Məhməd Xan, Trabzon Rum imperatorluğuna qarşı səfərə çıxmışdı. Şəhərə arxadan girə bilmək üçün dağlıq və meşəlik bir yerdən keçmək lazım idi. Bəzən odunçular irəlidə gedərək yol açırdılar. Yolun əlverişli olmayan bir yerində Fatehin atı büdrədi. Sultan Fateh bir qayadan yapışmağa cəhd edərkən əlləri qanadı. Bu hadisəni müşahidə edən Uzun Həsənin anası Sara Xatun, tam fürsət olduğunu düşünərək:

“-Oğul! Padşah oğlusan, böyük bir hökmdarsan! Trabzon kimi kiçik bir qala üçün bu qədər məşəqqətə qatlanmağın rəvadırımı?” -dedi.

Çünki Uzun Həsən, Trabzon Rum imperatorluğu ilə qohumluq əlaqəsi qurmuş və bu səbəbdən anasını, Fatehi bu səfərdən əl çəkdirmək üçün xahiş etməyə gödərmişdi. Fateh əlləri sıyrılmış halda qəddini düzəldərək belə dedi:

“-Ey qoca ana! Məgər bilmirsən ki, əlmizdə tutduğumuz dini-islamın qılıncıdır? Sən zənn etmə ki, bu qədər çəkdiyimiz zəhmətlər quru bir torpaq parçası üçündür. Bunu bil ki, bütün səylərimiz Allahın dininə xidmət etmək, insanları hidayətə qovuşdurmaq üçündür. Sabah Allahın hüsuruna çıxdıqda üzümüzün qara olmaması üçündür. Əlimizdə islamı təbliğ etmək və ucaltmaq imkanı varkən, bir sıra zəhmətlərə qatlanmayıb can rahatlığını üstün tutsaq, bizə qazi deyilməsi rəva görülürmi? Əhli-küfrə islamı çatdırmasaq, onların azgınlıqlarına mane olmasaq Allahın hüsuruna hansı üzlə çıxarıq?”¹³

İnsanlara bir yandan islamı izah edərkən, digər yandan da onların ehtiyacları ilə məşğul olmaq lazımdır. Xüsusilə yeni hidayətə çatan şəxslər, ilk günlərində bir sıra çətiliklərlə qarşılaşa bilərlər. Bu günlər onların maddi və mənəvi dəstəyə daha çox ehtiyac duyduğu zamanlardır. Əsrlərlə islamın bayraqdarlığını edən əcdadımız bu həssaslığı da ən gözəl şəkildə nümayiş etdirmişdir.

Osmanlılarda cümə günləri divan toplantısının sonunda hidayətə çatan, yəni islam ilə şəərəflənən yeni müsəlmanlara 50 axça yardım verilirdi. Hal-hazırda olduğu kimi, o zamanlarda da dinini dəyişdirən bir insan bütün qohumlarını, camaatını, hətta işini belə qurban verirdi. Bu səbəbdən hidayətə çatan dul qadın və ya tək qalan qocalara ev və dolanışiq imkanı verilirdi.¹⁴

Bir sözlə, Haqqa və xeyirxahlığa dəvət xüsusunda biz möminlərin üzərinə düşən bezmədən, ümitsizliyə düşmədən hər fürsətdə mötədil olaraq təbliğ xidmətinə davam etməkdir. Nəticəni isə Allaha həvalə edib təvəkkül etməkdir.

Çünki Allah təala, müsəlmanları özlərindən və ailələrindən olduğu qədər, ətrafdakılardan da məsul etmişdir. “Əmri bil-məruf və nəhyi anil-münkər” ilə vəzifələndirmişdir. Bu vəzifəni gözəl şəkildə

13. Bax. Xınalızadə Əli Əfəndi, *Dövlət və Ailə Əxlaqı*, haz. Əhməd Kahraman, ts.191-192; Mustafa Nuri Paşa, *Nəticul-Vəqat*, Ankara 1987; I-II, 45.

14. İlber Ortaylı, *Osmanlıyı Yenidən Kəşf Etmək*, İstanbul 2006. səh. 139.

yerinə yetirənlərin həm özlərinin, həm də ətraflarının əbədi qurtuluşa nail olacağını vəd etmişdir. Bunun əksinə olaraq təbliğ xidmətinə biganə yanaşanların isə böyük bir zərər və ziyana düşür olacaqlarını xəbərdar etmişdir.

a. Gözəl nümunə olmaq

Haqqa dəvət xidmətini edərkən təsirli söz deyə bilmək və xeyirli bir nəticə əldə edə bilmək üçün hər şeydən öncə nümunəvi bir xarakterə və şəxsiyyətə malik olmaq lazımdır. Çünki yaşanmayan və nümunəvi davranışlarla göstərilməyən həqiqətlər düşüncədən əmələ keçmək imkanı əldə edə bilməz. Həyata keçirilməyən fikirlər, kitab sətiqləri arasında qalmağa məhkumdur.

Belə olan halda bir müsəlmanın islama edə biləcəyi ən böyük xidmət, onu əvvəlcə öz həyatına tam şəkildə tətbiq etməkdir. Çünki dedikləri ilə etdikləri bir-birini tutmayan şəxsin insanları inandıra bilməsi mümkün deyildir.

Allah təala; insanın sözü ilə özünün, danışdıqları ilə etdiklərinin bir-biri ilə təzad təşkil etməməsini əmr etmişdir.¹⁵

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- də belə bir təzad təşkil edənlərin kədərli aqibətini belə bəyan edir:

“Qiyamət günündə bir adam gətirilib cəhənnəmə atılır. Bağır-saqları qarnından bayıra çıxır və belə vəziyyətdə dəyirman fırladan ulaq kimi fırlanır. Cəhənnəm əhli başına yığışır və:

“Ey filankəs, bu nə haldır? Sən bizə yaxşılıqı əmr edib pisləklərdən çəkəndirmirdinmi?!” deyirlər. O da:

“Bəli, sizə yaxşılıqı əmr edir, lakin özüm etmədim; sizi pisləklərdən çəkəndirir, lakin özüm edirdim” deyər cavab verir.” (Buxari, Bədul-Xalq, 10)

Başqalarına yaxşılıqları tövsiyə edərkən özlərini unudan qafilərin bu faciəli aqibəti, hamımız üçün böyük bir ibrət olmalıdır. Öy-

15. Bax. əs-Saff, 2-3.

rəndiyimiz və başqalarına tövsiyə etdiyimiz gözəlliklərlə əvvəlcə öz həyatımızı bəzəməliyik. Belə yaşayan səmimi insanlar üzlərinə baxıldıqda Allahı xatırladan sədiq və övliya bəndələrdən olurlar. Belə ki, səhabeyi-kiram:

“-Allahın övliya bəndələri kimlərdir?” -deyə soruşduqlarında, Allah Rəsulu -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“(Allahın övliya bəndələri) *üzlərinə baxıldığında Allah təəlamı xatırladan insanlardır.*” -buyurmuşdur. (Heysəmi, X, 78; İbn Macə, Zəhd, 4)

Məhz bu hədisi-şərifin izahı mahiyətində başımıza belə bir hadisə gəlmişdi:

Mərhum Sami Əfəndi həzrətləri və onunla yoldaşlıq edən mərhum atam Musa Əfəndi ilə Bursadan İstanbula qayıdırdıq. Yalovada maşınla gəmiyə minmək üçün maşınımızla növbəyə duracaqdıq. Maşınların tıxac yaratmadan nizamlı bir şəkildə nöbəyə durmasına nəzarət edən şəxs bizim də maşınımıza yer göstərəkən gözü arxa tərəfdə oturan Sami Əfəndi və Musa Əfəndiyə sataşdı. Hər gün yüz-lərlə sima ilə qarşılaşan nəzarətçi təəccüb edərək bir an dayandı və sonra yaxınlaşdı. Maşının şüşəsindən içəri daha diqqətlə baxdı; də-rindən içini çəkdi və belə dedi:

“-Aman Allah! Nə əcaib bir dünya! Üzlər var mələk kimi... Üzlər var Nəmrud kimi...”

Bir sözlə özü ilə, sözü ilə, hal və davranışları etibarilə gözəl nü-munə ola bilmək, islamı təbliğ xidmətində istifadə edilə biləcək ən təsirli bir vasitədir. Bu vasitə, hikmət və ibrətlər sərgisi olan kainatın səssiz-sədasız, lakin aydın və səlis danışan dili kimidir. Həmçinin bu dil, həqiqətə təşnə olan hər idrak tərəfindən başa düşülən “hal dili”dir. Bu dili başa düşməyən heç bir millət yoxdur. Bu dil ilə da-nışıldığında başa düşməyəcək heç bir insan mövcud deyildir. Hal di-linin topuq vurması və xətası da yoxdur. Olduqca sadə, başa düşülən və şəffaf bir dildir.

Fəzilət nümunələri

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- dünyaya təşrifindən etibarən müstəsna bir həyat yaşamış, islam dinini təbliğ etməyə başladıqda da hər şeydən öncə üstün əxlaqı və pak həyatı ilə nümunə olmuşdur.

Risalat (Peyğəmbərlik) vəzifəsi ona verildiyində məsuliyyətinin böyüklüyü səbəbilə duyduğu əndişə ilə iztirab çəkən Peyğəmbərimizi, əziz xanımı Xədicə anamız bu sözləri ilə təsəlli etdi və ruhlandırırdı:

“Əsla qorxma! Vallah Allah təala səni heç vaxt utandırmaz. Çünki sən, qohum-əqrabana əl tutursan, doğru danışsən, işini görməyə aciz olanların yükünü daşıyırsan, kasıba əl tutur və heç kimin verməyəcəyi qədər verirsən. Qonağa ikram edirsən. Haqq yolunda zühur edən hadisələr qarşısında (insanlara) yardım edirsən! Əmanətə riayət edirsən və sənin əxlaqın olduqca gözəldir.” (Buxari, Bəduvəhy, 1; Müslim, İman, 252; İbn Sad, I, 195)

Şübhəsiz ki, bu ifadələr, aləmlərə rəhmət və bəşəriyyətə nümunə şəxsiyyət olaraq göndərilən Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in qəlbləri fəth edən saysız-hesabsız gözəlliklərindən yalnız bir qismini əks etdirirdi.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in islama dəvət məktubunu alan Əmman məliki Cüləndi, öncə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in həyatı haqqında məlumat istədi. Həzrət Peyğəmbərin uca əxlaq və fəzilətlərini öyrəndikdən sonra isə belə deyərək müsəlman oldu:

“-Allah mənə ümmi Peyğəmbəri tanımağı nəsib etdi. O, heç bir yaxşılığı ilk dəfə özü tətbiq etmədən başqasına əmr etmir, hər pislikdən uzaq durur və insanlara nümunə olaraq həmin pisliklərdən çəkindirir. O, mütləq qalib gələcək, ona mane ola bilinməyəcəklər. Mütləq qalib gələcək, darda qalmayacaqdır. O, əhdə vəfa göstərir, vədini yerinə yetirir. Mən qəti şəkildə qəbul edirəm ki, o, peyğəmbərdir.” (İbn Həcər, əl-İsabə, I, 262)

Həqiqətən Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bir şeyi əmr

etdiyində onu əvvəlcə özü yaşayaraq nümunə olur, sonra isə möminlər də ondan gördüklərini ibadət həyəcanı içində tətbiq etməyə çalışırdılar. Bu, Allah Rəsulunun ən böyük təlim və təlqin metodu idi. Eyni zamanda bu xüsusiyyət, onun gətirdiyi dinin haqq olduğunu göstərən dəlillərdən biridir. Çünki bir əmr gətirmiş, onu əvvəlcə özü tətbiq etmiş; hər hansı bir şeyi qadağan etmiş və bundan öncə özü uzaqlaşmışdır; hər hansı bir nəsihət etmiş və əvvəlcə özü həmin nəsihətdən nəticə çıxarmışdır; insanları Allahın əzabı ilə qorxutmuş və ən çox qorxan özü olmuşdur; Allahın rəhmətinə ümidləndirmiş, ümid edənlərin öndəri özü olmuşdur...

Malik bin Huveyris -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

Yaşca həmyaşd beş on nəfərlə (islami öyrənmək üçün) Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanına gedib iyirmi gün orada qaldıq. Əziz Peyğəmbərimiz, çox mərhəmətli və şəfqətli idi. Ailələrimiz üçün darıxdığımızı hiss etdikdə geridə kimi qoyub gəldiyimizi soruşdu və biz də dedik. Bundan sonra belə buyurdu:

“Ailənizin yanına qayıdın və onların arasında olun. Onlara lazımı bilikləri öyrədin, deyiləcək şeyləri deyın.”

Bir çox başqa şeylər də dedi ki, indi də bunların bir qismini xatırlayıram, bir qismini isə unutmuşam. Sonra belə davam etdi:

“Məndən gördüyünüz kimi namaz qılın. Namaz vaxtı gələndə aranızdan bir nəfər azan oxusun, ən yaşlınız da imam olsun.” (Buxari, Azan, 18)

Göründüyü kimi Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bu səhabələrinə əməli bir nümunə olmuş, dinin necə yaşanacağını öyrətmiş, sonra da qövmlərinə qayıdaraq onların arasında söz və davranış cəhətdən nümunəvi həyat sürmələrini əmr etmişdir. Çünki şəxsən və canlı nümunə ola bilmək, ən təsirli təbliğ və təlim metodudur.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- namazı vaxtı girən kimi qılmağı tövsiyə edir, gecikdirməyi xoş qarşılamayaraq əshabına belə xəbərdarlıq edirdi:

“Namazın ilk vaxtında Allahın rızası, son vaxtında isə əfvi (bağışlamağı) vardır.” (Tirmizi, Salət, 13/172)

Ümmətinə belə tövsiyə edən Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-, bu fəziləti hamıdan daha həssas bir şəkildə şəxsən özü yaşayırdı. Çünki o, həyatı boyunca namazlarını daim ilk vaxtında qılmışdır. Harada və hansı vəziyyətdə olursa-olsun, vaxtı girdiyi anda dərhal namaz qılmaqdan çox xoşlanırdı.¹⁶

Belə misallardan biri də aşağıdakı hadisədir:

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- və əshabı (bir səfər vaxtı) dar bir keçidə girmişdilər. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bir miniyin belində idi. Üstlərinə durmadan yağış yağır, yerdə meydana gələn palçıq (bataqlıq halına gəlmiş, yerə enmələrinə mane olurdu). Namaz vaxtı da gəlmişdi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- müəzzinə əmr etdi, müəzzin azan oxudu, qamət gətirdi. Əziz Peyğəmbərimiz də miniyinin belində qarşıya keçdi və əshabına namaz qıldırırdı. İma ilə namaz qılırdı. Səcdələri edərkən rükudan bir az daha çox əyilirdi. (Əhməd, IV, 173-174)

Həzrət Aişə -radiyallahu anha- anamız da belə deyir:

“Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-, namazı son vaxtına qədər iki dəfə belə təxirə salmadan Allah təala onu dərgahına apardı.” (Tirmizi, Salət, 13/74; Əhməd, VI, 92)

Yəni bir dəfə üzr səbəbindən namazını təxirə salmaq məcburiyyətində qalmışdı. Onun xaricində isə daim ilk vaxtında qılmışdır.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in haramları tərk etmək xüsusuuna dair örnəklərdən biri də belədir:

Allah Rəsulu qızıl istifadə etməyin kişilərə haram buyurulduğunu əshabına təbliğ edərkən barmağındakı qızıl üzüyü camaata göstərmiş:

“-Mən bu üzüyü taxır və qaşını da əlimin içinə çevirirdim.” -dedikdən sonra onu çıxarıb atmış və:

16. Bax. Buxari, Salət, 48.

“-*Vallah bir daha onu barmağıma taxmayacam!*” -buyurmuşdur.
(Buxari, Eyman, 6)

İslam, kişilərin qızıl üzük və buna bənzər şeyləri istifadə etməsini qadağan etmişdir. Çünki Allah təala, kişilərin vüqarını, xanımların da xanımlıq heysiyyətini mühafizə edərək yaşamalarını istəyir. Məhz bu misalda olduğu kimi Rəbbimiz bütün ilahi hökmlərini təbliğ etməsi üçün bəndələrinə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-i örnək şəxsiyyət olaraq lütf etmişdir. Beləliklə insanları Allahın dininə və razı olduğu işlərə dəvət etməyin ən gözəl yolu, eynilə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in etdiyi kimi, həmin gözəllikləri əvvəlcə öz şəxsi həyatımızda tətbiq edərək nümunə ola bilməmişdir.

İnsanlar nümunə olmadan edə bilmədikləri üçün özlərinə yaxşı və ya pis mütləq örnək bir şəxsiyyət tapırlar. Ona görə də insanların şəxsinə nümunə götürüb tabe olduğu şəxsiyyətlər dini mövzularda xüsusilə həssas davranmalıdırlar. Çünki onların bu xüsusdakı ən kiçik bir xətası cəmiyyətin böyük bir qisminə sirayət edə bilər və bir çox insanın yolunu azmasına səbəb ola bilər.

Bir gün İmam Azam həzrətləri palçıqın içində gəzən bir uşağa rast gəlir. Ona mərhəmət və şəfqətlə təbəssüm edərək:

“-Balam, diqqət et yıxılmayasan!” -deyir.

Uşaq da, dərrakəli və bəsirət parlayan gözləri ilə İmamə tərəf döndü və ondan gözlənilməyən bir kamilliklə bu qarşılığı verdi:

“-Ey İmam! Əslində sən diqqət et və yıxılmamağa çalış! Çünki alimin yıxılması, aləmin yıxılması deməkdir. Mənim yıxılmağım adı bir şeydir. Yıxılarsansa, yalnız mən özüm zərər görəəm. Lakin sizin ayağınız bədrəsə, sizə tabe olub arxanızca gedənlərin də ayağı bədrəyər və yıxırlar ki, bunların da hamısını qaldırmaq, olduqca çətindir!...”

Əbu Hənifə həzrətləri bu sözdən çox mütəəssir oldu və sarsıldı. Artıq həmin gündən etibarən tələbələri ilə birlikdə uzun-uzadı müzakirələr apardıqdan sonra fitva verirdi. Tələbələrinə də belə nəsihət edirdi:

*“Əgər bir məsələdə sizə daha səhih (güclü) bir dəlil çatarsa, həmin xüsusda mənə tabe olmayın. İslamda kamilliyin əlaməti budur. Mənə olan sevgi və bağlılığınız da yalnız bu şəkildə ortaya çıxar...”*¹⁷

Xəlifə Ömər bin Əbdüləziz insanlara gözəl nümunə ola bilmək baxımından zirvə şəxsiyyətlərdən biridir. Onun bir çox gözəl xüsusiyyətlərindən biri də belədir:

O, bir gecə evində oturarkən vəzirlərdən biri qapıya gəldi. Xəlifə:

“Belə bir vaxtda ziyarətinizin səbəbi nədir?”-deyə soruşdu. Vəzir:

“Müzakirəsi mühüm olan bir məsələ üçün gəldim.”-cavabını verdi. Ömər bin Əbdüləziz:

“Ayrı bir otaqda məsələni müzakirə etmək üçün başqa qəndilim yoxdur. Beytul-maldan yalnız bir qəndilə kifayət edə biləcək qədər yağ götürürəm, onu da ailəm ilə birlikdə istifadə edirəm.”-dedi.

Vəzir:

“Sabah istifadə edəcəyiniz yağı Beytul-maldan götürsək, olmazmı?”-deyə soruşdu.

Xəlifə; “-Olar” -deyərək bir sənəd yazdı və vəziri ərzaq məhsullarına baxan anbardarın yanına göndərdi. Anbardar kağızı oxuduqdan sonra:

“-Bu yalnız sabaha aid bir sənəddir və edilən tələb üçün kifayət etmir. Xəlifənin sabaha çıxacağına dair bir sənədin də imzalanması lazımdır və həmin sənədi də gətirməlisiniz.” -cavabını verir.

Bu cavabdan sonra çarəsiz qalan vəzir, öz evindən qəndili alaraq təkrar xəlifənin hüzuruna çıxır. Görüşmək istədikləri məsələni müzakirə edib qərar verdikdən sonra vəzir, xəlifəyə xitabən:

“-Ey Ömər, Beytul-maldan aldığınız şeylərin kifayət etmədiyini görürük. Bir az daha çox götürülməsini əmr edin ki, bir hissəsini

17. Bax. İbn Abidin, *Haşiyətu İbn Abidin*, Dəməşq, 2000, 1, 217-219.

ehtiyat olaraq yığıb vəfatınızdan sonra övladlarınızın və nəvələrinizin zəruri ehtiyacları üçün saxlayasınız?!” -dedi.

Bu təklif qarşısında Ömər bin Əbdüləziz belə bir ibrətli cavabı verdi:

“-Əgər mənim arxada qalan övladlarım saleh insanlardan olarlarsa, onların çətinliyə düşmələrindən qorxmuram. Çünki Allah təala:

“Allah əməlisalehlərə himayədarlıq edər!” (əl-Əraf, 196) buyurmuşdur. Allah təala onların vəlisi və varisi olduqdan sonra, gələcəkdə qarşılaşacaqları hallardan heç əndişə etmirəm. Yox, əgər saleh deyil, səfeh olacaqlarsa, belələri haqqında da Qurani-Kərimdə; **“Mallarınızı səfəhlərə verməyin...”** (ən-Nisa, 5) buyurulmuşdur. Bu ilahi qadağaya baxmayaraq səfeh olacaq övladlarıma var-dövlət toplayacağammi?”¹⁸

Ömər bin Əbdüləzizin xəlifə olduğu gündən etibarən övladlarına qarşı münasibəti də dəyişmişdi. Xəlifə seçildiyi gün, xalq böyük qələbəliklər halında Ömər bin Əbdüləzizə beyət edərkən izdiham olduğuna görə oğlu Əbdülməlikin paltarı cırılmışdı. Bunu görən Ömər bin Əbdüləziz, oğluna:

“-Oğlum, get paltarını tikdir. Çünki bu gündən etibarən bəlkə bu paltarından başqa bir paltar tapmayacaq və buna möhtac olacaqsan!” -demişdi.

Ömər bin Əbdüləziz, hər gecə qızlarının yanına gedər, hal-əhval tutduqdan sonra yatmağa gedərdi. Bir gecə yenə onların yanına getmişdi. Atalarının gəldiyini eşidən qızları, əlləri ilə ağızlarını tutaraq qapını açdılar. Ömər bin Əbdüləziz, qızlarının yanındakı tərbiyəçiye onların nə üçün belə etdiklərini soruşduqda, bu cavabı aldı:

“-Yanlarında mərcimək və soğandan başqa bir şey yox idi. Soğan qoxusu da sizi narahat etməsin deyə ağızlarını bağlayırlar.”

Onların bu zöhd, ədəb və həssaslığı qarşısında Ömər bin Əbdüləzizin gözləri yaşardı və qızlarına:

“Qızlarım! Sizin növbənöv və gözəl yeməklərlə dünya nemətlərini istəməyiniz, atanız üçün bir axirət vəbalı ola bilərdi.” -dedi.

Hər xüsusda örnək bir şəxsiyyət ola bilməyin əhəmiyyətini göstərən bu hadisə də olduqca ibrətlidir:

Əməvi xəlifələrindən Vəlid bin Əbdülməlik, gözəl binaları sevirdi. Onun dövründə insanlar da ona baxaraq əmlak və binaya maraq göstərməyə başladılar. Məclislərdə və digər yerlərdə, ancaq inşaatdan bəhs edilirdi.

Süleyman bin Əbdülməlik, yeyib-içməyə düşgün bir hökmdar idi. Onun dövründə də insanlar eyş-işrətlə vaxtlarını israf edirdilər.

Ömər bin Əbdüləziz isə abid, zahid və təqva sahibi bir mömin idi. Onun dövründə xalq ibadət, itaət və infaq etməkdə bir-biri ilə yarışırdı. Məclislərdə; “Bu gecə zikrin nə idi, Qurani-Kərimdən neçə ayə əzbərlədin, bu ay neçə gün oruc tutdun və nə qədər infaq etdin?” -kimi sözlər danışılır, beləliklə insanlar bir-birlərini xeyirxahlığa təşviq edirdilər.¹⁹

Abdullah bin Mübarək həzrətləri, pis xasiyyətli bir adamla yolçuluq etmişdi. Səyahətləri bitib ayrıldıqlarında, Abdullah bin Mübarək için-icin ağlamağa başladı. Bu hala çaşıb qalan dostları:

“-Niyə ağlayırsan? Səni bu qədər kədərləndirən nədir?” -deyə soruşurlar.

O böyük Haqq dostu dərin bir ah çəkdi və nəmli gözlərlə:

“-Bu qədər yolçuluğa baxmayaraq yanımdakı yoldaşımın mənfi davranışlarını düzəldə bilmədim. O biçarənin əxlaqını gözəlləşdirə bilmədim. Fikirləşirəm ki, görəsən mənim bir nöqsanım olduğuna görəmi ona faydalı ola bilmədim? Əgər o, məndə olan bir xətdən ötrü doğru yola gəlmədisə, mənim halım necə olar?!” -dedi və hıçqıraraq ağlamağa davam etdi.

19. Bax. Təbəri, *Tarixul-Uməm vəl-Muluk*, Qahirə 1939, V,266-267; Əhməd Cövdət Paşa, *Qisasi-Ənbiya və Təvarixii Xuləfa*, İstanbul 1976, I, 717.

Bir sözlə insanlar görməklə öyrənməyə daha çox meyillidirlər. Gözəl bir örnək gördükdə dərhal onu təqlid etməyə başlayarlar. Ümumiyyətlə islamı və gözəl əxlaqı təbliğ və təlim edərkən həmin gözəllikləri şəxsən yaşayaraq nümunə olmaq olduqca mühümdür. Yəni bildiklərimizlə əməl etmək və gözəl bir nümunə ola bilmək, mücərrəd sözlərdən daha təsirli bir vasitədir. Ona görə də hal əhli olanlar Haqqa və xeyirə dəvət xidmətində daha çox müvəffəqiyyət əldə edirlər.

İslamı təbliğ xüsusunda gözəl nümunə olmaq insanın şəxsən öz nəfsini də məsuliyyətdən qurtarır. Çünki insan, özünü etmədiyi şeyləri başqalarına dediyində ilahi qınağa məruz qalır.

Buna da diqqət etmək lazımdır ki, Allah təala insanı dediyi və yazdığı həqiqətlər barəsində səmimiyyət imtahanına çəkir. Bildikləri ilə əməl etməyən insanlar istənilən vaxt bu imtahandan keçməmək təhlükəsi ilə üz-üzədirlər.

b. Şirin bir dilə sahib olmaq

Allah təala bəndələrinin gözəl, sağlam, dürüst, aydın, səlis, təsirli, şirin, könül alan və yumuşaq söz söyləmələrini arzu edir. Ayeyi-kərimdə belə buyurulur:

“(Ya Rəsulum!) Bəndələrimə de: Şeytan onların arasına fitnə-fəsad sala bilər. Həqiqətən, Şeytan insanın açıq-aşkar düşmənidir!” (əl-İsra, 53)

İnsanın qəlbinə ürəyəyatan şirin söz qədər təsir edən başqa heç nə yoxdur. “Şirin dil, ilanı yuvasından çıxarar” -zərbi-məsəli də bunu aydın şəkildə göstərir. Mülayim bir dilə sahib olmağı zəruri edən ən mühüm məqam isə, şübhəsiz ki, islami həqiqətləri təbliğ etmək fəaliyyətidir.

Bir çox ayeyi-kərimədə və hədisi-şərifdə təbliğin mülayim və hikmətli sözlərlə, həmsöhbətini bezdirmədən edilməsinin lüzümluluğu qeyd olunur. Allah təala Musa və Harun -əleyhiməssalam-ı, Firon kimi azğın və doğru yoldan uzaq bir insanın yanına göndərərək

belə, mülayim bir üslubdan istifadə etmələrini əmr edərək belə buyurmuşdur:

“Onunla yumşaq danışın. Bəlkə, öyüd-nəsihət qəbul edər, yaxud (Rəbbindən) qorxar!” (Taha, 44)

Firona belə, mülayim söz deyilməsi əmr edildiyinə görə, (halbuki onun qədər azgın və fasiq olmadığı halda) digər insanlara qarşı necə bir üslub ilə yaxınlaşmağın lüzumu aydın şəkildə başa düşülür.

Belə ki, Allah Rəsulu -səllallahu əleyhi və səlləm-in təbliğ vəzi-fəsindəki müvəffəqiyyəti onun yüksək helm və dözümlülüyünün bə-rəkəti ilə olmuşdur. Allah təala əziz Peyğəmbərimizin bu xüsusdakı fəzilətini belə ifadə edir:

“(Ya Rəsulum!) Allahın mərhəməti səbəbinə sən onlarla yum-şaq rəftar etdin. Əgər qaba, sərt ürəkli olsaydın, əlbəttə, onlar sənəin ətrafından dağılıb gedərdilər.” (Ali-İmran, 159)

“Sizə özünüzdən bir peyğəmbər gəldi ki, sizin əziyyətə (mə-şəqqətə) düşməyiniz ona ağır gəlir, o sizdən (sizin iman gətirmə-yinizdən) ötrü təşnədir, möminlərlə şəfqətli, mərhəmətlidir!” (ət-Tövbə, 128)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- də belə buyurmuşdur.

*“Allah təala mənə fərzləri yerinə yetirməyi əmr etdiyi kimi, in-sanlara lütf və mərhəmətlə davranıb yumşaq söz söyləyərək onların qəlblərində məhəbbət toxumları cücərtməyi də əmr etdi.”*²⁰

Zünnun Misri -qüddisə sirruh- belə deyir:

“Hər nə qədər nəfslərinə görə cahillik edib xoş qarşılamasalar da, insanları möhtac olduqları xüsuslarda yumşaq bir dil və güləruz bir çöhrə ilə irşad etməyə çalışmaq, imanın əlamətlərindəndir.”

Üslubun gözəlliyi və mülayimliyi ilə yanaşı səmimiyyət də baş-da gələn amillərdəndir. Çünki məşhur bir zərbi-məsəldə ifadə edil-di ki:

“Söz qəlbdən çıxarsa qəlbə qədər gedər, dildən çıxarsa qulağı keçməz.”

Həmçinin bu xüsusda Həzrət Mövlana -qüddisə sirruh- da:

“-Qəlbi və sözü bir olmayan insanın yüz dili olsa belə, o yenə dilsiz sayılır.” -buyurmuşdur.

Səmimi qəlbdən yumşaq bir üslub ilə deyilən xoş sözlər, əxlaqi kamillikdəki yüksək səviyyəni göstərən əlamətlərdir. Bu kamillik halı, insanın şəxsinə qarşı edilən kobudluq, əzab və əziyyətlərə səbir etməyi və edilən xətalara bağışlamağı tələb edir. Ümumiyyətlə şirin bir dil və yumşaq üsluba sahib olmaq çətin, lakin feyzli və bərəkətli bir yoldur.

Fəzilət nümunələri

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- mərhəmətli, alicənab, incə ruhlu və kövrək qəlbli bir insan idi. Kobud bir adam ona :

“-Ey Məhəmməd, ey Məhəmməd!”-deyə dəfələri qışqırmasına baxmayaraq o, hər dəfə yumşaq bir tərzdə:

“-Buyur, nə istəyirsən?”-deyə qarşılıq vermişdir. Yəni həmsöhbətinin kobudluğuna baxmayaraq heç vaxt nəzakət qaydalarının xaricinə çıxmamışdır.²¹

Həzrət Aişə -radiyallahu anhe- Peyğəmbərimizin mülayimliyini belə vəsf edir:

“Əxlaqı, Allah Rəsulundan daha gözəl olan başqa bir insan yoxdur. Əshabından və ya ailəsindən kim onu çağırırsa, dərhal: “Buyur!” deyirdi. Sahib olduğu bu uca əxlaqa görə Allah təala:

“Şübhəsiz ki, sən böyük bir əxlaq üzərindəsən!” (əl-Qələm, 4)
ayəsini nazil etdi.” (Vahidi, səh.463)

Səhradan gələn bir bədəvi, Məscidi-Nəbəvinin içərisinə bövl etmişdi. Bu hərəkətinə görə səhabələr onu danlamağa başladılar. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“Onu rahat buraxın. Batırdığı yerə bir qab su tökün. Siz asanlıq göstərmək (yaratmaq) üçün göndəridiniz, çətinlik çıxarmaq üçün deyil.” -buyurdu. (Buxari, Vudu, 58, Ədəb, 80)

Sonra da rəhmət Peyğəmbərimiz, həmin adama məscidlərin əhəmiyyətini və məscid ədəbini şirin bir dil ilə izah etdi.

Sad əd-Dəlil -radiyallahu anھ- Allah Rəsulunun nəzakətini və şirin dil ilə irşadını belə rəvayət edir:

“Hicrət edərkən Allah Rəsulu -səllallahu əleyhi və səlləm-, Əbu Bəkr -radiyallahu anھ- ilə birlikdə bizə gəldi. Həmin vaxt Əbu Bəkrin bir qızı, qəbiləmizdə süd anasında idi.”

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- kəsə yolla Mədinəyə getmək istəyirdi. Biz ona:

“-Bura Rəkubə keçidinin Ğair yoludur. Burada Əsləm qəbiləsindən “Mühanan” deyər tanınan iki oğru vardır. İstəyirsinizsə onların yanına biz gedək.” -dedik.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Sən bizi onların yanına apar!” -buyurdu.

Bundan sonra yola çıxdıq. Rəkubə yoxuşunu qalxıb yanlarına çatdıq... Aləmlərin sultanı Peyğəmbərimiz, onları yanına çağıraraq yumşaq bir dil ilə islamı izah etdi və müsəlman olmalarını istədi. Onlar da müsəlman oldular. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- onların adını soruşduqda:

“-Biz mühananıq (həqir görülən iki nəfərlik)” -dedilər.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Əksinə siz, mukrəmansınız (şərəfli iki nəfərsiniz).” -buyurdu və onları müjdəçi olaraq Mədinəyə göndərdi.” (Əhməd, IV, 74)

İbn Ömər -radiyallahu anھumə- belə rəvayət edir:

“Mən bir savaşa getmişdim. Əsgərlərdən bir qismi ordudan qaçdı. Mən də onların arasında idim. Ordudan uzaqlaşınca:

“-İndi nə edəcəyik, cihaddan qaçdıq, Allahın qəzəbi ilə qayıdırıq.”
-deyə aramızda danışmağa başladıq. Axırda:

“-Mədinəyə girək, bizi heç kim görməz.” -deyə fikirləşdik.

Lakin Mədinəyə çatanda:

“-Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanına gedib məsələni
ərz edək, bizim üçün tövbə etmək imkanı varsa onu yerinə yetirək,
yoxdursa geri qayıdaq.” -deyə qərar verdik. Sübh namazından əvvəl
məscidə gedib gözləməyə başladıq. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və
səlləm- məscidə gəldiyində ayağa qalxdıq və:

“-Biz fərariyik!” -dedik.

Allahın Rəsulu bizə dönərək:

“-*Xeyr siz, fərari deyil, dövlət başçısına kömək etmək üçün gələn və təkrar savaşa qayıtmaq üçün manevr edən insanlarsınız!*”
-buyurdu.

Ona yaxınlaşdıq, mübarək əlindən öpdük. Bizə:

“-*Mən, müsəlmanların sığınacaq yeriyəm.*” -buyurdu.” (Əbu Davud, Cihad, 96/2647; Tirmizi, Cihad, 36/1716)

Bu nə gözəl bir əxlaqdır... İnsanların xətalarını bağışlayaraq onlara hər zaman yumşaq bir üslub və şirin bir dil ilə yaxınlaşaraq məharətli bir könül təbibinə ola bilmək... Bunu da unutmamaq lazımdır ki, hər kəs gözəl bir münasibətə və xoş davranışa möhtacdır. İnsanlara göstərilən gözəl münasibət, düşmən olanın düşmənliyini azaldır, dost və yaxın insanların isə məhəbbət və yaxınlığını artırır.

Həzrət İbrahim -əleyhissalam- insanları tövhidə dəvətə atası Azərdən başlamışdı. Ona yumşaq tərzdə belə dedi:

“Atacan! Nə üçün eşitməyən, görməyən və sənə heç bir fayda və zərər verə bilməyən bützlərə ibadət edirsən? Atacan! Həqiqətən, sənə gəlməyən bir elm (peyğəmbərlik) mənə gəlmişdir (sənə müyəssər olmayan bir şey mənə müyəssər olmuşdur). Ardımca gəl ki, səni (Allahın buyurduğu) doğru bir yola çıxardım! Atacan!

Şeytana ibadət etmə, həqiqətən, Şeytan Rəhməna (Allaha) çox asi olmuşdur! Atacan! Qorxuram ki, (tövbə etməsən) Rəhmandan sənə bir əzab toxunsun və beləcə (Cəhənnəmdə) Şeytana yoldaş olasan!” (Məryəm, 42-45)

Azər isə əsəbiləşərək:

“Ya İbrahim! Sən mənim tapındığım tanrılardan üzmü çevirirsən? Əgər (onlara qarşı pis hərəkətlərinə) son qoymasan, səni mütləq daşqalaq edəcəyəm (yaxud səni təhqir edib acı sözlər deyəcəyəm). Bir müddət məndən uzaq ol (gözlərim səni görməsin!)” (Məryəm, 46) -dedi.

Lakin İbrahim -əleyhissalam-, Azərə yenə şirin dillə və yumşaq bir əda ilə qarşılıq verdi:

“Sənə salam olsun! (Allah özü sənə rəhm etsin. Məndən sənə heç bir pislik gəlməz!) Mən Rəbbimdən sənin bağışlanmağını diləyəcəyəm. O mənə qarşı çox mehribandır (çox lütfkardır, duamı qəbul edər).” (Məryəm, 47)

Şəxsinə çıxırırbağırır, həqarət və təhdidlərlə qovan insana qarşı; “Salam!”-deyərək “amanda ol” deyə bilmək və ona yumşaq bir dil ilə qarşılıq verə bilmək necə bir ülvî əxlaqdır!

Musab bin Umeyr -radiyallahu anh-, çox gənc yaşda hidayətə çatmış, ailəsinin ona verdiyi ağır işgəncələrə və mirasdan məhrum etmələrinə baxmayaraq dinindən dönməmişdi. Çünki o, zahirən fəqir və qərib qalsa da, daxilən iman eşqi və vəcdi ilə dolu zəngin bir qəlbə sahib olmuşdur. İslamın təbliği xüsusunda sanki bir həyəcan abidəsi idi.

Belə ki, Musab -radiyallahu anh-ın Mədinəyə gedişi ilə islam orada inkişaf etdi və sürətlə yayılmağa başladı. Çünki Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in təbliğ etməklə vəzifələndirdiyi bu gənc səhabə insanlara Allahın dinini başa salmaq və xalqı hidayətə çatdırmaq üçün dözümlə bilməyəcək qədər əzmkarlıq nümayiş etdirirdi. Musab -radiyallahu anh-ın əməyi sayəsində hidayətə çatan

ilk bəxtiyarlardan Əsad bin Zürrə -radiyallahu anh-, islamın bu ilk müəllimini evində qonaq saxlayır və bütün xidmətlərində ona yardım edirdi.

O, bir gün Musab ilə birlikdə yanına alaraq Zəfər oğullarının bağçasındakı bir quyunun başında oturmuşdu. Əbdülşəhəloğullarının tanınmışlarından Sad bin Muaz bu xəbəri eşidincə Üseyd bin Xudayra:

“-Sən işini yaxşı bilən və heç kimin yardımına möhtac olmayan bir insansan. Zəiflərimizin inanclarını dəyişdirmək üçün məhəlləmizə gələn bu adamların yanına get və onlara xəbərdarlıq et! Bir daha bizim məhəlləmizə gəlməsinlər! Əsad qohumum olmasaydı, bu işi özüm edərdim.” -dedi.

Üseyd mizrağını götürüb onların yanına getdi və qəzəbli bir halda:

“-Siz bura nə üçün gəldiniz? Bu yanındakı yad adamı zəiflərimizin inanclarını dəyişdirmək üçün gətirdin? Bir daha nə badə belə iş görəsən! Əgər canınıza yazığınız gəlirsə, dərhal buranı tərk edin!” -dedi.

Bəsirətli bir səhabə olan Musab -radiyallahu anh- ona, çox sakit bir tərzdə və şirin dillə:

“-Bir az oturub söylədiklərimi dinləyərsənmi? Sən ağıllı bir insansan, sözlərimi bəyənersənsə qəbul edərsən, bəyənməzsənsə qəbul etməzsən.”-dedi.

Üseyd:

“-Ağıllı təklifdir!” -dedikdən sonra mizrağını yerə qoyub oturdu. Həzrət Musab ona gözəl bir üslub ilə islamı başa saldı və bir az da Qurani-Kərim oxudu.

Üseyd, Qurani-Kərimi dinlədiyi zaman hələ danışmağa başlamadan üzündə islamın nuru parıldadı və qəlbi islama isindi. Qurani-Kərim haqqında da:

“-Bu nə gözəl, nə uca kələmdir! Siz bu dini qəbul etmək istədiyinizdə nə edirsiniz?”-dedi.

Üseyd -radiyallahu anh- qalxıb Həzrət Musab və Əsad -radiyallahu anhumə-nin göstərişi ilə qüsl etdi, paltarını təmizlədi və şəhadət gətirdi. Sonra da durub iki rükət namaz qıldı. Namazı bitirincə:

“Yanınıza gələrkən elə bir adamın yanından gəlmişəm ki, o sizə tabe olarsa, qövmündən heç kim ona qarşı çıxma bilməz. O, Sad bin Muazdır! Mən indi gedib onu sizin yanınıza göndərəm!” -deyib ayrıldı.

Bir müddətdən sonra Sad qəzəbli bir halda onların yanına gəldi. Lakin o da, axırda Musab -radiyallahu anh-ın şirin dili ilə bəyan etdiyi ilahi həqiqətlərə təslim olaraq islamı qəbul etdi. Sonra qəbiləsinin yanına gedərək:

“-Ey Əbdüləşhəl oğulları! Məni necə tanıyırsınız? -deyə soruşdu. Onlar:

“-Sən bizim başçımız, düşüncə cəhətdən üstünümüz və böyüyümüzsən.” -dedilər.

Bundan sonra Sad -radiyallahu anh-

“Siz Allaha və Rəsuluna iman etməyə nə qədər kişi və qadınlarınızla danışmaq mənə haram olsun.” -dedi.

Həmin gün axşama qədər bu qəbilədən müsəlman olmayan qalmadı.²²

Məhz şirin bir dil və yumşaq tərzdə islama dəvətin bərəkəti; Yüzlərlə sədəqeyi-cariyə... Çünki ehsan və ikramı bol olan Rəbbimiz, İslamı qəbul edən insanların qazandığı savabların bir mislini də onların hidayətinə və vəsilə olan insanlara lütf edəcəyini vəd edir.

Tarixdə məşhur hökmdar olan zalım Həccac etdiyi zülmərlə şöhrət qazansa da, filosof təbiətli bir insan idi. Bir gün cümə namazında onu görən xətib; *“Cihadın ən fəzilətlisi, zalım sultanın qarşısında haqqı və ədaləti deməkdir”*²³ hədisini xatırladaraq Həccac haqqında çox ağır sözlər dedi. Zalım Həccac sakitcə dinlədi. Namazdan sonra xətib hüzuruna çağıraraq ondan soruşdu:

22. İbn Hişam, II, 43-46; İbn Sad, III, 604-605; İbn Əsir, *Usdul-Ğabə*, Qahirə 1970, I, 112-113.

23. Əbu Davud, Mələhim, 17/4344.

“-De görüm, xütbədə söylədiklərin nə idi?!”

Xətib onsuz da boynunun vurulacağını düşünərək geri addım atmadan Həccaca xütbədəki sözlərini bir az daha sərt bir üslub ilə təkrar etdi. Həccac:

“-Təəccüblü bir şeydir!” -dedi. “-Sən, elmlı bir insana bənzəyirsən. Lakin islami dəvətin metodlarından xəbərin yoxdur. Sən heç Quran oxumursanmı? Şübhəsiz səndən daha fəzilətli olan Musa -əleyhissalam-ı məndən daha qüsurlu və üstəlik əhli-küfrdən olan Firona göndərərkən Allah təala, ona “leyyin”, yəni suyun axışı kimi yumşaq bir dildən istifadə etməsini əmr etmədimi?”

Xətib deyəcək söz tapmadı. İrşad metodundakı xətasını başa düşdü və üzr istədi.

Bir sözlə mülayimlik möminlərin vaz keçilməz vəsflərindən biridir. Haqqa dəvət və xalqa xidmətdə ən mühüm düsturdur. Belə ki, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səl-ləm-:

“Allah Rafiqdir (nəzakət sahibidir), nəzakətlə (mülayimliklə) davrananları sevar. Sərtliyə və digər şeylərə vəmədiyi savabı, nəzakətlə davrananlara verər.” -buyurmuşdur. (Müslim, Birr, 77)

Bu haqda Mövlana həzrətləri belə buyurur:

“Allahın; “Ey Musa! Firona qarşı yumşaq söz söylə, ona yumşaqılıq göstər!” sözünü yaxşı başa düş! Çünki qaynayan yağa soyuq su tökərsənsə, ocağı da xarab edərsən, qazanı da...”

Hər insanı qaynayan yağ kimi zənn etmək lazımdır. Çünki hər kəsdə nəfs vardır. Heç kim sərt sözlərdən və kobudluqdan xoşlanmaz. Qəlbləri fəth etməyin ən gözəl yolu şirin dil, mülayimlik və təvazökarlıqdır.

c. İslamın güləruzünü göstərmək

Kamil bir mömin, bütün məxluqata qarşı mərhəmətli və güləruzlü olar. Yaradılanları Yaradandan ötrü sevər və hörmət göstərir. İslamı ən gözəl şəkildə anlayaraq onun güləruzünü insanlara, heyvanlara və cansız varlıqlara ilahi bir lütf kimi bəxş edir. Bu cür möminlərdən meydana gələn cəmiyyətin xoşbəxt yaşayacağı şübhəsizdir.

İslam, insanları daim rəfah və səadətə sövq edən ilahi bir dindir. Əsas məsələ müsəlmanların onu həqiqi mənası ilə qavrayıb təmsil edə bilmələridir. İslamı layiq olduğu şəkildə yaşayıb gətirdiyi gözəllikləri insanlara çatdırdığımız təqdirdə, heç bir insafli insan tapılmaz ki, onu qəbul etməsin. Müsəlmanlar dinlərinin güləruzünü bütün dünyaya göstərə bildiklərində hər ağılı başında olan insan islamın vəd etdiyi əbədi səadəti idrak edəcək və onun bütün gözəlliklərini ehtiva edən xoşbəxt əhatə dairəsinə girməyə can atacaqdır.

Zülm və batilin qaranlıqlarında yaşayan, qorxu və əndişələr içində boğulan insanlar, yalnız islamın güləruzü sayəsində səadətə çatmışlar. İslamı bilməyən və ya səhv məlumatı olan neçə-neçə insan Allah dostlarının həyatında onun həqiqi çöhrəsini görüncə heyran olmuşlar. Belə ki, islamın şəfqət və mərhəmətini göstərən könül əhli Haqq dostları, neçə-neçə qaralmış və qatılaşmış qəlbləri yumşaldaraq hidayətə sövq etmişlər.

İslamın güləruzünü göstərə bilməyin ən gözəl yolu, onu gözəl şəkildə öyrənmək və Allah Rəsulunun sünnəsi istiqamətində həyatımıza tətbiq etməkdir. İslamın güləruzü, əvvəla bizim həyatımızda, yəni hal və davranışlarımızda əks olunmalı, daha sonra isə sözlü və ya yazılı bütün ifadələrimizdə özünü biruzə verməlidir.

Fəzilət nümunələri

Saib bin Əbis-Saib -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

“Allah Rəsulunun yanına getdim. Səhabeyi-kiram məni mədh etməyə və haqqımda gözəl sözlər deməyə başladılar. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Mən, onu sizdən daha yaxşı tanıyıram!” -buyurdu.

Mən də:

“-Doğru dediniz, atam-anam sizə fəda olsun, ey Allahın Rəsulu! Siz mənim ortağım idiniz və çox gözəl ortağ idiniz!.. Nə etiraz edər, nə də münaqişə edərdiniz.” –dedim.” (Əbu Davud, Ədəb 17/4836; İbn Macə, Ticarət, 63)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-də islamdan əvvəl də müşahidə edilən bu nəzakət, incəlik, mülayimlik və gülərüzlülük insanların müsəlman olmalarını asanlaşdırmışdır.

Zeyd bin Haris -radiyallahu anı- səkkiz yaşında ikən Bəni Qayn süvariləri tərəfindən edilən basqında qaçırılıb kölə kimi satılmaq üçün Uqaz bazarına aparılmışdı. Hakim bin Hizam onu, bibisi Həzrət Xədicə üçün dörd yüz dirhəmə satın aldı. Əziz Peyğəmbərimiz Zeydi görüncə:

“-Bu kölə mənim olsaydı mütləq onu azad edərdim!” -buyurdu.

Həzrət Xədicə məmnuniyyətlə:

“-Elə isə sənin olsun!” -dedi.

Həzrət Peyğəmbər də dərhal onu azad etdi. (İbn Hişam, I, 266; İbn Sad, III, 40)

Zeydin atası, oğlunun itməsinə çox peşman olmuş və onu axtarmağa başlamışdı. Oğlunun Məkkədə olduğunu hacılardan öyrəncə, dərhal qardaşı ilə birlikdə Məkkəyə gəlib Həzrət Peyğəmbəri tapdılar. Ona Zeydin əvəzinə nə istəyirsə verməyə hazır olduqlarını deyərək, ödəyəcəkləri məbləğ xüsusunda insafli davranmağı istədilər. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Bu məsələnin başqa cür həlli mümkündürmü?” -buyurdu.

“-Təklifin nədir?” -deyə soruşduqlarında:

“-Onu çağırın və seçimində sərbəst buraxın! Əgər sizi seçərsə, heç bir əvəz ödəməyə ehtiyac yoxdur! Əgər məni seçərsə, vallah mənimlə qalmaq istəyəni heç kimə verə bilmərəm!” -buyurdu.

Zeydin atası ilə əmisi:

“-Sən bizə qarşı çox insafli davrandın, böyük bir lütfkarlıq göstərdin!” -deyərək məmnun olduqlarını ifadə etdilər.

Zeyd isə:

“-Vallah, ey Məhəmmədül-Əmin! Mən heç kimi sizdən üstün tuta bilmərəm! Siz mənim üçün ata və ana yerindəsiniz. Mən, yalnız Sizin yanınızda qalaram.” -cavabını verdi.

Atasının və əmisinin gözlərinə baxaraq:

“-Mən, bu şəxsdən elə şeylər gördüm ki, heç kimi ondan üstün tuta bilmərəm. Mən, ondan heç vaxt ayrılmayacağam!” -dedi.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- Zeydin sədaqətini gö-rüncə, onun əlindən tutaraq Kəbəyə apardı və:

“Ey insanlar! Şahid olun ki, Zeyd mənim oğlumdur, mən onun varisiyəm, o da mənə varis olacaqdır.” -deyərək onu övladlığa gö-türdü.²⁴

Zeyd -radiyallahu anھ-ın atası və əmisi bunu gördükdən sonra könül rahatlığı ilə geri qayıtdılar. (İbn Hişam, I, 267; İbn Sad, III, 42)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in insanlara qarşı davranışı və münasibəti o qədər gözəl idi ki, heç kim ondan ayrılmaq istəmirdi. Onun şəfqət və mərhəmət dəryası olan mülayim xasiyyətinə, daim gül bağçası kimi mütəbəssüm çöhrəsinə, bir sözlə gözəl əxlaqına hər kəs məftun olurdu.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- Hünəyində əldə edilən qənimətləri bir müddət saxlatmış, sonradan bölmüşdü. Bu qəni-mətləri bir qədər gecikdirib sonra paylamasının hikməti isə Cira-nəyə gəlişinin onuncu günü aydın oldu. Məğlub olan Həvazin qə-biləsindən bir heyət, Allah Rəsulu -səllallahu əleyhi və səlləm-in

24. Həmin gündən etibarən Zeydə, Zeyd bin Məhəmməd deyilməyə başlandı. Bu hadisə, Əhzab surəsinin beşinci və qırxıncı ayələri ilə övladlığa götürməyin qadağan olunmasına qədər davam etdi.

yanına gələrək müsəlman olduqlarını bildirdilər. Bu səbəbdən əsirlərinin və mallarının geri qaytarılmasını tələb etdilər. Həmin vaxt Sad oğullarından biri ayağa qalxdı və:

“-Ya Rəsulallah! Bu kölgəliklərdə olanlar, sənin süd bibilərin, xalaların və sənə süd verən qadınlardır! Əgər biz, Şam və ya İraq kralını əmizdirmiş və hazırdakı vəziyyətə düşüb onlardan şəfqət və yaxşılıqlarını istəsəydik, bizdən əsirgəməzdilər. Halbuki sən, süd əmizdirilib baxılanların ən xeyirlisisən!”-dedi.

Həzrət Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurdu:

“-Mən qənimət malların bölünməsinə bu günə qədər saxlatdım. Amma siz xeyli gecikdiniz! İndi ikisindən birini, ya əsirlərinizi, ya da mallarınızı seçin!..”

Gələn heyət əsirlərini üstün tutdular. Allah Rəsulu -səllallahu əleyhi və səlləm- də:

“-Mən, mənə və Əbdülmüttəlib oğullarının payına düşən əsirləri sizə bağışlayıram. Digərləri üçün də sabah günorta namazından sonra mənim yanıma gəlin!” -buyurdu.

Ertəsi gün Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- əshabını toplayaraq məsələni onlara izah etdi. Özünün payına düşən əsirləri sərbəst buraxdığını bildirərək belə buyurdu:

“-Sizdən hər kim, əsirlərini əvəzsiz, könül xoşluğu ilə azad edərək qardaşlarını məmnun etməkdən xoşlanırsa, belə etsin! Hər kim də öz payına düşəni əvəzsiz olaraq vermək istəmərsə, ona da Allahın ehsan edəcəyi ilk qənimətdən ödəyərək. İstəyənin də belə etsin!..”

Kainatın fəxri Peyğəmbərimizin əshabına müraciət etməsi, əsirlərin onların haqqı olması səbəbindən idi.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in payına düşən əsirləri azad edib əshabi-kiramdan da bunu xahiş etdikdən sonra, onlar da eyni fəzilətdən nəsib ala bilmək üçün könül xoşluğu ilə:

“-Biz də əsirlərimizi Allahın Peyğəmbərinə hədiyyə etdik!” -dedilər. (Bax. Buxari, Məğazi, 54; İbn Hişam, IV, 134-135)

Beləliklə həmin gün altı min müharibə əsiri, heç bir qarşılıq alınmadan Həvazin qəbiləsinə geri verildi. Ancaq həmin an tarix şahid oldu ki, Allah Rəsulu -səllallahu əleyhi və səlləm-in ümmətinə aşılacağı islam əxlaqı və fəzilətləri sayəsində qısa bir vaxtda altı min əsir, dünyəvi heç bir qarşılıq gözlənilmədən sərbəst buraxıldı.

Bu misli görülməyən fəzilət səhnəsi qarşısında bütün həvazinlilər, hamısı birdən islamı qəbul etdilər. Hətta həmin vaxt Taifdə olan qəbilə başçısı Malik bin Avf da məsələni öyrəninə təəccübləndi və Allah Rəsulu -səllallahu əleyhi və səlləm-in ilk dəvəti ilə islamı qəbul etdi. Həzrət Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm- ona həm yüz dəvə verdi, həm də onu yenə qəbiləsinə başçı olaraq təyin etdi. (İbn Hişam, IV, 137-138)

Comərdliyi ilə dillərə dastan olan Xatimi-Tainin oğlu Adiy, xitabəti güclü, hazırcavab, şərəfli, fəzilətli və comərd bir insan idi. Allah Rəsulu -səllallahu əleyhi və səlləm- hicrətin doqquzuncu ilində Həzrət Əlini Tayy qəbiləsinin bütü Fəlsunu yıxmağa göndərdiyində, Adiy, Şama qaçmışdı. Bacısı Səffanə isə əsirlər arasında Mədinəyə gətirilmişdi.

Əziz Peyğəmbərimiz, Səffanəni sərbəst buraxdı və geyim-kecim, minik heyvanı və yol azuqəsi verib qövmündən bəzi etibarlı insanlarla birlikdə Şama göndərdi.

Adiy bin Xatim hadisənin ardını belə rəvayət edir:

“Səffanə ağıllı bir qadın idi. Ona (Allah Rəsulunu nəzərdə tutaraq):

“-Bu insan haqqında nə düşünürsən?” -deyə soruşdum.

Mənə:

“-Vallah, sənin dərhal gedib ona qoşulmağını (beyət etməyini) arzu edirəm. Əgər həqiqətən peyğəmbədirsə, ona tabe olub başqalarından irəli keçməyin sənin üçün bir fəzilət və üstünlük olar. Bir hökmdardırsa, onun sayəsində Yəməndəki səltənətini itirməz, alçal-dılacaq bir vəziyyətə düşməzsən! Artıq qərar sənindir!” -dedi.”

“-Vallah, bu yerində bir təklifdir! Mən bu insanın yanına gedəcəyəm. O yalançıdırsa, (yalançılığı) mənə zərər verməz. Əgər doğrudanırsa eşidər və ona tabe olaram!” -dedim və Mədinəyə getdim.

Həzrət Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanında qohumlarının, qadın və uşaqların olduğunu gördüyüm zaman başa düşdüm ki, onda nə Kisranın, nə də Qeysərin səltənəti vardır.

Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm- əlimdən tutdu, məni evinə apardı. Gedərkən, yaşlı bir qadın onu yolda durdurdu və ehtiyacını ərz etdi. O da uzun müddət ayaq üstə dayanıb qadının dərmini dinlədi və məsləhəti həll etdi. Evə gəldiyimizdə xurma lifindən dolurulmuş bir döşəkçə götürüb mənə uzatdı:

“-Bunun üstündə əyləşin!” -buyurdu.

Mən:

“-Xeyr! Onun üstünə sən otur!” -dedim.

Rəsulullah mənə:

“*Xeyr, sən oturacaqsan!*” -buyurdu.

Döşəkçənin üstündə oturdum, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- isə quru yerdə oturdu. İçimdə; “Vallah, bu bir hökmdar işi deyil!” -dedim.

Allah Rəsulu -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Adiy! Müsəlman ol, salamata çatarsan.*” -dedikdə:

“-Mənim dinim var.” -dedim.

“-*Sənin dinini səndən daha yaxşı bilirəm!*” -buyurdu.

“-Mənim dinimi məndən daha yaxşı bilirsən?” -dedim.

“-*Bəli! Sən rəqusi^s deyilsənmi? Qövmünün əldə etdiyi qənimətlərin dördə birini yemirsənmi?*” -deyə soruşdu.

“-Bəli, elədir ki, var.” -dedim.

“-Əslində bu, dininə görə halal deyildir.” -dedi və artıq bir söz demədi. Rəsulullah bunu deyəndə xəcalət çəkdim! Ona:

“-Bəli! Vallah, elədir!” -dedim. Həmin vaxt başa düşdüm ki, o, Allah tərəfindən göndərilmiş bir peyğəmbərdir.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- məni utandıran sözü bir daha təkrarlamadı. Sözlərinə davam edərək:

“-Sənin islamı qəbul etməyinə mane olan səbəbi də bilirəm. Sən; “Ona zəiflər, ərəblərin dəyər vermədiyi gücsüz insanlar tabe olur.” -deyirsən. Sən Hirəni tanıyırsanmı?” -buyurdu.

“-Görmədim, amma eşitdim.” -dedim

“-Canımı qüdrəti əlində tutan Allaha and içirəm ki, Allah bu mübarizəni bitirəcək. Belə ki, bir qadın təkbaşına Hirədən çıxaraq gəlib Allahın evini təvaf edəcək. Sonra Kisra bin Hürmüzün sarayları (xəzinələri) fəth ediləcək!” -buyurdu.

“-Kisra bin Hürmüzün?” -deyə soruşdum.

“-Bəli, Kisra bin Hürmüzün!” -buyurdu. Sonra da:

“-Çox çəkməyəcək, dünya malı o qədər artacaq ki, heç kim tənzül etməyəcək, malın zəkatını alacaq kimsə tapılmayacaq!” -buyurdu.

Müsəlman olduğumda Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- çox sevindi, üzündə böyük bir fərəh hiss etdim. Ənsardan bir nəfərin evində qonaq qalmağımı istədi. Səhər-axşam onun evinə gedib-gəlməyə başladım. **Hər namaz vaxtı olduqda Allah Rəsulunu bir an əvvəl görməyə tələsirdim.**”

İllər sonrası bu hadisəni rəvayət edən Adiy -radiyallahu anh- deyir ki:

“Vallah, bir qadının Hirədən dəvəsinin belində qorxmadan yola çıxıb bu Beytullahı həcc etdiyini gördüm. Kisranın xəzinələrini fəth edənlər arasında mən də var idim. Canımı qüdrəti əlində tutan Allaha

and içirəm ki, Peyğəmbərimizin dediyi sözlərin üçüncüsü də mütləq olacaqdır. Çünki onu Rəsulullah deyib.”²⁶

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in bildirdiyi üçüncü xəbər də vaxtı gəlincə baş verdi. Xəlifə Ömər bin Əbdüləziz, zəkat məmurunu Afrika ölkələrinə göndərmişdi. Məmur, malları paylamadan geri qayıtdı. Çünki zəkat alacaq insan tapa bilməmişdi. Bundan sonra o da bu pullarla bir çox kölə satın alıb azad etdi.²⁷

Həzrət Mövlana əsri-səadətdə bəşəriyyəti və vicdanı yox olmuş, hissləri koralmış kobud bir insanın Allah Rəsulu -səllallahu əleyhi və səlləm-in incə, zərif halları və hidayət üslubu ilə necə iman etdiyini, özünə məxsus hekayə üslubu ilə belə rəvayət edir:

Bir sıra müşriklər, axşam vaxtı məscidə gəlib Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm-in qonağı oldular. Dedilər ki:

“-Ey bütün dünyadakı insanları mənən müsafir edən uca insan! Biz buraya, sənə qonaq gəldik. Yeyməyimiz, içməyimiz yoxdur və biz çox uzaqlardan gəlirik. Burada bizi tanıyanlar da yoxdur. Bizə böyüklüyünü göstər. Biz qəribləri sevindir, qəlblərimizə ehsan nuru saç.”

Həzrət Peyğəmbərimiz səhabələrinə:

“-Ey dostlar!” -deyə buyurdu. “*Bunlara pay verin, evlərinizə aparın, ikram edin, çünki siz, mənimlə eyni əxlaqda və cəmərdlikdəsiniz. Mənim vəsflərimlə həmhəl olmağa çalışırsınız.*”

Əshabdan hər biri bir qonaq seçib apardı. Aralarında çox yekəpər bir insan var idi. Çox iri cüssəli bir insan idi. Bu nəhəng adamı heç kim evinə aparmaq istəmədi. Ortada təkbaşına qaldı. Heç kimin aparmadığı həmin yekəpər adamı, Həzrət Mustafa -səllallahu əleyhi və səlləm- öz mübarək evinə apardı. Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm-in süd verən yeddi keçisi var idi. Bu yekəpər insan, süfrədəki çörəyi də, yeməyi də yedi, yeddi keçinin südünü də tamamilə içdi.

26. Bax. Buxari, Mənaqib, 25; Əhməd, IV, 257, 377-379; İbn Hişam, IV, 246-249; İbn Kəsir, *əl-Bidayə*, V, 62; İbn Abdilbər, *əl-İstiab*, Qahirə ts., III, 1057; İbn Əsir, *Usdul-Ğabə*, IV, 9..

27. Səid Ramazan əl-Buti, *Fiqhus-Sirə*, Beyrut 1980, səh. 434.

Bütün ev əhli bu hissiyatsız və nadan adama qəzəbləndi. Çünki bu insafsız ev əhlinin bütün yeməyini yeyib bitirmişdir.

Yekəpər qarnını nağara kimi şişirərək səkkiz-on nəfərin yeməyini təkbəşinə yedi. Yatmaq vaxtı gəldikə isə bir otağa girdi. Xidmət edən qızcığaz, bu yekəpər insana əsəbləşdiyinə görə bayırdan qapını bağladı.

Gecəyarısı qonaq bayıra çıxmaq istədi. Səhərə qədər qarnı ağrıdı. Yatağından sıçrayıb qalxdı və qapıya tərəf qaçdı. Əlini qapıya uzatdıqda onun bağlı olduğunu başa düşdü. Qapını açmaq üçün bu yekəpər insan cürbəcür hiylələrə əl atdı, lakin qapını açə bilmədi. Qarnının ağrısı getdikcə artdı. Otaq ona dar gəlməyə başladı. Çarə tapmaq və ağrısını unutmaq üçün yatağında qıvrılıb yuxuya getdi. Yuxuda özünü xarabalıq bir yerdə gördü və orada bayıra çıxdı. Oyanıqda yatdığı yeri pislik içində görüncə, utancından yerə girmək istədi.

“-Nə olar bu gecə keçsin, səhər qapının açıldığını görüm.” -deyə gözləməyə başladı. Gözləməyinin səbəbi isə bu cür pislik içində görünməmək üçün qapı açılan kimi tez aradan çıxmaq idi.

Səhər tezdən Həzrət Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm- gəlib otağın qapısını açdı və yolu bağlanmış bu adama yol verdi. Lakin qapını açarkən bu rüsvay olmuş adam görüb utanmasın deyə Həzrət Mustafa -səllallahu əleyhi və səlləm- özünü gizlətdi.

Qonaq çıxıb getdi... Aləmlərə rəhmət Peyğəmbərimiz gülümsədi:

“-Mənə bir qab su gətirin, buranı öz əlimlə təmizləyim.” -buyurdu. Orada olanların hamısı yerlərindən qalxdı və xəcalət çəkərək dedilər ki:

“-Sənə canımız qurban olsun, icazə ver pislili biz təmizləyək. Bu iş əl işidir, könül işi deyildir. Biz sənə xidmət etmək üçün yaşayırıq. Xidməti sən edərsənsə, biz nəyə yarayırıq?”

Həzrət Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm- buyurdu ki:

-Mənə olan sevginizi bilirəm. Lakin bunu indi mənim təmizləməyimdə bir hikmət var.”

Ev əhli, Həzrət Peyğəmbərin bu sözünü eşitdikdə, məsələdəki sirrin meydana çıxmasını gözləməyə başladılar.

Bu imansız qonağın kiçik bir bütü və bir də yazılı duası vardı ki, onu boynuna taxırdı. Onu itirdiyini başa düşəndə qanı qaraldı. Öz-özünə; “-Bu dəyərli tanrımı, hər halda yatdığım otaqda qoydum.” -dedi.

Etdiyi nalayiq hərəkətdən xəcalət çəkirdi, amma boynuna taxdığı bütə bağlılığı, xəcalətinə üstün gəldi. Bütünü tapmaq üçün qaçaraq geri qayıtdı və bütünün Həzrət Mustafanın otağında olduğunu gördü. Amma batırdığı yatağı, Allahın qüdrət əli və rəhməti olan Həzrət Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm-in şəxsən təmizlədiyini də gördü.

Bütü qəlbində sındırdı, ona olan məhəbbətini qəlbindən qazıyıb atdı. Özünə gəldi; ülvə bir cazibəyə təslim oldu. Sınəsini-başını cırdı, iki əli ilə üzünə vurub başını daşa-divara çırpdı...

“-Ey yer üzünün şanı, şərəfli uca insan! Sənin kərəminə qarşı göstərdiyim qəflətdən utanıram.” -dedi.

Məyus bir könüllə yer üzünə səslənirdi:

“-Ey hikmətlərlə dolu yer üzü! Sən Allahın əmrinə tabe olur, Ona baş əyir, Onun eşqi ilə hərəkət edirsən. Mən isə sənin üstündəki nemətlərlə qidalanan aciz bir bəndə olduğum halda nəfsimə məğlubam, yolumu azıram. Sən Allaha qarşı acizliyini etraf edir, Onun qorxusundan titrəyib zikr edirsən. Mən isə, Onun əmrlərinə qarşı çıxıram. Vay mənim halıma!..”

Hər an üzünü göyə qaldırır, Həzrət Peyğəmbərə:

“-Ey cahanın qibləsi, sənə baxacaq üzüm yoxdur!” -deyə fəryad edirdi.

Onun mənəvi coşqunluğu, titrəməsi, çırpınması artınca, Həzrət Mustafa -səllallahu əleyhi və səlləm- o küfrdən qaçmaq istəyən zavallını can sarayına aldı və səadətə qovuşdurdu. Onun viranə olmuş qəlbini ehya etdi. Ona incə, dərin və əsrarlı sözlər dedi. Beləliklə bir az əvvəl bütünün əsiri olan bu qafil insan, daha öncə yad olduğu bu

uca əxlaq və həssas könül qarşısında ən yaxın dosta çevrildi. Həzrət Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm-in, o mənə padşahının lütfərinə, böyük təvazökarlığına heyran oldu.

“-Ey Allahın birliyinin şahidi, mənə kəlmeyi-şəhadəti öyrət... Allahın birliyinə iman gətirib və sənin peyğəmbərliyini təsdiq edib səadət karvanına qoşulum. Mən, artıq bu kobud varlıqdan, bu hissiyatsız vicdan və fil cüssəmədən bezdim, artıq imanın sonsuz səhrasına qovuşmaq istəyirəm.” -dedi.

Həzrət Mustafa -səllallahu əleyhi və səlləm-, bu insana imanı öyrətdi. O mübarək kəlmeyi-tövhidə deməsi, yəni “Lə iləhə illəllah Muhəmmədun Rəsulullah” -deməsi, bağlanmış düşünləri çözdü. Həzrət Mustafa -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Bu gecə də həm evimizin, həm də qəlbimizin müsafiri ol!” -buyurdu.

Müsəlman olan bu bəxtiyar insan dedi ki:

“-Vallah, harada oluramsa olum, hara gedirəmsə gedim, əbədiyyətə qədər sənə qonağınam. Mən ölü idim, mənə diriltidim. Artıq mən sənə azad köləyəm. Sənə qapıçınam. Dünya da, axirət də sənə şəfaət süfrəsinə müsafiridir.”

Həmin gecə bədəvi Həzrət Peyğəmbərin qonağı oldu. Tək bir keçidən sağılan süddən az miqdarda içə bildi. Sonra şükür etdi və süfrədən çəkildi.

Əziz Peyğəmbərimiz:

“-Süd iç, yemək ye.” -deyə ona təklif etsə də, o, dedi ki:

“-Vallah, mən doğurdan da doydum. Bunu, utanıb sızılaraq və ya özümü göstərmək üçün demirəm. Artıq, sənə feyzinlə dolu bir loğma, yüzrlərlə loğmaya əvəz oldu. Mən bu dəqiqə, dünən gecə vəhşi kimi yediyimdən daha çox doydum.”

Bir sözlə kafirliyin tamah və zillətindən qurtulunca bu əjdaha mədə, bir qarışqa yeməyi ilə doydum...²⁸

28. Buna bənzər rəvayət üçün bax. Təbərani, *əl-Mucəmmul-Kəbir*, tədqiq, Həmdü Əbdülməcidi əs-Sələfi, Beyrut, Dəru l-hyayit-Turasil-Arabi, II, 274/2152.

Bu kobud müşrik bədəvi, Rəsulullahda islamın gülərzünü, əfv, şəfqət, nəzakət və zərifliyini müşahidə edincə, sanki ərimiş və incə, müşfiq, məhəbbətli və fərasət sahibi bir müsəlman olmuşdur.

“-Bir qardaşınızın yolunu azdığını, günaha batdığını gördüyünüzdə, onu doğru yola gətirməyə və Allahın əfvinə güvəndirməyə çalışın. Tövbə nəsib etməsi üçün Allaha dua edin. Ona bəddua edərək əleyhində şeytana kömək etməyin.” -dedi.³⁰

İslamın güləruzünü göstərməyə dair gözəl bir hadisəni Həzrət Mövlana belə rəvayət edir:

“Bəyazid Bistami həzrətlərinin zamanında atəşə sitayiş edən bir insan var idi. Bir gün mömin bir insan ona dedi ki:

“-Nə olar müsəlman ol ki, salamata çatasan; şərəf və alilik qazanasan...”

Atəşə sitayiş edən insan da bu cavabı verdi:

“-Ey mənim qurtuluşa çatmağımı istəyən insan! Hər nə qədər ağzımda sağlam bir möhür varsa da, yəni imanımı açıq şəkildə etiraf etmirəmsə də, gizlindən Bəyazidin imanına inanıram. Çünki onda bambaşqa bir gözəllik və dərinlik var. Mən hələ dinə, imana qəlbən tam şəkildə bağlanmamışam, amma onun imanındakı ucalığa heyranam. O, hamıdan fərqli, zərif, incə ruhlu, üzü nurlu, lətafətli, nümunə bir insandır.

Yox, əgər məni dəvət etdiyiniz iman sizin imanınızdırsa, mən o imandan uzağam. Çünki mənim sizdəki imana nə meyilim, nə də istəyim var. Belə ki, bir insanın qəlbində iman etməyə nə qədər meyil olsa və iman etmək istəsə də, sizin sərtlik və qatılığınıza görə imandan tam uzaqlaşar və soyuyar. Artıq onda iman etmək meyili də zəifləyər. Çünki o, sizdə islam adına mənasız bir ad və sanki boşuna bir iddia görmüş olur. Bu hal susuz səhralara, gül, meyvə-tərəvəz yetşdirəcək münbit bir ərazi gözü ilə baxmaq qədər əcaib və mənasızdır...

Mənim görə bildiyim qədər ilə imanın bütün cazibə və nuraniliyi Bəyazidin imanında var. Onun imanının bir zərrəsi bir qətrəyə damlasa, onu bir ümman halına gətirər.

Sizin imanınız isə zahiri olduğu üçün riya və özünü göstərməyin

30. İbn Kəsir, *Təfsirul-Quranil-Azim*, Beyrut 1988, IV, 76.

əsiri olmuşdur. Gəlib-keçən inanc pis səsli və həvəssiz bir müəzzin kimidir ki, o da sevdirmək əvəzinə insanı daha da uzaqlaşdırır. Yəni sizin imanınız gül bağçasına girsə, güllərə tikan olub onları qurudar.

Lakin Bəyazid həzrətlərinin iman günəşi mübarək ruhunun feyz səmasından doğaraq dünyaya işıq saçsa, bu mənasız dünya ta yerin dibinə qədər zümrüd halına gələr, cənnətə çevrilər; möminlərin könül aləmləri də feyz mənbəyi olar. Ona görə Bəyazidin imanı və sədaqəti, mənim qəlbimdə və canımda imana qarşı tərifi olmayan bir məhəbbət, istək və həsrət oyandırdı...”

Rəvayət edildiyinə görə İmam Əzəm Əbu Hənifə həzrətlərinin bir məcusidə malı var idi. Onu istəmək üçün məcusinin evinə getdi. Evin kandarına çatanda ayaqqabısına bir pislik bulaşdı. Ayaqqabısını silkələdikdə pislik məcusinin evinin divarına sıçradı. Özünü itirən və nə edəcəyinə qərar verə bilməyən Əbu Hənifə həzrətləri öz-özünə belə dedi:

“-Əgər pisliyi bu halda qoysam, məcusinin evinin divarının çirkin görünməsinə səbəb olacam. Yox əgər oradan qaşısam, bu dəfə də divarın suvağı töküləcək!”

Bu fikirlərlə qapını döydü və qapını açan xidmətçiye:

“-Ağana; “Əbu Hənifə qapıda gözləyir”, deyə xəbər ver!” -dedi.

Bundan sonra ev sahibi bayıra çıxdı və Əbu Hənifənin malını istəyəcəyini zənn edərək ondan üzr istəməyə başladı.

Əbu Hənifə isə:

“-Hal-hazırda bu bir o qədər də mühüm deyil.” -dedi və başına gələn hadisəni danışdı.

“-Bu divarı necə təmizləyə bilərəm?” -dedi.

Bu nəzakət və alicənablıq qarşısında son dərəcə təsirlənən məcusi:

“-Mən əvvəlcə nəfsimi təmizləyərək işə başlayım!” -dedi və həmin anda müsəlman oldu.

Məhz Əbu Hənifə həzrətləri, bu qədər kiçik bir məsələdə məcusiyyə zülm etməkdən çəkindişi və buna görə malını ona verdiyi üçün məcusi imana gəldi. Bunu da düşünmək lazımdır ki; zülm və haqsızlıqdan bu qədər həssaslıqla çəkinən bir möminin Allah dərğahındakı izzət və mükafatı nə dərəcədə olar?³¹

İmam Əzəm Əbu Hənifə həzrətlərinin içki aludəçisi olan gənc bir qonşusu vardı. Bu gənc səhərdən axşama qədər içki içər, gecələr səhərə qədər qışqır-bağır salaraq söyüş söyər, qonşuları narahat edərdi.

Bir gecə qonşudakı gəncin bağirtisi kəsilincə, Əbu Hənifə həzrətləri səhər tezdən gedib gəncin başına nə gəldiyini xəbər aldı. Yoldaşları onun sərxoş vəziyyətdə dava saldığına görə həbs edildiyini dedilər. Əbu Hənifə həzrətləri bu hadisəyə çox kədərləndi. Həbsxanaya gedərək məsul şəxslərdən onu sərbət buraxmalarını xahiş etdi. Məmurilər yalnız vəkalətnamə ilə sərbəst buraxıla biləcəyini dedikdə İmam Əzəm həzrətləri zəmin durdu və sərxoş qonşusunu həbsdən qurtardı.

Məsələni öyrənən gənc, dərhal İmamın yanına gedib peşmanlıq içində göz yaşları tökdü və artıq içkiyə tövbə etdiyini dedi. Bundan sonra ona layiq bir qonşu və tələbə olacağına söz verdi. Böyük İmam, gəncə şəfqətlə baxdı və kədərli bir səslə:

“-Ay dəliqanlı; görürsən həqiqətən də biz sənə zərər vermişik! Səni əldə etməyə çalışmamışıq. Əsas sən bizə haqqını halal et!” -dedi.

Rəvayət edildiyinə görə İbrahim bin Ədhəm həzrətləri, bir sərxoşun üfunət qoxuyan və çirkli ağzını yumuş və bunu nə üçün etdiyini soruşanlara da:

31. Fəxrəddin ər-Razi, *Məfatihul-Ğayb (ət-Təfsirul-Kəbir)*, Beyrut 1990, I, 192.

“-Əgər Şanı Uca Allahın adını zikr etmək üçün yaradılan dil və ağızı çirkli halda buraxsaydım, hörmətsizlik olardı...” - demişdir.

Adam ayıldığında ona:

“-Xorasan zahidi İbrahim bin Ədhəm sənin ağzını yudu...” -dedilər.

Bu hadisədən xəcalət çəkən sərxoşun könüü oyandı və:

“-Elə isə mən də tövbə etdim...” -dedi.

Belə bir hadisəyə vəsilə olan İbrahim bin Ədhəm həzrətlərinə Haqqın dərgahından belə nida edildi:

“-Sən bizim üçün onun ağzını yudun! Biz də sənin üçün onun qəlbini təmizlədik!”

Məşhur Haqq dostlarından Məruf Kərhi həzrətləri, bəzi gənclərin səhv yolda olan insanları dəstəkləmək üçün döyüşdə iştirak etməyə hazırlaşdıqlarını gördükdə; “Allahım! Onları qoru!” -deyə dua edir. Bunu eşidənlər Məruf Kərhi kimi islam aliminin zalım bir adamı dəstəkləməyə gedənlərə bu şəkildə dua etməsinə təəccüblənirlər və ona:

“-Sən bu adamlara xeyir-dua edirsən?” -deyə soruşurlar. Bu böyük Haqq dostu onlara bu cavabı verir:

“-Mən Allahdan onları qorumasını istədim. Əgər Allah təala onları qoruyursa getmək istədikləri yerə gedə bilməzlər.”

Yenə Məruf Kərhi -qüddisə sirruh- Dəclə çayının kənarından keçirdi. Bir dəstə qafil gənc də çayın kənarında şərab içib əylənirdilər. Məruf həzrətlərini görüncə, etdikləri lənətlənmiş (nalayiq) hərəkətə görə onlara bəddua edəcəyini düşünərək kefləri pozuldu. Bunun əsəbi ilə aralarından biri özünü saxlaya bilməyib ayağa qalxdı və istehza ilə:

“-Ya şeyx! Haydı dayanma, bizim Dəclənin azğın sularına qərq olmağımız üçün dərhal bəddua etməyə başla!” -dedi.

Məruf həzrətləri heç bir qəzəb nişanəsi göstərmədən mərhəmətlə əllərini göyə qaldırdı və:

“-Ya Allah! Bu igidlərə dünyada xoş güzəran verdiyin kimi, axirətdə də xoş güzəran ver.” -dedi.

Gözləmədikləri bu ifadələr qarşısında gənclər:

“-Ya şeyx! Siz nə deyirsiniz? Bu dediklərinizə bir məna verə bilmədik!” -dedilər.

İxlas və təqvasına görə bu qısa sözlərinə Allah təalanın təsir bə-rəkəti lütf etdiyi Məruf Kərhi həzrətləri belə dedi:

“-Övladlarım! Allah təala, sizə axirətdə xoş güzəran vermək is-təyərsə, tövbə etməyinizi də nəsis edər.”

İgidlər gözləmədikləri bu nəzakət qarşısında əvvəlcə biraz düşün-məyə və nəfslərini hesaba çəkməyə başladılar. Ardınca da daxilən bir peşmanlıq hiss etdilər. Sonra da doğru yola qayıdaraq peşmanlıq və göz yaşları içində şərablarını yerə tökdülər, çalğı alətlərini sındırdılar və tövbə etdilər. Hər iki cahanın səadət və salamatını arzuladılar.

Osmanlılar dövrü padşahdan xalqına qədər İslamın ən gözəl şəkildə mənimsənildiyi və islamın güləruzünün hər an göstərilirdiyi müstəsna bir zaman kəsiimi olmuşdur. Bunu isbat edən aşağıdakı ha-disə olduqca ibrətlidir:

Padşah Sultan Məhməd xan İstanbulu fəth etdikdən sonra alimlər, ariflər və paşalarla birlikdə möhtəşəm bir mərasimlə Ədirnəqapıdan şəhərə girdi. Ağ atının belində əsgərlərinə son təlimatını bu şəkildə verdi:

“-Qazilərım! Allah təalaya həmd və şükürlər olsun ki, İstanbulun fəthləri oldunuz! Müqavimət göstərməyib aman diləyənlərə əsla toxunmayın! Qadınlara, uşaqlara, yaşlılara və xəstələrə də ən xırda bir zərər belə verməyin! Yalnız sizə halal olan qənimətlərdən alın!..”

Onun insan haqları bəyannaməsindən çox əvvəl elan etdiyi bu hökmlər milli tariximizin ən şərəfli səhnələrindən biridir. Bu ədalətli

davranış qarşısında heyran qalaraq gözləri dolan İstanbul patriarxı Fatehin ayaqlarına qapandı. Fateh onu ayağa qaldıraraq:

“-Bizim dinimizdə insanlar qarşısında Allaha səcdə edərcəsinə əyilmək haramdır. Qalxın! Sizə və sizinlə birlikdə bütün xristianlara hər cür haqq və hürriyətləri verirəm. Bu andan etibarən artıq həyatınız və hürriyətiniz xüsusunda qəzəbimə uğramaqdan qorxmayın! Patriarxlıq, Rum ortodoks camaatının lideri olaraq tarix içində qazandıği bütün imtiyazları özündə saxlayacaqdır.” -dedi.

İstanbulun fəthindən sonra Fateh ümumi bir əfv elan etmiş və bizanslı məhkumları sərbəst buraxmışdır. Bunların arasında iki alim və filosof keşiş də var idi. Fateh, onlara cəzalarının səbəbini soruşdu. Onlar da:

“-Biz, Bizansın ən tanınmış keşişləri idik. Krala zülmünə, işgəncələrinə, etdiyi rəzalətə və eys-işrətə görə onu xəbərdarlıq etdik. Aqibətinin pis, taxt-tacının yıxılmasının yaxın olduğunu və dövlətinin süquta uğrayacağını dedik. O da, bu xəbərdarlığımıza əsəbləşərək bizi zindana saldırdı.” -dedilər.

Bu ifadələr Fatehin diqqətini çəkdi. Keşişlərə, Osmanlı dövləti haqqındakı fikirlərini soruşdu. Onlar da, yalnız bir müddət tədqiqat apardıqdan sonra qənaətlərini bildirəcəklərini ifadə etdilər.

Keşişlər, əllərindəki fərmanla hər yerə girib çıxdılar. Səhər erkəndən bir dükana gedib nəşə almaq istədilər. Satıcı onlara:

“-Mən sifət etdim. Sifət etməyən qonşumdan alın!” -dedi.

Ən qələbəlik və ən ucqar yerlərə qədər hər yanı gəzdilər. Hər kəsə söhbət etdilər və bütün xalqın yalnız yaxşılıq və əxlaqi üstünlüklərini göstərən hallarını müşahidə etdilər.

Bir bazara girdilər. Həmin anda azan oxunurdu. Tacirlər dükanını açıq qoyub məscidə gedirdi. Heç kim bir-birinə həsəd və qısqanclıq etmirdi. Sanki hər kəs bir-birinin təminatı altında idi. Namazı aramla və sanki son namazlarını qılırmış kimi əda edirdilər.

Heç kim digərinin haqqını yemir, bir-birini incitmirdi. Heç kim qul haqqı ilə qiyamət günü Allahın hüsuruna çıxmaq istəmirdi. İstis-

nasız hər kəs, Allah rızasını düşünür, Allah rızası üçün danışır, Allah rızası üçün yaşayırdı. Sultanın ömrünün uzun olması və ordusunun zəfər qazanması üçün dua edirdi. Cəmiyyət incə ruhlu, kövrək qəlbli insanlarla dolu idi.

Keşişlər belə halları görüb təəccübləndilər. Neçə şəhər gəzdikləri halda məhkəmələrdə ağır cinayətə dair bir hadisəyə rast gəlmədilər. Oğurluq, cinayət, namusa təcavüz, fırıldaqçılıq və s. sanki bu cəmiyyətə yad idi. Bir məhkəmə onların diqqətini çəkdi və onlar buna heyran oldular.

Qazıya bir nəfər şikayətçi və şikayət edilən müraciət etmişdi. Şikayətçi belə bir məsələni ərz etdi:

“Mən bu din qardaşımın filan tarlasını satın aldım. Əkin üçün yer şumlayarkən, oradan qızıl dolu bir küp tapdım. Küpü tarlasını satın alığım bu qardaşıma apardım:

“Buyur, bu sənindir; al!” -dedim.

O da:

“Mən bu tarlanı altı və üstü ilə bir yerdə satdım!.. Artıq o qızıllar mənə hala olmaz!” -deyib qəbul etmədi. Halbuki torpağın altından bu küpün çıxacağını bilsəydi satmazdı.”

Qazı digər insana da söz haqqı verdi. O da:

“Məsələ qardaşımın eynilə ərz etdiyi kimi baş verdi. Lakin mən ona tarlanı satanda altı və üstü hamısı onun içinə girir düşüncəsindəyəm. Necə üstündə olan məhsulda haqqım yoxdursa, altında olanda da həmçinin haqqım yoxdur!..” -dedi.

Keşişlərin təəccüblə tamaşa etdiyi bu məsələ, qazı üçün təbii bir hadisə idi.

Qazı bu iki səmimi müsəlman arasında hökm verməkdə çətinlik çəkmədi. Birinin saleh bir oğlu, digərinin də salehə bir qızı olduğunu öyrəndikdən sonra, ikisinə vasitəçilik etdi. Hər iki tərəfin razılığı ilə bu iki gəncin nigahlarını kəsdi. Həmin bir küp qızılı da gənclərin toy və cəhiz xərcləri olması üçün hökm verdi.

Burada, reallıqda yaşanan islam əxlaqı və ədaləti nümayiş olunurdu.

Keşişlər bütün bunları gördükdən sonra, hava qaralarkən qızlarını bir mədrəsəyə göndərdilər. Qızlar, qapını açan gənclərə:

“-Hava qaraldı, yolumuzu azdıq. Bizi bu gecə qonaq edərsinizmi? Çarəsizik!” -dedilər.

Tələbələr çox düşündükdən sonra, nəhayət otaqlarını bu iki qıza verdikdən sonra, araya bir pərdə çəkib manqal kənarında sabahladılar və səhər tezdən qızları yola saldılar.

Maraqla gözləyən keşişlər, qızlarına gecənin necə keçdiyini soruşdular. Onlar da, baş verənləri belə danışdılar:

“-Öz yerlərini bizə verdilər. Özləri otağın küncünə çəkildilər. Ortadakı manqalın içindən bir köz əllərinə alıb atırdılar və bir-birlərinə dəhşətlə:

“-Rəbbimiz bizi cəhənnəm əzabından qorusun! Bizi, axirətini ani bir istiqbal ilə dəyişdirən axmaqlardan eləməsin!” -deyirdilər. Bizə dönüb baxmırdılar.”

Keşişlər, xristian məhəllələrini də gəzməyi unutmadılar. Fənər səmtinə doğru gəzintiye çıxdılar. Xristianlar da onların yaxşı tanıdığı fəthdən əvvəlki zamanla müqayisədə dəyişmiş, küçələrdəki zibilliklər azalmışdı. Artıq heç kimsə başqa bir kimsəyə zülm etməyə cəsarət edə bilmirdi. Hamı rifah içində işinə davam edir, keçmişdəki kimi küçələrdə içib bağıran insanlara rast gəlinmirdi. Kəsib xristian ailələrə belə ev paylanmışdı.

Keşişlər, bu uzun tədqiq və təftişdən sonra icazə alıb Fatehin hüzuruna çıxdılar. Müşahidələrini bir-bir ərz edib:

“-Bu millət və dövlət belə gedərsə, qiyamətə qədər davam edəcək. Belə bir əxlaq və yaşayışa sahib olan insanların dini, əlbəttə haqq dindir.” -dedilər. Kəlməyi-şəhadət gətirib müsəlman oldular.

Xülasə, islamın güləruzünü göstərmək Haqqa dəvətdə ən təsirli yoldur. İslam tarixi boyunca ənbıya, övliya və əsfıyanın izlədiyi bə-

rəkətli üsul və ülvî bir xidmətdir. Məhz insanı qurtaracaq olan da budur. Əks halda başqalarına dediyini özü etməyən və öyrəndiklərini yaşamayan insanların həmsöhbətləri bir yana, heç özlərinə də faydası toxunmaz. Çünki Allah təala əməlsiz mücərrəd sözləri və rıya ilə edilən ixlassız əməlləri qəbul etməz.

Belə ki, Əbu Bəkr -radiyallahu anh-:

“Allah, bəndənin əməlsiz sözündən razı olmaz.”-buyurmuşdur.

Sədi Şirazi də belə deyir:

“Nə qədər oxuyursan oxu, biliyinə yaraşan səviyyədə davranmasan cahilsən.”

Bir mömin etdiyi əməlləri hər cür qəlbi xəstəliklərdən arındırıb ixlas və ehsan mərtəbəsinə yüksəldiyində, islamın güləruzünü layiq olduğu şəkildə göstərməyə başlamış olar.

Allah təala bu gözəl halı və xidməti hamımıza nəsib və müyəssər eləsin!

Amin!..

ç. İrşadı tərk etməyin acı aqibəti:

Əxlaqsızlığın yayılması və kütləvi həlak

İmtahan məkanı olaraq yaradılan bu dünyada Allahın sayı-hesabı olmayan nemətləri içində yaşayarkən Onun əmr və qadağalarına qarşı çıxmaq ən dəhşətli nankorluq, ən qaranlıq cəhalət və aqibəti ən qorxunc bir axmaqlıqdır. İman həqiqətlərinə və ilahi əxlaq nizamına arxa çevirərək belə bir nankorluğa meyil edənlər, axırda ilahi intiqama düşər olurlar.

Tarixin ibrət dolu səhifələri sanki millətlər qəbiristanlığıdır. İmansızlıq, əxlaqsızlıq və zülmkarlıq millətlərin ən böyük həlak və yox olmaq səbəblərindəndir. İmansız və zalım qövmlərin “ölüm sərəxoşluqları” nə müdhiş ilahi intiqam təcəlliləridir.

Həyatda ən çox qorxulan tufanlar, qasırğalar, zəlzələlər, qıtlıqlar,

ildırımlarla dolu əzab buludları, düşmən işğalları və yolxucu xəstəliklər kimi ilahi qəzəb təcəlliləri insanlar üçün eyni zamanda ilahi təhdid və ya xəbərdarlıq mahiyyətindədir. **“Təbiət hadisələri”** kimi görülən bu cür vəqialər təsadüfi deyil, bir çox səbəb və hikmətə görə meydana çıxırlar. Zəhiri görünüş etibarilə bəzi fiziki səbəblərə bağlı olaraq cərəyan edən acı hadisələrə qəlb gözü ilə baxıldığında, həqiqətdə onların bəzi insanların üsyan və günahlarının nəticəsi və ya bəzi insanlar üçün xəbərdarlıq mahiyyətində olduğu müşahidə edilir.

Ağacdən düşən bir yarpağın belə, Allahın izini və ilahi bir qədrə düşdü, Qurani-Kərimdə bəyan edilir.³² Əks halda kainatda fiziki anarxiya meydana gələrdi. Bütün fiziki hadisələrin daxilində minbir cür mənəvi əsrar gizlidir. Bu sirlər, peyğəmbərlərə və əhli-qəlbə ayandır.

Qurani-Kərim keçmiş qövmlərin həlak olmalarını anladarkən bunun səbəbləri üzərində dayanır və beləliklə sonradan gələn nəsilərə xəbərdarlıq edir. Bu səbəblərin başında, Allahın nemətlərinə qarşı nankorluq etmək, şükür etmək əvəzinə bol nemətlər içində özündən çıxmaq, zülm və haqsızlıqda həddini aşmaq, əxlaqsızlığa və ədəbsizliyə meyil etmək, irşad etməyi tərək etmək və özünə edilən xəbərdarlıq və irşadı qulaqardı etmək kimi günahlar gəlir. Günahlar isə bağışlanmadığı təqdirdə cənnətə girmək əlçatmaq olur. Bəşəriyyəti həlaka sürükləyən bu günahların qarşısının alınması isə yalnız fəfəsətli möminlərin islam dinini həyatın hər sahəsinə şamil etmələrinə və bütün (halları) davranışları ilə nümunə olmalarına bağlıdır. Möminlərin yerinə yetirdiyi təbliğ və irşad, yalnız bu sayədə kamilliyə çatır.

Ayeyi-kərimdə belə buyurulur:

“(Ey müsəlmanlar!) Siz insanlar üçün ortaya çıxarılmış ən yaxşı ümmətsiniz (onlara) yaxşı işlər görməyi əmr edir, pis əməlləri qadağan edir və Allaha inanırsınız.” (Ali-İmran, 110)

Həzrət Peyğəmbərimiz də belə buyurmuşdur:

“Sizə yardım olunacaq, qənimətlər əldə edəcək və bir çox ölkələri

fəth edəcəksiniz. Sizdən kim bu vaxta çatarsa, Allahdan qorxsun, yaxşılığı əmr edib pisləkdən çəkindirsin...” (Tirmizi, Fitnə, 70/2257)

Möminlər daim xeyirxahlıqlara açar, şərlərə kilid olmalıdır. Çünki Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm- xeyirə açar və şərlə kilid olanları müjdələmiş və *“Onlar nə xoşbəxtidirlər!”* -buyurmuşdur. (İbn Macə, Müqəddimə, 19)

Müsəlmanlar cəhalət, mənfəətpərəstlik və biganəlik kimi müxtəlif səbəblərlə öz İslami həyat tərzlərində boşluğa yol verib dini məsuliyyətlərini unutduqları zamanlarda, cəmiyyətdə çürümələr meydana gəlir. Bu çürümə və çöküntülər, zaman keçdikcə ətrafa yayılaraq təmiz bir həyat yaşamağa çalışan insanları öz ağuşuna alır. Yəni başlanğıcda mane olunmayan fərdi iradəsizlik, daha sonra qarşısı alınmaz hala gələrək ümimiləşir və fəsiq-saleh bütün insanlara zərər verir. Bunun acı aqibəti isə, insanların yavaş-yavaş topla halda həlakə doğru sürüklənmələridir. Belə ki, ayyəi-kərimədə belə buyrulur:

“Sizdən təkə zalımlara toxunmayacaq (pis əməllərin müqabilində hamıya üz verə biləcək) **bələdan qorxun. Bilin ki, Allah** (Onun əmrlərini pozanlara) **şiddətli əzab verəndir!”** (əl-Ənfal, 25)

Bəzi günahlar vardır ki, zərəri hamıya şamil olur. Həmin günahın səbəb olacağı fitnə və qarışıqlıq, gətirəcəyi sıxıntı və bəla, yalnız o günahı edənləri və zalımları yerə çırpmaqla qalmaz. Zalımlarla birlikdə həmin günaha bulaşmayan və həmin günahı etməyən məsumlara da təsir edir. Günahkarların yanında zahirən günahsız görünənlər də müsibətə düşər olurlar.

Təəssüf ki, insanlar nəfsani mənfəətləri qarşısında çox vaxt müxtəlif yozumlar gətirərək Allahın əmrlərinə qarşı səhlənkarlıq etməyə çalışırlar. İlahi əmrləri yerinə yetirmək xüsusunda hamının aşağı səviyyədə olmasına nəzərən öz etdikləri xırda bir xidməti kafi, hətta çox görmək qəflətinə düşürlər. İlahi qadağaları, sanki zamanın tələbiymiş kimi caiz və mübah görərək; “Hamı edir, mən də məcburam.” -kimi bəhanələr gətirirlər. Halbuki bu cür məsələlərdə güzəştə getməyə (tolerantlı davranmağa) heç kimin haqqı və səlahiyyəti yoxdur.

yәti yoxdur. Çünki dinin hökmlәrini qoyan Allah tәaladır. Dinin qaydalarını O qoyduğı kimi, axırda insanları hesaba çәkән dә Odur.

İnsan әvvәlcә islamı hәyatının hәр mәрhәlәsinә şamil edәрәk kamil bir bir mömin şәxsiyyәti formalaşdırmalı, sonra da hәmin islam şәxsiyyәti ilә әtrafını tәbliğ vә irşad etmәlidir. Uşaqlarını vaxtında tәрbiyә etmәli, dini tәhsillәrinә әslә laqeyd yanaşmamalıdır. Yaxından uzağa doğıru hamıya mәрufu, yәni yaxşılıqları әmr etmәli, münkәrdән, yәni pis vә çirkin şeylәrdән çәkindirmәlidir. Çünki bu vәzi-fәyә laqeyd münasibәt göstәrildikdә mәsuliyyәti çox ağır olur. Bu xidmәtdә yorulmaq vә ya bezmәk, ilahi әzabın hamıya gәlmәsinә sәbәb olar. Belә ki, Rәsulullah -sәllallahu әleyhi vә sәllәм- İsrail oğullarının pozğuna uğradığı dövrü anlatdığı bir hәdisi-şәrifindә belә buyurmuşdur:

“İsrail oğulları arasında zülm yayılmağa başladığı vaxtlarda, bir adam başqa birini günah edәrkән görәndә onu bu etdiyindән çәkindirәrdi. Lakin ertәsi gün hәmin adamı eyni vәziyyәtdә gördüyü halda onunla oturub-dura bilmәk vә yeyib-içә bilmәk (mәnfәәt әldә edә bilmәk) üçün pislәkdән çәkindirmir, xәbәrdarlıq etmirdi...” (Tirmizi, Tәfsir, 5/6, 7; İbn Macә, Fitән, 20; Әbu Davud, Mәlahim, 17/4336)

Digәr bir hәdisi-şәrifdә dә belә buyurulur:

“Allah tәala bir qövmә әzab göndәrdiyi vaxt, hәmin әzab, orada olanların hamısına çatır. Sonra da hәр kәs әmәllәrinә görә dirildilir.” (Buxari, Fitән, 19; Müslim, Cәnnәt, 84)

Günah vә üsyanları dәf etmәk üçün son nәfәsә qәdәр çalışaraq бү-tün maddi vә mәnәvi zәhmәtlәrinә baxmayaraq fitnәnin qarşısını ala bilmәyәnlәр, Allah dәrgahında üzrlü sayılırlar. Bununla yanaşı hәmin zalım vә qafillәrin arasında yaşayıb onlara yaxınlıq göstәrdiyinә vә qonşuluq etdiyинә görә dünya hәyatında eyni müsibәtә uğramaları da ehtimal olunur. Belә insanlar, axirәt hәyatında mükafat alsalar da, dünyada әziyyәt çәkәrlәр vә bunların çәkdийi әziyyәt, hәmin әziyyәt-tә sәbәb olan zalımların әzabını artırır.

Zeynәb binti Cahş -radiyallahu anha- belә rәvayәt edir:

Rәsulullah -sәllallahu әleyhi vә sәllәм-, bir gün qorxudan titrә-yәрәk yanıma gәldi vә:

“-Allahdan başqa ilah yoxdur. Yaxınlaşan şərdən ötrü vay ərəbin halına! Bu gün Yəcuc və Məcuc səddindən bu qədər yer açıldı.” -buyuraraq baş barmağı ilə şəhadət barmağını birləşdirib halqa halına gətirdi. Sonra mən:

“-Ey Allahın Rəsulu! Aramızdakı yaxşılardan da olduğu halda həlak olacağımı?”-deyə soruşduqda, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Pislik və günahların çoxaldığı zaman, bəli.” -buyurdu. (Buxari, Fitən, 4, 28, Ənbiya, 7, Mənaqib, 25; Müslim, Fitən, 1. Bax. Əbu Davud, Fitən, 1; Tirmizi, Fitən, 23; İbn Macə, Fitən, 9)

Buradan belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, yaxşılar da pislərə göz yumub səs çıxarmadıqları və onlara xəbərdarlıq etmədikləri təqdirdə, cəzaya düçar olurlar. Bu həqiqəti Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- hədisi-şəriflərində belə ifadə edir:

“İnsanlar pislikləri görüb onu dəyişdirməyə çalışmazlarsa, çox keçmədən Allah təala onların başına ümumi bir bəla verər.” (İbn Macə, Fitən, 20)

“Canımı qüdrəti əlində tutan Allaha and içirəm ki, ya yaxşılıqları əmr edər və pisliklərdən çəkindirərsiniz, ya da Allah öz dərganından yaxın zamanda üzərinizə bir əzab göndərər. Sonra Allaha yalvarıb dua edərsiniz, lakin duanız qəbul edilməz.” (Tirmizi, Fitən, 9/2169)

Bəşər tarixi, iman və əxlaq yolundan çıxmış azğınlar üzərinə neçə-neçə ilahi əzab təcəllilərinə şahid olmuşdur. Nuh, Ad və Səməd qövmlərinin təkəbbürlü əhalisi; peyğəmbərlərlə mübarizə edən, özünün tanrı olduğunu iddia edən və axırda Qırmızı dənizin girdəblərində boğulan Firon; bir milçəyin məğlub etdiyi Nəmrud; həyat tərzləri heyvanlardan da aşağı olan Lut qövmünün həyadan uzaq, əxlaqsız və ədəbsiz insanları və daha neçə-neçə zalımlar, daim günah və üsyanlarında ısrar etdikləri üçün ələmlə bir əzabla tələf edilmişdilər.

Allah təala belə buyurur:

“Məgər onlara özlərindən əvvəlki Nuh, Ad, Səməd tayfasının, İbrahim qövmünün, Mədyən əhalisinin və Mötəfikilərin (şə-

hәrlәri alt-üst olmuş Lut tayfasının) **xәbәri gәlib çatmadımı? Pey-ğәmbәrlәri onlara aşkar möcüzәlәrlә gәlmışdilәr. Allah onlara zülm edән deyildi, lakin onlar özlәrinә zülm etdilәr.**" (әt-Tövbә, 70)

Başlarına gәlән fәlakәtlәr, öz günahlarının acı nәticәsi idi. Et-diklәri xәtә və üsyanlara görә hәм dünya, hәм dә axirәt hәyatlarını pәrişan etmişdilәr.

Ayeyi-kәrimәlәrdә belә buyurulur:

"İnsanların öz әllәri ilә etdiklәri (pis әmәllәr, günahlar) **üzün-dән quruda və suda fәsad** (pozuntu) **әmәlә gәlәр** (bәzi yerlәrdә qu-raqlıq, qıtlıq olar, bәzilәrindә zәрәrlә yağışlar yağar, zәlzәlә baş verәр, dәnizlәrdә gәmilәr batar) **ki, Allah** (bununla) **onlara etdiklәrinin bir qismini** (etiklәri bәzi günahların cәzasını) **daddırsın və bәlkә, onlar** (tövbә edib pis yoldan) **qayıtsınlar.**" (әr-Rum, 41)

"Sizә üz verән hәр bir müsibәt öz әllәrinizlә qazandığınız gü-nahların (etdiyiniz әmәllәrin) **ucbatındandır!** (Bütün bunlara bax-mayaraq) **Allah** (günahlarınızın) **çoxunu әfv edәр.**" (әş-Şura, 30)

Rәbbimiz biz bәndәlәrinә qarşı nә qәdәр mәрhәмәtlidir! Doğ-ru yolunu azaraq günahlara batan bәndәlәrini xәbrdar etmәk üçün bәzi dünyәvi cәzalarla müxtәlif xәbәrdarlıqlar etmәsi, әslindә Onun geniş mәрhәмәtinin tәzahürüdür. Çünki axirәtdәki әzabın yanında dünyәvi xәbәrdarlıqlar çox kiçik bir damladır. Ona görә Allah tәala bәndәlәrinә dünyada bir sıra çәtinliklәр verir. Üstәlik bәndәlәrinin etdiyi günahların hamısını da bu dünyada cәzalandırmaz. Onlara, günahları tәrk edәрәk haqqa dönmәlәri üçün möhlәtlәr və fürsәtlәr verir. İlahi xәbәrdarlıqlara könül verib haqqa qayıtdıqları tәqdirdә, keçmiş günahlarını da әfv edәcәyini bildirir. Hәttә bәndәlәrinin töv-bәlәrindәki sәmimiyyәti nisbәtindә keçmiş günahlarını savablara çе-virәcәyini müjdәlәyir. Onun rәhmәt və mәğfirәti bu qәdәр genişdir.

Lakin nәfsani hәyatın aldadıcı tәlәsinә aldanaraq, saysız-hesabsız ilahi xәbәrdarlıqlara israrla qulağını tıxan və tövbә edib nәfsini islah etmәk fürsәtlәrini inadla rәdd edән insanları da axırdә acı bir şәkildә yaxalayar. Ayeyi-kәrimdә belә buyurulur:

“Rəbbin zülmkar məmləkətləri əzabla yaxalayanda belə yaxalar. Onun cəzası, doğrudan da, ağır və acıdır, şiddətlidir!”

(Hud, 102)

İslamdan başqa gediləcək əbədi səadət yolu yoxdur. Müsəlmanlar, dinlərini yaşamaq xüsusunda bir-birlərini təşviq etməli, sanki bir-birini yuyan iki əl kimi olmalı və Allahın əmrələrini öz mənafeələrinə əsla uyğunlaşdırmamalıdırlar. Çünki Allahın əmrləri qulaqardı edildiyi, ilahi hüdüdlər tapdandığı zaman, dünyanın nizamı pozulur; haqq, ədalət, insaf, mərhəmət, məhəbbət, can və mal təhlükəsizliyi aradan qalxar; zülm, haqsızlıq, əxlaqsızlıq, aclıq, oğurluq və digər cinayətlər hər yana yayılır. İnsanlar küçəyə çıxmaqdan qorxacaq hala gələrlər.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- həmin günlərin gələcəyini; *“Elə bir zaman gələcək ki...”* -buyurduğu bəzi hədisi-şəriflərində xəbər vermişdir:

“Elə bir zaman gələcək ki, insanlar yaxşılığı təşviq etməyəcək, pisliklərdən də çəkəndirməyəcəklər.” (Heysəmi, VII, 280)

*“Sizin üzərinizə elə bir zaman gələcək ki, həmin vaxt siz, yaxşıqları əmr etməyən və pisliklərdən çəkəndirməyən insanların ən xeyirxah insanlar olduğunuzu zənn edəcəksiniz.”*³³

Həmçinin Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bir gün:

“Gənclərinizin fəsqə (fəsiqliyə) düşdüyü və qadınlarınızın yolunu azdığı zaman halınız necə olacaq?” -buyurur. Yanındakılar təəccüblə:

“Ey Allahın Rəsulu, yəni elə bir hal başımıza gələcəkmi?” -dedilər.

“Bəli, hətta ondan da betəri!” -buyurdu və davam etdi:

“Əmri bil-məruf və nəhyi anil-münkər (yaxşılığı əmr edib pisliklərdən çəkəndirmədiyiniz) etmədiyiniz vaxt halınız necə olacaq?”

Səhabeyi-kiram təəccüblə:

33. Ali əl-Müttəqi əl-Hindi, *Kənzul-Ummal*, Beyrut 1985, III, 686/8462.

“-Yəni bu da olacaqmı?” -dedilər.

“-*Bəli, hətta ondan da betər!*” -buyurdu və davam etdi:

“-*Mümkəri əmr edib, mərufu qadağan etdiyiniz zaman halınız necə olacaq?*”

Yanında olan insanlar bir daha təəccüblənərək:

“-Ey Allahın Rəsulu! Bu da mütləq olacaqmı?” -dedilər.

“-*Bəli, hətta ondan da betər!*” -buyurdu və davam etdi:

“-*Mərufu mümkün, mümkün də məruf (yaxşılıq pislik, pisliliyi də yaxşılıq kimi) qəbul etdiyiniz zaman halınız necə olacaq?*”

Səhabələr:

“-Ey Allahın Rəsulu! Bu da olacaqmı?” -deyə soruşdular.

“-*Bəli, olacaq!*” (Heysəmi, VII, 281)

Həmçinin Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*İnsanlar üzərinə elə bir zaman gələcək ki, həmin vaxt möminin qəlbi duzun suda əridiyi kimi əriyəcək!*” -buyurdu.

Səhabeyi-kiram:

“-Nə üçün əriyəcək, ya Rəsulallah!?” –deyə soruşdular. Bundan sonra Rəsulullah –səllallahu əleyhi və səlləm- belə cavab verdi:

“-*Pislikləri görüb onları düzəltməyə gücləri çatmadığı üçün.*” (Ali əl-Müttəqi, III, 686/8463)

Hədisi-şəriflərdə xəbər verilən bütün bu hadisələrin bu gün eynilə yaşandığının görəsən fərqi nə varırıqmı? O halda bu ilahi xəbərdarlıqlara daha ciddi şəkildə qulaq asmağımız lazımdır. Əks halda sabah ilahi hüsurda iddia edə biləcək heç bir üzrümüz qalmaz. Çünki Allah və Rəsulu, bizim üçün lazım olan hər şeyi aşkar şəkildə bəyan etmişdir. Ayeyi-kərimdə bu vəziyyət belə ifadə edilir:

“Biz bu Quranda insanlar üçün hər cür məsəl çəkdik ki, bəlkə, öyüd-nəsihət qəbul etsinlər!” (əz-Zumər, 27)

Allah təala, hamımıza Qurani-Kərim və hədisi-şəriflərdən lazımi ibrət alaraq həyatımızı rızasına uyğun şəkildə tənzim edə bilməyi nəsim etsin! İslamı əvvəlcə ən gözəl şəkildə öyrənib yaşamağı, sonra da digər insanlara hikmət və gözəl öyüdlə başa sala bilməyi lütf etsin! Əxlaqsızlığın və ədəbsizliyin cəmiyyətimizdə yayılmasına fürsət verməsin. Bizi və nəsillərimizi imansızlıq və əxlaqsızlıq bataqlığından mühafizə etsin!

Amin!..

2. Elm və Quran xidmətləri

Elm və Quran yolunda çalışmaq insan nəslinə edilə biləcək ən mühüm xidmətlərdən biridir. İnsanın dünyaya aid cismani varlığını davam etdirə bilməsi üçün maddi qidalar nə qədər zəruridirsə, əbədi həyatdakı səadətini təmin edə biləcək ruhi və mənəvi qidalar da eyni şəkildə zəruri və mühümdür. Qurani-Kərimdə bəyan edildiyi kimi bir insanın maddi həyatını qurtarmaq, bütün bəşəriyyəti xilas etmək kimi əcr (mükafat) qazandırırısa,³⁴ bir qəlbi ehya etmək və bir insanın mənəvi həyatını qurtarmaq kimi ülvəi xidmətlərə Allah təala, kim bilir nə böyük mükafatlar ehsan edir. Çünki insanın yaradılış məqsədi dünyada əbədi qalmaq deyil, mənəviyyatını qüvvətləndirərək axirət aləminə hazırlaşmaqdır. Onun maddi bədənini saxlaması (qidalandırması) belə, həyatını sürdürərək ruhi təkamülünü reallaşdırma və beləliklə də əbədi səadətə hazırlanma qayəsi üçündür.

Allah təalanın elm sahibi olduğunu, gizli-aşkar hər şeyi bildiyini ifadə edən bir çox adları mövcuddur. Bəndə, Allahın elm sifətindən nəsim almağa çalışmalıdır. Çünki elm, ən böyük xəzinə və ən mühüm gücdür. Şeyx Sədinin ifadə etdiyi kimi; “Hər kim biliklidirsə, qüvvətli olar.”

Elmin yalnız sahibinə deyil, digər insanlara və hətta canlı-cansız bütün varlıqlara da faydası toxunur. Çünki haqq ilə batili ayırmağın ən mühüm vasitəsi elmdir. Faydalı elmlə məşğul olmaq, Allah rızasını qazanmaq üçün tutulan ən yaxşı yol və ən üstün ibadətdir.

34. Bax. əl-Maidə, 32.

İslam, cəhalətin hər növünü rədd etmiş və qınamışdır. Çünki cəhalətin hər cürəsində küfr və üsyandan pay (hissə) vardır.

Həzrət Osman -radiyallahu anh- belə buyurmuşdur:

“Cəhalət elə bir minikdir ki, üstünə minən zəlil olar, onunla yoldaşlıq edən yolunu azar.”

Bunu da unutmamaq lazımdır ki, bütün elmlər, Allah təalanın kainata qoyduğu qaydaları (yəni sünnətullahı) müəyyən etməkdən ibarətdir. Elə isə həqiqi elm sahibi olmaq, həmin qaydalara uyğun davranaraq hikmət və sirlərə nail ola bilmək və hətta orada da qalmayıb bu hikmət və sirlərin mütləq mənbəyinə çatma bilməkdir. Belə ki, Möləna həzrətləri, zahiri elmlərin dəryasında ikən yaşadığı halını **“xamdım”**, hikmət və sirlərə vaqif olduğu zamanları **“bişdim”**, kainat kitabının səhifələrini səhifələyərək çatdığı mərifətullah dövrünü də **“yandım”** deyər ifadə etmişdir.

Belə olan halda insan üçün ən faydalı olan elm, mütləq elm sahibi olan Allah təalanın xülasə halında Qurani-Kərimdə bəyan etdiyi ilahi həqiqətlərdir. Bütün bunlar, insanı mərifətullaha aparır ki, elm öyrənməkdən də məqsəd budur.

Allah təala bəndələrini, bu keyfiyyətdəki elmi öyrənməyə aye-yikərimələrdə belə təşviq edir;

“...De ki; Ey Rəbbim! Elmimi artır.” (Taha, 114)

“...Allah da sizdən iman gətirənlərin və (xüsusilə) elm bəxş edilməş kimsələrin dərəcələrini ucaltsın...” (əl-Mücadələ, 11)

“...Allahdan Öz bəndələri içərisində ancaq alimlər qorxar...” (Fatir, 28)

“Biz bu məsəlləri insanlar üçün çəkirik. Onları yalnız (haqqı) bilənlər anlayarlar.” (əl-Ənkəbut, 43)

Qeys bin Kəsir belə rəvayət edir:

“Dəməşqdə yaşayan Əbu Dərda həzrətlərinin yanına Mədinəyi-Münəvvərədən bir şəxs gəldi. Əbu Dərda -radiyallahu anh-:

“-Ey qardaşım, sənın buralara qədər gəlib çıxmağına səbəb olan nədir?” -deyə soruşdu.

Mədinədən gələn şəxs bu cavabı verdi:

“-Bir hədisi-şərifdir. Eşitdiyimə görə sən həmin hədisi Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-dən rəvayət etmişən. (İlk ravidən eşitmək üçün gəldim.)”

“-Hər hansı bir ehtiyac üçün gəlmədinmi?!”

“-Xeyr.”

“-Ticarət üçün də gəlmədin?!”

“-Xeyr.”

“-Yalnız o bir tək hədisi-şərfi öyrənmək üçün gəldin, eləmi?! Mən Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in belə buyurduğunu eşitdim:

“Kim elm öyrənmək üçün yola çıxarsa, Allah təala ona cənnət yolunu asanlaşdırar. Mələklər, elm öyrənənlərdən xoşlandığıları üçün onlara qanad gərərlər. Göylərdə və yerdə olan varlıqlar, hətta suda-kı balıqlar belə alimlərin bağışlanması üçün Allaha yalvararlar. Bir alimin, yalnız ibadətə məşğul olan bir insana üstünlüyü, on dördüncü gecəsində ayın digər ulduzlara üstünlüyü kimidir. Alimlər peyğəmbərlərin varisləridir. Peyğəmbərlər qızıl, gümüş deyil, yalnız elmi miras qoymuşdur. Məhz bu elm mirasını əldə edən şəxs, çox böyük bir qismətə nail olar.” (Tirmizi, Elm, 19/2682; Əbu Davud, Elm, 1/3641)

Kainatın fəxri Peyğəmbərimiz, elmin fəzilətini digər hədisi-şərifində belə bəyan edir:

“Yalnız bu iki insana qibtə edilir:

-Allahın ehsan etdiyi malı Haqq yolunda xərcləyib bitirən şəxs;

-Allahın verdiyi elmlə yerli-yerində hökm edən və onu başqaları-na öyrədən insan.” (Buxari, Elm, 15; Zəkat, 5, Ehkam, 3, İtisam, 13, Təvhid, 45; Müslim, Müsafirin, 268)

Elm bir baxımdan cihaddır. Çünki cihadın qayəsi, insanlara islamı çatdırmaqdır. Yoxsa torpağı qanla sulamaq deyildir. Yalnız torpaq (ərazi) əldə etmək üçün edilən savaqlar, bəşəriyyətin üz qarası olan bir zülmüdür.³⁵ Bir sözlə islamda cihadın ən mühüm vasitəsi elmdir. Belə ki, hədisi-şəriflərdə belə buyurulur:

“Elm öyrənmək üçün səfərə çıxan insan, evinə qayıdana qədər Allah yolundadır.” (Tirmizi, Elm, 2/2647)

“Bir adam islamı ehya edib yaşatmaq üçün elm öyrənərkən ölərsə, onunla peyğəmbərlər arasında yalnız bir dərəcə vardır.” (Darimi, Müqəddimə, 32)

Elm və Quran öyrədərkən diqqət edilən ən mühüm xüsüs, ixlas və səmimiyyətdir. Allah rızası olmadan və lazımınca əməl edilmədən göstərilən Quran və elm xidmətləri, insana heç bir fayda verməz. Belə ki, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurur:

“Kim Allahın rızası istənilən bir elmi yalnız dünya malına sahib olmaq üçün öyrənersə, həmin şəxs qiyamət günündə cənnətin qoxusunu belə, hiss etməz.” (Əbu Davud, Elm, 12/3664)

Elmdən məqsəd, faydalı elmdir. Mənasız məlumatlarla məşğul olmaq deyildir. Elm insanı Allaha itaətə, saleh əməllərə səvq etməli və insanlara xidmət etməyə vəsilə olmalıdır. Allah təala həqiqi elm sahiblərini tərif edərək belə buyurur:

“Məgər axirətdən qorxan, Rəbbinə (Allahın mərhəmətinə) ümid bəsləyən, gah səcdəyə qapanıb, gah da ayaq üstə durub gecə saatlarını ibadət içində keçirən (müti bəndə kafirlə bildirmisi)?! De: “Heç bilənlərlə bilməyənlər (alimlə cahil) eyni ola bilərmisi?! (Allahın ayələrindən, dəlillərindən) yalnız ağıl sahibləri ibrət alar!” (əz-Zumər, 9)

Burada Rəbbimizin mədh etdiyi alimlər:

-Gecələri səcdə və qiyam halında səmimi olaraq qulluğa davam edən,

-Allah təalanın axirətdəki hesabından və əzabından qorxan, yəni axirət təlaşı içində olan,

-Rəhməti sonsuz olan Rəbbimizin mərhəmətinə nail olmağı ümid edən və buna görə zəhmət çəkən insanlardır.

Ayədə bəhs edilən xarakterə sahib ola bilmək üçün çalışmaq və duaya sarılmaq lazımdır. Böyük ruhlar dua halında yaşayırlar.

Elmin insana faydalı olması, onunla əməl edilməsinə bağlıdır. Həyata keçirilməyən biliklər, kitab sətirlərində qalmağa və ya yad-daşlardan silinib unudulmağa məhkumdur.

Yezid bin Sələmə -radiyallahu anh- nəql edir:

“-Ey Allahın Rəsulu! Sizdən bir çox hədis eşitdim. Sonrakıların əvvəlcədən eşitdiklərimi unutduracağından qorxuram. Mənə hamısını əvəz edə biləcək ətraflı bir söz deyiniz!” -dedim.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Bildiklərin haqqında Allahdan qorx, (yəni onlarla əməl et ki, unutmıyasan və yenilərinə öyrənə biləsən)!” -buyurdu. (Tirmizi, Elmlər 19/2683)

Bütün elmlərin qaynağı və xəzinəsi isə müqəddəs kitabımız Qurani-Kərimdir. Ona görə də ən şərəfli əməl, Quran öyrənmək və onu öyrətməklə məşğul olmaqdır. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurmuşdur:

“*Qurani-Kərim elə bir ilahi kəlamdır ki, o, baş verə biləcək hər cür fitnəyə qarşı insanı salamata çatdırar. Onda sizdən əvvəlkilərin xəbərləri, sizdən sonrakıların vəziyyətləri, insanlar arasında meydana gələcək hadisələrin hökmləri vardır. O, haqq ilə batili bir-birindən ayırır; Onda mənasız heç nə yoxdur. Onu tərک edən azğın Allah təala həlak edər. Ondan kənarda hidayət axtaranı, Allah zəlalətə salar. O, Allah təalanın sağlam ipi, zikri-hakimi və sirəti-müstəqimidir. Ona tabe olanlar heç vaxt yolunu azmaz, onu söyləyən dillər səhv etməz. Alimlər ondan doymaz. Çox təkrar edildiyinə görə yeniliyini əsla itirməz. İnsanları təəccübləndirən möcüzəvi xüsusiyyətləri bi-*

Quranın sonsuz təfəkkür üfünə və hiss dərinliyinə daldırmayacağı aşkardır.

Fəzilət nümunələri

Ənəs -radiyallahu anh-ın rəvayət etdiyinə görə Əbu Talha -radiyallahu anh- bir gün Peyğəmbərimizin yanına gəlmişdi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in ayaq üstə Əshabi-Suffəyə Quran öyrətdiyini gördü. Allah Rəsulu, acılıqdan bükülmüş belini doğrultmaq üçün qarnına daş bağlamışdı.

Məhz Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in və əshabının ən mühüm məşğuliyyəti, Allahın kitabını öyrənib öyrətmək, anlayıb anlatmaq idi. Ən böyük arzu və istəkləri də Quranı təkrar-təkrar oxumaq və eşitmək idi.³⁹

Allah təala belə buyurur:

“(Ya Peyğəmbərim!) Sən nə iş görsən, Qurandan nə oxusan, (ümmətinlə birlikdə) nə iş görsəniz, onlara daldığınız (onları etdiyiniz) zaman Biz sizə şahid olarıq. Yerdə və göydə zərrə qədər bir şey sənin Rəbbindən gizli qalmaz. Ondan daha böyük, daha kiçik elə bir şey də yoxdur ki, açıq-aydın kitabda (ləvhi-məhfuzda) olmasın!” (Yunus, 61)

Ayeyi-kərimdə əvvəla, **“Sən nə iş görsən”** -deyə ümumi bir ifadə istifadə edildikdən sonra, bir də xüsusilə Quran oxumaqdan bəhs edilməsi və Quranın əvvəlində **“şan”** əvəzliyinin⁴⁰ işlədilməsi, Allah Rəsulu -səllallahu əleyhi və səlləm-in ən mühüm və böyük işinin Quran oxumaq olduğuna işarə etmək üçündür.⁴¹ Məhz Qurani-Kərim xidməti, bu qədər şərəfli, fəzilətli və saleh əməldir.

39. Əbu Nuaym, *Xilyətul-Əvliya*, Beyrut, 1967, I, 342.

40. Şan əvəzliyi: Hər hansı bir isimin yerini tutmayan əvəzlilərə deyilir. Bu əvəzliliklə qarşıda gələn cümlələrin mənası nəzərdə tutulur. Yəni qarşısında olan cümlənin mənası nədirsə, əvəzlilik də həmin mənada olur. Şan əvəzliyi, özündən sonra gələn cümlənin mənasını əvvəla qapalı olaraq ifadə edir, sonra gələn cümlə də, mənanı aşkara çıxarır. Beləliklə həmsöhbətin diqqəti daha çox çəkilmiş və sonradan gələn isim və ya mənanın şərəf və əhəmiyyəti vurğulanmış olur.

41. Zəməxşəri, *Kəşşaf*, tədqiq. Muhəmməd Mersi Amir, Qahirə 1988, III, 17; Əbus-Suud, *İrşadul-Aqlis-Səlim*, Beyrut, ts.(Dəru İhayit-Turasil-Arab), IV, 156.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bir gün məscidə girəndə halqa halında oturmuş iki qrupla qarşılaşdı. Qruplardan biri Qurani-Kərim oxuyur və Allah təalaya dua edirdi. Digəri isə elm öyrənir və öyrədirdi. Bunu görən Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“Bunların hamısı xeyir üzərindədirlər. Bunlar Qurani-Kərim oxuyur və Allah təalaya dua edirlər. Allah istərsə onlara (istədiklərini) verər, istərsə verməz. Bunlar da elm öyrənib öyrədirlər. Mən də yalnız bir müəllim olaraq göndərildim.” -buyurdu və dərhal elmlə məşğul olanların yanında oturdu. (İbn Macə, Müqəddimə, 17)

Elmlə məşğul olanlar da Quran və hədis elmini öyrənirdilər. Təkcə Quran oxumaq da fəzilətli bir əməldir. Lakin mühüm olan, Quran elmiylə məşğul olaraq hökm və hikmətlərini anlamaq və ona uyğun əməl etməkdir.

Elm və Quran məclislərinin fəzilətini göstərən bu hadisə də olduqca ibrətlidir:

Əbu Vaqid əl-Leysi -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

Bir gün məsciddə Əziz Peyğəmbərimizin hüsurunda idik. Həmin vaxt qapıda üç nəfər göründü. Biri içəri girmədən getdi. Digər ikisi isə içəri girib Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanına qədər gəldilər. Onlardan biri, halqada gördüyü boşluğa oturdu. Digəri isə, yer qalmadığı üçün və heç kimi narahat etməmək düşüncəsiylə halqanın arxa tərəfində oturdu. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-söhbətinin bir yerində belə buyurdu:

“Sizə bu üç nəfərin halını ərz edimmi? Halqaya oturan, Allah təalaya sığındı, Allah da onu himayəsinə aldı. İkincisinə gəlincə, o adam Allahdan həya etdi, ədəbli davrandı; Allah təala da həmin bəndəsindən həya etdi, onu əzabından uzaq tutdu. İçəri girməyən üçüncü adama gəlincə, o, bu məclisdən üz çevirdi. Allah da ondan üz çevirdi.” (Buxari, Elm, 8)

Elm və Quran xidmətlərində elmiylə əməl etməyin əhəmiyyətini vurğulayan bu rəvayət olduqca mühümdür:

Əbu Abdurrəhman əs-Süləmi belə nəql edir:

Rəsulullahın əshabından bizə Qurani-Kərim öyrədən bir nəfər var idi. Bizə bu xəbəri verdi:

“Biz, Peyğəmbərdən on ayə alır, bunlardakı bilik (hikmət) və əməlləri öyrənmədən digər on ayəyə keçməzdik. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bizə həm elmi, həm də əməli (birlikdə) öyrətdirdi.” (Əhməd, V, 410; Heysəmi, I, 165)

Səhabeyi-kiram, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-ə:

“-Ya Rəsulallah! Əməllərin hansı daha fəzilətlidir?” -deyə soruşdular. O da:

“-Allahı bilməkdir (tanımaqdır).” -buyurdu.

“-Hansı əməl insanın dərəcəsini artırır?” -deyə soruşduqda, yenə:

“-Allahı bilməkdir.” -buyurdu. Bundan sonra:

“-Ya Rəsulallah! Biz əməldən soruşuruq, siz elmdən cavab verirsiniz!” -dediklərində Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Allahı bilərək edilən az əməl (belə) fayda verir. Lakin cəhalət-lə edilən çox əməl (belə) fayda verməz!” -buyurdu.⁴²

Elm və Quran xidmətlərindən məqsəd; Allahı tanımaq, saleh əməllər görmək və ilahi vüsət yolunda qəlbən məsafə qət etməyə çalışmaqdır.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- elm və Quran xidmətini mütəmadi olaraq təşviq etmişdir. Quranı yaxşı bilənləri hər yerdə qiymətləndirmiş, onları daim önə çəkmişdir.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- Təbuk səfərinə çıxarkən Nəccaroğullarının bayrağını Umarə bin Hazma vermişdi. Daha sonra Zeyd bin Sabiti görüncə, bayrağı Umarədən alıb ona verdi. Umarə -radiyallahu anh-:

42. Münəvi, *Feyzul-Qadir*, Beyrut, 1994, IV, 688.

“-Ya Rəsulallah, mənə hirsləndinizmi?” -dedyə soruşduqda Həzrət Peyğəmbər:

“-Xeyr! Vallah hirslənmədim! Lakin, siz də Qurani üstün tutun! Zeyd, Qurani səndən daha çox əzbərləmişdir. Burnu kəsik zənci kölə olsa belə, Qurani daha çox əzbərləmiş olan şəxs başqalarından üstün tutulur.” -buyurdu.

Evs və Həzrəc qəbilələrinə də bayraqlarını, Qurani-Kərimi daha çox əzbərləmiş olan insanlara vermələrini əmr etdi. Bundan sonra Əvf oğullarının bayrağını Əbu Zeyd, Bəni Səlimənin bayrağını da Muaz -radiyallahu anh- daşdı.⁴³

Həzrət Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm- Yəmənə bir heyət göndərəcəkdə. Onların yaşca ən kiçiklərini başlarına əmir təyin etdi. Heyət bir neçə gün gecikdi və yola çıxmıdı. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- onlardan biri ilə qarşılaşdı və:

“-Ey filankəs! Sənə nə oldu, hələ Yəmənə getməmişən?” -buyurdu. Həmin şəxs:

“-Ey Allahın Rəsulu, əmirimizin ayağı ağrıdığı üçün gedə bilmədik.” -dedi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-, əmirin yanına getdi və onun ayağına üfürərək yeddi dəfə:

“Allahın adıyla, Allah ilə Allaha sığınırım. Burada olanın şərin-dən Allahın qüdrətinə sığınırım.”-dedi. Həmin adamın ayağı yaxşılaşdı. Yaşlılardan birisi:

“-Ey Allahın Rəsulu! O, yaşca ən kiçiyimizdir. Sən onu bizə əmir təyin edirsən?” -deyə soruşdu. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- onun Qurani yaxşı bildiyini xatırlatdı. Yaşlı adam:

“-Ey Allahın Rəsulu! Əgər Qurani əzbərlədikdən sonra yataraq ona hörmətsizlik etməkdən və onunla əməl edə bilməməkdən qorx-masaydım mən də öyrənərdim”-dedi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- də belə buyurdu:

“-Quranı öyrən, çünki Quran, içi müşk doldurulub ağzı bağlanmış küpə bənzəyir. Küpün ağzını açsan, ondan gözəl müşk qoxusu çıxar. Olduğu kimi qoysan qoyduğun yerdə qalar və ətri çıxmaz. Bax, Quran da buna bənzəyər. Oxuyub əməl etdiyində ondan istifadə edərsən. Qəlbində qalarsa, ondan layiq olduğu şəkildə istifadə edə bilməzsən.” (Heysəmi, VII, 161)

Uhudda ənsar:

“-Ya Rəsulallah! Şəhid olanlarımızın sayı çoxdur. Nə edək, bizə nə əmr edirsiniz?” -deyə sorşdular. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Dərin və geniş qəbirlər qazın, hər qəbirə iki-iki, üç-üç meyd-ləri qoyub dəfn edin.” -buyurdu.

“-Əvvəlcə hansılarını qoyaq?” -deyə soruşdular. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Ən çox Quran biləni öncə qoyun!” -buyurdu. (Nəsəi, Cənaiz, 86, 87, 90, 91)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in zamanında iki qardaş var idi.

Biri, (elm öyrənmək üçün) Həzrət Peyğəmbərin yanına gəlir, digəri isə dolanışıqlarını təmin etmək üçün işləyirdi. İşləyən qardaş bir gün, digərini (çalışb qazanmır deyə) Allah Rəsuluna şikayət etdi.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- ona:

“-Bəlkə də sən, onun sayəsində iş tapır və ruzini qazanırsan!” -buyurdu. (Tirmizi, Zöhd, 33/2345)

Allah təala bizə Musa -əleyhissalam-ın elm öyrənmək üçün gös-tərdiyi həvəsi və bu yolda qatlandığı məşəqqətləri misal çəkir. Qur-anı-Kərimdə belə buyurulur:

“(Ya Rəsulum!) Yadına sal ki, bir zaman Musa öz gənc dostu-

na (xidmətində olan Yuşə ibn Nuna) **belə demişdi: Mən** (Xızır la görüşmək üçün) **iki dənizin qovuşduğu yerə çatmayınca və uzun müddət gəzib dolanmayınca** (bu səfərdən) **geri dönməyəcəyəm!”** (əl-Kəhf, 60)

Nəhayət Həzrət Musa, Xızır -əleyhissalam- ilə qarşılaşdığında müəllimin yanındakı tələbə cildinə girdi və ona belə dedi:

“Musa ondan soruşdu: Öyrədildiyin doğru yolu göstərən elmdən mənə öyrətmək şərt ilə sənə tabe olummu?” (əl-Kəhf, 66)

Salam verdikdən sonra sözünə, ona tabe olmaq üçün icazə istəyərək və yalnız icazə verdiyi təqdirdə yanında olacağını ifadə edərək başladı. Sonra; **“Allahın sənə öyrətdiyi rüşdü** (elm və hikməti) **mənə də öyrətməyin üçün..”** ifadəsini istifadə etdi. Onun yanına imtahan etmək üçün və ya təkəbbürlü bir əda ilə deyil, öyrənmək və elmini artırmaq istəyən təvazökar bir tələbə kimi getdi. Allahın birbaşa danışdığı Rəsulu olan Musa -əleyhissalam-, alim bir şəxsdən üç məsələni öyrənmək məqsədilə, yorulub əldən düşənə qədər yol getdi, aclığa və susuzluğa qatlandı.⁴⁴

Rəvayət olunur ki, İlyas -əleyhissalam- ölüm mələyini görünce dəhşətə gəlib ürpəndi. Əzrail -əleyhissalam- təəccüb edərək bunun səbəbini soruşdu:

“-Ey Allahın Peyğəmbəri, ölümdən qorxursan?”

İlyas -əleyhissalam- cavab olaraq:

“-Xeyr! Ölümdən qorxduğum üçün deyil, dünya həyatına vida edəcəyim üçün bu haldayam...” -dedi. Sonra sözlərinə belə davam etdi:

“-Dünya həyatında Rəbbimə qulluq etməyə, yaxşılıqları əmr edib, pisləklərdən çəkəndirməyə çalışır, vaxtımı ibadət və saleh əməllərlə keçirir, gözəl əxlaq ilə yaşamağa səy göstərirdim. Bu hal, mənim səadətimə, qəlbimin sevincinə və mənəvi nəşəsinə səbəb olurdu. Öldükdən sonra bu zövqləri və ləzzətləri yaşaya bilmə-

yəcəyəm. Qiyamətə qədər məzarda girov kimi qalacağımıza görə kə-dərlənirəm.”

Ölüm gəlmədən və fürsət əldə ikən bütün gücümüzlə ibadət etməli, elm və Quran xidmətləri göstərməli və çoxlu saleh əməllər görməyə çalışmalıyıq.

Kuleyb bin Şihab belə rəvayət edir:

Əli bin Əbu Talib -radiyallahu anh- Kufə məscidindən səslər ucaldığını eşidincə nə baş verdiyini soruşdu. Ona:

“-Bəzi adamlar Quran oxuyur və öyrənirlər.” -deyildi.

Həzrət Əli -radiyallahu anh-:

“-Onlar necə də xoşbəxtdirlər! Onlar, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanında insanların ən sevimlisi idilər.” -dedi. (Heysəmi, VII, 162)

Əbu Hüreyrə -radiyallahu anh-, onun çox hədis rəvayət etdiyini deyənlərə bu cavabı vermişdir:

“Mühacir qardaşlarımız ticarətlə və Ənsar qardaşlarımız da əkin və xurmalıqlarla məşğul olarkən, mən yarı ac, yarı tox Həzrət Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanından ayrılmaz, onların olmadıqları vaxtlarda Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanına gedər, onların şahid olmadığı bir çox şeylərə şahid olar və onların əzbərləmədiklərini əzbərləyərdim.” (Bax. Buxari, Elm 42)

Məhz bu şərtlər altında Allah Rəsulunun mübarək söz, əməl və hallarını sonrakı nəsillərə ötürmək fürsətinə nail olan səhabələrin başda gələnlərindən olan Əbu Hüreyrə -radiyallahu anh-, şəxsən Peyğəmbərimizdən eşitdiyi, təkrarları ilə birlikdə 5374 hədisi-şərif rəvayət etmişdir və beləliklə ən çox hədis rəvayət edən səhabə olmuşdur. Bu mübarək səhabədən, 800-dən çox səhabə və tabiun hədis rəvayət etmişdir.

Səhabeyi-kiram Quran öyrətməyi böyük bir təzimlə yerinə yetirirdi. Abdullah bin Məsud -radiyallahu anh- bir nəfərə bir ayə oxudur (öyrədir) və:

“Bu ayə, üstünə Günəşin düşdüğü və ya yer üzündə olan hər şeydən daha xeyirlidir.” -deyirdi. Sonra da bu sözünü Quranın hər ayəsi üçün təkrar edərdi. (Heysəmi, VII, 166)

Həmçinin belə buyururdu:

“Ortadan qalxmadan əvvəl elmə sarılın. Onun ortadan qalxması elm sahiblərinin yox olub getməsidir. Elmə sarılın, çünki bir insan ona nə vaxt möhtac olduğunu bilə bilməz...” (Darimi, Müqəddimə, 19)

Abdullah bin Məsud -radiyallahu anh- belə deyir:

“Özündən başqa ilah olmayan Allaha and içirəm; Allahın kitabından elə bir surə endirilməmişdir ki, mən onun harada nazil olduğunu bilməyim. Yenə Allahın kitabından elə bir ayə enməmişdir ki, mən onun kimin haqqında nazil olduğunu bəlməyim.

Bir adamın Allahın kitabını məndən daha yaxşı bildiyini eşitsəm və dəvə ilə ona çatmaq mümkün olsa, heç dayanmaz və dərhal yola çıxardım.” (Buxari, Fəzailul-Quran, 8)

Elm deyildiyində ilk yada düşən Quran və sünnə elmidir. Bu rəvayət səhabeyi-kiramın elmdə nəhəng bir dərya olduqlarını və bilmədiklərini öyrənmək üçün nə qədər böyük fədakarlıq göstərdiklərini göstərir. Doğurdan da onlar, Quran xidmətləri xüsusunda böyük əzmkarlıq göstərirdilər.

Belə ki, Cabir bin Abdullah, Abdullah bin Üneysə yalnız bir hədis soruşmaq üçün düz bir ay yol qət etmişdir. (Buxari, Elm, 19)

Tabiunun tanınmışlarından olan Əbul-Aliyə belə demişdir:

“Biz Bəsrədə ikən Rəsulullahın əshabından gələn bəzi rəvayətləri eşidirdik. Buna qəlbimiz razı olmur, dərhal miniyimizə minib Mədinəyə gedir və hədisi-şərifini şəxsən səhabənin ağzından dinləyirdik.”⁴⁵

Sad bin Müsəyyəb də belə demişdir:

“Yalnız bir hədis öyrənmək üçün gecə-gündüz səyahətlər edərdim.” (İbn Kəsir, əl-Bidayə, IX, 106)

Səhabeyi-Kiram, tabiun və islam üləması elmin və sünnənin sağlam şəkildə müəyyən edilməsi üçün; aclıq, yorğunluq və minbir məşəqqətə dözdülər. Allah təala da onları qiyamətə qədər xeyir dua ilə yad ediləcəkləri bir məqama yüksəltdi. Yazdıqları əsərlər, Allahın kitabından sonra ən çox etimada layiq mənbə olmaq şərəfinə ucaldı.

Abdullah bin Salamın oğlu Yusuf -radiyallahu an- belə rəvayət edir:

Bir müddət Əbu Dərda -radiyallahu an-ın yanında qaldım və ondan elm öyrəndim. Vəfatına yaxın mənə:

“-İnsanlara vəfat etmək üzrə olduğumu xəbər ver!” -dedi.

Mən də insanlara xəbər verdim və geri qayıtdım. Evin içi və həyat insanlarla dolub daşdı. Ona:

“-Ölüm döşəyində olduğunu insanlara xəbər verdim, evin içi və həyat insanlarla doldu.” -dedim.

“-Məni onların yanına aparın.” -dedi, biz də apardıq.

“-Məni oturdun!” -dedi, biz də onu oturtduq. Sonra belə dedi:

“-Ey insanlar! Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in belə buyurduğunu eşitdim:

“Kim dəstəmaz alar və dəstəmazını gözəl şəkildə tamamlayıb iki rükət namaz qılar və bunu qüsursuz şəkildə tamamlayarsa, Allah ona istədiyini dərhal, ya da sonradan mütləq verər.”

Sonra sözlərinə belə davam etdi:

“Ey insanlar! Əsla namazda (qiblədən) başqa tərəfə dönüb baxmayın. Çünki başqa tərəflərə dönüb baxanın namazı qəbul olmaz. Nafilə namazlarda özünü həkim olmayıb bunu etsəniz də, əsla fərzdə etməyin və buna mütləq diqqət edin.” (Əhməd, VI, 442-443)

Bu mübarək səhabə son nəfəsinə qədər Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-dən aldığı elmi yayıb insanlara çatdırmaqla məşğul olmuşdur. Vəfat edəcəyini hiss edincə də namazla bağlı mühüm hesab etdiyi bir hədisi bütün insanlara təkrar xatırlatmaq istəmişdir. Əziz Peyğəmbərimizin vəfat edərkən təkrarladığı son sözlərinin:

*“Namaza, xüsusilə namaza diqqət edin. Əlinizin altında olanlar haqqında da Allahdan qorxun.”*⁴⁶ olduğunu və bu sözləri mübarək dili ilə deməyə təqəti qalmayanda belə, öz-özünə təkrar etdiyini⁴⁷ düşünsək, Əbu Dərda həzrətlərinin vəfat anında etdiyi bu xatırlatmanın daşdığı incəliyi daha yaxşı dərk edə bilərik.

İmam Abdullah əl-Farsi belə deyir:

“Mən Əbu Hənifənin yanında ikən, evinin bacasından başıma bir kərpic düşdü və başımı qanatdı. Bunu gören İmam Əzəm mənə:

“-Diyət (cəza haqqı) istəyirsən, yoxsa üç yüz hədisi-şərif?” -dedi. Mən də:

“-Hədisi-şərif istyirəm.” -dedim. O da mənə hədis rəvayət etdi.”⁴⁸

İbn Sirin -rəhmətullahi əleyh- belə rəvayət edir:

“Bir gün məscidə girdim. Baxdım ki, Səmir bin Abdurrahman qissə danışır, Humeyd də elm öyrədir. Bunların hansının halqasına oturmaq deyə fikirləşərkən məni yuxu tutdu. Yuxuda bir nəfər gələrkən:

“-Hansının halqasına oturmaq deyə bayaqdan fikirləşirsən. İstəyirsən sənə Humeydin yanında oturan Cəbrail -əleyhissalam-ın məkanını göstərim!” -dedi.” (Darimi, Müqəddimə, 32)

İbn Sirin həzrətləri ilahi bir lütfə Cəbrail məclisini üstün tutdu və adı qiyamətə qədər yad ediləcək böyük bir alim oldu.

46. Əbu Davud, Ədəb, 123-124/5156; İbn Macə, Vəsaya, 1.

47. Əhməd, VI, 290.

48. Abdulfəttah Əbu Guddə, *Safahat min Sabril-Üləma alə Şədaiddil-İlmi və-t-Təhsil*, Beyrut 2003, səh. 52-53.

Otuz il elm yolunda diyar-diyar gəzən Yaqub bin Süfyan belə rəvayət edir:

“Səfərdə olarkən azuqəm tamamilə azaldı. Gecələr yazır, gündüzlər oxuyurdum. Bir qış gecəsində şam işığında yazı yazırdım. Birdən hər yer qaranlıq oldu. Vətənimdən ayrı düşdüyümə və elm həyatımın sona çatmasına kədərlənərək ağlamağa başladım. Gözlərimə ağırlıq çökdü və yuxuya getdim. Yuxumda Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-i gördüm. Mənə:

“-*Yaqub, nə üçün ağlayırsan?*” -deyə soruşdu.

“-Ya Rəsulallah! Gözlərimi itirdim. Bundan sonra elm öyrənə bilməyəcəyim üçün ağladım.” -dedim.

“-*Yaxın gəl!*” -buyurdu, yaxınlaşdım. Sanki nə isə oxuyurmuş kimi edərək əllərini gözlərimin üstündə gəzdirdi. Oyandığımda gözlərim görürdü. Səhifələri əlimə aldım və oturub yazmağa davam etdim.”⁴⁹

İldırım Bəyazid xanın oğullarından Şahzadə Süleyman, dərslərinə qarşı laqeydliyinə görə müəllimi tərəfindən cəzalandırılmışdı. Şahzadə buna qəzəblənərək birbaşa saraya getdi və müəllimindən atasına şikayət etdi. İldırım xan, müəllimlə görüşərək şahzadə Süleymanı nə üçün cəzalandırdığını soruşdu. Müəllim olduqca təmkinli və sakit bir tərzdə bu ibrətli cavabı verdi:

“-Padşah sağ olsun! Şahzadənin sabah bu dövləti idarə etmək istəyəcək. Ümmət ona əmanət ediləcəkdir. Onun cahil qalması millətinə zərər verir. Bəli, o, indi şahzadədir, lakin hələ elm və hal əhli ola bilməmişdir. Bir sözlə mən onu yetişdirməyə və lazım olduğu şəkildə tərbiyə etməyə məcburam...” -dedi.

İldırım Bəyazid ehtiramla gözlərini yerə endirdi və:

“-Haqlısınız müəllim! Siz yeri gələrsə məni də cəzalandıra bilərsiniz! Sizin kimi müəllimlər başımızda olduğu müddətcə biz cahana hökm edərik.” -dedi.

49. İbn Həcər, *Təhziibut-Təhziib*, Beyrut 1991, VI, 243-244.

İncə ruhlu padşahın cavabındakı məqamı qavrayan müəllim, ona oğlunu nə üçün cəzalandırdığını soruşan İldırım xana iltifat etmədi. Beləliklə müəlliminin mənəvi rütbəsinin böyüklüyünü şəxsən atasının vasitəsilə görən şahzadə xətasını başa düşdü və o gündən sonra dərslərinə çox yaxşı çalışan bir tələbə oldu.

Fateh Sultan Məhməd xan vəzirləri ilə büdcə müzakirələrini aparırdı. Sultanın mədrəsələr qurulmasına ayırdığı məbləğ xeyli böyük idi. Maliyyə vəziri bu məbləği öyrəncə, təəccüb edərək dərin bir sükuta daldı. Vəzirin bu vəziyyətini görən fərasət və bəsirət sahibi Fateh:

“-Paşa! Büdcə məsələsində əsas danışması vacib olan şəxs maliyyə vəziri olduğu halda, nə əcəb siz heç danışmadınız?” -dedi. Vəzir halını biruzə vermədən:

“-Qulaq asıram sultanım...” -dedi. Fateh:

“-Paşa! Hər halda mədrəsələrin qurulması üçün ayırdığım məbləğin çox olduğunu düşünürsünüz!” -deyərək onun düşüncəsinə vaqif olduğunu hiss etdirincə, vəzir məcburən:

“-Bəli, sultanım! Ölkənin minbir dərdi olduğu halda, bunlardan yalnız biri olan təhsilə lazım olduğundan artıq maliyyə ayırmısınız.!” -deyərək sükutunun səbəbini izhar etdi.

Bundan sonra həm vəzirini küsdürməmək, həm də məsələni həll etmək istəyən fərasətli sultan sakit və qane edici bir tərzdə bunları dedi:

“-Paşa! Hər sahədə itki olur. Xüsusilə elm sahəsində itkilər daha çoxdur. Çünki Həzrət Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“(Zahiri və batini) alimlər peyğəmbərlərin varisləridir.” -buyurmuşdur.⁵⁰ Peyğəmbər vəkili ola bilmək isə, elə asan şəkildə əldə ediləcək bir məqam deyildir. Məhz bu baxımdan elm sahəsinin itkiləri digərlərinə görə daha çox olur.

Digər sahələri belə düşünürəm. Çirkli bir suya qara qurğuşun və

yaxud qəhvə rəngində bir qumaş batırıram. Quruduğunda da onu sarıq deyə sarıya bilərəm. Çünki bu rənglər kir göstərməz. Lakin bəyaz tülband isə belə deyildir. Onu nəinki çirkli suya salmaq, hətta üstünə milçək qonsa belə hiss edilir. Elm sahəsi də belədir.”

Sözünün bu yerində Sultan, vəzirdən soruşdu:

“Paşa! Oxumaq üçün imkan yaratdığımız yüz tələbədən neçəsi təhsilini başa vura bilir? Onların arasından üç-beş nəfər çıxırmı?”

Maliyyə vəziri:

“Əlbəttə çıxır, sultanım! Amma bu qədərindən nə çıxar ki?!” -dedi. Sultan təbəssüm etdi və:

“Paşa! Onu bilirsənmi ki, bu qədər əhalini idarə edib yetişdirən də elə bu üç-beş nəfərdir.”

Vəzir başını aşağı saldı və həqiqəti etiraf edərək:

“-Bəli, sultanım; bu doğrudur...” -dedi. Məsələni bəsirət və fərasəti sayəsində asanlıqla həll edən Fatehin qəlbi son dərəcə aram tapdı və vəzirə:

“-Paşa! Madam ki, mədrəsələrimizdəki hər yüz tələbədən üç-beş nəfər də olsa əhalini idarə edə biləcək insanlar yetişirsə, o halda onların xatirinə itki saya biləcəyimiz digərlərini də saxlamağa razı olmalıyıq!...” -dedi.

Yavuz Sultan Səlim xan və ordusu Adana ətrafında şiddətli bir yağmura düşmüşdülər. Hər yan palçıq dəryası olmuşdu. Həmin vaxt Səlim xan dövrün məşhur alimlərindən Kamal Paşazadə ilə yan-yana at üstündə söhbət edərək gedirdilər. Birdən Kamal Paşazadənin atı ürkdü və ürəkən atın ayağından sıçrayan palçıqlar Yavuzun üstündəki xırqəyə dəydi. Kamal Paşazadə çox pərt oldu və rəngi ağardı. Yavuz ona baxaraq mütəbəssüm bir çöhrə ilə:

“-Üləmanın atının ayağından sıçrayan palçıq bizim üçün şəərəfdir, mübarəkdir. Bu palçıqlı xırqəni mən öləndə tabutumun üstünə örtün!” -buyurdu.

Elm əhlinə göstərilən bu hörmət və iltifat, Osmanlı dövlətində elmin inkişafına və təkamülünə səbəb olan ən böyük qüvvət və dəstək olmuşdur.

Xülasə elm və Quran xidmətlərinə əhəmiyyət vermək və bu xüsusda hər cür çətinliyə qatlanmaq lazımdır. Hər yaşdakı insana Quranı və sünnəni, yəni islamı öyrətmək üçün çalışmalıyıq. Çünki dünya və axirət səadətimiz buna bağlıdır.

Elm və Quran xidmətlərində iştirak etmək Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in bu müjdəsindən nəsib almağa vəsilə olacaqdır:

“İnsan oğlu öldüyü zaman bütün əməllərinin savabı da sona çatır. Bu üç şey müstəsnaadır: Sədəqeyi-cariyə, istifadə edilən elm, və lideyninə dua edən xeyirli övlad.” (Müslim, Vəsiyyət, 14)

Elm və Quran xidmətləri insanı dünyada da, axirətdə də əziz edir. Allah təalaya yaxınlaşdıraraq vəslətə nail edir. Saleh bir bəndə olub Haqqın rızasına çatmaq istəyən hər mömin elm yolunda xidmət etməli və bu xidmətlə məşğul olanlara əlindən gəldiyi qədər dəstək olmalıdır.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurmuşdur:

“Mömin cənnətə girənə qədər eşitdiyi heç bir elmdən doymaz.” (Tirmizi, Elm, 19/2686)

3. İctimai xidmətlər

Allah təala bəndələrinin cəmiyyət halında yaşamasını istəmiş və onları bir-birlərinə möhtac vəziyyətdə yaratmışdır. Namazları camaatla qılmağı, kasıblara zəkat verməyi və imkanı olanların həccə gedərək islam aləmi ilə qaynayıb-qarışmasını əmr etmişdir. Bütün bunlar insanların Allaha qulluqda yardımlaşmaları və bir-birlərini təşviq etmələri üçündür. Ona görə Allah təala ictimai xidmətlərə böyük mükafatlar lütf etmişdir.

Belə ki, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- əshabına:

“-Bu gün kim bir cənazə namazında iştirak etdi?”

“-Bu gün kim bir yoxsulun qarnını doyuzdurdu?”

“-Bu gün bir xəstə ziyarətinə gedən varmı?” -deyə soruşar və:

“Kim bu saleh əməllərin hamısına əməl edərsə, o, mütləq cənnətə girər.” -buyururdu. (Müslim, Fəzailus-Səhabə, 12)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bu sualları ilə bir möminin sırf fərdi yaşayışla kifayətlənməyib ictimailəşməsinin, yəni mə-nəm-mənəmlikdən uzaq cəmərd bir qəlbə sahib olmasının zərurətini ifadə etmişdir.

Həmçinin Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bu cür ictimai xidmətlərin qiymət və fəzilətini belə xəbər vermişdir:

“Kim oruclu olaraq xəstə ziyarət edər və cənazənin dəfn edilməsində iştirak edərsə, (kiçik) günahları bağışlanar. Sonra etdikləri isə bunun xaricindədir.” (Əhməd, III, 440)

Bir qüdsi hədisdə isə ictimai xidmətlərin bəndəni Allaha yaxınlaşdıracağı belə izah edilir:

Allah təala qiyamət günündə belə buyurar:

“-Ey adəm oğlu! Xəstələndim, Məni ziyarət etmədin.”

Adəm oğlu:

“-Sən aləmlərin Rəbbi ikən mən Səni necə ziyarət edə bilərdim?”-deyir.

Allah təala:

“-Filan bəndəm xəstələndi, ziyarətinə getmədin. Onu ziyarət et-səydin, Məni onun yanında görərdin. Bunu bilmirsənmi?”

Ey Adəm oğlu, Məni doyuzdurmağımı istədim, doyuzdurmadin.”-buyurur.

Adəm oğlu:

“-Sən aləmlərin Rəbbi ikən mən Səni necə doyuzdura bilərdim?”-deyir.

Allah təala:

“-Filan bəndəm səndən yemək istədi, vermədin. Əgər ona yemək versəydin, verdiyini Mənim dərgahımda mütləq tapardın. Bunu bilmirsənmi?”

Ey Adəm oğlu! Səndən su istədim, vermədin”-buyurur.

Adəm oğlu:

“-Ey Rəbbim! Sən aləmlərin Rəbbi olduğun halda mən Sənə necə su verə bilərdim?” -deyir.

Allah təala:

“-Fian bəndəm səndən su istədi, vermədin. Əgər ona istədiyini versəydin, verdiyinin savabını dərgahımda tapardın, bunu bilmirsənmi?” -buyurur. (Müslim, Birr, 43)

Buna görə möminlər olaraq biz də ətrafımızdan özümüzü məsul hiss edərək ictimai ibadətləri heç vaxt ehmal etməməliyik:

İnsanlara yaxşılığı əmr edib pisləklərdən çəkindirmək, onları incitməmək, şəxsimizə edilən pisləklərə dözmək, insanlarla xoş davranmaq, cümə namazına getmək, müsəlmanlarla birlikdə xeyir məclislərində, elm və zikr toplantılarında iştirak etmək, xəstələri ziyarət etmək, cənazələrin dəfnində iştirak etmək, möhtaclara yardım edib cahillərə yol göstərmək kimi bütün ictimai ibadətlər Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in sünnəsidir. Çünki o, bütün ömrünü Allahın bəndələrinə xidmət edərək keçirmişdir.

Həzrət Peyğəmbərimiz həyatında bir çox məşəqqətlərə qatlanmış, əziyyət çəkmişdir. Lakin mübarizəsində müvəffəq olub Allahın müsəlmanlara qüvvət və zəfərlər lütf etdiyi dövrlərdə belə, kənara çəkilib rahat oturmağı əsla düşünməmişdir.

Mübarək qardaşı oğlunun inciyib narahat olmasından qəlbən iztirab çəkən Abbas -radiyallahu anh- Əziz Peyğəmbərimizin yüksək bir taxt üstündə oturub insanların əziyyətlərindən salamata çatmasını arzu etmişdi. Aləmlərə rəhmət olaraq göndərilən Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- isə:

“-Xeyr! Allah məni aralarından alıb səadətə (hüzura) qovuşdurana qədər onların arasında olacağam. Gəlib topuqlarıma bas-sınlar, paltarımı dartsınlar, qaldırdıqları tozlarla məni narahat etsinlər!” -buyurdu. (İbn Sad, II, 193; Heysəmi, IX, 21)

Möminləri də belə xəbərdar etdi:

“Bir müsəlman, insanların arasına qarışib onların əziyyətlərinə qatılarsa, onlara qarışmayıb əzalarına qatlanmayanlardan daha xeyirli olar.” (Tirmizi, Qiyamət, 55/2507)

Müsəlmanın din qardaşına təbəssüm etməsi, salam verməsi, yoldakı daşı qaldırması, qəribə yol göstərməsi, yükünü daşıya bilməyə nə yardım etməsi, bilməyə nə öyrətməsi, halal yerdən ruzi qazanaraq ailəsini dolandırması, matəm məclislərində iştirak edib qəlbi sınıqları təsəlli etməsi, infaq etməsi, məscidə getməsi və buna bənzər bütün xeyirxah işlər mömin üçün qiymətli ictimai bir ibadət və xidmətdir. Allah təala böyük bir lütf olaraq bəndələrinə xeyir yollarını asanlaşdırmış və bu xidmətlərin qarşılığında böyük mükafatlar vəd etmişdir. Bu səbəbdəndir ki, kamil möminlər cənnətə girənə qədər heç bir xeyirxahlıqdan doymazlar.

İctimai xidmətlərin ən mühümlərindən biri də evlənmək istədiyi halda müxtəlif imkansızlıqlar səbəbindən evlənmə bilməyən möminlərə yardım etməkdir. Belə bir sədəqeyi-cariyəyə səbəb olan mömin Allah təalanın ilahi əmrinə tabe olaraq böyük bir qazanc əldə etmiş olar. Çünki ayeyi-kərimdə belə buyurulur:

“(Ey möminlər!) Aranızda olan subay kişiləri və ərşiz qadınları, əməlisaleh (yaxud evlənməyə qabil) kölə və cariyələrinizi evləndirin. Əgər onlar yoxsuldurlarsa, Allah öz lütfü ilə onları dövlətli edər. Allah (lütfü, mərhəmətilə) genişdir, (hər şeyi) biləndir!” (ən-Nur, 32)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- də bu ictimai ibadətin qiymətini ifadə edərək belə buyurmuşdur:

“Ən fəzilətli şəfaətlərdən (təşviq edilən əməllərdən) biri, evlilik xüsusunda iki nəfərə vasitəçi və yardımçı olmaqdır.” (İbn Macə, Nikah, 49)

Muhyiddin Ərəbi həzrətləri də nikaha təşviq edib evlənənlərə yardım etməyin fəziləti haqqında belə buyurur:

“Ən üstün sədəqeyi-cariyə, evliliyə vəsilə olmaqdır. Çünki onların nəslindən törəyən insanların etdiyi hər yaxşılıqdan vəsilə olana da bir mükafat vardır.”

Təbii ki, bütün xidmətlər kimi bunun da tam bir ixlasla, yəni yalnız Allah rızası üçün edilməsi zəruridir. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə bir xarakterə sahib olan möminləri müjdələyir:

“Kim Allah təalanın rızası üçün verərsə, Allah təalanın rızası üçün çəkindirərsə, Allah təalanın rızası üçün seversə, Allah təalanın rızası üçün qəzəblənərsə və Allah təalanın rızası üçün subayları evləndirərsə (yəni hər işini Allah rızası üçün edərsə), imanını kamilləşdirmiş olar.” (Əhməd, III, 438)

Göründüyü kimi ictimai xidmətləri ixlasla yerinə yetirənlər böyük mükafatlara nail olurlar.

Təsəvvüf təlimində də ictimailəşmək əsasdır. Xüsusilə Nəqşi-bəndilikdə mənəvi tərbiyə vasitəsi olaraq, yenə ictimai metod olan “söhbət” əsas götürülmüşdür. Buna əlavə olaraq tək başına tənha bir yerdə xəlvətə çəkilmək yerinə cəmiyyət içində olub qəlbən Allah təala ilə xəlvət halını davam etdirə bilmək daha məqbul sayılmışdır. Bunu ifadə etmək üçün “xəlvət dər əncümən”, yəni xalq arasında olduğu halda Allah təala ilə bir yerdə olmaq şüurunu mühafizə edə bilmək ən mühüm amil kimi qəbul edilmişdir. Başqa bir ifadə ilə; “Əl karda, könül Yarda” düsturu ilə yaşaya bilmək qarşıya məqsəd qoyulmuşdur.

Əcdadımız ictimai xidmətlərin əhəmiyyətini çox yaxşı idrak etmişdir. Ona görə də şəxsi ehtiyaclarından daha çox zəhmət və əzmkarlığı xalqın istifadə edəcəyi əsərləri inşa etmək üçün göstərmişdirlər. Hətta bunu qatı islam düşmənləri belə, etiraf etmək məcburiyyətində qalmışdılar. Belə ki, on altıncı əsrin sonlarında ölkəmizə gələn və son dərəcə təəssübkeş davranan Protestant keşiş Salomon Schveigger, padşahdan xalqına qədər bütün müsəlmanların öz

evlərini olduqca sadə düzəltdiyi halda məscidləri və xalqa məxsus binaları çox möhtəşəm və dəbdəbəli şəkildə tikdiklərini görəncə, təəccübünü gizlətməyərək bu hadisəni “səyahətnanə”-sinə qeyd etmişdir. Keşişin bu qeydləri eyni zamanda müsəlmanların dinlərinə bağlılığını göstərən mənbədir.⁵¹

Kamil bir imanın ilk meyvəsi Yaradandan ötrü yaradılanlara edilən şəfqət və mərhəmətdir. Şəfqət və mərhəmətin ən gözəl təzahürü də məxluqata xidmətdir. Bu səbəbdən ictimai xidmətlər Allahın məxluqatına şəfqət və mərhəmət prinsipi əsasında qurulmalıdır. Bu prinsiplərə əsaslanaraq edilən bütün xidmətlər ümumi mənada Haqq ibadət mahiyyətindədir.

a. Yaradılana şəfqət (Şəfqət li-Xəlqilləh)

Uca Rəbbimiz Qurani-Kərimdə tez-tez əfv və mərhəmətə dair sifətlərini bildirmiş, hətta **“mərhəmət edənlərin ən mərhəmətlisi”**⁵² olduğunu və mərhəmətinin hər şeyi əhatə etdiyini⁵³ xəbər vermişdir. Məxluqatdakı bütün mərhəmət təzahürləri də əsasən Allah təalanın bu sonsuz rəhmətinin təcəllisidir. Allah Rəsulu -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurur:

“Allah təala rəhmətini yüz hissəyə ayırdı; bunun doxsan doqquzunu öz dərgahında saxladı, bir cüzünü də yer üzünə endirdi. Məhz bu bir cüz rəhmət səbəbilə bütün yaradılmışlar bir-birlərinə mərhəmət edirlər. Hətta atın (süd əmizdirərkən) balasına zərər verməmək üçün ayağını yuxarı qaldırması belə, bu yüzdə birlik rəhmətin əsəridir.” (Buxari, Ədəb, 19; Müslim, Tövbə, 17)

Özü son dərəcə mərhəmətli olan uca Rəbbimiz, bəndələrinin də bir-birlərinə qarşı şəfqət və mərhəmət hissləriylə yanaşmalarını istəyir. Elə buna görə də Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm-in ən mühüm vəsflərindən biri də böyük mərhəmətidir. Allah təala onu aləmlərə rəhmət olaraq göndərmişdir.⁵⁴ Bu səbəbdən Allah təala öz

51. Bax. İlber Ortaylı, *Osmanlıyı Yenidən Kəşf Etmək*, səh. 57, 88.

52. əl-Əraf, 151.

53. əl-Əraf, 156.

54. əl-Ənbiya, 107.

adlarından Rauf (çox şəfqətli) və Rəhim (çox mərhəmətli) sifətlərini Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm-ə də lütf etmişdir.⁵⁵ Halbuki əvvəlki peyğəmbərlərin heç birinə bu sifətlərin ikisini birdən bəxş etməmişdir.⁵⁶

Yaradılan hər şeyə şəfqət, mərhəmət və təbəssümlə yaxınlaşa bilmək imanda əldə edilən səviyyənin göstəricisidir. Kamil bir mömin qaranlıq gecənin aydınlığı kimi nurlu, həssas, mərhəmətli, şəfqətli və cəmərd insandır. Mərhəmətdən uzaq könüllər isə, sanki canlı ölümlər kimidir.

Hədisi-şəriflərdə belə buyurulur:

“Mərhəmət edənlərə Rəhman olan Allah təala mərhəmət edər. Yer üzündəkilərə şəfqət və mərhəmət göstərin ki, göy üzündəkilər də sizə mərhəmət etsin.” (Tirmizi, Birr, 16/1924)

“Mərhəmət etməyə nə mərhəmət edilməz.” (Buxari, Ədəb, 18; Müslim, Fəzail, 65)

“Mərhəmət, yalnız şəqi (günahkar) olanın qəlbindən alınar.” (Tirmizi, Birr, 16/1923; Əbu Davud, Ədəb, 58/4942)

“Xaliqin nəzəri ilə məxluqata şəfqətlə baxa bilmək” kimi üstün əxlaqi keyfiyyət, Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm-in cahan-şümül hədislərində nə gözəl ifadə edilir:

Bir gün Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Nəfsim qüdrəti əlində olan Allaha and içirəm ki, bir-birinizə mərhəmət etmədikcə cənnətə girə bilməzsiz.” -buyurmuşdur.

Səhabeyi-kiram :

“-Ya Rəsulallah! Hamımız mərhəmətliyik.” -dedilər.

Allah Rəsulu -səllallahu əleyhi və səlləm- sözlərini belə izah etdi:

“-Mənim demək istədiyim mərhəmət, sizin başa düşdüyünüz şəkildə yalnız bir-birinizə olan mərhəmət deyildir. Əksinə bütün məx-

55. ət-Tövba, 128.

56. Qurtubi, *əl-Cami li-Əhkamil-Quran*, Beyrut 1985, VII, 192.

luqata şamil edilən mərhəmətdir, bəli, bütün məxluqata şamil edilən mərhəmət!.."⁵⁷

Möminləri iman vəcdi içində yaşadacaq, nəfslərinin xudbinliyindən və mənəm-mənəmliyindən qurtarıb ruhlarını kamilləşdirəcək ən mühüm amillərdən biri, mərhəmətdir. Mərhəmətin meyvələri isə cəmərdlik, təvazökarlıq, xidmət, əfv etmək və həsəddən qurtulmaqdır. Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm- nə gözəl buyurur:

"Möminlərin, bir-birinin halına yanmaqda, bir-birlərini sevməkdə və bir-birlərinə şəfqət göstərməkdə tək bir vücud (bədəni) olduğunu görərsən. Bu vücudun hər hansı bir üzvü narahat olduğu təqdirdə, digər hissələrinin də yuxusu qaçar, qızdırma içində onun iztirabını hiss edərlər." (Buxari, Ədəb, 27; Müslim, Birr, 66)

Mərhəmət dünyada vicdan xoşbəxtliyi və cənnət müjdəsi, axirətə isə əbədi səadət sərmayəsidir. Belə ki, bir nəfər Muaz bən Cəbəl -radiyallahu anı-ın yanına gələrək:

"-Mənə nəsihət et!" -deyir və Muaz -radiyallahu anı- da:

"-Mərhəmətli ol ki, mən də sənə cənnətə girməyinə zəmanət verim."-buyurmuşdur.

Fəzilət nümunələri

Bir bədəvi, aləmlərə rəhmət olan Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm-in bəzi uşaqları öpdüyünü görüncə təəccüblənmiş və:

"-Siz uşaqları öpürsünüz hə! Halbuki biz onları heç öpmürük." -deyir. Bu şəxsin halına acıyaraq baxan Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm-:

"-Allah təala sənə qəlbindən mərhəməti çıxarıb atmışsa, mən nə edə bilərəm ki!" -buyurdu. (Buxari, Ədəb, 18; Müslim, Fəzail, 65)

Həzrət Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm- qızı Zeynəbin can verən uşağını gördüyündə ağlamışdı. Bunu görən səhabələrin bir qismi təəccüblərini gizlətməmiş və:

57. Hakim, *əl-Müstədrək ələs-Səhiyyə*n, Beyrut 1990, IV, 185/7310.

“-Siz də ağlayırsınızmı, ya Rəsulallah?!” -dedilər. Bundan sonra Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurdu:

“-Bu bir mərhəmət təzahürüdür. Allah təala onu bəndələrinin qəlbinə yerləşdirmişdir. Allah təala yalnız mərhəmətli bəndələrinə rəhmət edər.” (Buxari, Cənaiz, 33; Müslim, Cənaiz, 11)

Əbu Üseyd -radiyallahu anh- Bəhreindən gətirdiyi bir sıra əsirlərlə Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm-in hüsuruna gəlmişdi. Allahın Rəsulu bir əsir qadının ağladığını gördü və ona:

“-Nə üçün ağlayırsan?” -deyə soruşdu. Qadın:

“-Bu adam oğlumu satdı.” -dedi. Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm- Əbu Üseydə:

“-Bu qadının oğlunu satdınmı?” -deyə soruşdu.

“-Bəli.”-cavabını alınca:

“-Kimə?” -buyurdu. Səhabə:

“-Abs oğullarına.” -dedi. Bu cavabdan sonra Allah Rəsulu, səhabəyə:

“-Heyvanına min, get qadının oğlunu al və gətir.” -buyurdu. (Ali əl-Müttəqi, IV, 176/10044)

Həzrət Ömər -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

Bir dəfə Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanına əsirlər gətirilmişdi. Bir də baxdıq ki, əsirlərdən bir qadın böyük təlaşla itirdiyi uşağını axtarır, əsirlər arasında bir uşaq görən kimi onu bağrına basır və əmizdirirdi. Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm- bizə:

“-Bu qadının uşağını oda atacağını ehtimal edə bilərsinizmi?” -deyə soruşdu.

“-Xeyr, vallah, əsla atmaz!” -dedik. Əziz Peyğəmbərimiz:

“-Bax, Allah təala bəndələrinə qarşı bu qadının körpəsinə olan

şəfqətindən daha şəfqətli və mərhəmətlidir.” -buyurdu. (Müslim, Tövbə, 22)

Müsəlmanlar düşmənləri olsa belə, Allahın bəndələrinə şəfqət və mərhəmətlə davranarlar. Musab bin Umeyrin qardaşı Əbu Əziz Bədrdə müşriklərin bayraqdarlığını edirdi. Savaşın sonunda əsir düşdü. Əbu Əziz əsir qaldığı müddət ərzində müsəlmanlardan gördüyü şəfqət və mərhəməti belə nəql edir:

“Bədr savaşında mən də əsir düşmüşdüm və ənsardan bir dəstəyə təslim edilmişdim. Bədirdən qayıdarkən səhər və axşam yeməkləri gəldiyində çörəklərini mənə verirdilər, özləri isə quru xurma ilə keçirirdilər. Çünki Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm- bizə qarşı gözəl davranmalarını tövsiyə etmişdi. Onlardan birinin əlinə bir tikə çörək parçası keçən kimi onu dərhal mənə gətirirdi. Mən həya edir və həmin çörək parçasını onlardan birinə geri verərdim. Lakin çörəyi təkrar mənə verir və ona əsla toxunmazdılar.” (İbn Hişam, II, 288; Hey səmi, VI, 86)

Əbu Vaqid -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

“Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- Mədinəyə gəldiyi zaman, mədinəlilər diri dəvələrin hürgücünü kəsir və diri qoyunların da budlarından qoparıb yeyirdilər. Bu hadisənin şahidi olan Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Heyvan diri ikən ondan kəsilən ət parçası meyt (ləş) hökmündədir, yeyilməz.” -buyurdu. (Tirmizi, Sayd, 12/1480)

Aləmlərə rəhmət olaraq göndərilən Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in dünyanı şərəfləndirməsi ilə heyvanlar belə, zülmədən qurtulub şəfqət və mərhəmətə qovuşdular.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- qoyunu qulağından çəkərək kəsməyə aparən bir nəfərə rast gəlir. Dərhal müdaxilə edərək:

“-Heyvanın qulağını burax, boynundan tut!” -buyurdu. (İbn Macə, Zəbah, 3)

Həmçinin Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bıçaqların yaxşı-yaxşı itilənərək heyvanlardan gizli saxlanılmasını və onlara göstərilməməsini əmr edərək:

“Biriniz heyvanı kəsərkən cəld və tam şəkildə etsin!” -buyurmuşdur. (İbn Macə, Zəbaih, 3)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- yolda gedərkən bir dəstə insana rast gəldi. Onlar minik heyvanlarının belində oturduğu halda söhbət edirdilər. Onlara belə buyurdu:

“Heyvanlarınıza, onları yormadan gözəl şəkildə minin və (istifadə etmədiyiniz zaman da) gözəl şəkildə istirahət etdirin. Onları yollardakı və küçələrdəki söhbətləriniz üçün kürsü etməyin (belində oturaraq söhbət etməyin). Bir çox heyvan vardır ki, belinə minəndən daha xeyirlidir və Allah təalanı ondan daha çox zikr edir.” (Əhməd, III, 439)

İnsanların vəhşilikdə canavarları keçdiyi bir dövrdə heyvanların belə, bir sıra haqlara sahib olduğunun bəyan edilməsi İslamın necə bir haqq, ədalət, şəfqət və mərhəmət dini olduğunu göstərmək üçün kifayətdir.

Həmçinin bir çox heyvanın onlara minən qafil insanlardan daha xeyirli olduğunun və Allahı daha çox zikr etdiyinin bəyan edilməsi, biz möminlərə məxluqata baxış xüsusunda necə də möhtəşəm düşüncə tərzini təlqin edir. Bütün məxluqat öz idrakları səviyyəsində uca Rəbbimizi zikr edirlər. Lakin bizə verilmiş olan məhdud bir idrak ilə onların zikrini başa düşə bilmirik. Belə ki, bu həqiqət Qurani-Kərim ayəsində belə izah edilir:

“Yeddi göy, yer və onlarda olanlar (bütün məxluqat) Allahı təqdis edir. Elə bir şey yoxdur ki, Allaha tərif deyib Ona şükür etməsin, lakin siz onların (dillərini bilmədiyiniz üçün) təqdisini anlamazsınız. (Allah) həqiqətən, həlimdir, bağışlayandır!” (əl-İsra, 44)

Qıtlıq vaxtında Yusif -əleyhissalam-a:

“Sən, xəzinələrin cavabdehi və camaata paylayanı olduğun halda nə üçün özün ac qalırsan və doyunca yemək yemirsən?” -deyə soruşanlara bu cavabı verir:

“Mən tox olsam, ac olanları unudaraq onların halını hiss etməkdən qorxuram!”⁵⁸

Ümmü Qeys binti Mihsan -radiyallahu anha- belə rəvayət edir:

“Oğlum ölmüşdü və buna görə çox kədərləndim. Onu yuyan insana:

“Oğlumu soyuq su ilə yuma, onu öldürərsən!” -dedim. Bundan sonra (qardaşım) Uqqaşə dərhal Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanına gedib mənim dediklərimi xəbər verdi. Allah Rəsulu təbəssüm etdi və:

“-Belə deyir? Allah onun ömrünü uzun etsin.” -buyurdu.”

Hədisin ravisi deyir ki:

“Biz, onun qədər uzun ömür yaşayan başqa bir qadın görmədik.”
(Nəsəi, Cənaiz, 29)

İnsan ehtiram göstəriləcək bir şəkildə yaradılmışdır. Bir sözlə dirisinə olduğu kimi, ölüsünə də hörmət göstərmək lazımdır. Ona görə də cənazənin çox soyuq və ya qaynar su ilə yuyulması, əzilməsi və s. qadağan edilmişdir.

Bu hədisi-şərifdən nəticə çıxarıla biləcək digər bir məqam da ondan ibarətdir ki, Ümmü Qeys -radiyallahu anha-nin oğluna olan şəfqətinə görə meyidin yuyulmasına müdaxilə etməsi və bunu xəbər alan Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in ona bu şəfqətinə görə, uzun ömürlü olması üçün dua etməsidir. Dolayısı ilə bu rəvayətdən belə başa düşülür ki, şəfqət və mərhəmət sahibi insanların ömrü uzan olur.

58. Bursəvi, *Ruhul-Bəyan*, İstanbul 1969, IV, 284.

Abdullah bin Cəfər -radiyallahu anh- səyahətdə olarkən bir xurma bağına girir. Bağçanın xidmətçisi qara dərili kölə idi. Köləyə üç ədəd çörək gətirmişdilər. Həmin vaxt bir köpək gəldi. Kölə, çörəklərdən birini köpəyə atdı və it çörəyi yedi. O birini də atdı, onu da yedi və nəhayət üçüncünü də atdı, onu da yedi.

Bundan sonra Abdullah bin Cəfər -radiyallahu anh- ilə kölə arasında belə bir dialoq baş verdi:

“-Sənin gündəlik qazancın nə qədərdir?”

“-Gördüyünüz bu üç çörəkdir.”

“-Nə üçün hamısını itə verdin?”

“-Buralarda heç köpək yoxdur. Bu köpək hər halda uzaqdan gəlib. Ac qalmasına könüm razı olmadı.”

“-Yaxşı, bəs bu gün nə yeyəcəksən?”

“-Səbir edəcəyəm, bugünkü haqqımı Rəbbimin bu ac məxluquna verdim.”

Bu gözəl əxlaq qarşısında heyran qalan Abdullah -radiyallahu anh-:

“-Sübhənallah! Mənim comərd olduğumu deyirlər. Halbuki bu kölə məndən daha comərd imiş!” -buyurdu. Sonra da həmin köləni və xurma bağını satın aldı və köləni azad etdi, xurmalığı da ona bağışladı.⁵⁹

Rəvayət olunur ki, Cüneyd Bağdadi həzrətlərinin bir tələbəsi var idi. Bir gün onu şəxsiyyətini ləkələyəcək bir vəziyyətdə gördülər. Bundan son dərəcə xəcalət çəkən tələbə oradan ayrıldı və bir daha dərgaha gəlmədi. Aradan bir müddət keçdikdən sonra qəlbi viranə olmuş tələbə söhbət yoldaşları ilə birlikdə bazardan keçən Cüneyd Bağdadinin gözünə dəydi. Tələbə müəlliminin onu gördüyünü hiss edib xəcalətindən oradan sürətlə uzaqlaşdı. Vəziyyəti hiss edən Cüneyd -qüddisə sirruh- yanındakılara dönərək:

“Siz gedin, mənim yuvamdan bir quşum qaçmış!” -deyib, tələbəsinin arxasınca getdi. Birdən dönüb geri baxan tələbə, müəlliminin onun arxasınca gəldiyini görüncə daha da həyəcanlandı və addımlarını bir az da itiləşdirdi. Xeyli getdikdən sonra çıxılmaz bir dalana dirəndi. Xəcalətin verdiyi təlaşla qeyri-ixtiyari başını divara vurdu. Müəllimini qarşısında gördüyündə isə rəngi dəyişdi və başını aşağı əydi. Cüneyd Bağdadi həzrətləri:

“Övladım! Hara gedirsən, kimdən qaçırsan! Bir müəllimin tələbəsinə maddi və mənəvi yardımını əsas belə çətin günlərdə olur.” -dedi və onu şəfqətlə bağrına basıb dərgaha apardı. Müəlliminin ayaqlarına sarılan tələbə etdiyi üsyanlara peşman olub tövbə etdi...

İslam günahkarı cəmiyyətdən təcrid etmək yerinə, ona mərhəmətlə yaxınlaşaraq mənəvi yaralarına məlhəm olmağı tövsiyyə edir. Çünki mərhəmətə ən çox möhtac olanlar günah bataqlığına bataraq mənəvi aləmlərini məhv etmiş günahkarlardır.

Belə bir halın yaxın tarixə aid misalı belədir:

Mərhum Ramazanoğlu Mahmud Sami həzrətlərinin bir tələbəsi keçirdiyi böhran səbəbilə mənəvi cəhətdən zəifləyir və sərxoş bir vəziyyətdə qapısına gəlir. Qapını açan şəxs:

“-Bu nə haldır! Hansı qapıya gəldiyinin fərqindəsənmi? -deyə onu danlayır. Bitkin və biçarə adam:

“-Məni mərhəmətlə qucaqlayacaq başqa bir qapı varmı bəyəm!..” -deyərək çarəsizliyini etiraf edir. Baş verənləri içəridən eşidən Sami Əfəndi tez qapıya gəlir və həmin qəlbi zədələnmiş tələbəsinə içəriyə dəvət edərək, can sarayına alır. Onun viranə olmuş könlünü mərhəmət, şəfqət və məhəbbətlə ehya edir. Belə nəzakətli könül üslubu ilə irşada nail olan həmin şəxs də, bütün mənfi hallarından qurtularaq bir müddət sonra salehlər zümərəsinə daxil olur.”

Əsma binti Əbi Bəkr -radiyallahu anhumə- deyir ki:

“Cahiliyyə dövründə Zeyd bin Əmrin ayaqüstə dayanıb kürəyini Kəbəyə dayayaraq belə dediyini eşitdim:

“-Ey Qüreyş camaatı! Vallah məndən başqa heç biriniz İbrahim -əleyhissalam-ın dini üzrə deyilsiniz!”

Zeyd diri-diri torpağa basdırılacaq qızların həyatını qurtarırdı. Qızını öldürmək istəyən adama:

“-Onu öldürmə! Onu mən götürüb saxlayacağam, deyir və qızı alırdı. Qız böyüyüb boya-başa çatandan sonra atasına:

“-İstəyirsənsə onu sənə təslim edim, istəmirsənsə də ehtiyacalarını qarşılamağa davam edim.” -deyərdi. (Buxari, Mənaqibul-Ənsar, 24)

Zeyddəki bu mərhəmət hissi, onu şirk və küfrdən mühafizə etmiş, “hənif” olaraq axirətə köçməsinə səbəb olmuşdur. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- onun haqqında:

“O, qiyamət günündə mənimlə İsa -əleyhissalam- arasında ayrı bir ümmət olaraq dirildiləcəkdir.” -buyurmuşdur. (Heysəmi, IX, 416)

Mövlana həzrətləri Məcalisi-Səba adlı əsərində belə bir hekayəyə yer verir:

Nisyə ət satan bir qəssab hesab tutmaq üçün bir gənci yanına işə götürür. Ona:

“-Filankəsə bu qədər, filankəsə də bu qədər ət verilmişdir.” -deyə yazdırırdı. Günlərin birində bir quş gələrək bir parça ət qapdı. Qəssab, dərhal katibə;

“-Quşa da yüz dirhəmlik ət, deyə unutmadan yaz!” -dedi.

Eyni quş, başqa bir gün yenə adəti üzrə gəlmişdi. Qəssab, tələ qurduğu üçün onu tutdu və dərhal başını üzərək digərlərinə ibrət olsun deyə yüksək bir yerə asdı. Bu dəfə katib, qəssaba:

“-Sənin borcunu əvvəlcə quşun hesabına yazmışdım, indi quşun haqqını sənin hesabına neçə dirhəm olaraq yazım?” -dedi. Qəssab fəryad qopardı və:

“-Ətin hesabı asandır, lakin başın hesabını istəyərlərsə, nə edə-rəm?” -deyə ağlamağa başladı.

II Əbdülhəmid xanın zamanında bir gün yüksək rütbəli bir məmurun Çırağan sarayı qarşısından keçərkən guya:

“-Ax Sultan Murad!.. Sən başımızda olsaydın, beləmi olardı?”-şəklində bir söz dediyinə dair bir məlumat alınmış və bundan ötrü həmin məmurun Fizana sürgün edilməsi haqqında əmr verilmişdir. Bu hadisəyə etiraz edən vəzir Səid Paşanın:

“-Padşahım! Bu nədir, başa düşə bilmirəm?! Bu məmurun təqribən altı ay əvvəl etdiyi oğurluq və rüşvət almaq günahı sübut edildiyi halda onu bağışlamışdınız. İndi isə, çox yüngül və adi bir xəbərə istinad edib onu sürgünə göndərirsiniz?!” -deməyindən sonra, II Əbdülhəmid xan, vəzirə bu cavabı verdi:

“-Xeyr, Paşa! Mən onu bu sözündən ötrü sürgünə göndərmirəm! Əsas səbəb, bəhs etdiyin həmin oğurluq və rüşvət almaq günahıdır. Həmçinin bu xəbəri də özüm qəsdən verdirdim. Lakin onu, altı ay əvvəl belə bir metoda baş vurmada cəzalandırısaydım, yalnız özünü deyil, ailə-uşağını və qohumlarını da cəzalandırmış olardım. Onlar da dost-taşılar arasında xəcalət çəkərdilər. İndi isə, bu adamı güya mənim sultanlığuma qarşı çıxmış bir insan kimi qəhraman kimi səciyyələndirəcəklər... Belə olmasını seçdim!”

O, insanların öz əleyhində düşünmələrinə razı olaraq bir ailənin izzət və şərəfini qorumaq qədər böyük bir alicənablıq, fəzilət və mərhəmət nümunəsidir.

Rəvayət olunur ki, mərhəmətdən uzaq bir insan inəyin buzovunu onun gözü qarşısında kəsmişdi. Bundan sonra həmin şəxsin əli qurudu və heç nə tuta bilmədi.

Bir gün bu adamın qarşısına yuvasından bir quş balası düşdü. Anası gəlib pərişan halda nə qədər çırpındısa da balasını yuvasına çıxara bilmədi. Həmin şəxs, bu bala quşa mərhəmət edib yuvasına qoydu. Allah təalanın lütfü ilə həmin adamın əli yaxşılaşıb əvvəlki halına qayıtdı.

Çanaqqala savaşında imanlı əsgərlərimizin geniş şəfqət və mərhəmət hissi, yalnız din qardaşlarına deyil, onları öldürməyə gələn düşmən əsgərlərinə də şamil idi.

1930-cu ildə özlərinə aid bir xatirə məzarının açılışına gələn fransız generalı Guro, şəhid Türk əsgərlərinin də qəbirlərini ziyarət etmək istəyərək, ətrafındakı əksəriyyəti fransız olan camaata bu ibrətli hadisəni danışmışdır:

“Bəylər! Müsəlman türk əsgəri, çox nadir əsgərdir. Bu barədə sizə heç yadımdan çıxmayan bir xatirəni danışmaq istəyirəm:

Bir gün səhər tezdən günəşin ilk şüaları altında türklərlə süngü hərbinə başlamışdıq. Onlar, olduqca mahir döyüşürdülər. Belə ki, onlarla bacarmaq mümkünsüz idi. Axşam qaranlıq düşənə qədər davam edən döyüşdən sonra yaralılarımızı toplamaq üçün qarşılıqlı razılığa gəldik. Hər iki tərəf də yaralılarını götürməyə başladıqda, mən də döyüş meydanına çıxdım və həmin anda gördüyüm mənzərə, məşhur rəssamların belə çəkməyəcəyi bir səhnəni xatırladırdı. Hər şeyi bir kənara qoyub böyük heyranlıq və təəccüblə seyr etməyə başladım:

Bir Türk əsgəri, öz yaralarına yerdən ovcuna aldığı torpağı basır, öz paltarını cıraraq qucağında daşdığı yaralının yarasını sarımağa çalışırdı.”

“Bəylər! Öz yarasına torpaq basdığı halda, qucağındakı yaralı üçün köynəyini cıran bu fədakar və qəhrəman əsgərin qucağındakı yaralının kim olduğunu bilirsinizmi?..”

Sözlərinin bu yerində hıçqırmağa başlayan general, göz yaşlarını dəsmalı ilə silməyə çalışaraq dərin bir ah çəkdi və boğultulu səsi ilə:

“-Bəylər! O Türk igidinin qucağındakı yaralı, bir fransız əsgəri idi, fransız əsgəri!” -dedi. Sonra yerə çökdü; əli ilə üzünü bağlayıb hönkürərək ağladı...

Əsgərin bu möhtəşəm hərəkəti, bir möminin ruhundakı kamilliyi göstərməyə kifayətdir. Yaradandan ötrü yaradılanlara şəfqət, mərhə-

mət və aləmlərə rəhmət olaraq göndərilən Peyğəmbərimizin əxlaqı ilə əxlaqlanmaq...

Əcdadımızın necə böyük bir fədakarlığa və mərhəmətə sahib olduğunu göstərməsi baxımından Corneille Le Bruyn adlı bir qərblinin bu müşahidəsi də olduqca ibrətlidir:

“Türklərin yaxşılığı yalnız insanlara deyil, hətta quşlara belə şamildir. Aralarından bəzi insanlar bazar təşkil edilən yerlərə gedərək qəfəslərdə satılan quşları satın alıb dərhal azad edirlər. Bunu etmələrinin səbəbi, məşşər günündə həmin quşların Allahın hüsuruna gəlib insanların etdiyi yaxşılığa şahidlik edəcəyinə inanmalarıdır.”

Osmanlı torpaqlarında keçirdiyi vaxt ərzində sayı hesabı olmayan fəzilət nümunələrinə heyran qalan fransız Comte de Bonneval bir təəssüratını belə bölüşür:

“Osmanlı ölkəsində barsız ağacların istidən qurumasının qarşısını almaq üçün hər gün həmin ağacların sulanması üçün işçilərə əlavə pul verəcək qədər irəli gedən türkləri belə görmək mümkündür.”

İslamın insana qazandırdığı könül üfüğünü tanımayanları heyərləndirən bu səhnə, bütün məxluqatı Rəbbinin əmanəti qəbul edib şəfqət, mərhəmət və məhəbbətə layiq görən möminlər üçün olduqca təbii bir haldır.

Məşhur səyyah Du Lior, Parisdə nəşr edilən səyahətnaməsində belə deyir:

“Türk adət-ənənələrinin xüsusiyyətlərinə dair son müşahidələrimi də belə xülasə edirəm:

Onların xeyirxahlığı yalnız insanlara deyil, heyvanlara belə şamildir.

Bütün Osmanlı ölkəsində **“imarət”** deyilən qonaq evləri vardır. Buralarda vəqf edən qoyduğu şərtə uyğun olaraq hansı dinə mənsub olursa olsun, bütün kasıblara ehtiyacları nisbətində yardım edi-

lir. Bütün müsəfirlər imarətxanalarda üç gün qala bilir və onlara qaldıqları müddət ərzində üç öyün bir boşqab aş verilir.”

Şəhərlərdə yol kənarında bu imarətxanalardan başqa hər kəsə qapıları daim açıq olan və **“karvansara”** adlanan ümumi binalar da vardır.

Bəzi türklər də xeyirxahlıq məqsədilə yol kənarlarında yolçuları susuzluqdan qurtarmaq üçün çeşmələr düzəltdirirlər. Bəziləri də şəhərlərdə küçələrdən gəlib keçənlər üçün səbillər (çeşmə) inşa etdirirlər. Buralarda eynilə rəsmi yerlərdə olduğu kimi aylıq maaş alan xidmətçilər vardır və vəzifələri təkcə istəyənlərə su verməkdən ibarətdir.

İmkanlı şəxslər həbsxanaları ziyarət edib borcunu ödəyə bilmədiyi üçün həbs edilənləri azad edirlər. Vəziyyətlərini deməyə utanan kasıbların ehtiyaclarını misli görülməmiş bir həssaslıqla və gizli şəkildə araşdırıb yardım edirlər.”

Allahın məxluqatına şəfqət və mərhəmətin ən böyük təzahürlərindən biri də vəqflərdir. İslam tarixindəki vəqflər, Allah təalanın bəndələrində görmək istədiyi şəfqət və mərhəmət hisslərinin möhkəmlənərək əbədiyyət qazandığı ictimai ibadət və xidmət yerləridir. Yalnız Osmanlıda qurulan vəqflərin bəzilərindən bəhs etmək, məsələnin əhəmiyyətini göstərmək üçün kifayətdir:

Osmanlı dövlətində qurulan vəqflərin tam sayını müəyyən etmək olduqca çətindir. Lakin bunların 26300-ə qədəri müəyyən edilə bilmişdir ki, yenə də bu say əcdadımızdakı mərhəmətin dərəcəsini göstərmək baxımından xeyli ibrətamizdir.⁶⁰

Osmanlı dövlətinin ən güclü vaxtlarında vəzirlik edən və Serb əsilli olmasına baxmayaraq səmimi bir mömin və istedadlı dövlət xatə

60. “Osmanlı dövlətində vəqf quran şəxs, vəqfinin şərtlərini ehtiva edən vəqfiyəsini (nizamnaməsini) qaziya təsdiq etdirdikdən sonra İstanbulda dəftərxananın aidiyyatı şöbələrində qeyd etdirirdi. Dəftərxanada qeydiyyatı alınan bu vəqfiyələr, bu gün Ankarada Vəqflər müdirliyinin arxivindədir. Bu arxivdə iyirmi altı min üç yüz vəqfiyə vardır. Lakin müxtəlif vilayət məhkəmələrinə aid bütün sənədlər araşdırıldıqdan sonra Osmanlıların vaxtında qurulmuş vəqflərin sayı təxminən müəyyən edilə bilər.” (Bax. Prof. Dr. Ziya Kazıcı, *İslami və Sosial Baxımdan Vəqflər*, İstanbul 1985, səh. 43-44).

dimi olan Sokullu Məhməd Paşanın vəqf qurmaqdakı həssaslığı buna misal göstərilə bilər. Doğurdan da o böyük insan məscid, mədrəsə, bulaq kimi bir çox binaları xeyirxahlıq məqsədilə inşa etdirmiş və bunları vəqf kimi əbədləşdirmişdir.⁶¹

Naqibul-Əşrəf⁶² Əsəd Əfəndinin vəqfiyəsindən götürülmüş bu sətirlər də, bir möminin ruhi kamilliyini göstərmək baxımından olduqca ibrətlidir:

“...Hər kəsin görə bilmədiyi daxmalarda yaşayan son dərəcə yaşlı və kasıb insanlara və ya hər hansı bir xəstəlik səbəbindən iş görə bilməyən acizlərə odun, kömür və digər ehtiyac maddələri tədarük edilsin! Kimsəsiz və yoxsul qız uşaqlarından evlənmək çağına gələnlərin də cəhizləri alınsın!..”

Osmanlıların vaxtındakı vəqflərin 1400-ə qədərinin xanımlar tərəfindən qurulması da diqqət çəkicidir.

Bunlardan Nur Banu Validə Sultan İstanbulun Anadolu və Rumeli səmtində bir çox bina tikdirmişdir. Üsküdarın Toptaş səmtindəki Atik Validə məscidi; imarəti, mədrəsəsi, xəstəxanası və qoşa hamamı ilə möhtəşəm bir əsərdir.

Dövlətin ən yüksək təbəqəsində yer tutan bu xanımlar dünyanın dəbdəbəsinə aldanmadan böyük bir təvazökarlıq və mərhəmət nümunəsi göstərərək sərvətlərini, ayrı-seçkilik etmədən insanların xeyir işlərinə sərf etmişdilər.

Belə xanımlardan biri də Mahpeyker Kösem Validə Sultandır. O da Yeni Caminin təməlini qoymuş, Üsküdar Çinili Camisini və yanında da məktəb, çeşmə, dəru-l-hədis (hədis məktəbi), qoşa hamam və səbil tikdirmişdir. Həmçinin Anadolu Kavağındakı məscidi inşa

61. Sokullu Məhməd paşanın Rumelidəki xeyirxahlığına əlavə olaraq İstanbulda iki böyük məscid mövcuddur. Bunlardan biri, Əzabqapıdakı məsciddir. Digəri isə Sultan Əhməddən Qumqapıya enərkən yoxuşda olan “Şəhid Məhməd Paşa” məscidi və mədrəsəsidir.

62. Naqibul-əşrəf: Həzrət Peyğəmbərin pak soyundan gələnlərin işlərini görmək üçün aralarından hökumət tərəfindən təyin edilən məmur.

etdirmişdir. Onun yetim və kasıb qızları evləndirmək üçün qurduğu vəqf də məşhurdur. Bunlardan başqa bir çox digər xeyirxah işləri də vardır.

Diqqətə layiq olan bir də odur ki, valide sultanlar arasında cəlalı təbiəti ilə tanındığı halda Kösem Sultan belə, vəqf təsis etməkdə çəkdiyi zəhmətlə zəif və möhtaclara şəfqət və mərhəmət xüsusunda çox böyük bir nümunəvi şəxsiyyət olmuşdur.

Kösem Sultanın təməlini qoyduğu halda bitirməyə ömrü vəfa etmədiyi üçün yarımçıq qalmış Yeni Cameni tamamlayaraq ibadətə açmaq şərəfi Xədicə Turxan Sultana nəsib olmuşdur. Bununla yanaşı onun məktəb, mədrəsə, imarət, kitabxana və çeşmə kimi digər xeyirxah işləri də vardır. Həmçinin Yeni Cami vəqfiyəsində diqqət çəkən bir xüsusiyyət də, qəndil və Ramazan gecələrində bəzi çeşmələrdən bal şərbəti axıdılması və namazdan çıxan camaata ikram edilməsidir. Hətta balın keyfiyyətinə qədər vəqfiyədə qeyd edilmişdir. O dövrün ən məşhur balı, bu gün adı “Bazar” kimi dəyişdirilən Rizənin Atina qəzasından gətirilirdi. Vəqfiyədə nə qədər bahalı olursa olsun daim bu balın istifadə edilməsi, başqa balın istifadə edilməməsi şərt qoyulmuşdu ki, bu da ehsanda keyfiyyət və həssaslığın dərəcəsini göstərən açıq bir misaldır.

Bu Xanım Sultan, vəqflərinin davam etməsini təmin etmək üçün çox zəngin gəlir mənbələri qoymuş və bu vəqflərin idarə olunması üçün maaşla çalışan 116 məmur təyin etmişdir.

Pertevniyal Valide Sultan da, İstanbulun Aksaraydakı “Valide Came” ilə “Ya Vədud Camesi”-ni inşa etdirmiş, həmçinin kitabxana, çeşmə və məktəb tikdirərək hamısını vəqf etmişdir.

Qanuninin qızı Mihrimah Sultan, Ədirnəqapıda və Üsküdüdə “Salatın Came” ilə böyük vəqf əsərləri inşa etdirməsinə baxmayaraq son dərəcə təvazökar və həya sahibi bir insan idi. Bunu aşağıdakı misaldan da görmək olar:

Məkkə və Ərafatın suyu, vaxtilə Harun ər-Rəşidin xanımı Zübeydə Xanım tərəfindən, Ərafat və Taif arasında çıxan və “Eyni-Zübeydə” deyə məşhur olan yerdən çəkilmişdi. Zübeydə Xanım, bu suyu Arafata çatdırma bilmək üçün Huneyn vadisindəki bütün xurma bağlarını satın alaraq məqsədinə çatmaq üçün istifadə etmişdir. Bu xeyirxah işinə 1 700 000 misqal qızıl sərf etdiyi qeyd olunur.⁶³

Lakin Qanuni dövründə bu su yollarının zaman keçdikcə dağıldığı və çeşmələrdən kifayət qədər suyun gəlmədiyi deyilirdi. Bunu öyrənən Mihrimah Sultan, atası Qanuninin hüsuruna çıxaraq bu qədim su bəndinin baş memar Sinan tərəfindən təmir edilməsini və bu xidmətin də gizli qalmasına olduqca diqqət yetirilməsini xahiş etmiş və bu məqsədlə sahib olduğu bütün zinət əşyalarını və ləlcəvahiratını xərcləmişdir. (50000 ədəd qızıl ödədiyi qeyd edilir.) Memar Sinan, Süleymaniyyə cəsinin təməli qoyulduqdan sonra bir müddət gözdən qeyb olmuşdur ki, bunun da səbəbi bilinmir və guya cəsinin özülünün tam otuması üçün qəsdən gözdən uzaq olduğu deyilir. Halbuki bunun səbəbi, “Eyni- Zübeydə”-nin su kanallarının təmiri və bu xeyirxah işin sahibi olan Mihrimah Sultanın xidmət və mənəvi köməyinin gizli qalmasını istəməsidir.

Validə sultanlar arasında xeyirxahlıq baxımından ən məşhurlarından biri də, Bəzmialəm Validə Sultandır ki, əsrlərlə xidmət göstərən və tarixdə iz qoyan bir çox xeyirxah əsərlər qoyub getmişdir. Tikdirdiyi camelərin ən böyüyü, Dolmabağça sarayının yanındakı Validə cəsidir. Məşhur Qalata körpüsü də onun vəqfidir.

Bəzmialəm Validə Sultanın Şamda qurduğu bir vəqf də çox mühumdür. Vəqfin şərti isə:

-Şamın şirin suyunu hacılara çatdırmaq,

-Xidmətçilərin sındırdığı və ya zərər verdiyi əşyaların, onların heysiyyət və mənliklərinin alçaldılmaması üçün ödənilməsidir.

Xeyirxah əli çox uzaqlara qədər uzanan Bəzmialəm Validə Sultanın xidmətlərinin ən böyüklərindən biri də şəxsi sərvətindən böyük

63. Mustafa L. Bilgə, *DİA*, “Eyni-Zübeydə” mad., İstanbul 1991, IV, 279.

bir məbləğ vəqf edərək tikdirdiyi Qurabayi-Müslimin xəstəxanasıdır. Bu böyük əsər, məscid və çeşməsi ilə 1843-cü ildə xidmətə açılıb, həmin gündən bəri Məhəmməd ümmətinin kasıb təbəqələrinə şəfa verir.

Bu validə sultanlar xeyirxahlıq və ehsanda xüsusilə su təminatına çox böyük əhəmiyyət vermişlər. Məkkə və Ərafat kimi İstanbulu da vəqf suyu və çeşmələrlə təmin etmişlər. Bunun üçün hələ də yıxılmayan bəndləri qurmuşlar və su kanallarını təmir etdirərək İstanbulu daim ehtiyacı qarşılayacaq dərəcədə bol suya qovuşdurmuşdurlar.

Çünki Allah təala hər şeyi sudan yaratdığını bildirmiş⁶⁴ və həyatı su üzərinə bina etmişdir. Belə olan halda məxluqata mərhəmətin ən mühüm təzahürlərindən biri də su xidmətləridir. İnsanın vəziyyətinə görə bir qab su ikram edilməsi belə, buna daxildir.

Belə vəqf xidmətlərilə məşhur olanlardan biri də, yaxın tariximizin siyasət və təqva həyatında müstəsna yeri olan II Abdülhəmid Xan həzrətləridir. Onun İstanbulu gətirdiyi və qırx bulağa paylanmaqla daim axıtdığı “Həmiddiyyə suyu” (bu gün inşaat və qazıntılar səbəbilə bir çoxu zay olsa da) hal-hazırda varlığını davam etdirir.

Bir sözlə kamil bir mömin ola bilmək üçün mərhəmət, şəfqət və məhəbbət kimi ülvî hisslərimizi qüvvətləndirməli və onları bir ibadət həyəcanı içində məxluqata xidmət şəklində təzahür etdirməliyik. Şəfqət, mərhəmət və məhəbbət hisslərinə sahib olmadan edilən könülsüz xidmətlərdən xeyirli (müsbət) bir nəticə əldə edə bilmək mümkün deyildir. İctimai xidmətlərin başlıca şərti bu ülvî hisslərdir.

Yer üzündəkilərə mərhəmət edək ki, səmadakılar da bizə mərhəmət etsinlər. Yaratdığı varlıqlara mərhəmət edək ki, Allah təala da biz aciz bəndələrinə mərhəmət etsin. Onun rəhmət və mərhəmətinə nə qədər də möhtacı!..

b. İnfaq

Müsəlman şəxsiyyətinin təkamülünü və ictimai xidmətlərin davam etməsini təmin edən ən mühüm xüsuslardan biri də, Allah yolunda Onun rızasını qazanmaq niyyətilə mal-mülk, can və digər imkanlardan infaq etməkdir.

Dinin əsas məqsədi Allahın birliyini təsdiq etdikdən sonra zərif, həssas, dərin düşüncəli insan yetişdirmək və bu məqsədlə xoşbəxt bir cəmiyyət qura bilməkdir. Bu məqsədin həyata keçirilməsində imandan qaynaqlanan şəfqət və mərhəmət hisslərinin təzahürü olan zəkat və infaqların çox mühüm yeri vardır.

Qurani-Kərimdə təxminən 200 yerdə zikr edilən infaq malın və canın Allaha həsr olunmasıdır. Yəni Rəbbimizin ehsan etdiyi nemətləri Onun uğrunda sərf etməkdir. Buna görə də müsəlman həm malını, həm də canını böyük bir riza və təslimiyyətlə Allaha həsr edən insandır.

Allah təalanın əsmayi-hüsnasından biri də **“əl-Vəhhab”**-dir. Yəni hər vaxt, hər yerdə və hər şeyi çox-çox, bol-bol verir. Qarşılıq gözləmədən və davamlı olaraq lütf edir. Ona görə bütün məxluqatı da **“vermək, infaq və ikram etmək”** təbiətilə yaratmışdır.

Məsələn arı, öz ehtiyacından dəfələrcə çox bal topladığı halda böyük bir həssaslıq və intizamla topladığı balın cüzi bir hissəsini özü yeyir və çoxunu insanlara ikram edir.

Meyvə ağacları da nəsillərinin davam etməsi üçün çoxlu meyvə verir. Minlərlə meyvənin içindən yalnız biri toxum olub ağac bitirsə, kifayət edir. Digər meyvələr isə insanların və digər canlıların istifadəsinə verilir.

Kəsilib yeyilən heyvanlar öz həyatlarını davam etdirmək üçün qidalanırlar, bir müddət yaşadıqdan sonra da ətlərini insanlara ikram edərək can verirlər.

Torpaq ayaqlar altında tapdanmasına baxmayaraq, üzərində gəzən canlıların pisliyini təmizləyir və cücərttdiyi müxtəlif bitkilərlə mütəmadi olaraq ikram və ehsan edir.

Əslində bütün bu misallar, insanın da başqalarını düşünməsi və işləyib qazandığı malın və ya sahib olduğu imkanların bir qismini öz ehtiyaclarına ayırdıqdan sonra qalan hissəsini (çoxunu) infaq etməsinin lazım gəldiyini təlqin edir. Yəni Allah təala, təbiətdə bunun min bir misalını insana göstərir ki, o da başqalarını düşünən və infaq əhli bəndə halına gələ bilsin.

Bütün varlıqların yeganə yaradıcısı və sahibi olan, hər cür ehtiyacdən münəzzəh (uzaq) olan uca Rəbbimiz, bəndələrinin verdiyi sədəqələri birbaşa Özünün qəbul etdiyini bəyan edərək⁶⁵ infaqa verdiyi əhəmiyyəti vurğulayır. Bəndələrinin, Onun rızası üçün etdikləri xeyirxah əməlləri və verdikləri sədəqələri; **“Qarzi-həsən/Ən gözəl borc”** adı ilə qəbul etmişdir. Hələ üstəlik bu borcu birbaşa Özünün, qat-qat artıqlaması ilə ödəyəcəyini xəbər vermişdir.

Ayeyi-kərimdə belə buyurulur:

“...Namaz qılın, zəkat verin və Allah yolunda gözəl (kənül xoşluğu ilə) bir borc verin. Özünüz üçün öncə (dünyada) nə yaxşı iş görsəniz, Allah dərgahında onun daha xeyirli və daha böyük mükafatı olduğunu görəcəksiniz. Allahdan bağışlanmağınızı diləyin!..” (əl-Müzəmmil, 20)

Həzrət Peyğəmbərimiz də infaqa təşviq etmək məqsədilə belə buyurmuşdur:

“Sədəqə qətiyyən var-dövləti əskiltməz, bir bəndə əlini sədəqə vermək üçün uzatdığında, həmin sədəqə sailin (fəqirin) əlinə keçmədən əvvəl, şübhəsiz Allah təalanın əlinə qoyulur...” (Ali əl-Müttəqi, VI, 377/16134; Təbərani, Kəbir, IX, 109)

Allah təala, Özünə yaxın bəndələrindən ola bilməyimiz üçün sevdiyimiz şeyləri infaq etməyimizin lazım gəldiyini bildirərək belə buyurur:

“Sevdiyiniz şeylərdən (haqq yolunda) sərf etməyincə birrə (savaba) çatmazsınız. Şübhəsiz ki, Allah (Onun yolunda) xərclədiyiniz hər bir şeyi biləndir!” (Ali-İmran 92)

Ayeyi-kərimdə keçən “birr” ifadəsi; xeyirxahlığın kamillik zirvəsi, Allahın rəhməti, rızası və cənnəti mənalarında təfsir edilmişdir. Bununla yanaşı Allah təala, “birrin” nə olduğunu başqa bir ayədə belə tərif edir:

“Birr (yaxşı əməl) heç də (ibadət vaxtı) üzünü günçixana və günbatana tərəf çevirməkdən ibarət deyildir. Yaxşı əməl sahibi əslində Allaha, axirət gününə, mələklərə, kitaba (Allahın nazil etdiyi bütün ilahi kitablara) və peyğəmbərlərə inanan, (Allaha) məhəbbəti yolunda (və ya mal-dövlətini çox sevməsinə baxmayaraq) malını (kasıb) qohum-əqrəbaya, yetimlərə, yoxsullara, (pulu qutarıb yolda qalan) müsafirə (yolçulara), dilənçilərə və qulların azad olunmasına sərf edən, namaz qılıb zəkat verən kimsələr, eləcə də əhd edəndə əhdinə sadıq olanlar, dar ayaqda, çətinlikdə (ehtiyac, yaxud xəstəlik üz verdikdə) və cihad zamanı (məşəqqətlərə) səbir edənlərdir. (İmanlarında, sözlərində və əməllərində) doğru olanlardır. Müttəqi olanlar da onlardır!” (əl-Bəqərə, 177)

Yaxşılığın, sədaqətin və təqvanın tərif edildiyi bu ayeyi-kərimdə infaqa dair hissənin genişliyi diqqəti cəlb edir.

Bir hədisi-şərifdə belə buyurulur:

“Ey Adəm oğlu! (Allah rızası üçün) infaq et ki, sənə də infaq edilsin!” (Buxari, Təfsir 11/2, Nəfaqat 1; Müslim, Zəkat 36, 37)

Ən dəyərli infaq müsəlmanların ən zəif və möhtac olduğu zamanlarda ediləndir. Allah təala insanların maddi və ya mənəvi ehtiyaclarının ən aşağı səviyyədə olduğu dövrdə infaq edən bəndələrini digərlərindən üstün tutmuş və onlara; **“Fəthdən əvvəl infaq edənlər”** deyə fəzilətlərini ucaltmışdır. Ayeyi-kərimdə belə buyurulur:

“(Ey insanlar!) Sizə nə olub ki, (mal-dövlətinizi) Allah yolunda xərcləmirsiniz? Halbuki göylərin və yerin mirası (bütün sərvəti, eləcə də siz öləndən sonra qoyub gedəcəyiniz malın hamısı) ancaq Allahındır. Sizlərdən (mal-dövlətini) fəthdən (Məkkənin fəthindən) əvvəl (Allah yolunda) sərf edənlər və (müşriklərə qarşı) vuruşanlar (başqaları ilə) eyni deyillər. Onlar (mallarını Allah yolunda) fəthdən sonra sərf edib döyüşənlərdən dərəcə etibarilə daha üstünlürlər.

Bununla belə, Allah onların hamısına (həm birincilərə, həm də ikincilərə) ən gözəl mükafat (Cənnət) vəd buyurmuşdur. Allah sizin nə etdiklərinizdən xəbərdardır!” (əl-Hədid 10)

Allah Rəsulu -səllallahu əleyhi və səlləm-, infaqın fəzilətini bu şəkildə ifadə edir:

“Hər səhər iki mələk enər. Biri; “Ya Rəbb! İnfaq edənə, infaqının qarşılığında yenisini ehsan elə!” deyər. Digəri də; “Ya Rəbb! Xəsislik edənə malını tələf et!”-deyə dua edər.” (Buxari, Zəkat, 27; Müslim, Zəkat, 57)

“Ey Adəm oğlu! Ehtiyacından artıq olan malını sədəqə olaraq verməyin sənə üçün yaxşıdır; verməməyin isə pisdir. Ehtiyacını ödəyəcək qədərini əlində saxladığına görə eyib iş görmüş sayılmazsan. Yaxşılığa dolanışığını təmin etməyi üstünə götürdüklərindən başla. Verən əl, alan əldən daha üstündür.” (Müslim, Zəkat 97; Tirmizi, Zəhd, 32)

“Hər kim halal qazancından bir xurma qədər sədəqə verərsə -ki, Allah, halaldan başqasını qəbul etməz- Allah həmin sədəqəni qəbul edər. Sonra onu dağ kimi olana qədər, hər hansı birinin tayasını böyütdüyü kimi, sahibinin adından böyüdür.” (Buxari, Zəkat, 8; Təvhid, 23; Müslim, Zəkat, 63, 64)

İnfaq, sədəqə və xidmət kimi saleh əməllər zahirən başqalarına fayda vermiş kimi görünsə də, həqiqətdə insanın özünə daha çox fayda verir. Belə ki, infaq insanın nəfsinə yaxşılığı, gözəlliyi və xeyirxahlığı təlqin edir. Çünki yaxşılıqlar bu şəkildə insanın daxilində özünə yer edər və ruh bunlarla ünsiyyət qurar. Ayeyi-kərimdə zəkat və infaqın həm var-dövləti təmizlədiyi, həm də qəlbi arındırdığı bildirilmişdir.⁶⁶

Digər yandan infaq insanın ən kiçik bir yaxşılığa, xeyirxahlığa möhtac olacağı qiyamət günü üçün mühüm bir hazırlıqdır.⁶⁷ Belə olan halda insan ölümdən sonra fayda verməyən peşmanlıq fəryadlarından özünü qoruya bilmək üçün, bu gün əldə fürsət varkən lazımı bütün tədbirləri görmək əzmində olmalıdır.

66. Bax. ət-Təvbə, 103.

67. Bax. əl-Bəqərə, 272-274.

Hikmət əhli belə demişdir:

“Bir bəndə öldüyündə malı barəsində iki müsibətlə qarşılaşar ki, daha əvvəl beləsini heç görməmişdir:

Birincisi; bütün var-dövlətinin əlindən alınmasıdır. Digəri isə; bütün var-dövlətinin əlindən getməsinə baxmayaraq bunların hamısından hesaba çəkilməsidir.”

Bir insan üçün ona fayda verməyən bir maldan ötrü hesaba çəkilmək nə qədər çətin bir məqamdır. Allah Rəsulu -səllallahu əleyhi və səlləm- bu vəziyyətdə olanlar haqqında belə buyurmuşdur:

“Vay o kəsin halına ki, əhli-əyalına xeyir (var-dövlət) qoyub getsə də, özü Rəbbinin hüsuruna şərlə çıxır.” (Suyuti, əl-Camius-Sağir, 9693)

Yəni mirasçılara böyük bir sərvət qoyub getdiyi halda, özü, malını halal yoldan qazanmadığı üçün, malı ilə xeyirxah əməllər görmədiyi üçün və övladları da onun malını pis yollarda xərclediyi üçün ilahi hüsurə günahkar bir şəkildə çıxar.

Faydalı mal isə, infaqlarla və xeyirxah xidmətlərlə əvvəlcədən axirətə göndərilənlərdir. Allah Rəsulu -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurmuşdur:

“Allah təala, sizin hər birinizlə tərcüməçisiz danışacaqdır. İnsan sağ tərəfinə baxacaq və axirətə göndərdiklərindən başqa heç bir şey görməyəcəkdir. O halda artıq bir xurmanın yarısı ilə olsa belə, özünü cəhənnəm atəşindən qoruyun. Bunu da tapa bilməyən, gözəl bir söz ilə özünü qorusun.” (Buxari, Zəkat, 9, 10; Müslim, Zəkat, 67, 97)

Hədisi-şərifdən başa düşüldüyünə görə sədəqə və infaq var olanın artığını verməklə başlayar. İmkani olmayan üçün isə, yarım xurma və könül alan xoş bir söz belə Allahın rızasını qazandıran bir infaqdır. Bu infaqlar bəndənin iklas və səmimiyyəti nisbətində cəhənnəm atəşinə qarşı sipər olar.

Şəfqət, mərhəmət və bunların ən təbii nəticəsi olan cəmərdlik və infaqın hər müsəlmanın fitrəti halına gəlməsini arzu edən əziz Peyğəmbərimiz bu baxımdan hər mömini zəngin qəbul edir. Çünki o,

hədisi-şəriflərində möminlərin etdikləri əmri-bil-məruf, gətirdikləri təkbir və tövhid, məzluma yardım, qəlbi sınıqları təsəlli, möhtacların qəlblərini xoş etmək, yoldakı əziyyət verən şeyləri götürmək, xəstə ziyarəti və hətta yerinə görə bir təbəssüm kimi hər cür saleh əməlin bir sədəqə hökmündə olduğunu bildirmişdir.

Bir gün Allah Rəsulu -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Bir dirhəm, yüz min dirhəmi keçmişdir*” -buyurmuşdur. Səhəbeyi-kiram:

“-Bu necə ola bilər, ey Allahın Rəsulu?” -deyə soruşduqda, Peyğəmbərimiz bu cavabı verdi:

“-*Bir adamın iki dirhəmi var idi. Bunlardan ən yaxşısını sədəqə verdi. (Yəni malının yarısını sədəqə verdi.) Digəri (isə xeyli zəngin bir adam idi) o da malının yanına gedib, malından yüz min dirhəm çıxardı və onu sədəqə verdi.*” (Nəsəi, Zəkat, 49)

Hədisi-şərif, sədəqə verilən malın miqdarından daha çox, sədəqə verənin fədakarlıq səviyyəsinin mühüm olduğunu göstərir.

Deməli, həqiqi zənginlik var-dövlətin çoxluğu ilə deyil, könül toxluğu ilədir. Həqiqi möminlər isə, könül zənginliyi nemətinə sahib olub imkanları nisbətində infaq edənlərdir. Çünki infaq, hər möminin mükəlləf olduğu başqasını düşünmək və məsuliyyət hisslərinin kamil təzahürüdür.

İnfaq edərkən diqqət ediləcək bəzi ədəb qaydaları aşağıdakılardan ibarətdir:

1. İxlasa diqqət edilməli, göstəriş üçün və ya dünyəvi məqsədlərlə infaq edilməməlidir. (Bax. əl-Bəqərə, 264)

2. “Sağ əlin verdiyini sol əlin bilməyəcəyi” şəkildə vermək lazımdır. Bu şəkildə infaq edənlər günahları bağışlanan və qiyamətin dəhşətli vaxtında Ərşin kölgəsi altında olacaq məsud insanlardır. (Bax. əl-Bəqərə, 271; Buxari, Azan, 36)

3. Başa qaxmaqla və ya incitməklə sədəqələr boşa çıxarılmamalıdır. Allah təala, bu xüsusu israrla əmr edir. (Bax. əl-Bəqərə, 262-264; əl-İnsan, 8-11)

4. İnsan, özünə verildiyində könül xoşluğu ilə almayacağı keyfiyyətsiz və bayağı şeyləri, infaq deyə kasıblara verməməlidir. (Bax. əl-Bəqərə, 267)

5. Xüsusilə, verən alana təşəkkür hissi ilə yanaşmalıdır. Çünki alan şəxs əslində onu məsuliyyətdən qurtarıb mükafata nail edər.

Fəzilət nümunələri

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- Məkkəni fəth etmiş, müsəlmanların qəsb edilmiş haqqı olan Kəbənin açarını əlinə almışdı. Hər kəs maraqla Peyğəmbərimizin açarı kimə verəcəyini gözləyirdi. Əslində olduqca şərəfli olan Kəbənin açarını mühafizə etmək və örtüyü ilə maraqlanmaq (Hicabə) vəzifəsini əshabın bütün tanınmışları istəyirdilər. Əvvəlcədən də siqayə (hacılara su vermək) vəzifəsini yerinə yetirən əmisi Həzrət Abbas -radiyallahu anh- Allah Rəsulunun yanına gələrək Hicabə vəzifəsini də istədi. Həzrət Peyğəmbərimiz isə əmisinə:

“-Mən sizə insanların Beytullahə göndərəcəyi örtük kimi şeylərdən dolanışığınızı təmin etməyinizi deyil, hacıların su ehtiyaclarını qarşılamaq üçün sərvətinizdən xərcləyərək bu səbəbdən xeyirə nail olacağınız zəhmətli vəzifəni verirəm!” -buyurdu və hacılara su paylamaq vəzifəsinə davam etməsini tövsiyə etdi.

Abbas -radiyallahu anh-ın Taifdə üzüm bağı var idi. İslamdan əvvəl də, sonra da oradan quru üzüm gətirib Zəməmin içinə qataraq hacılara ikram edirdi. Ondan sonra oğlanları və nəvələri də həmişə belə edərildilər. (İbn Hişam, IV, 32; İbn Sad, II, 137; Vaqidi. II, 838)

Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm- qohumlarına dünyəvi mənfəət gətirən vəzifələr yerinə, Allahın bəndələrinə xidmət edəcək infaqa əsaslanan vəzifələr vermişdir. Məhz bu hadisə, dünyada zəhmətli bir iş sayılan infaq və xidmətin əbədi həyatda ən böyük səadət səmayəsi olduğunu göstərən aşkar bir dəlildir.

Ümmü Sələmə -radiyallahu anha- anamız belə rəvayət edir:

Bir гүн Hәzrәt Peyğәmbәр -sәllallahu әleyhi vә sәllәм- үzүнүн çöhrәsi дәyişmiş halda yanıma gәldi. Belә halda olmasını hәр hansı bir yerinin ağırdığına görә olduğunu zәnn edәрәk qorxdum vә:

“-Ey Allahın Rәsulu, nə olub, үzünüzün rәngi niyə дәyişib?” -dedim.

Peyğәmbәр -sәllallahu әleyhi vә sәllәм- bu cavabı verdi:

“-*Bizә dünün gәlән yeddi dinar ucbatından bu haldayam. Axşam oldu, hәlә dә onu infaq edә bilmәdik!*” (Bax. Әhmәd, VI, 293; Heysәmi, X, 238)

Bu hadisә, Peyğәmbәр -sәllallahu әleyhi vә sәllәм-in Quran ifadәsilә, “**Rauf vә Rәhim**” olmasının, yәni mәрhәмәt vә şәfqәtin әn yüksәk zirvәsindә olmasının nümunәsidir.

Peyğәmbәр -sәllallahu әleyhi vә sәllәм-vәfat etdiyi гүн belә, Hәzrәt Aişә -radiyallahu anha-nin yanındakı altı-yeddi dinarı kasıblara paylamağı әmr etmişdi. Bir müddәtdән sonra dinarları nə etdiyini soruşdu. Hәzrәt Aişәnin tәlәş içindә olduğu üçün onları paylamağı unutmuşdu. Peyğәmbәrimiz bunu eşitdikdә dinarları istәyib ovcuna aldı:

“-*Allahın Peyğәmbәri Mәhәmmәd, bunları kasıblara paylamadan vә yanında saxlayaraq Rәbbinә qovuşmağı istәmir!..*” -buyurduqdan sonra, onların hamısını Әnsarın kasıblarından beş ailәyә payladı. Bundan sonra dә:

“-*Bax, indi rahatladım!..*” -buyuraraq mürgüyә daldı. (Әhmәd, VI, 104; İbn Sad, II, 237-238)

Mәhz bu hadisә comәrdlər sultanı Peyğәmbәр -sәllallahu әleyhi vә sәllәм-in ölüm ayağında ikән belә, tәrk etmәdiyi infaq hәssaslığını göstәrir.

Hәzrәt Xәdicә anamız imkanlı bir xanım idi. Mәkkeyi-Mükәrrәmәnin tanınmış zәnginlәрindән idi. Canını, malını vә bütүн varlığını Allah Rәsulu -sәllallahu әleyhi vә sәllәм-ә hәsr etmişdi. İslamın ilk

illərində Allahın dininə ən çox maddi və mənəvi dəstəyi bu mübarək anamız göstərmişdir. Ona görə də əziz Peyğəmbərimiz -səllallahu əleyhi və səlləm- onu heç vaxt unutmadı və daim xeyirlə yad etdi.

Həzrət Əbu Bəkr -radiyallahu anh- da ticarətlə məşğul olan imkanlı bir səhabə idi. Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm-ə peyğəmbərlik gəldiyində qırx min dirhəm sərvətə malik idi. Var-dövlətinin böyük bir hissəsini islam uğrunda infaq etdi. Qalan beş min dirhəmi də hicrət edərkən özü ilə apardı.

İslamın ilk çağlarında müsəlman olub işgəncələrə məruz qalan kəndləri böyük məbləğdə pul ödəyərək alır və hürriyyətə qovuşdururdu.⁶⁸

Həzrət Əbu Bəkr -radiyallahu anh-ın bu sözü məşhurdur:

“Mənə dünyadan üç şey sevdirildi: Rəsulullah –səllallahu əleyhi və səlləm-in üzünə baxmaq, qızımın ona zövcə olması və malımı onun yolunda xərcləmək.”

Təbuk səfərinə çıxacağı vaxt Rəsulullah –səllallahu əleyhi və səlləm- ordunun ehtiyacları üçün əshabını infaq səfərbərliyinə dəvət etmişdi. Halbuki həmin vaxt Mədinədə böyük bir qıtlıq yaşanır. Buna baxmayaraq səhabeyi-kiram, yüksək bir iman vəcdi ilə dünyanın bütün fani mənfəət düşüncələrini uzaqlaşdırıb böyük infaq və fədakarlıq yarışına girişdilər.

Həzrət Əbu Bəkr -radiyallahu anh- var-dövlətinin hamısını gətirdi. (Tirmizi, Mənaqib, 16/3675)

Bir dəfə Həzrət Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-, bu cəmərd dostunu tərifləyərək:

“Əbu Bəkrin malından istifadə etdiyim qədər başqa heç kimin malından faydalanmadım...” -buyurmuşdur.

Bütün varlığını Allah Rəsuluna fəda edən mübarək səhabə, bu

68. Bax. İbn Hişam, I, 341; Təbəri, XXX, 279. (əl-Leyl, 5-7 təfsirində).

sözlərdən sanki Peyğəmbərdən ayrı görüldüyünü hiss edərək ağladı və Allah yolunda infaq edərkən daşdığı əhval-ruhiyyəni göstərən bu ibrətli cavabı verdi:

“-Mən və malım, yalnız sənin üçün deyilikmi, ya Rəsulallah?!”
(İbn Macə, Müqəddimə, 11)

Həzrət Ömər -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

“Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bizə sədəqə verməyimizi əmr etmişdi. Həmin vaxt imkanım da var idi. Öz-özümə; “Əbu Bəkr keçsəm, yalnız bu gün keçə bilərəm.” -dedim və malımın yarısını gətirdim. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Ailənə nə saxladın?*” -buyurdu.

“-Bu gətirdiyim qədər də onlara saxladım.” -dedim.

Əbu Bəkr də əlində olan var-dövlətinin hamısını gətirdi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Əbu Bəkr, ailənə və uşaqlarına nə saxladın?*” -buyurdu.

“-Onlara Allah və Rəsulunu saxladım.” -cavabını verdi.

Öz-özümə; “Vallah, onu heç bir xüsusda əsla keçə bilmərəm!” -dedim.” (Tirmizi, Mənaqib, 16/3675)

Abdurrahman bin Hubab -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- əshabını Ceyşul-Usrəyə⁶⁹ yardım etməyə təşviq edərkən mən də yanında idim. Osman bin Affan -radiyallahu anh- ayağa qalxdı və:

“-Ey Allahın Rəsulu! Allah yolunda çulu və ovsarı ilə birlikdə yüz dəvə məndən!” -dedi.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- ordu üçün hədiyyə verməyə təkrar təşviq etdi. Həzrət Osman yenə qalxıb:

69. **Ceyşul-Usrə:** Çətinlik ordusu mənasına gələn bir tərkib olub, şərtlərin çətinliyi səbəbilə Təbuk səfərinə çıxan orduya verilən addır.

“-Ey Allahın Rəsulu! Allah yolunda çulu və ovsarı ilə birlikdə iki yüz dəvə məndən!” -dedi.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- təkrar təşviq etdi. Yənə Osman –radiyallahu anı- qalxdı və:

“Ey Allahın Rəsulu! Allah yolunda çulu və ovsarı ilə birlikdə üç yüz dəvə məndən!” -dedi.”

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-i minbərdən enərkən gördüm, həm enir, həm də:

“Osmana (bu fədakar infağına görə) bundan sonra edəcəyi heç bir şey zərər verə bilməz! Osmana bundan sonra edəcəyi heç bir şey zərər verməz! Osmana bundan sonra edəcəyi heç bir şey zərər verməz!” -buyururdu. (Tirmizi, Mənaqib 18/3700; Əhməd, V, 63)

Həzrət Osman, buna əlavə olaraq min dinar da gətirib Allah rızası üçün infaq etmişdir. (Tirmizi, Mənaqib 18/3701)

Bu rəvayət, Həzrət Osmanın müstəsna cəmərdliyini ifadə etməklə yanaşı, Allah yolunda infağın nə qədər məqbul və bağışlanmağa vəsilə olduğunu da göstərir.

Kasıb müsəlmanlardan Ulbə bin Zeyd -radiyallahu anı- gecənin yarısı keçəndən sonra qalxdı, namaz qıldı və belə yalvardı:

“Ey Allahım! Sən cihada çıxmağı əmr və təşviq etdin. Halbuki mənə, belinə minib Rəsulun ilə birlikdə cihada gedə biləcəyim bir heyvana sahib etmədin! Rəsuluna da mənə belinə mindirəcək bir heyvan vermədin. Mən hər zaman var-dövlət, can və əşyadan üzərimə düşən sədəqəni vermişəm. Ey Allahım! Bəndələrin arasında mənə nəsib etdiyin bu bir tikə malımı sədəqə edirəm.”

Səhər açılarda Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanına gəlib:

“-Ya Rəsulallah! Əlimdə sədəqə verəcək bir şeyim yoxdur. Bu kiçik əşyayı sədəqə edirəm. Buna görə qəlbimi qıran və ya mənə pis söz deyən, ya da mənə tənə edən insana da haqqımı halal edirəm!” -dedi.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- eşq, məhəbbət, ixlas və səxavətlə dolu olduğu qədər, böyük bir alicənablıq və mərhəmətlə söylənən bu sözlər qarşısında yalnız:

“-*Allah sədəqəni qəbul etsin!*” -buyurdu və başqa bir şey demədi. Sabahısı gün də ona:

“-*Mən sədəqəni qəbul etdim. Səni müjdələyirəm! Məhəmmədin varlığı qüdrəti əlində olan Allaha and içirəm ki, sən sədəqəsi qəbul olunanların divanına yazıldın.*” -buyurdu. (İbn Həcər, əl-İsabə, II, 500; İbn Kəsir, əs-Sirə, IV, 9; Vaqidi, III, 994)

Əbu Məsud əl-Ənsari -radiyallahu anھ- belə deyir:

“Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bizə sədəqə verməyi əmr edincə bizdən bir nəfər bazara gedər, belində yük daşıyaraq bir müd (bir qarın yemək) qazanır və ondan infaq edərdi. Bu gün onlardan hər birinin yüz min (dinarı) var.” (Buxari, Zəkət, 10)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bir gün ayağa qalxdı və:

“-*Ey insanlar, sədəqə edin ki, qiyamət günü sizə onunla şahidlik edim. Bəlkə də biriniz, dəvəsinin balaları tox və rahat yatarkən yaxınlıqdakı oğlu aclıqdan əzab çəkir. Bəlkə də birinizin ağacları gözəl meyvə vermiş və var-dövləti artdığı halda, qonşusu heç bir şeyi olmayan yoxsuldur. Bir adam yoxmu ki, dəvələrindən birini sədəqə olaraq versin ki, bu fəqir ailə üçün səhər bir ehsan, axşam bir ehsan olsun. Dəvə onlara səhər-axşam süd versin. Oyanıq olun! Bunun mükafatı çox böyükdür.*” -buyurdu.

Bir nəfər ayağa qalxdı:

“-*Ey Allahın Elçisi, mənim dəvələrim var; dörd dəvə sürüm var (bu dəvələrdən biri sədəqə olsun).*” -dedi.

Başqa bir nəfər ayağa qalxdı. Qısa boylu və o qədər də yaraşıqlı olmayan bir insan idi. Çox gözəl bir dəvəni cilovundan tutub çəkirdi. Münafıqlardan biri Həzrət Peyğəmbərin eşitmədiyini düşünərək ya-nındakına:

“-Dəvəsi özündən daha xeyirli.” -deyə pıçıldadı.

Lakin bunu eşidən Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Yalan deyirsən, o, dəvəsindən də, səndən də daha xeyirlidir.*” -buyurdu.

Abdurrahman bin Avf -radiyallahu anh- ayağa qalxdı və:

“-Ya Rəsulallah! Səkkiz min dirhəminim var. Dörd minini ailəmə saxladım, dörd minini də gətirdim. Onları Allaha təqdim edirəm.”dedi. Münafıqlar bu miqdarın çox olduğunu dedilər.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Allahım, onun gətirdiyini də, ailəsinə saxladığını da bərəkətli et!*” -deyə dua etdi.

Sonra Asim bin Adiyy -radiyallahu anh- ayağa qalxdı və yetmiş vesk⁷⁰ xurma sədəqə etdi. (Münafıqlar) hər ikisinə də istehza etdilər və:

“-Bu yalnız riya üçündür. Bunlar özlərini göstərmək üçün bu qədər çox sədəqə verirlər. Əgər elə deyilsə, gizli verərdilər və ya hissə-hissə verərdilər.” -dedilər.

Sonra ənsardan Əbu Aqil -radiyallahu anh- ayağa qalxdı:

“-Ya Rəsulallah! Mənim pulum yoxdur, lakin keçən axşam filan-kəslərə belimdə muzdla yük daşıdım. Onlardan aldığım iki sa⁷¹ xurmanın birini ailəmə saxladım, birini də Allaha yaxın ola bilmək üçün sədəqə etməyə gətirdim.”-dedi. Münafıqlar ona da güldülər və:

“-Dəvə sahibləri dəvələr gətirdi, gümüşü olan gümüş gətirdi, o da bu xurmacıqları gətirmiş. Allah, Əbu Aqilin bir sa xurmasına möhtac deyildir.”-dedilər.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Allah sənə gətirib verdiyini də, saxladığını da bərəkətləndirsin.!*” -buyurdu və gətirdiyi xurmanın yığılan yardımların içinə tö-

70. Vesk: Təxminən 200 kq-lıq ağırlıq ölçüsü.

71. Sa: 3.328 kq-lıq ağırlıq ölçüsü.

külmәsini әmr etdi. Bu hadisәlәрдән sonra ашаğıdakı ayә nazil oldu:

“Könüllü surәtdә (bollu) sәdәqә verән möminlәрә tәнә edән-lәri vә güc-bәla ilә әllәrinә düşәni tәsәddüq edән kәslәri mәsxә-rәyә qoyanları Allah Özü mәsxәrәyә qoyacaqdır. Onlar şiddәtli bir әzaba düşәр olacaqlar!”⁷²

Әbu Zәр -radiyallahu anһ- belә rәvayәt etmişdir:

Bir gün Rәsulullah -sәllallahu әleyhi vә sәllәм- ilә birlikdә zöһr namazını qıldıq. Mәscidә bir yoxsul gәldi vә oradakılardan sәdәqә istәdi, lakin һеç kim sәdәqә vermәdi. Yoxsul әllәrini sәмaya qaldı-raraq:

“-Ey Allahım, şahid ol ki, Rәsulullah -sәllallahu әleyhi vә sәl-ләm-in mәscidindә sәdәqә istәdim, amma һеç kim mәнә bir şey ver-mәdi.”-dedi.

Hәzrәt Әli һәмnin vaxt rükuda idi. Yoxsula sağ әlinin kiçik bar-mağındakı üzüyü işarә etdi. O da gәlib Hәzrәt Әlinin barmağındakı üzüyü aldı. Hәzrәt Әlinin işarәsini vә yoxsulun üzüyü alıb gedişini Rәsulullah -sәllallahu әleyhi vә sәllәм- dә görmüşdü. Bu hadisәдән sonra bu mübarәk ayә nazil oldu:

“Sizin һaminiz ancaq Allah, Onun Peyğәmbәri vә iman gәti-rәnlәridir. O kәslәр ki, (Allaha) namaz qılır vә rükuda olduqları halda zәkat verirlәр. Hәр kәs Allahı, Onun Peyğәmbәrlәrini vә iman gәtirәnlәri özünә dost tutarsa, (һәр iki dünyarda işlәri yaxşı gedәр). Şübһәsiz ki, qәlәbә çalanlar mәһz Allahın firqәsidir (Allahı özünә һami vә dost seçән şəxslәridir).” (әl-Maidә, 55-56) (Razi, XII, 23; Tәbәri, VI, 186)

Hәzrәt Ömәр -radiyallahu anһ-a Xeybәр qәnimәtlәrindән qiy-mәtli bir әrazi düşmüşdü. Rәsulullah -sәllallahu әleyhi vә sәllәм-in yanına gәldi vә:

“-Ya Rəsulallah! Xeybərdə elə bir yerim oldu ki, bu günə qədər onun kimi qiymətli bir yer əldə etməmişdim. Onu nə etməyimi əmr edirsiniz?” -dedi.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurdu:

“-İstəyirsənsə onu vəqf et və sədəqə ver!”

Bundan sonra Həzrət Ömər -radiyallahu anh- ərazisini aşağıdakı şərtlərlə vəqf etdi:

“Bu ərazi satıla bilməz, hədiyyə edilə bilməz və heç kim varis ola bilməz. O, kasıbların, yaxın qohumların istifadə etməsi, həmçinin kölə azad edilməsi, Allah yolunda xərclənməsi, yolda qalmış insanlara yardım edilməsi və müsafirlər üçündür. Onu idarə edən var-dövlətini artırmadan yeməsində və yoldaşına yedirtməsində hər hansı bir problem yoxdur.” (Buxari, Şurut 19, Vəsayə 28, Eyman 33; Müslim, Vəsiyət 15)

Ənəs -radiyallahu anh- belə deyir:

Mədinədə Ənsar arasında ən çox xurmaliğı olan Əbu Talha idi. Ən çox sevdiyi malı da Məscidi-Nəbəvinin qarşısındakı Beyruha adındakı xurma bağı idi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bu bağa girir və oradakı şirin sudan içərdi.

“Sevdiyiniz şeylərdən (haqq yolunda) sərf etməyincə savaba çatmazsınız...” (Ali-İmran, 92) ayəsi nazil olduqdan sonra Əbu Talha, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanına gəldi və:

“-Ya Rəsulallah! Allah təala sənə; **“Sevdiyiniz şeylərdən (haqq yolunda) sərf etməyincə savaba çatmazsınız...”** ayəsini göndərdi. Ən çox sevdiyim malım Beyruha adlı bağımdır. Onu Allah rızası üçün sədəqə edirəm. Allahdan onun savabını və axirət azuqəsi olmasını istəyirəm. Beyruhanı Allahın sizə göstərəcəyi şəkildə istifadə edin.” -dedi.

Bundan sonra Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurdu:

“Səni təbrik edirəm! Qazanlı mal dediyin bax budur! Səni eşitdim Əbu Talha. Onu qohumlarına verməyini münasib görürəm.”

Əbu Talha:

“Baş üstə, ya Rəsulallah! -dedi və bağı bəzi qohumları ilə əmisi oğulları arasında böldü.” (Buxari, Zəkat 44, Vəsayə 10, 17, 26 Təfsir 3/5; Müslim, Zəkat 42, 43)

Qurani-Kərim ayəsində belə buyrulur:

“Allah yolunda (könül xoşluğu ilə halal maldan) **yaxşı borc verən kimdir ki, (Allah da) onun mükafatını** (əvəzini) **qat-qat artırsın?! Allah** (kimişini) **sıxıntıya salar** (ruzisini azaldar), (kimişinin də) **ürəyini açar** (bol ruzi verər). **Siz** (dünyada gördüyünüz işlərin əvəzini almaq üçün) **Onun hüzuruna qaytarılacaqsınız.”** (əl-Bəqərə, 245)

Qarzi-həsən (Allaha gözəl borc vermə) haqqındakı bu ayeyi-kərimə nazil olduğunda Əbud-Dahdah -radiyallahu anh-, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanına gələrək:

“-Ya Rəsulallah! Allah bizdən borc istəyir?” -deyə soruşdu. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Bəli, ey Əbud-Dahdah, Allah borc istəyir!” -deyə cavab verdi.

Bundan sonra Əbud-Dahdah -radiyallahu anh-, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-dən əlini uzatmasını istədi və onun əlini tutaraq:

“-Mən, içində 600 xurma ağacı olan bağımı Allaha borc (qarzi-həsən) verirəm!” -dedi.

Sonra da addımlayaraq bağına getdi və qapısında dayandı. Xanımı uşaqları ilə birlikdə orada idilər. Xanımına səslənərək:

“-Ey Ümmü Dahdah! Bağı boşaldın! Çünki mən bu bağı Allaha borc verdim..” -dedi. Xanımı da ona:

“-Ey Əbud-Dahdah! Çox qazanlı bir alver etmişən! Allah ti-

carətini mübarək etsin.” -dedi. Dərhal bağdan çıxaraq oranı Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-ə təslim etdilər.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“*Cənnətdə Əbud-Dahdah üçün hazırlanmış, budaqları sallanan neçə-neçə xurma ağacları vardır!*” -buyurdu. (Bax. Təbəri, II, 803; Razi, VI, 141-142, 166, əl-Bəqərə, 245 təfsirində; Hakim, II, 24/ 2194)

Həzrət Əbu Bəkr -radiyallahu anh- sahib olduğu qırx min dinarın on minini gecə, on minini gündüz, on minini gizli, on minini də aşkar olaraq sədəqə vermişdir. Bundan sonra bu ayə nazil oldu:

“Mallarını gecə və gündüz, gizli və aşkar (yoxsullara) sərf edənlərin Rəbbi yanında böyük mükafatları vardır. Onların (axirətdə) heç bir qorxusu yoxdur və onlar qəm-qüssə görməzlər.”
(əl-Bəqərə 274) (Alusi, Ruhu-l-Məani, III, 44)

Digər yandan, Həzrət Əli -radiyallahu anh- da dörd dirhəm gümüşdən başqa heç bir şeyə malik olmadığı halda, bunun birini gecə, birini gündüz, birini gizli, birini aşkar şəkildə olmaqla hamısını sədəqə vermişdir. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“*Nəyə görə belə etdin?*” -deyə soruşduqunda:

“-Rəbbimin vəd etdiyi mükafatlara layiq ola bilmək üçün.” -dedi. Sonra Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“*Umduğuna nail oldun.*” -buyuraraq onu müjdələdi. (Vahidi, s. 95)

Bir gün bir dilənçi Həzrət Əli -radiyallahu anh-ın qarşısında dayanıb diləndi. Həzrət Əli, oğlu Həsən və Hüseynə:

“-Ananın yanına get, ona verdim altı dirhəmdən birini al gətir.” -dedi. Oğlu getdi və sonra geri qayıtdı:

“-Anam o altı dirhəmi un almaq üçün ayırdığını söylədi” -dedi.

Həzrət Əli:

“-Bir bəndə, Allahın dərgahındakına öz əlindəkindən daha çox

güvənməzsə, imanı kamil olmaz! Get, anana de, altı dirhəmin hamısını göndərsin.” -dedi.

Həsən və ya Hüseyin gedib altı dirhəmin hamısını atasına gətirdi. O da bunları dilənçiyə verdi.

Həzrət Əli -radiyallahu anھ- hələ evdən içəri girməmiş dəvəsini satmaq istəyən bir nəfər onun yanına gəldi. Həzrət Əli:

“-Dəvəni neçəyə satırsan?” -deyə soruşdu.

“-Yüz qırx dirhəmə.” -cavabını alınca da:

“-Pulunu bir müddətdən sonra vermək şərtilə onu qapıya bağla!” -dedi.

Adam dəvəni bağlayıb getdi. Qısa bir vaxtdan sonra başqa bir adam gəldi və:

“-Bu dəvə kimindir?” -deyə soruşdu. Həzrət Əli:

“-Mənimdir.” -dedi.

“-Onu satırsanmı?”

“-Bəli.”

“-Neçəyə?”

“-İki yüz dirhəmə.”

“-Onda mən dəvəni alıram.” -dedi.

Həmin adam iki yüz dirhəmi verib dəvəni aldı. Həzrət Əli dəvəni satın aldığı şəxsə yüz qırx dirhəmə verdi və qalan altmış dirhəmi Həzrət Fatiməyə gətirdi. Həzrət Fatimə anamız:

“-Bu nədir?” -deyə soruşdu.

“-Bu, Allahın; **“Kim yaxşı bir iş görərsə, ona həmin işin on qat əvəzi (savabı) verilir...”** (əl-Ənam, 160) buyuraraq peyğəmbəri vasitəsilə bizə vəd etdiyi mükafatdır.” -dedi. (Ali əl-Müttəqi, VI, 572-573 /16976)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- Allah yolunda edilən infaqlar nəticəsində nail olunan ilahi lütfərdən birini belə xəbər verir:

“Bir nəfər səhrada gedirdi. Səmadan; “Filankəsin bağını sula!”-deyə bir səs eşitdi. Başını qaldıraraq baxdı. Göydə yalnız bir bulud var idi. Bəli, səs oradan gəlirdi. Adam təəccüb içində çaşmış qaldı və buludu izləməyə başladı.

Qara daşlıq bir yerə gəlincə, bulud suyunu boşaltmış. Yağış suları bir dərəcədə toplanmış. Bu dəfə həmin şəxs suyu izləməyə başladı. Qarşısına bir bağ çıxmış. Bir nəfər əlindəki bel ilə suyu o yan-bu yana çevirərək bağını sulayırdı. Onunla danışmağa qərar verdi:

“-Ey Allahın bəndəsi, adın nədir?”-deyə soruşdu. Həmin şəxs adını dedi. Ad, bir az əvvəl buluddan eşitdiyi adın eynisi idi. Sonra da:

“Adımı niyə soruşursan?” -dedi. O da:

“-Bir az əvvəlki yağışı yağdıran bulud vardı haa..” deyən sözüünə başladı. “Bir nəfər o buluda sənə adını deyərək; “Filankəsin bağını sula!” -dedi. Mən də buludu izləyərək buraya qədər gəlmişəm. Adını da ona görə soruşdum. Sən hansı əməlinə görə Allahın bu lütfinə nail oldun?” -dedi.

Bağ sahibi bunları dedi:

“-Madam ki, maraqlanırsan, deyim: Bu gördüyün bağ məhsul verincə oturub hesablayıram. Məhsulun üçdə birini sədəqə olaraq paylayıram, üçdə birini ailəm və övladlarımla birlikdə yeyirəm, üçdə birini də toxumluq saxlayıram. Bax, mənim əməlim bundan ibarətdir.” (Müslim, Zöhd, 45; Əhməd, II, 296)

Haqq dostlarından Muhəmməd Sevqa həzrətlərinin qardaşı oğlu ondan bir şey istəyir və buna görə Həzrət ağlamağa başlayır. Qardaşı oğlu:

“-Əmican, ağlayacağını bilsəydim istəməzdim.” -deyincə əmisi belə cavab verir:

“-Mən, nəyə görə sən istəmədən öncə vermədim deyən ağlayıram.” (Əbu Nuaym, Xilyə, V, 6-7)

Allah təala kasıbları simalarından tanımağı vərdiş halına gətirməyimizi arzu edir.⁷³ Çünki əsl mərifət, möhtacı istəmək məcburiyyətində qoymadan çətinlikdən qurtara bilməkdir.

Bir fəqihlə Şeyx Şibli arasında belə bir söhbət cərəyan etmişdir:

Fəqihlərdən biri, imatahan etmək məqsədilə var-dövlətin nə qədərini infaq edilməyin lazım olduğunu Şey Şibli həzrətlərindən soruşdu. Şeyx Şibli -rəhmətullahi əleyh- belə cavab verdi:

“-Bunun cavabını fəqihlərin məzhəbinə görə soruşursan, yoxsa Haqq aşıqlərinin rəyinə görə?”

Fəqih:

“-Hər ikisinə görə də olsun.” -dedi. Şibli həzrətləri belə cavab verdi:

“-Fəqihlərin məzhəbinə görə məsələn, iki yüz dirhəmin üstündən bir il keçdikdən sonra qırxdə birinə qarşılıq olan beş dirhəmini vermək lazımdır. Aşıqlərin rəyinə görə isə, dərhal iki yüz dirhəmin hamısını verib “yaxamı qurtardım” deyə bir də şükür etmək lazımdır.”

Fəqih dedi ki:

“-Biz, bu məzhəbi (var-dövlətin qırxdə birinin zəkat olaraq veriləcəyini) alimlərimizdən öyrəndik.”

Buna qarşılıq olaraq Şibli də:

“-Biz də bu yolu Əbu Bəkr Siddiqdən öyrəndik. O, hər nəyi varsa Allah Rəsulunun qabağına qoydu.” -dedi.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Ya Aişə! Yarım xurma ilə olsa belə fəqiri əliboş geri qaytarma!*” -buyurmuşdur. (Tirmizi, Zöhd 37/2352)

Bu hədisi-şərifdən ilham alan möhtərəm Musa Əfəndi -qüddisə sirruh- istəməyi adət halına gətirmiş insanlara, yəni dilənçilərə də sədəqə verir və:

“-Verməməyə öyrəşməmək üçün az da olsa vermək lazımdır!..” -buyurardı.

Xülasə, infaq etmək Allah təalanın bir çox əsmayi-ilahiyyəsinin təcəllasıdır. Bu səbəbdən infaq etməyi sevənlər, Allahın əxlaqı ilə əxaqlanmaq yolunda böyük bir məsafə edərlər.

Allah təala bəndələrinin də infaq əhli olmağını arzu edir. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bir qüdsi-hədisdə belə buyurur:

“Allah təala; “Sən infaq et ki, Mən də sənə infaq edirəm.” buyurdu. Allahın xəzinələri genişdir. Bütün məxluqata verdiyi ruzilər Onun xəzinəsindən heç bir şey əskilməz. O, gecə-gündüz ardı arası kəsilməyən infaqlar edir. Səma ilə Ərzi yaratdığı gündən bəri Allahın infaq etdiyi şeyləri düşünün! Bunlar, Onun mülkündən heç bir şey əskilməmişdir.” (Buxari, Təfsir 11/2, Təvhid 22)

Allah təala böyük bir lütf edərək, bəndələrinə sədəqə və infaq yollarını asanlaşdırmışdır. Belə ki, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurmuşdur:

“Qardaşına qarşı izhar edəcəyin təbəssüm sədəqədir. Yaxşı-lıqları əmr edib pisliklərdən çəkəndirməyin sədəqədir. Yolunu azan insana yol göstərməyin sədəqədir; gözü görməyən kora yardım etməyin sədəqədir; yoldan daş, tikan, sümük (kimi şeyləri) götürüb atmağın sədəqədir; öz qabından qardaşının qabına su boşaltmağın sədəqədir.” (Tirmizi, Birr, 36/1956)

Yəni bir mömin istər varlı, istər kasıb olsun səmimi bir şəkildə istəyərsə mütləq infaq edəcək bir şey tapa bilər. İmkani nisbətində malından, canından, vaxtından, gücündən, elmindən, qabiliyyətindən, sənətindən, dilindən, qəlbindən və dualarından infaq edə bilər. İctimai həyatdakı xoşbəxtlik, sükunət, birlik, qardaşlıq və bərabərlik üçün möminlərin iman həyəcanı içində infaqın hər cürəsində əlindən gələni etməyə çalışmalıdır.

Unutmayaq ki, Haqqın rızası üçün edilən hər cür səmimi infaq, ən gözəl axirət azuqəsi və əbədi səadət sərmayəsidir.

c. Allah yolunda çalışmaq

Allah yolunda çalışmaq islam dinindəki adı “Cihad”dır. Cihad islamın mühafizəsinə və davam etməsinə səbəb olan bütün davranışları ehtiva edən geniş bir mənaya malikdir. Ümumiyyətlə, cihad üçün düşməyə qarşı mütləq silahlı mübarizə aparmağın lazım gəldiyini düşünməməliyik.

Belə ki, Qurani-Kərimin ayələrində və hədisi-şəriflərdə ifadə edilən mal və bədən ilə edilən cihaddan məqsəd də, yalnız silaha sarılaraq vuruşmaq deyil. Çünki silah zülmü aradan qaldırmaq və haqqı bərpa etmək üçün son çarə olaraq məcburiyyət qarşısında istifadə edilən bir vasitədir.

Cihadın məqsədi fəth etməkdir. Ən ülvəi fəth isə qəlblərin fəth edilməsidir ki, bunu da həyata keçirə bilmək üçün ilk növbədə söz və yazı ilə təbliğ olmaqla bir çox yol və vasitə mövcuddur.

Belə ki, cihad ayələrinin çoxlu nazil olduğu Məkkə dövründə möminlərin hələ müharibə edəcək ciddi bir gücü yox idi. Onlar cahiliyə insanların zülm və işgəncəsinə qarşı islamı, yəni insanlığı, haqqı və ədaləti təbliğ etmək adına yalnız bir mömin şəxsiyyəti nümayiş etdirirdilər. Qurani-Kərim onların bu halını **“böyük cihad”** deyər adlandırmışdır.⁷⁴

Bu geniş mənası ilə cihad, müsəlmanlar üçün çox mühüm bir vəzifədir. Onun əhəmiyyətini buradan da başa düşə bilərik ki, Allah təala bəzi əmrlərində mükəlləfiyyətin həm nisabını (miqdarını), həm də nisbətini bəyan etmişdir. Məsələn zəkatın hansı miqdarda mala sahib olunarsa ödənilməsi lazım gəldiyi kimi, hansı nisbətdə ödəniləcəyi də məlumdur. Namaz, oruc və s. də hamısı bu şəkildədir. Bunlar təyin edildiyi miqdarda yerinə yetirildiyində mömin, bəcdən qutulmağın mənəvi rahatlığına qovuşa bilər. Lakin cihad üçün nə nisab, nə də nisbət bildirilmişdir. Bu səbəbdən də sahib olunan imkanları Allah yolunda son həddinə qədər sərf etmək lazımdır. Çünki nə qədər zəhmət sərf edilirsə edilsin, yenə borcun ödənməsinə dair bir qənaət əldə olunmaması zəhmətin son dərəcə sərf edilməsini tələb edir.

Belə olan halda bu gün islami əsaslar arasında ən çox biganə yaşanılan mövzu, cihaddır. Halbuki fərzlərin sıralamasında o ilk sıranı təşkil edir. Lakin insanların çoxu, din yolunda islamın mühafizə və müdafiəsi istiqamətindəki kiçik bir əməli etməklə məsuliyyətini yerinə yetirdiyini düşünərək dərhal özünə təsəlli verir. Çox adam bu xüsusda miqdarı təyin edilməmiş bir borc altında olduğundan qafildir. Həqiqi bir mömin iman nemətini ona çatdıran keçmişlərinin xidmətlərini təqdir etməklə yanaşı, bu nemətin gələcək nəsillərə çatdırılmasını təmin edən əməllərə də dördəlli sarılmaq məcburiyyətindədir. Çünki bu gün ən böyük cihad möminin özünü cəmiyyətin nizamından məsul hiss edərək yaxşılığı əmr edib, pisləklərdən çəkəndirməsi, yəni islami gözəl bir üslub ilə şəxsən özü yaşayaraq ətrafındakılara başa salmasıdır.

Allah yolunda çalışmaq hər mömin üçün həm başlıca bir vəzifə, həm də ən böyük xoşbəxtlikdir. Allah təala onun rizası uğrunda çalışmanın bəndələri üçün nə qədər qazancılı bir ticarət olduğunu belə bəyan edir:

“Ey iman gətirənlər! Sizə elə bir ticarət (qazanc yolu) göstərimmi ki, o sizi şiddətli əzabdan xilas etsin? (O qazanc yolu budur:) Allaha və Onun Peyğəmbərinə iman gətirəsiniz. Allah yolunda malınız və canınızla vuruşasınız (cihad edəsiniz). Bilsəniz, bu sizin üçün nə qədər xeyirlidir!” (əs-Saff, 10-11)

Uca Rəbbimiz, onun yolunda yardımlaşaraq, qardaş kimi və bir-birini sevən bəndələrini sevdini bildirmiş⁷⁵ və onları belə müjdələmişdir:

“Bizim uğrumuzda cihad edənləri öz yollarımıza (Bizə tərəf gətirib çıxardan behişt yollarına) qovuşduracağıq.” (əl-Ənkəbut, 69)

Allahın rəhmətini umanlar da məhz belə insanlardır.⁷⁶

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bir gün əshabı ilə birlikdə gedərkən dayanmış və:

“Aranızda mənim Quranın nüzu və təbliği xüsusunda çalışdı-

75. Bax. əs-Saff, 4.

76. Bax. əl-Bəqərə, 218.

ğım və həssaslıq göstərdiyim kimi, onun təfsir edilib başa düşülməsində də eyni yolu davam etdirən insanlar vardır!” -buyurmuşdur. (Əhməd, III, 82)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bu sözü ilə, Allah rızası üçün çalışan möminləri mədh etmiş və onları öz missiyasının təmsilçiləri olaraq gördüyünü bəyan etmişdir.

Mövlana həzrətləri də hər zaman Allah yolunda çalışmanın vacibliyini nə gözəl ifadə edir:

“İstər yavaş getsin, istərsə də tələsib qaçsın, axtaran əlbəttə axtardığını tapar. Ey Haqq yoluna girən insan, istəyinə iki əlinlə sarıl! Çünki istəmək gözəl bir rəhbərdir. Topal da olsan, şikəst də olsan, yatsan da, hətta qüsurlu olsan belə, yenə Onun yolunda ol, Ona tərəf sürün, Onu, yəni Allahı axtar!

Allah yolunda sürünə-sürünə, çomaq qarşısındakı çövkən kimi Ona tərəf qaç! Bəzən söz deyərək, bəzən susaraq, bəzən də qoxulayaraq hər tərəfdən O Həqiqət Padşahının feyz qoxusunu almağa çalış!”

Həmçinin Həzrət Mövlana, Allah yolunda olmanın əhəmiyyətini və faydasını belə ifadə edir:

“Yuxun gəlsə belə, Haqq yolunda yat, yoldan qalma! Allah yolunda yatarkən bəlkə kamil bir yolçu rast gələr və səni qəflətdən, yuxudakı xəyallardan qurtarar.”

Bir gün səhabeyi-kiramdan bir nəfər hansı ibadətin cihada bərabər olduğunu soruşdu. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- ona, belə bir ibadətin olmadığını dedi. Adam ısrarla eyni sualı verir və Peyğəmbərimiz də eyni cavabı verirdi. Axırda Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bunları dedi:

“Allah yolunda cihad edən kimsənin kimə bənzədiyini bilirsinizmi? Savaşa gedən igid, cəbhədən qayıdana qədər; heç fasilə vermədən namaz qılan, heç iftar etmədən oruc tutan və Allahın ayələrinə (əmrələrinə) layiq olduğu şəkildə itaət edən insan kimidir. Sən bunu edə bilərsənmi?” (Buxari, Cihad, 1; Müslim, İmarə, 110; Tirmizi, Fəzailul-Cihad, 1)

Allah yolunda çalışmaq hər kəsin imkanına və istedadına görədir. Hər kəs eyni şeydən məsul deyildir. Kimi malı ilə, kimi canı ilə, kimi elmi ilə, kimi danışmağı ilə, kimi də cismani gücü ilə əlindən gəldiyi qədər Allah yolunda çalışır və Onun rızasını qazanmağa çalışır. Mömin niyyəti sayəsində gördüyü hər işin Allah yolunda olmasına nail ola bilər. Səmimi niyyətilə yaşayarkən yeməsi, içməsi, çalışması, hətta yatması belə, Allah yolunda sayılır. Halal yerdən qazanmaq üçün çalışması, övladlarını islami bir tərbiyə ilə yetişdirmək üçün çalışması, gözəl şəkildə ibadət edə bilmək üçün yeyib-içməsi belə, ibadət sayılır. Bu şəkildə imkanı nisbətində Allahın dininə yardım etməsi və ya bu məqsədlə çalışanlara yardım etməsi də Allah yolundakı əməllərdəndir.

Fəzilət nümunələri

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- böyük bir təvazökarlıqla Allah rızası üçün ediləcək hər işi görmüşdür. Dövlət başçısı olduğu halda Məscidi-Nəbəvinin inşasında əshabı ilə birlikdə kərpic daşımışdır. O, bir yandan kərpicləri daşımış, bir yandan da:

“Bu yük, Xeybər yükü deyildir. Ey Rəbbimiz! Bu, Sənin dərgahında daha yadda qalan, daha yaxşı və daha təmiz bir işdir.” -buyurmuşdur. (Buxari, Mənaqibul-ənsar, 45)

Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm- bu sözləri ilə; daşdıqları yükün dünyəvi mənfəət üçün olmadığını, Allah yolundakı bu zəhmətin insanların Xeybərdən ticarət məqsədilə gətirdikləri xurma və quru üzüm kimi maddi gəlirdən daha qazanclı və xeyirli olduğunu ifadə etmişdir.

Yenə məscidin inşası zamanı, torpaq daşıyan bir adam, Aləmlərin Fəxrinə rast gəlincə Ona:

“-Ey Allahın Rəsulu! İcazə verin, əlinizdəki kərpiciməndəşiyəm!” -deyir. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- isə cavabən:

“-Sən get, başqa birini götür! Çünki sən Allaha məndən daha çox möhtac deyilsən!” -buyurdu.⁷⁷

77. Səmhudi, *Vəfaul-Vəfa*, Beyrut 1997, I, 333.

(150)

“-Ya Rəsulallah! Xahiş edirik siz minin! Biz, sizin yerinizə də piyada gedərik.”-dedilər. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- isə:

“-Siz piyada getməyə məndən daha dözümlü deyilsiniz. Həmçinin mən də savab qazanmaq xüsusunda sizdən daha zəngin deyiləm.” -buyurdu. (İbn Sad, II, 21; Əhməd, I, 422)

Məhz bu, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in savab qazanmaq baxımından bitib-tükənməyən əzmkarlığını göstərir. Bir müsəlman da Rəsulullahın yolu ilə gedərək heç vaxt xeyirxahlıqdan və savabdan doymamalı, son nəfəsinə qədər Allah yolunda mükafat qazandıracaq addımlar atmalıdır. Çünki bir hədisi-şərifdə belə buyrulur:

“Səhər və ya axşam Allah yolunda bir az yürümək, dünya və içindəkilərdən daha xeyirlidir...” (Buxari, Cihad, 6)

Gənc səhabələrin Allahın rızasını qazanmaq üçün çəkdikləri zəhməti göstərən bu misallar da olduqca ibrətlidir:

Həzrət Peyğəmbərimiz Bədrə getməzdən əvvəl ordusunu yoxlamış, on beş yaşından kiçik olanları geri qaytarmışdı. Sad bin Əbi Vaqqas -radiyallahu anı- həmin gün yaşadığı bir xatirəsini belə rəvayət edir:

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in yaşı kiçik olanları geri qaytarmasından əvvəl qardaşım Umeyrin gizlənməyə çalışdığını gördüm:

“-Qardaş, sənə nə oldu?” -dedim.

“-Allah Rəsulu məni kiçik sayar və geri qaytarar deyə qorxuram! Halbuki mən səfərə çıxmağı çox istəyirəm və Allahın mənə şəhidlik nəsib etməsini ümid edirəm!” -dedi.

Doğurdan da qardaşım Umeyr haqqında Rəsulullahə məlumat verilincə onun hələ kiçik olduğunu görüb:

“-Sən geri qayıt!”-buyurdu. Umeyr ağlamağa başladı. Onun qəl-bini qırmamaq üçün Həzrət Peyğəmbər ona icazə verdi. Umeyr kiçik

olduğu üçün qılıncını mən bağlayırdım. Bədrdə şəhid olduğu zaman 16 yaşında idi.” (Vaqidi, I, 21; İbn Sad III, 149-150)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- Uhud hərbinə çıxarkən, bir yerdə dayanıb ordusunu təftiş edirdi. Savaşda iştirak edə biləcək yaşda olan gənclərə icazə verir, yaşı kiçik olanları isə geri qaytarırdı. Səmurə bin Cündəb ilə Rafi bin Hadic də geri qaytarılanlar arasında idi. Züheyr bin Rafi:

“-Ya Rəsulallah! Rafi yaxşı ox atır!”-deyrək onun orduya qatılmasını istədi. Rafi bin Hadic hadisənin davamını belə rəvayət edir:

“Ayaqlarımda məstlərim var idi. Barmaqlarımın ucuna qalxaraq uzun görünməyə çalışdım. Rəsulullah da mənim orduya qatılmağıma icazə verdi. Səmurə bin Cündəb, mənə icazə verildiyini eşidincə, ögey atası Mürey bin Sinana:

“-Atacan! Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- Rafiyə icazə verdi, mənə isə geri qaytardı. Halbuki mən güləşdə onu yıxıram” –dedi.” Mürey -radiyallahu anh-:

“-Ya Rəsulallah! Mənim oğlumu geri qaytarıb Rafiyə icazə ver-
diniz. Halbuki oğlum güləşdə Rafini yıxır” -dedi. Rəsulullah -səllal-
lahu əleyhi və səlləm-, Səmurə ilə mənə:

“-Haydı güləşin baxaq!” -dedi.”

Güləşdik, nəticədə Səmurə məni məğlub etdi. Bundan sonra Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- ona da icazə verdi.”⁷⁸

Gənc səhabələrdən Musab bin Umeyr -radiyallahu anھ- Uhudda Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-i müdafiə edərkən şəhid olmuşdu. Bundan sonra mələklərdən biri, Həzrət Musabın surətinə (cildinə) girərək əlindən bayrağı almışdı. Həzrət Peyğəmbərimiz isə hələ onun şəhid olmasından xəbərdar olmadığı üçün bayraqdara xitabən:

“İrəli get, ey Musab!” -buyurmuşdu.

Mələk dönüb geri baxanda onun Musab deyil, bir mələk olduğunu fərq edən Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm- mübarək səhabəsinin şəhid olduğunu başa düşmüşdü. Daha sonra Musab bin Umeyr -radiyallahu anı-ın mübarək cəsədi tapılmış, ancaq bu dəfə də onu kəfənləmək üçün kəfən tapılmamışdı. (İbn Sad, III, 121-122)

Axırda qısa da olsa bir kəfən tapıldı. Lakin onunla başı örtülsə ayaqları, ayaqları örtülsə başı açıq qalırdı. Vəziyyət Allah Rəsuluna bildirildi. Əziz Peyğəmbərimiz mübarək şəhidin başının kəfənlə, açıq qalan ayaqlarının da izhir deyilən gözəl ətirli otla örtülməsini əmr etdi. (Bax. Buxari, Cənaiz 27)

Müsəlmanlar gəlib Bədrə yerləşdiklərində, Qüreyş Umeyr bin Vəhb və süvarilərindən Əbu Üsaməni bir-birinin ardınca islam ordusunu yoxlamaq üçün göndərmişdi. İslam ordusunun ətrafını gəzən bu iki gözətçi də, təxminən belə dedilər:

“Vallah nə qısır və iri dəvələr, nə atlar, nə sayca çox əsgər, nə də ki, böyük bir hazırlıq gördüm! Lakin elə bir camaat gördüm ki, onlar ailələrinin yanına qayıdıb getməyi deyil, şəhid olmağı arzu edirlər! Qılınclarından başqa özlərini qoruyacaq heç bir alətləri də yoxdur!” (Vaqidi, I, 62)

Ənəs -radiyallahu anı-ın dediyinə görə Bədrdə müşriklər yaxınlaşdığında Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Genişliyi göylərlə yer arası qədər olan cənnətə girmək üçün ayağa qalxın!*” -buyurdu. Ənsardan Umeyr bin Humam -radiyallahu anı-:

“-Ya Rəsulallah! Genişliyi göylərlə yer arası qədər olan cənnət-mi?” -deyə soruşdu. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Bəli.*” -buyurdu. Umeyr:

“-Nə yaxşı, nə gözəl!” -dedi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Niyə elə dedin.*” -deyə soruşdu. Umeyr -radiyallahu anh-:

“-Allaha and içirəm ki, ya Rəsulallah, cənnət əhlindən olmağı istədiyim üçün elə dedim, başqa bir məqsədım yoxdur.” -dedi. Rəsulallah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Şübhəsiz sən cənnətliksən.*” -buyurdu.

Umeyr bu sözdən sonra torbasından bir neçə xurma çıxarıb yeməyə başladı. Sonra da:

“-Əgər bu xurmalarımı yeyənə qədər yaşayarsam, bu həqiqətən uzun bir həyatdır.” -deyərək əlindəki xurmaları atdı və cihada qoşuldu. Sonra şəhid olana qədər müşriklərlə savaşıdı. (Müslim, İmarə, 145; Əhməd, III, 137)

Tafavə qəbiləsindən bir tacir belə rəvayət edir:

“Qəbiləmizlə Mədinəyə getmişdim. Mallarımızı satdıqdan sonra öz-özümə; “Bu insanın (Həzrət Peyğəmbərin) yanına gedim və qəbiləmə onunla bağlı xəbərlər aparım.” -deyərək Rəsulallah -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanın getdim. Mənə bir ev göstərərək belə buyurdu:

“-*Bu evdə bir qadın yaşayır. İslamın birliyi uğrunda savaşa çıxmış və geridə on iki keçi və bir toxuculuq dəzgahı qoymuşdu. Qayıdığında keçiləri və dəzgahının yox olduğunu gördü. Bundan sonra Allah təalaya; “Ya Rəbb! Sənin yolunda səfərə çıxan insanları hifz edəcəyini və amanda saxlayacağını bildirmiş və bu barədə təminat vermişdin. Keçilərım və dəzgahım itmişdir. Səndən keçilərimi və dəzgahımı istəyirəm.*” -deyə dua etdi... Səhər açıldığında keçilərini və dəzgahını ikiqat artıqlaması ilə tapdı. Bax qadın oradadır, istəyirsənsə get özündən soruş!”

Mən də:

“-Sənə inanır və səni təsdiq edirəm, (qadından soruşmağa ehtiyac yoxdur)!” -dedim. (Əhməd, V, 277)

Ənsardan Səlim oğullarının başçısı Amr bin Cemuh total bir adam idi. Onun dörd oğlu var idi; Allah Rəsulu ilə birlikdə döyüşlərdə iştirak edirdilər. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- Uhud qəzvəsinə çıxacağı məqamda Amr da səfərdə iştirak etmək istədi. Oğlanları:

“Sən cihad etməklə mükəlləf deyilsən. Allah təala səni üzrlü qəbul etdi. Biz sənin yerinə gedirik.” -dedilər. Amr -radiyallahu anh-:

“-Siz onsuz da Bədr günü mənim cənnətə girməyimə mane oldunuz. Vallah mən bu gün sağ qalsam belə, mütləq bir gün şəhid olub cənnətə girəcəyəm!” -dedi. Sonra xanımına da:

“-Hamı şəhid olub cənnətə gedərkən mən sizin yanınızda oturmağamı?”-deyərək dərhal qalxanını aldı və:

“-Allahım! Məni ailəmin yanına geri qaytarma!” -deyə dua etdikdən sonra Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanına getdi. Həzrət Pəğəmbərə:

“-Oğlanlarım məni Mədinədə saxlamaq istəyirlər. Məni, səninlə birlikdə döyüşə getməyə qoymurlar. Vallah, mən bu total halımla cənnətə ayaq basmaq istəyirəm.” -dedi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Allah təala səni üzrlü qəbul etmişdir. Sənə cihad fərz deyildir.” -buyurdu. Amr -radiyallahu anh-:

“-Ya Rəsulallah! Siz mənim Allah yolunda ölənə qədər savaşıb şəhid olaraq bu total ayağımla cənnətdə gəzməyimi istəməzsənmi? -dedi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Bəli, istəyirəm.” -buyurdu. Oğlanlarına da:

“-Artıq atanızın döyüşə getməsinə mane olmayın. Umulur ki, Allah təala ona şəhidlik nəsib edər.” -buyurdu.

Amr qibləyə döndü və:

“-Allahım! Mənə şəhidlik nəsib et! Məni məhrum və məyus halda ailəmin yanına qaytarma!”-deyərək dua etdi və cihada getdi.

Uhud hərbində iştirak edən şəhadət həyəcanı ilə dolu bu səhabə, cihad vaxtı; “Vallah, mən cənnətdən ötrü darıxıram.”- demiş, nəticədə onu qorumağa çalışan bir oğlu ilə birlikdə şəhid olmuşdur. Sonralar Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- onun haqqında:

“Varlığım qüdrəti əlində olan Allaha and içirəm ki, Amrın cənnətə axsayaraq gəzdiyini gördüm!” -buyurmuşdur. (Vaqidi, I, 264-265; İbn Əsir, Usdu-l-Ğabə, IV, 208)

Qəbiləsinin İslamı qəbul etməsinə əvvəlcə etiraz edən, sonradan isə bu hərəkətinə peşman olan Usayram, təpədən dırnağa silahlanmış halda Uhuda, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanına getdi və:

“-Ya Rəsulallah! Sizinlə birlikdə əvvəlcə döyüşdə iştirak edirəm, yoxsa müsəlman olum?”-dedi. Allahın Rəsulu:

“-Əvvəlcə müsəlman ol, sonra döyüşdə iştirak et!” -buyurdu. Bundan sonra Usayram müsəlman oldu, sonra döyüşdü və şəhid oldu. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Az çalışdı, lakin çox qazandı!” -buyurdu. (Buxari, Cihad, 13; Müslim, İmarə, 144)

Yaralıların arasında uzanarkən, ona maraqlı nəzərlərlə baxanlara son nəfəsində:

“-Mən müsəlman olmaq üçün gəldim. Allah və Rəsulu uğrunda savaşdım və yaralandım!” -deyirdi.

Əbu Hüreyrə -radiyallahu an- bu mübarək şəhidi tapmaca kimi səhabələrdən soruşaraq:

“-Deyin görək, həyatında bir dəfə olsun belə namaz qılmadan cənnətə girən şəxs kimdir?” -deyərdi. İnsanlar cavabını bilməz və özünün deməsini istəyərdilər. Əbu Hüreyrə də:

“O, Usayram, yəni Amr bin Sabitdir!” -deyirdi. (İbn Hişam, III, 39-40; Vaqidi, I, 262)

Cabir bin Abdullah -radiyallahu anhumə- belə demişdir:

“Uhud savaşından əvvəlki gecə atam məni yanına çağırırdı və:

“Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in səhabələrindən ilk şəhid ediləcək insan mən olacağımı zənn edirəm. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-dən sonra, mənim üçün geridə qoyacağım ən qiymətli insan sənsən. Borclarım var, onları ödə və qardaşlarınla daim mehriban davran.” -dedi.

Başqa bir rəvayətə görə, bu iman həyəcanını oğlu ilə də paylaşmaq arzusunu belə dilə gətirdi:

“-Cabir! Evdə himayəyə möhtac qızlar olmasaydı sən də şəhid olmağınızı istəyərdim!..”

Cabir -radiyallahu anh- davam edərək deyir ki:

“-Səhər tezdən atam ilk şəhid olan şəxs oldu. Başqa bir şəhid ilə birlikdə onu bir qəbirə dəfn etdim. Sonralar onu müstəqil bir yerə dəfn etmək istədim. Altı ay sonra onu məzarından çıxardığımda nə görsəm yaxşıdır: Qulağının bir qismi xaric, bütün bədən qəbirə dəfn etdiyim gündə kimi idi! Onu tək bir qəbirə dəfn etdim.” (Buxari, Cənaiz, 78)

Həzrət Cabir -radiyallahu anh- başqa bir rəvayətdə belə deyir:

Bir dəfə mən, kədərli halda ikən Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- ilə qarşılaşdım. Mənə:

“-Səni niyə belə kədərli görürəm?”-buyurdu.

“-Atam Uhudda şəhid oldu. Geridə baxıma möhtac böyük bir külfət və xeyli də borc qoyub getdi.” -dedim.⁷⁹ Bundan sonra:

“-Allah atanı necə qarşıladı, sənə xəbər verimmi?” -buyurdu. Mən də; “Bəli!”-deyincə sözlərinə belə davam etdi:

79. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- Cabir -radiyallahu anh-a hər xüsusta daim yardım etdi. Məsələn, borcunu ödəməsi üçün bağına gedərək malını bərəkətləndirməsini Allahdan arzu etmiş və Allah Rəsulun bu duasından sonra Həzrət Cabirin xurmaları möcüzəvi şəkildə bərəkətlənərək bütün borclarına kifayət etmişdir. (Buxari, Vəsayə 36, İstiqraz 9, Cihad 49, Büyü 34; Müslim, Musaqat 109; Əhməd, III, 303, 373, 391)

“-Allah, heç kimsə ilə üzbəüz danışmaz, daim pərdə arxasından danışır. Lakin atanı dirilti və onunla pərdəsiz, üzbəüz danışdı:

“Ey bəndəm, Məndən nə istəyirsənsə istə, verim!” -buyurdu.”

Atan:

“-Ey Rəbbim məni dirilt, Sənin yolunda təkrar şəhid olum!”
-dedi.

Allah təala:

“-*Amma Mən daha əvvəl; ölənlərin artıq dünyaya geri qaytarıl-
mayacağına hökm etdim.*” -*buyurdu.*⁸⁰

Atan da:

“-Ey Rəbbim, elə isə (mənim halımı) *geridə qalanlarıma bildir!*” dedi. Bu tələbdən sonra aşağıdakı ayeyi-kərimələr nazil oldu:

“Allah yolunda öldürülənləri (şəhid olanları) heç də ölü zənn etmə! Əsl həqiqətdə onlar diridirlər. Onlara Rəbbi yanında ruzi (cənnət ruzisi) əta olunur. Onlar Allahın Öz mərhəmətindən onlara bəxş etdiyi nemətə (şəhidlik rütbəsinə) sevinir, arxalarında gəlib hələ özlərinə çatmamış (şəhidlik səadətinə hələ nail olmamış) kəslərin (axirətdə) heç bir qorxusu olmayacağına və onların qəm-qüssə görməyəcəklərinə görə şadlıq edirlər.” (Ali-İmran, 169-170) (İbn Macə, Müqəddimə, 13/190)

Həzrət Aişə -radiyallahu anhe- anamız səhabeyi-kiramın Allah yolundakı xidmət və şövgünə dair müşahidələrini belə rəvayət edir:

“Xəndək Savaşı günü insanların arxasınca getdim. Arxamdan bir səs gəldi. Qayıdıb baxanda Sad bin Muaz ilə qardaşının oğlu Harisə bin Evsi gördüm və dayandığım yerə çökdüm. Sadın belində dar bir zireh var idi və qollarını zirehdən bayıra çıxarmışdı. Cihada qoşulmağa təşviq edən və əcəl gəldiyində ölümün nə qədər gözəl olduğunu bildirən bir şeir oxuyurdu. Anası ona:

“-Övladım! Qaç, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-ə yetiş!
Gecikdin vallah!” -deyirdi. Mən:

“-Sadın zirehi, parmaqlarına qədər bütün bədənini örtşəydi yaxşı olardı.” -dedim. Açıq qalan qollarından oxla vurula biləcəyindən təlaşlanırdım. Bu sözümə qarşılıq olaraq anası mənə:

“-Allah hökmünü yerinə yetirər (təqdir edilən nədirsə, yalnız o olar)!” -dedi. Həqiqətən Sad həmin gün yaralandı.” (Əhməd, VI, 141; İbn Hişam, III, 244)

Həzrət Sad -radiyallahu anh-, yarasının ağır və öldürücü olduğunu başa düşüncə:

“-Allahım! Əgər Qüreyş müşrikləri ilə daha hər hansı bir döyüş təqdir etdinsə, məni də həmin döyüşdə iştirak etmək üçün sağ qoy! Çünki Rəsuluna işgəncə və pislik edən, onu yalançılıqla ittiham edən və yurdundan qovan həmin Qüreyş qövmü ilə vuruşmağı istədiyim qədər, başqa heç bir qövmə vuruşmağı istəmirəm. Əgər bizimlə onlar arasındakı mübarizə bu qədərdisə, yaramı şəhidliyə vəsilə et! Məni hüzuruna qəbul et! Qurayza oğullarının cəzalandırıldıqlarını görüb sevinənə qədər canımı alma!”-deyərək dua etdi. (Vaqidi, II, 525; İbn Sad, III, 423)

Sad -radiyallahu anh- duasını bitirən kimi qanı dayandı və bir damla belə axmadı. (Tirmizi, Siyər, 29/1582; Əhməd, III, 350)

Həzrət Sad, Qurayza oğullarının cəzalandırıldıqlarını gördükdən sonra yarası təkrar açıldı. Bir müddət sonra bu Peüğəmbər əşiqi səhabə, ruhunu şəhid kimi təslim edərək Allahın rəhmətinə qovuşdu.⁸¹

Təbuk səfərinə hazırlıqlara başlanıldığı vaxt səhabeyi-kiram Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- ilə birlikdə Allah yolunda canlarını fəda edə bilmək səfərbərliyinə çıxmağın ülvî həyəcanını yaşayırdılar. Ancaq səhabeyi-kiramın kasıblarından yeddi nəfər, səfərdə iştirak etmək üçün minməyə heyvan tapa bilməmişdilər. Əksəriyyət etibarilə iki əsgərə, hətta bəzən üç əsgərə bir dəvə düşürdü və dəvəyə növbə ilə minəcəkдилər. Lakin səfərdə iştirak etməyi və hər an Allah Rəsulu ilə bərabər olmağı səmimi qəlbdən arzu etdikləri halda, növbə ilə də olsa minəcək bir dəvə tapa bilməyən kasıb səhabələr var idi.

81. Bax. İbn Hişam, III, 271.

Onlar da Allah Rəsulunun yanına gələrək vəziyyətlərini ərz etdilər. Bundan sonra kasıbların döyüşdən muaf (azad) olduqlarını bildirən bu ayə nazil oldu:

“(Döyüşə getməyə minikdən ötrü) yanına gəldikdə: “Sizin minməyiniz üçün bir heyvan tapmıram”, -deyərkən (cihad yolunda) sərf etməyə bir şey tapa bilmədikləri üçün kədərdən gözlərindən yaş axa-axa geri dönənlərdə heç bir günah yoxdur!”
(ət-Tövbə, 92)

Ayeyi-kərimdə Haqqın rızasına qovuşmaq və Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- ilə birlikdə ola bilmək üçün təəssürlərindən göz yaş tökdükləri bəhs edilən bu mübarək səhabələrin ehtiyaclarını İbn Yamin, Həzrət Abbas və Həzrət Osman -radiyallahu anhumə- tədarük etdilər.⁸² Bir qisminə də daha sonra Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- minik təmin etdi. (Buxari, Məğazi, 78)

Səfərə getməkdən azad olduqları halda Allah Rəsulundan ayrı qalmaq istəməyən və qəlbləri Allah təalanın məhəbbətilə dolu olan bu səhabələr daxildən gələn istək və məhəbbətlərinin müqabilində səfərdə iştirak etmək nemətinə və şərəfinə nail odular.

Təbuk səfərinə çıxılmış, bir xeyli yol gedilmişdi. Aradan xeyli müddət keçdikdən sonra səhabədən Əbu Zər -radiyallahu anh- da orduya çatdı. O, mindiyi heyvan zəif olduğuna görə geridə qalmış və heyvanını yarı yolda tərk edib piyada olaraq min-bir məşəqqətlə ordunun arxasınca gedib onlara çatmışdı. Bunu görən Allah Rəsulu -səllallahu əleyhi və səlləm- təbəssüm edərək:

“-Allah salamat etsin! Əbu Zər yalnız yaşayır, yalnız ölür və yalnız başına dirildilir.”-buyurdu.

Allah Rəsulu -səllallahu əleyhi və səlləm-in bu möcüzəvi ifadələri vaxtı gəlincə baş vermiş və Əbu Zər -radiyallahu anh- yalnız yaşamış və yalnız vəfat etmişdir. (Vaqidi, III, 1000)

Allah yolunda məsul olunan bir işdən geri qalmaq insanın mənəvi cəhətdən həlakına səbəb ola bilər. Belə ki, Əbu Haysəmə -radiyallahu anh- Təbuk səfərinin çətinliyinə görə başlanğıcda Mədinədə qalmış və yola çıxan islam ordusuna qoşula bilməmişdi. Bir gün bağındakı çardaqda ailəsi ona xüsusi yemək hazırlamışdı. Əbu Haysəmə bu mənzərəni gördükdə bir anlıq Allah Rəsulu və əshabının nə halda olduğunu, bunun müqabilində özünün vəziyyətini düşündü. Ürəyinin başı göynədi və öz-özünə:

“-Onlar bu istidə Allah yolunda çətinliklərə qatlandığı halda, mənim bu etdiyim rəvadırımı?!” -dedi.

Bu peşmanlıqla onun üçün hazırlanan süfrəyə əl vurmada dərhal yola çıxdı və Təbukda islam ordusuna qoşuldu. Əbu Haysəmənin gəldiyini gören Allah Rəsulu -səllallahu əleyhi və səlləm- onun bu hərəkətindən məmnun oldu və:

“-**Ya Əba Haysəmə! Hardasa həlak olacaqdın!..**” buyuraraq onun bağışlanması üçün Allah təalaya dua etdi. (İbn Hişam, IV,174; Vaqidi, III, 998)

Bir gün Haris bin Hişam ilə Süheyl bin Amr -radiyallahu anhumə- xəlifə Həzrət Ömərən yanına getmişdilər. Hərəsi onun bir tərəfində oturdular. Bir müddətdən sonra xəlifənin yanına ilk mühacirlər gəlməyə başladı. Hər bir mühacir gəldikcə Həzrət Ömər; “-Bir az belə geniş oturun, ey Süheyl! Bir az qabağa çəkil və yer ver, Ey Haris!” -deyərək onları kənarlaşdırırdı. Sonra ənsar gəlməyə başladı. Həzrət Ömər yenə Süheyl ilə Harisdən yeni gələn ənsara yer vermələrini istədi. Belə ki, onlar, insanların ən axırında əyləşdilər. (Həzrət Ömər məclisinə gələn şəxsi, islamı öncə qəbul etməsinə və ixlasına görə yaxın oturdurdu.)”

Həzrət Ömərən yanından çıxdıqlarında Haris, Süheylə:

“-Ömərən bizə qarşı etdiyini gördünmü?” -dedi. Süheyl -radiyallahu anh- da:

“-Onu qınamağa haqqımız yoxdur! Əslində biz öz qüsurlarımızı görməliyik. Bu vəziyyəti biz özümüz yaratdıq. Həmin insanlar islama

dəvət edildiklərində dərhal və heç bir tərəddüd etmədən qəbul etdilər. Biz dəvət edildiyimizdə isə ləng davrandıq və geri qaldıq!” -dedi.

İnsanlar Həzrət Ömər in yanından ayrıldıqdan sonra Haris ilə Süheyl təkrar onun yanına gedib:

“-Ey möminlərin əmiri, bu gün etdiklərini gördük. Ancaq bunu da bilirik ki, bu vəziyyəti başımıza gətirən biz özümüzük. Görəsən bu xətlərin düzəldilməsi mümkündürmü?” -dedilər. Həzrət Ömər -radiyallahu anh-:

“-Bu səhvlərin düzəldilməsi yalnız bir şəkildə ola bilər.” -dedi və Rum tərəfindəki cəbhələrə işarə etdi. Bundan sonra onlar da cihad üçün çıxıb Şama getdilər və bir daha geri qayıtmadılar. (Ali əl-Müttəqi, XIV, 67/37953; Hakim, III, 318/5227)

Əbu Musa əl-Əşəri -radiyallahu anh-ın oğlu Əbu Bəkr əshabın Allah yolundakı xidmətinə gözəl bir nümunə olan bu möhtəşəm hadisəni rəvayət edir:

Atam Əbu Musa -radiyallahu anh- düşmənin qarşısında dayanmış və belə deyirdi:

“-Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-; “*Şühəsis cənnət qapıları qılıncların kölgəsi altındadır.*” -buyurdu.”

Bundan sonra üst-başı dağınıq bir nəfər ayağa qalxıb:

“-Ey Əbu Musa! Bu sözü Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- deyərkən eşitdinmi?” -deyə soruşdu. Əbu Musa:

“-Bəli, eşitdim.” -cavabını verdi. Bunu eşidən şəxs, yoldaşlarının yanına qayıdıb:

“Sizləri salamlayıram!” -dedi və qılının qınını sındıraraq atdı. Sonra əlində qılınıc ilə düşmənin üstünə getdi və şəhid olana qədər düşmənlə savaşıdı. (Müslim, İmarə, 146; Tirmizi, Fəzailu-l-Cihad, 23/1659)

Əbu Əyyub əl-Ənsəri -radiyallahu anh- Rumlara qarşı təşkil edilən savaşda iştirak edirdi və yolda xəstələndi. Vəfatı yaxınlaşanda əsgər yoldaşlarına belə dedi:

“-Əgər ölərəmsə, məni özünüzlə aparın. Düşmənlər səfləri ilə qarşılaşıb (daha artıq irəliləyə bilmədikdə) məni oraya, ayaqlarınızın altına dəfn edin!..”(Bax. Əhməd, V, 419, 416)

Əyyub Sultan həzrətləri həyatı boyunca Allah yolunda cihad etmiş və vəfatından sonra da qəbiri ilə (türbəsi ilə) sonradan gələn islam ordularına hədəf göstərməklə xidmətinə davam etmişdir.

Osmanlı İmperatorluğu əsl dövlət olmaq xüsusiyyətini Orxan Qazi vaxtında qazanmışdır. O da atası Osman Qazi kimi, Anadolu bölgəsindəki hesablaşmalardan daha çox “küffarla (kafirlerle) mübarizə” məfkurəsini mənimsəmişdi. Bu yolda gözünü başda İstanbul olmaqla ən ucqar nöqtələrə dikmişdi. Buna görə ona “mərzbanul-afaq” (üfüqlərin sahibi) adı verilmişdir. Bir yerdə bir aydan artıq dayanmayıb ileyi-kəlimətullah (Allahın dinini ucaltmaq) uğrunda ömrü cihadlarda keçmişdir. Bununla yanaşı o:

“Mürüvvət, savaştan əfzəldir!” -deyərək əsas fəthi qəlbləri fəth etməkdə görürdü.

Özdəmiroğlu Osman Paşa, Allah rızası üçün çalışmış, böyük uğurlar əldə etmişdi. III Murad Xan, Paşanın müvəffəqiyyətli xidmətlərinin müqabilində onu özünə vəzir təyin etdi. Özdəmiroğlu Osman Paşa, bu vəzifədə təqribən dörd ay xidmət etdikdən sonra Krımda vəziyyət qarışdığına görə öz arzusu ilə təkrar sərdar oldu. Həmin vaxt Krımdakı üsyanın yatırıldığı xəbərinin gəlməsindən sonra padşahın sərəncamı ilə Şərq komandanlığına təyin edildi.

Ulularımız rütbə və vəzifədən çox, Allah rızasının harada daha çox olduğuna baxırdı. Özdəmiroğlu da vəzir olduğu halda öz arzusu ilə təkrar cəbhəyə getmiş və Allah yolunda cihad edərkən şəhidlik məqamına ucalaraq Rəbbinə qovuşmuşdur.

Gənc vaxtlarında qollarında güc-qüvvət var ikən döyüş meydanlarında düşmənlərə qarşı qılınc oynadaraq xidmət edən əsgərlər, artıq saçlarına dən düşüb qılınc oynadacaq halları olmadığı zaman, bel-

lärində meşin su səhəngi və əllərində qalaylı bir qazanla küçə-küçə gəzər, Kərbəlada bir qurtum suya həsrət qoyularaq şəhid edilən Həzrət Hüseyn -radiyallahu anh- üçün su paylayıb savab qazanmağa çalışırdılar. “Həsəneynin (Həzrət Həsən və Hüseynin) ruhu üçün.” -deyərək susuz insanlara su verirdilər.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in əziz nəvəsi Həzrət Hüseyin ürək dağlayan xatirəsi, iştahla içilən hər qurtum suyun ardınca yad edilir və onun mübarək dodaqlarından əsirgənən bir neçə qurtum su, həmin gündən bəri dünyanın dörd bir tərəfində susayan insanlara ikram edilirdi.⁸³

Ali təhsil alan zabıt Müzəffər, Çanaqqala savaşında olan ehtiyaca görə könüllü olaraq ordu sıralarına qatılmışdı. Üç aylıq təlimdən sonra Çanaqqalaya göndərildi. Lakin müharibə bitmişdi. Birliklərin böyük bir qismi Şərq cəbhəsinə göndəriləcəkdi. Ona görə də müharibədə xarab olmuş nəqliyyat vasitələrinin təkər və s. ehtiyaclarının qarşılınması lazım idi. Bu məsələ İstanbullu zabıt Müzəffərə həvalə edilmişdi.

Zabit Müzəffər əlindəki sənədlə dərhal İstanbulla getdi. Axtardığı detalları bir yəhudi tacirində taparaq hərbi komandana müraciət etdi. Lakin komandan, maddi imkansızlıqlar ucbatından əsgərin ayağına çəkmə, əyninə kürk tapa bilmədikləri barədə məktub yazaraq tələb olunan məbləği verə bilməyəcəklərini dedi.

Komandanlıqdan kədərli bir şəkildə ayrılan zabıt Müzəffər, nə edəcəyini bilmədi. Hərbi hissəyə necə əliboş qayıda bilərdi? Cəbhədə çəkilən çətinlikləri düşünərək axırda qərarını verdi və yəhudu tacirin yanına gedib sifarişləri hazırlamasını, səhər namazından sonra almağa gələcəyini və pulunu da onda ödəyəcəyini bildirdi. Həmin gecə, səhərə qədər çalışaraq yüz lirəlik kağız pul düzəltdi. İlk baxışda bu başa düşülməyəcək qədər orjinalına bənzəyən kağız pul idi... O vaxtlar kağız pulların üstündə:

“Əvəzi Dərsəadətdə qızıl ilə ödəniləcəkdir”-ibarəsi yazılırdı. Zabit Müzəffər də bu yüz lirəliyin üstünə:

“Əvəzi Çanaqqalada qızıl ilə ödəniləcəkdir.” -yazdı.

Səhər tezdən yəhudi tacirdən mallarını aldı və həmin pulu verərək bir gəmiyə minib Çanaqqalaya doğru üz tutdu.

Üç gündən sonra yəhudi tacir əlindəki pulu xırdalamaq üçün Osmanlı bankına getdiyində məsələ üzə çıxdı. Pul saxta idi və pulun üzərində yazılan qızıldan məqsəd isə, Çanaqqalada tökülən və qızıldan daha qiymətli olan şəhid qanları idi.

Hansı səbəbdənsə yəhudi, bu məsələdə susdu və heç bir əks davranışda olmadı. Lakin hadisə bütün İstanbula yayıldı və bundan Şahzadə Əbdülhəlim Əfəndinin də xəbəri oldu. Şahzadə dərhal məsələyə münasibət bildirdi. Saxta pulu yəhudidən aldı, əvəzində eyni məbləğdə qızıl verdi və bunu zərif bir mücrünün içinə qoyaraq dövlət muzeyinə hədiyyə etdi.

Xülasə, Allah təalanın:

“Və sənə yəqin (ölüm) gələndək Rəbbinə ibadət et!”(əl-Hicr, 99) əmrinə tabe olub, son nəfəsimizə qədər Allah yolundakı səylərimizi artırmalıyıq. Çünki bu dünya qazanmaq yeri, axirət isə qarşılığını görmək yeridir. Dünyada ikən əməl dəftərlərimizi nə qədər xeyirxahlıqlarla doldura biliriksə, əbədi həyatda o qədər məsud olarıq.

Bununla yanaşı etdiyimiz xeyirxahlıqlara, qazandığımızı düşündüyümüz mükafatlara da heç vaxt güvənməməliyik. Çünki Allah təalanın bağışlamağı və rəhməti, bəndələrin yığdıqlarından daha xeyirlidir.⁸⁴ Bu da qəlbin hər zaman Allah ilə bərabər olmasına və ixlaslı əməllərə bağlıdır.

ç. Allah yolundakı fədakarlıq

Məhəbbətin ən bariz əlaməti fədakarlıqdır. Sevginin dərəcəsi, sevilənin uğrunda edilən fədakarlıqla ölçülür. Sevən sevdiyi uğrunda hər şeyini asanlıqla fəda edərək bu yolda qarşılaşdığı bütün məşəqqətlərə

84. Bax. Ali-İmran, 157; Yunus, 58; əz-Zuxruf 32.

qatlanır. Allaha və dininə məhəbbət bəşələyən möminlərin də, Allah yolunda bütün imkanlarından, fərz olan mükəlləfiyyətlərinin xaricində də infaq etmələri və bu yolda bəzi məşəqqətlərə qatlanmaları lazımdır. Onsuz da Allah təalanın lütf etdiyi nemətlərin sərf edilə biləcəyi ən fəzilətli yer, yenə Allah yoludur.

Mövlana həzrətləri belə buyurur:

“Var-dövlət ilə bədən qar kimi əriyib gedər. Lakin onlar, Allah yolunda xərclənərsə, Allah onlara alıcı (müşəri) olar. Quranda; **“Allah, cənnət qarşılığında möminlərdən canlarını və mallarını satın aldı...”** (ət-Təvbə, 111) buyurulur.”

Allah təalanın satın aldığı bir şey də əriyib zay olmaqdan qurtularaq böyük bir qiymət və şərəf qazanır.

Uca Rəbbimiz, xüsusilə çətin zamanlarda bəndələrindən fədakarlıq gözləyir. Bəndələrin bu fədakarlıqlarını da Quran ifadəsilə; “Qərzi-həsən: Allah yolunda verilən gözəl bir borc” -sayaraq qarşılığını da qat-qat artıqlaması ilə ödəməyi vəd edir.

Fədakarlıq kamil möminlərin şüarıdır. Həmçinin fədakarlıq bəndəni Rəbbinə yaxınlaşdıran ən müstəsna insanlıq cəvhəridir. Belə ki, Qurani-Kərimdə Allah rızasına nail ola bilməyimiz üçün iklas və səmimiyyətlə fədakar olmaq əmr edilir.

Fədakar bir mömin bütün üstün keyfiyyətləri özündə birləşdirir.

Fədakar bir mömin; cömərd, mərhəmətli, təvazökar, xidmət əhli və ruhlara əbədi həyat verən könül təbibidir.

Fədakar bir mömin isar əhlidir, yəni özünün ehtiyacı olduğu halda mömin qardaşlarını özündən üstün tutaraq əlindəki imkanları onlara vermək fəzilətini göstərə bilən insandır.

Həmçinin fədakar mömin, Allah yolundakı hər bir xidməti məhəbbət və şəfqətlə yerinə yetirən ümid və iman mənbəyidir. O, ruhlara aram bəxş edən hər zəhmətin önündə yer alır. Yenə o, sözləri, davranışları və örnək əxlaqı ilə daim Allahın rızasını istəyir. O, dərddlinin, qəmginin həmdəmi, kimsəsizlərin və ümitsizlərin yanındadır.

Bizə örnək nəsil olaraq təqdim edilən səhabeyi-kiram, ahılı və cavanı ilə Allah və Rəsulunun məhəbbətini qəlblərinə həkk etmiş və bu uğurda böyük fədakarlıq nümunələri göstərmişdir:

Belə ki, gənc səhabələr, Həzrət Peyğəmbərin təbliğ məktublarını daşımaq şərəfinə nail ola bilmək üçün bir-biri ilə sanki yarışa girişmişdirlər. Allah Rəsulunun bir arzusunu yerinə yetirə bilmək uğrunda hər cür fədakarlığı göz önünə alıb heç bir üzr irəli sürmədən canla-başla xidmət etmişlər. Sərt dağlar və ucsuz-bucaqsız səhralardan keçərək getdikləri diyarlarda cəllad qılınclarının kölgəsində kralların hüsurunda Allah Rəsulunun məktubunu böyük bir iman cəsarəti ilə oxumaları, onların Allah və Rəsuluna olan dərin məhəbbətinin bariz təzahürüdür.

Mövlana həzrətləri *Divani-Kəbir*-ində belə deyir:

“Qızıl nəyə lazımdır, can nəyə lazımdır, hətta inci-mərcan nəyə lazımdır, bir sevgiyə xələnmədikdən, fəda edilmədikdən sonra?!”

Yəni insanın canı və malı Allah yolunda fəda edildiyində və Allah təalaya cənnət qarşılığında satıldığında böyük bir dəyər qazanır. Əks halda israf və hədəf olan qiymətlər hökmünə girər.

Fəzilət nümunələri

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- təbliğə ilk başladığında ona təklif edilən mal-mülk və nəfsə xoş gələn bütün vədləri heç tərəddüd etmədən rədd etmiş və bütün məşəqqətlərə baxmayaraq Allahın dinini insanlara çatdırmağa davam etmişdir.

Evini,⁸⁵ malını və bütün imkanlarını arxada qoyaraq doğulub böyüdüüyü vətənindən çıxmış və Allah yolunda hicrət etmişdir. Ayrı-larkən Hazvərə adı verilən yerdə dayanıb Məkkəyə baxmış və kə-dərlə:

85. Müşriklər, hicrətdən sonra Allah Rəsulunun anasından və xanımından qalan iki evini zəbt edib satdılar. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- Məkkəni fəth etdiyində, çadırda qaldı.

“-Ya Rəsulallah! Evinizə getməyəcəksinizmi?”-deyə soruşduqda:

“-Aqil bin Əbi Talib bizə ev-eşikmi qoydu?!”-buyurdu. Qalib bir komandan olduğu halda, qəsb edilərək satılan evini təkar almadı. (Bax. Vəqidi, II, 829; ibn-Sad, III, 136; Əzraqi, Əxbəru Məkkə, 1965. II, 161, Bəlazuri, I, 356; Məvrədi, *Əhkamus-Sultaniyə*, Misir 1966, s.171)

“Sən Allah dərgahında yerlərin ən əziz olanısan. Çıxarılmasaydım, səndən çıxmazdım. Səndən başqa bir yeri yaşayış yeri etməz, ev tikməzdim...” -buyurmuşdur. (Əhməd, IV, 305; Tirmizi, Mənaqib, 68/3925)

Mədineyi-Münəvvərədə maddi imkansızlıqlar içində başını əyərək girdiyi kiçik bir otaqda həyatını sürdürmüşdür. Vəfakarlığın da zirvə nöqtəsində olan Peyğəmbərimiz -səllallahu əleyhi və səlləm-, Məkkəni fəth etdiyi halda Allaha və özünə ən əziz olan bu müqəddəs məkana, Ənsarın qəlbini qırmamaq üçün qayıtmamışdır.

On illik Mədinə həyatına Allahın dinini yaymaq üçün 13 müharibə və 21 yürüş sığdırması, onun necə bir zəhmət və fədakarlıq içində yaşadığını göstərməyə kifayətdir.

Allah yolunda malından və canından keçərək edilən fədakarlıq, cənnətə girə bilmək üçün lazım olan iki mühüm şərtidir. Bunu aşağıdakı rəvayətdən də görə bilərik:

Bəşir bin Hasasiyyə -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-ə beyət etmək üçün onun yanına gəldim. Mənə Allahdan başqa ilah olmadığına və Məhəmmədin də Onun bəndəsi və Rəsulu olduğuna şəhadət etməyimi, namaz qılmağımı, zəkat verməyimi, İslam dininə uyğun həccə getməyimi, Ramazan orucunu tutmağımı və Allah yolunda cihad etməyimi şərt qoydu.

Mən də belə dedim:

“-Ey Allahın Rəsulu! Vallah bunlardan ikisinə gücüm çatmaz. Onlar da cihad və sədəqədir. İnsanlar cihaddan qaçan insana Allahın qəzəbləndiyini deyirlər. Mən isə cihad meydanına gəlincə nəfsimi ölüm qorxusu bürüyüb qaçmaqdan əndişə edirəm.”

Sədəqəyə gəlincə, mənim var-dövlətim kiçik bir qoyun sürüsü və on dəvədən ibarətdir. Onlar da ailəmin dolanışiq mənbəyi və mənə heyvanlardır.”

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- əlimi tutub yellədi və belə buyurdu:

“-*Cihad yox, sədaqə yox, görəsən o halda cənnətə necə girəcəksən?!?*”

Bundan sonra:

“-Ya Rəsulallah! Beyət edirəm.” -dedim və qoyduğu bütün şərtlərə tabe olaraq Allah Rəsuluna beyət etdim. (Əhməd, V, 224)

Fədakarlıq xüsusunda zirvədə olan şəxsiyyətlərdən biri də Həzrət İbrahim -əleyhissalam-dır. O, möminlərin xeyrinə vəqf edərək bütün malını, atəşə atılmaqla canını və qurban etməyə apararaq oğlunu Allah yolunda göz qırpmadan fəda edə bilmişdir. Beləliklə Allah təala tərəfindən:

“Çox vəfakar olan (əhdinə vəfa göstərən) İbrahim.” (ən-Nəcəm, 37) deyə mədh edilmişdir.

İslamın ilk illərində məkkəli müşriklər nə edəcəklərinə çaşıb qalmışdılar. Müsəlmanlara etdikləri zülm, işgəncə, təzyiq və əziyyətləri günü-gündən artırır, Məkkədə həyatı dözülməz bir hala gətirirdilər. Bundan sonra digər müsəlmanlar kimi Həzrət Əbu Bəkr də hicrət etmək üçün Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-dən icazə istədi və Həbəşistana tərəf yola çıxdı. Bir-iki gün yol getdikdən sonra Karə qəbiləsinin başçısı İbn Dəyinə ilə qarşılaşdı. İbn Dəyinə:

“-Ey Əbu Bəkr! Sənin kimi bir insan nə yurdundan çıxar, nə də çıxarılar. Vallah, sən qövmünün və qəbilənin zinətisən! Yaxşılıq edir, qohum-əqrabanı qoruyursan. İşini görməkdə aciz olanların yükünü daşıyırsan! Geri qayıt, sən mənim himayəmdəsən.” -dedi.

Həzrət Əbu Bəkr də İbn Dəyinə ilə birlikdə Məkkəyə geri qayıtdı. Məkkəyə daxil olduqlarında, İbn Dəyinə bu himayəsini bütün qüreyşlilərə elan etdi. Buna qarşılıq qüreyşlilər İbn Dəyinəyə bəzi şərtlər qoydular:

“-Əbu Bəkrə də, Rəbbinə ibadətini evində etsin! Orada istədiyi qədər namaz qılsın, Quran oxusun, lakin evindən kənarda aşkar namaz qılıb Quran oxuyaraq bizi narahat etməsin! Çünki biz onun qa-

dinlərimizi və övladlarımızı (öz dininə) məftun etməsindən qorxuruq.” -dedilər.

İbn Dəyinə müşriklərin bu istəyini Həzrət Əbu Bəkrə çatdırdı, o da qəbul etdi. Evinin qarşısında bir namazgah düzəltdi və orada namaz qılıb Quran oxumağa başladı. Kövrək qəlbli bir şəxs olduğu üçün, Qurani-Kərim oxuyarkən kədərlənir və göz yaşlarını saxlaya bilmirdi. O, Qurani-Kərim oxuyarkən müşriklərin uşaqları və qadınları ətrafına toplaşib heyran-heyran dinləyirdilər. Bu hal, Qüreyş müşriklərini qorxutdu. Bundan sonra İbn Dəyinəyə müraciət edərək Həzrət Əbu Bəkrə belə etməkdən çəkəndirməsini və ya üzərindəki himayəsini götürməsinə istədilər. O da:

“Ey Əbu Bəkr!” Ya evində oturub səsinə çıxarma, ya da mənim himayəmdən çıxdığını elan et.-dedi. Bundan sonra Əbu Bəkr -radiyallahu anh- Allaha təvəkkül edərək bu ibrətli cavabı verdi:

“-Himayəni sənə qaytarıram. Mənə Allahın himayəsi kifayətdir.” (Buxari, Mənaqibul-İ ənsar, 45; İbn Hişam, I, 395-396)

Onlar Allah yolunda gedə bilmək üçün hər şeyi göz önünə gətirmişdilər. Vətənlərini, mallarını, qohum və dostlarını tərk edərək hicrət etmişdilər. Allaha sığınaraq başlarına gələn hər cür məşəqqəti böyük bir fədakarlıq və təhəmmül ilə qarşılaşmışdılar.

Fədakarlığı əsl zamanında etmək çox mühümdür. Belə ki, Əziz Peyğəmbərimiz İslamın ilk çağlarında iman edən, bir çox fədakarlıqlara qatlanan və hicrət edərək Allahın dininə yardım edən səhabələrinə böyük vəfa göstərmiş, onları həmişə üstün tutmuşdur. Bu rəvayət olduqca ibrətlidir:

Üsamə bin Zeyd -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanında oturmuşdum. Həzrət Əli ilə Həzrət Abbas -radiyallahu anhumə- gəlib hüzuruna girmək üçün icazə istədilər... Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Nə üçün gəldilər bilirsənmi?” -deyə soruşdu.

“-Xeyr, bilmirəm!” -dedim.

“-*Amma mən bilirəm!*” -buyurdu və icazə verdi, onlar da içəri girdilər:

“-Ey Allahın Rəsulu! Ailəndən sənə ən əziz olan kimdir, soruşmağa gəldik!” -dedilər. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Fatimə binti Məhəmməd.*” -buyurdu. Onlar:

“-Ya Rəsulallah! Ailənin xaricindəki yaxınlarından ən çox kimi sevirsən?” -dedilər. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Əhlimdən (yaxınlarımdan) mənə yaxın olanı, Allahın ona nemətlər lütf etdiyi və mənim də ikram etdiyim Üsamədir.*” -buyurdu.

“-Bəs sonra kimdir?” -dedilər.

“-*Sonra Əli bin Əbi Talibdir!*” -buyurdu. Bundan sonra əmisi Abbas –radiyallahu anh-:

“-Ey Allahın Rəsulu! Əmini ən axıra saxladın!” -dedi. Əziz Peyğəmbərimiz də:

“-*Çünki Əli hicrətdə səni keçdi, səndən əvvəl davrandı!*” -buyurdu. (Tirmizi, Mənaqib, 40/3819)

Süheyb ər-Rumi -radiyallahu anh- Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-ə qovuşmaq üçün hicrət edərək Məkkədən çıxdığında Qüreyşdən bir dəstə onu tutmaq və Məkkəyə geri qaytarmaq üçün dalınca düşmüşdü. Süheyb -radiyallahu anh- izlənildiyini hiss edincə dəvəsindən enib gizləndi. Kamanından bir ox çıxarıb yayına yerləşdirdi və gözləməyə başladı. Qüreyşlilər bir ox atımı məsafəsinə gəlincə onlara səsləndi:

“-Ey Qüreyş camaatı! Bilirsiniz ki, sizin ən yaxşı ox atanınız mənəm. Siz mənə çatmadan sadağımdakı bütün oxları üzərinizə yağdıracam, sonra qılınıcı çəkib parça-parça olana qədər sizinlə vuruşacam. Ancaq ondan sonra mənə istədiyinizi edə bilərsiniz. Lakin istəyirsinizsə, Məkkədə qoyduğum malların yerini deyim, onları götürün və bunun müqabilində mənə yol verin.” -dedi. Onlar da bu təklifi qəbul etdilər.⁸⁶

86. İbn Cövzi, *Zadul-Məsir*, Beyrut 1987, I, 223; İbn Kəsir, *Təfsir*, I, 260-261.

Bundan sonra Süheyb -radiyallahu anh- vaxt itirmədən Mədinəyə tərəf yola çıxdı. Allah təala da Mədinədə Rəsuluna:

“İnsanların eləsi də vardır ki, Allahın razılığını qazanmaq yolunda (Allah rızası üçün) öz canını fəda edir. Allah öz bəndlərinə qarşı çox mehribandır!” (əl-Bəqərə, 207) ayəsini nazil etdi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- Süheybi görüncə:

“-Ticarətin qazanılı oldu, ey Süheyb!” -müjdəsini verdi. Süheyb -radiyallahu anh- isə:

“-Ya Rəsulallah! Yolda məni keçib sizə xəbərimi çatdıracaq kimsə olmadığına görə başıma gələnləri sizə, yalnız Cəbrail -əleyhissalam bildirmişdir.” -dedi. (Hakim, III, 450-452)

Muaz bin Amr -radiyallahu anh- Bədrdə başına gələn bir xətirəni belə rəvayət edir:

“Əbu Cəhli qılıncdan keçirdiyimdə onun oğlu İkrimə də mənə bir qılınc endirib qolumu kəsdi. Əlim dəridən asılı qaldı. Gün ərzində əlim sallanaraq döyüşməyə davam etdim. Belə bir vəziyyətdə döyüşməyə çətinlik çəkirdim. Məni əməlli-başlı narahat etməyə başlayanda üzərinə ayağımla basdım və onu qoparıb atdım!” (İbn Hişam, II, 275-276)

Bu, Allah yolunda edilən fədakarlığın ən ibrətli misallarından biridir. Cihad etməyinə mane olan yaralı bir əli belə istəməyən mübarək səhabə, onu fəda edərək iman həyəcanı ilə xidmətinə davam etmişdir.

Musab bin Umeyr varlı və şərəfli bir ailəyə mənsub idi. Ən gözəl paltarları o geyinir, ən gözəl və ən bahalı ətirləri də o istifadə edirdi. Güzəlliyi ilə dillərə dastan olduğu üçün Məkkənin qızları həmişə onun arxasınca gəzirdi. Amma o, bütün bunları fəda edərək Allah yoluna baş qoydu.

Həzrət Əli -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

Biz, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- ilə birlikdə məsciddə otururuq. Musab bin Umeyr gəldi. Əynində dəri parçalarla yamanmış arxalığından başqa bir şeyi yox idi. Allah Rəsulu, Musabı görüncə onun Məkkədə nemətlər içindəki halı ilə indiki halını düşündü və göz yaşlarını saxlaya bilməyərək ağladı. Sonra da belə buyurdu:

“-Birinizin səhər ayrı, günortadan sonra ayrı gözəl paltar geyindi, qarşısına bir qabın qoyulub digərinin götürüldüyü, evlərinizi Kəbənin üstünün örtüldüyü kimi örtüklərə bürüldüyünüz (yəni dünya ləzzətlərinin qarşınıza sərilədiyini) zaman halınız necə olar?!”

“-Ey Allahın Rəsulu, təbii ki, həmin gün halımız bugünkündən daha yaxşı olar. Çünki həmin vaxt (bugünkü çətinliklərimiz və) dolanışıq dərdimiz olmaz, özümüzü tamamilə ibadətə həsr edərik.” -dedilər. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Əksinə bu gün siz, həmin gündən daha xeyirli vəziyyətdəsiniz.” -buyurdu. (Tirmizi, Qiyamət, 35/2476)

“Əğniyayi-şakirin”dən, yəni şükür əhli varlılardan olan Abdurrahman bin Avf -radiyallahu anh-ın oruclu olduğu bir gün, iftar süfrəsinə bir neçə cür yemək qoyulmuşdu. O, bundan mütəəssir oldu və göz yaşları içində belə dedi:

“-Musab bin Umeyr, Uhud döyüşündə şəhid edildi. O, məndən daha fəzilətli idi. Amma kəfən olaraq bir arxalıqdan başqa heç nəyi yox idi. Onunla da başı örtülsə ayaqları, ayaqları örtüləndə isə başı açıq qalırdı. İndi isə bizə dünya malı olaraq hər şey verildi. Doğrusu xeyirlərimizin qarşılığının dünyada verilmiş olmasından qorxuram. (Görəsən qazandığımız mükafatlar axirətdən kəsilib bu dünyada verilmir ki?!)”

Abdurrahman bin Avf -radiyallahu anh- bu sözlərinin ardınca kədərli bir halda süfərnəni tərk etdi. (Buxari, Cənaiz, 27)

Abdullah bin Səhl ilə qardaşı Rafi -radiyallahu anhumə- Uhudda Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- ilə birlikdə döyüşdə iştirak

etmiş və yaralı olaraq Mədinəyə qayıtmışdılar. Allah Rəsulunun düşməni təqib etmək üçün müsəlmanları çağırdığını eşitdikləri zaman:

“-Vallah, heç bir miniyimiz yoxdur, yaramız da ağırdır. Lakin Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in iştirak etdiyi bu səfəri də qaçıрмаq istəmirik.” -deyərək dərhal yola çıxmışlar. Yarası digərinə görə yüngül olan, ağır yaralının gah yeriməsinə kömək etdi, gah da onu belində daşıdı. Beləliklə, Allah Rəsulundan ayrılmadılar. (İbn Hişam, III, 53)

Onlar kimi belə böyük fədakarlıqlar göstərən daha neçə-neçə səhabə var idi. Allah təala bu mübarək səhabələri ilahi lütfünə nail nail edərək belə müjdələdi:

“Yaralandıqdan sonra Allahın və Peyğəmbərin dəvətini qəbul etmiş şəxslərdən yaxşı işlər görüb pis işlərdən çəkinənləri böyük bir mükafat gözləyir!” (Ali-İmran, 172)

Əbu Musa əl-Əşəri -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

“Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- ilə birlikdə səfərə çıxmışdıq. Altı nəfər növbə ilə bir dəvəyə minirdik. Piyada getməkdən ayaqlarımızın altı açılmışdı. Mənim də ayaqlarımın altı açılmış və dırnaqlarım düşmüşdü. Ayaqlarımıza bez sarıyırdıq. Bu bez parçalarına görə həmin səfərə “Zatur-Rıqa” adı verildi.”

Bu hədisi nəql edən Əbu Bürdə deyir ki:

“Əbu Musa əl-Əşəri bunları dedi, lakin sonra da dediyinə təəssüfləndi və; “Bunları deməklə heç də yaxşı etmədim.” -deyə peşmanlığını dilə gətirdi. Hər halda o, Allah rızası üçün etdiyi bir igidliyi ifşa etdiyinə görə peşman oldu.” (Buxari, Məğazi, 31)

Əshabi-kiramın halı məhz belə idi. Həm fədakar, həm tövazökar, həm də ıxlas və təqva sahibi...

Əbu Hüreyrə -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

“Biz, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- ilə bir yerdə səfərdə ikən bir müddət əsgərlərin azuqəsi tükəndi. Mindikləri heyvanlardan bəzilərini kəsmək istədilər. Həzrət Ömər -radiyallahu anh-:

“Ey Allahın Rəsulu! Mən camaatın yerdə qalan azəqələrini toplayım, siz də onların üstünə bərəkətlənmələri üçün dua edin. Belə etsək daha yaxşı olmazmı?” -dedi.

Peyğəmbərimiz də elə etdi. Buğdası olan buğdasını, xurması olan xurmasını və (xurma) çəyirdəyi olan da onu gətirdi.”

Orada iştirak edənlər Əbu Hüreyrə həzrətlərinə böyük bir təəccüblə:

“-Xurma çəyirdəyi ilə nə edirdilər?” -deyə soruşdular. Bu mübarək səhabə:

“-İnsanlar onu sorur, üstündən də su içirdilər.” -dedi və hadisənin davamını belə nəql etdi:

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- dua etdi. Yemək azuqələri elə bərəkətləndi ki, hamı azuqə torbalarını doldurdu. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bu ilahi ikram qarşısında:

“-Şahidlik edirəm ki, Allahdan başqa ilah yoxdur və mən, Onun Rəsuluyam. Bu iki xüsusda şübhəyə düşmədən Allaha qovuşan kimsə cənnətə gedəcəkdir.” -buyurdu. (Müslim, İman 44)

Allah yolunda böyük fədakarlıqlar edən səhabeyi-kiram həmin vaxt varlıq və bolluq içində deyildi. Əksinə olaraq yemək üçün bir xurma belə tapa bilmir, xurmanın çəyirdəyini soraraq aclığını aparmağa çalışırdı. Onlar fədakarlıqlarını belə halda ikən edirdilər.

Əbu Əhməd bin Cahş, Əbu Süfyanın kürəkəni idi. Qadın-kişi bütün Cahş ailəsi Məkkədəki ev-eşiklərini qoyub Mədinəyə hicrət etdikləri vaxt Əbu Süfyan, yaxınları olmasına baxmayaraq, onların evlərini zəbt etmişdi. Əbu Süfyan, kürəkəni Əbu Əhmədin evini Amr bin Əlqəməyə dörd yüz dinara satdı. Əbu Əhməd bunu xəbər aldıqda, söylədiyi bir şeirlə Əbu Süfyanı qınadı. (İbn Hişam, II, 79; Əzraqi, Əxbəru Məkkə, II, 244-245)

Bu şəxs, hicrət edənlərin sonuncusu idi və gözləri görmürdü. Hicrət etmək istəyəndə Əbu Süfyanın qızı olan xanımı buna razı olmadı. Çünki xanımı, onun Həzrət Peyğəmbərimizin olduğu Mədinəyə deyil, başqa bir yerə getməsini istəyirdi. Bundan sonra o da gizli şəkildə hicrət etdi və Mədinəyi-Münəvvərəyə gələrək Allah Rəsulunun hüzuruna çıxdı. (Heysəmi, VI, 63)

Məkkeyi-Mükərrəmə fəth edildiyində Əziz Peyğəmbərimiz fəth xətbəsini bitirdiyi zaman Əbu Əhməd Məscidi-Həramın qapısında dəvəsinin belində:

“-Allah xatirinə, ey Əbdimanaf oğulları! Sizinlə olan əhdimizə riayət edin. Allah xatirinə, ey Əbdimanaf oğulları! Evimi mənə geri verin!” -deyərək uca səsle xitab etməyə başladı.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- dərhal Həzrət Osmanı yanına çağırdı və qulağına gizlicə nə isə pıçıldayaraq onu sevindirdi. Həzrət Osman da Əbu Əhmədın yanına getdi və onu sevindirdi. Əbu Əhməd dəvəsindən endi və insanlarla bir yerdə oturdu. Onun, Allaha qovuşana qədər bir daha bu evdən bəhs etdiyi eşidilmədi. (Vəqidi, II, 840; İbn Sad, IV, 102)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- həmin gün onu əlindən tutaraq bir müddət gəzdirmiş və o da bu mənadakı şeiri oxumuşdur:

“Məkkə çox gözəl vadır. Mən orada köməkçim olmasa belə
gəzə bilərəm. Orada ziyarətimə gələn çox olur. Mənim köküm Məkkəyə bağlıdır.” (Heysəmi, VI, 64)

Əbu Əhməd:

“-Sənə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- nə dedi?” -deyə soruşulduğunda belə cavab vermişdir:

“-Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-; *“Səbir edərsənsə, sən üçün xeyirli olar. Bu evinin qarşılığında, sənə cənnətdə bir saray var!”* -buyurdu.” (Vaqidi, II, 841; İbn Sad, IV, 102)

Müsəlmanların şüarı; son nəfəsə qədər fədakarlıq göstərmək, malından, canından ev-eşiyindən, bir sözlə bütün imkanlarından keçməkdən ibarətdir.

Təbuk səfərində yalnız bir səhabə şəhid olmuşdur. Bu səhabə, müşrik bir qəbilə arasında islamla şərəflənən Abdullah əl-Müzəni –radiyallahu anh- idi. Atası öldüyündə heç bir var-dövlət qoymamışdı. Varlı əmisi, onu yanına götürüb böyütmüş və var-dövlət sahibi etmişdi.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- Mədinəyə hicrət etdiyi zaman, Abdullah müsəlman olmaq istəsə də, müşrik əmisinin ucba-tından buna müvəffəq ola bilməmişdi. Əziz Peyğəmbərimiz Məkkəni fəth edib Mədinəyə qayıtdığı zaman Abdullah, əmisinə:

“-Ey Əmi! Müsəlman olmağımı həsrətlə gözləyirdim. Sənin hələ də Məhəmmədə meyil etdiyini görmürəm! Heç olmasa, mənim müsəlman olmağıma icazə ver.” -dedi. Əmisi:

“-Əgər sən Məhəmmədə tabe olsan, əynindəki paltarına qədər sənə verdim hər şeyi geri alaram!”-dedi. Abdullah -radiyallahu anh- böyük bir fədakarlıq nümunəsi göstərərək:

“-Mən, vallah, Məhəmmədə tabe oldum! Daşa, bütə sitayiş etməyi tərk etdim! Əlimdə olanları almaq istəyirsənsə, al!” -dedi.

Əmisi, paltarlarına qədər hər şeyini aldı. Abdullah -radiyallahu anh- çılpaq halda anasının yanına getdi. Anası qalın kilimini iki yerə böldü. Abdullah onun yarısını belindən aşağıya, yarısını da belindən yuxarı sarıdı. O qərarlı idi və bir an öncə Mədinəyə çatıb Allah Rəsuluna qovuşmaq istəyirdi. Qarşısındakı hər cür maneə, gözündə heç halına gəldi. Daha artıq dayana bilmədi və onu sıxışdıran qövmündən yaxasını qurtararaq həmin gecə gizli şəkildə yola çıxdı.

Uzun və məşəqqətli səfərdən sonra əli-ayağı parçalanmış, aclıq və susuzluqdan təqəti kəsilmiş, pərişan halda Mədinəyə yaxınlaşdı. Həddindən çox həyəcanlı idi. Lakin bir anlıq əynindəki qaba çullarla Allah Rəsulunun hüzuruna çıxmamağı düşündü. Buna baxmayaraq Aləmlərin Fəxrinə qovuşmaq həyəcanı ilə özündən gedən gənc səhabə, Məscidi-Nəbəviyə gəldi. Səhər vaxtına qədər məsciddə yatdı. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- sübh namazını qıldırı. Camaata göz gəzdirib evinə qayıdan vaxt Abdullahı gördü. Kimsəsizlərin, yalqızların və məzulumların sığınacaq yeri olan Rəsulullah -səl-

lallahu əleyhi və səlləm-, bu mübarək səhabəni şəfqət və mərhəmətlə bağrına basdı. Adının Abduluzza olduğunu öyrəninçə:

“-Sən, *Abdullah Zül-Bicadeynsən!*”(iki çul/kilim geyinən səhabə Abdullahsan) *Mənə yaxın yerdə ol! Tez-tez yanıma gəl!*” -buyurdu.

Abdullah -radiyallahu anh- Suffədə qalır və Qurani-Kərim öyrə-nirdi. Bir müddətdən sonra Qurani-Kərimdən bir çox surəni oxuyub əzbərləmişdi.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-, onun haqqında:

“*O, Allaha və Allahın Rəsuluna hicrət edərək çıxıb gəlmişdir! O, əvvahlardandır, yəni Allaha çox yalvaran və Allah eşqilə yanan bir insandır!*” -buyuraraq iltifat etmişdir. Çünki o, Quran oxuyarkən Al-lahı çox zikr edər və yanıq tərənnümlərlə ürəkdən dualar edərdi.

Allah Rəsuluna eşq ilə bağlanan bu mübarək səhabə Təbuk səfə-rinə gedərkən ona şəhidlik nəsib olması üçün Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-dən israrla dua istədi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“*Ey Allahım! Onun qanını kafirlərə haram et!*” -deyərək dua etdi. Abdullah -radiyallahu anh-:

“-Ya Rəsulallah! Mən elə dua istəməmişdim!” -dedi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Sən, Allah yolunda döyüşə çıxaraq malyariya xəstəliyinə tutu-lub ölsən, şəhidsən! Heyvanın səni yıxıb boynunu qıarsa, sən, yenə şəhidsən! Qəm yemə! Bunlardan hansı olsa, şəhidlik üçün sənə ye-tər!” -buyurdu.

Həqiqətən də onun şəhadəti möcüzəvi bir şəkildə Allah Rəsulu-nun buyurduğu kimi baş verdi; malyariya xəstəliyinə tutulub Haqqın rəhmətinə qovuşdu. Ordunun qayıtmaq üçün hazırlaşdığı bir gecə, biri Peyğəmbərlərin Seyyidi, ikisi də Allah Rəsulunun dostu üç nə-fər, bir məşəl işığı altında cənazə daşıyırdılar. Bu üç nəfər; Həzrət Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm-, Həzrət Əbu Bəkr və Həzrət Ömər -radiyallahu anhumə- idi.

Abdullah bin Məsud -radiyallahu anh-, qibtə ilə seyr etdiyi bu mənzərəni belə rəvayət edir:

“Gecə qaranlığında, mücahidlərin çadır qurduqları sahənin bir kənarında hərəkət edən bir işıq gördüm və qalxıb onu izlədim. Bir də nə görsəm yaxşıdır; Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-, Əbu Bəkr və Ömər -radiyallahu anhumə-, Abdullah Zül-Bicadeyn –radiyallahu anh-ın cənazəsini daşıyırlar. Bir yerdə dayanıb qəbir qazdılar. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-, qazılan qəbirə endi. Həzrət Əbu Bəkr və Ömər -radiyallahu anhumə- cənazəni Peyğəmərimizə vermək üçün hazırladılar. Allah Rəsulu:

“*Qardaşınızı mənə tərəf yaxınlaşdırın.*” -buyurdu və onlar da yaxınlaşdırdılar. Cənazəni qucağına alan Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-, onu qəbirə yerləşdirdikdən sonra doğruldu və belə dua etdi:

“*Ya Rəbb! Mən ondan razıyam, həmişə razı qaldım, Sən də razı ol...*”

Bu mənzərə qarşısında ürəyim dağa döndü və Zül-Bicadeynə qibtə etdim. Həmin an:

“**-Nə olardı bu qəbirin sahibi mən olaydım! Kaş oraya bu Peyğəmbər iltifatı ilə basdırılan mən olaydım!**” -deyə nə qədər arzu etdim.” (İbn Hişam, IV, 183; Vaqidi, III, 1013-1014; İbn Əsir, Usdul-Ğabə, III, 227)

Məhz Allah yolunda edilən möhtəşəm bir fədakarlıq və bu fədakarlığa qarşı göstərilən Peyğəmbər iltifatı, məhəbbət və vəfa... Heç şübhəsiz hər bir mömin, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in Abdullah Zül-Bicadeynə göstərdiyi məhəbbət və münasibətə qibtə ilə baxar. Bu iltifata layiq olmağın yolu isə, Allah yolunda ixlas və səmimiyyətlə bəzi fədakarlıqlar edə bilməkdir. Allah yolundakı fədakarlıqlar, insanı belə ülvî bir şərəfə nail edir.

Həzrət Əli -radiyallahu anh-ın bu sözü, Allah Rəsulu ilə əshabının təsəvvür edilməz fədakarlıqlarını necə gözəl ifadə edir:

“Ənsarı sevməyən mömin deyildir! Onların haqlarını bilməyən,

mömin deyildir. **Allaha and içirəm ki, onlar atın balasını etina ilə bəslədiyi kimi qılıncları ilə, dilləri ilə və cəmərdlikləri ilə islamı ucaltmışlar.** Məkkədə Həzrət Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm-, həcc mövsümündə çıxıb həccə gedən cahil ərəb qəbilələrini Allahın dininə dəvət edirdi. Onların heç biri Həzrət Peyğəmbəri qəbul etmədi və onun dəvətini mənimsəmədi. Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm- yorulmadan və bezmədən Məcənnə və Uqaz bazarlarına, Minada qəbilələrin olduğu yerlərə gedir və onlarla üzbəüz görüşürdü. Bunu hər il təkrarlayırdı. Hətta bəzi qəbilələr ona:

“-Bizdən ümid kəsəcəyin vaxt hələ gəlmədimi?” -deyirdi.

Bu da Həzrət Peyğəmbərin onların yanına çox gedərək; “*Məni mühafizə edin ki, Allahın dinini təbliğ edim.*” –deməsindən və islamı dönə-dönə izah etməsindən irəli gəlirdi. Bu hadisə ənsardan bir qəbilənin Allahın hidayətinə nail olmasına qədər davam etdi. Həzrət Peyğəmbər ənsara islamı çatdırdı. Onlar da qəbul etdilər və bu xüsusda sürətlə hərəkət etdilər, Həzrət Peyğəmbəri bağırıqlarına basdılar, yardım etdilər və çətinliklərini aradan qaldırmağa çalışdılar. Allah onlara xeyirli mükafatlar versin!

Biz onların vətəninə getdik və onlarla bir yerdə evlərində qaldıq. Onlar bizi qonaq etmək üçün bəzən mübahisə belə edirdilər. Hətta bizim onların evlərində qalmağımız üçün püşk atırdılar. Belə ki, sonradan onların mallarını xərcəlməyə onlardan daha çox səlahiyyətimiz var idi. (Yəni xilafət mühacirlərə verildi.) Buna görə heç narahat olmadılar. Sonra canlarını Peyğəmbərləri uğrunda fəda etdilər. Salət və salam Həzrət Peyğəmbərlə bərabər olanların üzərinə olsun!”⁸⁷

Allah yolunda edilə biləcək ən mühüm fədakarlıqlardan biri də möminlərin əminamanlığı üçün lazım gəldiyində məqam və vəzifədən əl çəkə bilməkdir. Belə ki, Əziz Peyğəmbərimizin nəvəsi Həzrət Həsən –radiyallahu anı- altı ay xilafəti idarə etdikdən sonra, ümmətin parçalanmaması üçün onu Müaviyəyə təslim etmişdir. Beləliklə, möminlər arasındakı siyasi mübarizənin qarşısını almış və

böyük sayda kütlələrin bir-birilə vuruşaraq qan tökmələrinə mane olmuşdur.

Bu xüsusda gözəl bir misal da belədir:

Osman Qazinin vəfat etməsindən sonra, ahıllar və bəyliyin tanınmış şəxsləri tərəfindən dəstəklənən və ənənəyə görə də taxta keçməli olan Alaəddin bəy, qardaşı Orxan bəyi özündən üstün tutmuş və belə demişdir:

“-Qardaşım! Atamızın duası və mənəvi dəstəyi sənindir. O həyatda ikən ordunun komandanlığını sənə vermişdi. Bu mənada şahlıq sənə aiddir.”

Bu böyük alicənablıq və fədakarlığı göstərən Alaəddin bəy, qardaşının ən böyük mənəvi dəstəkçisi olmuş və onun vəzirliyini etmişdir.⁸⁸

Candan fədakarlığın dastanlara yaraşan gözəllikdəki misallarından birini də Fateh Sultan Məhməd xanın əsgərləri göstərmişdir. Onlar; “*İstanbul əlbəttə fəth ediləcəkdir. Onu fəth edən komandan nə gözəl komandan, onu fəth edən əsgər nə gözəl əsgərdir!..*”⁸⁹ hədisi-şərifinin müjdəsinə nail ola bilməyin mübarizəsinə girişmişdilər. Rum atəşləri və qızgın yağlar üzərlərinə tökülərkən Bizansın qalalarına dırmanır və coşqun bir iman eşqi içində:

“Bu gün şəhid olmaq sırası bizə gəldi.” –deyir və Allah yolunda ölümü sanki gülümsəyərək qarşılayırdılar.

Bəyazid cəməsinin inşası zamanı baş verən bu hadisə olduqca ibrətli bir fədakarlıq misalıdır:

Məscidin inşa edilməsində çalışan usta və fəhlələrin gündəlik əmək haqqının nə qədər olduğu müəyyən edilir və həmin pullar küplərə qoyularaq bir kənara qoyulur və hər kəs payına düşən məbləği

88. Ziya Nur Aksun, *Osmanlı Tarixi*, İstanbul 1994, I, 36.

89. Əhməd, IV, 335; Həkim, IV, 468/8300.

alırdı. Lakin hər gün küpdə bir günlük axça artıq qalırdı. Bu hadisədən sonra kimin gündəlik əmək haqqını almadığı araşdırıldı və nəhayət olduqca kasıb bir insanın belə etdiyi müəyyən olundu. Sən demə həmin adam axşam olunca gizli şəkildə axçasını almadan çıxıb gedirmiş. Ona bunu nə üçün etdiyini soruşdular. Lakin fəhlə sirrinin ortaya çıxmasından xəcalət çəkərək:

“-Mənim var-dövlətim yoxdur! Ona görə də bu fani dünyada könlüm istədiyi kimi maddi bir xeyirxahlıq etmədiyim üçün daim peşmanam. Heç olmasa bu məscidin inşaatında pul almadan çalışım ki, qəlbimi fərəhləndirən xeyirxah bir iş görüm deyə belə etdim...” –dedi.

Qəlbi zəngin bu fəqirə dedilər ki:

“-Bura padşahın xeyriyyəsidir. Ona görə işlədiyin zəhmət haqqını al, sonra da onu istədiyinə infaq et!..”

Yavuz Sultan Səlim xan, 22 yanvar 1517-ci ildə Məmlukları, Rıdaniyədə təkrar məğlub etdi və bu şəkildə Misiri tamamilə Osmanlı imperiyasının tərkibinə qatdı. Qoca Sultan, Məmluk sultanının cənazesini şəxsən çiyinlərində daşımaq fəzilətini göstərdi.

Misirə girməklə iş bitmədi. Məmluk əsgərləri dəhşətli dərəcədə küçə müharibələri ilə müqavimət göstərirdilər. Məmluk fədailəri, özlərinə Yavuzu hədəf seçmiş; “Yavuzu öldürsək, müharibəni qazanırıq.” –deyə düşünürdülər. Bunu eşidən Sinan Paşa məsələni Yavuzla ərz etdi. O, Yavuzun paltarını geyinərək fədailərin diqqətini öz üzərinə cəlb etdi. Yavuz arxadan hücum edib fədailəri zərərsiz hala gətirənə qədər isə şəhid oldu.

Yavuz Misirə girərkən çox kədərli idi:

“-Misiri aldım, lakin Sinan Paşanı itirdik!..” –deyirdi. Bu sözləri ilə, alim bir mücahidin itkisini, nəhəng Misirin fəthinə bərabər tuturdu.

Zəfərdən sonra ağıllı və güclü komandan Yavuz:

“ Könlüm istəyər ki, Afrikanın şimalından Əndəlusə çıxım və

sonra Balkanların üzərindən təkrar İstanbula qayıdım!” –deyərək arzusunu dilə gətirərkən, həqiqi bir müsəlmanın tutduğu yolu göstərmiş, lakin şərtlər bunu reallaşdırmağa imkan verməmişdir.

Bu cəsur padşah belə deyirdi:

“Cəsarət insanı zəfərə, qərarsızlıq təhlükəyə, qorxaqlıq da ölümə aparar.”

Səltənət illərinin hardasa əksəriyyətini Allah yolunda səfərlərə çıxaraq keçirən və sarayında rahat oturmağı heç düşünməyən Yavuz Səlim xan və belə bir xidmət əhli padşah uğrunda canını fəda edən Sinan Paşaya nə qədər qibtə edilsə də azdır.

Qanuni Sultan Süleyman son səfəri olan Zigetvara çıxdığı vaxt, vəzir Sokullu hüzuruna gələrək:

“-Sultanım, ümmətə bir çox zəfərlər hədiyyə etdiniz və artıq yorulmusunuz! Ömrünüzü islam aləminə vəqf etdiniz! Bu səfərin məşəqqətinə bu yaşda qatlanmağınız müşgül məsələdir. Ona görə də siz, İstanbulda qalıb idarəçiliyə davam edin. Mən və vəzirlər, paşalar səfərdə iştirak edək. Gözünüz arxada qalmasın!..”-dedi.

Ulu Xaqan Qanuni, Sokulluya dedi ki:

“-Məni yaxşı eşit, Sokullu!.. Bu vəsiyyətimi məndən sonra gələcək nəsilə də çatdır! Bir padşah daim əsgərləri ilə bir yerdə zəfərə çıxmalıdır. Əsgər padşahını yanında görüncə şücaəti artar! Düşmən isə, padşah səfərdə iştirak etdiyi üçün qarşısındakı ordunu çox güclü hesab edir. Mənəvi gücü zəifləyərək cəsarəti qırılar. Müharibəni qazandıran əsas amil, mənəvi gücdür!

Bizim uşaq yaşlarından bəri dövlət idarəçiliyində bir çox təcrübələrimiz vardır. Səfərlərdə bu təcrübəyə çox ehtiyac duyulan hadisələr meydana gələ bilər. Anlar, dəqiqələr çox vaxt qədərin axışını təyin edir. Ona görə də, yaşlı olmağıma baxmayaraq səfərdə iştirak edəcəyəm!..

Sarayda qalıb başım yastıqda ikən ölərsə, sabah məhşər günündə fateh əcdadımın hüzuruna necə çıxacağam?!..”

Sokullu da:

“-Qərar padşahımındır.” –qarşılığını verərək susdu.

Padşah, yaşlı vaxtında aylarla sürən bir səfəri at belində necə tamamlayacaqdı? Bu səbəbdən at belində dik dursun və əsgərlərə gümrah görünsün deyə, belinə qurşaq (kəmər) kimi qalın kəndir bağladılar.

Səfərə çıxdılar. Yağışlı bir mövsüm idi. Yolda top arabaları bataqlıqda ilişdi. Heyvanların fiziki gücü topları bataqlıqdan qurtarmağa kifayət etmədi. Ordu isə xeyli irəli getmişdi; həmin ərazidə az sayda əsgər və paşalar var idi. Sultan əmr verdi:

“-Bütün yüksək rütbəli insanlar, paşalar da daxil olmaqla hər kəs bataqlığa girsin! Çiyinlərini dirəyərək top arabalarını çıxarmağa kömək etsin!”

Hamı soyunub bataqlığa girdi. Top arabaları həmin mənəvi həyəcanla bataqlıqdan çıxarıldı. Sultan, tarixçiyə dedi ki:

“-Yaz! Gələcək nəsil ibrətlə oxusun və tətbiq etsin!.. Qanuninin paşaları və vəzirləri bataqlığa girdi, top arabalarını çiyinlərini dayayaraq itələdi. Bir təhlükə də Allahın izni ilə bu şəkildə dəf edildi.”

Ulu Xaqan, arxasındakı möhtəşəm sultanlığa son möhürünü vurduğu Zigetvarda əllərini açıb Rəbbinə belə dua etdi:

“Ya Rəbb! Neçə müddətdir yer üzünü mənim zəfərimlə doldurdun. İstənilməyən arzum, qəbul olunmayan duam qalmadı. Artıq Həbib-i-Ədibin hörmətinə şəhadət səadəti və ardından da camalını müşahidə etmək nemətini bu aciz bəndənə nəsib et!..”

Bu duadan bir müddət sonra Möhtəşəm Süleyman, səfərdə ikən vəfat edən dördüncü Osmanlı sultanı olaraq Allahın rəhmətinə qovuşdu.

Son nəfəsinə qədər dayanmadan Allah rızasını qazanmaq üçün çalışan Qanuninin həyatı bizim üçün ibrətli bir nümunədir.

Çanaqqala müharibəsindəki iman ordusunun ərləri, Həzrət Peyğəmbər –səllallahu əleyhi və səlləm-in mənəvi tərbiyəsində yetişən səhabeyi-kiramın əxlaqını özlərinə nümunə götürmüş və onların mənəviyyatına könül vermiş insanlar idi. Bunlardan biri olan Ər Hüseyn çox ağır yaralanaraq müalicə olunurdu. Lakin özü də vəziyyətinin ciddi olduğunu bilirdi. Ona görə yoldaşlarının ona verdiyi çörəyi əlinə alıb dişləmək istəyərkən bir anlıq dayandı. Sonra əshabın göstərdiyi öz haqqını başqa qardaşına vermək nümunəsini təkrarlayaraq böyük bir iman vəcdi ilə belə dedi:

“-Can dostlarım! Bu çörəyi mənim yeməyim doğru deyildir. Çünki mənim ölümüm artıq yaxınlaşmışdır. Alın bunu, yaşayan igidlərə verin!..”

Bu sözlərdən sonra əlindəki çörəyi silah yoldaşı Mustafaya uzatdı. Bir müddətdən sonra bu imanlı şəxs özünə nəsib olan mənəvi qidaların həzz və həyəcanı içində şəhid olaraq Haqqın rəhmətinə qovuşmaqla şərəfləndi.

Xülasə, fədakarlıq və başqalarını özündən üstün tutmaq, islamın mədh etdiyi uca əxlaq nümunəsidir. Şəxsi rahatlıq və əyləncədən, evlərin bər-bəzəyindən və gündəlik xərclərdən edilən kiçik fədakarlıqlarla olsa belə bu uca əxlaqdan hər kəs imkanı nisbətində pay almağa çalışılmalıdır.

Çünki Allah təala, onun yolunda edilən fədakarlıqların qarşılığını qat-qat artıqlaması ilə verəcəkdir. Dünya həyatında Allah rızası üçün fədakarlıq etməyənlər, daha sonra qaçırdıqları fürsətlərə təəssüflənəcəklər. Lakin sonrakı peşmançılıq fayda verməyəcəkdir.

İslam neməti bizə, bu günə qədər edilən çox böyük fədakarlıqlar sayəsində gəlmişdir. Biz də bəzi fədakarlıqlar edərək islamı gələcək nəsillərə ötürməli və beləliklə Allah dərgahındakı məsuliyyətdən qurtulmalıyıq. Çünki əziz Peyğəmbərimiz –səllallahu əleyhi və səlləm- Vida həccində Kitab və Sünnəni bizə əmanət olaraq qoyub getdiyini bəyan etmişdir.

4. Matəm yerlərində iştirak etmək

a. Müsəlmanların dərdlərinə şərik olmaq və qayğıkeşlik

Allah təala, aciz olaraq yaratdığı insanların cəmiyyət halında yaşamalarını və bir-birlərinə yardım edərək savab qazanmalarını istəmişdir. Dünyaya imtahan üçün göndərdiyi bəndələrinin, özündən razılıq və xudbinlikdən qurtularaq qayğıkeş bir qəlbə sahib olmalarını istəmişdir. Qardaşının ehtiyacını qarşılayan və sıxıntısını aparan şəxsin ehtiyaclarını birbaşa özünün qarşılayacağını və axirət sıxıntılarından birini aparacağını vəd etmişdir.

Allah təala ayeyi-kərimədə; **“...Möminlərə qol-qanad gər.”** (əl-Hicr, 88) buyuraraq Allah Rəsulunun şəxsində bütün müsəlmanlara matəm yerlərinə getmələrini və din qardaşlarının dərdlərinə şərik olmalarını əmr edir.

Rəsulullah –səllallahu əleyhi və səlləm- belə əxlaqda olan insanlara bu müjdəni verir:

“Allah təala insanların ehtiyaclarını təmin etmək üçün bəzi insanlar yaratmışdır ki, insanlar ehtiyacları olanda onların yanına gedərlər. Məhz onlar, Allahın əzabından amanda olan kimsələrdir.” (Heysəmi, VIII, 192)

Müsəlmanların dərdlərinə şərik olan və matəmlərində iştirak edən mömin, Allah Rəsulunun sevdiyi bir bəndədir. O, bu gözəl əxlaqı ilə həmişə mükafat qazanır. Əziz Peyğəmbərimiz, insanlara yardım etməyin mükafatını hədisi-şəriflərində belə xəbər verir:

“Bir adam məndən bir şey istədiyində mən onu bəzən qəsdən gecikdirirəm ki, sizdən biri şəfaət edərək onun ehtiyacının qarşılanmasına yardım etsin və mükafat qazansın. Bəli, möhtacın ehtiyacını qarşılamaqla şəfaətçi olun ki, mükafat qazanasınız.” (Nəsəi, Zəkat, 65)

“Müsəlman müsəlmanın qardaşıdır. Ona zülm etməz, onu düşməinə təslim etməz. Din qardaşının ehtiyacını qarşılayanın, Allah da ehtiyacını qarşılayar. Bir müsəlmanın sıxıntısını aparanın, Allah da qiyamət günündəki sıxıntılarından birini aparar. Bir müsəlmanın

eyibini örtənin, Allah da qiyamət günündə eyiblərini örtər.” (Buxari, Məzəlim, 3; Müslim, Birr, 58)

Allahı axtaran şəxs dərdlilərin yanında olmalıdır. Rəvayətə görə Musa -əleyhissalam- bir gün:

“-Ya Rəbb! Səni harada axtarım?” –deyə dua etmişdi. Allah təala ona:

“-Məni, qəlbi qırıqların yanında axtar!” –buyurdu. (Əbu Nuaym, Xilyə, II, 364)

Bu həqiqəti layiq olduğu şəkildə dərk edərək yaşayan Həzrət Əli –radiyallahu anı–ın bu sözü nə qədər ibrətlidir:

“İki nemət vardır ki, mənə hansının daha çox sevindirdiyini bil-mirəm:

Birincisi, bir adamın ehtiyacını qarşılayacağımı ümid edərək mənim yanıma gəlməsi və məndən bütün səmimiyyətilə yardım istəməsidir.

İkincisi də, Allah təalanın, həmin şəxsin arzusunu mənim vəsi-təmlə yerinə yetirməsi və yaxud asanlaşdırmasıdır.

Bir müsəlmanın sıxıntısını aparmağı, dünya dolusu qızıl və gümüşə sahib olmaqdan üstün tuturam.” (Ali əl-Müttəqi, VI, 598/17049)

Yalnız özünü düşünüb digər insanlara qarşı biganələşmək, yəni “nəyimə lazımdır” kimi bir xarakterə sahib olmaq müsəlman əxlaqı sayılmaz. Çünki Rəsulullah –səllallahu əleyhi və səlləm–:

“*Qonşusu ac ikən tox yatan kimsə mömin deyildir.*” –buyurmuşdur. (Hakim, II, 15)

Haqq dostlarının və ariflərin bu barədəki hikmətli sözlərindən bir qismi belədir:

“İnsanlara yaxşılıq etmək, insanı afətlərdən və bəlalardan müha-fizə edər.” (Həzrət Əbu Bəkr)

“ﺋﻪﮔﻪﺭ ﻗﻪﻟﺒﯩﻨﯩﻦ ﺩﻩﺭﺩﻟﻰ ﺑﻮﻟﻤﺎﺳﯩﻨﻰ ﺋﯩﺴﺘﻪﻣﯩﺮﺳﻪﻧﺴﻪ، ﮔﻪﺕ ﺩﻩﺭﺩﻟﻰ ﻛﻮﻧﯘﻟﻠﻪﺭﻯ ﺩﻩﺭﺩﻟﻪﺭﯨﻨﺪﻥ ﻗﯘﺭﺗﺎﺭ.” (ﺳﻪﺩﻯ ﺷﯩﺮﺍﺯﻯ)

“ﺩﻩﺭﻣﺎﻥ، ﺍﻟﻪﻣﺪﻩ ﺩﻩﺭﺩﺩﻩﻥ ﺑﺎﺷﻘﺎ ﺑﯩﺮ ﺷﻪﻳﺌ ﺍﺧﺘﺎﺭﻣﺎﺯ.” (ﮬﻪﺯﺭﻩﺕ ﻣﻮﻭﻟﺎﻧﺎ)

“ﺑﺎﺷﻘﺎﻟﺎﺭﯨﻨﯩﻦ ﻳﯜﻛﯜﻧﯜ ﻳﯜﻛﻠﻪﻧﻤﻪﻟﻰ، ﻻﻛﯩﻦ ﺑﯩﺮ ﻳﯜﻛ ﺑﻮﻟﯘﻧﻤﺎﻣﺎﻟﻰﺩﯨﺮ. ﺗﻪﻓﺎ ﺋﻪﺩﻩﻧﻠﻪﺭﻩ ﻗﺎﺭﺷﻰ ﺳﻪﺱ ﭼﯩﺨﺎﺭﻣﺎﺩﺍﻥ ﻭﻩﻓﺎ ﮔﻮﺳﺘﻪﺭﯨﻠﻤﻪﻟﯩﺪﯨﺮ.” (ﻳﯘﺳﯩﻒ ﮬﺎﺱ ﮬﺎﻛﯩﺐ)

ﻓﻪﺯﯨﻠﻪﺕ ﻧﯘﻣﯘﻧﻪﻟﻪﺭﻯ

ﮬﻪﺯﺭﻩﺕ ﺋﻮﻣﻪﺭ –ﺭﺍﺩﻳﺎﻟﻠﺎﮬﯘ ﺍﻧﮪ- ﺑﻪﻟﻪ ﺩﻩﻳﯩﺮ:

“ﻣﯘﺳﻪﻟﻤﺎﻧﻼﺭﻧﯩﻦ ﻣﻪﺳﻪﻟﻪﻟﻪﺭﻯ ﮬﺎﻗﻘﯩﺪﺍ ﺭﻩﺳﯘﻟﯘﻟﻼﮬ –ﺳﻪﻟﻠﺎﻟﻠﺎﮬﯘ ﺍﻟﻪﻳﮪﻰ ﻭﻩ ﺳﻪﻟﻠﻪﻡ- ﺋﯩﻠﻪ ﺋﻪﺑﯘ ﺑﻪﻛﺮ –ﺭﺍﺩﻳﺎﻟﻠﺎﮬﯘ ﺍﻧﮪ- ﮔﻪﻗﻪ ﻳﺎﺭﯨﺴﯩﻨﺎ ﻗﻪﺩﻩﺭ ﺳﻮﮬﺒﻪﺕ ﺋﻪﺩﯨﺮﺩﯨﻠﻪﺭ، ﻣﻪﻥ ﺩﻩ ﺑﯩﺮ ﻳﻪﺭﺩﻩ ﺑﻮﻟﺪﯗﻡ.” (ﺗﯩﺮﻣﯩﺰﻯ، ﺳﺎﻟﻪﺕ، 12/169)

ﺭﻩﺳﯘﻟﯘﻟﻼﮬ –ﺳﻪﻟﻠﺎﻟﻠﺎﮬﯘ ﺍﻟﻪﻳﮪﻰ ﻭﻩ ﺳﻪﻟﻠﻪﻡ- ﻳﺎﺗﺎﻏﯩﻨﺎ ﮔﯩﺮﺩﻳﯩﻨﺪﻩ ﺩﻩ ﻣﻮﻣﯩﻨﻠﻪﺭﻯ ﺩﯗﺷﯘﻧﯘﺭ ﻭﻩ ﺑﻪﻟﻪ ﺩﯗﺍ ﺋﻪﺩﻩﺭﺩﻯ:

“ﺑﯩﺰﻯ ﻳﻪﺩﯨﺰﺩﯨﺮﯨﺐ ﺋﯩﭽﯩﺮﺩﻩﻥ، ﻗﻮﺭﯗﻳﯘﺏ ﺩﻭﻟﺎﻧﺪﯨﺮﺍﻥ ﺍﻟﻼﮬﺎ ﮬﻪﻣﺪ ﺑﻮﻟﺴﯘﻥ. ﻗﻮﺭﯗﻳﯘﺏ ﺩﻭﻟﺎﻧﺪﯨﺮﺍﻧﻰ ﺑﯩﺮ ﭼﻮﺥ ﯩﻨﺴﺎﻥ ﻭﺍﺭ.” (ﻣﯘﺳﻠﯩﻢ، ﺯﯨﻜﺮ، 64; ﺋﻪﺑﯘ ﺩﺍﻭﯗﺩ، ﺋﻪﺩﻩﺏ، 98)

ﺭﻩﺳﯘﻟﯘﻟﻼﮬ –ﺳﻪﻟﻠﺎﻟﻠﺎﮬﯘ ﺍﻟﻪﻳﮪﻰ ﻭﻩ ﺳﻪﻟﻠﻪﻡ- ﺋﻪﺗﺮﺍﻓﯩﺪﺍﻛﻰ ﯩﻨﺴﺎﻧﻼﺭﻟﺎ ﻣﺎﺭﺍﻗﻼﻧﯩﺮ، ﺩﻩﺭﺩﻟﻪﺭﯨﻨﻪ ﺷﻪﺭﯨﻚ ﺑﻮﻟﯘﺭ ﻭﻩ ﺧﻪﺳﺘﻪﻟﯩﻜﻠﻪﺭﯨﻨﻰ ﻣﯘﺍﻟﯩﻌﻪ ﺋﻪﺗﻤﻪﻱ ﭼﺎﻟﯩﺸﯩﺮﺩﻯ. ﺑﯩﺮ ﺍﺩﺍﻣﯩﻦ ﮬﻪﺭ ﮬﺎﻧﺴﻰ ﺑﯩﺮ ﻳﻪﺭﻯ ﺍﻏﺮﯨﺪﯨﻐﯩﻨﺪﺍ ﻭﻩ ﻳﺎ ﻳﺎﺭﺍﻟﺪﯨﻐﯩﻨﺪﺍ ﺭﻩﺳﯘﻟﯘﻟﻼﮬ –ﺳﻪﻟﻠﺎﻟﻠﺎﮬﯘ ﺍﻟﻪﻳﮪﻰ ﻭﻩ ﺳﻪﻟﻠﻪﻡ- ﺷﻪﮬﺎﺩﻩﺕ ﺑﺎﺭﻣﺎﻏﯩﻨﻰ ﺗﻮﺭﭘﺎﻏﺎ ﻭﯗﺭﯗﺏ ﻗﺎﻟﺪﯨﺮﺍﺭﺍﻕ ﺑﻪﻟﻪ ﺩﯗﺍ ﺋﻪﺩﻩﺭﺩﻯ:

“-*Bismillah*, ﺑﯘ ﺑﯩﺮﯨﻤﯩﺰﯨﻦ ﺗﯜﭘﯜﺭﻗﻪﻳﻰ ﺋﯩﻠﻪ ﻗﺎﺭﯨﺸﻤﯩﺶ، ﺑﯩﺰﯨﻢ ﻳﯘﺭﺩﯗﻣﯘﺯﻧﻰ ﺗﻮﺭﭘﺎﻏﯩﺪﯗﺭ. ﺭﻩﺑﺒﯩﻤﯩﺰﯨﻦ ﺋﯩﺰﻧﻰ ﺋﯩﻠﻪ ﺧﻪﺳﺘﻪﻟﻪﺭﯨﻤﯩﺰﻩ ﺧﻪﻳﯩﺮ ﻭﻩﺭﻩﺭ.” (ﺑﯘﺧﺎﺭﻯ، ﺗﯩﺒﺐ، 38; ﻣﯘﺳﻠﯩﻢ، ﺳﺎﻟﺎﻡ، 54; ﺋﻪﺑﯘ ﺩﺍﻭﯗﺩ، ﺗﯩﺒﺐ، 19; ﺋﺒﻦ ﻣﺎﻛﻪ، ﺗﯩﺒﺐ، 36)

ﺑﯘ ﺷﻪﻓﺎﻧﯩﻦ ﻣﻪﻗﺒﯘﻝ ﺑﻮﻟﻤﺎﺳﻰ ﯘﭼﯘﻥ ﺑﯘ ﯘﭼ ﺷﻪﻳﻲﻥ ﺑﻮﻟﻤﺎﺳﻰ ﻻﺯﯨﻤﺪﯗﺭ:

1. Allahın şəfa verməyi istəməsi.
2. Duanı oxuyanın ixlası.
3. Dua edilən insanın ixlası.

Ümmü Züfər adında əqli cəhətdən qüsurlu bir qadın var idi. Bir gün Peyğəmbərimizin yanına gələrək:

“-Ya Rəsulallah! Səninlə görülcək bir işim var!”-dedi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- də:

“-Yaxşı, harada görüşməyimizi istəyirsənsə, görüşüb dərdini həll edək.” -buyurdu.

Qadınla yolun kənarına çəkilib dərdini həll edənə qədər görüşdü. (Müslim, Fəzail, 76; Əbu Davud, Ədəb, 12)

Müsəlmanlar Həbəşistana hicrət etmiş, orada gözəl şəkildə qarşılanmışdı. Bir müddətdən sonra Məkkəli müşriklərin müsəlman olması barədə həqiqət olmayan bir xəbəri eşidib geri qayıtdılar. Məkkəli müşriklər, gələn mühacirlərin Həbəşistanda xoş qarşılandığını öyrəndiklərində, bundan böyük bir təlaş keçirdilər və verdikləri işgəncəni daha da artırdılar.

Qohumu Vəlid bin Muğirənin himayəsində rahat bir həyat sürən Osman bin Mazun -radiyallahu anı-, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- və əshabının təsəvvür edilməz zülm və işgəncələrə məruz qaldıqlarını, bəzilərinin odla dağlandığını, qırmancla döyüldüyünü görüncə təfəkkürə daldı:

“Vallah, bir müşrikin himayəsində əminamanlıq içində yaşaya-raq yoldaşlarımin və qohumlarımin Allah yolunda çəkdiqləri min bir əzab-əziyyəti mənim çəkməməyim böyük bir nöqsandır! Allahın himayəsi daha şərəfli və daha etibarlıdır!” -deyərək hamisi Vəlidin yanına getdi. Ona:

“-Ey əmimin oğlu! Sən məni gözəl şəkildə himayə etdin və borcunu yerinə yetirdin! İndi sənin himayəndən çıxıb Rəsulullah -səl-

lallahu əleyhi və səlləm-in yanına getmək istəyirəm. O və əshabı, mənim üçün ən gözəl nümunədir. Məni qüreyşlilərin yanına aparıb üzərimdəki himayəni qaldırdığını bildir!”-dedi.⁹⁰

Osman -radiyallahu anh- möminlərlə həmhəl olmağı üstün tutmuş, onlara əziyyət verilərkən özünün rahat yaşamasına könlü razı olmamışdır. Əlindən bundan başqa bir şey gəlmədiyi üçün, müsəlmanların dərdinə yalnız bu şəkildə şərik ola bilmişdir.

İbn Ömər -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

Atam Həzrət Ömər in xəlifəliyi dövründə bir müddət ağır qıtlıq oldu. Həmin ilə “Qıtlıq ili” deyildi. Atam Həzrət Ömər, bütün münbit ərəzilərdən əldə etdiyi buğda və zeytun yağı ilə bədəvilərə yardım xüsusunda böyük bir fədakarlıq göstərmişdi.

Qıtlıq o qədər ağır idi ki, bütün yaşıllıqlar qurumuşdu. Ömər -radiyallahu anh- əllərini qaldırıb belə dua etdi:

“-Allahım, onların ruzilərini dağ başlarında ver!”

Allah təala onun və müsəlmanların dualarını qəbul etdi. Bu dualardan sonra yağış yağdı. Həzrət Ömər belə dedi:

“Əlhəmdulillah! Vallah, Allah təala bu çətinliyi aparmasaydı, imkanı olan bütün möminlərin evinə, ailə üzvlərinin sayına görə kasıb verərdim və bir nəfərin yeməyi ilə iki nəfər idarə edərdi.” (Buxari, əl-Ədəbul-müfrəd, 562)

Həzrət Ömər -radiyallahu anh- bir dəstə insanla yolda gedərkən qocalıb əldən düşmüş Havlə -radiyallahu anha- ilə rastlaşdı. Havlə, Həzrət Ömərə ayaq saxlamasını söylədi. O da qadının yanına yaxınlaşıb dayandı. Başını Havləyə tərəf əyib onu diqqətlə dinləməyə başladı. Həzrət Havlənin dərdini dinləyib onun arzusunu yerinə yetirdikdən sonra geri qayıtdı. Bir nəfər:

“-Ey möminlərin Əmiri! Qüreyşin böyüklərini bu yaşlı qadına görə gözlətdin?”-dedi. Həzrət Ömər hirsələndi:

“-Yazıqlar olsun sənə! O qadının kim olduğunu bilmirsənmi?”

“-Xeyr!”

“-Həmin qadın, Allahın yeddi qat göylərdən o yanda eşitdiyi Hav-lə binti Saləbədir! Allaha and içirəm ki, əgər axşama qədər yaxamı buraxmasaydı, məsələsi həll edilmədikcə yanından ayrılmazdım.”
(İbn Həcər, əl-İsabə, IV, 290)

İbn Abbas -radiyallhu anh- bir gün Peyğəmbərimizin məscidində etqafda ikən bir nəfər onun yanına gəlib salam verdi və oturdu. İbn Abbas -radiyallahu anh-:

“-Qardaşım, yorğun və kədərli görünürsən.”-dedi və söhbətləri bu şəkildə davam etdi:

“-Bəli, ey Rəsulullahın əmisi oğlu, kədərliyəm! Filan şəxsin mənim üzərimdə ağılıq haqqı var (mal müqabilində məni azad etmişdi), lakin bu qəbirin sahibi (Allah Rəsulu) haqqı üçün deyirəm ki, onun haqqını ödəyə bilmirəm.”

“-Sənin haqqında onunla danışımı?”

“-Sən bilərsən.”

İbn Abbas -radiyallahu anh- ayaqqabılarını götürərək məsciddən çıxdı. Adam ona:

“-Etqafda olduğunu unutdunmu, nə üçün məsciddən çıxdın?”-deyə səsləndi. İbn Abbas -radiyallahu anh-:

“-Xeyr! Mən, bu qəbirdə yatan və hələ aramızdan yeni ayrılan möhtərəm şəxsdən eşitdim ki, (bunları deyərkən gözlərindən yaşlar axırdı):

“Hər kim din qardaşının bir işini həll edərsə, bu onun üçün on il etiqafda qalmaqdan daha xeyirlidir. Halbuki bir adam Allah rızası üçün bir gün etiqafa girsə, Allah təala həmin şəxslə cəhənnəm arasında üç xəndək yaradar ki, hər xəndəyin arası Şərq ilə Qərb arası qədər genişlikdədir.” (Beyhəqi, Şuab, III, 424-425)

Utbə bin Fərqad belə rəvayət edir:

Bir dəfə Həzrət Ömərə xurma və yağdan hazırlanan bir neçə səbət halva apardım. O, mənə bunların nə olduğunu soruşanda mən də:

“-İçlərində yemək var, sənə gətirdim. Çünki səhərdən axşama qədər xalqın işləri ilə məşğul olursan. İstədim ki, evinə qayıtdığında yaxşı qidalanaraq qüvvətlənəsən”-dedim.

Həzrət Ömər səbətlərdən birinin ağzını açdı və:

“-Ey Utbə, Allah xatirinə də görək, bunlardan hər bir müsəlmana bir səbət verdinmi?” -deyə soruşdu.

“-Ey Möminlərin əmiri! Qeys qəbiləsinin bütün var-dövlətini xərcləsəm, yenə də hər müsəlmana bir səbət halva verə bilmərəm.” -dedim. Bundan sonra Həzrət Ömər -radiyallahu anh-:

“-Elə isə mənə də lazım deyil.”-dedikdən sonra quru çörək və sümüklü ətlə hazırlanmış bir qab tirit gətirdi... Sonradan mənə, ətlərin yaxşı tərəflərini uzaqdan gələn müsəlman qonaqlara ikram etdiyini, sümüklərinin isə özünə qaldığını və onları yediğini dedi...” (Əli əl-Müttəqi. XII, 627/35936)

Əbu Əbdürrəhman Çələbi belə rəvayət edir:

Rumlara qarşı baş verən bir səfərdə Əbu Əyyub əl-Ənsari –radiyallahu anh- ilə bir gəmidə idik. Başçımız Abdullah bin Qeys idi. Əbu Əyyub əl-Ənsari, qənimətləri paylamaq işinə baxan adamın yanına gəldi və orada bir qadının ağladığını gördü. Bu qadın savaş vaxtı əsir düşənlərdən biri idi. Əbu Əyyub -radiyallahu anh- bu qadının nə üçün ağladığını soruşduqda:

“-Bu qadının bir uşağı var, uşağı anasından ayırdılar, ona görə ağlayır.” -cavabı verildi.

Əbu Əyyub -radiyallahu anh- dərhal uşağı tapdı və onu anasına təslim edərək qadının göz yaşlarını kəsdi. Qənimətləri paylayan məmur, Abdullah bin Qeysin yanına gedərək Əbu Əyyub əl-Ənsarinin

etdiklərini danışdı. Abdullah bin Qeys, Əbu Əyyub əl-Ənsariyə bu davranışının səbəbini soruşanda bu cavabı aldı:

“-Mən, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in:

“Ana ilə uşağını bir-birindən ayıranları Allah təala qiyamət günündə bütün sevdiklərindən ayırar.” -buyurduğunu eşitdim.” (Əhməd, V, 422; Tirmizi, Büyu, 52/1283)

Həzrət Ömər -radiyallahu anh- bir gecə evindən bayıra çıxmışdı. Talha -radiyallahu anh- onu gördü. Həzrət Ömər isə onu görmədi və gedib bir evə girdi, oradan çıxıb başqa bir evə girdi və oradan da çıxıb başqa bir evə girdi. Talha -radiyallahu anh- çox təəccüblənmişdir. Səhər tezdən bu evlərdən birinə getdi. Bir də gördü ki, evdə gözləri kor, yataq xəstəsi bir qadın var. Talha -radiyallahu anh- qadına:

“-O adam sənin yanına niyə gəlmişdi?” -deyə soruşdu. Yaşlı qadın:

“-O, nə vaxtdan bəri davamlı olaraq mənə ehtiyacım olan şeyləri gətirir, əyin-başımı təmizləyir və mənə sıxıntılardan qurtarır.” -dedi. (Əbu Nuaym, Xilyə, I, 48)

Ömər bin Əbdüləziz carçılar tutaraq əhaliyə:

“Hardadır borclular! Möhtaclar, yetimlər, evlənmək istəyən kəsiblər, məzlumlar hardadır! Ey haqq və ehtiyac sahibləri! Gəlin haqlarınızı alın!..” -deyə car çəkdirərək müsəlmanların dərdləri ilə məşğul olurdu.

Xacə Ubeydullah Əhrarı bir anlıq şiddətli bir üşütmə tutmuşdu. Ocaq qalayıb isitməyə çalışdılar, lakin heç bir faydası olmadı. Həzrət şiddətlə titrəyirdi.

Elə həmin vaxt onunla eyniləşmiş (həmdəm olmuş) bir müridi, soyuq su olan bir xəndəyə yıxılaraq tamamilə islanmış bir vəziyyətdə titrəyərək qapıdan içəri girdi. Dərhal qurulayb isitdilər. O isindikdən sonra, Ubeydullah Əhrar həzrətlərinin də üşütməsi keçdi.

Müsəlmanların dərdləri ilə həmdərd olmaq əxlaqının kamil mənadə təzahürü, hər halda bu şəkildə olmalıdır.

Bəyazid Bistami -qüddisə sirruh- rəvayət edir:

“Dövrümüzdə minlərcə vəli vardı. Lakin əsrin qütblüyü (vəlilərin başçısı) Əbu Hafs adında bir dəmirçiye verilmişdi. Bunun hikmətini öyrənmək üçün dükanına getdim. Onu çox fikirli gördüm və bunun səbəbini soruşdum. Böyük bir kədərlə belə dedi:

“-Görəsən mənim dərdimdən daha böyük bir dərd, məndən daha dərdli bir insan varmı? Dərdim budur ki, görəsən qiyamət günündə bu qədər ibadullahın (Allahın bəndələrinin) halı necə olacaq?”

Sonra da ağlamağa başladı və məni də ağlatdı. Təəccüb edərək soruşdum:

“-Xalqın əzab görməsinə nə üçün bu qədər ağlayırsan?”

Əbu Hafs həzrətləri cavabında:

“-Mənim fitrətim mərhəmət və şəfqət mayası ilə yoğrulmuşdur. Əgər cəhənnəm əhlinin bütün əzabı mənə yüklədilib onlar bağışlansa, mən bundan artıqlaması ilə məmnun olaram və dərdim də sona çatır.” -dedi.

Bundan sonra başa düşdüm ki, Əbu Hafs həzrətləri “**nəfsi, nəfsi**” deyənlərdən deyil, peyğəmbər xarakterində olub “**ümməti, ümməti**” deyənlərdəndir. Onun yanında bir müddət qaldım və bu müddət ərzində ona bəzi Quran surələrini öyrətdim. Lakin qırx ildir öyrənib və dərk edə bilmədiyim dərəcəyə onun vasitəsilə çatdım. Yəni əsl təlimi (təhsili) o mənə öyrətdi. Daxilim feyzi-Rəbbani ilə doldu. Həmçinin başa düşdüm ki, qütblük ayrı bir sirdir. Fəzilət təkcə elm və çox ibadət ilə deyil, onların irfana çevrilməsi, Allah təalanın ehşanı və nəsibi ilədir. Qeyd edək ki, bu məhəbbətin və ehşanın Əbu Hafs həzrətlərinə nəsib olması, böyük şəfqət və mərhəmətin onun əsas fitrətinə çevrilməsinin bərəkəti ilə olduğunu da unutmamaq lazımdır.

Səriyyi Səqati -qüddisə sirruh- bir gün dərsdə tələbələrində:

*“Möminlərin dərdlərinə şərik olmayan, onlardan deyildir.”*⁹¹
-hədisini izah edərkən, bir tələbəsi həyəcanla içəri girir və:

“-Ustadım! Bütün məhəllə yandı kül oldu. Yalnız sizin ev qurtuldu.”-deyir. Həzrət; “Əlhamdulilləh!”...deyir.

Otuz il bir dostuna:

“-Mən, həmin vaxt; “Əlhamdulilləh!” deməklə, bir anlıq da olsa yalnız özümü düşündüm və fəlakətə düşər olanların iztirabından uzaq qaldım. Ona görə də otuz ildir o vaxt etdiyim qafilliyin tövbəsi içindəyəm!” -deyir.

Bir gün Allah dostlarından Fudayl bin İyazı ağlayarkən gördülər və:

“-Nə üçün ağlayırsan? -dedilər. O da:

“-Mənə zülm edən bir zavallı müsəlmanın halına kədərləndiyim üçün ağlayıram! Bütün kədərim, onun qiyamətdə rüsvay olacağına görədir...” -buyurdu.”

Bax, budur bir Allah dostunun könül üfqü... Özü məruz qaldığı zülmə fikir vermədən, həmin zülmü edən insanın axirətdə çəkəcəyi sıxıntını düşünərək ağlayır.

Əbdülhəmid xanın saray katibi xatirələrində bu diqqət cəlb edici hadisəni danışır:

“Bir axşam mən sarayda növbətçi olaraq qalmışdım. Gələn məktub, teleqram, ərizə və rəsmi icazələrin siyahısını hazırlamışdım. Tam padşahın hüsuruna çıxmaq istəyərkən bir teleqram gəldi. Bu İstanbul Laləli poçt məmurlarından birinin Padşaha göndərdiyi bir teleqram idi.”

Biçarə məmur, teleqramında həmin gecə xanımının uşaq dünyaya gətirəcəyini və doğuşunun da təhlükəli olacağına dair həkimlərin

91. Hakim, IV, 352; Heysəmi, I, 87.

onu xəbərdar etdiyini, lakin əlində heç bir imkan olmadığını və bu səbəbdən padşahın mərhəmətinə sığındığını bildirdirdi.

Mən bunu bir o qədər də mühüm hesab etməyərək padşaha və-rəcəyim siyahıya qeyd etmədim. Lakin padşahın hüsurunda ikən o, adəti üzrə hər şeyi ayrı-ayrı gözdən keçirdikdən sonra əlavə etdi:

“-Başqa bir şey varmı?”

“-Qeyd ediləcək elə mühüm bir şey yoxdur!”-desəm də Sultan, ısrarla sualını təkrar etdi və:

“-Sən mühüm saymadığını da de!”-dedi.

Bundan sonra məlum teleqramdan bəhs etdim. Ərz edilməyə dəyməyəcəyini düşünərək siyahıya qeyd etmədiyimi bildirdim. Kə-dərlənərək təlimat verdi:

“-Dərhal gətirin!”

Özümü itirəcək bir vəziyyətdə teleqramı gətirdim. Sultan, orada yazılanları diqqətlə oxudu. Sonra da zənn etdiyimin əksinə olaraq dərhal saray həkimini çağırırdı və üzünü mənə çevirdi:

“-Dərhal birlikdə Laləliyə gedin və doğum sancısı çəkən qadına lazımı köməklik göstərin!” -deyə fərman verdi.

Sultanın bu əmrindən sonra saray həkimi ilə həmin məmurun evinə getdik. Vəzifəmizi yerinə yetirib xəstəxanadan qayıtdığımızda səhərin açılmasına az qalmışdı. Saraya girincə qapının səmindən bi-zim gəldiyimizi hiss edən Sultan, pərdəni araladı və əliylə “gəlin” -deyə işarə etdi. Otağının işıqları yanırdı və demək ki, səhərə qədər ibadət və dua ilə məşğul olmuşdu. Dərhal hüsuruna getdik. Nəticəni soruşdu, hadisəni olduğu kimi danışdım:

“-Sultanım, doğuş bir xeyli çətin oldu. Ancaq mütəxəssis hə-kimlərin köməyi ilə xəstə qurtuldu əlhamdülillah. Bir oğlan uşağı dünyaya gətirdi və adını da Əbdülhəmid qoydular. Səhərə qədər göz yaşları içində zati-alinizin ömrünə və dövlətinizə dua etdilər...” de-dim.

Bizi ayaq üstə dinləyən millətin atası Padşah, bu hadisədən sonra

rahatlayaraq dərindən bir “Əlhamdulilləh!” dedi. Sonra arakəsmənin arxasına keçərək iki rükət şükür namazı qıldı.”

Əvvəllər xristian olan müəllimim Yaman Dədə, Həzrət Mövlananın “Məsnəvisinin” bərəkətilə hidayətə çatmış qəlbi yanıq bir Peyğəmbər aşiqi idi. Bir baxımdan Allah Rəsulunun və əshabının əxlaqı ilə əxlaqlanmışdı. Bu hadisə onun bu halını əks etdirməyə kifayətdir.

Bir gün tələbələrindən biri soruşur:

“-Müəllim, ağır bir günah altında qalmağı üstün tutursunuz, yoxsa cüzam xəstəliyinə tululmağı istəyirsiniz?”

Yaman Dədə deyir ki:

“-Allahın bəndələrinin könül dünyasından bir anlıq uzaqlaşmaq və hissiyatsız qalmaqdansa, diri-diri yanıb kül olmağı üstün tuturam!”

İslamın insana qazandırdığı alicənablıq, mərhəmət və məhəbbət üfünün genişliyi məhz budur!

İstanbulda özbaşınalığın baş alıb getdiyi vaxtlarda baş verən bu hadisə, möhtacların dərdinə şərik olmağın hələ bu dünyadakı bərəkətini göstərən ibrətli bir mənzərədir:

Beş-altı nəfər soyğunçu böyük bir mağazaya girib dükən sahibindən kassada olan pulları tələb edirlər. Yaşlı adam çarəsiz halda kassanın açarını əlinə alıb seyfi açmaq istəyərkən qapının ağzında dayanıb gələn-gedənə nəzarət edən soyğunçu, yaşlı adamı tanıdı və birdən dayandığı yeri tərk edərək sürətlə içəri girib dükən sahibinin qarşısına keçdi. Silahını soyğunçu yoldaşlarına tərəf tutub qışqırmağa başladı:

“-Buradan bir qəpik belə almadan gedəcəyik!”

Ani bir zamanda baş verən hadisəyə təəccüblənən yoldaşları:

“-Xeyirdir?! Buraya qədər üç dükanı soyduq, bir şey demədin!

Sənə nə oldu birdən-birə?! Qabağımızdan çəkil işimizə davam edək.” –dedilər.

Lakin o, yoldaşlarına mane ola bilmək üçün həm qərarlı, həm də xəcalət çəkərək bunları söylədi:

“-Xeyr! Buradan bir iynə belə almayacaqsınız! Boşuna israr etməyin. Bunu bilin ki, mənim cəsədimin üstündən keçib dükandan nə isə ala bilərsiniz! Bu yaşlı əmi bilirsiniz kimdir? Mən illərlə qumarxanalarda ailəmi və uşaqlarımı atıb gün keçirərkən, mərhəmət əlini uzadıb onlara ata kimi qayğı göstərən və uşaqlarıma baxan bir insandır!...”

Bundan sonra yoldaşları başlarını aşağı əydi və hamısı birlikdə üzr istəyərək mağazanı tərk etdilər.

Məhz bu hadisə Allah rızası üçün infaqın dünyəvi faydasının yaşanmış bir misalıdır. Belə ki, “*Sədəqə bəlanı dəf edər*”⁹² həqiqətinə dair konkret ibrətli bir hadisədir.

İmkani az olan az sədəqə ilə, çox olan da çox sədəqə ilə Allahın rızasını qazanmağa çalışmalı, bəlalara qarşı özünə sipər hazırlamalıdır.

Bir müəllim kiçik bir qəlbin müsəlmanların dərdlərinə şərik olmasını belə nəql edir:

Bosniya müharəbəsinin ən şiddətli günləri idi. Sınıfdəki tələbələrə orada baş verən barbarlıqdan danışırıdılar. Tələbələrdən biri:

“-Müəllim, biz də yardım göndərək.”-dedi. Mən də:

“-Ailənizdən pul istəməmək şərt ilə olar.”-dedim. Onlar əmək təlimi dərslində öyrəndikləriylə bir şey hazırlayacaq, mən də on beş gün sonra Bosniyaya yardım üçün təşkil edilən bir xeyriyyə sərgisində onların əl əməyinin satılmasına çalışacağdım.

Bir həftə sonrakı dərslərdə tələbələrin çoxu düzəlttikləri kiçik, amma mənim gözümdə çox böyük qiyməti olan əsərlərini təslim et-

dilər. Bir neçəsi çatdırmadıqlarını və növbəti dərsdə gətirəcəklərini dedilər. Hamısı çox xoşbəxt idi. Lakin qabaq sırada oturan sinifin ən çalışqan, ancaq çox sakit tələbələrindən olan Songül dərs boyunca başını aşağı əyərək heç danışmadan dayandı. Zəng vurulanda Songül səssizcə yanıma gəldi:

“-Mən, Bosniya-Herseqovinadakı qardaşlarıma verə bilmək üçün yalnız bunu tapa bildim müəllim. İnşallah işlərinə yarayar.” -dedi. Ovcumun içinə bir şey qoydu və sürətlə uzaqlaşdı. Ovcumu açdığımda gördüm ki, bu bir tələbə üçün avtobus bileti idi. “Hər halda Bosniyalıların da eyni biletə avtobusa mindiklərini düşünmüşdür” -dedim və gülərək getdim.

Məktəbdən çıxdığım da leysan kimi yağış yağdı. Maşınım mindim və yolda təmir işləri olduğuna görə heç getmədiyim arxa küçədən evimə tərəf getməyə başladım. Şüşəsilənlər belə, çatdırmırdı və qarşımı çətinliklə görürdüm.

Uzun bir yolun kənarında tamamilə islanmış və sürətlə getməyə çalışan 12-13 yaşlarında bir qız uşağı görünə maşına mindirmək üçün yavaşdım və baxdım ki, bu qız Songüldür...

Kiçik qızcıqaz son biletini Bosniyadakı qardaşları ilə paylaşdığı üçün həmin gün evinə piyada getməyə çalışırdı. Onu maşına mindirdim. Atası və üç qardaşı ilə birlikdə yaşadığı ucuq-sökük evlərinə qədər apardım. Üç-dörd kilometrlik yol boyunca ondan gizləməyə çalışdığım göz yaşlarım, artıq sel kimi axırdı.

Bir həftə sonra təşkil etdiyimiz sərginin açılışına gələn bələdiyyə sədri və yanındakı qonaqlara bileti göstərdim. Özü çox çətin şəraitdə yaşayan, amma qəlbi çox geniş tələbəmin hekayəsini danışdım. Bələdiyyə sədri bileti hərraca çıxardı. Həmin bilet sərgidə satılan bütün əşyaların cəminə bərabər bir məbləğə satıldı.

Xülasə, Allah təalaya vasil olmağı arzu edən incə və həssas bir mömin qəlbi, matəm yerlərində iştirak edərək müsəlmaların dərdrinə şərik olmağı adət halına gətirməli, Allah təalanı qəlbi sınıqların yanında axtarmalıdır. Çünki bəndəsinə xidmət, Allah təalaya xidmət;

ümmətinə xidmət də Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-ə xidmət kimidir.

Müsəlmanların dərdinə çarə olmaq Allahın rızasını qazandıran böyük ictimai bir ibadətdir. Biganə qalmaq isə, Allah təalanın sevmədiyi xudbinlikdir. Bütün müsəlmanlar tək bir bədən kimi olduğu üçün bir orqanın ağrısına biganə yanaşmaq, nəticədə bütün bədənin acı və izzirabına səbəb ola bilər.

b. Dul və yetimlərin qayğısına qalmaq

Cəmiyyətdə ilahi imtahan olaraq bəzi qəlbi sınıq insanlar vardır ki, Allah təala, digər bəndələrinə onların xatirinə ruzi verir və yardım edir. Lakin insanlar, bu həqiqəti çox vaxt dərk etmirlər. Həmin bəndələrin məhrumiyətinə fikir vermədən, həmişə öz var-dövlətlərinin artmasını istəyirlər. Halbuki Allah təala, cəmiyyətdəki qəlbi sınıqlara baxmağı imkanlı insanlara bir vəzifə buyurmuşdur.

Ayeyi-kərimədə belə buyurulur:

“Xeyr! (Belə deməyin). Doğrusu, siz özünüz yetimə hörmət etmirsiniz (yetimin haqqını vermirsiniz). Bir-birinizi yoxsulu yedirtməyə rəğbətləndirmirsiniz.” (əl-Fəcr, 17-18)

Cəmiyyətdəki zəif və möhtac insanlara yaxın olan və səmimi bir şəkildə onların ehtiyacları ilə maraqlanan insanlar, Allah təalanın razı olduğu qulluq mərtəbəsinə yiyələnərək iki dünya xoşbəxtliyini əldə edərlər.

Cəmiyyətdəki qəlbi sınıqların ən çox kədərli və qəmli olanları isə dul qadınlar və yetim uşaqlardır. Onların həyatı dərin izzirab, həsrət və sıxıntı içində keçər. Onların maddi-mənəvi yaralarının sarılması və təsəlli edilmələri, ümmətin üzərinə düşən bir bəddur. Belə ki, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- buyurmuşdur:

“Ərsiz qadınlara, yoxsulların işlərinə yardım edən kimsə, Allah yolunda cihad etmiş kimi savab qazanır.”

Hədisi rəvayət edən deyir ki, hətta Allah Rəsulunun:

“Həmin şəxs eynilə gecələr durmadan namaz qılan, gündüzlər də heç fasilə vermədən oruc tutan insan kimidir.” -buyurduğunu da zənn edirəm. (Buxari, Nəfaqat, 1, Ədəb, 25, 26; Müslim, Zöhd, 41)

Allah təala yetimlərin haqlarını mühafizə etməyi öz üzərinə götürmüş, bu haqda bir çox ayə nazil edərək onlara qarşı gözəl davranmağı əmr etmişdir.⁹³ Yetimlə maraqlanıb ehtiyaclarını qarşılamağın sərt bir yoxuşu aşmaq olduğunu xəbər vermişdir.⁹⁴ Bu sərt yoxuşu aşaraq sırf Allahın rızasına çata bilmək üçün özləri də möhtac olduqları halda kasıba, yetimə və əsirə ikram edən bəndələrini də mədh etmişdir.⁹⁵

Qurani-Kərim ayəsində belə buyurulur:

“Elə isə yetimə zülm etmə! (Pis münasibət göstərüb onu əzmə)”
(əz-Zuha, 9)

“...Yetimlərlə ədalətlə rəftar edin. Sizin etdiyiniz bütün xeyirli işləri, şübhəsiz ki, Allah bilir!” (ən-Nisa, 127)

Cəmiyyətdəki qəlbi qırıqlara qayğı göstərməyin əvəzinə, əksinə onlara haqsızlıq etmək küfrə və nankorluğa dalararaq daşlaşan bir qəlbə çirkin təzahürlərindəndir. Allah təala belə insanları xəbərdar edərək buyurur:

“(Ya Peyğəmbər!) Dini (haqq-hesab gününü) yalan hesab edəni gördünmü? O elə adamdır ki, yetimi itələyib qovar (haqqını verməz)...” (əl-Maun, 1-2)

Əziz Peyğəmbərimiz, yetimlərə şəfqətlə davranan möminləri ən böyük mükafatla müjdələmişdir. Bir gün:

“Yetimi qoruyub himayə edən şəxs ilə mən cənnətdə bu ikisi ki-iyik.” buyurmuş və barmarlarını qaldıraraq şəhadət və orta barmağını göstərmişdir. (Buxari, Ədəb, 24; Talaq, 14)

Həmçinin Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- ümmətini cə-

93. Bax. əl-Bəqərə, 83, 177, 215, 220; ən-Nisa, 2-3, 6, 8, 10, 36, 127; əl-Ənam, 152; əl-Ənfəl, 41; əl-İsra, 34; əl-Kəhf, 82; əl-Həşr, 7; əl-İnsan, 8.

94. Bax. əl-Bələd, 11-16.

95. Bax. əl-İnsan, 8.

miyyətdəki qəlbi sınıqlarla maraqlanmağa təşviq edərək belə buyurur:

“Müsəlmanların evləri içində ən xeyirli ev; içərisində yetimə xoş münasibət göstərilən evdir. Müsəlmanlar içində ən pis ev isə yetimə pis münasibət göstərilən evdir.” (İbn Macə, Ədəb, 6)

“Bir adam, müsəlmanların arasındakı yetimi götürərək yedirib içirmək üçün evinə apararsa, bağışlanmayacaq bir günah etmədiyi təqdirdə, Allah təala onu mütləq cənnətə qoyar.” (Tirmizi, Birr, V, 250)

Qəlbinin qatılığından şikayət edən bir səhabəyə də Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“Əgər qəlbinin yumşalmasını istəyirsənsə, kasıbı doyuzdur, yetimin başını oxşa!” -buyurmuşdur. (Əhməd, II, 263, 387)

Abdurrahman bin Əbza -radiyallahu anh-, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in:

“Yetimə qarşı şəfqətli bir ata kimi ol!” -buyurduğunu rəvayət edir. (Heysəmi, VIII, 163)

Həyata gözlərini yetim olaraq açan Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-, ümmətinin yetimləri ilə şəxsən özü maraqlanmışdır. İnsanlığa ən gözəl nümunə şəxsiyyət olmasının bir təzahürü olan bu ifadələri necə yüksək fəzilət nümunəsidir.

“Mən hər möminə öz nəfsindən daha üstünəm, daha yaxınam. Bir adam ölərkən var-dövlət qoyub gedərsə, həmin mal öz yaxınlarına aiddir. Lakin borc və ya yetimlər qoyub gedərsə, həmin borc mənə aiddir; yetimlərə baxmaq da mənim vəzifəmdir.” (Müslim, Cümə, 43; İbn Macə, Müqəddimə, 7)

Məhz Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in bu ifadələri, ona ümmət olmaq xəsbəxtliyinə çatan hər bir mömin üçün bənzəri olmayan şəfqət, mərhəmət, təvazökarlıq və məsuliyyət hissini aşılayır.

Fəzilət nümunələri

Bəşir bin Əqrəbə -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

“Uhud müharibəsi günü Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- ilə qarşılaşdım.

“-Atamın vəziyyəti necədir?” -dedim.

“-*Şəhid oldu, Allahın rəhməti onun üzərinə olsun!*” -buyurdu.

Ağlamağa başladım. Məni bağrına basdı, başımı sığalladı və heyvanına mindirdi. Sonra da:

“-*Mən atan, Aişə də anan olsa razı olarsanmı?*” -buyurdu. (Hey-səmi, VIII, 161)

Mən də:

“-Atam-anam sənə fəda olsun, ya Rəsulallah təbii ki, razı olaram!” -dedim.

Hal-hazırda saçlarım ağardığı halda, Rəsulullahın mübarək əlinin dəydiyi yerlər hələ də qara rəngdədir.⁹⁶

Qəza Ümrəsindən qayıdarkən, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- Məkkədən çıxanda Həzrət Həməzinin qızı Ümamə -radiyallahu anhə- onun arxasınca gəldi və:

“-Əmican, əmican!” -deyə səsləndi. Həzrət Əli onun əlindən tutdu və Fatimə -radiyallahu anhə-yə:

“-Əminin qızını yanına al!” -dedi. Mədinəyə gəlincə Ümaməyə baxmaq xüsusunda Həzrət Əli, Zeyd və Cəfər -radiyallahu anhum- mübahisə etdilər. Həzrət Əli:

“-O, mənim əmimin qızıdır! Ona mən baxmalıyam.” -deyirdi.

Cəfər -radiyallahu anh-:

“-O, həm əmimin qızı, həm də mən onun xalası ilə evliyəm!” -deyirdi.

96. Buxari, *ət-Tərixul-Kəbir*, Beyrut 2001, II, 65; Ali əl-Müttəqi, XIII, 298/ 36862.

Zeyd дә:

“-O, mənim qardaşımın qızıdır!” -deyirdi. (Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- onu Həmzə -radiyallahu anh- ilə qardaş etmişdi.)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-, Ümamənin xalasının yanında qalmasına hökm verdi və:

“-Xala, ana hökmündədir!” -buyurdu. Sonra Həzrət Əli -radiyallahu anha- dönərək:

“-Sən məndənsən, mən də səndənəm!”

Cəfər -radiyallahu anha- dönərək:

“-Yaradılışın və xasiyyətin necə də mənə bənzəyir.”

Sonra da Zeyd -radiyallahu anha- dönərək:

“-Sən bizim həm qardaşımız, həm də mövlamızsan (azad etdiyimizsən)!” -buyurdu. Beləliklə hər birinə ayrı-ayrı iltifat edərək kö-nüllərini aldı. (Buxari, Məğazi, 43, Sulh, 6, Ümrə, 3; Müslim, Cihad, 90; Əbu Davud, Talaq, 35)

Həzrət Əli -radiyallahu anh- belə buyurmuşdur:

“Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- Zeydə iltifat etdiyində, Zeyd o qədər sevindi ki, qalxıb tək ayağı üstündə əziz Peyğəmbərimizin ətrafında fırlanmağa başladı. Cəfərə iltifat etdiyində, o da Zeydin arxasınca eyni hərəkəti təkrarlamağa başladı. Mənə iltifat etdiyində, mən də Cəfərin ardınca sevincimdən tək ayaq üstündə tullanmağa başladım.” (Əhməd, I, 108; Vaqidi, II, 739)

Həzrət Cəfərin xanımı Əsma binti Umeyys deyir ki:

“Cəfər və yoldaşları şəhid olduqları zaman, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- yanımıza gəldi. Həmin gün qırx dəri aşlamışdım. Çörək bişirmək üçün xamır yoğurduqdan sonra uşaqlarımın üzünü yuyub, saçlarını darayıb yağlamışdım. Allah Rəsulu mənə:

“-Ey Əsma! Cəfərin uşaqları haradadır?” -buyurdu. Onları bağrına basıb öpdü və qoxuladı. Həmin məqamda gözlərindən yaşlar axmağa başladı:

“-Ya Rəsulallah! Atam-anam sənə fəda olsun! Niyə ağlayırsan? Nə üçün körpələrimə, yetimlərə qarşı davrandığın kimi davranırsan?” Yoxsa, Cəfərdən və yoldaşlarından acı bir xəbər gəldi? –dedim. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Bəli! Onlar bu gün şəhid oldular!” -buyurdu.

“-Vay aman! Vay Cəfərim!” -deyərək fəryad etməyə başladım.

Varlıq Nuru qalxıb qızı Fatimənin yanına getdi:

“-Cəfərin ailəsi üçün yemək hazırlayın! Onlar bu gün başlarına gələn müsibətlə məşğuldurlar.” -buyurdu.

Cəfər -radiyallahu anh-ın ailəsinə üç gün yemək aparıldı. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- Cəfərin evinə üç gün getmədi. Sonra yanlarına gedib:

“-Artıq qardaşım üçün ağlamayın! Bu gündən etibarən qardaşımın övladlarına baxmaq mənə aiddir!” -buyurdu.

Həzrət Cəfərin oğlu Abdullah -radiyallahu anh- deyir ki:

“Allah Rəsulu, bizi quş balası kimi evinə gətirdi və:

“-Yanıma bir bərbər çağırın!” -buyurdu. Bərbər gəlib başımızı tərəş etdi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- əllərini qaldırdı və:

“Allahım! Cəfərin ailəsinə xeyirlə (yardım et) xələf ol! Abdullahın əlini ticarətdə bərəkətli et!” -deyərək dua etdi və bunu üç dəfə təkrar etdi. Anamız gələndə bunu ona danışdım, çox sevindi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- anama:

“-Sən bu uşaqların dolanışığı haqqında heç əndişə etmə! Dünyada və axirətdə onların vəlisi mənəm!” -buyurdu. (Əhməd, I, 204-205; Əbu Davud, Tərcüül, 13/4192; İbn Hişam, III, 436; Vaqidi, II, 766; İbn Sad, IV, 37)

Abdullah bin Cəfər -radiyallahu anh-, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- onlarla yaxından maraqlandığını göstərən bu gözəl xatirəni nəql edir:

“Yaxşı xatırlayıram, mən və Həzrət Abbasın iki oğlu Qusəm ilə Ubeydullah uşaq ikən bir gün küçədə oynayırdıq. Allah Rəsulu bir miniklə yanımıza gəldi. Məni göstərərək:

“-*Onu mənim yanıma qaldırın!*” -dedi və məni qarşısında oturtdu. Qusəmi də göstərərək:

“-*Onu da qaldırın!*” -dedi və Qusəmi də tərkinə aldı...

Sonra üç dəfə başımı oxşadı və hər oxşamasında; “Allahım! Cəfərin övladlarına sən sahib çıx!” -deyə dua etdi.” (Əhməd, I, 205; Hakim, III, 655/6411)

Səhabeyi-kiramdan Əbu Ümamə -radiyallahu anh- vəfatından əvvəl Kəbşə, Həbibə və Faria adlı üç balaca qızını Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-ə əmanət etmişdi. Əziz Peyğəmbərimiz bu yetimləri himayəsinə götürdü və bütün ehtiyacları ilə yaxından maraqlandı. Onları Peyğəmbər tərbiyəsi altında yetişdirdi. (İbn Sad, III, 610)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- evləndiyi dul xanımların yetim uşaqlarını da bağrına basmış, onları öz balası kimi tərbiyə etmişdir. Belə ki, Ümmü Sələmə anamız çox uşağı olduğunu bildirdiyində Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Onlar himayə olunacaqlar.*” -buyurmuşdur. (Nəsəi, Nikah, 28)

Beləliklə Peyğəmbərimizin tərbiyəsində böyüyən bu yetim uşaqlar, sonradan hədis, fiqh kimi islami elmlərdə mühüm şəxsiyyətlər olmuşdular.

Ənəs -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

“Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- vəfat edərkən yanında idik. Bizə üç dəfə:

“-*Namaz barəsində Allahdan qorxun!*” -dedi. Sonra da belə buyurdu:

“-Əmriniz altındakı insanlar barəsində Allahdan qorxun, iki zəif (insan) haqqında Allahdan qorxun; Dul qadın və yetim uşaq. Namaz barəsində Allahdan qorxun!”

Sonra; *“Namaz, namaz.”* -deyə təkrar etməyə başladı. (Mübarək dili söz tutmayınca belə) mübarək ruhu çıxana qədər bunu daxilində təkrarladı. (Beyhəqi, Şuab, VII, 477)

Həzrət Aişə -radiyallahu anha- anamız da qardaşı Məhəmmədin yetim qızlarını himayəsinə götürmüş və onları gözəl şəkildə tərbiyə etmişdir. (Muvatta, Zəkat, 10)

Həzrət Ömər -radiyallahu anha- belə rəvayət edir:

Həzrət Əbu Bəkrin xəlifəliyi dövründə Mədinəyi-Münəvvərənin کنار məhəlləsində kor və yaşlı bir qadın var idi. Hər gün onun yanına gedərək ehtiyacını qarşılamaq istəyirdim. Lakin hər getdiyimdə məndən əvvəl birisinin gələrək onun lazımı işlərini gördüyünü və bu yaşlı insanın ehtiyaclarını qarşıladığını görürdüm.

Bir gün; *“Görəsən hər gün bu savab işi görən insan kimdir?”* -deyə düşündüm və erkəndən gedərək bir yerdə gizləndim. Bir də nə görsəm yaxşıdır; Hər gün gəlib qadının ehtiyaclarını qarşıllayan həmin saleh insan, Xəlifə Əbu Bəkr imiş! Qarşımda onu göruncə böyük bir təəccüblə:

*“-Həyatıma and olsun ki, o, sənsən!” -dedim.*⁹⁷

Səhabədən Əsləm -radiyallahu anha- nəql edir:

Ömər -radiyallahu anha- ilə birlikdə bir gecə Mədinədə Vaqim təpələrindən birində gəzərkən bir evdə, ətrafında uşaqları ağlayan bir qadın gördük. Ocaqda su dolu bir qazan var idi. Həzrət Ömər -radiyallahu anha- uşaqların nə üçün ağladığını qadından soruşdu. Qadın:

97. Suyuti, *Tarixu-l-Xüləfa*, Misir 1969, səh.80; Ramazanoğlu Mahmud Sami, *Həzrət Əbu Bəkr Sidiq*, İstanbul 1985, səh. 120.

“-Aclıqdan.” -deyə cavab verdi.

Həzrət Ömər -radiyallahu anh- üstəlik qazanda uşaqları ovutmaq üçün yalnız su qaynadığını və qadının, yatızdırana qədər körpələrinin başını belə qarışdırdığını görüncə özünü saxlaya bilməyərək ağladı. Dərhal zəkat mallarının olduğu anbara getdi. Bir çuval un və müxtəlif qida maddələri götürərək belinə yüklədi. Çuvalı mən belimə götürmək istədim, lakin Həzrət Ömər -radiyallahu anh-:

“-Ey Əsləm! Mən götürəcəyəm! Çünki o uşaqların hesabı axirətdə məndən soruşurulacaq!”-dedi.

Qadının evinə gəldiyimizdə yeməkləri bişirmək işini də öz üzərinə götürdü. O, bir yandan qazanı qarırırdı, bir yandan da atəşi üfürürdü. Hətta tüstünün saqqalının arasından çıxdığını görürdüm. Bu şəkildə yeməyi bişirdi və sonra yeməyi öz əlləri ilə uşaqlara yedirməyə başladı. Uşaqlar doydudan sonra geri çəkilərək qarşılarına oturdu. O, aslan qədər heybətli idi. Bir şey deməyə cəkindim. Uşaqlar oynayıb gülənə qədər bu şəkildə dayandı. Sonra qalxdı və:

“-Ey Əsləm! Onların qarşısında nə üçün oturdum, bilirsənmi? Onları gördüyümdə ağlayırdılar və güldüklərini görmədən ayrılmaq ürəyimə yatmadı. Onlar gülümsəməyə başlayanda qəlbim rahatladı...” -dedi. (Ali əl-Müttəqi, XII, 648/35978)

İbn Abbas -radiyallahu anh-dan belə rəvayət edilir:

“Həzrət Əli -radiyallahu anh- bir gecə müəyyən miqdar arpa qarşılığında bir xurma bağını suladı. Səhər olunca, zəhmətinin müqabili olan arpanı alıb evinə getdi. Gətirdiyi arpanın üçdə birini üyüdüb “Hazıra” deyilən yemək bişirdilər. Yemək bişincə bir yoxsul gəldi və yemək istədi. Onlar da bişən yeməyi olduğu kimi yoxsula verdilər. Sonra ikinci üçdə birini üyüdüb yemək bişirdilər. Yemək bişincə bir yetim gəlib yemək istədi. Bu yeməyi də həmin yetimə verdilər və qalan son üçdə birini üyüdüb təkrar yemək hazırladılar. Yemək bişdiyində müşriklərdən bir əsir gəldi və bir şey istədi. Son yeməklərini də ona verdilər və həmin günü ac olaraq keçirdilər.”

Başqa bir rəvayətə görə, üç gün ard-arda iftarlıqlarını kasıba, yetimə və əsirə verərək su ilə iftar etdilər. Məhz bu hadisədən sonra aşağıdakı ayə nazil oldu:

“Onlar öz iştahaları çəkdiyi (özləri yemək istədikləri) halda (və ya: Allah rızasını qazanmaq uğrunda) yeməyi yoxsula, yetimə və əsirə yedirərlər. (Və sonra da yedirdikləri kimsələrə belə deyərlər:) “Biz sizi ancaq Allah rızasından ötrü yedirdirik. Biz sizdən (bu ehsan müqabilində) nə bir mükafat, nə də bir təşəkkür istəyirik. Həqiqətən, biz Rəbbimizdən, çox sərt (müdhiş), cətin gündən (üzlərin dəhşətdən eybəcər kökə düşəcəyi, çöhrələrin tutulub qaralacağı qiyamət günündən) qorxuruq!” Allah da onları o günün şərinə qoruyacaq, onlara gözəllik və sevinc bəxş edəcəkdir (üzlərinə tərəvət verəcək, qəlblərini sevindirəcəkdir).” (əl-İnsan, 8-11) (Vahidi, səh. 470; Zəməxşəri, VI, 191-192; Razi, XXX, 244)

Qurani-Kərim ayəsində Allah təalanın mədh etdiyi bəndələrin, infaq edərkən; **“...Biz sizə bunu yalnız Allah rızası üçün ikram edirik...”** dedikləri bəyan edilir. Lakin həmin cəmər bəndələr, bunu aşkar şəkildə möhtacların üzünə qarşı deyil, ürəklərində və hal dili ilə söyləyərlər. Bu məqama işarə etmək üçün, ayədəki “deyərlər” ifadəsi açıq şəkildə ifadə edilməyib, dolayısı və gizli şəkildə ifadə edilmişdir.

Səhabə və tabiun dövrlərində yaşayan Həsən Bəsri -rəhmətullahi əleyh- belə rəvayət edir:

“Bir yetim var idi. İbn Ömər -radiyallahu anh- həmişə ona süfrəsində yemək yedirirdi. Bir gün İbn Ömər yenə yemək yeyəcəkdi, yetimini axtardı və tapa bilmədi. Yeməyini yedikdən sonra yetim gəldi. İbn Ömər tez onun üçün də yemək istədi, lakin yemək qalmamışdı. O da yetimə sevik (qovrulmuş un) və bal gətirərək:

“-Buyur, bunları ye, vallah, sən aldadılmadın (yəni mən də bundan daha yaxşı şeylər yemədim).” -dedi.

Bu hadisəni rəvayət edən Həsən Bəsri həzrətləri deyir ki:

“Vallah İbn Ömər də aldanmadı, (çünki belə davranmaqla böyük

bir savaba nail oldu).” (Buxari, əl-Ədəbul-Müfrəd, 134; Əbu Nuaym, Xilyə, I, 299)

Həmçinin Həsən Bəsri həzrətləri belə demişdir:

“Müsəlmanların elə bir dövründə yaşadım ki, bir adam səhər tezdən:

“-Ey ev əhlim, yetimə, ətrafınızdakı kasıblara və qonşunuza diqqət edin, onlara yaxşı baxın!” -deyərdi. Bu gün isə xeyirxahlarınız aranızdan tez alındı və siz hər gün durmadan əxlaqi cəhətdən zəifləyirsiniz.

Təəssüf ki, bu gün bir adamı fasiq olmuş və otuz min adamla birlikdə cəhənnəmə gedərkən görə bilərsiniz. Ona nə oldu görəsən? Allah onu qəhr etsin! O, Allahdan gələn nəsibini bir keçi qiymətinə (çox ucuz bir qiymətə) satmışdır.

Yenə istəsən bir adamı hər cəhətdən ziyana uğramış və şeytanın yolunu arzu edən biri kimi görə bilərsiniz. Nə vicdanı, nə də insanlardan biri ona öyüd-nəsihət verər!” (Buxari, əl-Ədəbul-Müfrəd, 139)

Səriyyi Səqati belə rəvayət edir:

“Bir Bayram günü Məruf əl-Kərhini küçələrdə xurma çəyirdəyi yığarkən gördüm və bu çəyirdəkləri nə edəcəyini soruşdum. Dedi ki:

“-Burada balaca bir uşağın ağladığını gördüm. Yanına yaxınlaşaraq ağlamağının səbəbini soruşduğumda; yetim olduğunu, yoldaşlarının paltarı kimi paltarı və onların oyuncaqları kimi oyuncaqları olmadığını dedi. Təkrar ağlamağa başladı. Halı ürəyimi dağladı. Onun üçün bu xurma çəyirdəklərini yığiram. Bunları satacağam və həmin uşağın istədiyi paltar və oyuncaqları alacağam...”

Bu sözlər mənim də ürəyimi dağladı və Həzrət Pirdən xahiş etdim:

“-İcazə versəniz mən o uşaqla maraqlanaram. Qəlbiniz rahat olsun!” -dedim. Sonra həmin uşağın ehtiyaclarını qarşıladım.”

Bu gözəl əməlinin bərəkəti ilə nail olduğu halı, Səriyyi-Saqati, belə ifadə edir:

“Könlümdə bu xidmətin bərəkəti ilə elə bir nur peyda oldu ki, onunla bambaşqa hallara nail oldum və ən gözəl mənəvi ləzzətlər daddım...”

1918-ci il Mondros atəşkəsindən sonra İstanbulun işğal edildiyi həmin çətin günlərdə yetimlərə baxan müəssisələr binasız qalmışdı. Lakin əcdadımızın (ulularımızın) göstərdiyi həssaslıqla kimsəsiz körpələr yenə də küçədə qalmadı. Boş qalan bəzi saraylar yetim uşaqların sığınacaq yeri oldu. İstanbulda və onun kənarlarında bir çox saray bu iş üçün istifadə edildi.⁹⁸

Həmçinin həmin vaxtlarda erməni quldurlarının törətdiyi qətlər nəticəsində yetim qalan dörd min oğlan və iki min qız uşağı olmaqla altı min körpə kimsəsiz qalmışdı. Kazım Qarabəkir Paşa onları himayəsinə götürmüşdü. Sonralar bu uşaqlardan Gürbüzlər ordusunu qurmuş və yetim körpələr öz arzularına uyğun şəkildə vətənə, millətə xidmət etməyə başlamışdılar. Qısa bir təlimdən sonra hər biri özünə uyğun peşəni seçmişdi. Bunlardan mətbəə işində işləyənlər Milli Mücadilə illərində Sarıqamışda “Varlıq” qəzetini çıxararaq mücadiləyə dəstək verdilər.

Xülasə, ölüm haqdır və hər an başa gələ bilər. Biz öldüyümüzdə ailəmizə və körpələrimizə necə baxılmasını istəyiriksə, ətrafımızdakı dul və yetimlərə də elə baxmalı və onları Allahın əmanəti bilməliyik. Maddi və mənəvi ehtiyacları ilə, xüsusilə dini tərbiyələri ilə yaxından maraqlanmalı, Allah təalanın onların dualarına böyük bərəkətlər ehsan etdiyini heç vaxt unutmamalıyıq. Onları axirət sərmayəsi bilib qayğı göstərmək bəndəni Allaha yaxınlaşdıran ən mühüm xidmətlərdən biridir.

98. Hidayət Nuhoğlu, “Dərul-Əytəm” məd., *DİA*, İstanbul 1993, VIII, 521.

c. Xəstə və dərddli insanlara qayğı

Cəmiyyətdəki qəlbi sınıqların bir qismi də xəstə və dərddli insanlardır. Sağlamlıq və səhhət Allah təalanın insana lütf etdiyi çox qiymətli bir nemətdir. Nə yazıq ki, insan onun qiymətini yalnız xəstələndiyində başa düşür. Xəstələnən və bir dərddə mübtəla olan şəxs acizliyini dərk edir, qəlbi sınıq olur və mənən Allah təalaya yaxınlaşır.

Sədi Şirazi xəstənin əhval-ruhiyyəsini ifadə etmək üçün belə deyir:

“Gecənin nə qədər uzun olduğunu yalnız xəstələr bilir.”

Bir şair də bu mənəni belə dilə gətirir:

Şəbi yeldayi münəccimlə müvaqqit nə bilir,

Mübtəlayi qəmə sor kim gecələr neçə saat?!

“Ən uzun gecənin nə olduğunu ulduzara baxaraq vökm verən münəccimlə vaxtları tənzimləyən müvaqqit nə bilir! Gecənin neçə saat olduğunu sən, qəm və kədərlərə mübtəla olan dərddlilərdən soruş!”

Həyatda acizliyi gördüyü üçün qəlbi sınıq bir xəstə, əlbəttə dostlarının, yoldaşlarının və qonşularının onun əhvalını soruşmasını, ziyarət etməsini istəyər. Belə qəlbi sınıq xəstəni ziyarət edib əhvalını soruşmaq və təsəlli etmək, Allahın rızasına səbəb olan mühüm bir xidmət və ibadətdir.

Xəstə ziyarəti “müəkkəd-sünnə”dir. “Vacib” olduğunu deyən alimlər də vardır. Bir xəstəni, ətrafından bir adam ziyarət etməz və ehtiyaclarını qarşılamazsa, orada yaşayan bütün müsəlmanlar bundan məsul olurlar.

Allah Rəsulu -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurmuşdur:

“Müsəlmanın müsəlman üzərində haqqı beşdir: Salamı almaq, xəstəni ziyarət etmək, cənazədə iştirak etmək, dəvəti qəbul etmək, asqırana ; “Yərhəməkəllah: Allah sənə mərhəmət etsin!” -demək.” (Buxari, Cənaiz, 2; Müslim, Salam, 4)

Xəstələri ziyarət etmək fəzilətli bir əməldir. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- xəstə ziyarətinin fəzilətini aşağıdakı hədisi-şərifləri ilə belə bəyan etmişdir:

“Bir adam, xəstənin əhvalını soruşmağa gedərsə və ya Allah rızası üçün sevdiyi bir adamı ziyarət edərsə, ona bir mələk belə səslənər:

“Nə xoşbəxt insansan! Gözəl bir ziyarət etdin. Özünə cənnətdə sığınacaq hazırladın!”

“Bir müsəlman, xəstə müsəlman qardaşını ziyarətə getdiyində, qayıdana qədər cənnət xurfəsi içindədir.”

“-Ey Allahın Rəsulu, cənnət xurfəsi nədir?” -deyə soruşulduqda:

“-Cənnət meyvəsidir.” -buyurdu. (Müslim, Birr, 40-42)

Bu mühüm məsələyə biganə qalmaq isə, müsəlman üçün böyük bir itki və ağır bir məsuliyyətdir. Əziz Peyğəmbərimiz bunu belə bildirmişdir:

“Allah təala, qiyamət günündə belə buyurar:

“-Ey Adəm oğlu! Xəstələndim, Məni ziyarət etmədin!”

Adəm oğlu:

“-Sən Aləmlərin Rəbbi olduğun halda mən Səni necə ziyarət edə bilərdim?” -deyir.

Allah Təala:

“-Filan bəndəm xəstələndi, ziyarətinə getmədin. Onu ziyarət etsəydin, Məni onun yanında görərdin. Bunu bilmirsənmi?” (Müslim, Birr, 43)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- xəstənin etdiyi duanın mələklərin duası kimi olduğunu bildirmiş⁹⁹ və:

“Xəstəni ziyarət edin və ondan sizə dua etməsini istəyin. Çünki xəstənin duası məqbuldur. Günahı da əfv edilir.” -buyurmuşdur. (Suyuti, əl-Camius-Sağir, II, 57)

99. Bax. İbn Macə, Cənaiz I.

Xəstənin yanında ümidvar olunmalı və Peyğəmbərimizin bu tövsiyəsinə diqqət edilməlidir:

“Xəstə və ya ölünün başı üstündə durduğunuz zaman gözəl sözlər deyın. Çünki mələklər sizin duanızı amin deyərlər.” (Müslim, Cənaiz, 6; Əbu Davud, Cənaiz, 15)

Əgər xəstə can verirsə, ona; *“Lə iləhə illəllah”* deyərək təlqin edilməlidir.¹⁰⁰ Lakin bu barədə xəstəni məcbur etmək və ya Kəlmeyi-Tövhidə deməsi üçün israr etmək də doğru deyildir. Çünki sıxıntı anında xəstəni əsəbləşdirərək *“Lə iləhə illəllah”* demədən ölməsinə səbəb olunar ki, bu da ən böyük fəlakətlərdən biridir.

Həmçinin xəstə ziyarəti qısa olmalı, bir ehtiyacı varsa sevə-sevə yerinə yetirilməlidir.

Fəzilət nümunələri

Aləmlərin Sultanı Peyğəmbərimiz xəstə və dərdliləri ziyarət edib onların qayğısına qalmağa xüsusi diqqət yetirmiş, əshabını da bu istiqamətdə təşviq və tərbiyə etmişdir.

Salman -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

“Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- ənsardan bir xəstəni ziyarət etdi və əlini alına qoyub:

“-Özünü necə hiss edirsən?” -deyə soruşdu. Xəstə Peyğəmbərimizə cavab vermədi.

“-Ya Rəsulallah! O sizin gəlişinizi hiss etmədi.” -dedilər. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Elə isə onunla məni baş-başa qoyun!” -buyurdu. İnsanlar bayıra çıxdı. Allah Rəsulu əlini xəstənin alından qaldırdı. Xəstə, əlini təkrar qoy, deyə işarə etdi. Sonra Peyğəmbərimiz:

“-Ey filankəs, özünü necə hiss edirsən?” -buyurdu. Xəstə:

“-Yaxşı hiss edirəm. Yanıma biri qara, digəri ağ iki nəfər gəldi.”
-cavabını verdi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Hansı sənə daha yaxın idi?*” -buyurdu. Xəstə:

“-Qara olan daha yaxın idi.” -dedi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Elə isə yaxşılıq az, pislik çoxdur.*” -buyurdu. Xəstə:

“-Ya Rəsulallah! Mənim üçün dua edin!” -dedi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-; “*Allahım! Çoxunu bağışla, azını tamamla!*” -deyə dua etdi. Sonra əziz Peyğəmbərimiz:

“*Nə görürsən?*” -buyurdu. Xəstə:

“-Atam-anam sənə fəda olsun, xeyir görürəm. Yaxşılıqlar çoxalır, pisliklər də azalır. Qara da məndən uzaqlaşdı.” -dedi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Hansı əməlin sənə daha çox sahib çıxır?*” -deyə soruşdu. Xəstə:

“-Mən həyatda ikən (sağlam vaxtlarımda) su paylayırdım...”
-cavabını verdi. (Heysəmi, II, 322, 324)

İbn Ömər -radiyallahu anhumə- Peyğəmbərimizin xəstə ziyarəti ilə əlaqədar bir xatirəsini belə rəvayət edir:

“Biz, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- ilə bir yerdə oturduq. Həmin vaxt ənsardan bir nəfər gəlib salam verdi. Peyğəmbərimiz ona:

“-*Ey ənsardan olan kimsə! Qardaşım Sad bin Ubadə necədir?!*”
-deyə soruşdu. O da:

“-Yaxşılığa doğru gedir”-cavabını verdi. Bundan sonra Allah Rəsulu:

“-*Kim mənimlə birlikdə onu ziyarət etməyə gedəcək?*” -buyuraraq ayağa qalxdı. Biz də on, on beş nəfər ayağa qalxdıq. Nə ayağımızda ayaqqabı və ya məst, nə başımızda bir örtük, nə də əynimizdə bir köynək var idi. Şoran torpaqda piyada gedirdik. Nəhayət Sadın ya-

nına çatdıq. Yaxınları, Peyğəmbərimiz və ətrafındakı yoldaşlarının yaxınlaşması üçün onun ətrafından geri çəkildilər. (Müslim, Cənaiz 13)

Başqa bir rəvayətdə İbn Ömər -radiyallahu anhumə- belə deyir:

“Sad bin Ubadə -radiyallahu anh- xəstələnmişdi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-, Abdurrahman bin Avf, Sad bin Əbi Vaqqas və Abdullah bin Məsud ilə birlikdə Sadı ziyarət etməyə getdi. Yanına girdiyində onu əzab-əziyyət içində gördü. Ailəsi ətrafına toplanmışdı. Əziz Peyğəmbərimiz:

“-Öldümü?” -buyurdu.

“-Xeyr, ey Allahın Rəsulu (ölmədi).” -dedilər.

Əziz Peyğəmbərimiz (Sadın bu ağır vəziyyətinə kədərlənərək) ağladı. Onun ağladığını görüncə ordakılar da ağladılar. Bundan sonra Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Bilmirsinizmi, doğurdan da Allah, göz yaşı və qəlbin kədərlənməsi səbəbilə insana əzab etməz. Lakin əli ilə dilinə işarə edərək bax bunun ucbatından əzab verər və ya bağışlayar.” -buyurdu.” (Buxari, Cənaiz 45; Talaq 24; Müslim, Cənaiz 12)

Əziz Peyğəmbərimiz bu sözü ilə, ölmüş insanın arxasınca naliyiq sözlər deməyin və üst-başını yırtaraq fəryad etməyin doğru olmadığını bildirmişdir. Razılıq və təslimiyət halında Allaha sığınıb səbir etməyin həm ölü, həm də dirilər üçün rəhmət vəsiləsi olduğunu bəyan etmişdir.

Həzrət Aişə -radiyallahu anha- belə deyir:

“Sad bin Muaz Xəndək savaşında qolundan yaralanmışdı. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- onun üçün məscidə bir çadır qurdurdu. Məqsədi, onu daha çox ziyarət etmək, (onunla maraqlanmaq) idi.” (Buxari, Məğazi, 30)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-ə xidmət edən yəhudi bir uşaq var idi. Bir gün xəstələndi və Peyğəmbərimiz onu ziyarətə getdi. Baş tərəfində oturdu və:

“-*Müsəlman ol!*” -buyurdu.

Uşaq, yanında duran atasına baxdı. Atası da illərdir gözəllik və yaxşılıqdan başqa bir şey görmədiyi Allah Rəsulunu nəzərdə tutaraq:

“-Oğlum! Əbul-Qasıma itaət et!” -dedi. Bundan sonra uşaq müsəlman oldu.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- xəstənin yanından çıxarkən:

“*Onu atəşdən qurtaran Allaha həmd olsun.*” -deyərək keçirdiyi sonsuz sevinci izhar edirdi. (Buxari, Cənaiz, 80)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- xəstə olan əshabına bəzi dualar öyrətmişdir. Belə ki, Osman bin Əbil-As bədəninə hiss etdiyi bir ağrıya görə Rəsulullahı şikayət etdiyində, Allah Rəsulu ona belə tövsiyə etdi:

“-*Bədəninin ağrıyan yerinə əlini qoy və üç dəfə “Bismillah” de, yeddi dəfə də:*

“*Məndəki bu xəstəliyin və çəkdiyim şeylərin şərinədən Allahın izzət və qüdrətinə sığınırım.*” de!” (Müslim, Salam, 67)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in bu tövsiyəsini eynilə tətbiq edən Əbi-l-As –radiyallahu anı- daha sonra belə deyir:

“Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in öyrətdiyi kimi etdim və Allah xəstəliyimə şəfa verdi. Bundan sonra bu duanı davamlı olaraq ailəmə və digər insanlara tövsiyə etdim.” (Əbu Davud, Tibb 19)

Lakin duaların səmimi və saleh əməllərlə dəstəklənməsi şərtidir. Belə ixlasla edilən dualar, Rəbbimizin lütf və kərəmi ilə qəbul edilir.

Abdullah bin Abbas -radiyallahu anı- deyir ki:

“Allah Rəsulu -səllallahu əleyhi və səlləm- bir xəstəni ziyarət etdi və:

“-*Ürəyin nə istəyir?*” -deyə soruşdu. Xəstə:

“-*Buğda çörəyi!*” -dedi.” Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- ətrafindakılara:

“-*Kimin yanında buğda çörəyi varsa, qardaşına göndərsin!*” -buyurdu. Sonra da:

“-*Əgər xəstəniz bir şey arzu edirsə, istədiyi şeydən yedizdirin!*” -buyurdu.” (İbn Macə, Cənaiz, 1)

Ənəs -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- son dərəcə zəifləmiş bir xəstəni ziyarət etdi və:

“-*Allaha bir şey üçün dua edirdinmi və ya Ondan bir şey istəyirdinmi?*” -deyə soruşdu. Xəstə:

“-Bəli, Allahım, mənə axirətdə verəcəyin cəzanı bu dünyada ver, deyə dua edərdim.” -dedi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurdu:

“-*Sübhənallah! Sənin buna gücün çatmaz. Belə dua etsəydin olmazdı mı?*”

“...Ey Rəbbimiz, bizə dünyada da, axirətdə də gözəl nemətlər ver, bizi cəhənnəm əzabından qoru!” (əl-Bəqərə 201)”

Bundan sonra həmin şəxs bu duanı etdi və şəfa tapdı.” (Müslim, Zikr, 23; Tirmizi, Dəavat, 71/3487)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- xəstə bir bədəvini ziyarət etmişdi. Hər xəstəni ziyarət etdiyi zaman söylədiyi kimi onu da:

“*Allah kömək olsun, xəstəliyin günahlarına kəffarə olar inşa-lah!*” -buyuraraq təsəlli etdi. (Buxari, Təvhid 31)

Salman -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

“Mən xəstə ikən Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- məni ziyarət etməyə gəlmişdi. Çıxarkən:

“Ey Salman! Allah sıxıntılarını aparsın, günahlarını əfv etsin. Ölənə qədər dininə qüvvət, bədənində səhhət (sağlamlıq) versin!” -buyurdu.” (Heysəmi, II, 299)

Sad bin Əbi Vaqqas -radiyallahu anı- belə rəvayət edir:

“Vida Həccı olan ildə (Məkkədə) tutulduğum şiddətli bir xəstəliyə görə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- ziyarətimə gəldi. Ona:

“-Ya Rəsulallah! Gördüyün kimi çox narahatam. Mən imkanlı bir şəxsəm. Bir qızımdan başqa mirasçım da yoxdur. Malımın üçdə ikisini sədəqə olaraq paylayımmı?”-deyə soruşdum. Həzrət Peyğəmbər:

“-Xeyr!” -buyurdu.

“-Yarısını paylayımmı?”-dedim. Yenə:

“-Xeyr!” -buyurdu.

“-Bəs üçdə birinə nə deyirsən, ya Rəsulallah?” -deyə soruşdum.

“-Üçdə birini payla! Hətta o belə çoxdur. Mirasçılarının zəngin olması, onları möhtac qoyub xalqa əl açdırmaqdan xeyirlidir. Allah rızasını düşünərək xərcədiklərinin, hətta yemək yeyərkən xanımının ağzına qoyduğun loğmalara qədər hamısının mükafatını alacaqsan.” -buyurdu.”

“-Ya Rəsulallah! Yoldaşlarım gedəcək, mən burada qalacağammi? (Burada öləcəyəmmi?)” -deyə soruşdum.

“-Xeyr, sən burada qalmayacaqsan. Allah rızası üçün gözəl əməllər edərək yüksələcəksən. Allahdan umuram (ümid edirəm) ki, hələ uzun illər yaşayacaqsan, neçə-neçə insanlar (möminlər) səndən fayda, neçə-neçə insanlar (kafirlər) da zərər görəcəkdir...” -buyurdu. (Buxari, Cənaiz, 36, Vəsayə 2, Nəfaqat 1, Mərdə 16, Dəavat 43, Fəraiz 6; Müslim, Vəsiyyət 5)

Başqa bir rəvayətdə Həzrət Sad belə demişdir.

Xəstələndiyimdə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- məni ziyarət etdi və üç dəfə:

“*Rəbbim, Sada şəfa ver!*” -deyə dua etdi. (Müslim, Vəsəyə, 8)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- Həzrət Sadın bu xəstəliyə görə ölməyəcəyini, hələ neçə-neçə xidmətlər edəcəyini ifadə edərək daha bir möcüzə göstərmişdir. Çünki həqiqətən Sad –radiyallahu anı- bundan sonra 45 il yaşamış, islama və müsəlmanlara çox böyük xidmətlər göstərmiş, döyüşlərdə iştirak etmişdir.

Aişə -radiyallahu anı-dən rəvayət edildiyinə görə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- ailə fərdlərindən biri xəstələndiyində, sağ əli ilə xəstənin başını sıgallayar və belə dua edərdi:

“Ey bütün insanların Rəbbi olan Allahım! Bunun iztirabını apara-raq şəfa ver. Şəfanı verən yalnız Sənsən. Sənin şəfandan başqa şəfa yoxdur. Buna, heç bir xəstəlik izi qoymayacaq şəkildə şəfa ehsan et!” (Buxari, Mərdə 20, 38, 40; Müslim, Salam 46-49)

Əziz Peyğəmbərimiz xəstə olduğu vaxtda Cəbrail -əleyhissalam- gələrək:

“-Ey Məhəmməd, xəstələndinmi?” -deyə soruşdu. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- də:

“-*Bəli!*” -buyurdu. Cəbrail -əleyhissalam-:

“-Allahın adı ilə, səni narahat edən hər şeydən sənə oxuyaram. Hər nəfsin və ya həsəd edən hər gözün şərinə Allah sənə şəfa versin. Allahın adı ilə sənə oxuyuram.” -deyə dua etdi. (Müslim, Salam, 40)

Həzrət Əbu Bəkrin bu halı xəstə və dərdlilərə qayğı göstərməyin fəzilətinə olduğu gözəl bir misaldır:

Bir gün Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- əshabından yanında olanlara:

“-Aranızda bu gün kim oruçludur?” -deyə soruşdu. Həzrət Əbu Bəkr:

“-Mən oruçluyam, ya Rəsulallah!” -dedi. Peyğəmbərimiz:

“-Bu gün kim cənazə namazında iştirak etdi?” -buyurdu. Əbu Bəkr -radiyallahu anh-:

“-Mən, ya Rəsulallah!” -dedi. Əziz Peyğəmbərimiz:

“-Bu gün kim bir yoxsulu doyuzdurdu?” -deyə soruşdu. Həzrət Əbu Bəkr :

“-Mən, ya Rəsulallah!” -dedi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Bu gün bir xəstəni ziyarət edəniniz varmı?” -deyə soruşdu. Yəni Əbu Bəkr –radiyallahu anh-:

“-Mən etdim, ey Allahın Rəsulu! -dedi. Bundan sonra Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurdu:

“-Kim bu saleh əməllərin hamısını yerinə yetirərsə, o mütləq cənnətə girər.” (Müslim, Fəzailü-Səhabə, 12)

Həm namaz və oruc kimi fərdi, həm də cənazə namazı, yoxsulu doyuzdurmaq və xəstə ziyarəti kimi ictimai ibadətləri bir yerdə etmək, necə gözəl bir əxlaqdır. Allah təala, bəndələrinin belə olmasını arzu edir.

Qeys bin Həzim belə deyir:

Habbab bin Ərət xəstələnmişdi; ziyarətinə getdik. Bədəninə yeddi yerdən dağlamışdı. Bizə dedi ki:

“-Köhnə dostlarımız dünyaya qapılmadan köçüb getdilər. Biz isə o qədər çox var-dövlətə sahib olduq ki, qoyacaq yer tapa bilməyib torpağa basdırdıq. Əgər Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm- ölmək üçün dua etməyi qadağan etməsəydi, Allahdan canımı almasını istəyərdim.”

Başqa bir dəfə Habbabın yanına getdiyimizdə divar hörürdü. Bizə bunları dedi:

“-Müsəlman, Allah rızası üçün xərclədiyi hər şeydən savab qa-

zanır. Yalnız bu palçığa verdiklərindən əlinə bir şey keçməz (zəruri olanlar xaric).” (Buxari, Mərdə 19, Dəavat 30, Rıqaq 7, Təmənni 6; Müslim, Zikr 12; Tirmizi, Qiyamət 40; Nəsəi, Cənaiz 2)

Səid bin İlaqa deyir ki:

Həzrət Əli əlimi tutdu və:

“-Haydi səninlə Həsənin yanına gedib xəstə ziyarətində olaq!-dedi. Yanına gəldiyimizdə Əbu Musanı orada gördük. Həzrət Əli ona:

“-Ey Əbu Musa! Xəstəni ziyarət etmək üçün gəldin, yoxsa elə-belə yolüstü baş çəkmək üçün gəldin?” -deyə soruşdu. Əbu Musa:

“Xəstəni ziyarət etmək üçün gəldim.” -dedi. Bu sözdən sonra Həzrət Əli -radiyallahu anh- belə buyurdu:

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in belə buyurduğunu eşitdim:

“Bir müsəlman, xəstə olan bir müsəlman qardaşını səhər tezdən ziyarət etməyə gedərsə, yetmiş min mələk onun üçün səhərə qədər tövbə edər və həmin şəxs üçün cənnətdə yığılmış meyvələr də vardır.”
(Tirmizi, Cənaiz, 2/269, Əbu Davud, Cənaiz, 3; İbn Macə, Cənaiz, 2)

Rəbi bin Abdullah belə rəvayət edir:

Həzrət Həsən ilə birlikdə xəstə yatan Qatadənin ziyarətinə getdik. Həsən -radiyallahu anh- xəstənin baş tərəfində əyləşdi və onun əhvalını soruşdu. Sonra da ona belə dua etdi:

“Allahım, qəlbinə də, xəstəliyinə də şəfa ver!” (Buxari, əl-Ədəbu-l-Müfrəd, 537)

Yaşlı və iztirab çəkən bir xəstə, Məruf Kərhi həzrətlərinə qonaq olmuşdu. Biçarə adamın saçı tökülmüş, üzünün rəngi solmuşdu. Bədənində sanki bıçaq batırırdılar. Məruf Kərhi həzrətləri, bir döşək sərdi və xəstənin istirahətini təmin etdi.

Xəstə iztirabının şiddətindən inim-inim inildəyirdi. Gecə səhərə qədər özünün gözüne yuxu getmədiyi kimi, fəryadları ilə imkan vermirdi ki, ev əhlinin də gözüne yuxu getsin. Hələ üstəlik getdikcə narahatlığı artdı və ailə üzvlərinə əzab verməyə başladı. Nəhayət onun bu sərt xasiyyətinə və pis davranışına dözə bilməyən ailə üzvləri, bir-bir başqa yerə qaçmağa başladılar. Evdə, xəstə ilə Məruf Kərhi və xanımından başqa heç kim qalmadı.

Məruf Kərhi, gecələr də yatmır, bu tərs xəstənin ehtiyaclarını qarşılamak, ona xidmət edə bilmək üçün əlindən gələni edirdi. Ancaq bir gün yuxusuzluğu dözülməz həddə çatdı və qeyri-ixtiyari mürgüyə getdi. Onun yatdığını görən qafil xəstə də, ona şəfqət və mərhəmətlə qucaq açan bu saleh insana təşəkkür etmək yerinə acıq edir və öz-özünə:

“-Bu necə bir dərvişdir!.. Onsuz da belələrinin zahirdə adları-sanları var; həqiqətdə isə riyakardılar. Hər işləri özlərini göstərməkdən ibarətdir. Bunların zahirləri təmiz, batinləri kirlidir. Başqalarına təqvanı əmr edirlər, özləri isə etməzlər. Bax elə bu adam da mənim halımı düşünmədən yatır. Öz qarnını doyurub yatan bir adam, səhərə qədər gözüni qırpmayan xəstənin halından nə anlayar!” -deyə deyirdi.

Məruf Kərhi eşitdiyi bu nalayiq sözlərə də səbir etdi və özünü eşitməməzliyə vurdu. Lakin səbri tükənən xanımı da artıq dözməyib Məruf Kərhiyə bunları dedi:

“-Bu insafsızın nələr dediyini eşitdiniz. Artıq bəsdir, onu bu evdə saxlaya bilmərik. Bizə bundan da artıq əziyyət verməsinə və sizi incitməsinə icazə verə bilmərəm. Deyin buradan getsin və başqa bir yerdə başına çarə axtarsın. Yaxşılıq, qiymət bilənə edilir. Nankorlara yaxşılıq etmək, pislikdir. Onları daha da azğınlaşdırır. Nankor adamın başının altına yastıq qoyulmaz. Belə zalım insanların başları daşa dəyməlidir!”

Xanımının bu sözlərini sakitcə dinləyən Məruf Kərhi həzrətləri, təbəssüm edərək belə buyurdu:

“-Ay xanım! Onun dediyi sözlər səni niyə incidir ki?.. Qışqırırsa,

mənə qışqırır, hörmətsizlik edirsə, mənə qarşı edir. Onun naxoş görünən sözləri, mənə xoş gəlir. Görürsən ki, o daimi bir iztirab içindədir. Görmürsən, zavallı bir nəfəs belə ala bilmir?!.. Həm də bunu bilməliyənsə ki, əsl şəfqət və mərhəmət belə insanların əziyyətinə qatlana bilməkdir.

Ubeydullah Əhrar həzrətləri, Allah təalanın lütfü ilə böyük bir sərvətə sahib olmuşdu. Belə ki, təsərrüfatında minlərlə adam işləyirdi. Lakin buna baxmayaraq bu mübarək insan xidmət etməkdən geri qalmırdı. Mənəvi kamillik yolunda tanıdığı və tanımadığı hər kəsə böyük bir şəfqətlə xidmət edirdi. Özü bu xidmətindən birini belə rəvayət edir:

“Səmərqənddə Mövlana Qütbiddin mədrəsəsindəki dörd xəstəyə xidmət edirdim. Xəstəlikləri ağır olduğuna görə yataqlarını batırırdılar. Mən də əllərimlə yuyub, paltarlarını geyindirirdim. Həmişə xidmətlərində olduğum üçün xəstəlikləri mənə də sirayət etdi və yataq xəstəsi oldum. Lakin o halımla belə, səhənglərlə su gətirib xəstələrin altlarını təmizləməyə, paltarlarını yumağa davam etdim.”

Haqq dostu Mahmud Sami Ramazanoğlu həzrətləri də, eyni şəkildə yataq xəstəsi olan Cidə müftüsü Hüseyn bəyə bir il şəxsən özü xidmət etmişdir.

Allah dostlarını məhz böyük edən, bu gözəl xislətləridir. Onlar daim yalnızların, kimsəsizlərin ətrafında gəzir və heç kimin getmədiyi dükanlardan alış-veriş edirlər.

Haqq aşiqi Hacı Musa -qüddisə sirruh- sanki mərhəmət mayası ilə yoğrulmuş səlim bir fitrətə sahib idi. Fəqir-füqəranın xəstələri üçün açılmasına vəsilə olduğu Hüdai klinikasında taqəti yerində olub əməli olaraq şəxsən xidmət edə bilmədiyinə görə təəssüf edir və böyük həvəslə:

“-Taqətim çatsaydı, xəstələrə şəxsən özüm gedib xidmət edərdim”-deyərdi.

Həmin mərhəmət hissi ilə:

“Kimsəsizlərə qanad gərməli və onlara xidmət etməliyik. Əks halda Haqqın dərgahında məsuliyyət daşıyıyıq.” -deyərək yaxınları ilə birlikdə qurduğu Hüdaiyi Qocalar evi də, onun geniş şəfqətinin təzahürü idi.

Qərbli səyyah Hunkenin, müsəlman xəstəxanasında yatan bir gəncin atasına yazdığı məktubdan götürdüyü bu hissələr, müsəlmanların xəstə və dərdlilərə qarşı həssaslığını çox ibrətli şəkildə göstərir:

“Atacan! Mənim pula ehtiyacım olub-olmadığını soruşursan. Xəstəxanadan sağalıb çıxsam, mənə bir dəst yeni paltar və dərhal işə başlamaq məcburiyyətində qalmayım deyə beş qızıl sikkə verəcəklər. Ona görə də mal-heyvan satmağına ehtiyac yoxdur.

Buradan çıxmaq istəmirəm. Yataqlar yumşaq, yorğan-döşəyin üzü ağappaq və hər otaqda su kranı vardı. Soyuq gecələrdə bütün otaqlar qızdırılır və bizi müalicə edən insanlar olduqca mərhəmətli insanlardı. Demək olar ki, mədəsi həzm edən insanlara hər gün toyuq və qoyun qızartması verilir. Qonşum ləziz döş ətindən bir neçə gün də dada bilmək üçün, düz bir həftə boyunca sanki yaxşı deyilmiş kimi özünü aparırdı. Lakin baş həkim şübhələndi və səhhətinin dəlili olaraq bütöv bir çorəklə toyuğu yeməyinə icazə verdikdən sonra, onu evinə göndərdi. Məhz mənim də son qızardılmış toyuğum qarşıma qoyulmadan əvvəl dərhal gəl!..”

Bir sözlə, Allahın bəndələrinə edilən ixlaslı xidmətlər, Allahın rızasını cəlb edərək böyük mükafatlara vəsilə olur. Bu baxımdan xüsusilə cəmiyyətdəki qəlbi sınıq və dərqli insanları ziyarət edib onların ehtiyacları ilə məşğul olmaq çox mühüm bir vəzifə və məsuliyyətdir.

Unudulmamalıdır ki, qəlbi sınıq və möhtac insanların yerində biz də ola bilərdik. Ona görə də xəstə, qəlbi sınıq, qərib, kimsəsiz, möhtac və ac insanların qayğısına qalmaq, Rəbbimizə qarşı şükür borcumuzdur. Əlimizdəki imkanları möhtaclarla bölməliyik ki, şad və xoşbəxt etdiyimiz könüllər dünyada ruhaniyyətimiz, axirətdə imdadımız, cənnətdə səadətimiz olsun.

ç. Möhtaca, borcluya və yolda qalana yardım etmək

Allah təala bu aləmi imtahan etmək məqsədilə və insanları da bir çox hikmətlərə bağlı olaraq müxtəlif səviyyələrdə yaratmışdır. Qurani-Kərim ayələrində belə buyrulur:

“(Ya Rəsulum!) Məgər sən Rəbbinin mərhəmətini (peyğəmbərliyini) onların paylaşdırırlar?! Dünyada onların dola-nacaqlarını (keçinəcəklərini) öz aralarında Biz bölüşdürdük. Bir-birlərinə iş gördürsünlər deyə, bə’zilərinin dərəcələrini digərlərindən üstün tutduq. Sən Rəbbinin mərhəməti onların yığdıqlarından (dünya malından) daha yaxşıdır!” (əz-Zuxruf, 32)

Ona görə də maddi imkanı olanlar, bu “ilahi-təqdiri” yaxşı idrak edərək ehtiyac sahiblərinə qarşı biganə olmamalı, böyük bir ibadət vəcdi ilə onlara yardım etməlidir.

Allah təala Qurani-Kərimdə ən çox “Rəhman” (çox mərhəmət edən) mübarək adını tələq edir. Mərhəmət səndə olanı, olmayana ikram etməkdir. Başqa bir ifadə ilə mərhəmət başqalarının məhrum olduğu şeyləri qarşılamaq məqsədilə, onların yardımına can atmaqdır. Bu səbəbdən imanın ləzzəti mərhəmətlə hiss edilir. Mərhəmətin meyvəsi isə möhtacların dərdlərinə şərik ola bilməkdir.

Möhtaca, borcluya və yolda qalana yardım etmək, islamın mühüm insani qaydalarından biridir. Zəruri ehtiyaclarını qarşılaya bilmədiyi üçün borclu vəziyyətə düşən insanlara yardım etmək dinimizin əmr etdiyi əl-əmlul bir prinsipdir. Bu yardım borc verənin borc alana möhlət verməsi, borcunun bir qismini və ya hamısını bağışlaması, ya da başqa bir adamın borcluya yardım etməsi şəklində ola bilər.

Digər ehtiyac sahiblərinə də imkan daxilində hər cür dəstək olmaq, müsəlmanların şüarıdır. Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və sələm- bir dəfə:

“-Sədəqə vermək hər bir müsəlmanın vəzifəsidir.” -buyurmuş və səhabeyi-kiram:

“-Sədəqə verəcək bir şey tapa bilməsə necə?” -dedilər.

“*Fəhləlik edərək həm özünə faydalı olar, həm də sədəqə edər.*” -buyurdu.

“-Buna gücü çatmazsa (və ya iş tapa bilməzsə)?” -dedilər.

“*-Darda qalana, ehtiyac sahibinə yardım edər.*” -buyurdu.

“-Buna da gücü çatmazsa?” -dedilər.

“*-Yaxşılıq etməyi tövsiyə edər.*” -buyurdu.

“-Bunu da edə bilməzsə?” -dedilər.

“*-Pislik etməkdən uzaq durar. Bu da onun üçün sədəqədir.*” -buyurdu. (Buxari, Zəkat 30, Ədəb 33; Müslim, Zəkat 55)

Yəni müsəlman istənilən halda din qardaşına yardımçı olar. Hər kəs özünə görə bir infaq imkanı əldə edə bilər.

Var-dövlət ilə ediləcək yardımlar xüsusunda Allah təala belə buyurur:

“(Ya Rəsulum!) **Səndən** (Allah yolunda) **nə verəcəkləri haqqında soruşanlara söylə:** (Malınızdan) **verəcəyiniz şey atanaya, (yoxsul) qohumlara, yetimlərə, miskinlərə və (pulu qurtaran) müsafirə (yolçulara) məxsusdur...**” (əl-Bəqərə, 215)

“**Qohum-əqrabaya da, miskinə də,** (pulu qurtarıb yolda qalan) **müsafirə də haqqını ver. Eyni zamanda** (mal-dövlətini əbəsi yerə) **sağa-sola da səpələmə!**” (əl-İsra, 26)

Müsəlman, yalnız Allah rizası üçün mömin qardaşlarının sıxıntısını qarşılamağı qarşısına məqsəd qoymalıdır. Belə insanlar haqqında hədisi-şərifdə müjdə verilir:

“*Bir adam, bir möminin dünya sıxıntılarından birini həll edərsə, Allah da qiyamət günündə həmin möminin sıxıntılarında birini hiss edər. Bir adam darda qalana asanlıq göstərsə, Allah təala da ona dünya və axirətdə asanlıq göstərər. Bir adam, bir müsəlmanın eyibini örtərsə, Allah da onun dünya və axirətdəki eyiblərini örtər. Mömin bəndə, din qardaşının yardımında olduğu müddət ərzində, Allah təala da həmin bəndənin yardımında olar... Əməlinin geridə qoydu-*

ğü şəxsi, nəşəbi irəli apara bilməz.” (Müslim, Zikr, 38; İbn Macə, Müqəddimə, 17)

Darda qalmış möhtaca borc vermək mühüm və fəzilətli bir əməldir. Əziz Peyğəmbərimiz belə buyurmuşdur:

“Merac gecəsində cənnətin qapısı üzərində bu ibarənin yazılmış olduğunu gördüm:

“Sədəqə, on misli ilə mükafatlandırılacaqdır. Borc verilən pul isə on səkkiz misli ilə...” Mən:

“-Ey Cəbrail! Borc verilən şey, nəyə görə sədəqədən daha üstün sayılır?” -deyə soruşdum. Cəbrail -əleyhissalam:-

“Çünki yoxsul, (əksər hallarda) yanında az-çox pul olduğu halda sədəqə istəyir. Borc istəyən isə, ehtiyacı olduğuna görə istəyir.” -cavabını verdi.” (İbn Macə, Sadaqat, 19)

Bununla yanaşı borclulara əlindən gəlindiyi qədər asanlıq göstərilməli; xüsusilə borclu səmimi şəkildə ödəməyə çalışdığı halda, borcunu ödəyə bilmirsə, ona möhlət verilməlidir. Allah təala belə buyurur:

Əgər sizə borclu olan şəxs çətin vəziyyətdə olarsa, ona vəziyyəti yaxşılaşdırmağa qədər möhlət verin! Əgər bilmək istəyirsinizsə, (borcu) ona sədəqə olaraq bağışlamağınız daha yaxşıdır!” (əl-Bəqərə, 280)

Hədisi-şəriflərdə belə buyurulur:

“Kim bir borcluya möhlət verərsə, hər gün üçün bir sədəqə savabı qazanar. Kim onun borcunu vaxtı çatdıqdan sonra gecikdirərsə, gecikdirdiyi müddət ərzində hər keçən gün üçün (alacağı mal qədər) sədəqə yazılar.” (İbn Macə, Sadaqat, 14)

“Satarkən, alarkən və borcunu istəyərkən asanlıq göstərən kim-səyə Allah Rəhmət etsin.” (Buxari, Büyu, 16; İbn Macə, Ticarət, 28)

“Allah təala sizdən əvvəlki ümmətlərdən bir nəfəri bağışladı. Çünki o satdığında və aldığında asanlaşdırır və borcludan borcunu istəyərkən asanlıq göstərməyi üstün tuturdu.” (Tirmizi, Büyu, 75/1320; Nəsəi, Büyu, 10; İbn Macə, Ticarət, 28)

“Allah təalan tərəfindən qiyamət gününün sıxıntılarından qurtarılmasını istəyən şəxs, borcunu ödəməyə nə möhlət versin və ya borcunun bir hissəsini bağışlasın.” (Müslim, Musaqat, 32; Əhməd, II, 23)

Lakin borclu da bu yaxşılıqdan sui-istifadə etməməlidir. O da səmimi olaraq borcunu ödəmək və çalışmaq niyyətində olmalıdır. Əks halda cəmiyyətdəki yaxşılıq hisslərini söndürər və bir çox insanın zərərə uğramasına səbəb olar. Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurmuşdur:

“Şübhəsiz sizin xeyirliniz, borcunu ən gözəl şəkildə ödəyəndir.”

(Buxari, Havalat 1, 2, İstiqraz 12)

İmam Rəbbani qüddisə-sirruh da belə deyir:

“-Borcundan bir quruşunu sahibinə verməyin, çoxlu sayda qızıl sədəqə verməyindən daha xeyirlidir.”

Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm- əshabının bütün sıxıntı və dərdləri ilə maraqlanır, əlindən gələn yardımı edirdi. İmkani olduğunda, borclu halda ölənlərin borcunu ödəyir, aləllərini sıxıntıdan qurtarırdı. Bir dəfə belə buyurmuşdu:

*“Mən, hər möminə doğurdan da dünya və axirətdə insanların ən yaxınıyam. İstəyirsinizsə bu ayəni oxuyun: **“Peyğəmbər möminlərə onların öz nəfslərindən daha yaxındır...”*** (əl-Əhzab, 6) *Hansı mömin vəfat edərsə və geridə bir var-dölət qoyarsa varisləri onu alsınlar. Borc və ya baxıma möhtac bir adam qoyub gedərsə, o da mənim yanıma gəlsin, mən onun mövlasıyam (himayədarı və yardımçıyıyam).*” (Buxari, Təfsir 33/1, Kəfəlet 5, Fəraiz 4, 15, 25; Müslim, Fəraiz 14)

Ümumiyyətlə möhtaqlara, yolda qalanlara, borclulara qol-qanad gərib onlara sahib çıxmaq Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm-in şəxsən özünün örnək şəxsiyyəti ilə ümmətinə öyrətdiyi mühüm nəbəvi əxlaq təzahürüdür. Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm-in əxlaqı ilə əxlaqlanmaq isə, ona ümmət olub məhşərdə onun Həmd bayrağı altında toplanmaq və uca şəfatinə nail olmaq istəyən hər möminin ən ümdə vəzifəsidir.

Fəzilət nümunələri

Cahiliyyə dövründə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in bəyəndiyi və toplantılarında iştirak etdiyi yeganə cəmiyyət “Xilful-Fudul”dur. Çünki bu, bir ədalət cəmiyyəti idi. Zülm və haqsızlığa mane olmaq, yolda qalmışa və möhtaca yardım etmək üçün təsis edilmişdi. İlk dəfə, çətin vəziyyətdə qalan və borcunu ala bilməyən qərrib bir tacirin haqqını müdafiə etmək məqsədilə qurulmuş və bu minvalla xidmətinə davam etmişdir.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- peyğəmbərlikdən sonra bu cəmiyyət haqqında belə buyurmuşdur:

“Abdullah bin Cüdanın evində əmilərimlə birlikdə Xilful-fudul”da iştirak etdim. Həmin məclisdən o qədər məmnun oldum ki, onun qarşılığında mənə qızıl dəvələr (yəni ən qiymətli dünya malı) verilsə, bir o qədər sevinməzdim. Həmin müqaviləyə indi də çağırılsam yenə gedib iştirak edərdəm.” (İbn Kəsir, əl-Bidayə, II, 295; Əhməd, I, 190, 193)

Aişə -radiyallahu anha- belə demişdir:

“Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bir-birilə savaşan iki nəfərin qapının qarşısında qışqırıb-bağırdıqlarını eşitdi.

Borclu adam, borc sahibindən borcunun bir qismini bağışlamasını və ona qarşı anlayışlı davranmasını istəyirdi. Borc sahibi isə:

“-Allaha and olsun bağışlamayacağam!” -deyirdi. Onların yanına gələn Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Haradadır o yaxşılıq etməyəcəyəm deyə and içən?” -deyə soruşdu. Borc sahibi:

“-Burdayam, ey Allahın Rəsulu! Necə istəyirsə elə olsun!” -dedi.” (Buxari, Sülh, 10; Müslim, Məsəqat, 19)

Cabir bin Abdullah -radiyallahu anha-ın rəvayət etdiyinə görə, atası şəhid olduğu zaman bir yəhudiyə otuz vesk borcu qalmışdı. Həzrət Cabir, yəhudidən borcunu ödəmək üçün bir az möhlət istədi, ancaq

yəhudi qəbul etmədi. Həzrət Cabir, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanına gedərək yəhudi ilə onun arasında vasitəçi olmasını istədi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-, bu otuz versklik borcun əvəzində bir xurmalığın meyvəsini alması üçün yəhudi ilə söhbət etdi. Lakin o, yenə təklifi qəbul etmədi. Bundan sonra Allah Rəsulu xurmalığa girdi və içində bir az gəzdi. Sonra Həzrət Cabirə:

“-Xurmanı topla və ona olan borcunu ödə!” -buyurdu.

Cabir -radiyallahu anh- xurmanı yığdı və yəhudiyə otuz vesk borcunu ödədi. On yeddi vesk xurma da artıq qaldı. Hadisəni Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-ə xəbər vermək üçün onun yanına gəldi. Əziz Peyğəmbərimiz əsr namazını qılırdı. Namazı bitirdikdən sonra Həzrət Cabir, artıq qalan xurmanı ona bildirdi. Peyğəmbərimiz:

“-Bunu Ömər bin Xəttaba xəbər ver!” -buyurdu. Cabir -radiyallahu anh- da gedib ona dedi. Həzrət Ömər:

“-Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bağın içində gəzməyə başlayınca, mən xurmanın bərəkətlənəcəyini başa düşmüşdüm.” -dedi. (Buxari, İstiqraz, 9)

İslam ordusu Zatur-Rıqa savaşından qayıdırdı. Cabir -radiyallahu anh-, dövəsi zəif olduğu üçün yoldaşlarından geri qalırdı. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- onun yanına gəldi və:

“-Ey Cabir! Sən niyə geridə qalırsan?” -deyə soruşdu. Cabir -radiyallahu anh-, məsələni izah etdikdən sonra Peyğəmbərimiz bir dəyənək alaraq dövəyə bir neçə dəfə astadan toxundurdu. Dövə, Allah Rəsulunun dövəsi ilə yarışa biləcək hala gəldi.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- yolda Həzrət Cabirlə söhbət etməyə başladı. Onun yeni evləndiyini və buna görə də çox borcu olduğunu öyrənən Allah Rəsulu, Cabirə əlində var-dövlət olaraq nəyin olduğunu soruşdu. O da yalnız bir dövəsinin olduğunu dedi. Bundan sonra Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-, onu borcdan qurtarmaq üçün dövəsini satmasını istədi. Həzrət Cabir -radiyallahu anh-, Mədinəyə çatana qədər minmək şərtilə dövəni satdı. Mədinəyə çatdıqdan sonra dövəni təslim etmək üçün Rəsulullah -səllallahu

əleyhi və səlləm-in yanına getdi. Həmin vaxt onu sevindirən və digər insanları da təəccübləndirən ülvî bir davranışla qarşılaşdı. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- dəvənin pulunu ödədi və dəvəni də ona hədiyyə etdi. (Buxari, Cihad 49, Büyü 34; Müslim, Musaqat 109)

Cabir -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

“Allah Rəsulu, dəvənin pulunu ödəyib dəvəni də mənə hədiyyə etdiyi zaman, tanış bir yəhudiyə rast gəldim. Bu hadisəni ona danışdım və yəhudi təəccüblə:

“-Deməli dəvənin pulunu verdi, sonra da onu sənə hədiyyə etdi hə?!” -dedi və bu sözünü bir neçə dəfə təkrarladı. Mən də hər dəfə-sində; “-Bəli!” -dedim.” (Əhməd, III, 303)

Ənəs -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- çox mərhəmətli bir insan idi. Yanına gedib ehtiyacını ərz edən hər kəsi mütləq məmnun edərdi. Ondan bir şey istənilədikdə yanında varsa dərhal verərdi. Əgər yanında verə biləcəyi bir şeyi yoxdursa söz verib yenə möhtacı məmnun edərdi.

Bir gün iqamə oxunduqdan sonra bir bədəvi gələrək onun əbasından tutdu və:

“-Bir az ehtiyacım qaldı, qorxuram ki, onu unudam, bu səbəbdən işimi indi həll etmək istəyirəm.” -dedi.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- ehtiyacını qarşılayana qədər onunla bir yerdə ayaq üstə gözlədi. Ehtiyacını qarşıladıqdan sonra qayıdıb namazını qıldı. (əl-Ədəbu-l-Müfrəd, 278)

İbn Abbas -radiyallahu anh- rəvayət edir:

“Bir nəfər, ona on dinar borcu olan adamdan əl çəkmir və:

“-Sən bunu ödəyəne və ya bir nəfər zəmanət verəne qədər səndən əl çəkməyəcəm.” -deyirdi.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- həmin borcu öz üzərinə götürdü və borclu üçün bir ay möhlət istədi. Adam, verilən müddət ərzində müəyyən bir miqdarda xam qızıl (külçəsi) ilə Allah Rəsulunun yanına gəldi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Bu qızılı haradan tapdın?” -deyə soruşdu. Həmin şəxs:

“-Mədəndən.” -dedi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Bizim ona ehtiyacımız yoxdur, onda xeyir yoxdur.” -buyurdu və borcu adamın yerinə ödədi. (Əbu Davud, Büyu, 2/3328; İbn Macə, Sadaqat, 9)

Allah Rəsulunun, borclunun mədəndən tapdığı qızılı qəbul etməməsi, yalnız Allah Rəsulunun bildiyi xüsusi bir səbəblə olmuşdur. Yoxsa ki, bu davranış mədəndən tapılan qızılı əldə edib onu istifadə etməyin qadağan edildiyi mənasına gəlməz. Və ya Həzrət Peyğəmbərin vəkil olduğu borc, istifadə edilən sikkə şəklindəki qızıl idi. Adamın gətirdiyi isə, xam qızıl idi və Rəsulullahın əlində onu emal edəcək imkan yox idi.

Cabir -radiyallahu an- belə demişdir:

“Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- səfərdə olarkən arxada gedir, əziyyət çəkən zəiflərə yardım edir, onları tərkinə mindirir və onlara dua edərdi.” (Əbu Davud, Cihad, 94/2639)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- borclulara yardım edən bir nəfərin əldə etdiyi mükafatı belə xəbər vermişdir:

“Sizdən əvvəl yaşamış bir nəfərin canını almaq üçün mələk gəlmiş və ondan soruşmuş:

“-Xeyirxah bir əməl etdinmi?” Həmin şəxs:

“-Bilmirəm” -deyə cavab verdi. Ondan təkrar soruşdu:

“-Hələ bir az düşün (bəlkə xatırlayarsan).” Həmin şəxs:

“-Bir şey xatırlamıram, ancaq dünyada ikən insanlarla alış-

veriş edərdim. Bu işlərimdə varlıya ödəmək müddətini uzadır, kasıba da (pulunu ödəməkdə anlayış göstərir və bəzi əskikliklərini bağışlamaqla) asanlıq göstərirdim.” -dedi.

Allah təala, onu (bu yaxşılığına görə) cənnətinə qoydu.” (Buxari, Büyu, 17-18; Müslim, Musaqqat, 26-31)

Başqa bir rəvayətdə də belə buyurulur:

“İnsanlara borc pul verən bir adam var idi. O, xidməçisinə belə deyirdi:

“-Darda qalmış bir kasıbın yanına getdiyində onu bağışla; umulur ki, Allah da bizim günahlarımızı bağışlayar.”

Nəhayət həmin şəxs Allaha qovuşdu və Allah təala onu bağışladı.” (Buxari, Ənbiya, 54; Müslim, Musaqqat, 31)

Bir nəfər Abdullah bin Ömər -radiyallahu anı-ın yanına gələrək:

“-Mən bir adama borc verdim və verdiyimdən daha artığını mənə qaytarmasını şərt qoydum.” -dedi. Abdullah -radiyallahu anı-:

“-Bu faiz sayılır.” -dedi. Həmin adam:

“-Mənə nə etməyimi əmr edirsən?” -deyincə İbn Ömər həzrətləri belə dedi:

“-Borc vermək üç şəkildə olur:

1. Allah rızası üçün borc verərsənsə Allah səndən razı olar, sənə savab verər.

2. Yoldaşını razı salmaq üçün borc verərsən. O zaman da yoldaşın səndən məmnun olar.

3. Halal malınla haram mal almaq üçün borc verərsən ki, bu da faiz sayılır. (Yəni borc verdiyin adamdan malını artıqlaması ilə istəyərək faiz almış, beləliklə halal malına haram qarışdırmış və onu kirlətmış olarsan.)

Həmin adam təkrar:

“-O zaman, mənə nə etməyimi əmr edirsən?” -dediyində Abdul-lah -radiyallahu anh- belə cavab verdi:

“-(Artıqlaması ilə vermək şərtini yazdığın) səhifəni cırmağın (yəni faiz şərtini ləğv etməyini) tövsiyə edirəm. Sənə, verdiyin qədər ödəyərsə, onu qəbul et. Sənin verdiyindən daha az gətirərsə, onu qəbul etdiyin təqdirdə əcr və savab qazanarsan. Əgər sən istəmədən öz istəyi ilə verdiyindən daha artığını gətirərsə, bu da sənə təşəkkür olar. Ona möhlət verməyinin əcrini və savabını da ayrıca olaraq alarsan.” (Muvatta, Büyu, 92)

Mövlana -qüddisə sirruh- ehtiyacı olana və yolda qalana yardım etməyin əhəmiyyətini belə rəvayət edir:

“Böyük pir Bəyazid Bistami həcc və ümrə ziyarətini yerinə yetirmək üçün Məkkəyə tərəf sürətlə gedirdi. Hər getdiyi şəhərdə mə-nəvi mərtəbəsi yüksək insanları axtarır;

“-Bu bölgədə bəsirət sahibi kim var?” -deyə rast gəldiyi hər kəs-dən soruşurdu.

Çünki haraya gedirsə getsin, əvvəlcə Haqq dostlarını tapmağın zəruri olduğuna inanırdı. Belə ki, Allah təala da:

“...Əgər bilmirsinizsə, zikr (kitab, elm) əhlindən soruşun!” (ən-Nəhl, 43; əl-Ənbiya, 7) buyurmuşdur.

Musa -əleyhissalam- belə, lədün elminə sahib Xızırı ziyarət et-məklə əmr edilmişdi.

Bəyazid, ay kimi bədrələnmiş uzun boylu bir pir gördü. Belə ki, onda vəlilərin ruhaniyyəti var idi. Gözləri dünyaya kor, qəlbi isə günəş kimi idi. Bəyazid, həmin pirin qarşısında oturdu. Pir ona:

“-Ey Bəyazid, hara gedirsən? Qüribət aşyasını (dünya malını) ha-yana daşıyırsan?” -deyə soruşdu. Bəyazid də:

“-Həccə getmək niyyətindəyəm; iki yüz dirhəm də pulum var...” -dedi. Pir, Bəyazidə dedi ki:

“-Ey Bəyazid! O dünya malının bir miqdarını Allah yolundakı

möhtaclara, qəriblərə və biçarələrə payla! Onların könüllərinə gir ki; ruhunun üfüyü açılsın! İlk öncə könlünə həcc etdir! Ondan sonra incə bir könül ilə mübarək həcc səfərinə davam et!..

Çünki Kəbə, Allahın xaneyi-birri, yəni ziyarət edilməsi fərz və savabı vacib olan Beytidir (evidir). Lakin insanın qəlbi sirr xəzinəsidir.

Kəbə, Azər oğlu İbrahimin binasıdır. Könül isə, Cəlil və Əkbər olan Allahın nəzərgahıdır.

Əgər səndə bəsirət varsa, (öncə) könül Kəbəsini təvaf et! Torpaqdan inşa edilmiş Kəbənin əsl mənası könlüdür.

Allah təala görünən, məlum Kəbəni təvaf etməyi, çirkinlikdən arınmış, pak hala gəlmiş bir könül Kəbəsi əldə edəsən deyər sənə fərz buyurmuşdur.”

Bunu da yaxşı bil ki, sən Allahın nəzərgahı olan bir könülü incidərsənsə və ya qırarsansa, Kəbəyə ayaqyalın da getsən, qazandığın savab, qəlb qırmağının günahına üstün gələ bilməz.

Sən varını-yoxunu, mal-dövlətini ver, bir könül əldə et! Elə bir könül ki, məzardakı o qaranlıq gecədə sənə nur saçsın!

Allahın hüsuruna qızıl dolu minlərcə kisə çıxarsan da, Allah təala:

“Bizə bir şey gətirmək istəyirsənsə, qazanılmış bir könül gətir! Çünki qızıl və gümüşün Bizim üçün heç bir mənası yoxdur. Əgər Bizi və rizamızı istəyirsənsə, bunun yalnız bir könül qazanmağa bağlı olduğunu unutma!..” -buyurur.

Haqqın nurunun insandakı təcəllasını görmək üçün qəlb gözün tam şəkildə açılsın!..”

Bəyazid, pirin bu nəsihətlərini qavradı. Könlü söhbət və mərhəmətin əsrarından bir pay aldı. Sevinc və vəcd içində həcc səfərinə davam etdi.”

Dərdlilərin yanında olmaq, cəmiyyətdəki qanadı qırıq quş kimi xidmət və mərhəmətə möhtac olanları sevindirmək, borc və səyahət

səbəbilə darda qalanlara yardım etmək kimi ictimai ibadətlər kamil insan xarakteri qazanmağın ən mühüm vəsilələrindədir. Kamil bir mömin Xalığın nəzəri ilə məxluqata baxdığı üçün ilahi əxlaqa bürünür və daima ehtiyac sahiblərinin yardımına cəsarət tapar.

Əhməd ər-Rufai həzrətləri hər gördüyü şəxsə salam verirdi. Bir kənd və ya qəsəbədə birinin xəstə olduğunu eşitsə, ilk fürsətdə ziyarətinə gedərdi. Səfər zamanı qarşılaşdığı korların əlindən tutar və gedəcəkləri yerə qədər aparardı. Yaşlı bir adamla qarşılaşsa, əlindəki yükünə yardım edər və ətrafındakı dostlarına Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in bu hədisi-şərifini ilə nəsihət edərdi:

“Kim yaşlı bir adama hörmət və kömək edərsə, Allah təala da ona, qocalığında hörmət və xidmət edəcək bir şəxs ehsan (nəsihət) edər.” (Tirmizi, Birr, 75/2022)

Şəhərdən kənara etdiyi səyahətlərdən qayıdarkən, meşəyə gedərək odun kəsər və ulağına yükləyərək şəhərə gətirər; bu odunları dullara, kimsəsizlərə, kasıb və möhtaqlara paylayardı.

Ruhi xəstələrə və şikəst insanlara yardım edər, paltarlarını təmizləyər, onlarla oturub söhbət edər, yeməklərini öz əlləri ilə yedizdirərdi. Sonra da onlardan dua etmələrini istəyərdi. Müridlərinə də:

“-Belə acizləri ziyarət, müstəhəb deyil, vacibdir!..” -deyərdi.

Bir gün oyun oynayan uşaqların yanından keçirdi. Bir neçə uşaq, Əhməd ər-Rufainin mənəvi heybətindən qorxub qaçdı. Həzrət PİR dərhal onların arxasınca getdi və böyük bir şəfqət və məhəbbətlə onları bağrına basıb könüllərini fəth etdi və:

“-Balalarım! Görürsünüz ki, mən də aciz bir bəndəyəm! Sizi təlaşlandırdımsa, haqqınızı halal edin!” -dedi.

Cənubi Albanyada kasıb bir qadın var idi. Bir qış günündə zavallı bir uşağın halına dözməyərək ona bir cüt köhnə ayaqqabı verdi.

Zaman gəldi bu uşaq Osmanlı sarayına daxil oldu. Orada yüksəldi və Ayaz Paşa adı ilə məşhur oldu.

Lakin Ayaz Paşa keçmiş günlərini unutmamış və həmin köhnə ayaqqabılarını da bir yerdə gizləmişdi. Paşa olduqdan sonra bu ayaqqabıların içini qızılla doldurdu və təşəkkür etmək məqsədilə həmin qadına göndərdi. (İlber Ortaylı, Osmanlıyı yenidən kəşf etmək, səh. 30)

Bu misal, möhtaca yardım etməyin dünyəvi faydasını göstərir. Kim bilir axirətdəki faydası nə olacaqdır?!

Alasonyalı Hacı Camal Öyüd bəyin, ehtiyacı olana yardım etməklə əlaqədar olduqca ibrətli bir xatirəsi vardır:

Qış mövsümündə axşam çağı küçədən bir qatıq satan keçir. Qızına qatıq alımmı?-deyə soruşur. Qızı evdə qatıq olduğunu və qatığa ehtiyacları olmadığını deyir. Bir azdan qatıq satan yenə təkrar; “Qatıq alan varmı?” -deyərək küçədən keçir. Camal Öyüd bəy yenidən soruşur və qızı eyni cavabı verir. Hadisə bir daha təkrarlanınca qızı dözməyib soruşur:

“-Atacan, ehtiyacımız olmadığını demişdim. Niyə bu qədər ısrar edirsiniz?”

Camal bəyin cavabı həssas qəlbli bir mömin könlünün gözəlliyini əks etdirir:

“-Qızım, adamın ehtiyacı olmasa, axşam vaxtı, bu soyuqda-qıyamətdə niyə bu qədər aşağı-yuxarı gəzsin. Gəl biz bu qatığı ala, zavallı evinə getsin. Sən necə də olsa qatığı işlədərsən. Beləliklə bəlkə bu insanın ehtiyacı qarşılanmış olar...”

Xülasə, bizim onların yerində, onların da bizim yerimizdə ola biləcəyimizi düşünərək daima möhtaqlara yardım etməli, Allahın rızasını qazanmağın yollarını axtarmalıyıq.

Yunus Əmrə həzrətləri xeyirxah əməllər görməyin və yoxullara kiçik də olsa yardım etməyin qarşılığını nə gözəl ifadə edir:

Doğru yola girdin isə

Ər ətəyin tutdun isə

Bir xeyir də etdin isə

Birinə mindir az deyil

*Bir misgini gördün isə
 Bir əskicə verdin isə
 Yarın anda sənə gələ
 Haqq libasın biçmiş kimi*

Digər yandan, borc vermək fəzilətini də yaşatmaq məcburiyyə-tindəyik. Sabah əbədi qalacağımız yerə köçdüyümüzdə nə varlığın əlində belə bir fürsət olacaq, nə də ki, ehtiyac sahibinin əlində belə bir fürsət olacaqdır. İmkanı olanlar, bir sıra bəhanələrlə borc vermək ibadətini tərk etməməli, bunun müqabilində borc alan insanlar da müxtəlif sıxıntıları irəli sürüb borcunu gecikdirərək, bu fəzilətli xis-ləti zədələməkdən uzaq durmalıdır.

Eyni şəkildə yolda qalanlarla maraqlanmalı və onların dualarını almağa çalışılmalıdır. Çünki qürbətdə olan insanın qəlbi Allaha daha yaxındır. Ona görə də duası müstəcəb olar. Allah təala səfərdə olan-lara o qədər əhəmiyyət vermişdir ki, nə qədər imkanlı olsalar da, yolda möhtac vəziyyətə düşdüklərində zəkat belə ala biləcəklərini bəyan etmişdir.

*Xoca Əhməd Yəsəvi həzrətləri nə gözəl deyir:
 Harda görsən könlü qırıq, məlhəm ol sən
 Öylə məzlum yolda qalsa, həmdəm ol sən
 Məhşər günü dərgahına məhrəm ol sən!*

.....

*Ağullıansa, qəriblərin könlünü ovla,
 Mutafta kimi ölkəni gəzib yetim ara!..*

d. Acları doyuzdurmaq və susuzlara su vermək

Allaha qulluq üçün yaradılan insanın ən mühüm cismani ehtiya-cı qidadır. İnsan bu ehtiyacını qarşılaya bilmədiyi təqdirdə, yaşaya bilməz. Bu mənada var olmaq qayəsindən ibarət olan qulluğu da ye-rinə yetirə bilməz. Ona görə də acları doyuzdurmaq və susuzlara su vermək, ən başlıca xidmətlərdən biri sayılır. Elə islam alimləri də;

“Ehsan və ikramın ən dəyərlisi, yemək yedirtməkdir. Çünki insanın maddi quruluşu da, həyat da yemək ilə davam edir.” -demişlər.

İctimai bir ibadət olan acları doyuzdurmaqda dərin ilahi bir sirr mövcuddur. Qüreyş qövmünə nemətlərini xatırladan Allah təala:

“Bu evin Rəbbinə (Kəbənin sahibi Allaha) ibadət etsinlər! O Allah ki, onları aclıqdan qurtarıb yemək verdi və onlara qorxudan (fil sahiblərinin təhlükəsindən) sonra əmin-amanlıq bəxş etdi.” (Qüreyş, 3-4) buyuraraq bunun əhəmiyyətinə işarə etmişdir.

Allah təala məxluqatı yedizdirib içizdirdiyini, özünün isə belə bir şeyə ehtiyac duymadığını bildirərək “doyuzdurmaq” felini özünə aid etmişdir.¹⁰¹ Belə olan halda mömin, acları doyuzdurmaq və susuzlara su ikram etməklə həm böyük bir mükafat qazanar, həm də ilahi əxlaqla əxlaqlanmış olar.

Allah təala, bəndələrini bu ülvü xislətə təşviq edərək kəsilən qurbanlar haqqında belə buyurur:

“...Onlardan özünüz də yeyin, biçarə (zavallı) yoxsullara da yedirdin!” (əl-Həcc, 28)

“...Onlardan özünüz də yeyin, (yanınızda olub utandığından) əl açmayana (lakin verilənə etiraz etməyə) və dilənçiyə də yedirdin...” (əl-Həcc, 36)

Bəzi şəri cəzalar da kasıbların doyuzdurulması istiqamətində qoyulmuşdur. Məsələn, and içməyin kəffarəsi on yoxsulu;¹⁰² zihar kəffarəsi də altmış yoxsulu doyuzdurmaqdır.¹⁰³ Ehramlı ikən ov heyvanlarını öldürən adam, cəza olaraq kasıbları doyuzdurur,¹⁰⁴ oruc tutmağa gücü çatmayan adam da bunun müqabilində yenə bir yoxsulu doyuzduracaq qədər fidyə verir.¹⁰⁵

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurur:

101. Bax.əl-Ənam, 14.

102. Bax. əl-Maidə, 89.

103. Bax. əl-Mücadilə, 4.

104. Bax. əl-Maidə, 95.

105. Bax. əl-Bəqərə, 184.

“Xəstəni ziyarət edin, ac olanı doyuzdurun, əsiri azad edin!”
(Buxari, Cihad 171, Ətimə 1, Nigah 71, Mərda 4)

Yenə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bir qüdsi hədisdə acları doyuzdurmağı bu ibrətli üslub ilə izah edir:

“Allah təala qiyamət günündə:

“...Ey Adəm oğlu! Məni doyuzdurmağını istədim, doyuzdurmadın!” -buyurur. Adəmoğlu:

“Sən aləmlərin Rəbbi olduğun halda mən Səni necə doyuzdura bilərdim?” -deyir. Allah təala:

“-Filan bəndəm səndən yemək istədi, vermədin. Əgər ona yemək versəydin, verdiyini Mənim dərgahımda mütləq əldə edəcəkdin Bunu bilmirsənmi? Ey Adəm oğlu! Səndən su istədim, vermədin!” -buyurur. Adəm oğlu:

“-Ey Rəbbim! Sən aləmlərin Rəbbi olduğun halda mən Sənə necə su verə bilərdim?” -deyir. Allah təala:

“-Filan bəndəm səndən su istədi, vermədin. Əgər ona istədiyini versəydin, verdiyinin savabını dərgahımda əldə edərdin. Bunu bilmirsənmi?” -buyurur.” (Müslim, Birr, 43)

Demək olar ki, ilahi iradə hər zaman acların doyuzdurulması istiqamətindədir. Allah təala bu mühüm ictimai xidməti yerinə yetirən ixlaslı bəndələrini belə müjdələyir:

“Onlar öz iştahaları çəkdiyi (özləri yemək istədikləri) halda (və ya: Allah rızasını qazanmaq uğrunda) yeməyi yoxsula, yetimə və əsirə yedirərlər. (Və sonra da yedirdikləri kimsələrə belə deyərlər:) “Biz sizi ancaq Allah rızasından ötrü yedirdirik. Biz sizdən (bu ehсан müqabilində) nə bir mükafat, nə də bir təşəkkür istəyirik. Həqiqətən, biz Rəbbimizdən, çox sərt (müdhiş), cətin gündən (üzlərin dəhşətdən eybəcər kökə düşəcəyi, çöhrələrin tutulub qaralacağı qiyamət günündən) qorxuruq!” Allah da onları o günün şərinə qoruyacaq, onlara gözəllik və sevinc bəxş edəcəkdir (üzlərinə tərəvət verəcək, qəlblərini sevindirəcəkdir).” (əl-İnsan, 8-11)

Aclara yemək verməmək, onlarla maraqlanmamaq, Quran ifadəsilə; **“Sərt yoxuşu keçə bilməməkdir.”** Allah təala bu haqda belə buyurur:

“Lakin o, əqəbəni (maneəni) keçə bilmədi (özünə verilən bu qədər nemətlərə şükür etmədi). (Ya Peyğəmbər!) **Sən nə bilirsən (haradan bilirsən) ki, əqəbə nədir?! (O) bir kölə azad etməkdir; Yaxud aclıq günü (zamanı) yemək verməkdir. Qohumluq əlaqəsi çatan bir yetimə. Və ya (taqətsizlikdən) torpağa sərilmiş bir mis-kinə!”** (əl-Bələd, 11-16)

Yetimi və yoxsulu doyuzdurmaq çətin olduğu qədər bərəkətli və feyzli bir xidmətdir. Bu bərəkətli fürsəti qaçıraraq sərt yoxuşu aşə bilməyənlər, yəni infaq fəzilətini göstərə bilmək üçün sərt bir yoxuş kimi çətin olan nəfs maneəsini dəf edə bilməyənlər, axirətdə peşman olacaqlar. Onların sıxıntı və peşmanlıqlarını izah edən bir mənzərə Quran ayələrində belə izah edilir:

“Sağ tərəf sahibləri (əməl dəftərləri sağ əllərinə verilənlər) istisna olmaqla! Onlar cənnətlərdədirlər; bir-birindən soruşacaqlar; Günahkarlar barəsində (və sonra həmin günahkarlara mü-raciət edib belə deyəcəklər): “Sizi Səqərə (Cəhənnəmə) salan nə-dir?” Onlar deyəcəklər: “Biz namaz qılanlardan deyildik; Yoxsulu da yedirtməzdik; Batılə dalanlarla birlikdə biz də dalarдық; Haqq-hesab gününü yalan sayardıq. Ölüm bizi haqlayana qədər (bu vəziyyətdə qaldıq)”. Şəfaət edənlərin şəfaəti onlara fayda ver-məz!” (əl-Müddəsir, 39-48)

Bir mömin imkanı nisbətində acları doyuzdurmağa şəxsən özün-dən başlamaqla yanaşı, cəmiyyətdə bu mühüm vəzifənin yerinə ye-tirilməsinə də çalışmalı və digər insanları da bu işə təşviq etməlidir. Çünki Rəbbimiz, aclara şəxsən yemək verməyən insanlar bir yana, digər insanları buna təşviq etməyən şəxsləri belə xəbərdar edərək buyurur:

“Bir-birinizi yoxsulu yedirtməyə rəğbətləndirmirsiniz.” (əl-Fəcr, 18)

Həmçinin əməl dəftəri solundan verilib pərişan olan günahkar insanlardan bəhs edərkən belə buyurur:

“O (özü zəkat vermir, acizə, kimsəsizə kömək etmir, xalqda da) yoxsulu yedirtməyə rəğbət oyatmırdı.” (əl-Haqqə, 34)

Axirətə inanmayan insanın başlıca xüsusiyyətləri sadalanarkən: **“Yoxsulu yedirtməyə təşviq etməz.”** (əl-Maun, 3) buyurulur.

Elə isə axirətə inanan möminlərin ən bariz xüsusiyyətlərindən biri də aqları doyuzdurmaq, yoxsula infaq etməkdir. Belə ki, bir adam Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-ə:

“-Müsəlmanın hansı əməli daha xeyirlidir?” -deyə soruşduğunda, Həzrət Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Tanış olsun olmasın, hər kəsə yemək yedirtmək və salam verməkdir.” -buyurmuşdur. (Buxari, İman 6, 20, İstizan 9, 19; Müslim, İman 63)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- digər bir hədisi-şərifində də belə buyurur:

“Qırx yaxşılıq vardır ki, bunların ən fəzilətlisi, bir adama sağıb südündən istifadə etməsi üçün borc olaraq südlü bir keçi verməkdir...” (Buxari, Hibə, 35; Əbu Davud, Zəkat, 42)

Həzrət Peyğəmbərimiz, qəlbinin qatılığından şikayət edən bir səhabəyə də bu tövsiyəni etmişdir:

“Əgər qəlbinin yumşalmasını istəyirsənsə, yoxsula yemək yedir, yetimin başını sığalla!” (Əhməd, II, 263, 387)

Allahın rızasının hansı əməldə olduğu bilinmir. Allah rızası bəzən kiçik görünən bir əməldə, bəzən orta, bəzən də böyük bir əməldə gizlidir. Ümumiyyətlə ac bir adamı doyuzdurmağı, bir adama su verməyi kiçik (adi) bir şey kimi qəbul etməmək lazımdır. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- insanlara su verməyin fəzilətini aşağıdakı hədisi ilə belə izah edir:

“-Ey filankəs! Xatırladınmı sən su istəmişdin və mən sənə bir udum su vermişdim.” -deyər; (və bu şəkildə şəfaət istəyər). Mömin də həmin adama şəfaət edər...” (İbn Macə, Ədəb, 8)

Fəzilət nümunələri

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- özündən çox əshabını və ümmətini düşünürdü. Çünki Quran ifadəsilə o, “**Rauf**” və “**Rəhim**”, yəni çox şəfqətli və mərhəmətli idi. Əshabı doymadan Allah Rəsulu və ailəsi doymazdı. Əlində nə varsa ehtiyacı olanlara verir, öz evində günlərlə ocaq yanmaz və çörək olmazdı. Buna dair bir çox misallar mövcuddur. Onlardan bir qismi bu şəkildədir:

Əbu Hüreyrə -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

“Özündən başqa ilah olmayan Allaha and içirəm ki, mən bəzən aclıqdan qarnımı yerə sökəyir, bəzən də mədəmin üstünə daş bağlayırdım. Bir gün səhabələrin keçdiyi yolun kənarında əyləşmişdim. Həzrət Əbu Bəkr yanıma gəldi və bəlkə məni doyurar düşüncəsi ilə ona Allahın kitabından bir ayə soruşdum. Cavab verdikdən sonra keçib getdi və bir şey vermədi. Sonra Həzrət Ömər gəldi və bəlkə məni doyurar düşüncəsi ilə ona da Allahın kitabından bir ayə soruşdum. O da cavab verdikdən sonra keçib getdi və bir şey vermədi. Daha sonra Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- mənim yanımdan keçdi və məni görüncə təbəssüm etdi. Qəlbimdən keçəni üzümdən hiss edərək:

“-*Əbu Hüreyrə!*” -dedi. Mən də:

“-Buyurun, ya Rəsulallah! -dedim. Əziz Peyğəmbərimiz:

“-*Arxamca gəl* (məni izlə).” -buyurdu və yoluna davam etdi. Mən də arxasınca getdim. Həzrət Peyğəmbər evinə girdi və mən də içəri girmək üçün icazə istədim; icazə verdi, içəri girdim. Bir qabın içində süd gördü və:

“-*Bu süd haradan gəldi?*” -deyə soruşdu.

“-Filan şəxs onu sizə hədiyyə etdi.” -dedilər. Bundan sonra Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Əbu Hüreyrə!*” -deyə səsləndi. Mən:

“-Buyurun, ya Rəsulallah!” -dedim.

“-*Suffə əhlinin yanına get və onları çağır.*” -buyurdu.

Suffə əhli, islam müsafirləri idi. Onların nə sığınacaq ailələri, nə malları, nə də bir kimsələri var idi. Həzrət Peyğəmbər, bir sədə-qə gəldiyində onlara göndərir, özü həmin maldan heç bir şey götürməzdi. Əgər gələn mal hədiyyədirsə, onlara da göndərir, özü də ondan götürür və beləcə gələn hədiyyələri onlarla paylaşdı.

Allah Rəsulunun Suffə əhlini dəvət etməyi xoşuma gəlmədi. Öz-özümə; “Bu süd, Suffə əhli arasında kimə çatacaq ki?! O südü içərək dizinə taqət gəlmək, hər kəsdən çox mənim haqqımdır. Halbuki onlar gəldiyində Rəsulullah mənə əmr edəcək ki, südü onlara verim; bəlkə də o süddən mənə çatmayacaq. Lakin Allah Rəsulunun əmrinə də itaət etməmək olmaz.” -dedim.

Nəhayət onların yanına getdim və onları dəvət etdim. Onlar bu dəvəti qəbul edərək içəri girmək üçün icazə istədilər. Onlara icazə verildi və onlar da evə daxil oldular. Həzrət Peyğəmbər:

“-*Əbu Hüreyrə!*” -deyə səsləndi və mən:

“-Buyurun, ya Rəsulallah!” -dedim.

“-(Süd) *al, onlara ikram et!*” -buyurdu. Mən də süd qabını götürdüm və sıra ilə hamıya ikram etməyə başladım. Verdiyim adam doyana qədər içir, sonra qabı verir və mən başqasına verirdim. O da doyunca içdikdən sonra digərinə verirdi. Ən axırda qabı Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-ə verdim. Orada olan hər kəs süddən doyunca içdi. Allahın Rəsulu qabı əlində tutdu və mənə baxıb təbəssüm edərək:

“-*Əbu Hüreyrə!*” -dedi.

“-Buyurun, ya Rəsulallah!” -dedim.

“-*Bir mən qaldım, bir də sən.*” -buyurdu. Mən:

“-Doğru deyirsiniz, ya Rəsulallah!” -dedim.

“-*Otur iç!*” -buyurdu. Mən də oturub içdim. Sonra yenə:

“-*Otur, iç!*” -buyurdu. Yenə oturub içdim. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- durmadan:

“-*İç, iç, doyunca iç!*” -buyururdu. Axırda mən:

“-Xeyr, səni haqq peyğəmbər olaraq göndərən Allaha and içirəm ki, artıq içməyə yerim qalmadı.” -dedim.

“-*Mənə ver!*” -buyurdu. Qabı Allah Rəsuluna verdim, Allah təalaya həmd etdi, bismillah dedi və qalan südü də özü içdi.” (Buxari, Rıqaq, 17)

Həzrət Əbu Bəkrin oğlu Abdurrahman -radiyallahu anh- bu hadisəni rəvayət edir:

“Suffə əhli olduqca kasıb insanlar idi. Bir dəfə Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurdu:

“-*İki nəfərlik yeməyi olan, (Suffə əhlindən) üçüncüsünü, dörd nəfərlik yeməyi olan da beşincisini, hətta altıncısını yeməyə dəvət etsin!*”

Atam Əbu Bəkr, onlardan üç nəfəri evimizə gətirdi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- də on nəfəri mübarək evinə aparıb qonaq etdi... Allaha and içirəm ki, yediyimiz hər tikənin ardınca yemək daha da artırdı. Nəhayət müsafirlər doydular. Yemək də ilk gətirildiyindən daha çox ortada dururdu. Həzrət Əbu Bəkr, yeməyə baxdı və xanımına xitabən:

“-Ey Bəni Firasın qızı! Bu nə məsələdir?” -dedi. O da:

“-Gözümün nuruna and içirəm ki, yemək indi əvvəlkinin üç misli qədər artıq qaldı.”-dedi.

Atam yeməyin qalanını Allah Rəsuluna göndərdi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bu yeməkdən yedi və yeməyin qalanı səhərə qədər orada qaldı. Biz müsəlmanlarla bir qəbilə arasında müqavilə var idi. Müqavilənin müddəti bitdiyinə görə onlar Mədinəyə gəlmişdilər. Onların arasından on iki nəfəri təmsilçi kimi ayırdıq. Hər bir təmsilçi ilə bərabər neçə nəfərin olduğunu Allah bilir. Onların hamısı həmin yeməkdən yedilər.” (Bax. Buxari, Məvaqit 41, Mənaqib 25, Ədəb 87-88, Əşribə 176, 177)

Acları doyuzdurmağın vacibliyi ilə yanaşı, gözəl bir tərbiyə metodu da öyrədən bu rəvayətlər olduqca diqqət cəlb edicidir:

Abbad bin Şurahbil -radiyallahu anh- nəql edir:

“Vaxt var idi kasıb idim. Bir dəfə Mədinə tarlalarından birinə girdim və sünbül dənələrindən ovub həm yedim, həm də torbama yığdım. Elə həmin vaxt əkin sahibi gəlib məni yaxalayaraq döydü və torbamı da əlimdən aldı. Məni isə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanına aparıb şikayət etdi.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bostan sahibinə:

“-*Cahil olduğu halda öyrətmədin, ac olduğu halda doyurmadin!*” -buyurdu.”

Sonra əkin sahibinə torbamı geri verməsini tapşırdı.

Sonra da Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- mənə bir və ya yarım sa (Peyğəmbər dövründə istifadə edilmiş ağırlıq vahidi. Bir sa təqribən 3 kq-dır) miqdarında yemək verdi.” (Əbu Davud, Cihad, 85/2620-2621; Nəsəi, Qudat, 21)

Müsəlmanlar, cahili haramdan çəkındirmək üçün onu öyrətməklə mükəlləfdirlər. Aclıq və yoxluq da insanı çarəsizlik içində harama əl uzatmağa sövq edə biləcəyindən, acları doyuzdurmaq ən başlıca vicdani vəzifələrimizdən biridir. Bununla yanaşı, xəta edənlərə daim yumşaq bir dillə xəbərdarlıq edərək onlara dua etmək lazımdır.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- özü və ailəsi ehtiyac içində yaşadığı halda, əvvəlcə əshabının kasıblarını doyuzdurmağı özünə şüar etmişdi. Həzrət Əli -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

“Həzrət Peyğəmbərin qızı Fatimə, atası üçün ailəsinin ən əzizi idi. Un üyütdüyünə və çiynində su daşıdığına görə boynunda yaralar əmələ gəlmiş, evi süpürdüyünə görə üst-başı toz-torpaq içində qalmışdı. Bir dəfə Allah Rəsuluna müharibə əsirləri gətirilmişdi. Fatiməyə:

“-Atanın yanına gedib bir xidmətçi istəsənə!” -dedim.

Fatimə getdi və həmin vaxt Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in bəzi adamlarla danışdığını gördü və geri qayıtdı. Ertəsi günü Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- Fatimənin yanına gələrək:

“*Qızım nə ehtiyacın var?*” -deyə soruşdu. Fatimə susub cavab vermədi. Mən araya girib:

“-Mən deyim, ey Allahın Rəsulu!” -dedim və vəziyyəti izah etdim. Bundan sonra Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Ey Fatimə! Allahdan qorx! Allahın fərzlərini yerinə yetir! Ailənin işləşirini gör! Yatağına girincə otuz üç dəfə sübhanallah, otuz üç dəfə əlhəmdulillah, otuz dörd dəfə Allahu əkbər, de! Beləliklə hamısı yüz edər. Bu sənin üçün xidməçidən daha xeyirlidir.*” -buyurdu.

Fatimə -radiyallahu anhe-:

“Allahdan və Rəsulundan razıyam!” -dedi.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- ona xidmətçi vermədi.”
(Əbu Davud, Xərac, 19-20/2988)

Başqa bir rəvayətdə isə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in bunları dediyi rəvayət edilir:

“-*Vallah Əhli-Suffə aclıqdan mədələrinə daş bağlayarkən və mən də onlara verəcək bir şey tapa bilmədiyim halda sizə xidmətçi verə bilmərəm. Əsirlərin müqabilində fidyə alacağam və bu gəliri Əshabi-Suffə üçün xərcləyəcəyəm.*” (Əhməd, I, 106)

Ənəs -radiyallahu anhe- belə rəvayət edir:

Ögey atam Əbu Talha, anam Ümmü Süleymə:

“-Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in səsi qulağıma çox zəif gəldi; onun ac olduğunu da bilirəm. Yanında yeməyə bir şey varmı? -dedi. Ümmü Süleymə:

“Bəli, var.” -dedi və arpa çörəyindən hazırlanmış bir neçə çörək çıxardı. Sonra öz örpəyini götürüb bir tərəfinə çörəkləri bükdü və belimə bağlayaraq məni Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in

yanına göndərdi. Allah Rəsulunun məsciddə camaatla birlikdə oturduğunu gördüm. Mən də yanlarında ayaq üstə dayandım. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Səni, Əbu Talha göndərdi?*”-buyurdu. Mən:

“Bəli.” -dedim.

“-*Yemək üçünmü?*” -buyurdu.

“-Bəli.” -deyə cavab verdim. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- yanındakı insanlara:

“-*Qalxın!*”-buyurdu, onlar da qalxıb Allah Rəsulunun dalınca yürüdülər. Mən onlardan öncə qaçıb məsələni Əbu Talhaya izah etdim. Bundan sonra Əbu Talha:

“-Ey Ümmü Süleym! Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- camaatla birlikdə gəldi, halbuki bizim yanımızda onları doyuzduracaq bir şey yoxdur?” -dedi. Ümmü Süleym:

“-Allah və Rəsulu daha yaxşı bilir.” -dedi. Əbu Talha da dərhal gedib Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-i qarşıladı. Allah Rəsulu, Əbu Talha ilə birlikdə evə girdi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Ey Ümmü Süleym! Yanında olanları gətir!*” -buyurdu. O da həmin çörəyi gətirdi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- çörəkləri parçalatdı. Ümmü Süleym yağ tulubunu sıxaraq çörəklərin üstünə sürtdü. Sonra, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- də onun içinə Allahın istədiyi duanı oxudu. Bundan sonra:

“-*On nəfərə icazə ver!*” -buyurdu. Əbu Talha on nəfərə içəri girməyə icazə verdi və onlar doyunca yeyib bayıra çıxdılar. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*On nəfərə də icazə ver!*” -buyurdu. Əbu Talha onlara da icazə verdi və onlar da yeyib çıxdılar. Həzrət Peyğəmbər:

“-*Yenə on nəfərə icazə ver!*” -buyurdu. Nəhayət camaatın hamısı yeyib doydu. Bu camaat yetmiş və ya səksən nəfər idi. Sonra Əbu Talha süfrəni yenidən hazırladı. Bir də baxdı ki, yeməklər sanki ca-

maatın yeməyə başladığı andakı kimi durur! Sonra Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- ilə ev sahibləri yedilər. Yenə də qonşulara çatacaq qədər yemək artıq qaldı. (Buxari, Mənaqib, 25; Müslim, Əşribə, 142-143)

Cabir -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

Biz Xəndək savaşı günündə səngər qazırdıq. Qarşımıza son dərəcə sərt bir qaya çıxdı. Səhabələr, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanına gəlib:

“-Səngərdə qarşımıza sərt bir qaya çıxdı.”-dedilər. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Xəndəyə mən özüm enəcəyəm.*” -buyurdu. Sonra ayağa qalxdı. Acından qarnına daş bağlamışdı. Biz üç gün ərzində yemək üçün bir şey dadmadan orada qalmışdıq. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- külüngü əlinə aldı və sərt qayaya vurdu və qaya un kimi ovulub yerə töküldü. Mən:

“-Ya Rəsulallah! Evimə getməyimə icazə verin!” dedim. İcazə verincə evə gedib xanıma:

“-Mən, Allah Rəsulunu dözümlə bilmyəcək bir halda gördüm. Evdə yeməyə bir şey varmı?”-deyə soruşdum. Zövcəm:

“-Bir az arpa, bir dənə də oğlaq var.” -dedi. Mən oğlağı kəsdim, arpanı da üyütdüm. Əti qazana qoyduq. Sonra, çörək bişməkdə, qazan da daşlar üzərində qaynayarkən, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanına getdim.

“-Ey Allahın Rəsulu! Biraz yeməyim var, bir-iki nəfərlə birlikdə bizə buyurun.”-dedim. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Yeməyin nə qədərdir?*”-deyə soruşdu. Mən də olanı dedim. Bundan sonra:

“-*Oooh, həm çox, həm də gözəl! Xanımına denən mən gələnə qədər qazanı odun üstündən götürməsin, çörəyi də təndirdən çıxarmasın!*” -buyurdu. Sonra əshabına:

“-*Qalxın!*” -dedi. Mühacirlər və ənsar hamısı bir yerdə qalxdılar. Mən tələş içində evə qaçıb:

“-Vay, bu nəidir?! Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- yanında mühacirlər və ənsarla birlikdə gəlir.” -dedim. Xanımım:

“-Səndən nə qədər yemək olduğunu soruşdumu?” -dedi. Mən:

“-Bəli.” -dedim.

“-O zaman tələşlanma. O, səndən daha yaxşı bilir.” -dedi.

Bir müddətdən sonra gəldiklərində, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- səhabələrə:

“-*Bir-birinizi sıxışdırmadan içəri girin!*” -buyurdu. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- çörəyi qoparır, üstünə ət qoyur və hər dəfəsində qazanın və təndirin ağzını bağlayır, hər götürdüyünü əshabına verirdi. Sonra yenə eynilə təkrar edirdi. Orada olanların hamısı doyana qədər çörəyi qoparıb üstünə ət qoymağa davam etdi. Axırda yeməkdən bir qədər də artıq qaldı. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- xanımına:

“-*Bunu ye, qonşularına da ikram et, çünki insanlar aclıqdan çox əziyyət çəkdilər!*” -buyurdu. (Buxari, Məğazi, 29; Vəqidi, II, 452)

Cabir -radiyallahu an- sözünü bu şəkildə tamamlayır:

“Gələnlər min nəfər idi. Allaha and içirəm ki, bu belə idi. Hamısı da doyunca yedilər, hətta yeməkdən atıq qaldı. Qazanımızda ət azalmadan bişir, azalmayan xamırımızdan da iki qadın tərəfindən davamlı çörək yapılırdı.” (Müslim, Əşribə 141)

Yalnız insanları deyil, digər canlıları doyuzdurmaq və sulamaq da böyük bir savab qapısıdır. Suraka -radiyallahu an- belə rəvayət edir:

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-ə:

“-Öz dəvələrimi sulamaq üçün hazırlayıb kənarlarını suvadığım hovuzlarıma, itmiş bir dəvə gələrsə və mən də onu sulayarsam, buna görə mənə savab yazılsın?” -deyə soruşdum.

“-*Bəli, hərərətli hər ciyər sahibinə (hər canlıya) su verməyə görə insana savab (əcr) verilir.*” -buyurdu. (İbn Macə, Ədəb, 8)

Əbu Zər -radiyallahu anh- Əziz Peyğəmbərimizi görmək və haqqında məlumat almaq üçün Məkkəyə gəlmişdi. Zəif bir adamdan Allah Rəsulunu soruşduqda o; “-Dinindən dönən adam!” -deyə Əbu Zəri göstərmiş, müşriklər də yığıb onu möhkəm döymüşdülər. Zəməmdən başqa bir şey içmədən tam otuz gün Məkkədə qaldı. Nəhayət Allah Rəsulu ilə Həzrət Əbu Bəkrı gördü. Onlara salam verib özünü tanıtdı. Əbu Zər –radiyallahu anh- hadisənin davamını belə rəvayət edir:

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Nə vaxtdan buralardasan?*” -deyə soruşdu. Otuz gündür buralarda olduğumu dedim.

“-*Sənə kim yemək verdi?*” -buyurdu. Mən də:

“-*Zəməm suyundan başqa yeyib-içməyə heç bir şeyim yoxdur. Bu qədər müddətdə kökəldim, hətta qarnımdakı qurşaq qırıldı və heç aclıq hiss etmədim.*” -dedikdə:

“-*Zəməm bərəkətli və doyurucu bir yemək və dərdə dəvadır.*” -buyurdu. Bundan sonra Əbu Bəkr -radiyallahu anh-:

“-Ey Allahın Rəsulu, bu gecə onu qonaq etmək üçün mənə icazə verin” -dedi.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- və Əbu Bəkr yollarına davam etdilər və mən də onlarla bir yerdə getdim. Əbu Bəkr bir qapını açdı və bizim üçün yemək çıxarmağa başladı. Bu, mənim Məkkədə yediyim ilk yemək idi. (Müslim, Fəzailus-səhabə 123)

Şəfqət və mərhəmət ümmanı olan Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-, Əbu Zər -radiyallahu anh- ilə tanış olduğunda öncə ondan ac olduğunu soruşmuş, Həzrət Əbu Bəkr də bu fürsəti dəyərləndirərək Allahın ac bir bəndəsini doyuzdurmaq fəziləti nümayiş etdirmişdir.

Həzrət Əbu Bəkr -radiyallahu anh- imkanı olduqca yoxsul müsəlmanlara yemək yedizdirərək onların qarnını doyuzdururdu. Bir gün Əbu Cəhl ona:

“-Ey Əbu Bəkr, Allahın bu yoxsul bəndələri doyuzdura biləcəyinə inanırsanmı?”-dedi. Həzrət Əbu Bəkr:

“-Bəli.” -dedi. Əbu Cəhl:

“-O zaman nəyə görə onları yedizdirmir?” -deyə soruşdu. Əbu Bəkr -radiyallahu anh-:

“-Allah təala bir sıra insanları kasıblıqla, bir sıra insanları da zənginliklə imtahan edir. Kasıblara səbir etməyi, zənginlərə də yedizdirməyi əmr edir.” -dedi.

Əqli və məntiqi imansızlığın zülmət qaranlığına gömülmüş olan Əbu Cəhl:

“-Vallah, ey Əbu Bəkr, sən olsa-olsa ən böyük bir azgınlıq içindəsən. Sən düşünürsən ki, Allahın bunları doyuzdurmağa gücü çatdığı halda bir şey vermir, sən onlara yemək yedirirsən?” deyərək onu məzəmmət etdi.

Bundan sonra bu ayeyi-kərimə nazil oldu:

“Onlara: “Allahın sizə verdiyi ruzidən (ehtiyacı olanlara) sərf edin!” - deyildi. Zaman, kafirlər möminlərə: "Allahın istədiyi təqdirdə özü yedirə biləcəyi kimsəni bizmi yedirdəcəyik?!" - deyirlər. Siz (bu etiqadınızla) sadəcə olaraq (haqq yoldan) açıq-aşkar azmısınız.” (Yasin, 47) (Qurtubi, XV, 26)

Göründüyü kimi, aqları doyuzdurmaq Həzrət Əbu Bəkrin gözəl bir xüsusiyyəti, onlardan üz çevirmək də Əbu Cəhlin çirkin bir xarakteridir. **Allah təala hər birimizi Həzrət Əbu Bəkrin yolu ilə gəndlərdən etsin! Amin...**

Əbu Hüreyrə -radiyallahu anh- belə deyir:

“-İnsanlar, Əbu Hüreyrə həddindən çox (hədis) rəvayət edir, deyirlər. Halbuki bunun səbəbi, bir qarın yemək üçün hər zaman Həzrət

Peyğəmbərin yanında olmağımdan irəli gəlir. Heç vaxt mayalı çörək yeməz, bər-bəzəkli paltar geyinməzdim. Mənə qadın və ya kişi bir adam da xidmət etməzdi. Və çox vaxt aclıqdan qarnıma daş bağlayardım. Bir adama, məni evinə aparıb qarnımı doyuzdursun deyə əzbər bildiyim halda bir ayəni soruşar və oxumasını istəyirdim.”

Yoxsullara qarşı insanların ən xeyirlisi Cəfər bin Əbu Talib idi: O, bizi evinə aparır və nə taparsa yedizdirirdi. Hətta çox vaxt boş yağ tulubunu bizə ikram edərək onu kəsər və biz də içində qalanı yeyərdik.” (Buxari, Əshabun-Nəbi, 10)

Əbu Musa əl-Əşəri -radiyallahu anh- ölüm anı yaxınlaşdığında oğullarına vəsiyyəət edərək:

“-Çörək verən insanı xatırlayın!” -dedi və bunları rəvayət etdi:

“Bir kilsəyə gedərək ömrünü ibadətlə keçirən bir insan var idi. Yetmiş il inzivada yaşayan bu adam, bir gün bayıra çıxdı. Yolda şeytan, qadın kimi görünərək onu aldatdı. Abid, onunla birlikdə bir yerdə yeddi gün qaldı.

Sonra şeytan, həqiqi üzünü göstərdi. Abid, etdiyinə çox peşman oldu. Tövbəkar olaraq yollara düşdü. Hər addımında namaz qılır, səcdə edir, Allahdan bağılanmasını istəyirdi. Gecə olunca bir evə sığındı. İçəridə on iki yoxsul insan var idi. Aciz bir halda özünü onların arasına atdı.

Həmin bölgədə yaşayan bir rahib bu insanların hərəsinə bir dənə çörək göndərirdi. Hər zaman olduğu kimi həmin axşam da xidmətçi çörəkləri gətirdi və hər kəsə bir dənə verdi. Yoxsullardan sandığı üçün, tövbəkar adamın qarşısından keçərkən ona da bir çörək uzatdı. (On iki nəfər olduqlarından, tövbəkar adam çörəklərdən birini alınca, kasıblardan biri çörəksiz qalmışdı.) Bu zaman çörək çatmayan adamlardan biri rahibə:

“-Sənə nə oldu?! Nəyə görə mənim çörəyimi vermədin?” -dedi. Rahib:

“-Sənə çörək vermədiyimi zənn edirsən?” Get ordakılardan soruş görək, aralarında iki dənə çörək alan varmı?” -dedi. Oradakılar:

“-Xeyr! Heç kim almadı!” -dedilər. Rahib:

“-Mənim səni çörəkdən məhrum etdiyimi zənn edirsən? Vallah sənə bu gecə çörək yoxdur!” -deyə qəzəbləndi.

Həmin anda tövbəkar adam ona verilən çörəyi, çörək almayan adama uzatdı. Səhər açılanda tövbəkar adamın öldüyünü gördülər. Tövbəkar adamın yetmiş illik ibadəti ilə yeddi gecəlik günahı çəkildi. Yeddi gecə ağır gəldi. Günahları ağır gəlmişdi. Sonra yeddi gecənin qarşısına bir çörək qoyuldu. Bu dəfə çörək olan tərəf ağır gəldi. Tövbəkarın son anlarında bağışladığı çörək onun həyatını qurtarmışdı.”

Əbu Musa -radiyallahu anh- sözlərini bu şəkildə bitirdi:

“-Övladlarım! Çörək bağışlayanı xatırlayın və ibrət alın.” (Əbu Nuaym, Xilyə, I, 263)

Allahın rızası bəzən çox sadə kimi görünən bir əməldə ola bilər. Vaxt gələrsə, bir tikə çörək çox mühüm bir dəyərə malik ola bilər.

Ubeydullah Ahrar həzrətləri belə rəvayət edir:

“Bir gün bazara getmişdim. Bir nəfər yanıma gəldi və:

“-Acam, mənə Allah rızası üçün yemək verərsənmi?!” -dedi.”

Həmin anda heç bir imkanım yox idi. Yalnız köhnə bir sarığım var idi. Bir yeməxanaya girib aşpaza:

“-Bu sarığımı al. Köhnədir, amma təmizdir, qablarını qurularsan. Lakin bunun müqabilində bu ac adama yemək verərsənmi?” -dedim.

Aşpaz həmin adama yemək verdi; sarığımı da mənə geri vermək istədi. Bütün ısrarına baxmayaraq qəbul etmədim. Özüm də ac olduğum halda o yoxsul doyana qədər gözlədim.

Aləmlərin fəxri Peyğəmbərimiz, hər bir canlıya edilən yaxşılığa görə Allah təalanın savab lütf edəcəyini bildirdiyi üçün müsəlmanlar

heyvanları yemləməyə, nəbatata qulluq etməyə belə əhəmiyyət göstərmişdilər. Buna dair aşağıda bir neçə misal verilmişdir:

Ulu babalarımız, vaxtilə “ciyərcilik” deyilən bir peşə təsis etmişdilər. Bu peşə ilə məşğul olan insanlar, uzun bir taxtanın ucuna taxdıqları ciyərləri məhəllə və bazarlarda gəzdirərək yolda rast gəldikləri xeyirxah insanlara satır və onlar da savabını Allahdan umaraq ətrafdakı ac pişik və köpəklərə paylayırdılar.¹⁰⁶

İtalyan əsilli Ricolto de Monte Croce, XIII əsrin ikinci yarısında islam aləmini görmüş və gördüklərinə təəccüb edərək belə yazmışdır:

“Müsəlmanlar, vəfq qurmaqda çox cəməddirlər. Hətta xeyirxah bir əməl görmək üçün xristian əsirləri belə satın alaraq azadlıqlarına qovuşdururlar. Savablarını da vəfat etmiş ata və analarının ruhlarına bağışlayırlar.

Müsəlmanlar, itlərin yeməyinə belə sərvətlərindən pay ayırırlar. Türkiyənin və İranın bir çox şəhərlərində itlərə yemək verilməsini vəsiyyət edənlərin, vəsiyyətlərində itlərə ayırdıqları payın məqsədə uyğun şəkildə istifadə edilməsini təmin edən “itə baxanlar” mövcuddur.”¹⁰⁷

XVIII əsrdə Osmanlı dövlətinə gələn Pere Jehammot adlı bir yazıçı, səyahətnaməsində belə deyir:

“Türklər, murdar sayaraq heç vaxt evlərinə buraxmadıqları küçə itlərinin aclıqdan əziyyət çəkmələrinə və ya tələf olmalarına imkan verməmək üçün hər gün bu heyvanlara müəyyən miqdarda ət paylanılmasını vəsiyyət edirlər və bu iş üçün qəssablara müəyyən məbləğdə pul ayırırlar.”¹⁰⁸

106. M.A. Ubucini, *Türkiyə 1850*, Tərcüman 1001 təməl əsər, ts. II, 455.

107. Onur Bilge Kula, *Alman Mədəniyyətində Türk İmgesi*, Ankara 1993, səh.51.

108. İsmail Hami Danişmənd, *Əski Türk Səciyə və Əxlaqı*, İst. 1982, səh. 182.

Xülasə, acları doyuzdurmaq fəzilətli bir əməldir. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“Ey insanlar! Bir-birinizə salam verin, yemək yedin, insanlar yatarkən gecəyarısı namaz qılın. Belə etsəniz salamatlıqla cənnətə girərsiniz.”-buyurmuşdur. (Tirmizi, Ətimə 45, Qiyamət 42; İbn Macə, İqamət 174, Ətimə, 55)

Həmçinin Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- için yemək yeyilən və müsafirə ikram edilən bir evin xeyir, bolluq və bərəkət içində olacağını bildirmişdir. (İbn Macə, Ətimə, 55)

Şeytan, insanı kasıblıq qorxusu ilə aldaraq xeyirxah əməllərdən uzaqlaşdırmaq istəyir. Bu baxımdan kasıbları və ehtiyacı olanları yedirib içirmək barəsində də bu tələyə düşməmək lazımdır.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurur:

“İki nəfərin yeməyi üç nəfərə, üç nəfərin yeməyi də dörd nəfərə kifayət edər.” (Buxari, Ətimə, 11; Müslim, Əşribə, 178)

“Bir nəfərin yeməyi iki nəfərə, iki nəfərin yeməyi dörd nəfərə, dörd nəfərin yeməyi isə səkkiz nəfərə kifayət edər.” (Müslim, Əşribə, 179-181)

Digər yandan acları doyuzdurmaq fəziləti, yalnız insanlara deyil heyvanlara da şamil edilir. Hədisi-şəriflər diqqətlə oxunduqda görmək olar ki, istər insan olsun, istərsə də heyvan, ac olan ehtiyac içindəki hər canlıны doyuzdurmaq lazımdır və bu müsəlmanların üzərinə düşən bir vəzifədir. Bir yerdə acından öləcək bir canlı varsa, onu doyuzdurmaq oradakı insanların üzərinə fərzdır. Ölüm yoxdursa, onu doyuzdurmaq fəzilətli bir xeyirxahlıq olar.

e. Cənazə ilə vidalaşma və təziyə

İslam qardaşlığının mühüm qaydalarından biri də, vəfat edən mömin qardaşlarımıza son vəzifəmizi yerinə yetirərək onları insanın şərəfinə yaraşan şəkildə dəfn etmək və ailələrinə baş sağlığı verməkdir.

Allah tәala, insana bu vәzifәni canlı bir misal göstәрәрәk öyrәtmіşdir.¹⁰⁹ Cәnazәnin namazını qılmaq vә dәfn edilmәsilә mәşğul olmaq fәrzi-kifayә, digәр xidmәtlәр isә sünnә vә müstәhәb buyurulmuşdur. Bu vәzifәlәрә biganә yanaşıldıqda, hәmin әrazidәki bütүн insanlar fәrzi tәrk etmiş sayılaraq гүнahkar olar.

Rәsulullah -sәllallahu әleyhi vә sәllәм-, cәnazәnin etibarlı insanlar tәрәfindән yuyulmasını tövsiyә edәрәk¹¹⁰ hәр şeylә tәmin edilmәsinә diqqәt yetirәрәk, gözәl şәkildә yuyulub әtirләнмәsinә vә kәfәnlәнмәsinә istәmişdir. Bu vәzifәnin әhәmiyyәti haqqında belә buyurmuşdur:

“Ölünü yuyan vә onda gördüyü xoş olmayan halları gizlәyән insanı Allah tәala qırx dәfә bağışlayar. Ölünü kәfәnlәyәнә ipәkdән hazırlanmış cәnnәt libasları geyindirәр. Qәbir qazıb ölünü dәfn edәнә, bir yoxsulu qiyamәtә qәdәр qalacağı bir evә yerlәştirmiş kimi savab verәр.” (Hakim, I, 506/1307)

Başqa bir hәdisindә Rәsulullah -sәllallahu әleyhi vә sәllәм- belә buyurur:

Müsәlmanın, müsәlman üzәrindәki haqqı beşdir: Salam almaq, xәstәni ziyarәt etmәk, cәnazәnin axrasınca getmәk, dәvәti qәbul etmәk vә asqırana “yәrhәmukәllah: Allah sәnә mәрhәmәt etsin demәk.” (Buxari, Cәnaiz, 2; Müslim, Salam, 4).

Vәfat edән müsәlman üçün ilk dua, onun cәnazә namazını qılmaqdır. Sonra da imkan daxilindә dua etmәk vә onun adından xeyirxah әmәllәр görmәkdir. Rәsulullah -sәllallahu әleyhi vә sәllәм-:

“Cәnazә namazı qıldığınız zaman, ölән adama ixlasla dua edin!” -buyurmuşdur. (Әbu Davud, Cәnaiz, 54-56/3199)

Hәмçinin Әziz Peyğәmbәrimiz:

“Hansı müsәlmanın cәnazәsindә Allaha şirk qoşmamış qırx nәfәр iştirak edib namazını qılarsa, Allah onların ölü haqqındakı şәfәәtini mütlәq qәbul edәр.”-müjdәsini vermişdir. (Müslim, Cәnaiz, 59)

109. Bax. әl-Maidә, 31.

110. Bax. İbn Macә, Cәnaiz, 8.

Burada “qırx” rəqəmi insanların qələbəliyini ifadə etmək üçün verilmişdir. Çünki başqa bir hədisdə yüz nəfər¹¹¹, digər bir rəvayətdə də üç cərgəlik camaatın olmasının kifayət etdiyini bildirmişdir.¹¹²

Son rəvayəti nəql edən Malik bin Hübeyrə -radiyallahu anh-, bir müsəlmanın cənazəsində iştirak edənlərin az olduğunu gördüyündə dərhal onları üç cərgə halına gətirirdi.¹¹³

Lakin müsəlmanların xeyirlə xatırlamalarına nail ola bilmək üçün, Allahın rızasına uyğun bir həyat yaşamaq zəruridir. Çünki bir camaatın xəta və səhv üzrə birləşməsi mümkün deyil.

Müsəlman daim ölümə hazır olmalı, borclu ikən ölməkdən qorxmalıdır. Əgər borclu ölmüşsə, əsasən qohumları onun borclarını ödəməlidirlər. Çünki borcu ödənmədiyi müddət ərzində şəhidin belə cənnətə girə bilməyəcəyi bildirilmişdir.¹¹⁴

Bundan başqa cənazənin çox gözlədilməyib bir an öncə dəfn edilməsi tövsiyə edilmişdir. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurur:

“Cənazəni sürətli aparın. Əgər o yaxşı bir insandırsa, bu onun xeyirindədir; onu bir an əvvəl qəbirdəki xeyir və savabına qovuşdurmuş olarsınız. Yaxşı bir insan deyilsə, bu da bir şəddir; onu tezliklə çiyinlərdən atmış olarsınız.” (Buxari, Cənaiz, 51; Müslim, Cənaiz, 50, 51)

Kişilər üçün böyük bir fəzilət olaraq təşviq edilən cənazə namazı və onu qəbirə dəfn etmək vəzifəsi, qadınlar üçün xoş qarşılanmamış, “tənzihən məkrüh” qəbul edilmişdir. Çünki fitrətində yüksək şəfqət və mərhəmət hissi olan qadınların belə acı və kədərli anlarda münasib olmayan hərəkətlər etməsi qaçınılmazdır.

Ümmü Atiyyə -radiyallahu anhə- belə demişdir:

“Biz xanımlara cənazədə iştirak etmək qadağan edildi. Lakin cənazə ilə vidalaşmaq bizə qəti şəkildə haram buyurulmadı.” (Buxari, Cənaiz, 29, İtisam 27; Müslim, Cənaiz 34-35)

111. Bax. Müslim, Cənaiz, 58.

112. Bax. Əbu Davud, Cənaiz, 38-39/3166.

113. Bax. Əbu Davud, Cənaiz, 38-39/3166.

114. Bax. Nəsəi, Bütyü, 98; Əhməd, V, 289.

Bir yaxını ölən və ya hər hansı bir müsibətə uğrayan insanlara baş sağlığı vermək, yəni onları təsəlli edərək səbirli olmağı təlqin etmək də mühüm bir ictimai xidmətdir. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurmuşdur:

“Bir müsibət səbəbilə din qardaşına baş sağlığı verən möminə, Allah təala qiyamət günü kərəm libaslarından geyindirər.(şərəf bəxş edər).” (İbn Macə, Cənaiz, 56)

Aciz olaraq yaradılan insan belə və müsibətlər qarşısında mə-nəvi dəstəyə və təsəliyə möhtacdır. Ümumiyyətlə cənazə ilə vi-dalaşma və təziyə kimi xüsuslar çox mühüm bir insani vəzifədir. Bunlara laqeyd yanaşmaq böyük bir nöqsan və vəbaldır. Həmçinin unutmamalıyıq ki, bu gün din qardaşımıza çox gördüyümüz adi bir ziyarət və təsəliyə sabah özümüz möhtac ola bilərik. Lakin vaxtında gözəl toxumlar əkməsək möhtac olduğumuz zamanda ətrafımızda əl atıb tuta biləcəyimiz bir budaq tapa bilmərik.

Fəzilət nümunələri

Cabir -radiyallahu anh-dan rəvayət edildiyinə görə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-dən:

“-Səhəri necə açdın?” -deyə soruşmuşlar.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurmuşdur:

“-Bir cənazədə iştirak etməyən və xəstə ziyarətinə getməyən in-sanlardan daha xeyirli olaraq səhərə çıxdım.” (Buxari, əl-Ədəbul-Müf-rəd, 1133; İbn Macə, Ədəb, 18)

Bu ifadələri ilə Əziz Peyğəmbərimiz; “Səmimiyyətlə və Allah rızası üçün cənazənin dəfnində iştirak edən və xəstə ziyarətinə gedən insanların əldə edəcəyi savab və mükafatlar xaricində mənalı və xeyirli bir gecə keçirdiyini” bəyan edir. Bu mənada cənazənin dəfni və xəstə ziyarətinin böyük fəzilətinə işarə edir.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- cənazənin dəfnində iş-

tirak edir, xəstəni ziyarət edir və dəvət olunan yerlərə gedirdi. Əbu Səid əl-Xudri -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- Mədinəyə yeni gəlmiş vaxtlarda bizlərdən bir nəfər ölüm ayağında ikən gedib ona xəbər verirdik. O da gəlib xəstənin başı üstündə durur və istiğfar edirdi. Öldükdən sonra da yanındakılarla bir yerdə geri qayıdırdı. Bəzən də cənazə dəfn edilənə qədər gözləyirdi.

Ona zəhmət verdiyimizi düşünərək öz aramızda belə qərara gəldik ki:

“Xəstəmiz ölənə qədər Allah Rəsuluna bir şey deməyə. Vəfat etdikdən sonra ona deyirik. Beləliklə o, nə yorular, nə də çox vaxt itirmiş olar.”

Belə etməyə başladıq. Xəstəmiz öldükdən sonra ona xəbər verdik. O da gəlib namazını qılar və geri qayıdırdı. Bəzən də cənazə basdırılana qədər gözləyirdi. Bir müddət də belə etdik. Daha sonra:

“-Vallah, belə də etməyə. Bu da Rəsulullahı yorur. Cənazəmiz olduğunda onu Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in qapısına aparaq, orada namaz qıldırırsın. Bu, onun üçün daha asan olar.” -dedik və elə də etdik.”

Hədisin rəvilərindən Məhəmməd bin Ömər -radiyallahu anh- belə deyir:

“Bu səbəbdən Allah Rəsulunun qapısının önü, “cənazə namazının qılındığı yer” mənasında “müsəlla” adı ilə xatırlanmağa başlandı. Cənazələr həmişə oraya aparılırdı. Allah Rəsulunun vəfatından sonra da eyni metod davam etdi.” (İbn Sad, I, 257; Hakim, I, 519/1349)

Talha bin Bəra -radiyallahu anh- xəstələnmişdi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- onun ziyarətinə gəldi və çıxarkən:

“-Talhanın ölümünün yaxınlaşdığını görürəm. Vəfat edərsə mənə xəbər verin; Cənazənin hazırlanması və kəfənlənməsi işində cəld tərpənin. Çünki bir müsəlmanın cəsədini ailəsinin yanında saxlamaq münasib deyildir.” -buyurdu. (Əbu Davud, Cənaiz, 33-34/3159)

Çox keçmədən Talha vəfat etdi. Vəfatına az qalmış:

“-Məni dərhal dəfn edib Rəbbimə qovuşdurun. Həzrət Peyğəmbərə xəbər verməyin. Çünki bura gələrkən yəhudilərin ona zərər verməsindən qorxuram. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in mənə görə hər hansı bir sıxıntı çəkməsini istəmirəm.”-deyə vəsiyyəət etdi.

Gecə basdırıldığı üçün Allah Rəsuluna xəbər verilmədən Talha -radiyallahu anh- dəfn edildi. Bu hadisə səhər tezdən Allah Rəsuluna xəbər verildi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- Talhanın qəbrinin yanına getdi və qəbiri başında Talha üçün:

“Allahım, Sən ondan, o da Səndən razı olaraq Talhanı qarşılayıb hüzuruna qəbul et!” -deyə dua etdi. (Bax. İbn əl-Əsir, Uşdul-Ğabə, II, 29)

Əbu Sələmə -radiyallahu anh- vəfat etmişdi. Aləmlərin Sultanı Peyğəmbərimiz yanına gəldi və açıq qalan gözlərini bağladı və sonra belə buyurdu:

“Ruh bədəndən çıxınca gözlər onu izləyər!”

Elə bu vaxt Əbu Sələmənin ailə üzvlərindən bəziləri yüksək səslə ağlamağa başladı. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- :

“-Özünüzə xeyirdən başqa bir şeylə dua etməyin. Çünki mələklər dualarınıza “amin” deyirlər!” -buyuraraq mötədilliyi qorumalarının vacibliyini vurğuladı. Sonra da belə dua etdi:

“Allahım! Əbu Sələməni bağışla! Dərəcəsinə, hidayətə çatmış-ların səviyyəsinə yüksəlt! Geridə qalanları üçün Sən vəkil ol! Ey Aləmlərin Rəbbi! Bizi də, onu da bağışla! Qəbirini genişlət və nurla doldur!” (Müslim, Cənaiz 7)

Üsamə bin Zeyd -radiyallahu anh- belə deyir:

Qızı (Zeynəb -radiyallahu anha-), Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-ə xəbər göndərərək:

“-Oğlum ölüm ayağındadır, xahiş edirəm bizə gəlin!” -dedi. Peyğəmbərimiz həmin vaxt əshabı ilə (bir məsələ üçün) məşğul olduğuna görə:

“-Alan da, verən də Allahdır. Onun nəzdində hər şeyin müəyyən bir vaxtı vardır. Səbir etsin və mükafatını Allahdan gözləsin!” -buyuraraq qızına salam göndərirdi. Bundan sonra qızı, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-ə:

“-Nə olar, mütləq gəlsin!” -deyə xəbər göndərirdi.

Bu dəfə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- Sad bin Ubadə, Muaz bin Cəbəl, Übey bin Kəb, Zeyd bin Sabit və başqa səhabələrə qalxıb qızının evinə getdi. Uşağı Həzrət Peyğəmbərin qucağına verdilər. Körpə çox çətin nəfəs alırdı. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in gözlərindən yaşlar axdı. Vəziyyəti belə görən Sad bin Ubadə:

“-Ey Allahın Rəsulu, bu nə haldır?” -dedi. Peyğəmbərimiz də:

“-Bu Allahın, istədiyi bəndələrinin qəlbinə yerləşdirdiyi bir rəhmətdir. Onsuz da Allah təala yalnız mərhəmətli bəndələrinə rəhm edər.” -buyurdu. (Buxari, Cənaiz, 33; Müslim, Cənaiz, 9, 11)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in qızı Zeynəb -radiyalahu anha- vəfat etdiyində onun cəsədini Ümmü Eymən, ənsar xanımlarından Ümmü Atiyyə və analarımızdan Həzrət Sevdə və Ümmü Sələmə yumuşdular. Cəsəd yuyularkən Peyğəmbərimiz yanlarına gəlib:

“-Onu yumağa sağ tərəfindən və dəstəmaz əzalarından başlayın! Su və sidr¹¹⁵ ilə bir dəfə; üç, beş və ya yeddi dəfə, lazım gələrsə daha çox yuyun! Axırincısında suya kafur qatın! Yumaq işini bitirdikdən sonra mənə xəbər verin!” -buyurdu.

Həzrət Zeynəbin saçlarını daradılar, üç yerə ayırıb hər birini ayrı şəkildə hördülər. Hörüklərdən ikisi Həzrət Zeynəbin yan tərəflərindəki, biri də ön tərəfindəki saçlarından idi. Yumaq işini bitirdikdən sonra Allah Rəsulu libasını onlara verib:

“-Bunu Zeynəbə alt köynəyi edin!” -buyurdu. (Buxari, Cənaiz, 8-17; Müslim, Cənaiz, 35; İbn Sad, VIII, 34-36)

115. **Sidr:** Ərəbistanda bitən, sıx kölgəli bir giləmeyvə ağacıdır. Sidr ağacının yarpaqları suya qarışdırılaraq cənazə yuyulur. (Asim Əfəndi, *Qamus*, II, 385).

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- cənazə namazını qıldıqdan sonra kədərli bir şəkildə qəbirə endi. Bir az dayandıqdan sonra təbəssüm edərək bayıra çıxdı və belə buyurdu:

“-Zeynəbin zəifliyini düşünərək, ona qəbirin darlığını və kədərini yüngülləşdirməsi üçün Allaha dua etdim. Allah təala da duamı qəbul edib onun qəbir sıxıntısını yüngülləşdirdi.” (İbn əl-Əsir, Usdul-Ğabə, VII, 131)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in bu qədər sevdiyi əziz qızı və islam uğrunda çox böyük fədakarlıqlar göstərən təqva sahibi, salehə bir xanım belə qəbirin sıxıntısına düşər olursa, bizim halımız necə olacaq? Ona görə də gələcəyimizi həmişə düşünərək hal və davranışlarımıza diqqət etməliyik.

Avf bin Malik -radiyallahu anh- belə deyir:

“Həzrət Peyğəmbərimiz, bir cənazə namazı qıldırmışdı. Həmin vaxt belə dua etdiyini eşitdim və əzbərlədim:

Allahım! Onu bağışla, ona rəhm et, onu əzab və sıxıntılardan qoru. Qüsurlarını əfv et. Cənnətdən nəsibini ehsan et, qəbirini genişlət! Onu su ilə, qarla və buzla yuyulmuş (kimi tər-təmiz et)! Ağ paltarları kirdən təmizləyərcəsinə onu günahlarından arındır. Öz evindən daha gözəl bir ev, ailəsindən daha xeyirli bir ailə, xanımından daha xeyirli bir zövcə ver. Onu cənnətə qoy, qəbir və cəhənnəm əzabından mühafizə et!”

Bu gözəl duanı eşidincə; “Kaş ölən mən olsaydım.” -deyə ürəyimdən keçirdim. (Müslim, Cənaiz, 85)”

Ənəs -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bəzi səhabələri ilə bir yerdə olarkən yanlarından bir cənazə keçdi. Səhabələrdən bəziləri həmin cənazəni xeyirlə yad etdilər. Bundan sonra Peyğəmbərimiz:

“-Vəcəbət! (Vacib oldu, qətiləşdi!)” -buyurdu.

Sonra daha bir cənazə keçdi və orada olanlar onun pisliliyindən bəhs etdilər. Həzrət Peyğəmbərimiz yenə:

“-*Vəcəbət!* (Vacib oldu, qətiləşdi!)” -buyurdu.

Bundan sonra Ömər bin Xəttab -radiyallahu anh-:

“-Ya Rəsulallah, qətiləşən nədir?” -deyə soruşdu.

Həzrət Peyğəmbərimiz:

“-*Əvvəlcə keçən cənazəni xeyirlə yad etdiniz, ona görə də onun cənnətə girməsi qətiləşdi. Sonrakının da pisliliyindən bəhs etdiniz, onun da cəhənnəmə girməsi qətiləşdi. Çünki siz (möminlər), Allahın yer üzündəki şahidlərisiniz.*” -buyurdu. (Buxari, Cənaiz, 86; Müslim, Cənaiz, 60)

Əziz Peyğəmbərimizin Mədinədən kənarda olan Muaz bin Cəbələ, oğlunun vəfatı ilə əlaqədar göndərdiyi bu məktub, baş sağlığına aid gözəl bir misaldır:

“*Bismillahi-r-rahməni-r-rahim,*

Allahın Rəsulu Məhəmməddən Muaz bin Cəbələ...

Allahın salamu üzərinə olsun!

Özündən başqa ilah olmayan Allaha həmd etdiyimi sənə çatdırmaq istəyirəm. İndi; Allah əcrini artırsın, bunun qarşılığında sənə böyük mükafatlar ehsan etsin və səbir etmək gücü versin. Bizi və səni şükür etməyə müvəffəq etsin. Çünki canımız, malımız və övladlarımız, Əziz və Cəlil olan Allahın bizə şirin hədiyyələri, müvəqqəti bir müddət üçün bizə verdiyi əmanətlərdəndir.

Allah o uşağı verməklə səni sevindirdi. İndi də onu böyük bir mükafat qarşılığında səndən aldı. Onun əvəzində Allahdan rəhmət, məğfirət və hidayət gözləyirsənsə, səbir et!.. Kədər və sıxıntı əcrini əskiltməsin! Sonra peşman olarsan! Bunu bil ki, ağlayıb sızlamaq heç bir şeyi geri gətirməz, kədər və sıxıntını da dəf edə bilməz. Başa gələn onsuz da gəlmişdir; vəssəlam.” (Hakim, III, 306/ 5193)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- vəfat edənin yaxınlarına yalnız baş sağlığı verməklə kifayətlənmiş, maddi və mənəvi hər cür yardım edirdi. Belə ki, Cəfər Təyyar -radiyallahu anı- şəhid olduğunda Həzrət Peyğəmbərimiz öz ailəsinə:

“-Cəfərin ailəsi üçün yemək hazırlayın! Çünki onlar hal-hazırda mətbəxə girməzlər!” (Əbu Davud, Cənaiz, 25-26; İbn Hişam, III, 436)

Daha sonra şəxsən özü, Həzrət Cəfərin yetim qalan övladlarına sahib çıxaraq onları himayə etmiş və tərbiyələri ilə məşğul olmuşdur.

Əbu Bəkr -radiyallahu anı- da başına hər hansı bir müsibət gələn insanlara belə baş sağlığı verərdi:

“Səbir, müsibətin acısını azaldır. Sızıldamağın isə heç bir faydası yoxdur. Ölüməndən əvvəlki həyat olduqca asandır. Çətin olanı isə ölüməndən sonrasıdır. Rəsulullahı itirməyi xatırlayın ki, müsibətiniz gözlünüzdə kiçilsin və Allah mükafatınızı artırsın.” (Ali əl-Müttəqi, XV, 744/42958)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“Kim savabına inanaraq və qarşılığını yalnız Allahdan gözləyərək bir müsəlmanın cənəzəsi ilə birlikdə gedərsə və cənəzə namazı qılınıb basdırılana qədər gözləyərsə, hər biri Uhud dağı qədər qədər olan iki kırat (ölçü vahidi: 0,20043 q) savabla qayıdar. Hər kim də cənəzə namazını qılarsa və dəfn edilmədən öncə gedərsə, bir kırat savabla qayıdar.” -buyurmuşdur. (Buxari, İman, 35)

Bir gün Abdullah bin Ömər, Sad bin Əbi Vaqqas ilə birlikdə oturarkən Habbab bin Ərət gəldi və:

“-Abdullah! Bax gör Əbu Hüreyrə nə deyir!”-deyə bu hədisi rəvayət etdi. Bundan sonra Həzrət Abdullah:

“-Əbu Hüreyrə, bu qədər də olmaz.” -dedi və Habbabı bu hədisi dəqiqləşdirmək üçün Həzrət Aişənin yanına göndərərək; *“Bunu ondan soruş gəl!”* -dedi.

Habbab getdikdən sonra Abdullah yerdən bir ovuc çınqıl aldı; qəzəbli bir halda daşları əlində o yan bu yana çevirməyə başladı. Bir müddətdən sonra Habbab, Həzrət Aişənin; “Əbu Hüreyrə doğru deyir; mən də Rəsulullahın elə dediyini eşitdim.”-dediyini xəbər verdi. Bu dəfə qaçırdığı fürsətlərə heyifslənən Abdullah bin Ömər, əlindəki daşları yerə tulladı və:

“-Deməli, biz çoxlu kırıat itirdik!” -deyə öz təəssüfünü ifadə etdi. (Müslim, Cənaiz, 56)

Burada vəd edilən savabın miqdarı və ölçüsü qəti şəkildə bildirilməklə yanaşı, cənazə ilə vidalaşmağın yüksək fəzilətini bəyan etmək üçündür. Çünki Allah təala, edilən əməllərə qəlblərdəki niyyət və səmimiyyətin səviyyəsinə görə mükfat verər.

Qasım bin Məhəmməd -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

“Xanımım vəfat etmişdi. Məhəmməd bin Kab əl-Kurazi baş sağlığı verməyə gəldi və mənə belə bir rəvayət etdi:

İsrail oğullarından alim, abid və çalışqan bir adam var idi. Onun çox sevdiyi əməli saleh bir xanımı vardı. Qəfildən bu qadın vəfat etdi. Həmin alim çox kədərləndi, evinə qapanaraq insanlarla münasibətini kəsdi və heç kimlə danışmadı. İsrail oğullarından bir qadın bunu eşidincə onun yanına gəldi və:

“-Ondan soruşacağım bir məsələm var, fətva istəyirəm, onunla xüsusi olaraq görüşmək istəyirəm.” -dedi. İnsanlar buna etiraz etdilər, qadın isə qapıda gözlədi və mütləq onunla görüşməyinin vacib olduğunu təkrarladı.

Bir nəfər gedib alimə xəbər verərək:

“-Qapıda bir qadın var, səndən fətva almaq istəyir və qapıdan getmir.” -dedi. İcazə verdikdən sonra qadın içəri girdi. Alimə:

“-Səndən soruşacağım bir məsələm var.” -deyə sözə başladı. Alim; “-Nə məsələdir?” -dedikdə qadın belə bir sual verdi:

“-Mən, qonşum olan bir xanımdan bilərzik aldım. Bir müddət

onu istifadə etdim, borc olaraq işlətdim. İndi xəbər göndərüb onu geri istəyir. Nə deyirsən, bilərziyi ona geri qaytarmalıyamı?”

Alim:

“-Bəli, onu geri qaytarmalısan.” -dedi.

Qadın:

“-Axı o bilərzik bir müddət məndə qaldı, (onu çox sevdim).” -dedikdə alim:

“-Olsun, sən onu əmanət olaraq aldığın üçün mal sahibinin bunu geri istəmək haqqı vardır.” -cavabını verdi. Alimin bu sözündən sonra qadın:

“-Allah sənə mərhəmət etsin, ey alim! Allah sənə əmanət olaraq verdiyi şeyi geri istədiyində nəyə görə kədərlənirsən?! Kədərlənməyə haqqın varmı? Sənə xanımını əmanət olaraq vermişdi, sonra da geri aldı. Allahın onu geri almağa səndən daha çox haqqı vardır.” -deyərək ona təsəlli verdi.

Alim bu sözdən ibrət aldı, həqiqəti gördü və özünə gəldi. Beləliklə Allah, alimi qadının sözlərindən istifadə etdirdi.” (Muvatta, Cənaiz, 43)

Məsnəvinə şərh edən Tahirul-Mövləvi doğuş əsnasında əkiz övladı ilə bərabər vəfat edən bir ananın başına gələn hadisəyə çox kədərlənir və qadının qohumlarını axtarıb tapdırır.

“-Mən bu üç ölüyə təziyə olaraq qəbirlərinin üstündə bir kitabə yazdırmaq istəyirəm!” -deyir və ana ürəyinin şəfqət və mərhəmətini aşağıdakı dörd misrası ilə olduqca mənalı şəkildə ifadə edir:

Qəbirin üzərindəki kitabədən:

Dünyada dər-ağuşa əcəl vermədi imkan,

Etdi məni həmməqbər iki balamla.

Artıq tutaraq dəsti-yetimanələrindən,

Gəldim Sənə Rəbbim, iki məsum körpəmlə...

“Əcəl məni iki körpəmlə qəbir yolçusu edərək bu dünya həyatında

(onları doyunca) qucaqlamağa imkan vermədi. Ey Rəbbim! Mən də iki yetimin əllərindən tutub o iki məsum körpəmlə Sənə gəldim...”

İbn Abbas -radiyallahu anh-dan rəvayət edildiyinə görə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurmuşdur:

“Qəbirdəki ölü, dənizdə boğularaq kömək istəyən adam kimidir. Atasından, anasından, qardaşından, səmimi və sədiq dostundan dua gözləyər. Əgər bir dua edilmiş olsa, bu onun üçün dünya və dünyadakılardan daha qiymətli və əziz olar. Şübhəsiz ki, Allah qəbir əhlinə dünyadakıların duasının bərəkətilə dağlar qədər mükafat verər. Dirilərin ölülərə göndərə biləcəyi ən yaxşı hədiyyə isə onlar üçün tövbə etmək və onların adına sədəqə verməkdir.”¹¹⁶

İbn Abbas -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- iki qəbirin yanından keçərkən onlar haqqında:

“İkisi də əzab görürlər; lakin (onların fikrincə) böyük bir günaha görə deyil. Birisi söz aparıb gətirdiyinə görə, digəri isə bövl edərkən lazımı şəkildə qorunmadığına görə əzab görürlər.” -buyurdu.

Sonra da yaş bir xurma budağı istədi və onu iki yerə ayırıb hər qəbirin başına birini əkdirdi. Allah Rəsulu sözlərinə belə davam etdi:

“Bu budaqlar qurumadıqca onların əzabını yüngülləşdirməsi umulur (ümid edilir).” (Müslim, Təharət, 111)

Müfəssir Qurtubi, bu hədisi-şərifini belə izah edir:

Hədisin, “qurumadıqca” hissəsi, həmin budaqların yaş olduğu müddət ərzində təsbihi etdiklərinə işarə edir. Belə ki, alimlərimiz belə demişlər: Qəbirlərə ağac əkməkdən və orada Qurani-Kərim oxumaqdan oradakı ölülər istifadə edərlər. Bir ağac əkmək belə ölülərin əzabını yüngülləşdirirsə, bir möminin Quran oxumasından kim bilir nə qədər istifadə edərlər? Ölüyə hədiyyə edilən şeyin savabı da ona çatır.” (Qurtubi, X, 267)

116. Deyləmi, *əl-Firdövs bi-Məsuril-Xitab*, Beyrut 1986, IV, 103/6323; Ali əl-Müttəqi, XV, 694/42783; XV, 749/42971.

Quran oxumağa görә hasil olan ilahi rәhmәtdән ölürlәrin дә istifadә еtmәsi үçün xüsusiә Yasin surәsinin oxunması, һamının bildiyi vә tәtbiq еtdiyi bir metoddur. Belә ki, һәdisi-şәrifdә buyurulur:

“...Yasin, Quranın qәlbidir. Bir adam onu Allahın rızasını vә axirәtini istәyәрәk oxuyarsa, şübһә yoxdur ki, gүнahları bağışlanar. Ölürlәrinizә дә Yasin surәsinin oxuyun.” (Әһmәd, V, 26)

Ölürlәrin mәнәvi istifadәsi үçün digәр ayә vә surәlәр дә oxuna bilәр. Buna dair rәvayәtlәrdән bir qismi belәdir:

“Sizdән biri vәfat еtdiyindә onu çox saxlamadan qәbirә aparın. Dәfn еtdiyiniz zaman da biriniz, baş tәрәfindә Fatihә surәsinin, ayaq tәрәfindә дә Bәqәрә surәsinin son qismini oxusun.” (Tәbәrani, Kәbir, XII, 340; Deylәmi, I, 284; Heysәmi, III, 44)

Әla bin әl-Lәclac, sәһabeyi-kiramdan olan atası Lәclac vәfat еdәrkән onlara belә bir vәsiyyәt еtdiyini rәvayәt еtmіşdir:

“Mәni qәbirә qoyduğunuz zaman:

“Bismillahi alә sunnәti rasulillah / Allahın adı ilә vә Rәsulullah -sәllallahu әleyhi vә sәllәм-in sünnәsi üzrә (sәni Haqqa әmanәt еdirik.)” -deyin vә üstümә torpaq atın. Baş tәрәfindә Bәqәрә surәsinin әvvәlini vә son qismini oxuyun. Şübһәsiz ki, mән, Abdullah bin Ömәrin tәtbiq edilән bu qaydanı xоş qarşıladığının şahidi olmuşdum.” (Beyһәqi, әs-Sünәnul-Kübra, IV, 56)

Sәһabәdән Amr bin As -radiyallahu anһ- vәfat еdәrkән yanındakı insanlara еtdiyi bu vәsiyyәt дә diqqәti cәlb еdir:

“Mәni qәbirimә dәfn еtdiyiniz zaman, bir dәvә kәsib әtini doğrayacaq qәdәр qәbirimin başında gözlәyin ki, sizin varlığınızla yeni һәyatıma öyrәşmәk imkanı әldә еdim vә Rәbbimin еlçilәrinә verәcәyim cavabları hazırlayım.” (Müslim, İman, 192)

Bu rәvayәti kitabında zikr еdән Nәvәvi, İmam Şafi -rәhmәtullahи әleyһ-in bu sözlәrini rәvayәt еtmіşdir:

“Mәzarın baş tәрәfindә Qurandan ayә vә surәlәр oxumaq müstәһәbdir. Quranın tamamilә oxunması (xәtm еdilmәsi) isә, daha gözәldir.”¹¹⁷

Bütün bu rəvayətlərdən başa düşüldüyü kimi qəbirləri ziyarət etmək və orada olanlara salam verib dua və tövbə etmək, onların adından xeyirxah əməllər edib Quran oxumaq, ölümlər üçün rəhmət vəsiləsidir. Qurani-Kərimdə Rəbbimiz, bizdən əvvəl axirətə köçmüş mömin qardaşlarımız üçün belə dua etməyimizi tövsiyə edir:

“Ey Rəbbimiz! Bizi və bizdən əvvəlki iman gətirmiş (din) qardaşlarımızı bağışla. Bizim qəblərimizdə iman gətirənlərə qarşı kinə (həsədə) yer vermə. Ey Rəbbimiz! Sən, həqiqətən, şəfqətlisən, mərhəmətlisən!” (əl-Həsr, 10)

Həzrət Peyğəmbər və səhabeyi-kiram qəbir ziyarətilə əlaqədar if-rata varmadan edilən ziyarəti bizə aşağıdakı hədislərlə göstərmişdir:

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurur:

“Öldükdən sonra bəndənin dərəcəsi ucaldılır. Bəndə:

“-Ey Rəbbim! Bu savab haradan gəldi?”-deyə soruşur. Allah təala ona:

“-(Geridə qoyduğun) xeyirxah və saleh övladın sənin üçün tövbə etdi, dua etdi.” -buyurur.” (İbn Macə, Ədəb, 1; Əhməd, II, 509)

Həmçinin hidayət rəhbərimiz Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“İnsan öldüyü zaman bütün əməlləri kəsilir. Ancaq bu üç şey bundan müstəsnaadır. Sədaqeyi-cariyə, istifadə edilən elm və ona dua edən xeyirxah övlad.” -buyurmuşdur. (Müslim, Vəsiyyə, 14)

Sad bin Ubadə -radiyallahu anh- yanında olmadığı bir məqamda anasının vəfat etdiyinə görə onun adından sədaqə verdiyi təqdirdə anasına bir faydası olub-olmayacağını soruşmuş. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-: *“Bəli.”* -buyurunca, sahib olduğu meyvə bağını anasının adından sədaqə vermişdir. (Buxari, Vəsəyə, 15)

Abdurrahman bin Əbi Amranın rəvayət etdiyinə görə anası bir kölə azad etmək istəmişdi. Lakin bunu sabaha saxlamış və səhərə çıxmadan da vəfat etmişdi. Abdurrahman, Qasım bin Məhəmmədə:

“-Mən, anamın əvəzinə bir kölə azad etsəm ona faydası olarmı (savabı ona çatarmı)?”-deyə soruşmuş, o da bu cavabı vermişdir:

“-Sad bin Ubadə, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanına gəlib:

“-Anam vəfat etdi, mən onun adından bir kölə azad etsəm, ona bir faydası olarmı?”-deyə soruşmuş. Allahın Rəsulu da; “-*Bəli!*”-buyurmuşdur.” (Muvatta, İtk, 13)

Əbu Bəkr -radiyallahu anh-ın oğlu Abdurrahman yatıb yuxudan ayılmamışdı (vəfat etmişdi). Aişə anamız bu qardaşının adından bir kölə azad etdi. (Muvatta, İtk 14)

İbn Abbas -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

Bir nəfər Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanına gələrək:

“-Ya Rəsulallah! Anam vəfat etdi, ancaq bir aylıq oruc borcu vardı. Onun adından borcunu ödəyimmi?” -dedi.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Ananın mal borcu olsaydı, onun adından ödəməzdinmi?*”-deyə soruşdu.

“-Bəli, ödəyərdim!” -deyincə də, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“*Allaha olan borc ödənməyə daha layiqdir!*” -buyurdu. (Müslim, Siyam, 155)

Bütün bu hədislər, vəfat etmiş möminlərin sağlıqlarında etdikləri və vəfatlarından sonra da davam edilən xeyirxahlıqlarından fayda görəcəklərini, həmçinin həyatda olan yaxınlarının və mömin qardaşlarının dua və infaqlarından istifadə edəcəklərini bildirərək onları bu xeyirxah işlərə təşviq edir.

Xülasə, islam dini insanın fitrət və ehtiyaclarına görə qaydalar qoymuş, heç nəyə biganə qalmamışdır. Vəfat edən insanların ən qısa zamanda hazırlanıb kəfənlənməsinə və vidalaşmasına ısrarla təşviq

etmişdir ki, insan öləndə pak halda əbədi istirahətgahına yerləşə bilsin. Əks halda insanın şərəfinə yaraşmayan mənzərələr meydana çıxaraq insanların səadəti pozula bilər.

Digər yandan, islamın əmr etdiyi bu ictimai vəzifələr Allah təalanın bəndəsinə nə qədər dəyər verdiyini göstərir. Şanı uca Rəbbimiz sevdiyi bəndələrinin mərhəmət, məhəbbət və qardaşlıq hissləri ilə yoğrulmuş xoşbəxt bir cəmiyyətdə yaşamalarını arzu edir. Allahın əmrlərinə biganə qaldıqda, belə bir cəmiyyəti meydana gətirə bilmək mümkün olmaz.

Mühüm bir din qardaşlığı məsuliyyəti olan təziyə, Allahın nəzərgahı olan insan qəlbinin kədərləndiyi bir məqamda təsəlli edilərək fərhləndirilməsidir. Din qardaşımıza həmişə onun yanında olmağımızı göstərməkdir. Bunu da unutmamaq lazımdır ki, ehtirama layiq şəkildə yaradılan və ilahi sənət əsəri olan insanın dərd və sıxıntıların paylaşılarək kədərli qəlbinin təsəlli edilməsi, Allahın rızasına səbəb olan böyük saleh əməllərdən biridir.

5. Xeyirxah işlərdə yarışmaq və tələsmək

İnsana sayılmış günlər halında lütf edilən həyat neməti ilahi imtahan vəsiləsidir. Ağıllı insan bu qiymətli və məhdud imkanı ən gözəl və mənalı şəkildə keçirmək istəyər. Belə ki, Həzrət Əbu Bəkr -radiyallahu an- buyurmuşdur:

“Dünya, möminlərin bazarı; gecə ilə gündüz sərmayələri; gözəl əməllər, ticarət malları; cənnət, qazancları; cəhənnəm də zərərləridir.”

Axirət gününə qəti şəkildə inanan bir müsəlman əməl dəftərini xeyirxah işlərlə doldurmaq üçün həyat sərmayəsini ən əlverişli şəkildə istifadə etməli və daim saleh əməllər görməyə çalışmalıdır. Qarşısına çıxan hər çür xeyir imkanını Allah təalanın lütfü kimi dəyərləndirməli və ələdüşməz bir fürsət kimi bilməlidir. İnsanların bəzi xeyirxah işlərə iltifat etmədiyinə baxaraq aldanmamalı, imkan tapdığı hər xeyirxah işi görməlidir.

Nəfsani arzularının əsiri olmuş bir insan bütün dünya mənfəətlərini özünə götürmək istəyər. Beləliklə Allahın vəd etdiyi axirət nemətlərindən qafil olar. Allah təala belə bəndələrinə bu şəkildə xəbərdarlıq edir:

“Xeyr, xeyr! Siz tez keçib gedəni (fani dünyanı) sevirsiniz. Axirəti isə tərk edirsiniz.” (əl-Qiyamə, 20-21)

“Həqiqətən, bunlar (Məkkə müşrikləri) tez keçib gedəni (fani dünyanı) sevər, ağır günə (qiyamət gününə) arxa çevirərlər.” (əl-İnsan, 27)

“(Günahlardan) təmizlənen kimsə isə nicat tapacaqdır. O kimsə ki, Rəbbinin adını zikr edib namaz qılar! Lakin siz (ey insanlar!) dünyanı üstün tutursunuz! Halbuki axirət daha xeyirli və daha baqidir.” (əl-Əla, 14-17)

Sədi Şirazi, insanı fəlakətlərə sürükləyən dünya ehtirasını və mənfəətpərəstliyi bu təşbehi ilə xülasə edir:

“Mədə dərdi olmasaydı heç bir quş tələyə düşməzdi.”

Mövlana həzrətləri də belə deyir:

“Bir çox balıq vardır ki, suda hər şeydən amanda olduğu halda boğazının ucbatından tilova düşmüşdür.”

Ümumiyyətlə insan, dünyalıq təlaşına qapılaraq axirəti unutmamalıdır. Xeyirxah əməllərinin qarşılığı, adətən axirətə qaldığından, nəfs və şeytan insanı aldadaraq, bu xüsusda qəflətə sövq edir. Quran ayəsində belə buyrulur:

“Hər bir kəs (canlı) ölümü dadacaqdır. Şübhəsiz ki, mükafatlarınız qiyamət günü tamamilə veriləcəkdir. Oddan (Cəhənnəmdən) uzaqlaşdırılıb, Cənnətə daxil edilən kimsə muradına çatacaqdır. Dünya həyatı isə aldadıcı həzzdən (əyləncədən) başqa bir şey deyildir.” (Ali-İmran, 185)

Allah təala bu barədə bəndələrini əbədi qurtuluşa çatdıracaq yolun, xeyirxah işlərdə yarışmaqdan keçdiyini belə ifadə edir:

“...Xeyirxah işlərdə yarışın!..” (əl-Bəqərə, 148)

“...Onlar xeyirxah işlərdə birbirləri ilə yarışirlar...” (Ali-İmran, 133)

Digər Quran ayəsində Allah təala xeyirxah işlər görməyə tələsən bəndələrini belə müjdələyir:

“Sizi bizə yaxınlaşdıran nə var-dövlətiniz, nə də oğul-uşağınızdır. Yalnız iman gətirib yaxşı işlər görənlərin (dünyadakı) əməllərinə görə mükafatları qat-qat (birə-on) artıq olacaq və onlar cənnət otaqlarından (Cənnətin yüksək məqamlarında) əmin-amanlıq içində yaşayacaqlar.” (Səba, 37)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- də belə buyurur:

“Faydalı işlər görməyə tələsin. Çünki yaxın gələcəkdə qaranlıq gecələr kimi bir sıra fitnələr ortalığı bürüyəcəkdir. Həmin vaxt insan, mömin olaraq sabaha çıxar, kafir olaraq gecələyər; mömin olaraq gecələyər, kafir olaraq səhərə çıxar. Dinini kiçik bir dünya malına satar.” (Müslim, İman 186; Tirmizi, Fitən 30, Zöhd 3; İbn Macə, İqamə 78).

Başqa bir hədisi-şərifdə də bu xəbərdarlıqlar edilir:

“Yeddi şey gəlmədən öncə xeyirxah işlər görməyə tələsin. Yoxsa həqiqətən də siz;

1. (İbadət və itaəti) unutduran kasıblıq,
2. (Yolundan) azdıran zənginlik,
3. (Hər şeyi) dəyişib pərişan edən xəstəlik,
4. Danışığını itirən (sözünü bilməyən) qocalıq,
5. Qəfil gələn ölüm,
6. Gəlməsi gözlənilən şeylərin ən şərlişi Dəccal və
7. Qiyamətdən başqa bir şey gözlədiyinizi sanırsınız? Qiyamət isə, bəlası ən dəhşətli və acı olandır.” (Tirmizi, Zöhd, 3/2306)

Şanı uca Rəbbimiz, Həşr surəsində belə buyurur:

“Ey iman gətirənlər! Allahdan qorxun! Hər kəs sabah üçün

nə etdiyinə (axirət üçün özünə nə hazırladığına) **nəzər salsın. Allahdan qorxun. Həqiqətən, Allah etdiklərinizdən xəbərdardır! Allahı unutdukları üçün Allahın da onları özlərinə unutturduğu** (xeyirlərini başa düşməyən) **kimsələrə bənzəməyin! Onlar** (Allahın itaətindən çıxmış) **fasiqlərdir!”** (əl-Həşr, 18-19)

Həqiqətən insan ciddi bir şəkildə Allahdan qorxmalı və bu dünyanın sabahı olan axirət həyatı üçün nə hazırladığını gözdən keçirməlidir. Bugünkü fani həyat üçün necə hazırlandığı ilə, sabahkı əbədi həyata necə hazırlaşdığını sağlam bir düşüncə ilə müqayisə etməlidir. Allahın hər ediləni bildiyini də unutmamalıdır. Bütün bunları düşünərək özünü silkələməli və böyük bir əzmkarlıqla xeyirxah işlər görməyə başlamalıdır.

Xeyirxah əməllər xüsusunda həmişə fəal olmağın əhəmiyyətini göstərən bu rəvayətlər olduqca diqqət çəkicidir:

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- əshabının arxa tərəflərdə cərgəyə durmağa çalışdığını görmüşdü. Buna görə onlara:

“Önə (irəli) tərəf gəlin və mənə tabe olun! Sizdən sonrakılar da sizə tabe olsunlar. Bir camaat ardıcıl olaraq geriləyərsə, Allah da onları geri qoyar.” -buyurdu. (Müslim, Salət. 130; Əbu Davud, Salət, 97/680).

Əziz Peyğəmbərimiz namaz qıldıracağı və söhbət edəcəyi zaman əshabını önə tərəf dəvət edərək ona yaxınlaşmalarını istəyirdi. Beləliklə onların könüllərini, nəbəvi feyz və ruhaniyyət iqliminə çəkir, öyrətmək istədiyi elm, əxlaq və fəzilətləri tam mənası ilə dərk etmələrini istəyirdi. Əshabın təlim və tərbiyəsi ilə özü şəxsən məşğul olmaqla yanaşı, onlara gələcək nəsilləri necə irşad edəcəkləri xüsusunda da nümunə olurdu.

Əgər insanlar elm, əxlaq və fəzilət yolunda irəli getməyərək buna biganə yanaşarlarsa, Allah təala da onları rəhmət və lütfündən məhrum edər. Belə bir bədbəxtliyə məruz qalanların hər baxımdan geri qalacaqlarında heç şübhə yoxdur.

Həmçinin Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurmuşdur:

“Zikr (yəni xütbə) edilərkən orada iştirak edin və imama yaxın olun. Çünki insan uzaqlaşmağa davam edə-edə, cənnətə girsə belə orada da arxada qalar.” (Əbu Davud, Salət, 232/1108)

Bir adam üzrsüz olaraq xeyirxah xidmətlərdən uzaq durmağa davam edərsə, cənnətə girsə belə çox az xeyirə sahib olacağından, dərəcəsi də aşağı mərtəbədə olar. Halbuki insan qiyamət günü ən kiçik bir xeyirə belə möhtac olacaqdır.

Ənəs –radiyallahu anh-ın rəvayət etdiyinə görə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurmuşdur:

“Qiyamət günü insanlar cərgə-cərgə dururlar. (Bir rəvayətə görə; cənnət əhli cərgə cərgə olurlar.) Həmin məqamda cəhənnəm əhlindən bir nəfər cənnət əhlindən bir nəfərə rast gəlir və:

“-Ey filankəs! Xatırladınmı? sən su istəmişdin, mən də sənə bir udumluq su vermişdim?” deyir. (və bu şəkildə şəfaət istəyər.) Mömin də həmin adama şəfaət edir.

(Cəhənnəmlik olan başqa bir) adam, cənnətlik olan bir nəfərin yanına gedir və ona:

“-Xatırlayırsanmı, sənə bir gün dəstəmaz suyu vermişdim?” -deyərkən (şəfaət istəyər. O da xatırlayar) və ona şəfaət edir.

Yenə cəhənnəmlik olanlardan biri, cənnətlik olanlardan birisinə:

“-Ey filankəs! Məni filan bir işə göndərdiyin günü xatırlayırsanmı? Mən də həmin gün sənə üçün getmişdim.” -deyir. Cənnətlik olan adam da ona şəfaət edir.” (İbn Macə, Ədəb, 8)

Digər saleh əməllər də burada nəql edilənlərlə müqayisə edilərsə, böyük-kiçik ayırmadan hər cür xeyirxah işdə yarışmağın lazım gəldiyini başa düşmək olar. Çünki hər kəs axirətdə (istər yaxşı, istərsə də pis) etdiyi hər əməlin qarşılığını görəcəkdir. Hədisi-şərifdə həmin ağır gün belə təsvir edilir:

“Allah, sizin hər birinizlə tərcüməçi olmadan danışacaqdır. İnsan sağ tərəfinə baxacaq; axirətə göndərdiklərindən başqa bir şey görməyəcək. Qarşısına baxacaq; qarşısında cəhənnəmdən başqa bir

şey görməyəcək. Belə olan halda artıq bir xurmanın yarısı ilə olsa da, özünü cəhənnəm atəşindən qoruyun. Bunu da tapa bilməyən, xoş bir söz (söyləyib könül almaqla) özünü qorusun." (Buxari, Zəkat, 10, Rıqə 31, Təvhid 36; Müslim, Zəkat 97)

Əbu Zər -radiyallahu anı- belə deyir:

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- mənə xitabən buyurdu ki:

"Din qardaşını gülərlə qarşılamaq kimi təbii bir yaxşılığı belə əsla kiçik zənn etmə!" (Müslim, Bırr, 144; Əbu Davud, Libas, 24; Timizi, Ətimə, 30)

İmtahan aləmi olan bu dünyada, əməllərin qarşılığını görmək yeri olan axirətə hazırlıq üçün çoxlu xeyirxah işlər etmək, hər xeyirə açar, bütün şərlərə də kilid olmaq lazımdır. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurur:

"Elə insanlar vardır ki, onlar xeyirə açar, şəra də kiliddirlər. Elələri də vardır ki, şəra açar, xeyirə kiliddirlər. Allahın, xeyirin açarını əllərinə verdiyi insanlar necə xoşbəxtidirlər! Allahın, şərin açarlarını əllərinə verdiyi insanların vəy halına!" (İbn Macə, Müqəddimə, 19).

Bunu da unutmamaq lazımdır ki, Şanı Uca Rəbbimiz zərrə boyda bir yaxşılığa (xeyirə) qat-qat artıqlaması ilə mükafat verir. Allah təalanın bəndələrinə böyük bir lütfü olan bu xüsüs Quran ayələrində belə bəyan edilir:

"...Özünüz üçün öncə (dünyada) nə yaxşı iş görsəniz, Allah dərğahında onun daha xeyirli və daha böyük mükafatı olduğunu görəcəksiniz..." (əl-Müzəmmil, 20)

"Kim bir yaxşı bir iş görərsə, ona etdiyi həmin yaxşılığın on qat əvəzi (savab) verilir..." (əl-Ənam, 160)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bu ayələrin təfsiri mahiyyətində belə buyurmuşdur:

"Allah təala yaxşılıq və pislikləri təqdir edib yazdıqdan sonra bunların yaxşı və pis olduğunu belə bəyan etdi:

Kim bir yaxşılıq etmək istəsə də etməsə, Allah təala bunu edilmiş mükəmməl bir yaxşılıq olaraq qeyd edər.

Əgər bir adam yaxşılıq etmək istəyərsə və həmin yaxşılığı həyata keçirərsə, Allah təala həmin yaxşılığı on mislindən başlayıb yeddi yüz misli ilə, hətta qat-qat artıqlaması ilə yazar.

Kim bir pislik etmək istəsə də, (fikirindən) vaz keçsə, Allah təala bunu mükəmməl bir yaxşılıq kimi qeyd edər.

Əgər bir adam pislik etmək istəsə, sonra da onu edərsə, Allah təala həmin pislili yalnız bir günah olaraq yazar.” (Buxari, Riqaq, 31; Müslim, İman, 207, 259; Tirmizi, Təfsir, 6/3073)

Xeyir işlərdə yarışmaq və tələsmək kamil və məqbul bir mömin olmağın əlamətidir. Mövlana həzrətləri belə buyurur:

“İbadətlərin qəbul olmasının əlamətləri həmin ibadətlərdən sonra başqa ibadətləri yerinə yetirmək və bir-birinin ardınca xeyirxah işlər görməyə tələsməkdir.”

Unutmayaq ki, mömin, xeyirxah əməllər etməkdən doymaz. Xeyirxah bir əməlin şərafı isə gecikdirilmədən dərhal edilməsindədir.

Fəzilət nümunələri

Uqbə bin Haris -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

Bir dəfə Mdəinədə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in arxasında əsr namazını qılmışdım. Allah Rəsulu salam verib namazı bitirdi və cəld yerindən qalxdı. Cərgələri yararaq xanımlardan birinin otağına getdi. Camaat, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in bu tələşinə təəccüb etdilər. Əziz Peyğəmbərimiz qısa bir müddətdən sonra qayıtdı. Belə tələsik davrandığına görə əshabının təəccübləndiyini gördü və buyurdu:

“-Otağımızda bir az qızıl və ya gümüş olduğunu xatırladım. Məni xeyir işlərdən uzaq qoymasın deyər dərhal paylanılmasını əmr etdim.” (Buxari, Azan 158, əl-Aməl fis-Salət 18; Nəsəi, Səhv 104)

Buxarinin başqa bir rəvayətində bu ifadə aşağıdakı kimidir:

“-Otaqda, sədəqə (kimi paylanacaq) bir az qızıl və ya gümüş qoymuşdum. Onun gecə evdə qalmasına könüm razı olmadı.”
(Buxari, Zəkat 20)

Hər xeyirxahlığı bir nemət bilib dərhal yerinə yetirmək lazımdır. Sonraya saxlanılan xeyirxahlıqlar üçün müxtəlif maneələr meydana çıxa bilər. Çünki xeyirxah əməlləri gecikdirənlər haqqında; “Sabah edərim deyənlər həlak oldu.” -buyurulmuşdur.

Əbu Məsud əl-Ənsari -radiyallahu anı- belə rəvayət edir:

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanına bir nəfər gəldi və:

“-Minik heyvanım tələf oldu. Mənə bir minik heyvanı verə bilərsinizmi?”-dedi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Sənə verəcək bir minik heyvanı tapa bilmirəm. Lakin filankəsini yanına get, ümid edirəm ki, o, sənə yardım edər.”-buyurdu.

Səhabə bəhs edilən adamın yanına getdi, o da ona bir minik heyvanı verdi. Səhabə təkrar Allah Rəsulunun yanına gələrək hadisəni xəbər verdi. Bu hadisəyə görə Əziz Peyğəmbərimiz:

“-Xeyirxah bir işə vəsilə olan şəxs, onu edən kimi savab qazanır.”
-buyurdu. (Əbu Davud, Ədəb, 114-115/5129)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanına bir nəfər gəldi və belə dedi:

“-Ey Allahın Elçisi! Hansı sədəqənin savabı daha böyükdür?”

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə cavab verdi:

“-Güclü-qüvvətli ikən, sağlamlığın yerində ikən, kasıb olmaqdan təlaşlanaraq xəsisliyə meyil etdiyin bir zamanda və daha çox zəngin olmağı xəyalından keçirərkən verdiyin sədəqənin savabı daha böyükdür. Bu işi can boğaza gələndə; “Filankəsə bu qədər, filankəsə də

bu qədər” deməyə saxlama. Onsuz da həmin mal varislərdən onun və ya bunun olmuşdur.” (Buxari, Zəkat 11, Vəsayə 17; Müslim, Zəkat 92)

Allah təala sonsuz lütfünün bir əsəri olaraq bəndələrinə xeyirxah işlər görməyin yollarını asanlaşdırmışdır. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bunu hədisi-şəriflərində belə xəbər verir:

“İnsanların hər bir əzası üçün hər gün bir sədəqə vermək lazımdır. İki nəfər arasında ədalətlə hökm etməyin sədəqədir. Miniyyənin minməyə istəyəninə yardım edərək mindirməyin, yaxud da yükünü miniyyəyə yükləməyin sədəqədir. Gözəl söz sədəqədir. Namaz üçün məscidə gedərkən atdığı hər bir addım sədəqədir. Gəlib gedənlərə əziyyət verən şeyləri yoldan götürməyin də sədəqədir.” (Buxari, Sühh 11, Cihad 72, 128; Müslim, Zəkat 56)

“Müsəlman bir şəxs bir ağac əkərsə və həmin ağacın meyvəsindən insan, heyvan və ya quş yeyərsə, bu yeyilən məhsul qiyamət gününə qədər həmin müsəlman üçün sədəqə olar.” (Müslim, Məsəqat, 10)

Xeyir və savab qazanmaq xüsusunda tələsməyin lazım gəldiyini göstərən bu misal olduqca ibrətlidir:

Cabir -radiyallahu an- belə rəvayət edir:

Uhud hərbində bir nəfər Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-ə:

“-Əgər öldürülsəm, harada olacam? -deyə soruşdu. Peyğəmbərimiz də:

“-Cənnətdə!” -cavabını verdi.

Bu söhbətdən sonra həmin şəxs əlində yediyi xurmaları kənara atdı; dərhal savaşağa başladı və şəhid olana qədər savaşıdı.” (Buxari, Məğazi, 17; Müslim, İmarə, 143; Nəsəi, Cihad, 31)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- Xeybər savaşında belə buyurdu:

“Bu bayrağı, Allahı və Rsulunu sevən, Allah və Rəsulunun da onu sevdiyi, Allah təalanın fəth etməyi şəxsinə nəşib edəcəyi bir igidə verəcəm.”

Ömər -radiyallahu anh- deyir ki:

“Ömir (lider) olmağı oğünkü qədər heç vaxt arzu etməmişdim. Məni çağırar ümidi ilə Rəsulullahə özümü göstərməyə çalışdım. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- Əli bin Əbi Talibi çağıraraq bayrağı ona verdi və belə buyurdu:

“-Get, Allah fəth etməyi müyəssər edənə qədər sağa-sola çevrilmə (baxma).”

Həzrət Əli -radiyallahu anh- dərhal hücumə keçdi; sonra dayandı və arxasına baxmadan səsləndi:

“-Ey Allahın Elçisi, onlarla nə (etmələri) üçün savaşıım?”

Peyğəmbərimiz -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurdu:

“-Onlar, Allahdan başqa ilah olmadığına və Məhəmmədin Allahın Rəsulu olduğuna şəhadət gətirənə qədər vuruş. Bunu etdikləri təqdirdə, (dinin qadağan etdiklərinə qarşı çıxmıdığca) qanlarını və mallarını səndən qorumuş olarlar. Əsas hesaba (çəkmək isə) Allaha aiddir.” (Bax. Müslim, Fəzailus-səhabə, 33; Buxari, Əshabun-Nəbi, 9)

Həzrət Ömər kimi bütün səhabeyi-kiram həmin gün bayrağı ala bilmək üçün yarışdılar. Lakin bayraq bir nəfərə nəşib olmuşdur. Digərləri incimədən onun arxasında Allah yolunda savaşımışdılar.

Əsma binti Yezid, Həzrət Peyğəmbərə beyət edən ilk Mədinəli xanım səhabə idi. Çox aydın və bəlağətli danışığ tərzi var idi. Ehtiyac olduğunda Həzrət Peyğəmbərin hüzuruna çıxar və qadınların soruşmağa çəkindikləri mövzuları rahatlıqla soruşardı. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- də Əsmanın bu hərəkətini təqdir edər və həya hissini dinlərini öyrənməyə mane olmadığını deyərək Mədinəli xanımları mədh edərdi.

Bir gün xanım səhabələr Həzrət Əsmanı Allah Rəsulunun yanına göndərdilər. Əsma -radiyallahu anha- Əziz Peyğəmbərimizin hüzuruna çıxıb bunları dedi:

“-Anam atam Sənə fəda olsun, ya Rəsulallah! Mən, Sənin yanına qadınların elçisi kimi gəldim. Allah Səni bütün kişi və qadınlara peyğəmbər göndərmişdir. Biz, Sənə və Sənin Rəbbinə iman etdik. Qadın olduğumuz üçün evlərinizdə oturub sizin üçün səadət və rahatlıq qaynağı olmuş və uşaqlarınızı böyüdüb tərbiyə etmişik. Siz kişilər isə cümə namazı qılmaq, məscidə və camaat namazına getmək, xəstələri ziyarət etmək, cənazələrin dəfnində iştirak etmək və bir dəfədən çox həccə getmək kimi xüsuslarda bizdən üstünsünüz. Bütün bunların ən mühümü isə Allah yolunda cihad etməkdir.

Lakin siz həcc və ümrə üçün və ya düşmənə savaşımaq üçün evinizdən çıxdığınız zaman var-dövlətinizi biz qoruyuruq, ip ayırub sizə paltar toxuyuruq, uşaqlarınıza baxırıq. Buna görə biz, qazandığınız xeyir və savablara şərik oluruqmu?”

Həzrət Əsmanın bu sözləri Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in çox xoşuna gəldi. Əshabına dönərək:

“-Siz heç din barəsində sual soruşan bir qadından bundan daha gözəl sözlər eşitdinizmi?” -deyə soruşdu. Sonra da bunları dedi.

*“-Ey xanım! Yaxşı bil və bura göndərən xanımlara da yaxşı başa sal ki, bir qadının həyat yoldaşı ilə gözəl davranıb onun razılığını qazanması, savab baxımından həmin sadaladığın üstünlüklərin hamısına bərabərdir.”*¹¹⁸

Xeyirxah işlərdə yarışan xanım səhabələrdən biri də Ümmü Rilə əl-Qüreyşidir. Bir gün Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in hüzuruna çıxdı və:

-əs-Salamu aleykum və rəhmətullahi və bərəkətuh.”-deyib hörmət və ehtiramını bildirdikdən sonra böyük bir ədəb və nəzakətlə sözünə başladı. Qadınların pərdə arxasında, hərəmdə qaldıqlarından, ərlerine xidmət etməkdən, uşaq saxlamaqdan və beşik düzəltmək kimi ev işləri ilə məşğul olduqlarından bəhs etdi, sonra da:

“-Biz, savaşa gedib böyük mükafatlara nail ola bilmirik. Bizə elə bir şey öyrədin ki, onunla Allaha yaxınlaşa bilək!” -dedi.

118. İbn Asakir, *Tarixu Diməşq*, Beyrut 1995, VII, 363-364, XXIX, 65-67; Beyhaqi, *Şuab*, VI, 421; İbn Əsir, *Uddul-Ğabə*, VII, 19.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- də ona:

“-Gecə-gündüz həmişə Allahı zikr edin, gözlərinizi yadlara baxmaqdan və səslərinizi onlara eşitdirməkdən mühafizə edin!” -buyurdu. (İbn Həcər, əl-İsabə, VIII, 204)

Hədis alimi İbn Avn belə deyir:

“Üç şey vardır ki, mən onları həm özüm üçün, həm də qardaşlarım üçün istəyirəm:

1. Sünnəni öyrənib tətbiq etməyə çalışmaq.
2. Quranı başa düşmək və üzərində düşünərək araşdırmaq.
3. İnsanlara qarşı xeyirxah davranmaq və ya insanları yalnız xeyirə dəvət etmək.” (Buxari, İtisam, 2)

Bir dərviş Həsən Bəsridən bir şey istəyir. O da tez ayağa qalxıb köynəyini çıxardı və dərvişə verdi.

“-Ey Həsən, evə gedib evdən bir şey versəydin olmazdımı?!” -dedilər.

Həsən Bəsri həzrətləri belə cavab verdi:

“-Bir dəfə bir ehtiyac sahibi məscidə gəldi və; “Acam!”-dedi. Biz qafil davrandıq və həmin anda yemək gətirmədik. Onu məsciddə qoyub evimizə getdik. Sübh namazına gəldiyimizdə bir də baxdıq ki, zavallı insan vəfat edib. Onu kəfənləyib dəfn etdik.

Ertəsi günü qeyri-adi bir hadisə baş verdi. Həmin sarıdığımız kəfənin mehrabda durduğunu və üzərində; “Kəfəninizi alın, Allah qəbul etmədi!” yazıldığını gördük.

Həmin gün; “Bundan sonra bir ehtiyac sahibi gördüyümdə onu gözlətməyəcəm və dərhal onun ehtiyacını qarşılayacağam.”-deyə and içdim.”¹¹⁹

119. Bax. Darir Mustafa Əfəndi, *Yüz Hədis Yüz Hekayə*, haz. Səlahəddin İldırım- Nəcət Yılmaz, İstanbul 2001, səh. 157.

Allah təala bəzi sirli həqiqətləri vəli bəndələrinə qeyri-adi bir şəkildə bəyan edir. Bu hadisələrin hikməti, bəndələrinin könlündə dərin bir təsir meydana gətirərək həmin xüsusda bir istiqamət verməkdir. Lakin belə hadisələr bütün xalq üçün bir ölçü və hökm ehtiva edə bilməz. Onlar yüksək təqva sahiblərinə xas, müstəsna bir ilahi xəbərdarlığın təcəllasıdır.

Xülasə, xeyirxah işlərdə yarışmaq və tələsmək günlərini saydığımız dünyanı dəyərləndirməyin ən gözəl yoludur. Saleh əməllər edən və xeyirxah işlər görən şəxs, yalnız öz xeyiri üçün çalışmış olar.¹²⁰ Çünki Allah təala belə vəd verir:

“Kim (dünyada) zərrə qədər yaxşı iş görmüşdürsə, onu (onun xeyrinə) görəcəkdir (mükafatını alacaqdır).” (əz-Zilzal, 7)

“...Sizin mallarınızdan nə verdiyinizi, şübhəsiz ki, Allah bilir.” (əl-Bəqərə, 273)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurur:

“Ömrü yalnız birr (bütün xeyirxah əməllər, yaxşılıqlar və ehsanlar) uzadır; qədəri də yalnız dua geri çevirir. İnsan, etdiyi günaha görə ruzisindən məhrum edilir!” (İbn Macə, Müqəddimə, 10)

Əməl dəftərini xeyirxah əməllərlə dolduraraq cənnətdə yüksək bir məqama nail olmaq istəyən mömin tələsməli və vaxtını yaxşı dəyərləndirməlidir. İmkani nisbətində gücünün çatdığı hər xeyirxah əməli görməyə çalışmalıdır. Həmçinin xeyirxah işlərdə yarışarkən saleh əməlləri tələsərək nöqsanlı etməməlidir. Belə ki, məşhur alim Əliyyul-Qari bu haqda belə şərh verir:

“Allahın əmrləri olan itaətləri yerinə yetirmək xüsusunda xeyirxah bir iş tələsməklə, onları yerinə yetirərkən tələsmək arasında böyük fərq vardır. Bunlardan birincisi xoş qarşılanmış və mədh edilmiş, ikincisi isə qadağan edilmişdir.”

Yəni ibadət və xeyirləri tam vaxtında yerinə yetirmək üçün tələsmək lazımdır. Lakin bunları tez və tələsik edərək dərhal bitirməyə

120. Bax. əl-Casiyə, 15.

çalışmaq doğru deyildir. Çünki Allah təala, edilən əməllərin doğru və sağlam olmasından razı qalar.

Bir sözlə mömin şəxs son dayanacaq yeri cənnət olana qədər heç bir xeyirxahlıqdan doymaz. Çünki Hicr surəsində:

“Sənə yəqin (ölüm) gələndək Rəbbinə ibadət et!” (əl-Hicr, 99) buyurulur.

6. Rəhbər xidmətlərdə məsuliyyət hissi

Cəmiyyətdə nizamsızlıq, qarğaşa, fitnə və anarxiyanın olmaması üçün nizam və intizamın cəmiyyətin ən kiçik fərdinə qədər nüfuz etməsi zəruridir. Bu da yalnız bir lider ətrafında toplanmaqla mümkündür. Ona görə də Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- səfərə çıxan üç nəfərlik kiçik bir camaatla olsa belə, mütləq bir nəfərin rəhbər təyin edilməsini tövsiyə etmişdir. Bir hədisi-şərifində də:

“Dünyanın ücra səmtində olsa belə, üç nəfərin aralarından bir nəfəri özlərinə əmir təyin etmədən yaşamaları doğru olmaz.” -buyurmuşdur. (Əhməd, II, 177)

Belə mühüm və əhəmiyyətli bir vəzifə olan idarəçilik, eyni zamanda altından çıxılması çətin bir ilahi əmanət və çox ağır bir məsuliyyətdir. Onu yalnız idarəçilik qabiliyyəti olan istedadlı və ləyaqətli insanlar bacara bilər. Layiqincə idarə edə bilməyənlər və qul haqqını yeyənlər üçün sə idarəçilik qiyamət günündə dəhşətli bir peşmanlıq, rəzillik və rüsvayçılıqdır.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurmuşdur:

“Allah təalanın insanlara rəhbər təyin etdiyi bir şəxs, onlara səmimiyyət və iklasla sahib çıxıb qorumazsa, cənnətin ətrini (belə) duymaz” (Buxari, Əhkam, 8)

“Müsəlmanların işlərini üzərinə götürüb onlar üçün əlindən gələni etməyən heç bir rəhbər, onlarla birlikdə cənnətə girə bilməz.” (Müslim, İman 229, İmarət 22)

Mənəvi tərbiyədən layiq olduğu şəkildə nəsib ala bilməyən in-

sanlar şan-şöhrət, başda olmaq və lider olmaq xüsusunda son dərəcə ehtiraslı olurlar. İslam isə insanları bu barədə məcbur qalmadıqca gözütox davranmağa, (layiq görülmədiyi təqdirdə) əmirlik və idarəçilikdən çəkinməyə təşviq edir. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurur:

“Siz insanları mədənlər (kimi müxtəlif formalarda) görərsiniz. Onların cahiliyə dövründə xeyirxah və dəyərli olanları, əgər dini ehkamları tam mənası ilə dərk edərlərsə, İslamiyyət dövründə də xeyirlidirlər. Siz yenə ən xeyirxah insanların idarəçiliyi heç xoşlamayan insanlar olduğunu görərsiniz. Siz, ən pis insanların isə ikiüzlülər olduğunu görərsiniz ki, onlar; birinin yanına bir üzlə, digərinin yanına başqa bir üzlə gəlib-gedərlər.” (Buxari, Mənaqib, 1; Müslim, Fədəilus-Səhabə, 199)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- Ubadə bin Samit -radiyallahu anh-ı bəzi vergiləri və zəkatı yığmaq üçün vəzifələndirərkən belə buyurmuşdur:

“Allahdan qorx və çox diqqətli ol! Allahdan qorx ki, qiyamət günündə Allahın hüsuruna böyürən bir dəvə və ya inəyi, yaxud da mələyən bir qoyun və keçini (belinə) yüklənmiş halda gəlmə!”

Ubadə -radiyallahu anh-:

“-Ya Rəsulallah! Vəziyyət doğurdan da belə olacaq?” -deyə soruşduqda Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Bəli, nəfsim qüdrət əlində olan Allaha and içirəm ki, vəziyyət eynilə belə olacaq. Bundan yalnız Allahın mərhəmət etdiyi bəndələr qurtula biləcəkdir.”-cavabını verdi. Bundan sonra Ubadə bin Samit -radiyallahu anh-:

“-Səni haqq ilə göndərən Allaha and içirəm ki, iki nəfərə belə rəhbər olmayacağam.” -dedi. (Ali əl-Müttəqi, VI, 569/16965)

Həzrət Ömər -radiyallahu anh-:

“Rəhbər olmadan öncə dini elmləri öyrənin.” -buyurmuşdur. Süfyan bin Uyeynə -rəhmətullahi əleyh- bu sözü belə şərh edir:

“Çünki bir şəxs dini elmlərdə həssas anlayış sahibi olduqda, rəyasət (rəhbər olmaq) sevdasını tərk edir.”¹²¹

Yəni rəhbərlik xüsusunda istəyən deyil, istənilən olmaq lazımdır. Lakin, özündən başqa işi bilən adam tapılmasa zərurətdən rəhbər olan şəxs də Allahdan qorxmalıdır. Çünki rəhbərlik xidmətinin məsuliyyəti son dərəcə ağır olduğundan, qazanılan mükafat çox yüksək olduğu kimi, qafil davranıb bir haqsızlıq edildiyində Allahın hüznündə veriləcək hesab da çox çətinləşir.

Tabeliyində müxtəlif insanlar olan bir şəxs, eynilə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- kimi əhəmiyyətli-əhəmiyyətsiz demədən bütün işçilərinin məsələləri ilə marqlanmalı, dərdlərinə dəvə olmalıdır. Tabeliyində olan insanlar haqqında gözəl və pak düşüncədə olmalı, onların xeyirini istəməlidir.

İdarəçilik son dərəcə anlayışlı və səmimi olmağı tələb edir. Rəhbərlər idarə etdikləri insanlara qarşı səmimi davranmadığı təqdirdə, Allah təala bunun hesabını onlardan çox ağır bir şəkildə soruşacaqdır. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurur:

“Allahım! Ümmətimin rəhbərliyini boynuna götürdüyü halda onlara çətinlik çıxardan şəxsə Sən də çətinlik çıxart. Ümmətimin rəhbərliyini boynuna götürüb onlara mülayim davrananlara Sən də mülayim davran!” (Müslim, İmarə, 19; Əhməd, VI, 93, 258).

Rəhbər, ibadətlərini də etina ilə yerinə yetirməlidir. Qapısını daim açıq saxlayaraq onunla görüşmək istəyənlərin işini asanlaşdırmalıdır. Müsəlmanların işlərindən birini görən şəxs, qapısını bağlayıb məzlum və ehtiyac sahiblərini get-gələ salarsa, özünün də möhtac olacağı qiyamət günündə bütün rəhmət qapıları onun üzünə bağlanar. Həmin rəhbər şəxs, Allahın bütün bəndələrini əhatə edən sonsuz rəhmət və kərəmindən məhrum olar.

Hədisi-şəriflərdə belə buyurulur:

“Bir dövlət məmuru qapısını ehtiyac və sıxıntı içində olanların, yoxsulların üzünə bağlayarsa, Allah təala da göylərin qapısını onun

sıxıntılarına, ehtiyaclarına və arzularına bağlayar.” (Tirmizi, Ehkam, 6/1332)

“Allah təala bir şəxsi müsəlmanların başına rəhbər təyin edərsə, o da xalqın işlərinin bitirilməsinə (asanlaşdırılmasına), ehtiyac və sıxıntılarının qarşılınmasına mane olmağa çalışarsa, Allah təala da onun işlərinin bitirilməsinə, ehtiyac və sıxıntılarının qarşılınmasına mane olar.” (Əbu Davud, Xərac, 12-13/2948)

Dünya həyatı, yalnız fani ləzzətləri dadmaq və nəfsani arzuları doyuzdurmaq üçün lütf edilməmişdir. Əksinə olaraq axirət azuqəsi toplamaq, saleh əməllər və xeyirxah işlərlə sədəqeyi-cariyələr əldə etmək üçün bəxş edilmiş bir möhlətdir. Belə ki, Haqq dostları:

“Əbədi səadət üçün nə qədər əziyyət çəkirsən çək, axırda zəhmət gedər, səadət qalar. Əgər fani ləzzətlər üçün günah edərsənsə, nəhayətdə ləzzət gedər, sənə izzirabı və cəzası qalar.” -demişlər.

Başda rəhbərlər olmaqla hər kəs bunu dərk etməlidir. Rəhbər olmağı nəfsani və şəxsi mənfəətlərinə alət etməməli, tutduğu vəzifənin haqqını verərək insanlara faydalı olmağın mükafatını, fəzilətini və könül rahatlığını əldə etməyə çalışmalıdır.

Rəhbər şəxs, vəzifəsi ilə öyünməkdən də qəti şəkildə uzaq durmalıdır. Çünki Haqq dostları *“Öyünmək, insanı axirəti düşünməkdən uzaqlaşdırır.”* -buyurmuşlar.

İnsan doğulmadan öncə nə idi, öldükdən sonra nə olacaqdır? Bunu tam mənası ilə düşünməli, daim ölümü xatırlayıb keçmiş nəsillərin aqibətindən ibrət almalıdır. Dünyadakı nemətlərin əbədi olmadığını və ona müəyyən bir müddətə imtahan üçün verildiyini unutmamalıdır. Belə ki, Allah Rəsulu -səllallahu əleyhi və səlləm- buyurur:

“Dünya dadlıdır və mənzərəsi xoşdur. Şübhəsiz ki, Allah dünyanın idarəsini sizə verəcək və necə davranacağınıza, nə kimi işlər görəcəyinizə baxacaqdır. Belə olan halda dünyadan uzaq durun...” (Müslim, Zikr, 99)

Rəhbər olan şəxs vaxtını ən mühüm və ən faydalı işlərə sərf et-

mәlidir. Ona lazım olan yerində susmaq, tәqva, әdalәt və qәnaәtdir. Mümkün мәrtәbә nәfsini islah etməyә və әmri altındakıları xeyir-xahlıға tәşviq etməyә çalışmalıdır. Çünki xalq, rәhbәrlәrinә görә formalaşır. Hәzrәt Ömәr -radiyallahu anһ- belә demişdir:

“Rәhbәrlәр doғru yolda olduqca, insanlar da doғru yolda olarlar.”¹²²

Rәhbәр vәzifә tutanlar, can rahatlıғına və hәddindән çox yatmaға meyil etməyib gecәlərini ibadәt və tәfәkkürlә keçirmәlidirlәр. Çünki gecә çox yatmaq tәnbәllik gәtirir və qiyamәt günü insanı yoxsul vəziyyәtә salar. Belә ki, Rәsulullah -sәllallahu әleyhi və sәllәм- bir hәdisində:

“-*Ciyәрparam! Gecәyarısı çox yatma! Çünki gecәyarısı çox yatmaq qiyamәt günü insanı kasıb salar!*” -demişdir. (İbn Macә, İqamәtus-Salah, 174)

Rәhbәrlәр mәsul olduqları zәif və kasıb insanların hallarından qafil olmamalı, onları axtarıb soruşmağı vәzifә borcu bilmәlidir. Çünki xalqın könlünü qazanmaq, Allah tәalanın rızasını qazanmaға vәsilәdir. Belә ki, Әziz Peyğәmbәrimiz sәfәrdә olarkән әshabının arxasınca gedir, әziyyәt çәkән və arxada qalan zәiflәрә yardım edir, onları tәrkinә mindirir və onlara dua edirdi. (Әbu Davud, Cihad, 94/2639)

Hәzrәt Ömәr -radiyallahu anһ- da Mәdineyi-Münәvvәrәnin küçәlərini gәzir, шәhәр kәnarına çıxaraq әtrafı dolaşır, hәтта шәhәrlәrarası sәyahәtә çıxaraq xalqın vәziyyәtini araşdırır və ehtiyaclarını öyrәnib qarşılamaға çalışırdı.

Yusuf Xas Hacibin on birinci әsrdә Qaraxanlı hökmdarına tәqdim etdiyi *Kutadqu Bilig* adlı әsәrində bu xüsusla әlaqәdar olaraq rәhbәrlәrә xitabән bu tövsiyәlәр verilmişdir:

“Mәmlәkәtdә (ölkәdә) bir adam bir gecә ac qalarsa, Allah tәala onu sәndән soruşacaqdır; gözüünü aç!”

“Ey hökmdar, sән bu gün hәkimsән; xalq isә sәнә möhtac olan

122. İbnül-Cөvzi, *Mәnaqibi Әmirәl-Möminin*, Ömәr bin әl-Xәttab, tәd. Әli Mәhәmmәd Ömәr, Qahirә 1997, sәh. 223.

xəstələrdir. Bəziləri çıxılmaz vəziyyətə düşmüşdür və bədbəxt haldadır; bir qismi də kasıblıqdan iztirab çəkirlər. Bəziləri ac, bəziləri də çılpadırlar; bəziləri isə tələş içindədir. Bunların əlacı səndədir; sən onların həkimi ol, dərman ver və müalicə et. Əgər sən bunlara dərman verərək müalicə etməsən, xalq üçün bir həyat fəlakəti olarsan.”

“Bəyliyin əsası ehtiyatlı olmaq və gözüaçıq olmaqdır. Yeni bir dünya istəyirsənsə, onu da bunlarla qazanarsan.”

“Açgöz adama ölkədə vəzifə vermə! Onun ölkənin nizamını pozacağına heç şübhə etmə!”

“Öz mənfəətini güdmə, xalqın mənfəətini düşün; sənin mənfəətin xalqın mənfəətindədir.”

“Bəy (başçı), xalq üçün səadətdir, xalq məsud olmalıdır; xalqın məsud olması üçün qarnının doyması lazımdır.”

“Xalqa xoşbəxtlik və rahatlıq gətirən bir nizam qur ki, sənə xeyir-dua etsinlər.”

“Zənginlərin yükünü orta təbəqəyə yükləmə! Yoxsa orta təbəqənin əhvalı pozular və tamamilə sarsılar. Orta təbəqədən olan insanların yükünü də kasıblara yükləmə! Əks halda kasıblar acından qırılar və məhv olar. Kasıblar orta hallı olarsa, orta hallılar zənginləşər; orta hallılar zənginləşərsə, ölkə zəngin hala gələr.”

“Vəzirlik və ordu komandanlığı çox mühümdür; Çünki bunlardan biri qılınc tutar, biri də qələm. Ölkəni alan, onu qılınc ilə almışdır, ölkəni saxlayan da onu qələm ilə saxlayır. Bu ölkəni qılınc ilə dərhal ələ keçirmək mümkündür; lakin qələm olmayınca insan onu əlində saxlaya bilməz.”

“Ordu komandanı özündən razı olarsa, şübhəsiz ki, düşməndən zərbə alır. Özündən razı adam laqeyd (səhlənkər) davranar. Səhlənkər adam ya məğlub olar, ya da vaxtsız həyatdan köçüb gedər.”

“Ey dövlətli hökmdar! Sən saray və malikanələr tikdirmə; qara torpaq atında sənin evin hazırdır. Ehtişamlı, cahcəllalı sarayların burada qalacaq, sən də inildəyərək qaranlıq torpaq evə girəcəksən.”

“Ey hökmdar! Özünü aldadaraq hal-hazırda yaşadığın rahatlığa

etibar etmə! Çünki bu hal, səni qəflət yuxusuna daldırar. Bunu da unutma ki, ipək atlaslarla örtülən bədənin qara torpağa gömüləcəkdir. Səni heç vaxt büdrətməyən köhlən atdan enib, aciz bir halda yəhərsiz bir ağaca (tabuta) minəcəksən!”

Bir sözlə rəhbər şəxs, bütün fəzilətləri şəxsində cəm etməyə çalışmalıdır. Xəsislikdən qəti şəkildə uzaq durub əliaçıq və comərd olmalıdır. Çünki xəsis bir adam dünyada kasıb həyatı yaşayar, axirətdə də zənginlər kimi hesaba çəkilər. Rəhbər şəxs, hiddətli və mənfi xüsusiyyətlərdən uzaq olub xalqın dilini başa düşən, sınıq qəlbləri təsəlli edən gözəl əxlaq sahibi bir könül həkimi olmalıdır.

Fəzilət nümunələri

Hüzeyə -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

Bir gün Həzrət Ömər in yanına getmişdim. Eviyədəki bir kötüyün üstündə oturaraq sıxıntılı bir formada öz-özünə danışırıdı. Ya-xınlaşdım və:

“-Sizi kədərləndirən nədir, ey möminlərin əmiri?” -dedim.

“-Bax, budur!” -deyərək əlinə işarə etdi və rəhbər olarkən səhv bir iş görməkdən qorxdığını ifadə etdi.

“-Budurmu sizi kədərləndirən? Vallah, səhv bir iş gördüyünüzdə sizin xətanızı düzəldərik.” -dedim.

“-Allahdan başqa ilah olmayan Allah haqqı üçün, mənim bir səhvim olduqda səhvimi düzəldərsinizmi?” -deyə soruşdu.

“-Allahdan başqa ilah olmayan Allah haqqı üçün, sizin bir səhvini gördüyümüzə mütləq düzəldərik.” -cavabını verdim.

Buna çox sevindi və:

“-Allaha həmd olsun ki, sizin aranızda Məhəmməd -səllallahu əleyhi və səlləm-in əshabından, səhvimi gördüyündə düzəldəcək insanlar var etdi.” -dedi. (İbn Əbi Şeybə, Musannəf, VIII, 154)

Möminlərin Əmiri Həzrət Ömər -radiyallahu anh- belə deyirdi:

“Ən çox sevdiyim insan, mənə eyib və qüsurlarımı xəbər verəndir.” (Suyuti, Tərixul-Xüləfa, səh. 130)

Həzrət Ömər -radiyallahu anh- insanlara bir şeyi əmr etdiyində və ya qadağan etdiyində, əvvəlcə öz ailəsindən başlayırdı. Ailə fərdlərini bir yerə yığaraq belə deyirdi:

“-Bunu, bunu qadağan etdim. İnsanlar sizi yırtıcı quşun əti güddüyü kimi güdərlər. Siz, bu qadağanı tapdasanız, onlar da tapdayarlar. Siz, qorxub geri çəkildiyinizdə onlar da geri çəkilərlər. Allaha and içirəm ki, hər hansı biriniz bu qadağalara tabe olmasa, mənə yaxın olduğu üçün ona daha çox cəza verərəm. İndi istəyən irəli getsin, istəyən də geri çəkilsin!” (İbnul-Cövzi, Mənaqib, səh. 266)

Həzrət Ömər -radiyallahu anh- tabeliyində olan insanların vəziyyətini gecə-gündüz durmadan yoxlayır, sıxıntılarını qarşılamağa çalışırdı. Bir gecə yenə müsəlmanların vəziyyətini yoxlamağa çıxmışdı. Mədinənin kənarında yundan bir çadır gördü. Bu çadır bir gün əvvəl yox idi və hər halda yeni qurulmuşdu. Yaxınlaşdığında, içəridən iztirab çəkən bir qadının səsinə eşitdi. Daha da yaxınlaşdı və çadırın qarşısında, qolları ilə dizlərini tutaraq yerə oturan bir adam gördü. Salam verib:

“-Siz kimsiniz?” -deyə soruşdu. O:

“-Səhrada yaşayan bir adamam. Möminlərin əmiri ilə görüşməyə gəldim. Bir az yardım istəyəcəm.”-cavabını verdi. Aralarında belə bir dialoq oldu:

“-İçəridən gələn bu səs nədir?”

“-Allah köməyin olsun, get işinlə məşğul ol!”

“-Xeyr, bu mənim üçün çox mühümdür. İçəridən gələn bu səs nədir?”

“-Uşaq doğuran bir qadının səsidir.”

“-Yanında ona kömək edən bir adam varmı?”

“-Xeyr.”

Bu cavabdan sonra Həzrət Ömər -radiyallahu anh- dərhal qalxıb öz evinə gəldi. Həzrət Əlinin qızı olan zövcəsi Ümmü Gülsümə:

“-Allah təala böyük bir mükafatı qapına göndərdi. Onu qazanmaq istəyirsənmi?” -dedi. Ümmü Gülsüm -radiyallahu anha-:

“-Nədir o mükafat?” -deyə soruşduqda:

“-Zavallı bir qadın təkbaşına doğuş sancısı çəkir.” -dedi. Xanımı:

“-Gedək.” -dedi. Həzrət Ömər -radiyallahu anh-:

“-Elə isə qadın üçün lazım olan əşyaları götür, yemək hazırlamaq üçün mənə də yağ və un ver!” -dedi.

Hazırlanan ərzaq və digər ləvazimatları belinə yükləyən Həzrət Ömər -radiyallahu anh- xanımına:

“-Haydı, gedək!” -dedi. Çadırın yanına çatdıqlarında ona:

“-Qadının yanına gir.” -dedi. Özü də bayırdakı adamın yanına gələrək bir ocaq qaladı və qazanı ocağın üstünə qoydu. Ocağı üfürməyə başladı. Tüstü saqqallarının arasından çıxırdı. Həzrət Ömər -radiyallahu anh- yeməyi bişirib qurtardığı məqamda uşaq da dünyaya gəldi. Ağlayan körpə səsi ətrafı bürüdü. Ümmü Gülsüm -radiyallahu anha-:

“-Ey möminlərin Əmiri, yoldaşına bir oğlu olduğunu xəbər ver!” -dedi.

Bədəvi, “Möminlərin Əmiri” sözünü eşidincə dəhşətə gəldi və Xəlifə Ömər in heybətindən geri-geri getməyə başladı. Həzrət Ömər -radiyallahu anh-:

“-Burda gözlə!” -dedi və qazanı götürərək qapının ağzına qoydu. Xanımı Ümmü Gülsümə:

“-Qadının qarnını doyuzdur!” -dedi. Ümmü Gülsüm -radiyallahu anha- qadını yedirdikdən sonra qazanı təkrar çıxarıb qapının qarşısına qoydu. Həzrət Ömər qalxıb qazanı götürərək adamın qarşısına qoydu və:

“-Buyur ye, çünki sən bütün gecəni ac və yuxusuz qaldın.” -dedi. Sonra da xanımına:

“-Haydı, çıx gedək.” -deyə səsləndi.

Oradan ayrılmadan üzünü adama çevirib:

“-Sabah gəl, ehtiyacını qarşılıyım.” -dedi.

Adam ertəsi gün gəldi və Həzrət Ömər onun ehtiyaclarını qarşıladı. (İbnul-Cövzi, Mənaqib, səh. 95-96)

Həzrət Ömər -radiyallahu anh-ın bu fəzilətli davranışından ibrət alaraq rəhbər bir adamın məsuliyyətinin nə qədər olduğunu tam mənası ilə düşünmək lazımdır.

Bir gün Ahnəf bin Qeys -radiyallahu anh- çox isti bir gündə İraq heyəti ilə birlikdə Həzrət Ömərən yanına gəlmişdi. Həzrət Ömər yaxasına bir önlük bağlamış və zəkat dəvələrindən birini yağlayaraq ona qulluq edirdi. Onları gördükdə:

“-Ahnəf, paltarını dəyiş və mənə kömək. Çünki bu, zəkat dəvəsidir. Bunda yetimlərin, dulların və yoxsulların haqqı vardır.” -dedi. Aralarından bir nəfər:

“-Allah sənə köməyin olsun, ey Möminlərin əmiri! Kölələrdən birinə əmr etsən bu işi görsə olmazmı?” -dedi.

Həzrət Ömər bu ibrətli cavabı verdi:

“-Ey filankəs, kim Ömərdən və Ahnəfdən daha yaxşı kölə ola bilər ki? Madam ki, o, müsəlmanların işlərini boynuna götürmüşdür, elə isə onların köləsidir. Necə ki, kölə ağasına qarşı səmimi olmalı və əmanəti layiq olduğu şəkildə yerinə yetirməlidirsə, onun da müsəlmanlara qarşı belə davranması lazımdır.” (Ali əl-Müttəqi, V, 761/14307)

Həzrət Ömərən, qaçan zəkat dəvəsinin arxasınca düşərək onu tutmağa çalışdığı da rəvayət edilir.

Qüreyş qəbiləsindən bir nəfər Ömər bin Xəttab -radiyallahu anh- ilə qarşılaşdığında ona:

“-Bizə mülayim davran, çünki qəlblərimiz doğurdan da sənin vüqarınla və heybətirlə dolub daşdı!” -dedi. Həzrət Ömər:

“-Bu davranışımızda hər hansı bir zülm varmı?” -deyə soruşdu. Qüreyşdən olan şəxs:

“-Xeyr.” -cavabını verdi. Bundan sonra Həzrət Ömər -radiyallahu anh-:

“-Allah, sizin qəlblərinizdə mənim vüqar və heybətimi artırsın!” -dedi. (İbnul-Cövzi, Mənaqib, səh. 153)

Həzrət Ömər -radiyallahu anh- rəhbərlərin insanlara qarşı davranışı barəsində belə buyurur:

“İnsanları idarə etmək işi yalnız;

-Özbaşınalığa aparmayan mülayimlik,

-Zülmkarlığa və qoluzorbalığa çatmayan sərtliklə mümkün ola bilər.”

Saib bin Yezid, Həzrət Ömər rəhbər olduğuna görə hiss etdiyi ağır məsuliyyət hissini belə dilə gətirir:

Qıtlıq illərində Həzrət Ömər aynında bir paltar gördüm, paltarın on altı yerində yamağı var idi... O belə dua edirdi.

“Allahım! Məhəmməd ümmətini mənim ucbatımdan həlak etmə!” (İbn Sad, III, 320)

Həmçinin Həzrət Ömər -radiyallahu anh- son həccini etdikdən sonra Əbtaxtda xırda daşlardan bir topa yığaraq əbasının bir tərəfini onun üstünə sərib oturmuş və əllərini səmaya qaldıraraq:

“Allahım! Artıq mən yaşlandım, gücüm zəiflədi, tərəfdarlarım isə çoxalaraq hər tərəfə yayıldı. Sənə qarşı bir nöqsan işlətmədən və laqeydlilik göstərmədən məni hüzuruna al!” -deyə dua etmişdir. (Muvatta, Hüdud, 10; Hakim, III, 98/4513)

Bir ticarət karvanı gələrək Mədinəyi-Münəvvərənin yaxınlığının

dakı karvansarada gecələmişdi. Həzrət Ömər -radiyallahu anh- bu qərib insanların hər hansı bir zərərə uğramasından əndişə etdi. Abdurrahman bin Avf həzrətlərinə:

“-Vaxtın varsa gəl bu gecə, bu karvanı oğrulardan qoruyaq.”-dedi. Abdurrahman –radiyallahu anh- təklifi qəbul edincə karvanın ətrafında gecə səhərə qədər gözetçilik etdilər. Bu müddət ərzində Allahın təqdir etdiyi qədər nafilə namaz qıldılar.

Bir dəfə Həzrət Ömər –radiyallahu anh- ağlayan bir uşaq səsi eşitdi. Səsin gəldiyi tərəfə getdi və uşağın anasına:

“-Allahdan qorx, uşağına qarşı xeyirxah davran!” -dedi. Sonra öz yerinə qayıtdı və bir azdan uşağın təkrar ağladığını eşitdi. Yenə anasının yanına gedərək eyni sözlərini təkrar etdi. Səhərə yaxın uşağın təkrar ağladığını eşitdikdə, bu dəfə:

“-Vay sənin halına, sən necə anasan! Uşağına nə olub ki, axşamdan bəri sakitləşmir?!” -deyərək deyindi. Həzrət Öməri tanımayan ana bu qarşılığı verdi:

“-Ey Allahın bəndəsi! Bu gecə mənə təngə gətirdin! Mən, uşağımı süddən ayırmağa çalışıram, o da əmmək üçün ağlayır”-dedi. Ömər –radiyallahu anh-:

“-Nəyə görə süddən ayırmaq istəyirsən?” -deyə soruşdu. Qadın:

“-Çünki Xəlifə Ömər yalnız süddən kəsilən uşaqlara pul verir.” -dedi. Bu cavabı eşidən Həzrət Ömərin sanki qanı dondu. O, uşağın neçə aylıq olduğunu öyrəndikdən sonra:

“-Allah xatirinə onu süddən ayırmaq üçün tələsmə!”-dedi.

Sübh namazının vaxtı çatmışdı və Həzrət Ömər mehraba keçərək bir yandan namaz qıldırır, bir yandan da ağlayırdı. Ağladığı üçün insanlar nə oxuduğunu tam başa düşə bilmirdilər. Salam verdikdən sonra:

“-Ar olsun Öməre! Kim bilir nə qədər müsəlman övladına qıydı!” -dedi. Sonra bir nida edənə əmr etdi və;

“-Uşaqlarınızı süddən kəsmək üçün tələsməyin! Çünki müsəlman kimi doğulan hər bir uşağa pul veriləcəkdir.” -deyə elan etdi. Daha sonra isə bu təlimatı yazdıraraq bütün islam ölkələrinə göndərdi. (İbn Sad, III, 301; İbnul-Cövzi, Mənaqib, səh.77)

Həzrət Ömər -radiyallahu anh- mərkəzdən uzaq bölgələrdəki insanların dərdləri ilə də məşğul olurdu. “Fəratın kənarında bir quzu tələf olsa, buna görə Allahın məni hesaba çəkməsindən qorxuram.” -deyirdi.¹²³ Uzaqdakı insanların sıxıntı və dərdlərini ona çatdırma bil-mədiklərindən əndişələnirdi. Ona görə də onların vəziyyəti ilə yaxından tanış olmaq üçün tez-tez Mədinədən kənara çıxırdı. Yenə bir dəfə bəzi bölgələri gəzmiş, başqa şəhərlərə də getməyi düşünərkən ömrü vəfa etməmiş və şəhid olaraq Haqqın rəhmətinə qovuşmuşdur.

Ömər bin Əbdüləziz -rəhmətullahi əleyh- xəlifə olduğunda malik olduğu yüksək təqva hissi ilə israfın qarşısını almağa əvvəlcə öz evindən başladı. Xanımına:

“-Əgər mənimlə bir yerdə yaşamaq istəyirsənsə, yanında olan bütün zinət əşyalarını beytülmal verməlisən. Onlar səndə olduqca bizim mehriban dolanmağımız və bir yerdə yaşamağımız mümkün deyildir.”-dedi.

Bu sözdən sonra xanımı Fatimə, bütün qiymətli əşyalarını beytülmal təslim etdi.

Həyat yoldaşının vəfatından sonra səltənət qardaşına keçdi və qardaşı onun beytülmal verdiyi qiymətli əşyaları geri vermək istəsə də, əməlisaleh bir xanım olan Fatimə bunu qəbul etmədi və:

-Mən, həyat yoldaşıma sağlığında itaət etdiyim halda, vəfatından sonra üsyan edimmi?-deyə bu təklifi qəbul etmədi.¹²⁴

Ömər bin Əbdüləziz -rəhmətullahi əleyh- müstəsna davranış gözəllikləri göstərərək yaşadığı cəmiyyətdə səadət və əminamanlığı

123. İbn Əbi Şeybə, *Musannəf*, Heydərabad 1976, VIII, 153.

124. Məhməd Zehni Əfəndi, *Məşhur Qadınlar*, sad. Bədrəddin Çətinər, İstanbul 1982, II, 118.

bərqərar etmiş və tarixin şərəflə yad etdiyi ülvî bir məqama yüksəlmişdir. Onun, ümmətin yükünü daşımaq xüsusunda göstərdiyi böyük əmanət şüurunu əks etdirən saysız fəzilət nümunələrindən birini xanımı Fatimə belə rəvayət edir:

“Bir gün Ömər bin Əbdüləzizin yanına getdim. Namazgahında oturmuşdu. Əlini alına dayayaraq ağlayır və göz yaşları yanaqlarını isladırıdı. Ona:

“-Bu nə haldır? -deyə soruşdum. Belə cavab verdi:

“-Ey Fatimə! Bu ümmətin ən ağır yükünü çiyinlərimdə daşıyıram. Ümmətim arasında aclar, kasıblar, xəstələnib dərman tapa bilməyənlər, tərک edilərək yalnız qalmış dul qadınlar, haqqını istəyə bilməyən məzlumlar, küfr və qürbət diyarındakı müsəlman əsirlər, ehtiyaclarını ödəyə bilmək üçün işləməkdən təqəti kəsilmiş ehtiyac sahibi yaşlılar və ailə üzvləri çox olan kasıb ailə başçıları məni olduqca kədərləndirir. Yaxın və uzaq diyarlardakı belə mömin qardaşlarımı düşündükcə daşdığım yükün altında əzilirəm. Sabah hesab günündə Rəbbim bunlar üçün məni hesaba çəkərsə, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- buna görə mənə irad tutarsa (danlayarsa), mən nə cavab verəcəyəm?..” (İbn Kəsir, əl-Bidayə, IX, 208)

Xanımı Fatimə davam edərək deyir ki:

“Onun ibadəti sizinki qədər idi. Lakin gecə yataqda Allah qorxusunu və qiyamət hesabını düşünməkdən elə bir hala gəlirdi ki, Allah qorxusundan qəlbi çırpınmağa başlayırdı. Sanki suya düşmüş, yaxud ovuc içindəki bir quş kimi çırpınırdı. Mən də onun bu halına dözə bilməyib yorğanı üstünə örtərdim və öz-özümə:

“Kaş, rəhbərlik məsuliyyəti bizə verilməyəydi. Kaş, o vəzifəylə aramızdakı uzaqlıq, günəşlə dünya arasındakı məsafə qədər olaydı.” -deyərdim.”

Şeyx Ədəbalı həzrətlərinin Osman Qazini və bütün dövlət xadimlərini (doğru yola) istiqamətləndirəcək tövsiyələrindən biri belədir:

“Ey Oğul!

Hökmdarsan! Bundan sonra qəzəblənmək bizə; üzüyolalıq sənə... Darğınlıq bizə, könül almaq sənə... İttiham etmək bizə; dözmək sənə... Acizlik, xəta bizə; xoş görmək sənə... Tərslik, mübahisə, narazılıq və başa düşməməzlik bizə; ədalət sənə... Pis göz, boşboğazlıq, nahaq yozum bizə; bağışlamaq sənə...

Ey oğul!

Bundan sonra ayırmaq bizə; birləşdirmək sənə... Tənbəllik bizə; xəbərdar etmək, cəsarətləndirmək və canlandırmaq, formalaşdırmaq sənə...

Ey oğul!

Yükün ağır, işin çətin, gücün tükədən asılı...Allah təala köməyin olsun. Hökmranlığını mübarək etsin! Haqq yolunda faydalı etsin və işığını parladaaraq uzaqlara çatdırsın. Sənə yükünü daşıyacaq güc, ayağını büdrətməyəcək ağıl və qəlb versin. Sən və silahdaşların qılıncla, bizim kimi dərvişlər də düşüncə, fikir və dualarla bizə vəd edilənin qarşısını açmalıyıq. Maneələri aradan qaldırmalıyıq.

Oğul!

Güclü, qüvvətli, ağıllı və natiqsən... Amma bunları harada və necə istifadə edəcəyini bilməsən, səbə yelində sovrulub gedərsən! Qəzəbin və nəfsin bir olub ağlını məğlub edər! Buna görə daim səbirli, səbatkar və iradəyə sahib ol!..

Səbir olduqca mühümdür. Hökmdar səbirli olmağı bacarmalıdır. Vaxtından əvvəl çiçək açmaz. Kal armud yeyilməz; yeyilsə belə bağrını dələr. Elmsiz qılınca eynilə kal armud kimidir.

Millətin, öz irfanı içində yaşasın. Ona arxa çevirmə və hər zaman onun varlığını hiss et. Cəmiyyəti idarə edən də, yaşadan da bu irfandır.

Oğul!

İnsanlar vardır şəfəq vaxtında doğar, axşam azanında ölürlər. Dünya sənənin gözlərinin gördüyü kimi böyük deyildir. Bütün aşkara

çıxarılmış gizlinlər və sirlər yalnız sənin fəzilət və ədalətinlə işıq üzü görəcəkdir.

Ananı və atanı say! Bunu bil ki, bərəkət, böyükrlə bir yerdədir.

Bu dünyada inancını itirsən, yaşıl olduğun halda şoran səhralara çevrilərsən.

Gözüaçıq ol! Hər sözü üstünə götürmə! Gördün, danışma; bildin, demə! Sevildiyin yerə sıx-sıx gedib gəlmə; məhəbbət və etibarın zədələner...

Bu üç nəfərin halına daha çox acı; cahillər arasındakı alimin, zəngin olduğu halda kasıb düşənin, xətirli ikən etibarını itirənin...

Unutma ki, yüksəkdə yer tutanlar, aşağıdakılar qədər amanda deyildir.

Haqlı olduğun mübarizəndən qorxma! Bilməlisən ki, atın yaxşısına doru, igidin yaxşısına da dəli deyərlər.

Ən böyük zəfər nəfsini tanımaqdır. Düşmən, insanın özüdür. Dost isə, nəfsi tanıyanın özüdür.

Ölkə, idarə edənin oğulları və qardaşları ilə paylaşıdığı ortaq malı deyildir. Ölkə yalnız idarə edənə aiddir. Öldükdən sonra yerinə kim keçərsə, ölkənin idarəsi ona aid olur. Vaxtilə səhv edən atalarımız sağlıqlarında dövlətlərini oğulları və qardaşları arasında bölüşdürdülər. Bu səbəbdəndir ki, yaşaya bilmədilər, yaşada bilmədilər. (Bu nəsihət Osmanlı 622 il yaşatmışdır.)

İnsan bir dəfə oturdusa, bir daha asanlıqla yerindən qalxa bilməz. İnsan qımıldamadıqca keyləşir, keyləşdikcə boşboğazlıq etməyə başlayar, boşboğazlıq dedi-qoduya çevrilər. Dedi-qodu başladıqdan sonra da rifah olmaz. Dost düşmən olar; düşmən yırtıcı canavara çevrilər...

Bir gün insanın gücü tükənər, amma elm yaşayar. Elmin işığı, hətta bağlı gözlərdən belə içəri sızar, aydınlığa qovuşdurar.

Heyvan ölər, palanı qalar; insan ölər əsəri qalar. Gedənin deyil, iz qoymayanın arxasınca ağlamalı... İz qoyanın da buraxdığı yerdən davam etməlidir.

Müharibəni sevmirəm və qan axıtmaqdan da xoşlanmıram. Onu da bilirəm ki, qılınc qalxıb enməlidir. Lakin bu, yaşatmaq üçün olmalıdır. Əks halda insanın insana qılınc qaldırması cinayətdir. Hökmdar, dövlətin mənafeyini güdməlidir. Müharibə, yalnız hökmdara görə edilə bilməz.

Dayanmağa, dincəlməyə haqqımız yoxdur. Çünki vaxt yox, müddət isə az!..

Yalnızlıq, qorxanadır. Torpağın əkin vaxtını bilən kəndli, tək başına olsa belə başqası ilə məsləhətləşməz. Kifayətdir ki, torpağın məhsuldar olduğunu bilsin.

Sevgi, mübarizənin əsası olmalıdır. Sevmək isə, səssizlikdədir. Qışqıraraq sevilməz. Özünü göstərərək də sevilməz!

Keçmişini bilməyən, gələcəyini də bilməz. Osman! Keçmişini yaxşı bil ki, gələcəyə sağlam qədəm basa biləsən! Haradan gəldiyini unutma ki, haraya gedəcəyini də unutmayasan!..”

Vəfatı yaxınlaşdığında Osman Qazi, əli ilə işarə edərək Orxan Qazini yanına oturtdu. Ətrafındakılara onu yerinə təyin etdiyini bildirdi. Övladlarına və ordu rəhbərlərinə ona itaət və beyət etmələrini əmr etdi. Sonra da Orxan Qaziyə Osmanlı dövlətinin əsas mayası mahiyyətindəki bu vəsiyyətlə xəbərdarlıqlarını etdi:

“Oğul! Bircə vəsiyyətim bundan ibarətdir ki, Allahın buyurduğundan başqa bir iş görmə! Bilmədiyini biləndən soruşub öyrən! Mükəmməl öyrənmədiyən bir şeyi etməyə çalışma! Əsgərlərin ikram və ehsanını əskik etmə! Bunu bil ki, insan, ehsanın köləsidir.

Oğul! Din işlərini hər şeydən üstün tut! Çünki bir fərzi yerinə yetirmək, din və dövlətin güclənməsinə səbəb olar! Buna görə üləməyə ehtiramda və onların haqqına riayətdə nöqsan etmə ki, din işləri düzgün getsin!

Harada bir elm əhli görsən, ona rəğbət bəslə; mülayim davran! Ancaq dini yaşayışı olmayanları, avara həyat sürənləri və təcrübə edilməyən insanları əsla dövlət işinə yaxınlaşdırma! Çünki Yaradan-dan qorxmayan, yaradılanlara mərhəmt etməz!

Zülm və bidətlərdən olduqca uzaq dur ki, səni həlaka sürükləməsin!..

Bunu bil ki, bizim amalıımız Allah yolunda çalışmaqdır və məqsədimiz də Onun dinini yaymaqdır.”

Bizim mübarizəmiz mənasız bir savaş və dünyaya ağalıq etmək deyildir. “İleyi kəlimətullah”dır, yəni Allahın dinini ucaltmaqdır. Allah yolunda canınla və var-dövlətinlə çalışaraq ruhumu şad et!..

Oğul! Mənim soyumdan hər kim doğru yoldan və ədalətdən ayrılırsa, məhşər günü Peyğəmbərimiz -səllallahu əleyhi və səlləm-in şəfaətindən məhrum qalsın!..

Oğul! Allah rizası üçün dövlət xidmətlərinə ömrünü sərf edən sədiq yoldaşlarına daim vəfakar ol! Onları qoru! Vəfatlarından sonra da onların ailələrini qoru!

Dövlətə mənəvi güc verən fəzilət sahibi əməlisaleh alimlərə hörmət, ikram və yaxşılıq et. Başqa bir ölkədə kamil bir alimin, arifin, vəlinin olduğunu eşitsən, onu nəzakət və təzimlə ölkənə dəvət et! Din və dövlət işləri onların bərəkət və himmətləri (mənəvi köməyi) ilə istiqamətlənsin!

Əsla ordunla və var-dövlətinlə təkabburlənmə! Mənim bu halımdan ibrət al, belə ki, hal-hazırda gücsüz bir qarışqa kimiyəm. Heç layiq olmadığım halda Allah təalanın bir çox lütfünə nail oldum!..

Sən də mənim yolumla get! Allahın və bəndələrinin haqqına riayət et! Beytulmaldakı gəlirinə qənaət et! Dövlətin zəruri ehtiyacları xaricində başqa məsrəflər etmə! Səndən sonra gələn nəsil, səni özlərinə nümunə götürsün! Zülmə meydan vermə! Daim ədalətli və insafli ol! Bütün işlərində Allaha sığın, Ondan kömək istə və Ona arxalan!”

Çələbi Məhməd, Osmanlının ikinci banisi qəbul edilir. Çünki o, dövləti daxili çəkişmələrdən və qardaş qırğınlarından qurtarmışdır. Çəkdiyi ağır əzablara görə gənc yaşlarında ölüm döşəyinə düşdükdə son nəfəsində belə tabeliyində olanları və dövlətini düşünərək vəzirlərinə belə vəsiyyəət etmişdir:

“-Dərhal böyük oğlum Murada xəbər verin, gəlsin! Çünki mən bu yataqdan artıq çətin qalxaram. Əgər Murad gəlmədən ölərəmsə, əsla vəfatımı heç kimə bildirməyin; yoxsa bütün ölkə bir-birinə qarışar, yenidən qardaş qanı sel kimi axmağa başlayar!..”

Belə bir ülvî məsuliyyət hissinə sahib olan uca Sultan vəfat etdiyində hələ çox gənc idi. Vəsiyyətinə uyğun olaraq cənazəsi oğlu gələnə qədər saxlanıldı və beləliklə cənazəsi ilə də dövlətinə və millətinə xidmət etdi.

İkinci Bəyazid Xan da böyük məsuliyyət hissinə sahib kərəmət əhli bir padşah idi. Bir divan məclisində üzərindəki ağır məsuliyyətin təzahürü olaraq vəzirlərinə belə xəbərdarlıq etdi:

“Bəylər! Tabeliyimdə olan əhalinin hamısının vəziyyətinin sabah qiyamət günündə məndən soruşulacağı şübhəsizdir. Eşitmişəm ki, mənim qapımda bir sıra qeyri-islami usullar icad etmişiniz! Bilirsinizmi ki, belə etməklə mənə axirətdə yatmaq üçün yer qoymursunuz?! Məhşər günündə mən necə hesab verəcəyəm? Agah olun və əsla ilahi rizaya zidd bir davranış etməyin!..”

Qanuni Sultan Süleyman vəfat etdiyində cənazəsi qəbirə endirilərkən bir sandıq gətirildi və “Vəsiyyət etmişdir!” -deyilərək qəbirə qoymaq istədilər. Şeyxülislam Əbus-Suud Əfəndi bu hadisəyə müdaxilə etdi. Cənazə ilə bir yerdə qiymətli hər hansı bir şeyin basdırılmasının caiz olmadığını bildirdi. Əbus-Suud Əfəndiyə bunun, Sultanın vəfatından bir gün əvvəlki vəsiyyəti olduğu bildirilincə, təəcüblə sandığı açdı. Özünün padşaha verdiyi fətvalarla qarşılaşdı. Heyrətlər içində donub qalaraq:

“-Sən özünü qurtardın, ulu Xaqan! Biz sabah axirətdə nə edəcəyik?!” -deyərək qəhərləndi və ağlamağa başladı.

Çünki Qanuni həyatı boyunca edəcəyi hər işin fətvasını almış, ondan sonra icra etmişdi.

Rəhbər xalqının qiymətini bilməli, haqlarını qorumaqdır. Qanuni Sultan Süleyman bir gün məclisdə yaxınlarından soruşdu:

“-Dünyanın ən xeyirxahı kimdir?”

Oradakıların hamısı bir ağızdan:

“-Təbii ki, üfüqlərin padşahı və ölkənin sahibi olan həzrət Sultanımızdır.” -dedilər.

Yaxınlarından aldığı bu cavab, padşahın xoşuna gəlmədi və bunu məqbul hesab etməyərək belə dedi:

“-Həqiqətdə ən xeyirxah olan, xalqdır. Belə ki, onlar əkin və biçinlə məşğul olaraq xoşbəxlik və istirahəti özlərinə haram edirlər. Öldə etdikləri nemətlərlə də bizi doyuzdururlar.”¹²⁵

Sultan birinci Əbdülhəmid Xan, Özi qalası əldən çıxınca böyük bir kədər hissi ilə; “**Əsgər övladlarım və məsum əhalim parçalandı!**” -deyərək onların iztirabını qəlbində hiss etmiş və bu acıya çox dözə bilməyib qısa bir müddətdən sonra vəfat etmişdir.

Məhz bu, bir cahan sultanının həyatının bədəli olacaq dərəcədə, “Ahh!” çəkdirən və qəlbinə əzablarla əridən iman həssaslığı və məsuliyyət şüurudur...

Bir nəfər at satın almışdı. Heyvan iki yaşında və olduqca sağlam olduğu halda üç gündən sonra öldü. Həmin adam, atı satanın ona qarşı bir düşmənçiliyi olduğunu düşünərək, satdığı ata uzun müddətə zəhərləyəcək nəşə yedirmiş olduğundan şübhələndi. Ard-arda üç gün məhkəməyə getməsinə baxmayaraq qazını tapmadığından, vaxt itirmədən hadisəni araşdırmaq üçün atı baytara apardı. Baytardan aldığı məlumatlar da məsələni təsdiqləyəcək mahiyyətdə idi. Bir müddətdən sonra təkrar məhkəməyə getdiyində qazını yerində tapdı və məsələni ona ərz etdi. Qazi:

“-Nəyə görə əvvəlcə mənim yanıma gəlmədin və baytara getdin?

125. Dəftərdar Sarı Məhməd Paşa, *Nəsaihu-l-Vüzəra*, İstanbul 1987, səh. 95.

İlk anda gəlsəydin və məsələni dərhal həll etsəydik!” -dedikdə şikayətçi:

“-Əfəndim! Filan günlər, üç gün ard-arda yanınıza gəldim, amma siz yox idiniz!”-cavabını verdi. Bu zaman qazı:

“-Haqlısan, gəldiyin günlərdə burada yox idim. Vətənimə getmişdim, çünki anam vəfat etmişdi...” -dedi.

Sonra bir müddət sükuta dalıb düşündü, sonra üzünü katibə çevirərək bunları dedi:

“-Məsələ aydındır. Katib, yaz! Vəzifə başında olmadığı üçün zərərinin qazı tərəfindən ödənilməsi lazımdır...”

Xülasə, idarəçilik bıçaq üstündə durmaq qədər çətin və təhlükəli bir işdir. Çünki məsul olan insanların hər birinin haqlarından söhbət gedir ki, bu da davamlı olaraq qul haqları ilə üz-üzə gəlmək deməkdir. Bu cəhətdən heç arzu olunan bir məqam deyildir. Ancaq bir şəxs işin əhli olduğunda və başqa əhil olan tapılmadıqda, idarəçiliyi böyük bir əmanət düşüncəsi ilə boynuna götürməli və layiqincə yerinə yetirməyə çalışmalıdır. Belə bir vəziyyətdə Allah onun köməyi olar.

Rəhbər olmağın məsuliyyətini daşıyanlar hər hansı bir haqsızlığa və ya nəfsani davranışa meyil etməmək üçün ölümü tez-tez düşünməli və axirət həyatını daim göz önünə gətirməlidirlər.

Fudayl bin İyazın Harun ər-Rəşidə verdiyi bu tövsiyə unudulmamalıdır:

“Qiyamət günündə Allah ilə bəndələrinin arasında yalnız sən olacaqsan. Həmin gün hər kəs özü haqqında hesaba çekilərkən sən, bütün ümmətinə görə hesabat verəcəksən!” (Əbu Nuaym, Xilyə, VI, 380; Beyhəqi, Şuab, VI, 35)

Həzrət Ömər -radiyallahu anh- ədalətin timsalı olduğu və çox həssas bir idarəçilik etdiyi halda, vəfat edərkən bu idarəçiliyinə görə Allah təaladan bir savab ummadığını deyirdi. Bu vəzifədə olduğu müddət ərzində etdiyi xeyirxahlıqların xətalrı ilə eyni olmasını arzu edirdi. Onu ədalətli rəhbərliyinə görə mədh edənlərə də:

“-Bu barədə Rəbbimin hüsurunda hesaba çəkilməsəm kifayətdir və bundan başqa bir savab da gözləmirəm.” -deyirdi. Onun bu ifadələri həm idarəçiliyin nə qədər ağır bir əmanət olduğunu, həm də nümunəvi bir islam şəxsiyyətinin məsuliyyət hissini göstərir...

7. Xaliqin nəzəri ilə məxluqata baxış

Xaliqin nəzəriylə məxluqata baxa bilmək, yalnız ruhi kamilliyin zirvəsində meydana gələ biləcək bir fəzilətdir. Zikr, təfəkkür və müraqabə ilə əldə edilən ilahi məhəbbət məqamının meyvəsidir. Çünki ilahi məhəbbəti idrak edə bilənlər, bütün varlıqlarla dost olurlar. Yəni, Xaliqin nəzəri ilə məxluqata baxa bilmək istedadı qazanırlar.

Xaliqin nəzəri ilə məxluqata baxış, Allahın əxaqı ilə əxlaqlanmanın nəticəsidir. Bəndəlik həyatında ucalaraq bu gözəl xislətlə Haqqın əfv, mərhəmət və məhəbbət iqliminə girə bilənlər bu vəsflərlə həmhal olaraq bütün məxluqata rəhmət saçarlar. Məxluqata qarşı daha çox özünə (əsasına) etibar edərək davranarlar. Məsələn, insana “Allahın yer üzündəki xəlifəsi” olduğu düşüncəsilə baxarlar. Həmçinin ona, ilahi bir sirr üfürüldüyünün¹²⁶ idrakı ilə yanaşarlar. Onlar günah və xətalara nə qədər kirlənmiş olsalar da, əsasındakı (mayasındakı) mükəmməlliyyə baxaraq günahkar bir adama arxa çevirməzlər. Yunus Ömrənin dediyi kimi:

“Yaradılanı xoş gör, Yaradandan ötrü.” -düşüncəsi ilə hərəkət edərək onun hidayətinə və tövbə etməsinə çalışarlar.

Bu, Allah rızasına ən uyğun və nəticə baxımından da son dərəcə bərəkətli bir üslubdur. Həmçinin insanda gizli olan ülvî gözəllikləri cücərdən bir xüsusiyyəti də ehtiva edir.

Təsəvvüfün əsasını təşkil edən “Xaliqin nəzəriylə məxluqata baxış” tərz; onu layiqincə dərk etmiş möminlərin qəlblərini, çətin zamanlardakı zəif, çarəsiz və məzlumlar üçün müstəsna bir şəfqət və mərhəmət qucağı halına gətirmişdir.

126. Bax. əl-Hicr, 29.

Fəzilət nümunələri

Bədir savaşında ordular qarşı-qarşıya gəlmiş, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- müşriklərlə müharibə etmədən sülh bağlamaq üçün elçilər göndərərək son xəbərdarlıqlarını etmişdi. Bu vaxt Hakim bin Hizamın da aralarında olduğu bir dəstə müşrik müsəlmanların quyusundan su içməyə gəldilər. Müsəlmanlar onlara mane olmaq istəyərkən Allah Rəsulu -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Toxunmayın, qoyun içsinlər!*” -buyurdu və onlar gəlib su içdilər. Hakimdən başqa su içənlərin hamısı Bədir hərbində öldürüldü. Hakim isə sonradan müsəlman oldu.

Hakim, nə vaxt bir şeyi təsdiq etmək üçün and içsə:

“-Xeyr! Məni Bədirdə ölümdən qurtararaq iman nemətinə qovuşduran Allaha and içirəm ki...” -deyərək sözüne başladılar. (İbn Hişam, II, 261)

Hakim bin Hizam həzrətləri, Həzrət Xədicə anamızın qohumu idi. Comərd və xeyirxah bir insan idi. Cahiliyyə dövründə qızlarını diri-diri basdırmaq istəyən insanlardan onları satın alır, himayə edir və həyata qaytarırdı. Müsəlman olduqdan sonra bir gün Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-ə:

“-Ey Allahın Rəsulu, cahiliyyə dövründə etdiyim xeyirxah əməllərim var; sədəqə vermək, kölə azad etmək və qohum-əqrabaya yaxşılıq etmək kimi... Bunların müqabilində mənə mükafat veriləcəkmi?” -deyə soruşdu. Əziz Peyğəmbərimiz belə buyurdu:

“-*Sən, məhz əvvəllər etdiyin bu yaxşılıqlarına görə islamla şərafələdin!*” (Buxari, Zəkat 24, Büyu 100, Ədəb 16; Müslim, İman 194-196)

Yuxarıdakı misaldan göründüyü kimi, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bir az sonra savaşaacağı düşməninə su içməsinə icazə verərək bizlərə möhtəşəm bir insanlıq düsturu və hidayət üslubu öyrətmişdir. Bu kimi alicənab hərəkətlər, neçə-neçə qatı qəlblərin yumşalmasına və sonra da həmin qəlbə hidayət nurunun parıldamasına səbəb olmuşdur. Çünki Xalığın nəzəriylə məxluqata baxış tərzindən irəli gələn bu böyük mərhəmət qarşısında ölmüş qəlblər

belə dirilir. “Səni öldürməyə gələn düşmən səndə dirilsin!”-kəlamı da buradan meydana çıxmışdır.

Şair nə gözəl deyir:

*Möminlərə imdada yetiş mərhəmətinlə,
Mulhidlərə lakin daha çox mərhəmət eylə.*

Allah təala, Hakim -radiyallahu anh-a da, məxluqata Xaliqin şəfqət və mərhəmət nəzəriylə baxa bilməsinə görə iman nemətini bəxş etmişdir.

Yəməmənin lideri Süməmə bin Üsal müsəlman olduqdan sonra, Məkkə müşrikləri ilə olan ticarət əlaqələrini kəsmişdi. Halbuki Qüreyş bütün ərzaq və digər ehtiyaclarını həmişə Yəməmədən alırdılar. Aclıq və qıtlığa düşən məkkəlilər təlaş içində Peyğəmbərimizə müraciət etdilər. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- Süməməyə məktub yazaraq ticarətinə davam etməsini istədi. (İbn Abdilbərr, əl-İstiaab, I, 214-215; İbnul-Əsir, Usdul-Ğabə, I, 295)

Halbuki həmin müşriklər on üç il müsəlmanlara maddi və mə-nəvi cəhətdən zülm edərək, hər cür pislik etmişdirlər. Xüsusilə üç il davam edən boykot illərində müsəlmanları aclıq və səfalət içində qoymuşdular. Aclıqdan əziyyət çəkən uşaqların fəryadı digər məhəl-lərdən belə eşidilirdi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bun-ları da bağışladı. Çünki o, Allahın əxlaqı ilə əxlaqlanmışdı. Məxlu-qata da Onun şəfqət və mərhəmət nəzəriylə baxırdı.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- hicrətin yeddinci ilində Xeybərin fəthindən sonra quraqlıq və qıtlığa düşərək olan Məkkə xal-qına müxtəlif yardım vasitələri göndərmişdir. Əbu Süfyan bunların hamısını qəbul edib qüreyşlilərin kəsiblərinə paylamışdır. O özү hə-min vaxt müşrik olduğu halda bu alicənablığa heyran qalaraq:

“-Allah, qardaşımın oğlunu xeyirlə mükafatlandırırsın! Çünki o, qohumluq haqlarına riayət edir!” -deyərək öz razılığını bildirmiş-dir.¹²⁷

127. Yaqubi, *Tarixul-Yaqubi*, Beyrut 1992, II, 56.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in bu alicənnab davranışı məkkəlilərin qəlblərini yumşaltmış və onların qısa bir müddətdən sonra baş verən Məkkənin fəthində asanlıqla islamı qəbul etmələrinə səbəb olmuşdur.

Cübeyr bin Nəfi belə rəvayət edir:

Kipr fəth edildikdən sonra, əhalisi başqa yerlərə köçürüldü. Xalq kədərli bir şəkildə bir-birinə baxıb ağlayırdı. Həmin vaxt Əbud-Dərda -radiyallahu anı-ın yalnız oturub ağladığını gördüm. Ona:

“-Ey Əbud-Dərda! Allahın islamı və müsəlmanları üstün etdiyi bir gündə sən niyə ağlayırsan?” -deyə soruşdum. Mənə bu cavabı verdi:

“-Ey Cübeyr, təəssüf edirəm sənın halına!.. İnsanlar Allahın əmrini tərək edincə, Onun dərgahında nə qədər dəyərsizləşir. Gördüyün bu xalq, bir zamanlar iqtidar və mal-mülk sahibi güclü-qüvvətli insanlar idi. Allahın əmrlərini tərək etdikləri zaman bax, bu hala düşdülər.” (Əbu Nuaym, Xilyə, I, 216-217)

Necə ki, Qurani-Kərim ayəsində belə buyurulur:

“...Hər hansı bir tayfa öz tövrünü (nəfsində olanları) dəyişmədikcə (pozmadıqca), Allah da onun tövrünü (onda olanları, onun əhvalını) dəyişməz...” (ər-Rəd, 11)

“...bir tayfa özünə bəxş edilən neməti (naşükürlük üzündən küfrə) dəyişməyincə, Allah da ona əta etdiyi neməti dəyişən (pisləyəcəvirən) deyildir...” (Ənfal,53)

Səhabeyi-kiramın məğlub etdiyi düşmən haqqındakı bu incə və mənalı düşüncələri nə qədər ibrətlidir. Bu da onu göstərir ki, müsəlmanlar, insanları məyus (pərişan) edərək mənfəət əldə etmək üçün deyil, zərurət olduğunda onlara əbədi səadəti bəxş etmək üçün savaşırlar.

Həmin pərişan hala düşən insanlar Allahın dininə tabe olsaydılar, Əbud-Dərda -radiyallahu anı-ın və bütün müsəlmanların qardaşı olacaqdılar və bu cür bəlalar başlarına gəlməyəcəkdı. Lakin onlar

inad edərək savaşmış və məğlub olmuşdular. Müsəlman bir insanın ürəyi də bu məğlub insanların itkisi üçün ağlayırdı. Çünki imanlı bir qəlb heç kimin zərərə uğramamasını, əksinə olaraq bütün insanların uğur qazanmasını istəyir.

İmam Əzəm, özü bəzən üsul və əqidə haqqında mübahisələr etməklə yanaşı, tələbələrini və yaxınlarını bu cür mübahisələrdən uzaqlaşdırırdı. Bir dəfə oğlu Həmməd bir kəlam məsələsində münəqişə edərəkən gördü və onu bundan uzaqlaşdırdı. İmam Əzəm:

“-Sənin mübahisə etdiyini görürük, bizə niyə qadağan edirsən?” -dedilər.

O böyük İmam, Xəliqin nəzərilə məxluqata baxış tərzini göstərən bu ibrətli cavabı verdi:

“-Biz mübahisə edərəkən, yoldaşımız özünü itirəcək, səhv edəcək deyə qorxudan başımıza quş qonmuş kimi diqqətlə hərəkət edirik. Siz isə mübahisə edərəkən yoldaşınızın xəta etməsini istəyirsiniz. Yoldaşının ayağını büdrətmək istəyən şəxs, onun günahkar və zəlalətdə olmasını istəyər, küfrə sürükləmək istəyər. Yoldaşını təkfir etmək istəyən isə, ondan öncə küfrə düşər.”¹²⁸

Mövlana həzrətlərinin dərgahındakı bir söhbət vaxtı sərxoş bir adam gəlir. Dərvişlər onu incidərək bayıra çıxarmaq istəyirlər. Mövlana həzrətləri həmin sərxoşun həqiqəti axtarmaq üçün dərgaha sığınan bir insan olduğunu düşünərək onu qovmaq istəyənlərə xitabən:

“-Şərabı o içmiş, lakin siz sərxoş olmusunuz!” -deyə xəbərdarlıq etmişdir.

Bu hekayə, məxluqata Xəliqin nəzəriylə baxmağın bariz bir nümunəsidir. Müsəlmanın vəzifəsi günahkarı öz halına tərk etmək deyil, əlindən tutaraq pak bir həyata qaytarmağa çalışmaqdır.

128. İbn Bəzzazi, *Mənaqibi Azam*, I, 121; Məhəmməd Əbu Zəhra, *İmam Əbu Hənifə*, tərc. Osman Kəsikoğlu, Konya 1959, səh. 29.

Xülasə, müsəlmanın məqsədi əvvəlcə özünü islah edərək Allah təalanın istədiyi kimi pak bir həyat yaşamaq, sonra da insanların doğru yolu tapmasına var gücü ilə çalışmaqdan ibarət olmalıdır. Bu məqsədi həyata keçirməkdə ən sağlam və doğru yol isə məxluqata Xaliquin nəzəriylə baxmaq və həmin istiqamətdə yoluna davam etməkdir.

Xalığın nəzərilə baxıldığında, insanın sıxıntı və məşəqqətlərinə qatlanmaq asanlaşır. Onlara qarşı daha mülayim, mərhəmətli və səmimi davranılır.

Allah təala necə ki, insanı sevir, ehsan edib günahlarını bağışlayır və nəticədə cənnətə girməsini istəyirsə, ilahi əxlaq ilə əxlaqlanaraq Xaliqin nəzərilə məxluqata baxa bilən bir mömin də insanları bağışlayar, ehtiyaclarını qarşılamaqda onlara əlindən gəldiyi qədər yardım edər və doğru yolu taparaq Allahın rızasını qazanmaları üçün səmimiyyətlə çalışar. Allahın əmrlərini yerinə yetirərək Ona yaxınlaşa bilmələri üçün əlindən gələni edər. Heç vaxt öz mənfəətini düşünməz və egoist olmaz. İnfəq əhli, qayğıkeş və hər kəsin yaxşılığını düşünən müsəlman şəxsiyyəti nümayiş etdirir.

İkinci Bölüm

Müamila

"Ədəb ya hu!.."

*"«İman nədir?» deyə ağıma soruşdum,
Ağım da qəlbimin qulağına əyilib;
«İman ədəbdən ibarətdir...» deyə fısıldadı."*

(Hz. Məvlana)

MÜAMİLƏ

Haqq din, bəşəriyyətin başlanğıcından etibarən iman əsasları və başlıca əxlaq qaydaları baxımından daim eynilə qalmışdır. Lakin ibadət şəkilləri və fiqhi hökmlər baxımından peyğəmbərdən peyğəmbərə dəyişən cəmiyyət şərtlərinə görə, təfərrüatında bəzi dəyişikliklər meydana çıxmışdır.

Allahın iradəsilə baş verən təkamül şəklindəki bu dəyişiklik insanların ehtiyacları və mədəniyyət səviyyələrinə görə meydana gəlmişdir. İlk insan Adəm -əleyhissalam- ilə başlayan haqq din ən kamil formasına son peyğəmbərin təbliğ etdiyi vəhy ilə çatmışdır. Yəni Allah Rəsulu -səllallahu əleyhi və səlləm- ilə islam istər əxlaq, istərsə də hüquq baxımından kamil zirvəyə ucalmışdır.

Həzrət Peyğəmbərimizlə zirvəyə ucalan islam, 1400 ildən bəri ilahi bir mühafizə ilə əsas mahiyyətini qoruyan yeganə dindir.¹²⁹

İslamı əsas xüsusiyyətləri ilə üç başlıca prinsipdə xülasə edə bilərik:

1. Tövhid əqidəsi.

129. Bu gün mövcud olan və tərəfdarları olan üç səmavi dindən xristianlıq, Həzrət İsanın vəhdədiyyəti təbliğ və ruhları arındırmaqdan ibarət olan məhdud vəzifələrinə görə, sosial qayda olaraq yalnız bir sıra əxlaqi əmrlər gətirmişdir. Sonralar isə dinlərin əsas mahiyyəti olan "Tövhid" inancını, insanlar tərəfindən "Tanrı, oğul İsa və Ruhul-Qüds"-dən ibarət üçlü tanrı əsasına çevrilmiş, beləliklə bu səmavi din təhrif edilərək tanınmaz hala gətirilmişdir.

Musəvilik isə hüquqi qaydalar tətbiq etməklə yanaşı, o qədər dəhşətli bir dəyişikliyə məruz qalmışdır ki, həm etiqad, həm də hüquq baxımından əslilə heç bir uyğunluğunun qalmadığını deyilə bilərik. Bu dində də "Tövhid" əsası, Üzeyir -əleyhissalam-ın, haşa Allahın oğlu olduğu kimi əbəsdən bir düşüncə ilə təhrif edilmişdir. Digər yandan yəhudiliyin, yalnız israil oğullarının qövminə məxsus olduğu iddia edilərək, bu din bütün bəşəriyyətin ehtiyaclarını qarşılayacaq vəsflərdən uzaqlaşdırılmışdır.

2. İbadәtlәр.

3. Müamilә, yәni qısaca olaraq bәşәri münasibәtlәр.

Müamilә islam düşüncә sisteminin söykәndiyi başlıca prinsip-lәrdән biridir. Tәәssüf ki, uzun zamandan bәri islam әlәmindә ma-terialist vә rassionalist fikirlәrin әsiri olan insanlارın mәнfi tәlqinlәri nәticәsindә uca islam dini bәşәri münasibәtlәр baxımından tamamilә gözәrdә edilmişdir. Ona görә dә İslamı әvvәlcә doğru şәkildә başa düşmәk vә sonra da doğru şәkildә tәtbiq еdә bilmәk üçün bu dinin “Müamilә” qaydalarını öyrәnmәk çox böyük әhәmiyyәt kәsb edir. Biz dә bu sәbәdән islamda bәşәri münasibәtlәrin әhәmiyyәtini vә bu xüsusdakı bәzi qaydaları әziz oxucularımıza çatdırmaq istәyirik.

İslam bәşәri münasibәtlәrә son dәрәcә әhәmiyyәt vermiş vә in-sanlar arasındakı münasibәtlәri bir sıra başlıca prinsiplәр әsasında tam tәfәrrüatı ilә nizamlamışdır. Bir müsәlman fәrdi hәyatını islama görә yaşamaq mәcburiyyәtindә olduđu kimi, ictimai hәyatını, yәni digәr insanlarla münasibәtlәrini dә Allahın әmrlәrinә uyğun tәrzdә nizamlamaq mәcburiyyәtindәdir. Yәni islamı hәyatının hәр sahәsinә tәtbiq etmәlidir. Buna nail olmayan bir şәxs, saleh bir mömin sәviy-yәsinә çata bilmәz. Belә ki, Rәsulullah -sәllallahu әleyhi vә sәllәм-buyurmuşdur:

“Pis davranış sahibi (xasiyyәti) olan şәxs cәnnәtә girә bilmәz.”
(Tirmizi, Birr, 29/1946)

Hәzrәt Ömәр -radiyallahu anһ- belә deyir:

“Bir adamın qıldığı namaza vә tutduğu oruca baxmayın;

-danışanda doğru danışır mı?

-ona bir şey әmanәt edildiyindә әmanәtә riayәt edirmi?

-dünyalıq işlәrlә mәşğul olarkән halal-harama diqqәt edirmi?

-bu kimi xüsusiyyәtlәrinә diqqәt yetirin.” (Beyhәqi, *әs-Sünәnul-Kübra*, VI, 288; Şuab, IV, 230, 326).

Bir nәfәр Hәzrәt Ömәrin yanında başqa bir adamı tәriflәyirdi. Bir müddәtdән sonra Hәzrәt Ömәр ilә onun arasında belә bir dialoq oldu:

“Onunla heç səfərdə oldunmu?”

“-Xeyr!”

“-Alış-veriş kimi ictimai bir münasibətin oldumu?”

“-Xeyr!”

“-Yaxşı, səhər-axşam onunla qonşu oldunmu?”

“Xeyr!”

Bu cavablardan sonra Həzrət Ömər -radiyallahu anh-:

“-Özündən başqa ilah olmayan Allaha and içirəm ki, sən, onu tanımırsan!” -dedi.¹³⁰

Deməli, bir insanın şəxsiyyəti ictimai davranışlarında meydana çıxır. Bir möminin mənəvi səviyyəsi fərdi həyatı ilə yanaşı, ictimai davranışlarının da doğru olması ilə kamilləşir.

Bəşəri münasibətlər deyildiyində insanlar arasındakı münasibətlərdə ədalət, qul haqqına riayət, yardımlaşmaq, konkret olaraq mü-kəmməl bir surətdə ədəbli olmaq kimi bir sıra əsaslar yada düşür. Bunların bir qismi ilə yaxından tanış olaq:

1. Ədalət

Ədalət islamda o qədər mühümdür ki, hər xüsusda ona riayət edilməsi əmr edilmişdir. İnsanlar ədaləti hakim etdiklərində Allahın razı olduğu xoşbəxt və ruhani bir bəndəlik həyatı yaşayırlar. Beləliklə dünya və axirətin bütün xeyirlərini qazanaraq əbədi səadətə nail olurlar.

Ədalətsizlik hökm sürdükdə isə dünyada haqq, hüquq, insaf və nizamdan bəhs etmək mümkün olmaz. Dünya həyatında ədalətdən azaraq haqsızlıq edənlər, qiyamət günündə qafilliklə keçirdikləri imtahan aləmi üçün böyük bir peşmanlıq hiss edirlər.

Ədalət sahibi və ədalətin əsası mənalarına gələn, “əl-Ədl” adı, Allah təalanın mübarək adlarından biridir.¹³¹

130. Qəzali, *İhyau Ulumid-Din*, Beyrut 1990, III, 312.

131. Bax. Tirmizi, *Dəavat*, 82/3507.

Allah təala peyğəmbərlərini də insanları Allahdan uzaqlaşdıran, mənfəət və haqsızlıq üzərində qurulmuş zülmkar quruluşlara son vermək və yer üzündə haqqı və ədaləti hakim etmək üçün göndərmişdir.

Ayeyi-kərimələrdə belə buyurulur:

“Həqiqətən, Allah (Quranda insanlara) ədalətli olmağı, yaxşılıq etməyi, qohumlara (haqqını) verməyi (kasıb qohum-əqrabaya şəriətin vacib bildiyi tərzdə əl tutmağı) buyurur, zina etməyi, pis işlər görməyi və zülm etməyi isə qadağan edir. (Allah) sizə düşünüb ibrət alasınız deyər, belə öyüd-nəsihət verir!” (ən-Nəhl, 90)

“Allah sizə əmanətləri öz sahiblərinə qaytarmanızı və insanların arasında hökm etdiyiniz zaman ədalətlə hökm etmənizi əmr edir. Həqiqətən, Allahın bununla (belə bir tapşırıqla) sizə verdiyi öyüd necə də gözəldir! Əlbəttə, Allah (hər şeyi) eşidəndir, görəndir!” (ən-Nisa, 58)

“Ədl” sifətinin həqiqi sahibi olan Allah təala, bəndələrindən ədalətlə davrananları sevər.¹³²

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurmuşdur:

“Ədalətlə hökm edənlər qiyamət günündə Rəhmanın sağında nurdan minbərlər üzərində olacaqlar (əyləşəcəklər)... Bunlar hökm edərkən, ailələri və cavabdeh olduqları insanlar haqqında ədalətlə davrananlardır.” (Əhməd, II, 160).

“Qiyamət günündə insanların Allah təalaya ən əziz olanı və Ona ən yaxın yerdə olanı ədalətli rəhbərdir. Qiyamət günündə insanlardan Allah təalanın heç xoşlamadığı və Ondan ən uzaq məsafədə olan isə zalım rəhbərdir.” (Tirmizi, Əhkam, 4/1329, Nəsəi, Zəkat, 77)

Bir müsəlman yalnız hökm verərkən deyil, tərəzidə çəkərkən, şahidlik edərkən, ümumiyyətlə hər yerdə və hər zaman ədalətli olmalıdır. Qəzəbli olanda da, özündə olanda da ədalətdən ayrılmalıdır.¹³³

Qurani-Kərim ayələrində belə buyurulur:

“Ey iman gətirənlər! (Şahidliyiniz) sizin özünüzdən, ata-ana-

^{132.} Bax. əl-Hucurat, 9.

^{133.} Bax. Heysəmi, I, 90.

nızın, yaxın qohumlarınızın əleyhinə olsa belə, ədalətdən möhkəm yapışan Allah şahidi olun! (Əleyhinə şahidlik edəcəyiniz şəxs) **istər dövlətli, istər kasıb olsun, hər halda Allah onların hər ikisinə (sizdən) daha yaxındır. Nəfsinizin istəyinə uyub haqdan üz çevirməyin!..**” (ən-Nisa, 135)

“Ey iman gətirənlər! Allah qarşısında (borcunuzu yerinə yetirməkdə) sabitqədəm və ədalətli şahidlər olun. Hər hansı bir camaata qarşı olan kininiz sizi ədalətsizliyə sövq etməsin. Ədalətli olun. Bu, təqvvaya daha yaxındır...” (əl-Maidə, 8)

Ədalət dövlətçiliyi qoruyan başlıca prinsipdir. Belə ki, “Dövlət küfr ilə davam edilə bilər, lakin zülm ilə davamı qeyri-mümkündür!” -sözü zərbi-məsəl halına gəlmişdir. Bütün idarəçiliyin ədalətlə əbədi olduğunu ifadə mənasında da; “Ədalət mülkün təməlidir!” -deyilmişdir.

Ədalət mütləq gecikdirilmədən yerini tapmalıdır. Çünki ən pis ədalət, gec ortaya çıxandır. Nəticədə hökm layiqincə olsa belə, gecikən ədalət də, bir baxımdan zülm sayılır. Zülm isə ən böyük zərəərə səbəb olar. Bu barədə Allah təala belə buyurur:

“(Haqq yoldan) çıxanlar isə Cəhənnəm üçün odun olacaqlar (orada yandırılacaqlar).” (əl-Cinn, 15)

“...Zülm edənlərin (qiyamət günü) heç bir köməkçisi olmaz!” (əl-Bəqərə, 270)

“...(O gün) zalımların nə bir dostu, nə də sözü keçən bir şəfaətçisi olar!” (əl-Mumin, 18)

Həzrət Peyğəmbərimiz -səllallahu əleyhi və səlləm- də zülmün nə qədər böyük bir günah olduğunu bu şəkildə ifadə etmişdir:

“Axirətdə cəzasını ayrıca verməklə yanaşı, dünyada Allah təalanın dərhal cəzalandırmasına ən çox layiq olan günahlar: zülm və qohuma biganə qalmaqdır.” (Əbu Davud, Ədəb, 43/4902; Tirmizi, Qiyamə, 57; İbn Macə, Zöhd, 23)

Bəzi insanlar natiqlikləri və yüksək istedadları sayəsində etdikləri zülmü ört-basdır edə bilirlər. Lakin onlar heç vaxt qurtulacaqlarını

zənn etməməlidirlər.¹³⁴ Bu dünyada bəşəri ədalətdən min bir hiylə ilə yaxasını qurtaranlar, bir gün “Hakimlərin Hakimi” olan Allah təalanın hüsurunda çarəsiz şəkildə boyun əyib hesab vermək məcburiyyətində qalacaq və nəticədə zərərə uğrayacaqlar.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- ümmətini bu barədə belə xəbərdar edir:

“Kimin üzərində din qardaşının namusu və ya var-dövləti ilə əlaqədar bir haqq varsa, qızıl və gümüşün tapılmayacağı qiyamət günü gəlmədən öncə həmin adamla halallaşsın. Yoxsa özünün saleh əməlləri varsa, etdiyi zülm qədər savablarından alınıb (haqq sahibinə verilir.) Əgər yaxşılıqları yoxdursa, zülm etdiyi qardaşının günahlarından alınaraq onun üzərinə yüklənilər.” (Buxari, Məzalim, 10, Riqaq, 48)

“Məzlumun bədduasını almaqdan olduqca uzaq durun, çünki onun bədduası ilə Allah arasında bir pərdə yoxdur.” (Buxari, Zəkət 41, 63, Məğazi, 60, Təvhid, 1; Müslim, İman, 29, 31)

Mövlana -qüddisə sirruh- ədalət və zülmü bu ibrətli misralarla izah edir:

“Ədalət nədir? Meyvə ağaclarını sulamaqdır. Zülm nədir? Tikanları sulamaqdır.”

“Ədaləti bilməyən şəxs, qurd balasını əmizdirən keçiyə bənzəyər.”

Yəni bəsləyib böyütdüyü zülm, gün gələr onu parça-parça edər.

Fani mənfəətlər uğrunda ədalətdən uzaqlaşanlar özlərinə quyu qazarlar və bir gün özləri həmin quyuya düşər. Belə olan halda nə qədər çətin olsa da, daim ədalətli olmaq və doğruluqdan heç vaxt ayrılmaq lazımdır.

Fəzilət nümunələri

Bir nəfər, borc verdiyi Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanına gələrək, bir gün əvvəlcədən borcunu istədi. Bunu edərkən də bəzi kobud və nalayiq sözlər danışdı. Rəsulullahə qarşı etdiyi bu hörmətsizliyə görə səhabələr, ona həddini bildirmək istədi. Lakin Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- icazə verməyib:

“-Toxunmayın! Çünki borc verən şəxsin haqqını alana qədər borclu üzərində söz demək haqqı vardır.” -buyurdu. (Buxari, İstiqraz, 7; Müslim, Musaqat, 118-122/ 1600-1601)

Əbu Səid əl-Xudri -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

“Bir bədəvi Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanına gələrək, Peyğəmbərimizdən borcunu istədi və bunu edərkən kobud davrandı. Hətta:

“-Borcunu ödəyəne qədər səni narahat etməyə davam edəcəyəm.” -dedi. Səhabələr bədəvini danlayıb:

“-Ar olsun sənə! Sən kiminlə danışdığını bilmirsən?” -dedilər. Bədəvi:

“-Mən haqqımı tələb edirəm.” -dedi.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- əshabına:

“-Siz nəyə görə haqq sahibinin tərəfini tutmursunuz?” -buyurdu və Havlə binti Qeys -radiyallahu anha-nin yanına adam göndərərək:

“-Yanında quru xurma varsa, mənim yerimə borcumu ödə. Xuramamız gəlincə sənə olan borcumuzu ödəyərək.” -dedi. Havlə -radiyallahu anha-:

“-Baş üstə! Atam sənə qurban olsun, ey Allahın Rəsulu! -dedi.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bədəviyə olan borcunu ödədi və həmçinin ona yemək ikram etdi. (Bu davranışdan razı qalan) bədəvi:

“-Borcunu gözəl şəkildə ödədin. Allah da sənə mükafatını tam şəkildə versin!” -dedi. Sonra Peyğəmbərimiz:

“-*Məhz bunlar* (borcunu layiqincə ödəyənlər) *insanların xeyir-liləridir. Arasındakı zəiflərin* (imkansızların) *incidilmədən haqlarını ala bilmədikləri bir cəmiyyət tərəqqiyə çata bilməz...*” -buyurdu.” (İbn Macə, Sadaqat, 17)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- tez-tez borc alırdı. Bu isə əksər hallarda aşağıdakı səbəblərdən olurdu:

a. Ondan kömək istəyən imkansız və ehtiyac sahibi insanların ehtiyacını qarşılamaq üçün.

b. Bəşəriyyətə nümunə olaraq borcun hansı formada ödənildiyini göstərmək üçün.

Numan bin Bəşir -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

Atam məni Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanına apardı və:

“-Mən, sahib olduğum bir kəlni bu oğluma verdim.” -dedi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Buna verdiyini digər övladlarına da verdinmi?*” -deyə soruşdu. Atam:

“-Xeyr, vermədim.” -dedi.

“-*O halda verdiyin hədiyyəni geri al!*” -buyurdu. (Buxari, Hibə, 12, Şəhadat, 9; Müslim, Hibat, 9-18)

Başqa bir rəvayətə görə, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Bu hədiyyəni uşaqlarının hamısına verdinmi?*” -buyurdu. Bəşir:

“-Xeyr, vermədim.” -dedi. Bundan sonra Həzrət Peyğəmbəri-miz:

“-*Allahdan qorxun; uşaqlarınız arasında ədalətli davranın!*” -buyurdu. Bundan sonra, Bəşir hədiyyəsini dərhal geri aldı. (Müslim, Hibat, 13)

Başqa bir rəvayətə görə də Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Bu hədiyyənə məndən başqasını şahid gətir.” -buyurdu və:

“-Uşaqlarının sənə yaxşılıq etməkdə eyni davranmaları səni sevindirirmi?” -deyə soruşdu. Bəşir:

“-Əlbəttə sevindirir.” -cavabını verdi.

“-O halda sən də belə etmə (onların arasında eyni davran!)” -buyurdu. (Müslim, Hibat, 17)

Səhabədən bir nəfər Həzrət Peyğəmbərimizin yanında oturarkən, yanına kiçik oğlu gəldi. O da uşağı qucaqlayıb öpdü və dizinin üstünə oturtdu. Bir azdan kiçik qızı da gəldi. Adam onu dizində deyil, yanında əyləşdirdi. Bunu görən Əziz Peyğəmbərimiz:

“-Uşaqlar arasında ədalətli davranmalı deyilsənmi?” -buyurdu. *“Qız ilə oğlan arasında fərq qoymamaq, birini digərindən üstün tutmamaq lazımdır.”* -dedi.¹³⁵

Bir nəfər Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in qarşısında əyləşdi və belə dedi:

“-Ey Allahın Rəsulu! Mənim kölələrim var. Onlar həmişə mənə yalan danışır, xəyanət edir və etiraz edirlər. Mən də onları danlayram və döyürəm. Onlara görə mənim vəziyyətim necə olacaq?”

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurdu:

“-Onların sənə qarşı etdikləri xəyanət, üsyan və yalanlarla sənə onlara verdiyin cəza hesablanacaq. Əgər sənə verdiyin cəza onların günahına bərabər olarsa, lehinə yaxud da əleyhinə bir şey yoxdur. Əgər sənə verdiyin cəza onların günahından az olarsa, bu, lehinə fəzilət olacaqdır. Əgər verdiyin cəza onların günahından çox olarsa, həmin artığı ödəmək məcburiyyətində qalacaqsan ki, bu, səndən qisas yolu ilə alınacaqdır.”

135. Tahavi, *Şərhu Məanil-Asar*, Beyrut 1987, IV, 89; Beyhəqi, *Şuab*, VII, 468; Heysəmi, VIII, 156.

Adam kənara çəkilib hönkür-hönkür ağlamağa başladı. Bundan sonra Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurdu: **“-Allah təalanın; “Biz qiyamət günü üçün ədalət tərəzisi qurarıq. Heç kəsə əsla haqsızlıq edilməz. Bir xardal dənəsi ağırlığında olsa belə onu (hər hansı bir əməli tərəziyə) gətiririk. Haqq-hesab çəkməyə Biz kifayətlik.¹³⁶” -kəlamını oxumursanmı?”**

Adam bundan sonra belə dedi:

“-Vallah, ya Rəsulallah, həm özüm, həm də onlar üçün bir-birimizdən ayrılmaqdan daha xeyirli bir yol qalmadı. Şahid olun, onların hamısı azaddır.”

Kölə də bir insan olduğundan, islami qaydalara görə sahibi ona yediyindən yedirməli, geydiyindən geyindirməli, ağır yük yükləməməli və zülm verməməlidir. İslamın gətirdiyi bu uca ədalət sayəsində kölə almaq, hardasa kölə olmaq mənasına gəldi və qədimdən bəri davam edən köləlik sistemi tədricən aradan qalxdı.

İrbaz bin Sariyə -radiyallahu anı- belə rəvayət edir:

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- ilə Xeybər qalasına enmişdik. Yanında səhabədən başqa insanlar da var idi. Xeybərin başçısı güclü və təkəbbürlü bir adam idi. Allah Rəsulunun yanına gələrək:

“-Ey Məhəmməd! Sizin ulaqlarımızı kəsməyə, meyvələrimizi yeməyə və qadınlarımızı döyməyə haqqınız varmı?”-dedi.

Bunu eşidən Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- qəzəblənərək:

“-Ey İbn Avf, atına min və belə səslən; “Xəbəriniz olsun cənnət yalnız möminlərə halaldır, namaz qılmağa toplaşın!”

Camaat topladı və Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- onlara namaz qıldırıldı. Sonra da ayağa qalxıb bunları dedi:

“-Sizdən biri, (rahat) yerində əyləşib Allahın Qurandakıların xa-

ricində haramlarının olmadığını zənn edir? Xəbəriniz olsun, val-lah, mən nəsihət etdim, (Quranda olmayan bəzi şeylər) əmr etdim və bir çox şeyləri də qadağan etdim. Bunlar, Quranın bir misli qədərdir, bəlkə də daha çoxdur. Allah təala, Əhli-kitabın evlərinə icazəsiz girməyinizi halal etməmişdir. Qadınlarını döyməyinizi, borcları (olan cizyəni) verdikdən sonra meyvələrini yeməyinizi də halal etməmişdir.” (Əbu Davud, Xərac, 31-33/3050)

Hətta islam düşmənlərinə qarşı olduqca həssas və ədalətlə yanaşmağımızı əmr edən dinimiz nə uca bir dindir! Müsəlman, kafirə belə edilsə zülm edən mütəq hesaba çəkiləcəyini düşünərək daim ədalətli davranar.

Həzrət Əlinin böyük qardaşı Cəfər Təyyar -radiyallah anı- ilk müsəlmanlardan idi. Məkkəli müşriklərin zülmündən canını qurtarıb xanımı ilə birlikdə Həbəşistana hicrət etdi və orada illərlə qaldı. Ancaq hicrətin yeddinci ilində Mədinəyə qayıtdı. Bir gün Həzrət Peyğəmbərimiz Həbəşistanda gördüyü bəzi maraqlı şeyləri rəvayət etməsini istədi və Cəfər Təyyar bu hadisəni rəvayət etdi:

“Bir gün oturmuşduq. Yaşlı bir rahibə yanımızdan keçdi. Başında da böyük bir su səhəngi var idi. Gənc bir adam bu zavallı qadını arxadan itələdi və qadın diz üstə yerə yığılarkən başındakı səhəng də yerə dəyib qırıldı. Rahibə ayağa qalxıb həmin gəncə baxdı və:

“-Ay zalım! Sabah Allah Kürsünü ortaya qoyduqda, gəlmiş-keçmiş bütün insanlar bir yerə toplandıqda, əllər və ayaqlar etdiklərini etiraf etməyə başladığında və məzlumun haqqını zülmkardan aldığı anda aramızdakı ədavətin necə həll ediləcəyini görəcəksən!” -dedi.

Bu sözləri eşidincə Həzrət Peyğəmbərin azı dişləri görünəcək şəkildə təbəssüm etdi və:

“-Qadın doğru söyləmişdir. Bəli, doğru demişdir. Gücsüzlərin haqqının güclülərdən alınmadığı bir toplumu Allah necə təmizə çıxarar!” -buyurdu.” (İbn Macə, Fitən, 20; Əbu Yəla, Müsnəd (Əsəd), IV, 7-8; İbn Hibban, əs-Səhih, XI, 443-444)

Xeybər zəfərindən sonra Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm- Abdullah bin Rəvahanı oraya göndərirdi. Abdullah bin Rəvaha da alınması lazım olan xurmanın miqdarını təxmini hesablayıb alırdı. Xeybərin ərazisini becərən yəhudilər, Abdullahın təxminində göstərdiyi həssaslığa görə narahat oldular. Hətta bir dəfə onların lehinə göz yumması üçün rüşvət təklif etdilər və qadınlarının bəzək əşyalarından onun üçün müəyyən miqdarda zinət əşyası topladılar və:

“-Bunlar sənin olsun, bölgü vaxtı bizim lehimizə davran və bizə göz yum!”-dedilər. Abdullah isə onlara:

“-Vallah, bir çox mənfi xüsusiyyətləriniz olduğuna görə sizə olan qəzəbim, sizə qarşı ədalətli davranmağıma mane ola bilməz. Sizin mənə təklif etdiyiniz rüşvətdir, rüşvət isə haramdır, biz onu yeyə bilmərik!” -dedi. Yəhudilər Abdullah bin Rəvaha -radiyallahu anı-ın bu hərəkətini təqdir edib:

“-Məhz belə bir ədalət və doğruluqla göylərin və yerin nizamı pozulmur.”-dedilər. (Muvatta, Məsəqat, 2)

Müsəlmanlar Bizans kralı Heraklın böyük bir ordu ilə onların üstünə gəldiyi xəbərini eşitdikdə Xumus əhalisindən aldıkları vergiləri geri qaytardılar və:

“Biz hal-hazırda bir hücumla məruz qaldığımıza görə sizi mühafizə və müdafiə edə bilməyəcəyik. (Bu vergiləri isə sizləri mühafizə edəcəyimizin müqabilində almışdıq). Siz, artıq seçiminizdə sərbəstsiniz və istədiyiniz kimi davrana bilərsiniz.” -dedilər.

Xumus əhalisi:

“-Vallah, sizin idarəçiliyiniz və ədalətiniz bizim üçün daha öncə yaşadığımız zülm və zorbalıqdan daha yaxşıdır. Sizin valinizlə bir yerdə şəhəri Herakldan müdafiə edəcəyik.” -dedilər.

Yəhudilər də:

“-Tövrata and olsun ki, biz məğlub olmadıqca Heraklın valisi Xumus şəhərinə girə bilməz.” -dedilər.

Şəhərin qapılarını bağladılar və düşməyə qarşı şəhəri müdafiə etdilər.

Müsəlmanlarla sülh bağlamış digər şəhərlərin xristian və yəhudi əhalisi də eyni şəkildə davrandılar və:

“-Əgər Rumlar və onlara tabe olanlar müsəlmanlara qalib gələrsə, biz yenə keçmiş zülm və qoluzorbalıq dövrünə qayıdırıq. Əgər müsəlmanlar qalib gələrsə, əvvəlki müqaviləmizə uyğun olaraq onlarla birlikdə olarıq.” -dedilər.

Allah təala kafirləri məğlub edib müsəlmanlara qələbə bəxş etdikdə isə şəhərlərinin qapılarını müsəlmanların üzünə açdılar, oynayaq sevinc və fərəh hissələrini bildirdilər və vergilərini ödədilər.¹³⁷

İslam ordusu bu ədaləti yalnız Xumusda deyil, əvvəlcə fəth edib sonra geri çəkilmək məcburiyyətində qaldığı bütün ərəzilərdə tətbiq etmişdir. Məsələn, Plevne şəhəri itirildiyi zaman Qazi Osman Paşa, xristian əhalidən onları mühafizə etmək müqabilində aldığı cizyələri geri vermişdir.

Abdullan bin Abbas -radiyallahu anhumə- belə rəvayət edir:

Sultanlardan biri qiyafəsini dəyişdirib ölkəsini gəzməyə çıxdı. Bir kəndçinin evində qonaq oldu. Bu adam bir inəyinin südünü ilə dolanırdı. Amma bu inək bir neçə inəyin südünü verirdi. Sultan, mən bu inəyi alıb sarayıma aparım deyər düşündü.

Səhər tezdən inəyi yenə çobana təslim edib otlamağa göndərdi. Axşam inək otlaqdan qayıdanda sahibi onu sağarkən həmişə verdiyi südün yarısı qədər süd verdiyini görənlər təəccüb etdilər. Buna ən çox qiyafəsini dəyişmiş sultan təəccüb etdi və inəyin sahibi ilə danışımağa başladı:

“-Çoban inəyi başqa bir yerdə otardı mı?”

“-Xeyr, həmişə getdiyi otlağa apardı.”

“-Heyvan hər zaman içdiyi sudan başqa su içdimi?”

137. Bəlazuri, *Futuhul-Buldan*, Beyrut 1987, səh. 187.

“-Xeyr, içmədi.”

“-Elə isə südü niyə bu qədər azaldı?”

İncə bir idraka sahib olan kəndli bunları dedi:

“-Belə zənn edirəm ki, sultanımız bu inəyi özünə götürmək istədi. **Bir dövlət başçısı xalqına zülm edərsə və ya zülm etməyi ağılından keçirərsə, həmin ölkədə bərəkət qalmaz.**”

Sultan təəccüblə soruşdu:

“-Sən sultanı haradan tanıyırsan?” -deyə soruşdu. Kəndli dediklərindən əmin halda:

“-Bu başqa cür ola bilməz.” -dedi.

Sultan belə bir haqsızlığı düşündüyündə peşman oldu. Öz-özünə; “Allahım! Heç kimə zülm etməyəcəyəm. Bu inəyi də qətiyyənlə alma-yacağam.”-deyə söz verdi.

Ertəsi gün inək sağılınca, yenə həmişəki kimi bol süd verdiyi müşahidə edildi.¹³⁸

Malik bin Dinar -rəhmətullahi əleyh- belə rəvayət edir:

“Ömər bin Əbdüləziz xəlifə olduğu zaman, dağlardakı çobanlar:

“-İnsanlara rəhbərliyi saleh bir şəxs üzərinə götürdü.” -dedilər. Onlara:

“-Bunu haradan bildiniz?” -deyə soruşuldu. Onlar da:

“-Heyvanlar belə dinc və rathatdır...” -dedilər.”

Məhəmməd bin Uyeynə -rəhmətullahi əleyh- belə deyir:

“Ömər bin Əbdüləziz xəlifə ikən Kirmanda qoyun otarırdım. Xəlifənin ruhaniyyətinə və ədalətinə görə mənə qoyunlarla qurdlar sanki dostlaşmış kimi görünürdü. Bir gecə gözlənilmədən qurdların qoyunlara hücum etdiyini gördüm və buna təəccüb etdim. Sanki dünya, bütün xoşbəxtlik və sükunətini itirirdi. Öz-özümə:

“Hər halda bu ədalətli və Haqq dostu xəlifə vəfat etmişdir!” -dedim. Soraqladım və Ömər bin Əbdüləzizin həmin gecə vəfat etdiyini öyrəndim.”

Bir nəfər Haqq dostlarından birinin yanında zalım Haccaca, etdiyi zülmə görə həqarət etmişdi. Haqq dostu ona belə nəsihət etdi:

“-Ona həqarətdə o qədər irəli getmə! Çünki Allah təala malına və canına qıydığı insanlara görə Haccaca cəza verəcəkdir. Lakin iş bununla da bitməz və Allah təala, Haccacın haqqına girərək heysiyyətinə təcavüz edənlərə də cəzasını verir.”

Yəni bir bəndə zülmə məruz qalar, sonra ona zülm edənə o qədər həqarət və pis şeylər deyər ki, zalımın günahı səviyyəsinə çatır. Hətta daha həddini aşdığı üçün onun zalıma borcu qalar və bu səbəbdən məzlumdan qisas alınır.¹³⁹

Allah təala belə buyurur:

“...Sizə qarşı həddini aşanlara siz də həmim ölçüdə həddi aşın (cavab verin). Allahdan qorxun (qədərindən artıq əvəz çıxmayın) və bilin ki, Allah müttəqilərlədir.” (əl-Bəqərə, 194)

“Ey möminlər! İntiqam almaq məqsədilə birinə cəza verəcək olsanız, sizə nə cəza verilibsə, eynilə həmin cəzanı verin. (Artıq cəza isə zülm etməkdir ki, bu da günahdır). **Əgər** (onlardan intiqam almayıb) **səbir etsəniz, bu, səbir edənlər üçün daha xeyirlidir.** (Əfv etmək, rəhm göstərmək savab qazanmağa çox gözəl vəsilə olduğu üçün, sözsüz ki, qisas almaqdan daha üstündür).” (ən-Nəhl, 126)

Bir gün Telemsan padşahı Sultan Yəhya, saray ayanları ilə birlikdə şəhəri gəzməyə çıxmışdı. Onun və ətrafındakıların dəbdəbəli və ehtişamlı geyim-kecimləri qarşısında gözləri qamaşan xalq da, sultana ehtiram əlaməti kimi qorxaraq ayağa qalxıb; “Padşahım ömrün uzun olsun!”-deyərək alqışlamağa başladılar. Lakin sultanın gö-

139. Babanzadə Əhməd Naim, *İslam Əxlaqının Əsasları*, İstanbul 1963, səh. 86.

zünə bu qələbəlikdən bir az kənarda təkbaşına, tərkidünya və nuru ətrafına işıq saçan bir adam deydi. Yanındakılardan həmin nurani kimsənin kim olduğunu soruşduqda:

“-Sultanım, o, məşhur Tunisli Şeyxdir. Bir mağarada və inzivaya çəkilərək yaşayır.” -dedilər. Sultan, min bir maraqla atını Şeyxin yanına sürdü və qəlbini narahat edən bir sualı ondan soruşmaq istədi:

“-Əynimizdəki bu ipək libasla namaz qılmaq caizdirmi?” -dedi. Tunisli Şeyx, bu suala cavab vermək istəməyib, onu sarayındakı üləmadan soruşmasını istədisə də Sultanın xahiş və israrlarından sonra belə dedi:

“-Təsəvvür edin ki, heyvan leşi tapmış bir köpək onu didib-parçalayaraq yeyərkən hər tərəfi pisliyə bulaşdığı halda, sidiyə gedərkən kirlənməmək üçün ayağını göyə qaldırır!..”

Sultan qəzəbləndi:

“-Nə demək istəyirsən?!” -dedi. Şeyx:

“-Demək istəyirəm ki, sizin mədəni və cisməniz ən ağır haram yüklərilə, zülm və qul haqqı ilə doludur. Belə olan halda siz durub ipək paltarla namaz qılmağın caiz olub-olmadığını soruşursunuz?!” -dedi. Bu hikmətli sözlər sultanın qəlbində dərin iz buraxdı. Bu təsirin bərəkətilə dərhal əynindəki bəzəkli paltarları çıxarıb atdı. Sonra da belindəki qılıncı çıxartdı və təəccüblə baxan xalqa:

“-Ey müsəlmanlar! Haqqınızı halal edin və özünüzdə bir padşah seçin!” -deyərək Tunisli Şeyxin arxasınca getdi və onun sədaqət tələbəsi oldu.

Sultan Yəhya, Şeyx həzrətlərinin mənəvi tərbiyəsində elə bir dərsəyə çatdı ki, Tunisli Şeyxdən xalq dua istədiyi zaman belə deməyə başladı:

“-Duanı Yəhyadan istəyin; çünki onun yerində mən olsaydım, onun etdiyini edə bilməzdim... Əgər sultanlar onun əldə etdiyi səadət xəzinəsini bilsəydilər, onlar da Yəhya kimi hər şeylərini fəda edərdilər.”

Səlcuqlu sultanı Əlaəddin Keyqubad, şəhərin qalasını bitirdiyində, Həzrət Mövlananın atası Bəhaəddin Vələddən təbərrük olaraq qalanı görməsini və qala haqqında fikrini bildirməsini xahiş edir. Bəhaəddin Vələd həzrətləri gedib qalanı görür və belə deyir:

“-Qalanız sel fəlakətlərinin, düşmənin hücumlarının qarşısını almaq üçün olduqca gözəl və qüvvətli görünür. Lakin sən, tabeliyindəki məzlumların, əzilən insanların bəddua oxlarına qarşı hansı tədbiri aldın? Çünki onların bəddua oxları təkcə sənə qalan kimi bir qalanı deyil, yüz minlərcə qala divarını dəlib keçər və dünyanı xarabalığa çevirər.

Ən yaxşısı sən, ədalət və yaxşılıqdan qalalar tik və saleh insanlardan xeyirli dua əsgərləri təşkil etməyə çalış. Beləsi sənə üçün səngərlərdən daha amanda olan bir yerdir. Çünki xalqın və dünyanın əminamanlığı həmin dua əsgərləri ilə qorunur.”

Xarici siyasətdə bir çox uğurlar əldə edən Yıldırım Bəyazid Xan Anadolunun birləşdirilməsi yolunda böyük addımlar atdı. Xanlıqların ən böyüyü olan Karaman oğullarının böyük bir qismini Osmanlıya köçürdü etdi. Lakin bu köçürdülmə əhəlinin öz istəyi ilə baş verdi. Belə ki, XV əsrdə yaşayan Aşiq Paşazadə bu həqiqəti belə nəql edir:

“-Bəyazid Xan Konyaya yaxınlaşdığında şəhərin qapılarını bağladılar. Lakin biçin vaxtı olduğundan Konya ovalığının hər tərəfində arpa və buğda tayaları var idi. Xalq təlaşla qalaya sığındığı üçün bunları imkan tapıb içəri yığa bilməmişdilər. Bunu görən Yıldırım Xanın əsgərləri qala divarına yaxınlaşaraq Konya əhalisinə səsləndilər:

“-Gəlin, bizə arpa və buğda satın; atlarımıza yedizdirək!” -dedilər. Xalq bu təklifə çox təəccüb etdi və bir məna verə bilmədi. Bir neçə nəfər:

“-Baxaq görək doğru deyirlərmi? -deyərək qaladan çıxıb Osmanlı ordusunun yanına gəldi. Hədisədən xəbərdar olan Bəyazid Xan hər ehtimala qarşı belə bir təlimat verdi:

“-Bunlar bizim müsəlman qardaşlarımızdır. Əsla onlara zülm etməyin! Qul haqqına riayət edin; arpa sahibləri, özləri könül xoşluğu ilə satsınlar!” -dedi.

Beləliklə, gələnlər öz arzuları ilə və istədikləri qiymətə mallarını satdılar. Axçalarını da alaraq böyük bir məmnuniyyətlə qalaya qayıtdılar. Konya əhalisi bu göz yaşardan ədalət və insanlığı görünəcə, şəhərin qapılarını taybatay Osmanlı ordusunun üzünə açdılar. Bu hadisəni eşidən ətrafdakı digər şəhərlər də elçilər göndərərək Osmanlı bəlgələrinə dəvət etdilər:

“-Buyurun, gəlin! Şəhərlərimizi siz idarə edin!” -dedilər.

Fateh ədalətə və ədaləti təbliğ edən qazılara çox əhəmiyyət verir, haqqı və hüququ yerinə yetirə bilmələri üçün onlara daima yardım edirdi. Bu xüsusdakı misal olduqca ibrətlidir:

Dövrünün tanınmışlarından olan Davud Paşa etdiyi bir haqsızlığa görə Ədirnə qazısına şikayət edilmişdi. Qazi, Davud Paşaya bu işdən əl çəkməsi üçün əvvəlcə xəbərdarlıq etdi və ona veriləcək cəzanı bildirdi. Aralarında mübahisə düşdü. Bu mübahisədə həddini aşan Davud Paşa, qaziya bir neçə sillə vurdu. Bundan xəbər tutan Fateh:

“Ədalətin keşiyində duran qazını döyən şəxs dini təhqir etmiş və bərbad etmiş olur...” -deyərək, Davud Paşanı ağır şəkildə cəzalandırdı.

Davud Paşa çəkdiyi maddi və mənəvi iztirablara görə yatağa düşdü. Nəhayət tövbə edib peşman oldu. Allahın əmrlərinə bir daha qarşı çıxmıyacağına və belə bir qəbahət etməyəcəyinə dair söz verdi. Bundan sonra Fatehlə aralarında yenidən yaxınlıq yarandı və vəzirlik mərtəbəsinə qədər yüksəldi. Daha sonra ikinci Bəyazidin dövründə böyük vəzir oldu.

Yavuz Sultan Səlimin Misir səfərində baş verən mühüm hadisələrdən biri belədir:

Yol üstündə olmaları səbəbilə bir sıra xərclərə xəzinədən hələ pul çatdırılmamış və imkanlı bir tacirdən borc götürülmüşdü. Sonrada xəzinədən pul gəldi və xəzinədar da alınan bu borcu sahibinə geri qaytardı. Lakin həmin şəxs, xəzinədara belə bir təklif irəli sürdü:

“-Sərvətim xeyli çoxdur. Bir oğlumdan başqa heç kimim yoxdur. Qəbul edirsinizsə, verdiyim pulu xəzinəyə bağışlayım. Bunun müqabilində siz də mənim oğluma dövlət qapısında (dövlətdə) bir iş verin!..”

Xəzinədar bu tələbi Sultana ərz edincə Yavuz bərk qəzəbləndi və xəzinədara bağıraraq:

“-Mənə etdiyin bu nalayiq təklifə görə, and içirəm ki, səni də, təklif sahibini də qətl etdirərdim. Lakin “Sultan Səlim, puluna tamah saldığı üçün taciri və xəzinədarı qətl etdirdi.” -demələrindən çəkinirəm. Dərhal tacirin pulunu geri qaytarın və bir daha hüzuruma belə qanuna zidd təkliflər gətirməyin!”

Sultanın belə davranışından sonra aparılan araşdırmalar nəticəsində tacirin yəhudi olduğu məlum olmuş və o, dövlət mərkəzindən uzaqlaşdırılmışdır.

Lehista; “Osmanlı atları Vistula çayından su içmədikcə bu ölkə hürriyyət və istiqlal əldə edə bilməz!” -sözü, ulularımızın ədalətini göstərən bir zərbi-məsəl halına gəlmişdi. Doğrudan da Lehistan, yəni Polşa tarixdə üç dəfə istiqlaliyyətini əldə etmişdir ki, bunlar da hər dəfə Türk atlarının Vistula çayından su içdiyi zamanlarda olmuşdur.

Bu cəhətiylə Osmanlı başqa millətlərin üstün tutduğu bir dövlət mahiyyətində olmuşdur. Belə ki, Fatehin əsgərləri sədləri keçməkdə əziyyət çəkərkən, Bizans əsilli xristian Qrandik Notarasın Ayasofya-dakı bir müzakirədə papadan yardım istəmək tələbinə qarşı çıxaraq dediyi bu sözlər olduqca ibrətlidir:

“İstanbulda kardinal şapkası görməkdənsə, türklərin sarığını görməyi üstün tuturam!..”

Qanuninin Avstraliyaya etdiyi səfərlərin birində ordu düşmən tərəfə doğru irəliləyərkən, qeyri-müslimlərin də kəndlərindən keçilirdi. Qanuni istirahət etdiyi məqamda bir kəndli onun hüzuruna gəldi və:

“-Padşah sağ olsun! Əsgərlərinizdən biri bağımдан üzüm dərmiş və yerinə də pulunu asmışdır. Sizə təşəkkür etməyə gəldim.” -dedi.

Bunu eşidən Qanuni Sultan Süleyman dərhal həmin əsgəri tapdırıb səfərdən geri qaytardı. Buna təəccüb edən xristian kəndliyə də belə dedi:

“-Əsgərdə zəfər və qalibiyyət əzmi (ruhu) olmalıdır. Əgər həmin əsgər, üzümü dərdiyi yerə pulunu asmasaydı, bu ordunun adı zalımlar ordusu olardı və o əsgərin boynu vurulardı. Pulunu yerinə qoyduğu üçün canını qurtardı, lakin sahibinin icazəsi olmadan üzüm dərdiyinə görə səfərdən geri qaytarılmaqla cəzalandırıldı.”

Bu səfərdən qayıdarkən Qanuninin qarşısına yaşlı bir qadın çıxdı. Padşahın atının cilovundan tutaraq:

“-Səndən şikayətçiyəm!..” -dedi. Sultan:

“-Məndən kimə şikayət edəcəksən?” -deyə soruşdu. Qadın:

“-Sultanım, səndən ilahi məhkəmədə şikayət edəcəyəm. Çünki əsgərlərin bilərək və ya bilməyərək tarlamı tapdaladı. Əkin sahələrim məhv oldu.” -dedi.

Sultan buna çox üzüldü və başını aşağı saldı. Gözlərindən yaşlar axmağa başladı. Sonra Qanuni qadının könlünü alıb halallaşdı.

Qanuninin tabeliyində olan insanlara götərdiyi ədalətin başqa bir misalı da aşağıdakı kimidir:

Misir valisi Məhməd Paşa bir dəfə İstanbula göndərilən illik gəlirləri təyin olunan məbləğdən artıq göndərmişdi. Bu hadisədən sonra Qanuni gözlənilməli kimi valini təqdir və təbrik etmədi. Əksinə şübhə və hiddətlə:

“-Əcəba bu paşa bizim gözümüzdə girmək üçün Misir xalqına ağır vergilər yükləyərək bu qədər pul topladı? Əgər belədirsə, xalqa zülm etmişdir.” -deyərək paşanı İstanbula çağırırdı.

Qanuni, paşanı ciddi şəkildə sorğu-suala tutdu. Nəticədə paşanın verdiyi izahatı zahirən qəbul etdisə də, qəlbən narahat olduğuna görə Misirdən gələn pulun artığını su kəmərlərinin təmiri kimi ümumi xeyirxahlıq xidmətlərinə sərf etdi.

Xülasə, zülm hər nə qədər parlaq görünsə də, sonu zülmətdir. Ədalət hər nə qədər çətin görünsə də, sonu nurludur və səadətdir. Hər zaman, hər yerdə və hər kəsə qarşı ədalətli olan bir müsəlman, Allahın və bəndəsinin sevgisini qazanar və hər iki dünyada əziz və bəxtiyar olar.

Nəfslərinə aldanaraq ədalətsizlik edənlərin isə bir şey əldə etmələri mümkün deyildir. Yalançı və müvəqqəti mənfəətlər qazansalar belə, bu, axırda zərər, peşmanlıq və kədərdən başqa bir şey gətirməz.

2. Əfv etmək və eyiblərin üstünü örtmək

İnsanların xətələrini əfv etmək və qüsurlarını gizlətmək ən mühüm əxlaqi vəsflərdən biridir. Allah təalanın sevdiyi bu gözəl xislət iman və əxlaqın kamilliyinə dəlalət edir. Çünki Allah təalanın mübarək adlarından biri də Onun əfv ediciliyini ifadə edən “əl-Afuv” adıdır. Quran ayəsində belə buyrulur:

“Sən bağışlama yolunu tut, yaxşı işlər görməyi əmr et və cahillərdən üz döndər!” (əl-Əraf, 199)

Əfv etmək Allahı sevib Onun əxlaqı ilə əxlaqlanmağın təbii sonluğudur. Çünki Xalığın nəzəriylə məxluqata baxış əfv etməyin əsasını təşkil edir.

Əfv etmək cəzalandırmağa qadir olduğu halda bir adamın günahkarı bağışlaya bilməsidir. Bu baxımdan həqiqi məziyyət nəfsin qələbəsinə mane olub əfv etməyi üstün tuta bilməkdir.

Allah təala bəndələrinin bağışlayıcı olmasını istəyir. Bağışlamağı sevən möminlərin nümunə götürülməyə layiq bəndələr olduğunu bildirir. Çünki onlar həqiqətən də çox ağır bir iş görmüş, nəfslərinə

qalib gəlmək üçün əfv etmək və qüsurları örtmək vəsfini qazanmışlar. Qurani-Kərimdə belə buyurulur:

“Əlbəttə, hər kəs səbir edib bağışlasa, (onun bu hərəkəti şəri-ətə) çox bəyənilən əməllərdəndir!” (əş-Şura, 43)

“O müttəqilər ki, bolluqda da, qıtlıqda da (mallarını yoxsul-lara) xərcləyər, qəzəblərini udar, insanların günahlarından ke-çərlər. Allah yaxşılıq edənləri sevər.” (Ali İmran, 134)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“Bəndə başqalarının xətələrini əfv etdikcə Allah da onun şərə-fini artırar...” -buyurmuşdur. (Müslim, Birr, 69; Tirmizi, Birr, 82)

Şəxsinə edilən səhvlərə göz yummaq və onları bağışlamaq ilk baxışda acizlik əlaməti kimi görünsə də, həqiqi mənada böyük bir xislətdir. Həzrət Mövlana əfv etməyin hikmətini bu şəkildə ifadə edir:

“Bilməlisən ki, Allahın rəhməti həmişə qəhrindən (qəzəbindən) üstündür. Bu baxımdan hər peyğəmbər düşmənlərinə qalib gəlmiş-dir. Deməli, bəlanın qarşısını almağın çarəsi sitəm və zülm etmək deyildir. Onun çarəsi bağışlamaq, əfv etmək və mərhəmət göstər-məkdir. *“Sədaqələr bəlanı dəf edər.”*¹⁴⁰ -peyğəmbər xəbərdarlığı səni oyandırсын. Artıq xəstəlik və bəlaları müalicə etməyin metodunu yaxşı dərk et!”

İsmayıl Haqqı Bursəvi həzrətləri də belə deyir:

“Şeyxim Atbazarı Osman Əfəndi belə deyərdi: “İnsanın Haqq ilə olan münasibətində diqqət edəcəyi ən mühüm xüsusiyyət **təslimiy-yət və riza**; xalq ilə münasibətində isə **əfv və comərdlikdir.**” (Bursəvi, I, 283; əl-Bəqərə 177 -ci ayənin təfsirində)

Bir də qəzəbli ikən bağışlamaq var ki, bu, daha fəzilətlidir. Rəsul-lah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurmuşdur:

“İgid dediyin, güləşdə rəqibini məğlub edən deyildir; əsl igid əsəbləşdiyi zaman qəzəbini boğan şəxsdir.” (Buxari, Ədəb, 76; Müslim, Birr, 107, 108)

“İstədiyini etməyə gücü çatdığı halda qəzəbini boğan insanı Allah təala qiyamət günü hər kəsin gözü qarşısında çağırır və hurilər arasından istədiyini seçməkdə sərbəst buraxar.” (Əbu Davud, Ədəb, 3/4777; Tirmizi, Birr, 74, Qiyamət 48; İbn Macə, Zöhd, 18)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- insanlarla münasibətinə asanlıq üstün tutar, çətinliyə, qəzəblənməyə və özündən çıxmağa yol verməzdi. Asanlıqla bağışlaması, günah və nöqsanları həmsöhbətinin vəziyyətinə görə və özünə xas bir metodla həll etməsi onun ən gözəl xüsusiyyətlərindən idi. O, qalib gəldiyi maharibələrdə əsir düşənləri bağışlamış, ona qarşı son dərəcə pis davrananlara belə gözəl münasibət, mərhəmət, şəfqət və alicənablıq göstərmişdir.

Xətə və nöqsanları bağışlamaqla yanaşı, pisliyə belə yaxşılıqla qarşılıq vermək, hətta pisliyini gördüyü birisinin islah və hidayəti üçün dua edə bilmək Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in fərqli xüsusiyyəti idi. Taifdə onu daş-qalaq edənlərə və Uhudda mübarək dişlərini qırıb üzünü yaralayanlara bəddua etməyib hidayətləri üçün dua etməsi bunun ən bariz nümunələrindəndir. Həmçinin gətirdiyi dinin izzətini qorumaq üçün Məkkədə insanların qəhr olub ilahi qəzəb ilə həlak olmalarını deyil, hər birinin hidayətlə şərəflənmələrini istəməsi neçə-neçə azğınların qurtuluşa çatmasına vəsilə olmuşdur. Bu barədə Allah təala belə buyurur:

“...Yaxşılıqla pislik eyni ola bilməz! (Ey mömin kimsə!) Sən (pisliyi) yaxşılıqla dəf et! (Qəzəbə səbirlə, cəhalətə elmlə, xəsisliyə cəmərdliklə, cəzaya bağışlanmaqla cavab ver!) Belə olduqda aranızda düşmənçilik olan şəxsi, sanki yaxın bir dost görərsən!” (Fussilət, 34)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in uca əxlaqını göstərən aşağıdakı hədisi-şərif müsəlmanlara çox ibrətli bir yol göstərir:

“İnsanlar yaxşılıq edərsə, biz də yaxşılıq edərik, əgər zülm edərlərsə, biz də zülm edərik, deyərək hər xüsusdə başqalarını təqlid edən şəxsiyyətsiz insanlar olmayın! Lakin özünüzi, insanlar yaxşılıq edərsə yaxşılıq etməyə, pislik edərsə zülm etməməyə alışdırın!” (Tirmizi, Birr, 63/2007)

Yaxşılıq edənlərə yaxşılıq, pislik edənlərə də pislik etmək üstünlük deyildir. Əsl üstünlük pislik edənlərə qarşı eyni şəkildə qarşılıq göstərməyib yaxşılıq edə bilməkdir. Çünki yaxşılıq edilən şəxs düşməndirsə, dost olar; aralarında inciklik varsa, münasibətləri yaxşılaşar; yaxınlıq varsa, məhəbbəti artar.

Lakin bunu da xatırlatmaq lazımdır ki, əfv etmək və bağışlamaq insana qarşı edilən günahlara aiddir. Bir günah cəmiyyətlə əlaqəlidirsə, onda bağışlamaqdan çox islahına çalışmaq, adil davranmaq və doğru ilə səhvi meydana çıxarmaq lazımdır. Çünki belə bir günahkar əfv edildikdə, bunun daha böyük haqsızlıqlara səbəb olacağı mütləqdir.

Bəşəri münasibətlərdə diqqət ediləcək digər mühüm bir xüsusiyyət də, möminin, insanların eyiblərini araşdırmaması, hətta təsadüfən gördüyü eyib və qəbahətləri belə gizlətməsidir. Çünki bəzi qüsurlar üçün; “Yayılması baş verməsindən betədrir.” -deyilmişdir. Yəni cəmiyyətdə bəzi günahların qulaqdan qulağa yayılması, həmin günahın edilməsindən daha pis nəticələr verə bilər. Ona görə də Allah təala eyiblərin və pisləklərin yayılmasını qəti şəkildə qadağan edir. Qurani-Kərimdə bu haqda belə buyrulur:

“Möminlər arasında (onları nüfuzdan, hörmətdən salmaq məqsədilə) pis söz yaymaq istəyənləri dünyada və axirətdə şiddətli bir əzab gözləyir...” (ən-Nur 19)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- də belə buyurur:

“Kim yoldaşının eyibini gizlədərsə (örtərsə), Allah da qiyamət günü onun eyibini örtər. Hər kim müsəlman qardaşının eyibini aşkara çıxararsa, Allah da onun eyibini aşkara çıxarar. Hətta evinin içində olsa belə onu eyibi ilə rüsvay edər.” (İbn Macə, Hüdud, 5)

“Kim bir qardaşını (tövbə etdiyi) günahına görə ayıblayarsa, həmin günahı etmədən ölməz.” (Tirmizi, Qiyamət, 53/2505)

Yenə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- eyib örtməyin fəzilətini bəyan edərək belə buyurmuşdur:

“Kim bir möminin eyibini örtərsə, sanki diri-diri torpağa basdı-

rılmış bir qız uşağını qəbirindən çıxararaq diriltmiş olar.” (Əhməd, IV, 153, 158; Əbu Davud, Ədəb, 38/4891)

“Ölünü yuyarkən onda gördüyü xoş olmayan halları gizləyən şəxsi Allah təala qırx dəfə bağışlayar.” (Hakim, I, 506/1307, Beyhəqi, əs-Sünənül-Kübra, III, 395)

İnsanların şəxsi, ailəvi və digər gizli hallarını araşdırmaq, eyiblərini aşkara çıxarmağa çalışmaq onların ruhən və əxlaqi cəhətdən daha da pozulmasına, hətta mənəvi cəhətdən həlak olmasına səbəb ola bilər.¹⁴¹ Eyibləri araşdırılıb üzə çıxarılan insanlar eyiblərinin hamı tərəfindən bilindiyini düşündükcə tədricən utanmaq (həya etmək) hissini itirirlər. Həyasını itirən bir insan isə, artıq hər şey edə bilər. Bir də ki, insanlar özləri haqqında pis niyyətlər bəslənildiyini hiss etdikdə, çox mənfi əməllər edirlər. Daxilləri nifrət, kin və intiqam hisslərilə dolar. Bütün bunların fərd və cəmiyyətə böyük zərərləri toxunur.

İnsan başqalarının eyibini axtarmaqdansa, öz eyiblərini düzəltməyə çalışmalıdır. İbn Abbas -radiyallahu anh- belə bir tövsiyə edir:

“Yoldaşının eyiblərini demək istədiyində, dərhal öz eyiblərini xatırla!” (Buxari, əl-Ədəbul-Müfrəd, 328)

Əbu Hüreyrə -radiyallahu anh-ın hikmətli nəsihətlərindən biri bu şəkildədir:

“Sizdən biri, qardaşının gözündəki çöpü gördüyü halda öz gözündəki tiri unudur.” (Buxari, əl-Ədəbul-Müfrəd, 592)

Digər yandan bir şəxs bəşər olaraq etdiyi xətasını qəti şəkildə yaymamalı və onu gizlətməyə çalışmalıdır. Çünki Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurmuşdur:

“Etdiyi günahları açıb dəyənlərdən başqa, ümmətimin hamısı bağışlanmışdır. Bir nəfərin, gecə bir iş edib, Allah onu gizlətdiyi halda, səhər tezdən durub; “Ey filankəs! Mən dünən gecə belə-belə etdim.” -deməsi, aşkar günahlardandır. Halbuki Rəbbi, gecə vaxtı onun pis əməlini örtmüşdü. Lakin o, səhərə çıxdıqda Allahın örtüyünü aşkara çıxarır.” (Buxari, Ədəb, 60; Müslim, Zöhd, 52)

141. Bax. Əbu Davud, Ədəb, 37/4888.

İnsanın etdiyi günahı bir mərifət kimi danışması pisliyin yayılması mənasına gəlir. Allah təala isə pisliyin yayılmasını istəyənləri böyük bir əzab ilə hədələyir. Bunun əksinə, dünyada etdiyi bir günahı həya edərək gizləyən şəxsi, Allah təalanın qiyamət günündə rüsvay etməməsi ümid edilir.

Xülasə, bəzi insanlar ibadət və itaətə etina göstərdikləri halda, Allah təalanın mühüm bir sifəti “Səttarul-uyub”, yəni eyibləri örtmək və xətaləri bağışlamaq xislətinə laqeyd qalırlar. Ona görə də mənəvi cəhətdən tam istənilən səviyyədə inkişaf edə bilmirlər. Halbuki bağışlamaq və eyibləri gizlətmək gözəl əxlaqın ən mühümlərindən biridir. Allah təala bəndələrinin saysız-hesabsız qüsurları və xətalərini gizləyib bağışladığı kimi, biz də bağışlamağı bacarmalıyıq. Çünki qəlblərdə Allah təalanın məhəbbətini daşıyanlar bağışlamağı da sevir. Allahın bəndələrini çoxlu bağışlaya ki, özümüz də Allahın əfvinə layiq bir hala gələ bilək.

Fəzilət nümunələri

İbn Ömər -radiyallahu anh-; “Mən Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-i belə deyərkən eşitdim.” -demişdir:

“Mömin qiyamət günü Rəbbinin lütf və kərəminə o qədər yaxın olur ki, Allah onu rəhməti ilə xalqdan gizləyər və günahlarını etiraf etdirər:

“-Bu günahını bilirsənmi, bu günahını bilirsənmi?” -deyər.

Mömin:

“-Bilirəm, ya Rəbb.” -deyər. Allah təala da:

“-Mən bu günahlarını dünyada örtüb gizləmişdim, bu gün də bağışlayıram.” -buyurur. Bundan sonra həmin şəxsə savablarının qeyd edildiyi dəftər verilir.” (Buxari, Təfsir, 11/4, Ədəb, 60, Təvhid, 36; Müslim, Təvbə, 52; İbn Macə, Müqəddimə, 13)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- məkkəlilərin şiddət, inad və əziyyətlərindən uzaqlaşaraq dəstək verəcək insanlar tapmaq ümidi

ilə Taifdəki qohumlarının yanına getmişdi. Həmin talehsiz (binəsib) insanlar Peyğəmbərimizi qəbul etmədilər. Səviyyəsiz insanlara daş-qalaq etdirərək ona əzab verdilər. Allah Rəsulu -səllallahu əleyhi və səlləm- geri qayıdıb dərin kədərə qərq olmuş halda gedərkən Allah təala, Cəbrail -əleyhissalam- ilə Dağlar Mələyini göndərdi. Mələk nə istəyirsə edəcəyini, hətta istəyirsə iki dağı bir-birinə çırparaq taifliləri həlak edəcəyini bildirdi. Aləmlərə rəhmət olaraq göndərilən Peyğəmbərimiz isə:

“Xeyr, mən Allah təaladan onların nəslindən yalnız Allaha ibadət edəcək və Ona heç bir şeyi şərik qoşmayacaq insanlar meydana gətirməsini istəyirəm.” -buyurdu. (Buxari, Bədul-xalq, 7; Müslim, Cihad, 111)

Allah Rəsulu -səllallahu əleyhi və səlləm- daş-qalaq və həqarət edilərək qovulduğu halda, o qövmü həlak etmək əmrini gözləyən mələyə məhz belə cavab vermişdi. Çünki Allah rızası üçün bağışlamaq onun ən böyük şüarı idi...

Həzrət Aişə -radiyallahu anha- anamız belə deyir:

“Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- Allah yolunda vuruşmaq xaric, nə bir qadına, nə də bir xidmətçiye, bir sözlə heç kimə əl qaldırmadı. Ona pislik edən insanlardan da intiqam almadı. Yalnız Allahın qadağan etdiyi xüsuslar tapdalandığında, həmin qadağanı tapdalayandan Allahın adına intiqam alırdı.” (Müslim, Fəzail, 79; Əbu Davud, Ədəb, 4; İbn Macə, Nikah, 51)

Bir bədəvi iki dəvə ilə birlikdə Məscidi-Nəbəviyə gəldi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in cübbəsini (əbasını) sərt bir şəkildə çəkdi. Cübbənin kənarı Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in boynunu ağrıtdı. Daha sonra bədəvi, dəvələri göstərərək:

“Məhəmməd! Bu iki dəvəmə ərzaq yüklə! Mənə nə öz malından, nə də atanın malından verirsən!” -dedi. Bundan sonra Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- üç dəfə:

“Xeyr, öz malımdan vermirəm, belə bir fikirdən də Allaha sığı-

nıram. Amma boynumu incitməyinin qarşılığında qisas almadıqca dəvələrini yükləyə bilmərəm.” -dedi. Bədəvi:

“-Xeyr, əsla qisas alınmasına razı deyiləm!” -dedi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- şərtini üç dəfə təkrarladı. Lakin bədəvi hər dəfə qisas alınmasına razı olmayacağını bildirdi. Bunu eşidən səhabələr cəld ayağa qalxdılar. Əshabi-kiramın bədəvini yaxasından yapışib bayıra atmasından çəkinən Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- onlara:

“-Sözümü eşidənlərin, mən icazə verənə qədər yerindən ayrılmamasını istəyirəm.” -buyurdu. Orada olan bir səhabəyə, dəvələrdən birinə arpa, digərinə xurma yükləməsinə əmr etdi. Sonra da səhabələrinə:

“-Allahın bərəkəti ilə dağılışın (evinizə gedin)!” -buyurdu. (Əbu Davud, Ədəb, 1/4775; Nəsəi, Qasamə, 24; İbn Macə, Llibas, 1)

Allah Rəsulunun əmisi oğlu Əbu Süfyan bin Haris, peyğəmbərlikdən əvvəl Həzrət Peyğəmbərimizin dostu idi. Peyğəmbərlikdən sonra isə, qatı bir düşmən kəsilərək ona həcvlər yazdı. Peyğəmbər şairi Hassan bin Sabit -radiyallahu anh- da, bu həcvlərə cavab yazırdı. Sonradan Əbu Süfyan bu etdiklərinə peşman oldu. Mədinəyi-Mü-nəvvərəyə tərəf yola düşdü və yolda Məkkəni fəth etməyə gələn Allah Rəsulu ilə rastlaşdı. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- Əbu Süfyanın üzünə baxmadı. Əbu Süfyan çox mütəəssir oldu. Həzrət Əli -radiyallahu anh-ın öyrətdiyi:

“...Allaha and olsun ki, Allah səni bizdən üstün etmişdir. Biz isə (sənin barəndə), sözsüz ki, günah etmişik!” (Yusuf, 91) ayəsi ilə üzr istədi.

Mərhəmət və şəfqətdə tayı-bərabəri olmayan Allah Rəsulu -səllallahu əleyhi və səlləm- də:

“Bu gün sizə (etdiklərinizə görə) heç bir məzəmmət yoxdur. Allah sizi bağışlasın! Çünki O, rəhm edələrin ən rəhmlisidir!” (Yusuf 92) ayəsini oxudu və digərlərinin də keçmiş xətalarını əfv etdi.

Əbu Süfyan müsəlman olduqdan sonra xəcalətindən başını qaldırıb Həzrət Peyğəmbərimizin üzünə baxa bilmirdi. (Vaqidi, II, 810-811; İbn Hişam, IV, 20-24; İbn Abdilbər, IV, 1674)

Allah Rəsulu -səllallahu əleyhi və səlləm- Məkkəni fəth etdikdən sonra Kəbənin ətrafına toplaşmış insanlara:

“-Ey Qüreyş camaatı! İndi mənəm, sizin haqqınızda nə edəcəyimi düşünürsünüz?” -deyə soruşdu. Qüreyşlilər:

“-Biz, sənə xeyirxahlıq və yaxşılıq edəcəyini umaraq; “Xeyirxahlıq edəcəksən!” -deyirik. “Sən, böyüklük və yaxşılıq sahibi bir qardaşsan! Böyüklük və yaxşılıq sahibi bir qardaşın oğlusan!” -dedilər. Bundan sonra Həzrət Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm-:

*“-Mən də Həzrət Yusufun qardaşlarına dediyi kimi; **“Bu gün sizə (etdiklərinizə görə) heç bir məzəmmət yoxdur. Allah sizi bağışlasın! Çünki O, rəhm edənlərin ən rəhmlisidir!”** (Yusuf 92) -deyirəm. Bundan sonra artıq sərbəstsiniz!”* -buyurdu.

Başqa bir müraciətində də:

“-Bu gün mərhəmət günüdür. Bu gün Allahın, qüreyşliləri İslam ilə gücləndirib üstün edəcəyi bir gündür.” -buyurdu.

Bunun nəticəsində, fəthdən əvvəl bir çox müsəlmanın malına və canına qəsd etmiş insanlar belə hidayətlə şərəfləndilər. Allah təala qüreyş müşriklərini Rəsulun boyun əydirdiyi halda Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- onları bağışladı və sərbəst buraxdı. Ona görə də məkkəlilərə “Tuləqa”, yəni “Azad edilənlər” adı verildi.¹⁴²

Həbbar bin Əsvəd İslam düşmənlərinin liderlərindən idi. Dəvə belində Mədinəyə hicrət edən Həzrət Peyğəmbərimizin əziz qızı Zeynəb -radiyallahu anha-ni nizə ilə vuraraq yerə yıxmışdı. Həzrət Zeynəb hamilə olduğundan uşağını salmış və ağır bir şəkildə yaralanmışdı. Həzrət Zeynəb bir müddət sonra həmin yaradan vəfat etmişdi.

142. Bax. İbn Hişam, IV, 32; Vaqidi, II, 835; İbn Sad, II, 142-143.

Həbbar bunun kimi bir çox cinayətlər etmişdi. Məkkənin fəthindən sonra qaçdı və ələ keçirə bilmədilər. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- Mədinədə əshabı ilə birlikdə oturduğu bir vaxtda Allah Rəsulunun yanına gələrək müsəlman olduğunu bildirdi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- onu da əfv etdi. Əshabına, onu təhqir etməyi, hətta kinayə ilə baxmağı belə qadağan etdi. (Vaqidi, II, 857-858)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- cəmiyyətdəki günahkar şəxsi belə, utandırmaq üçün, qeyri-müəyyən bir hala gətirir və həmin nöqsandan bütün cəmiyyəti çəkindirirdi. Bəzən də həmsöhbət olduğu insanların səhvini onlara yaraşdırmadığını hiss etdirmək məqsədilə:

*“Mənə nə olur ki, sizi belə görürəm.”*¹⁴³ -buyuraraq xətaclarını düzəltməyi tövsiyə edirdi.

Həmçinin Peyğəmbərimiz -səllallahu əleyhi və səlləm-ə bir adamdan mənfi bir söz çatdığında; *“Filankəs niyə belə demişdir?”* -deməzdi. Lakin:

“İnsanlara nə olur ki, belə-belə deyirlər?” -buyururdu. (Əbu Davud, Ədəb, 5/4788)

Abdullah bin Ömər -radiyallahu anhumə- rəvayət edir:

Bir gün Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- minbərə çıxıb uca səslə belə nida etdi:

“Ey dili ilə müsəlman olduğu halda qəlbinə iman nüfuz etməmiş (münafıqlar)! Müsəlmanlara əziyyət verməyin, onları qınamayın, eyiblərini araşdırmayın. Çünki hər kim müsəlman qardaşının eyibini araşdırarsa, Allah da onun eyiblərini araşdırar. Allah hər kimin eyiblərini araşdırarsa, onu, evinin içində (insanlardan gizli) olsa belə rüsvay edər.”

İbn Ömər -radiyallahu anhumə- bir gün Kəbəyə baxdı və:

“Nə böyük şanın, nə böyük ehtiramın var! Yalnız möminin Allah dərgahındakı hörməti səndən də ucadır!” -buyurdu. (Tirmizi, Birr, 85/2032)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurmuşdur:

“Bir cariyə zina edərsə və zina etdiyi də dəqiqləşərsə, sahibi ona şəri cəza tətbiq etsin. Lakin günahını başına qaxmasın. Sonra ikinci dəfə zina edərsə, eyni cəzayı yenidən tətbiq etsin, ancaq yenə də günahını üzünə vurub pis sözlərlə qınamasın. Sonra bu cariyə üçüncü dəfə zina edərsə, artıq sahibi onu bir ip müqabilində olsa belə satsın.” (Buxari, İtq, 17, Hüdud, 35, 36, Büyu, 66, 110: Müslim, Hüdud, 30)

Həzrət Peyğəmbərimizin sahib olduğu və İslamın öyrətdiyi nə böyük bir nəzakət... Ən pis bir günahı edən şəxsin belə qəlbini qırmaqdan uzaq durmaq və gözəl şəkildə tərbiyə etməyə çalışmaq...

Yusuf -əleyhissalam-ın, onu öldürmək üçün quyuya atan qardaşlarını bağışlaması da dillərdə dastandır. Qaranlıq bir quyuya atılan, oradan çıxarılaraq kölə kimi satılan, sonra da zindana salınan Yusuf -əleyhissalam-, axırda Allahın lütfü ilə Misirə maliyyə naziri (vəzir) təyin edilmiş, ona pislik edən qardaşları da, yaşadıkları qıtlıq səbəbilə ona möhtac hala düşmüşdülər. Yusuf -əleyhissalam- əlinə fürsət düşdüyü halda qardaşlarına qarşı heç bir pislik etməyi düşünməmiş, əksinə onları bağışlamış, hətta xəcalət çəkməmələri üçün onlara bəzi təsəlli edici sözlər də demişdir.

Allah təala, qardaşlarının Həzrət Yusufu tanıdıqları anı belə xatırladır:

“(Qardaşları): “Yoxsa sən Yusufun özüsən?!” -dedilər. O da: “Mən Yusufam, bu da qardaşımdır. Allah bizə lütf etdi. Kim Allahdan qorxub pis əməllərdən çəkinsə və səbr etsə, (bilsin ki) Allah yaxşı işlər görənlərin mükafatını əsla zay etməz!” - deyə cavab verdi. Onlar: “Allaha and olsun ki, Allah səni bizdən üstün etmişdir. Biz isə (sənin barəndə), sözsüz ki, günah etmişik!” -dedilər. (Yusuf) dedi: “Bu gün sizə (etdiklərinizə görə) heç bir mə-

zəmmət yoxdur. Allah sizi bağışlasın! Çünki O, rəhm edələrin ən rəhmlisidir!” (Yusuf, 90-92)

Daha sonra ata-anası ilə qarşılaşdığı səhnə belə bildirilir:

“(Yusuf) ata-anasını taxt (öz taxtının) üstünə qaldırdı. Onlar (ata-ana və on bir qardaş) hamısı (hörmət əlaməti olaraq) onun qarşısında səcdəyə qapandılar. (Allah onları bir-birinə qovuşdurduğu üçün şükür səcdəsi etdilər). **(Yusuf) dedi: “Atacan! Bu əvvəl gördüyüm yuxunun yozumudur. Rəbbim onu (yuxunu) həqiqətə çevirdi. O, mənə yaxşılıq etdi, çünki məni zindandan qurtardı, Şeytan mənimlə qardaşlarımın arasını vurduqdan sonra sizi çöldən (yanıma) gətirdi (bizi bir-birimizə qovuşdurdu). Həqiqətən, Rəbbim istədiyinə qarşı lütfkardır (istədiyi şəxs və ya iş barəsində incə tədbir sahibidir). O, doğrudan da, (hər şeyi) biləndir, hikmət sahibidir.”** (Yusuf, 100)

Bu ayələr, eyni zamanda tərbiyə metodlarının ən gözəllərindən birinə işarə edir ki, bu da pisliyə qarşı yaxşılıqla qarşılıq verməkdir. Çünki belə bir alicənablıq qarşısında əksər hallarda düşmənçilik edən düşmənçiliyinə son verər, bitərəf olan dost olar və dost olanın isə məhəbbəti artaraq daha yaxın hala gələr.

Yusuf -əleyhissalam- qardaşlarına səhər-axşam ziyafət verirdi. Qardaşları isə daha öncə etdiklərini xatırlayaraq bu qonaqpərvərlik qarşısında xəcalət çəkirdilər. Həzrət Yusufun yanına bir nəfər gəndərək dedilər ki:

“-Sən bizə səhər-axşam ziyafət verirsen! Lakin biz, sənə qarşı etdiklərimizə görə utanırıq!”

Yusuf -əleyhissalam- da onların peşman qəlblərini təsəlli edərək belə cavab verdi:

“-Misirlilər, indiyə qədər mənə elə ilk gördükləri gözlə baxırlar və; “İyirmi dirhəmə satılmış bir kələni bu dərəcəyə ucaldan Allaha həmd edirik!” -deyirdilər. İndi isə sizin sayənizdə şəraf qazandım. Çünki mənim, sizin qardaşınız və İbrahim -əleyhissalam- kimi böyük bir peyğəmbərin nəvəsi olduğumu başa düşdülər.”

Atasına da; “Şeytan, qardaşım la mənim aramı vurdu.” -deyərək qardaşlarının kədərini yüngülləşdirirdi.

Yusuf -əleyhissalam- qardaşlarına dediyi sözlərini fəxr etmək üçün deyil, onların könlünü almaq, onları rahatlatmaq və xəcalətlərini yüngülləşdirmək üçün deyirdi. Bu hal, onun bağışlama və nöqsanları gizlətmə fəzilətinin genişliyini göstərir. Çünki o, qüsurları başa qaxmaqla qəlb qırmağın deyil, pisliliyə belə yaxşıqlıqla qarşılıq verməyin, şəxsinə edilən əziyyətləri Haqqın rızası uğrunda unutmağın bənzərsiz fəzilətinə nail olan bir hidayət rəhbəri idi.

Həzrət Əbu Bəkr -radiyallahu anh- Mıstah adlı bir kasıba mütəmədi olaraq yardım edirdi. Həzrət Aişəyə iftira edən ifq hadisəsində onun da iftira atanlar arasında yer aldığını gördükdə, bir daha ona və ailəsinə yaxşılıq etməyəcəyinə dair and içdi. Həzrət Əbu Bəkrin köməyi kəsilməyə Mıstah və ailəsi pərişan bir hala düşdü. Allah təala bu yardımın kəsilməsindən sonra aşağıdakı ayələri nazil etdi:

“Aranızda olan fəzilət və sərvət sahibləri qohum-əqrabaya, miskinlərə və Allah yolunda hicrət edənlərə (heç bir şey) verməyəcəklərinə and içməsinlər. (Onları) əfv edib, (cəzalandırmaqdan) vaz keçsinlər! Məgər siz (bu yaxşılıq müqabilində) Allahın sizi (günahlarınızı) bağışlamağını istəmirsiniz? Allah (bəndələrini) bağışlayandır, rəhm edəndir!” (ən-Nur, 22)

“Yaxşılıq etmək, pis əməllərdən çəkinmək və insanlar arasında sülh yaratmaq barəsindəki andlarınıza Allahı (Allahın adını) hədəf etməyin! Allah eşidəndir, biləndir!” (əl-Bəqərə, 224)

Bu ayələr Allah təalanın bəndələrinə olan mərhəmətinin bariz nümunəsini təşkil edir. Digər yandan da fəzilət əhlini zirvəyə ucaldacaq bir hədəf göstərir.

Ayələrin nazil olmasından sonra Əbu Bəkr -radiyallahu anh-:

“-Mən, əlbəttə Allahın məni bağışlamasını sevirəm!” -dedi. Sonra da and kəffarəsi verərək xeyirxahlığına davam etdi. (Buxari, Məğazi, 34; Müslim, Təvbə, 56; Təbəri, Təfsir, II, 546)

İffət timsalı Aişə anamıza edilən iftiraya Hassan bin Sabit də qoşulmuşdu. Ancaq əziz anamız onu, Rəsulullahə olan məhəbbətinə görə əfv etdi. Qardaşı oğlu Urvə bin Zübeyr belə rəvayət edir:

Bibim Aişə -radiyallahu anھ-nin yanında Hassana hirslənməyə və onun haqqında nalayiq sözlər danışmağa başladım. Həzrət Aişə məni sakitləşdirərək belə dedi:

“-Ona həqarət etmə, çünki o, şeirlərilə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-i müdafiə edərdi.” (Buxari, Ədəb, 91)

Yəni Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-ə bəslədiyi məhəbbət və vəfa hissləri, Həzrət Aişə anamıza, ona ən ağır iftiranı atmış insanları belə bağışlatdırdı.

Bu nə möhtəşəm məhəbbət, nə böyük vəfakarlıq və fəzilətdir!..

Uhud hərbi günü bütpərəstlər məğlubiyyətə uğramışdılar. (Birdən) iblis bağırırdı:

“-Ey Allahın bəndləri! Arxanıza baxın!”

Bundan sonra cəbhənin ön tərəfindəkilər arxalarına çevrildilər və arxalarındakılarla vuruşmağa başladılar. Bu vaxt Hüzeyfə -radiyallahu anھ- müsəlmanların səhvən atasına hücum etdiklərini gördü və dərhal hayqırdı:

“-Ey Allahın bəndələri! Atam! Atam!”

Lakin möminlər, həmin çaxnaşmada Həzrət Hüzeyfənin atasını qətl etdilər. Bu hadisədən sonra Hüzeyfə -radiyallahu anھ- onlara yalnız:

“-Allah sizi bağışlasın!” -deməklə kifayətləndi.

Həzrət Urvə -radiyallahu anھ- deyir ki:

“-Allaha and içirəm ki, Hüzeyfənin bu alicənablığı və əfv etməyi, Əziz və Cəlil olan Allaha qovuşana qədər davam etmiş və müsəlman olan atasını bilmədən şəhid edənlərə həmişə dua etmişdir.

Allah Rəsulu -səllallahu əleyhi və səlləm- ona atasının diyətinə verdikdə o, bu pul kasıb müsəlmanlara sədəqə vermişdir.”¹⁴⁴

Müsəlman, eyib axtarmaqdan, nöqsan araşdırmaqdan qəti şəkildə uzaq durmalıdır. Çünki Allah təala; “(Bir-birinizin eyibini, sirrini) **arayib axtarmayın!..**”¹⁴⁵ -buyuraraq bu nalayiq davranışı qadağan etmişdir.

Uqbə bin Amr -radiyallahu anh-ın katibi belə rəvayət edir:

“Uqbəyə:

“Qonşularımızdan bəzilərinin içki içdiyini hiss etdim, asayış keşikçisini çağırım onları tutsun.” -dedim. Mənə:

“-Elə etmə, əvvəlcə onlara nəsihət ver və xəbərdarlıq et!” -dedi. Mən də dediyi kimi etdim, lakin əl çəkmədilər. Bundan sonra Uqbəyə:

“-Onlara nəsihət etdim, lakin əl çəkmədilər. Asayış keşikçisini çağıracam.” -dedim.

Uqbə -radiyallahu anh-:

“-Sənə ar olsun! Elə etmə! Çünki mən, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in;

“Kim bir möminin eyib və nöqsanını gizləyərsə, sanki diri-diri torpağa basdırılmış bir qız uşağını qəbirdən çıxararaq qurtarmış, ehya etmiş olar.” -buyurduğunu eşitdim.” -dedi.” (Əhməd, IV, 153)

İbn Abbas -radiyallahu anhumə-; **“Yaxşıqla pislik eyni ola bilməz! (Ey mömin kimsə!) Sən (pisliyi) yaxşıqla dəf et! (Qəzəbə səbirlə, cəhalətə elmlə, xəsisliyə cəmərdliklə, cəzaya bağışlanmaqla cavab ver!) Belə olduqda aranızda düşmənçilik olan şəxsi, sanki yaxın bir dost görərsən!”** (Fussilət, 34) ayəsi ilə əlaqədar belə şərh vermişdir:

144. Əhməd Naim, *Təcridi-Sarih Tərcüməsi*, Ankara 1983, II, 468.

145. əl-Hucurat, 12.

“Ayədə **“yaxşılıqdan”** məqsəd, qəzəbli ikən səbir və pisliliyə məruz qalındığı anda edilən əfvdür. İnsanlar bunları etdikləri təqdirdə Allah onları mühafizə edər, düşmənləri də onlara baş əyər. Sanki səmimi bir dost olar.” (Buxari, Təfsir, 41/1)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bir gün:

“-*Sizdən biri, Əbu Damdam kimi olmaqdan acizdirmi?*” -dedi. Oradakı səhabələr:

“Əbu Damdam kimdir?” -deyə soruşdular. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurdu:

“-*Sizdən əvvəlki qövməldən birinə mənsub idi. “Mənə həqarət edən və dil uazadaraq qeybətimi edən insanlara haqqımı halal edirəm.*” -deyərdi.” (Əbu Davud, Ədəb, 36/4887)

Təbiundan Qatadə -rahiməhullah- da belə demişdir:

“Sizdən biri Əbu Damdam kimi olmağa acizdirmi? Bu şəxs səhərə çıxdığında; “Allahım, mənə dil uzadan və qeybət edərək heysiyyəti zədələyən bəndələrinə haqqımı halal edirəm.” -deyərdi.” (Əbu Davud, Ədəb, 36/4886)

Bu, əfv etməyə dair olduqca gözəl bir misaldır. Özünə qarşı ediləcək dedi-qodu, qeybət, həqarət kimi həzm edilməsi çox ağır nöqsanları dərhal əfv etdiyini Allaha ərz edir. “Bəndələrinə” ifadəsindən başa düşüldüyünə görə də bunu Allah təalaya olan sonsuz məhəbbətinə görə edir. Allahın bəndələrinin, onun səbəbilə hesab günündə çətin vəziyyətə düşmələrini istəmir. Günahkar olsalar belə, Allahın bəndələrini bağışlamağın ilahi rizaya səbəb olacağını düşünür.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurmuşdur:

“*Sizdən əvvəlki ümmətlərdən bir adam hesaba çəkildi; xeyir-xahlığa dair heç bir əməli tapılmadı. Lakin bu adam insanlarla mehriban davranan varlı bir şəxs idi. Xidmətçisinə, darda qalan kasıbların borcunu əfv etməsini əmr edərdi. Əziz və Cəlil olan Al-*

lah; “Biz bağışlamağa ondan daha çox layiqik; onun günahlarını gizləyin (ona mülayim davranın)!” -buyurdu.” (Müslim, Müsaqat, 30; Əhməd, IV,120)

Rəvayətə görə Cəfər Sadiq həzrətlərinin bir köləsi var idi. Onun xüsusi xidmətçisi idi. Bir gün kölə, gətirdiyi şorba ilə dolu kasanı Cəfər Sadiq həzrətlərinin üstünə dağıtdı. Üstü şorbaya bulaşan Cəfər həzrətləri də qəzəblə kölənin üzünə baxdı. Həmin vaxt kölə:

“-Əfəndim! Quranda; **qəzəblərini boğanlar** təqdir edilir!” -dedi. Cəfər Sadiq həzrətləri:

“-Qəzəbimi boğdum!” -dedi. Bu dəfə kölə:

“-Quranda eyni yerdə; **insanların nöqsanlarını bağışlayanlar** da təqdir edilir!” -dedi. Cəfər Sadiq həzrətləri:

“-Haydı, səni bağışladım!” -dedi. Bu dəfə də kölə:

“Ayənin sonunda; **Allah xeyirxahlıq edən, yaxşılıq edən insanları sevər!**¹⁴⁶ -buyurulur! -dedi. Bundan sonra Cəfər Sadiq həzrətləri:

“-Haydı get, artıq azadsan, səni Allah rızası üçün azad etdim!...” -dedi.

Kiçik bir dünya malı qarşılığında içinə zəhər qatıldığı yeməyi yeyən kimi dəhşətli ölüm sancısına tutulan Ömər bin Əbdüləziz dərhal xidmətçisini çağırdı və:

“-Mənə verdiyin zəhərin müqabilində nə qədər pul aldın?” -deyə soruşdu. Xidmətçi:

“-Min dinar aldım.” -cavabını verdi.

Adil və mərhəmətli xəlifə heç hirsənmədi və min dinarı Bey-tülmala qaytarması müqabilində etdiyi bu cinayətə baxmayaraq xidmətçisini əfv etdi. Çünki o, şanı uca Mövlasına mükəmməl və pak bir qəlb aparırdı.

146. Ali-İmran, 134.

Aşiq könüllərdə müstəsna yeri olan Həllac Mansur daş-qalaq edilərkən:

“Ya Rəbb! Məndən əvvəl, məni daş-qalaq edənləri bağışla!” -deyə yalvararaq böyük bir ürək genişliyi göstərirdi.

Hatəmi Əsamm həzrətlərinin bu misalı olduqca ibrətlidir:

Zəif, dərddli və pərişan bir qadınla söhbət edirdi. Qadın, dərddini yana-yana danışarkən, həmin həyəcan içində ondan qeyri-ixtiyari olaraq pis bir səs eşidildi. Qadın, şam kimi əridi və xəcalətindən yerə girdi. Şeyx həzrətləri isə, heç bir şey eşitməmiş kimi böyük bir ədəblə qadına baxdı və əlini qulağına apararaq:

“-Dediklərinizi eşidə bilmirəm, çox ağır eşidirəm, uca səslə danışın! Mən karam!” -dedi.

Xətasının gizli qaldığını zənn edən biçarə qadın dünyaya yenidən gəlmiş kimi fərəh hissi keçirdi.

Heç bir millətin həyat tərzində misli görünməyəcək dərəcədə qeyri-adi bir nəzakət olan bu davranışı, Hatəm həzrətlərinə “Əsamm / Kar” ləqəbini qoydurdu. Çünki bu hadisədən sonra da Hatəm həzrətləri, ədəbli davranıb həmin qadın vəfat edənə qədər xalq arasında özünü kar kimi göstərdi. Lakin qadın vəfat etdikdən sonra ətrafındakı insanlara:

“-Artıq qulaqlarım eşidir; normal səslə danışa bilərsiniz!” -dedi.

Layiq olduğu şəkildə idrak edilən İslam əxlaqının nəzakət və zərifliyi məhz bundan ibarətdir.

Şeyx Sədi həzrətləri *Gülüstan* adlı əsərinin əvvəlində buyurur ki:

“Günahkar bəndələrdən biri, qəbul edilməsi ümidi ilə əllərini açır və dua edib yalvarmağa başlayır, lakin Allah təala onun duasını qəbul etmir. Həmin bəndə təkrar dua edir, Allah yenə qəbul etmir. Bəndə üçüncü dəfə əllərini açıb yenə dua edərək yalvarmağa başlayır. Bu dəfə Allah təala buyurur ki:

“-Ey mənim mələklərim, bəndəmin israrla etdiyi duanı qəbul etdim və istədiyini verdim. Çünki bir bəndəmin uzun-uzadı dua edib sızıldamasından utanıram.”

Sədi Şirazi, bundan sonra belə deyir:

“Allahın lütf və kərəminə bax ki, günah edən bəndədir, lakin həyə edən Allahdır.”

Maraqlı bir kürəçi var idi. Ona saxta pul versələr də alır və pulun saxta olduğunu bildiyi halda bunu müştəriyə bürüzə vermədən çörəyi verirdi. Hamı onun bu hərəkətinə təəccüblənir və heç kim bunu nə üçün etdiyini başa düşmürdü. Nəhayət ölüm vaxtı gələndə kürəçi əllərini uca dərğaha açdı və belə yalvardı:

“Ey Allahım! Bilirsən ki, illərdir insanlar mənə saxta dirhəm gətirdi və mən bunu onların üzünə vurmayıb istədiklərini verdim. Allahım! İndi mən, Sənin hüzuruna saxta itaətlərlə gəlirəm; nə olar onları mənim üzümə vurma!..”

Xülasə, bağışlamaq və eyibləri örtmək də bir mömini başqalarından fərqləndirən xüsusiyyət olmalıdır. Çünki çox vaxt nalayiq hərəkətləri aşkara çıxarmağın heç bir faydası olmur və əksinə daha çox zərəri olur. Günah və xətələrin üzərinə bir pərdə atıb günahları örtmək isə daha faydalıdır. Belə bir davranış, xətələrin yayılmasının və qəlblərdə küskünlüyün meydana gəlməsinin qarşısını alır. Eyni zamanda bağışlamaq, insanları islah etmək baxımından daha təsirli bir metoddur.

Digər yandan insan olaraq hər kəsin xəta və nöqsanı vardır. Başqalarının eyiblərini axtarmaq əvəzinə öz eyiblərini düzəltməklə məşğul olan şəxs, daha faydalı bir iş görmüş olar. Beləliklə həm günahlardan qurtular, həm də xətələrini düzəldərək daha da kamilləşər. Belə ki, Həzrət Peyğəmbərimiz:

“Başqalarının eyiblərini araşdırmayıb öz eyiblərini düzəltməklə məşğul olan şəxs müjdələr olsun!” -buyurmuşdur. (Ali əl-Müttəqi, XV, 865/43444)

Hər kəs öz xətalarının bağışlanılmasını və unudulmasını istəyir. Səhvlərin verdiyi xəcalət iztirabından qurtularaq doğruluğa çıxmağın yollarını axtarır. Özü üçün belə düşündüyü halda bir adamın, başqalarını bağışlamayıb xətalarını araşdırması nə qədər insafsız bir davranışdır!

Biz, Allahın bəndələrini bağışlayaq ki, O da ən çox möhtac olduğumuz bir gündə bizi əfv etsin. Yəni əfv edə-edə, əfv edilməyə layiq hala gələk. Allah təala ayeyi-kərimədə bəndələrindən soruşur:

“...Allahın sizi bağışlamasını istəmirsinizmi?..” (ən-Nur, 22)

3. Qul haqqına riayət

Allah təala insanları ehtiram göstərilən olaraq və ən gözəl xilqətdə yaratdığını ifadə etmişdir.¹⁴⁷ Onlara saysız-hesabsız bol nemətlər və bir sıra haqlar lütf etmişdir. Bu haqların mühafizəsi üçün həyatın axışını tənzimləyən bəzi qayda-qanunlar qoymuşdur.

Allah təalanın bəndələrinə bəxş etdiyi bir haqqı tapdalamaq, böyük günahlardandır. Şanı Uca Rəbbimiz ona qarşı edilən xəta və günahları əfv etdiyi halda, qul haqqının bunun xaricində olduğunu bildirmişdir. Qul haqqını bağışlamağı zülmə məruz qalan bəndəsinin öhdəsinə buraxmışdır. Bir sözlə, hər hansı bir qul haqqına görə tövbə edəcək şəxsin əvvəlcə haqqını tapdadiğı şəxsdən halallıq alması şərt qoşulmuşdur.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bir hədisi-şərifində belə buyurur:

“Şəhidin, qul haqqı xaricindəki bütün günahlarını Allah təala bağışlayar.” (Müslim, İmarə, 119)

Canını Allah yolunda qurban edən şəhid üçün vəziyyət belə olduğu halda, digər insanların tapdadiqları qul haqlarını halallaşmadan bağışlatdırmalarının mümkün olmadığı aydın şəkildə başa düşülür. Allah təala insanlara qul haqqını qadağan edərək belə buyurur:

“Bir-birinizin mallarını haqqınız olmadığı halda yeməyin. Xalqın malının bir qismini (onun sizə haram olduğunu) bilə-bilə günah yolu ilə yeməyiniz üçün onu (malınızı) hakimlərə (rüşvət) verməyin!” (əl-Bəqərə, 188)

“Ey iman gətirənlər! Qarşılıqlı razılıqla edilən alış-veriş müstəsna olmaqla, bir-birinizin mallarını haqsız bəhanələrlə (haqsız yerə) yeməyin...” (ən-Nisa, 29)

Bir gün Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Yalan yerə and içərək bir müsəlmanın haqqını alan şəxsə Allah -cəllə cəlaluhu- cənnəti haram edər və cəhənnəmi vacib edər.” -buyurmuşdur.

“-Cüzi bir şey olsa da, ya Rəsulallah?” -deyə soruşdular. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Əraq ağacından bir çubuq olsa da!” -buyurdu və bu sözünü üç dəfə təkrar etdi. (Müslim, İman, 218; Muvatta, Əqdiyə, 11)

Qul haqqını yeməyin axirətdəki acı əqibətini xəbər verən Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurmuşdur:

“Bir sıra insanlar Allahın mülkündən haqsız yerə mal əldə etməyə çalışırlar. Halbuki bu, qiyamət günü onlara atəşdən başqa bir şey deyildir.” (Buxari, Xumus, 7)

“Kimin üzərində din qardaşının isməti, namusu və ya var-dövləti ilə bağlı bir zülm varsa, qızıl və gümüşün tapılmayacağı qiyamət günü gəlmədən öncə, həmin şəxslə halallaşsın. Yoxsa özünün saleh əməlləri varsa, etdiyi zülm miqdarında savablarından alınaraq (haqq sahibinə verilər.) Əgər yaxşılıqları yoxdursa, zülm etdiyi qardaşının günahlarından alınaraq onun üzərinə yüklədilər.” (Buxari, Məzalim 10, Rıraq 48)

Bir gün Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- əshabına:

“-Müflis kimdir bilirsinizmi?” -deyə soruşdu. Onlar:

“-Bzə görə müflis pulu və malı olmayan şəxsdir.” -şəklində cavab verdilər. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurdu:

“Şübhəsiz ki, ümmətimin müflisi bu şəxsdir: Qiyamət günü namaz, oruc və zəkat savabı ilə gəlir. Lakin birinə söydüyü, digərinə zina isnad edib iftira atdığı, birinin malını yediyi, o birinin qanını tökdüyü və birini döydüyü üçün yaxşılıqlarının savabı alınub onlara verilir. Boynundakı qul haqları bitmədən savabı bitərsə, haqq sahiblərinin günahları ona yüklədilir və nəticədə cəhənnəmə atılır.” (Müslim, Birr, 59; Tirmizi, Qiyamət, 2; Əhməd, II, 303, 324, 372)

Qul haqqı yeməyin ən dəhşətli forması faiz alıb-verməkdir. Allah təala bu şəkildə haqsızlıq edənlərə şiddətli bir əzab hazırlamışdır.¹⁴⁸ Xüsusilə faiz yeyənlər Allaha və Rəsuluna qarşı müharibə elan etmiş olarlar və qiyamət günü qəbirlərindən şeytan çarpmış insan kimi qalxarlar. Faiz alanlar zahirən çox qazandıqlarını zənn etsələr də, Allah təala faizli qazancların bərəkətini yox edər və faizi məhv edər; halal yolla edilən ticarəti isə bərəkətləndirər. Faiz yeyən günahkar bəndələri isə heç sevməz.¹⁴⁹

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in bildirdiyinə görə faiz insanı həlaka sürükləyən yeddi günahdan biridir.¹⁵⁰ Faiz yeyənə, yedizdirənə, onlar arasındakı müqaviləni yazana və şahidlik edənə Allah təala lənət edər.¹⁵¹ Faizlə əldə edilən mal da, axırda azalıb yox olmağa məhkumdur.¹⁵² Faiz alanların axırətdəki acınacaqlı halları Əziz Peyğəmbərimizə göstərilmiş, onların qan kimi qırmızı bir çayda daş yeyərək üzdukləri ifadə edilmişdir. (Buxari, Tabir, 48)

Həssas davranılmayıb diqqət edilmədikdə ticarət və alverdə də dəfələri qul haqqına girilir. Allah təala belə xəbərdar edir:

“Ölçəndə ölçüdə düz olun, (çəkəndə) düzgün tərəzi ilə çəkin. Bu (sizin üçün) daha xeyirli və nəticə etibarilə daha yaxşıdır!” (əl-İsra, 35)

“Vay halına çəkiddə və ölçüdə aldadanların! O kəslər ki, özləri insanlardan (bir şey) aldıkları zaman onu tam ölçüb alar, Onlar üçün ölçdükdə və ya çəkdiyə isə (onu) əskildərlər. Məgər onlar

148. Bax, ən-Nisa, 161.

149. Bax, əl-Bəqərə, 275-279; ər-Rum, 39.

150. Bax, Buxari, Vəsayə, 23, Tibb, 38, Hüdud 44; Müslim, İman, 145.

151. Bax, Əbu Davud, Büyu, 4/3333; Tirmizi, Büyu, 2; Əhməd, I, 393.

152. Bax, İbn Macə, Ticarət, 58; Hakim, IV, 353/7892.

(öləndən sonra) **diriləcəklərini düşünməzlərmimi?! Özü də dəhşətli bir gündə?! O gün bütün insanlar (haqq-hesab üçün) aləmlərin Rəbbinin (Allahın) hüsurunda duracaqlar!”** (əl-Mutaffifin, 1-6)

Ümməti üstündə şəfqət və mərhəmətlə titrəyən Həzrət Peyğəmbərimiz, onları mütəmadi olaraq maddi və mənəvi təhlükələrə qarşı xəbərdar etmişdir. Belə ki, bir gün ölçü və tərəzi istifadə edənlərə qarşı belə xitab etmişdir:

“Sizlər, əvvəlki qövləri həlak edən iki işi üzərinizə götürmüşünüz!” (Tirmizi, Büyu, 9/1217)

Allah və Rəsulunun xəbərdarlıqlarına laqeyd yanaşib ticarətdə həssas davranmayanlar, axırda həlak olmağa məhkumdurlar. Çünki məzlumun duası məqbul və ahı da təsirlidir.

Şair Muhyiddin Raif bunu belə ifadə edir:

*Sən ah deyib keçmə elə,
Bir ahdadır cəlalə-Zatı
Bir ah, səmanı, Ərşi sarsar;
Bir ah yıxar bu kainatı...*

Qul haqqı yeməyin digər təhükəli növü də, cəmiyyətin ortaq haqqı olan dövlət və vəqf mallarını haqsız yerə qəsb etmək və lazımsız şəkildə istifadə etməkdir. Bu haqsızlıq daha təhlükəlidir. Çünki axırda peşman olunsay belə halallıq alınmaq istənilən bir adam tapmaq mümkün deyildir. Belə ki, həmin malda hər kəsin haqqı vardır.

Xüsusilə, insanlar arasında hökm vermək və onları idarə etmək məqamında olanların qul haqqı barəsində olduqca həssas davranmaları lazımdır. Eyni şəkildə, hakimin hüsurunda başqa birisindən haqq tələb edən şəxs doğrudan da haqlı olub-olmadığını tam şəkildə düşünməlidir. Çünki Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurmuşdur:

“Mən sadəcə bir başərəm. Siz mənim yanıma mühakimə etmək üçün gəlmisiniz. Bəlkə biriniz, dəlil gətirməkdə digərindən daha bacarıqlı ola bilər və məramını daha yaxşı izah edə bilər. Mən də eşitdiklərimə görə həmin şəxsin lehinə hökm verə bilərəm. Kimin lehinə

qardaşının haqqını alıb hökm vermişəmsə, ona cəhənnəmdən bir pay ayırmış olaram.” (Buxari, Şəhadət, 27; Müslim, Əqdiyə, 4)

Bundan başqa birinin malını oğurlamaq və ya icazəsiz olaraq götürmək, şərəf və heysiyyətini ləkələmək, insanları zarafatla olsa belə üzmək və ya qorxutmaq, aldatmaq, rüşvət alıb-vermək, borcunu gecikdirmək və ya ödəməmək kimi xüsusların hamısı qul haqqına təcavüz sayılır.

Qul haqqı yemək haram olduğu üçün, insanın mənəviyyəti üzərində mənfi təsir yaradır. İnsanların xalis və saleh əməllər etməyə müvəffəq olmamalarının başlıca səbəbi; harama, şübhəli şeylərə və qul haqqına lazımınca diqqət etməmələridir. İbadətlərdə mənəvi rahatlıq və xüsu halında ola bilmək, zövqlə və xüsu içində Allahın əmrlərini yerinə yetirə bilmək, yalnız qul haqqından uzaq duraraq həssas bir təqva həyatı yaşamağa bağlıdır.

Fəzilət Nümunələri

Harb bin Süreyc -radiyallahu anh-, adını demədiyi bir nəfərdən bu ibrətli hadisəni rəvayət edir:

Mədinəyə çatıb yaxınlıqdakı bir yerdə istirahət edirdim. İki nəfər aralarında iri bir keçinin bazarlığını edirdilər. Müştəri satıcıya:

“-Bir az qiymətini aşağı sal.” -deyirdi. Həmin vaxt qarşıdan gələn bir adam gördüm və öz-özümə “Görəsən bu gələn şəxs, Haşim oğullarından xalqın dinini dəyişdirib onları bütlərdən uzaqlaşdırmağa çalışan adamdır mı?” -dedim. Baxdım ki, gələn şəxs yaraşıqlı, alnı geniş, incə burunlu, qələm qaşlı, sinəsi boğazından göbəyinə qədər bir ip kimi qara tüklərlə örtülmüş, əynində iki hissədən ibarət nimdaş paltarları olan bir insan idi. Bizə tərəf yaxınlaşıb salam verdi və biz də salamına qarşılıq verdik. Bir az sonra müştəri onu çağıraraq:

“-Ya Rəsulallah! Ona deyın mənə bir az güzəşt etsin!” -dedi. Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm- əlini uzatdı və belə buyurdu:

“-Mallarınızın sahibi siz özünüzsünüz. Qiyamət günü Allaha qovuşduğum zaman sizdən heç kimin malına, canına və namusuna haq-

siz yerə təcavüz etdiyimi iddia edərək qarşıma çıxmasını istəmirəm. Allah təala satarkən, alarkən, tutarkən, verərkən, hökm edərkən və birisi ilə mühakimə olunarkən asanlıq göstərənə rəhmət etsin...”

Daha sonra, hadisəni rəvayət edən bu şəxs, Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm-in sözlərindən təsirlənərək onun arxasınca getmiş və islam haqqında suallar soruşaraq axırda; “Dəvət etdiyiniz şeylər nə qədər gözəldir!” -deyərək müsəlman olmuşdur və bu sözləri demişdir:

“İndiyə qədər yer üzündə ondan daha çox nifrət etdiyim bir insan olmadığı halda, indi o, mənə övladımdan, anamdan, atamdan və bütün insanlardan daha sevimli hala gəldi.” (Heysəmi, IX, 18)

Ənəs bin Malik -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

“İnsanlar gələrək; “-Ey Allahın Rəsulu, qiymətlər çox bahalaşdı, (malların) qiymətini siz təyin edin.” -deyə təklif etdilər. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Qiymətləri qoyan Allahdır. Ruzini azaldan və artıran Odur. Canlıların ruzisini verən də Odur. Mən isə, heç kim məndən nə qan, nə də mal barəsində haqq tələb etmədiyi bir halda Allaha qovuşmaq istəyirəm.*” -cavabını verdi.” (Əbu Davud, Büyu, 49/3451; Tirmizi, Büyu, 73/1314)

Müsəlmanlar Xeybər səfərinə çıxmağa hazırlaşırdılar. Bu hadisə Mədiyəyi-Münəvvərədəki sülh müqaviləsi imzalayan yəhudiləri olduqca narahat etdi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in Kaynuka, Nadir və Qureyza yəhudilərini məğlub etdiyi kimi Xeybər yəhudilərini də məğlub edəcəyini başa düşdülər. Həmin vaxt müsəlmanlarda az və ya çox alacağı olub, borcunu almaq üçün möminlərin yaxasına yapışmayan bir yəhudi qalmadı.

Yəhudi Əbu Şahmın da Abdullah bin Əbi Hadrəd -radiyallahu anh-da beş dirhəm alacağı vardı. Abdullah -radiyallahu anh- ailəsi üçün bu yəhudidən arpa satın almışdı. Əbu Şahm gəlib yaxasından yapışınca o:

“-Mənə bir az möhlət ver. İnşallah borcumu ödəyəcəyəm. Çünki Allah təala Peyğəmbərinə Xeybər qənimətini vəd etdi. Ey Əbu Şahm! Biz Hicazın ərzaq və sərvət baxımından ən zəngin şəhərinə gedirik.” -dedi.

Yəhudi Əbu Şahmın buna qısqanclığı və paxıllığı tutdu:

“-Sən, Xeybər yəhudilərini daha əvvəl savaşağınız ərəblər kimi zənn edirsən? Tövrata and içirəm ki, orada on min əsgər vardır.” -dedi. Abdullah:

“-Ey Allahın düşməni! Sən, bizim himayəmizdəsən. Allaha and olsun ki, səni Rəsulullahın hüsuruna çıxaraçağam!” -dedi və onu Allah Rəsulunun hüsuruna gətirərək:

“-Ya Rəsulallah! Bu yəhudi bax gör nə deyir?!” -dedi və Əbu Şahmın dediklərini təkrar etdi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- heç nə demədi və yalnız dodaqlarının qımıldandığı görüldü. Lakin nə dediyi eşidilmədi. Yəhudi:

“-Ey Əbul-Qasım! Bu adam mənə haqsızlıq edərək borcunu ödəmədi.” -dedi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- Abdullaha:

“-Onun haqqını ver!” -buyurdu.

Abdullah kasıb olduğunu və Xeybər qəniməti ilə borcunu ödəyəcəyini bildirsə də, Əziz Peyğəmbərimiz eyni ifadələrini iki dəfə təkrar etdi. Bundan sonra Abdullah -radiyallahu an- bazara getdi. Əynindəki ridasını (cübbəsini) çıxarıb sarığına büründü və yəhudiyə:

“-Bu paltarımı məndən satın al!” -dedi.

Yəhudi onu dörd dirhəmə satın aldı. Abdullah -radiyallahu an- borcunun qalan hissəsini də tapıb ödədi. (Əhməd, III, 423; Vaqidi, II, 634-635)

Göründüyü kimi Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- qul haqqını hər şeydən üstün tuturdu.

Ömər bin Xəttab -radiyallahu an- belə rəvayət edir:

Xeybər müharibəsi günü idi. Həmin vaxt Allah Rəsulunun əs-habından bir dəstə gəldi və:

“-Filan-filan adamlar şəhid oldular.” -dedilər. Sonra bir adamın yanından keçərkən:

“-Filankəs də şəhid oldu.” -dedilər. Bu dəfə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Xeyr, mən onu, qənimət mallarından haqsız yerə götürdüyü bir əba içərisində cəhənnəmdə gördüm.” -buyurdu. Sonra da:

“-Ey İbn Xəttab, get və insanlara; “Cənnətə yalnız möminlər girə biləcəkdirlər.” -deyə xitab et!” -buyurdu.

Mən də çıxdım və; *“Cənnətə yalnız möminlər girə biləcəklər.” -deyə əhaliyə xitab etdim. (Müslim, İman, 182)*

Qənimət mallarında bütün ordunun haqqı vardır. Paylanmadan əvvəl onlardan kiçik bir şey belə götürmək, qul haqqına girər.

Digər yandan, bir adam Allah və Rəsulunun bütün əmrlərinə tam şəkildə tabe olmadıqca həqiqi müsəlman sayılmaz. Çünki islamın həyatımızın hər sahəsində, yəni ailə həyatında, ticarət həyatında, ic-timai münasibətlərdə və s. bir bütün olaraq yaşanması zəruridir. Ona görə də, həyatımızın heç bir sahəsində islami prinsipləri unutmaq və biganə yanaşmaq kimi qafilliyə düşməməliyik.

İslamın həyatımızın hər sahəsində yaşanılmasının zəruri oldu-ğunu bu ayə olduqca gözəl şəkildə ifadə edir:

“(Ya Rəsulum!) Sənə əmr edildiyi kimi, düz (yolda) ol. Səninlə birlikdə iman gətirənlər (tövbə edib ardınca gedənlər) də düz (yol-da) olsunlar. (Allahın əmrlərini pozub) həddi aşmayın...” (Hud, 112)

Bu ayə nazil olduqdan sonra qorxu və təlaş səbəbilə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in saç və saqqalı ağarmağa başlamışdır. (Tirmizi, Təfsiri-Surə, 56/3297)

Lakin müfəsilərə görə Peyğəmbərimizin əndişəsi şəxsi üçün deyil, şəfqət və mərhəmətlə üsütündə titrədiyi ümməti üçün idi. Çünki;

“(Ey Həbibim!) Sən doğru yoldasan!” (Yasin, 4) ilahi xitabına layiq olan Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- ümmətinin bu xüsudsa zəiflik göstərməsindən əndişə edirdi.

Peyğəmbərimizə xidmət edən Midam adında bir zənci kölə var idi. Onu Rifaa bin Zeyd hədiyyə etmişdi. Peyğəmbərimizin yükünü endirərkən haradan atıldığı məlum olmayan bir oxa tuş gəldi və bu onun ölümünə səbəb oldu. Müsəlmanlar:

“-Ey Midam! Cənnət sənə mübarək olsun! Ya Rəsulallah, xidmətinə şəhidlik mübarək olsun!” -deyərək qibtə və təəssüratlarını bildirdiklərində, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Xeyr, elə deyildir. Canım qüdrət əlində olan Allaha and içirəm ki, Xeybər günü qənimət malları bölünmədən aldığı bir kilim hal-hazırda onun üstündə alovlanaraq yanır!” -buyurdu.

Bunu eşidən müsəlmanlar çox qorxdular. Həmin vaxt bir nəfər Həzrət Peyğəmbərimizə bir və ya iki ayaqqabı ipi gətirərək:

“-Ya Rəsulallah! Mən də qənimət malları paylanılmadan ayaqqabılarım üçün bu ipləri götürmüşdüm.” -dedi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Sənə də cəhənnəm atəşindən bir və ya iki ip (yəni bunlara görə əzab) vardır.” -buyurdu. (Buxari, Eyman, 33; Müslim, İman, 183)

Həmçinin Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in səfərdə bəzi yüklərini aparıb-gətirən Kirkirə adında bir adam var idi. Bu şəxs vəfat edərkən Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-O, cəhənnəmdədir.” -buyurdu.

Səhabeyi-kiram gəlib onun evindəki əşyalarına baxdılar: orada qənimət malından oğurladığı bir əba tapdılar. (Buxari, Cihad, 190; İbn Macə, Cihad, 34)

Məkkənin fəthindən sonra Xalid bin Vəlid -radiyallahu anhu-Uzza bütününü yerə yıxıb qayıdarkən Rəsulullah -səllallahu əleyhi və

səlləm- onu 350 nəfərlik bir ordunun başçısı təyin edərək Bəni Cəzimə qəbiləsini islama dəvət etmək üçün göndərmişdi. Həzrət Xalid bu hərəkətdə səhvən otuz nəfəri öldürdü. Bu xəbəri eşidən Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- çox peşman oldu və əllərini səmaya qaldıraraq iki dəfə:

“-Allahım! Xalidin etdiyi əməldən uzaq olduğumu Sənə ərz edirəm!” -deyərək Allaha sığındı. Sonra Həzrət Əlini lazımı miqdarda pul ilə Bəni Cəzimə qəbiləsinə göndərərək öldürülən insanların diyətlərini ödətdirdi. Həzrət Əli, qənimət olaraq alınmış və ya zərər verilmiş bütün malları, hətta köpək qablarına qədər hamısının təminatını ödədi. Artıq qalan pulu da zərər görməsi ehtimal olunan malların əvəzinə Bəni Cəzimə qəbiləsinə verdi. Əli -radiyallahu anh- geri qayıdaraq Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-ə məruzə etdikdə ələmlərə rəhmət olaraq göndərilən Peyğəmbərimiz:

“-Çox yaxşı etmişən, tam yerinə düşmüşdür!” -buyurdu.¹⁵³

Əbu Zura -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

“Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- Taif səfərinə çıxarkən Qarni-Mənazil adlanan yerdə dəvəsi Qasvanı hazırladım. Qasvanın cilovunu əlimdə tutdum və belinə minərkən ona verib, mən də tərkinə mindim. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- yeriməsi üçün dəvənin arxasına qamçı ilə vurur və hər vuruşunda qamçı mənə də dəyirdi. Sonra mənə baxıb:

“-Yoxsa qamçı sənə də dəyir?” -deyə soruşdu.

“-Bəli! Atam, anam sənə fəda olsun!” -dedim.

Ciranəyə çatarkən kənarda davarlar var idi. Qənimət mallarına nəzarət edən adamdan heyvanlar haqqında nə isə soruşdu. Adam isə verilən sualları cavablandırdı. Sonra Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Əbu Zura hardadır.” -deyə səsləndi.

153. Bax, Buxari, Məğazi 58, Əhkam 35; Nəsəi, Ədəbul-Qudat 16; İbn Hişam, IV, 53-57; Vaqidi, III, 875-884.

“-Burdayam!” -dedim.

“-*Bu davarları al! Bunlar axşam sənə dəyən qamçıların qarşılığıdır!*” -buyurdu.

Saydım, həmin heyvanlar 120 baş idi. Mənim ən çox əldə etdiyim və faydasını gördüyüm var-dövlətim məhz bunlardır. (Vaqidi, III, 939)

Əziz Peyğəmbərimiz bu malları, öz payına düşən qənimətdən verirdi.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bir qənimət əldə etdikdə Həzrət Bilalə əmr edirdi, o da xalqa yüksək səslə nida edər, bundan sonra əsgərlər qənimət olaraq nə əldə etmişlərsə, hamısını gətirib təslim edərdilər. Peyğəmbərimiz əvvəlcə beşdə birini (xüms) ayırır, qalanını paylayırdı. Bir gün qənimətlərin paylanmasından sonra bir nəfər yundan hazırlanmış bir yəhər gətirdi və:

“-Ey Allahın Rəsulu! Qənimət olaraq biz də bunu əldə etmişdik.” -dedi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Sən, Bilal üç dəfə səsləndiyi vaxt eşitdinmi?*” -deyə soruşdu. Həmin şəxs:

“-Bəli, eşitdim!” -deyəncə:

“-*Bəs onda niyə gətirmədin?*” -buyurdu. O, Rəsulullaha (məntiqsiz) bəhanələr gətirincə bu cavabı aldı:

“-*Xeyr! Bunu səndən qəbul etmirəm. Qiyamət günü sən bununla birlikdə gələcəksən.*” (Əbu Davud, Cihad, 134/2712)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- vaxtı keçdikdən sonra gətirilən qəniməti, həmin şəxsdən qəbul etməmişdir. Çünki bu malda, qənimət almağa haqqı çatan bütün əsgərlərin payı vardır. İnsanlar dağıldıqdan sonra, əldə edilən maldakı paylarını onlara çatdırmaq imkan xaricində idi.

minlərə son dəfə xitab edir və onlara sanki vəsiyyəti mahiyyətindəki son xəbərdarlığını edirdi. Sözü qul haqqına gətirərək:

“-Ey insanlar! Kimin üzərində qalmış bir haqq varsa, onu dərhal ödəsin. Dünyada rəzil-rüsvay olaram deyər düşünməsin! Yaxşı bilin ki, dünya rüsvayçılığı axirətdəkinin yanında heç nədir.” -buyurdu. (İbn əl-Əsir, əl-Kamil, II, 319)

Allah Rəsulunun bu sözündən sonra insanlardan bir qismi əvvəlcə etdikləri bəzi haqsızlıq və xətalara itiraf edərək Peyğəmbərimizdən dua və tövbə istəməyə başladılar. Bir müddətdən sonra bir nəfər ayağa qalxıb:

“-Vallah, ya Rəsulallah, mən də çox yalançıyam, həm də münafiqəm. Mənim etmədiyim elə bir pislilik qalmamışdır.” -dedi. Həzrət Ömər -radiyallahu anhu- ona:

“-Ay yazıq, özünü rəzil-rüsvay etdin!” -dedi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Ey Ömər! Dünya rüsvayçılığı axirət rüsvayçılığının yanında çox zəifdir (heç nədir!)” -buyurdu. Sonra da həmin adam üçün:

“Ey Allahım! Ona doğru sözlülük və iman nəsib et! Onun pis əməllərini xeyirə yönəlt!” -buyuraraq dua etdi. (Təbəri, Tarix, III, 190)

Həmçinin Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- misli görülməmiş bir fəzilət nümunəsi göstərərək belə buyurdu:

“Mən də bir insanam! Aranızda olan bəzi insanların haqları mənə qalmış ola bilər. Hər kimin malından səhvən (bilməyərək) bir şey götürmüşəmsə, budur malım, gəlib alsın! Yaxşı bilin ki, mənim nəzəmdə ən sevimli olanınız, əgər mənə haqqı varsa haqqını mənədən istəyən və ya haqqını mənə halal edən şəxsdir. Çünki Rəbbimə, yalnız belə halallaşaraq və könül rahatlığı ilə qovuşmağım mümkün olacaqdır.

Heç kim; “Rəsulullahın kin və düşmənlik bəsləməsindən qorxuram!” deyər bilməz. Yaxşı bilin ki, kin və düşmənlik əsla mənim xarakterim deyil. Mən, aranızda durub bu sözü təkrarlamağı özümə borc bilirəm.” -buyurdu.

Zöhr namazını qıldıqdan sonra minbərə çıxıb oturdu və əvvəlki sözlərini təkrar etdi. Bundan sonra bir nəfər ayağa qalxıb:

“-Bir nəfər sizdən pul istəyərkən ona üç dirhəm verməyimi əmr etmişdiniz, mən də vermişdim.” -dedi. Əziz Peyğəmbərimiz:

“-*Doğru deyirsən! Ey Fadl bin Abbas, buna üç dirhəm ver!*” -buyurdu. (İbn Sad, II, 255; Təbəri, Tarix, III, 190)

Sonra belə dua etdi:

“*Allahım! Mən, ancaq bir insanam. Müsəlmanlardan kimə ağır bir söz demişəm və ya bir qamçı vurmuşamsa, Sən bunu onun haqqında paklığa, əcrə və rəhmətə vəsilə qıl!*” (Əhməd, III, 400)

“*Allahım! Mən hansı möminə ağır söz demişəmsə, həmin sözüümü qiyamət günündə onun üçün Sənə yaxınlaşmağa vəsilə et!*” (Buxari, Dəavat, 34)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in bu alicənab davranışı, cəmiyyətin ən aşağı təbəqəsindəki insandan, ən yuxarı təbəqəsindəki rəhbərlərə qədər hər kəsin ibrət alacağı bir nümunədir. Bu elə bir alicənablıqdır ki, bütün dünyanın onun hörmətinə yaradıldığı Həzrət Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm- məsumluğuna, günahdan qorunmuşluğuna və ilahi hikmətə nail olmasına baxmayaraq, üzərində qul haqqı ola biləcəyini ifadə etmiş və əshabına xitab edərək kimin haqqı varsa gəlib ala bilməsini aşkar şəkildə bəyan etmişdir. Bu davranışında da xətanı özünə aid etmək incəliyi ilə qul haqqının əhəmiyyəti xüsusunda müstəsna bir nümunə olmuşdur. Beləliklə bütün bəşəriyyətə haqq və hüquqa riayət etməkdə misli görülməyən bir həssaslıq göstərmişdir.

Ubadə bin Samitin nəvəsi belə rəvayət edir:

“Babam Ubadə -radiyallahu anh- vəfat edərkən:

“-Azad etdiyim kölələrimi, ximətçilərimi, qonşularımı və yanıma gəlib-gedən hər kəsi çağırın.” -deyə əmr etdi. İstədiyi insanlar yığıldıqdan sonra onlara:

“-Elə zənn edirəm ki, bu gün mənim dünyadakı son günüm və qarşımızdakı gecə isə axirətdəki ilk gecəm olacaq. Bilmirəm, bəlkə sizə əlimlə vurmuş və ya bir söz demiş ola bilərəm. Ona görə kimi incitmişəmsə, ruhum canımdan çıxmadan gəlib məndən qisasını alsın. Şəxsinə etdiyim hərəkətin eynisini mənə etsin. Ruhumu əlində tutan Allaha and içirəm ki, qiyamət günündə qisas vardır.” -dedi. Onlar:

“-Sən bizə ata əvəzi idin, bizə ədəb öyrətdin.” -dedilər.

Əslində Ubadə -radiyallahu anh- heç xidmətçisinə belə pis söz deməmişdi.

Həzrət Ubadə:

“-Sizə etdiklərimi bağışladınız mı?” -deyə soruşdu.

“-Bəli.” -dedilər.

“-Allahım, şahid ol!” -dedikdən sonra bunları dedi:

“-Madam ki, qisas almırsınız, onda bu vəsiyyətimə yaxşı qulaq asın:

Arxamca ağlayanlara haqqımı halal etmirəm. Ruhum bədəndən çıxdıqda gözəl dəstəmaz alın, məscidə girin və namaz qılın. Həm Ubadə, həm də özünüz üçün tövbə edin. Çünki Allah təala:

“Ey iman edənlər, səbirlə və namazla (Allahdan) kömək diləyin!...”¹⁵⁴ -buyurur. Məni dərhal məzarıma aparın və qəbirimin üstündə atəş (şam, məşəl) yandırmayın, qəbirimin içində altıma ya-səmən ağacı düzməyin.” (Ali əl-Müttəqi, XIII, 555/37443)

Abdullah bin Zübeyr -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

“Cəməl vaqəsi günü savaş bitdikdən sonra atam Zübeyr məni çağırırdı və mən dərhal ayağa qalxıb onun yanına getdim. Mənə:

“-Oğlum! Bu gün öldürülənlər ya zalım, yaxud da məzlumdur. Mənə gəlincə, bu gün məzlum olaraq öldürüləcəyimi güman edirəm. Ən böyük əndişəm, borclarımdır. Nə deyirsən, borclarımızı ödədik-

154. əl-Bəqərə, 153.

dən sonra malımızdan artıq bir şey qalarmı?” -dedi. Sonra belə davam etdi:

“-Əziz balam! Malımı sat, borcunu ödə.”

Borcunu mənə vəsiyyət edir və:

“-Ey oğlum! Əgər borcunun bir hissəsini ödəyə bilməsən, Mövlamdan kömək istə!” -deyirdi.

Allaha and içirəm ki, mən nə demək istədiyini tam başa düşə bilmədim və:

“-Atacan, Mövlan¹⁵⁵ kimdir?” -dedim. O:

“-Mövlam, Allahdır!” -dedi.

Allaha and içirəm ki, onun borcunu ödəyərkən sıxıntıya düşükdə:

“-Ey Zübeyrin Mövlası! Onun borcunu ödə!” -deyərdim. Allah təala dərhal (bir səbəb yaradaraq) ödəyirdi.

Zübeyr qızıl və gümüşü olmadan öldürüldü. Yalnız bir hissəsi Qabə səmtində olan ərazi və bəzi evlər qoyub getdi.

Atamın üzərindəki borclar belə yaranmışdı: Bir adam onun yanına gəlir və ona bir əmanət vermək istəyir, atam Zübeyr də:

“-Xeyr, əmanət olmaz, lakin borc olaraq qoy qalsın. Çünki mən, onun xarab olmasından qorxuram.” -deyərdi.

Zübeyr həyatı boyunca nə valilik, nə xərac yığmaq vəzifəsi, nə də başqa bir rəhbər vəzifə daşıdı. Yalnız Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- və ya Əbu Bəkr, Ömər və Osman -radiyallahu anhum- ilə birlikdə cihadda iştirak etdi.

Atamın borclarını hesabladım, iki milyon iki yüz min rəqəmini əldə etdim.”

Həmin ərəfədə Hakim bin Hizam -radiyallahu anhu- Abdullah bin Zübeyr ilə rastlaşdı və:

155. Mövla- Allah təalanın adlarından biri olmaqla yanaşı o vaxtlar qoruyucu, köməkçi, sahib, dost, köləsini azad edən ağa, azad edilən kölə və s. mənalarda çox işlədilən bir ifadədir.

“Ey qardaşımın oğlu! Qardaşımın borcu nə qədərdir?” -deyə soruşdu və miqdarını dedikdən sonra, Hakim:

“-Buna gücünüzün çata biləcəyini zənn etmirəm. Ehtiyacın olduqda məndən kömək istə!” -dedi.

Həzrət Zübeyrdə dörd yüz min borcu olan Abdullah bin Cəfər -radiyallahu anھ- Zübeyrin oğlu Abdullahın yanına gəldi və:

“-İstəyirsinizsə, borcumu bağışlayım.” -dedi. Abdullah:

“-Xeyr.” -dedi. Bundan sonra Abdullah bin Cəfər:

“-Əgər borcunuzun bir hissəsini gecikdirmək istəsəniz, mənim borcumu sonraya saxlaya bilərsiniz.” -dedi. Zübeyrin oğlu Abdullah:

“-Xeyr, bunu da istəmirik.” -dedi.

Abdullah bin Zübeyr -radiyallahu anھumə- atasının borclarını ödəyib qurtadıqdan sonra qardaşları ona:

“-Mirasımızı aramızda böl!” -dedilər. Abdullah:

“-Allaha and içirəm ki, dörd il ard-arda həcc mövsümündə; “Kimin Zübeyrdə borcu varsa bizə gəlsin, borcunu ödəyim.” -deyə elan etmədikcə onun mirasını bölməyəcəyəm.” -dedi.

Dörd il boyunca bu şəkildə elan etdi və dörd ildən sonra mirası böldü. (Buxari, Farzul-Xumus, 13)

Bu rəvayət, bütün səhabeyi-kiramın bir fəzilət nümunəsi olduğu göstərir. Zübeyr -radiyallahu anھ- böyük bir həssaslıqla yaşamış, ətrafındakı hər kəsə yaxşılıqlar edərək vəfat etməzdən əvvəl də borclarının ödənilməsini oğluna tənbəh edərək qul haqqı barəsindəki həssaslığını göstərmişdir. Oğlu Abdullah -radiyallahu anھ- atasının vəsiyyətini yerinə yetirmək və borclarını ödəmək üçün əlindən gələn hər şeyi etmişdir. Digər səhabələr də həmişə Həzrət Abdullahın halını soruşmuş və dərdinə şərikin olmaq üçün çətin anlarında ona kömək etmişdilər. Borc sahibləri isə, borclarından imtina edə biləcəklərini və ya təxirə salacaqlarını deyərək ona hər cür imkan yaratmışdılar.

Bir qadın, ticarətlə də məşğul olan İmam Əzəm həzrətlərinə satmaq üçün ipək bir paltar gətirir və İmam Əzəm paltarın qiymətini soruşur. Qadın:

“-Yüz dirhəmdir, ya İmam!” -deyir. Əbu Hənifə buna etiraz edərək:

“-Xeyr, bu paltarın qiyməti daha bahadır.” -buyurur.

Qadın təəccüb edərək yüz dirhəm də artırır. İmam Əzəm yenə qəbul etmir və qadın qiyməti dörd yüz dirhəmə qədər qaldırır. İmam Əzəm:

“-Xeyr, bu dörd yüz dirhəmdən də bahadır.” -deyincə, qadın təəccüblə:

“-Ya İmam! Siz hər halda mənimlə zarafat edirsiniz?” -deyir.

Bundan sonra İmam, qadına malın həqiqi qiymətini göstərmək üçün başı çıxan bir adam çağırır. Gələn şəxs paltara beş yüz dirhəm qiymət qoyur və İmam Əzəm paltarı həmin qiymətə satın alır.¹⁵⁶

Budur islam əxlaqının ticari həyatdakı “qul haqqı” həssasiyyəti... Odur ki, haqq-hüquq düşünmədən: “Müştəridən nə qopara bilsəm qazandır.” fikri ilə edilən ticarətin insana əslində heç bir şey qazandırmayacağını yaxşı düşünmək lazımdır!..

İmam Əzəm Əbu Hənifə həzrətləri nəfsə qarşı cihadın ən böyük qəhrəmanlarından. O, bu yolda daim zəfər qazanmışdır. **Son nəfəsində belə, qəsb edilməmiş təmiz və pak bir torpağa dəfn edil-məsini vəsiyyət etmişdir.**¹⁵⁷ (Əbu Zəhra, Əbu Hənifə, səh. 64)

156. İbn Həcər Heytəmi, *Xayratul-Hisan*, səh. 44; Muhəmməd Əbu Zəhra, *Əbu Hənifə*, tərcümə edən Osman Kəsiköglü, Konya 1973, səh. 34.

157. İkinci Abbasi xəlifəsi Əbu Cəfər Mansur, İmam Əzəm həzrətlərinə Bağdad qaziliyini təklif edir. O isə bu təklifi qəbul etməyin xəlifənin zülmkar davranışlarına dəstək olmaq mənasına gələcəyini və hökm verərkən sarayın təzyiqi altında qalacağını düşünərək mənfi cavab verir. Bu cavabdan sonra xəlifə Mansur onu zindana saldıraraq qamçılatdırdı. Tez-tez də Bağdad qaziliyini qəbul etdiyi təqdirdə onu azad edəcəyini xatırladırdı. İmam Əzəm isə: “Onun mənfəətlərinə görə ictihad vəməkdənsə, zindanda qalmağı üstün tuturam.” -deyirdi. Ömrünün son illərində əldən düşmüş bir vəsiyyətdə həbsdən azad edildi. Vəfatı yaxınlaşarkən məhz belə bir vəsiyyət etdi. Yəni Mansur tərəfindən haqsız yerə qəsb edilən bir əraziyə basdırılmaq istəmədi. Vəfatında böyük bir izdiham cənazə namazını qılmağa toplaşmışdı. Bağdad heç vaxt bu qədər izdiham görməmişdi. Camaat dağılıdıqdan sonra Mansur qəbirin başına gəldi və namaz qıldı. Bir müddət qəbirin baş tərəfində dayandı və çox böyük peşmanlıq hissi keçirərək fikrə getdi...

Qanuni Sultan Süleyman qul haqqından çox qorxar, ədalətli bir xəlifə olmaq üçün çox çalışardı. Süleymaniyə məscidi və külliyyəsi bitdikdə memarından fəhləsinə qədər hər kəsi topladı və Allah təalaya həmd etdikdən sonra belə bir nitq söylədi:

“Ey din qardaşlarım, bu məscidi-şərif Allahın izni ilə bitmişdir. Səhvən əmək haqqını almayan varsa, gəlib əmək haqqını alsın! Ola bilər ki, həmin şəxs burada deyildir. Burada olanlardan xahiş edirəm ki, onları xəbərdar etsinlər! Onlar da gəlib bizdən haqlarını alsınlar!”

Tarixi mənbələrə istinadən məlum olur ki, inşaatın ən çətin anlarında hətta heyvanlar üçün şərait yaradılmış; işlədilən at, ulaq və qatırların istirahəti və otarılma saatlarına diqqət yetirilmiş və heç bir məxluqatın haqqına təcavüz edilməməsinə çalışılmışdır. Qanununin bu möhtəşəm məbədin inşaatında insan və heyvanatın haqqına belə həssas yanaşması, bəlkə də Süleymaniyə məscidinin sirli və təsəvvür edilməz ruhaniyyətinin başlıca amillərindən biridir.

Haqq aşıqlərindən Ramazan oğlu Mahmud Sami həzrətləri hüquq təhsili almasına baxmayaraq, hər hansı bir adamın haqqına girmək qorxusu ilə bu peşə ilə məşğul olmamış və Taxtaqalada bir müəssisənin mühasibliyini üstün tutmuşdur.

Qul haqqı barəsində olduqca həssas davranırdı. Məsələn, möhtərəm Ustad, işə getmək üçün gəmi ilə Qaraköyə keçərdi. Bilet alarkən insanları gözlədərək qul haqqına girməmək üçün əvvəlcədən xırda pul saxlamağa çox diqqət edərdi.

Qaraköydən Taxtaqalaya qədər isə, avtobusa minmək əvəzinə, bu məsafəni piyada gedərək həmin pulu infaq edərdi.

Haqq dostlarının qul haqqı barəsindəki belə həssas düşüncələri, bizlər üçün olduqca ibrətli bir nümunədir.

Xülasə, müsəlman hesab gününü düşünərək yaşamalı və heç kimin haqqına təcavüz etməməlidir. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bu haqda belə buyurmuşdur:

“Müsəlman dilindən və əlindən müsəlmanların zərər görmədiyini şəxsdir...” (Buxari, İman, 4-5)

Belə olan halda bu dünyadan insanların haqqını yeyərək gedənlərin axirətdəki halı böyük bir peşmanlıq olcaqdır. Ona görə də insan, bilərək və ya bilməyərək qul haqqına girmişsə, vaxt itirmədən nəyin bahasına olursa olsun aldığı geri qaytararaq halallaşmalı, sonra da tövbə etməlidir. Çünki dünyada utanmaq və sıxıntı çəkmək, axirətlə müqayisədə çox zəifdir. Həmin gün buynuzsuz qoc belə, ona zərər verən buynuzlu qoçdan haqqını alacaq və heç kimin haqqı, heç kimdə qalmayacaqdır.¹⁵⁸

İnsan üçün həyatda haqq və hüququna ən çox diqqət göstərilməsi mühüm olanlar isə ən yaxınlarından başlayaraq ata-anası, ailəsi, qohum-əqrəbası, qonum-qonşusu və bəşəri münasibətdə olduğu hər kəs, hətta şəxsi ilə hər hansı bir şəkildə əlaqəsi olan bütün məxluqatdır. İndi isə qısa şəkildə bunlara nəzər salaq:

a. Ata-ana haqqı

Qul haqqı içində ən mühüm olanı ata-ana haqqıdır. Allah və Rəsuluna itaətdən sonra ata-anaya itaət gəlir. Çünki valideynlərimiz varlıq səbəbimiz və ən böyük nemətimizdir. Maddi və mənəvi həyatımızı inşa edən müstəsna fəzilət abədələridir. Ana ürəyi və qucağı uşaq tərbiyəsinin verildiyi möhtəşəm bir məktəbdir. Ailə yuvası uşağın gələcəyini formalaşdıran ilk tərbiyə ocağıdır. Ümumiyyətlə valideynlərin övladları üzərindəki haqlarının sayı-hesabı yoxdur.

Fəzilətli valideynlər, övladları üçün böyük rəhmət və bərəkətdir. Əməlisaleh ana ilahi qüdrətin insana lütf etdiyi bir rəhmət qucağı, ailədə xoşbəxtlik və səadət mənbəyi, ailə fərdlərinin şəfqət çeşməsidir. Rəbbimizin, “ər-Rəhman” və “ər-Rəhim” adlarının dünyadakı müstəsna və əvəzedilməz təcəllagahıdır.

Bizi əvvəlcə bir müddət bətnində, sonra qollarında və öləndə qədr də qəlbində daşıyan analarımıza göstəriləcək sevgi və ehtirama

şərik ola biləcək başqa bir varlıq yaradılmamışdır. Evin nizamını və övlad tərbiyəsini çiyinlərində daşıyan analar həqiqətən də böyük məhəbbətə, dərin ehtirama və əbədi təşəkkürə layiqdir.

Bir ana ruhunda meydana gələn o böyük şəfqətin hədudlarını təyin edə biləcək bir ölçü vasitəsi varmı? Yeməmiş yedizdirmiş, geyməmiş geyindirmiş, yatmamış yatızdırmış... Həyatın fırtınalarında üstümüzə toz qonmasın deyə bütün varlığını səfərbər edən valideynlərin haqlarını ödəmək mümkündürmü? Bunu Mövlana həzrətləri nə gözəl ifadə edir:

“Ana haqqına diqqət et! Onu başına tac et! Çünki analar doğuş sancısı çəkməsəydilər, uşaqlar dünyaya gəlməyə yol tapa bilməzdilər.”

Allah təala öz haqqından sonra ata-anaya qarşı yaxşı və gözəl davranmağı birinci sırada zikr edərək belə əmr edir:

“Allaha ibadət edin və Ona heç bir şeyi şərik qoşmayın! Ata-anaya qohum-əqrəbaya, yetimlərə, yoxsullara, yaxın və uzaq qonum-qonşuya, yaxın (yoldaş və) dost, (pulu qurtarıb yolda qalan) müsafirə (yolçulara), əlinizin altında olana (sahib olduğunuz qul və kənizlərə) yaxşılıq edin!..” (ən-Nisa, 36)

“Biz insana ata-anasına (yaxşılıq etməyi, valideyninə yaxşı baxmağı, onlarla gözəl davranmağı) tövsiyə etdik. Anası onu (bətində) çox zəif bir halda daşmışdı. (Uşağın süddən) kəsilməsi isə iki il ərzində olur. (Biz insana buyurduq:) “Mənə və ata-anana şükür et. Axır dönüş Mənədir!” (Loğman, 14)

Allah təala öz rızasını valideynin rızasına bağlamışdır. Bu həqiqəti Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə bildirir:

“Allah təalanın rızası ata və ananın könlünü xoş etməklə qazınılır. Allah təalanın qəzəbinə də ata və ananı qəzəbləndirməklə düşür olunur.” (Tirmizi, Birr, 3/1899)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in bu duası hər bir mömin üçün olduqca böyük müjdədir:

“Valideyninə yaxşılıq edən nə xoşbəxtdir! Allah təala onun ömrünü uzun etsin!” (Heysəmi, VIII, 137)

Valideynin övladları üzərindəki haqları o qədər çoxdur ki, onları ödəmək çox çətindir, hətta qeyri-mümkündür. Hədisi-şərifdə bu haqda belə buyrulur:

“Heç bir övlad, atasının haqqını ödəyə bilməz. Əgər onu kölə kimi tapıb satın alaraq azad edərsə, atasının haqqını (yalnız onda) ödəmiş olar.” (Müslim, İtk, 25; Əbu Davud, Ədəb, 119-120; Tirmizi, Birr, 8/1906)

Ona görə də Allah rızası üçün hər hansı bir xeyirxahlıq və yaxşılıq edilibcəksə, əvvəlcə valideynlərin düşünölməsi lazımdır. Sonra da ən yaxından uzağa doğru digər insanlar... Ayeyi-kərimədə belə buyurulur:

“...(Malınızdan) verəcəyiniz şey ata-anaya, (yoxsul) qohumlara, yetimlərə, miskinlərə və (pulu qurtaran) müsafirə (yolçulara) məxsusdur”. Şübhəsiz ki, Allah etdiyiniz xeyirli işi biləndir.” (əl-Bəqərə, 215)

Övlad ata-ana haqlarına qarşı hörmət, itaət və lazımı xidmətləri etməklə mükəlləfdir. Əgər müxtəlif məkanlarda, yaxud da müxtəlif şəhərlərdə yaşayırlarsa, valideynlərini ziyarət edib könüllərini alma-
lı və dualarını istəməlidirlər. Onlara xidmət göstərmək, xoş sözlər söyləyərək hədiyyə vermək, xüsusilə qocaldıqları zaman könüllərini almaq övladların ən böyük vəzifəsi və vəfa borcudur. Şanı Uca Rəb-
bimiz onlara qarşı ən xırda bir narazılıq etməyə belə icazə vermə-
mişdir. Qurani-Kərimdə belə buyurulur:

“Rəbbin yalnız Ona ibadət etməyi və valideynlərə yaxşılıq etməyi (onlara yaxşı baxıb gözəl davranmağı) buyurmuşdur. Əgər onların biri və ya hər ikisi sənin yanında (yaşayıb) qocalığın ən düşgün çağına yetərsə, onlara: “Uf!” belə demə, üstlərinə qışqırıb acı söz söyləmə. Onlarla xoş danış! Onların hər ikisinə acıyaraq mərhəmət qanadının altına salıb: “Ey Rəbbim! Onlar məni körpəliyimdən (nəvazişlə) tərbiyə edib bəslədikləri kimi, Sən də onlara rəhm et!” -de.” (əl-İsra, 23-24)

Valideynlərə xidmət etmək çox fəzilətli bir əməldir. Bu imkanı dəyərləndirməyən insanlar böyük bir şey itirmiş sayılırlar. Belə ki,

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- mühüm xəbərdarlıq və qorutmaq mahiyyətində belə buyurmuşdur:

“Ata-anasının və ya onlardan birinin qocalıq çağlarını gördüyü halda cənnətə girə bilməyən şəxs pərişan olsun, pərişan olsun, pərişan olsun!” (Müslim, Birr, 9, 10)

Şəxsinə saysız-hesabsız yaxşılıqlar edən valideynin haqqına riayət etməyən bir adamın, digər insanların haqlarına riayət etməsi əlbəttə təsəvvür edilə bilməz. Ümumiyyətlə valideynlərinə qarşı nankorluq edən övladların əxlaq baxımından böyük qüsurlarının olduğu şübhəsizdir.

Valideynin duası məqbuldur. Onların duasını almağa çalışılmalı və bəddualarından da uzaq durulmalıdır. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurmuşdur:

“Məqbul olduğuna şübhə edilməyən üç dua vardır:

Atanın övladına etdiyi dua; səfərdə olanın duası; məzlumun duası.” (Əbu Davud, Vitr, 29/1536; Tirmizi, Birr, 7/1905, Dəavat 47; İbn Macə, Dua 11)

“Atanın oğluna etdiyi dua, peyğəmbərin ümmətinə etdiyi dua kimidir.” (Suyuti, II, 12/4199)

Ananın duası isə atanın duasından daha təsirlidir. Ona görə də hədisi-şərifdə zikr edilməyə ehtiyac duyulmamışdır.

Belə olan halda ata-anaya asi olmağın böyük günahların başında gələcəyinə şübhə yoxdur.

Nüfey bin Haris -radiyallahu anı- belə rəvayət edir:

“Bir gün Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Böyük günahların ən ağırını sizə xəbər verimmi?”-dedi və bunu üç dəfə təkrar etdi. Biz də:

“-Bəli, ya Rəsulallah!” -dedik. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Allaha şirk qoşmaq, ata-anaya itaətsizlik etmək!” -buyurduqdan sonra, dirsəkləndiyi yerdən qalxıb oturdu və:

etməkdir!"-buyurdu.¹⁵⁹

Şəhadət, 10, Ədəb, 6, İstizan, 35, İstitabə, 1; Müslim, İman, 143)

övladın üzünə Allah təalanın baxmayacağı xəbər verilir.¹⁶⁰

eyni davranışı görər. Əziz Peyğəmbərimiz:

“...*Atalarınıza yaxşılıq edin ki, övladlarınız da sizə yaxşılıq etsinlər...*” (Hakim, IV, 170/7258) buyuraraq bu həqiqətə işarə etmişdir. Valideyninə qarşı nankorluq edən və ya onların qəlbinə qıran insanların sonradan öz övladları tərəfindən eyni aqibəti yaşadığı çox rast gəlinən hadisələrdəndir.

ranışlarında İslamın qoyduğu ədəb və nəzakət qaydalarına riayət edərlərsə, son dərəcə xoşbəxt və qibtə edilməyə layiq bir cəmiyyət meydana gələr. Belə ki, fransız müəllif Brayer, Osmanlıda müşahidə etdiyi fəzilət nümunələrini bəzi müqayisələr edərək bu şəkildə ifadə edir:

“Osmanlıda uşaqlar böyüyüb həddi-buluğ yaşına gəldiklərində valideynlərinin yanında olmaqla fəxr edirdilər. Valideynləri kiçik yaşda ikən onlara necə şəfqət göstərirdilərsə, uşaqlar da eyni şəkildə qarşılıq verməklə özlərini xoşbəxt hiss edirdilər. Halbuki başqa ölkələrdə bir çox hallarda uşaqlar kamillik yaşına çatdıqları zaman valideynlərindən ayrılırlar. Maddi mənfəətlərinə görə onlarla mübahisə və münaqişə edirlər. Hətta, bəzən özləri rifah içində yaşadıkları halda, valideynləri səfalət içində bir həyat yaşayır və valideynlərin ən çox ehtiyacının olduğu bir vaxtda onlara qarşı sanki yadlaşırlar.”

159. Əslində böyük günahlar burada zikr edilənlərdən ibarət deyildir. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- digər hədislərində başqa günahlardan da bəhs etmişdir. Hədislərdəki bu müxtəliflik isə Əziz Peyğəmbərimizin yaşadığı zamana, məkana və həmsöhbətinin vəziyyətinə görə lüzum gördüyü müxtəlif cəhətləri vurğulamasından irəli gəlir.

160. Bax. Nəsəi, Zəkāt 69.

Allah təala hər birimizi valideyninə itaət edən və onları razı salaraq ilahi-hüzura çıxan xoşbəxt bəndələrindən etsin...

Amin!

Fəzilət nümunələri

Əbu Hüreyrə -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

“Bir nəfər Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanına gələrək:

“Şəxsinə qarşı ən yaxşı davranmalı olduğum insan kimdir?” -deyə soruşdu.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Anan!*” -buyurdu. Həmin səhabə:

“-Ondan sonra kimdir?” -deyə soruşdu. Peyğəmbərimiz:

“-*Anan!*” -buyurdu. Səhabə təkrar:

“-Ondan sonra kim gəlir?” -deyə soruşdu. Allah Rəsulu yenə:

“-*Anan!*” -buyurdu. Səhabə bir daha:

“-Sonra kim gəlir?” -deyə soruşduqda Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bu dəfə:

“-*Atan!*” -cavabını verdi. (Müslim, Ədəb, 2; Müslim, Birr, 1)

Başqa bir rəvayətə görə həmin şəxs:

“-Ey Allahın Rəsulu! Şəxsinə qarşı ən xeyirxah davranılması gərəkli olan insan kimdir?” -deyə soruşdu. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Anan, anan, yenə anan, sonra atan, sonra da sənə ən yaxın olan qohumun.*” -buyurdu. (Müslim, Birr, 2)

Abdullah bin Məsud -radiyallahu anh- belə demişdir:

“Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-dən:

“-Allahın ən çox bəyəndiyi əməl hansıdır?” -deyə soruşdum.

“-*Vaxtında qılınan namazdır.*” -deyə cavab verdi.

“-Sonra hansı ibadət gəlir?” -dedim.

“-*Ata və anaya yaxşılıq və itaət etmək.*” -buyurdu.

“-Daha sonra hansı gəlir?” -deyə soruşdum.

“-*Allah yolunda cihad etmək.*” -buyurdu. (Buxari, Məvaqit, 5, Cihad, 1; Müslim, İman, 137-139)

Həzrət Aişə -radiyallahu anha- belə rəvayət edir:

“Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanına bir nəfər gəldi. Yanında da yaşlı biri var idi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Ey filankəs! Yanındakı kimdir?*” -deyə soruşdu. Həmin şəxs:

“-Atamdır.” -dedi. Bundan sonra Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bu şəkildə xəbərdarlıq etdi:

“-*Onun qarşısında getmə, ondan əvvəl oturma, onu adı ilə çağırma və ona həqarət etdirmə (onu söydürmə)!.*” (Heysəmi, VIII, 137)

Bir adam başqasının atasına həqarət edərsə və ya nalayiq davranarsa, o da eynilə qarşılıq verə biləcəyinə görə, həmin övlad, öz atasına həqarət etdirmiş və pislilik etmiş sayılır.

Bir səhabə, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-ə:

“-Hicrət və cihad etmək üçün sənə beyət edirəm. Bunların savabını Allahdan istəyirəm.” -dedi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Ana və atandan həyatda olan varmı?*” -deyə soruşdu. Həmin şəxs:

“-Bəli, hər ikisi də həyatdadır.” -dedi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Savab qazanmaq istəyirsən, elə deyilmi?*” -deyə soruşdu. Səhabə:

“-Bəli.” -deyəncə, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“(O halda) *ana və atanın yanına qayıt. Onlara yaxşı bax!*” -buyurdu. (Buxari, Cihad, 138, Ədəb, 3; Müslim, Birr, 6)

Səhabeyi-kiramdan bir nəfər Yəməndən hicrət edərək Mədinəyi-Münəvvərəyə Peyğəmbərimizin hüzuruna gəldi və cihadda iştirak etmək üçün ondan icazə istədi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- ilə aralarında belə bir dialoq baş verdi:

“-*Yəməndə kimsən varmı?*”

“-Atam və anam var, ya Rəsulallah!”

“-*Onlar sənə icazə verdilərmə?*”

“-Xeyr, vermədilər.”

“-*Onda Yəmənə qayıt; onlardan icazə istə! İcazə verərlərsə, gəl, cihad et! Verməzlərsə, ananın və atanın rızasını qazanmağa çalış!*” (Əbu Davud, Cihad, 31/2530)

Bir gün bir səhabə Allah Rəsulunun hüzuruna gəldi və:

“-Anamı və atamı gözüyaşlı qoydum və hicrət etməklə sənə beyət etməyə gəldim.” -dedi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bu adama aşağıdakı ibrətli cavabı verdi:

“-*Dərhal onların yanına qayıt! Onları ağlatdığın kimi təkrar üz-lərini güldür!*” (Əbu Davud, Cihad, 31/2528; Nəsai, Beyət, 10)

Hicrət və nafilə cihad üçün belə ata-anadan icazə almaq şərt qoşulduğuna görə, digər işlərdə onların icazəsini almaq daha fəzilətlidir.¹⁶¹

161. Lakin fərz olan cihadda iştirak etmək istəyən bir adam üçün ata və ananın icazəsi şərt deyildir. Ata və anası kafir olan şəxs də, istər fərz, istər nafilə olsun cihada getmək üçün onlardan icazə almaq məcburiyyətində deyildir.

Həzrət Peyğəmbərimiz bir gün oturarkən süd atasının gəldiyini gördü. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- hörmət əlaməti olaraq əbasının bir hissəsini yerə sərdi və onu üzərinə oturtdu. Bir az sonra süd anası gəldi və Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- onun da altına əbasının digər hissəsini sərdi və o da əbanın üzərində əyləşdi. Daha sonra süd qardaşı gəldi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- ona görə ayağa qalxdı və onu qarşısına əyləşdirdi. (Əbu Davud, Ədəb, 119-120/5145)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- süd qohumlarının hörmətinə Huneyndə götürülən əsirlərdən öz payına düşənləri azad etmiş və səhabeyi-kiram da eyni fəzilətdən nəsib ala bilmək üçün könül xoşluğu ilə:

“-Biz də əsirlərimizi Allahın Rəsuluna hədiyyə etdik!” -demişdilər.¹⁶² Beləliklə həmin gün altı min əsir dünyəvi heç bir qarşılıq istənilmədən azad edilmişdir.

Həzrət Əbu Bəkrin qızı Əsma -radiyallahu anhumə- belə rəvayət edir:

İslamı qəbul etməmiş anam Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in zamanında yanıma gəlmişdi. Allah Rəsulunun fikrini öyrənmək üçün:

“-Anam, mənim üçün darıxaraq yanıma gəlmişdir. Ona ikram edə bilərəmmi?” -deyə soruşdum. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Bəli, anana qarşı yaxşı davran!*” -buyurdu. (Buxari, Hibə, 29, Ədəb, 8; Müslim, Zəkat, 50)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in mübarək həyatı qohumlarına və digər insanlara qarşı sayı-hesabı bilinməyən vəfakarlıq nümunələri ilə doludur:

Həzrət Əli -radiyallahu anh-ın anası Fatimə binti Əsəd -radiyallahu anha- gənc yaşlarında Həzrət Peyğəmbərə doğma anası kimi

xidmət etmişdir. Bu əməlisaleh qadın vəfat etdiyində Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- cənazənin yanına gələrək baş tərəfində dayanmış və onun fədakar xidmətinə Haqq dərgahında şahidlik edərək belə buyurmuşdur:

“-Ey anam! Allah sənə rəhmət etsin. Sən, mənim doğma anamdan sonra anam idin. Özün ac qalar, məni yedizdirərdin, özün geyinməz, məni geyindirərdin, özünü ləziz yeməklərdən məhrum edərək mənə yedizdirərdin və bunları edərkən Allahın rızasını və axirət yurdunu istəyərdin.”

Sonra Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- cənazənin üç dəfə yuyulmasını əmr etdi. Sıra, içində kafur deyilən gözəl ətirin olduğu suya gəlincə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bu suyu onun üstünə öz əliylə tökdü. Sonra öz köynəyini çıxarıb ona geyindirdi və cənazə bu köynəyin üstündən kəfənləndi.

Qəbir qazılıb sıra cənazənin qoyulacağı ləhdin (yəni qəbirin içindəki yan tərəfdə olan oyuğun) hazırlanmasına gəlincə, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- onu şəxsən özü qazdı və torpağını öz ələri ilə çıxardı. Bu işi bitirdikdən sonra orada bir müddət yanı üstündə uzandı və belə buyurdu:

“Dirildən və öldürən, Allahdır. O, hər zaman diridir. (Ey Allahım!) Anam Fatimə biti Əsədi bağışla! Ona hüccətini (kəlmeyi-tövhidini) təlqin et və girdiyi yeri (qəbirini) ona genişlət. Peyğəmbərinin və məndən əvvəlki peyğəmbərlərinin haqqı üçün (duamı qəbul et.) Şübhəsiz ki, Sən, mərhəmətlilərin ən mərhəmətlisisən...”

Sonra Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- cənazə üçün dörd təkbir gətirdi, bundan sonra Həzrət Abbas və Əbu Bəkr -radiyallahu anhumə- ilə bir yerdə şəxsən özü cənazəni qəbirə qoydu.” (Təbərani, Kəbir, XXIV, 351-352; Yaqubi, II, 14; İbn Abdilbər, IV, 1891)

Həzrət Aişə -radiyallahu anha- belə rəvayət edir:

Bir gün Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurdu:

“-Yatmışdım, özümü cənnətdə gördüm. Bir nəfərin səsinə eşitdim, Quran oxuyurdu.

“-*Bu kimdir?*” -*deyə soruşdum.*

“-*Bu, Harisə bin Numandır.*” -*dedilər.*”

Bunu danışan Peyğəmbərimiz sözlərinə belə davam etdi:

“-*Yaxşılıq məhz belə olur, yaxşılıq məhz belə olur!*”

Rəvayətin axırında Harisə -radiyallahu anh-ı bu mərtəbəyə ucal-dan məziyyətin, anasına qarşı çox yaxşı davranmış olduğu bəyan edi-lərək, “O, anasına qarşı ən yaxşı davranan bir səhabə idi.” -deyilir. (Əhməd, VI, 151-152; Hakim, IV, 167)

İbn Abbas -radiyallahu anhumə- belə rəvayət edir:

Sad bin Ubadə -radiyallahu anh-ın anası vəfat etmişdi. O, Pey-ğəmbərimizin yanına gələrək:

“-Ey Allahın Rəsulu! Yanında olmadığım bir vaxtda anam vəfat etdi. Anamın adından sədəqə versəm ona bir faydası olarmı?” -deyə soruşdu. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Bəli!*” -buyurunca, Sad -radiyallahu anh-:

“-Ey Allahın Rəsulu! Siz də şahid olun ki, meyvə bağımı anamın adından sədəqə edirəm.” -dedi. (Buxari, Vəsayə, 15)

Malik bin Rəbia -radiyallahu anh- belə deyir:

Bir gün biz, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in hüzurunda əyləşərkən Səlim oğullarından bir nəfər yanımıza gəldi və:

“-Ya Rəsulallah! Anamla atam vəfat etdikdən sonra onlara edə biləcəyim bir yaxşılıq varmı?” -deyə soruşdu. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurdu:

“-*Bəli, onlar üçün tövbə et, vəsiyyətlərini yerinə yetir, qohum-larına əl tut, dostlarına da ikram et.*” (Əbu Davud, Ədəb, 119-120/5142; İbn Macə, Ədəb, 2)

Əbu Hüreyrə -radiyallahu anh- Zülhuleyfədə yaşayırdı. Anası bir

evdə, özü isə başqa bir evdə qalırdı. Evindən çıxıb gedərkən anasının qapısının qarşısında dayanıb belə səslənirdi:

“-Allahın salamu, rəhməti və bərəkəti sənin üzərinə olsun, ey anam!” Anası da:

“-Allahın rəhməti, salamu və bərəkəti sənin də üzərinə olsun, əziz balam!” -qarşılığını verirdi. Sonra Əbu Hüreyrə:

“-Körpəlikdən bəri mənə şəfqətlə əzizləyib böyütdüyün kimi, Allah da sənə mərhəmət etsin!” -deyərdi. Anası da:

“-Qocalığımda mənə əzizlədiyən və yaxşılıq etdiyən kimi, Allah da sənə mərhəmət etsin, səni xeyirlə mükafatlandırırsın və səndən razı olsun!” -cavabını verirdi.

Əbu Hüreyrə evinə qayıdarkən də eyni şeyləri təkrar edərdi. (Buxari, əl-Ədəbul-Müfrəd, 12, 14)

Abdullah Dinar deyir ki:

Bir dəfə İbn Ömər -radiyallahu anh- Məkkəyə getmək üçün yola çıxdı. Səfərdə dəvəyə minməkdən yorulduğu zaman minməyə bir ulağı və başında bir sarığı da var idi. Bir gün İbn Ömər ulağın belində gedərkən bir bədəviyə rast gəldi. Ona:

“-Sən filankəsin oğlu deyilsənmi?” -deyə soruşdu. Həmin şəxs:

“-Bəli.” -deyincə ulağı ona verdi və:

“-Buna min!” -dedi. Sarığını da ona uzadaraq;

“-Bunu da başına sarı!” -dedi. Yoldaşlarından biri İbn Ömərə:

“-Allah səni bağışlasın. Ulağını və başındakı sarığını bu bədəviyə boşuna verdin!” -deyincə İbn Ömər bunları dedi:

“-Mən, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-i:

“Yaxşılıqların ən dəyərlisi, insanın atası öldükdən sonra atasının dostunun ailəsinə himayədarlıq etməsidir.” -buyurarkən eşitdim. Bu adamın atası, atam Həzrət Ömər in dostu idi.” (Müslim, Birr, 11-13; Əbu Davud, Ədəb, Tirmizi, Birr, 5)

Böyük vəli İmam Əzəm -rəhmətullahi əleyh- Bağdad zindanlarında ağır işgəncələrə məruz qalarkən:

“-Anam mənim bu halımı eşitməsin; məhv olar! Mən, onun üzülməsinə dözə bilmərəm!...” -deyərək ana məhəbbətinin bariz bir nümunəsini göstərmişdir.

Mənəviyyat yolunun ulularından və böyük mürrşidlərdən Şahi Nəqşibənd həzrətlərinin vəsiyyət mahiyyətindəki bu nəsihəti, yüksək islam əxlaqını gözlər önündə canlandırır. Nəqşibənd həzrətləri buyurur ki:

“Bizim qəbirimizi ziyarətə gələnlər, əvvəlcə valideynlərimizin qəbirini ziyarət etsinlər!”

Belə ki, bu gün, Nəqşibənd həzrətlərini ziyarətə gedənlər, əvvəlcə anasının qəbirini ziyarət edirlər.

Abdurrahman Cami -qüddisə sirruh- da ana məhəbbəti ilə əlaqədar olaraq:

“Mən anamı necə sevməyə bilərəm ki; o, məni bir müddət cismində, uzun bir zaman qucağında, ölənə qədər də qəlbindəki şəfqət guşəsində daşımışdır. Ona hörmətsizlik etməkdən daha pis bir şey bilmirəm!” -demişdir.

Xülasə, insanın üzərindəki ata-ana haqqı təsəvvür edilməyəcək dərəcədə böyük və əhəmiyyətlidir. İmandan sonra ediləcək ən mühüm iş ata-anaya xidmət göstərərək onları məmnun etməkdir. Şirk qoşmağı və günah işlər görməyi əmr etmədikcə onlara itaət edib üsyankar olmamaqdır.

Cənnətin yolu valideynlərin rızasından keçər. Allah təala cənnəti əməlisaleh anaların ayaqları altına sərmış, atanı da cənnətin orta qapısı etmişdir. Artıq, istəyən onları məmnun etsin, istəyən də qəlb-lərini qırsın!..

b. Ailə haqqı

İnsan fitrət etibarilə bir ailə qurmağa və həmin ailədə yaşamağa möhtacdır. Bunun xaricindəki həyat insana xoşbəxtlik və səadət gətirməkdən uzaqdır. Lakin ailənin xoşbəxtlik və səadət içində yaşanılması üçün də, ailə fərdlərinin üzərinə düşən haqq və vəzifələri bilmələri və buna riayət etmələri zəruridir.

İnsanın ən yaxınları ailə üzvləri olduğundan ən böyük məsuliyyət və haqlar da onlara aiddir. Belə ki, Allah təala buyurur:

“...Qohumlar Allahın Kitabında möminlərdən və mühacirlərdən daha yaxındırlar...” (əl-Əhzab, 6)

Atanın, ananın və uşaqların bir-biri üzərində haqları vardır. Ata xanımını və uşaqlarını ən gözəl şəkildə tərbiyə edib ehtiyaclarını hal yolla qazanaraq təmin etməli və onları axirətə hazırlamalıdır.

Ana ərinə qarşı vəzifələrində həssas davranmalı, evinə və uşaqlarına sahib çıxmalıdır. “Yuvanı quran dişi quşdur.” -zərbi-məsəlinə uyğun olaraq qənaətkar olmalı, israfdan uzaq durmalı və hər xüsusda böyük əzmkarlıq göstərməlidir.

Ata-ana uşaqlarına qarşı ədalətli davranmalı, ayrı-seçkilik etməməlidir. Uşaqlar da valideynlərinə qarşı son dərəcə ehtiram göstərməli, onlara xidmət edərək bütün ehtiyaclarını qarşılamalıdılar.

Ailə daxilində ediləcək ən mühüm iş ailə fərdlərinə islami tərbiyə vermək və onların əbədi səadət əldə etmələrinə çalışmaqdır. Bu barədə Allah təala belə buyurur:

“Əhlinə namaz qılmağı əmr et, özün də ona (namaza) səbirlə davam et!...” (Taha, 132)

“Ey iman gətirənlər! Özünüzü və əhli-əyalınızı elə bir oddan qoruyun ki, onun yanacağı insanlar və daşlardır (daşdan düzəlmiş bütldür)!...” (ət-Təhrim, 6)

Bu ayənin təfsirində müfəssirlər ailə fərdlərindən və xüsusilə uşaqlara nəzarətdən, onların dini tərbiyəsindən daha çox atanın məsul olduğunu ifadə edirlər.¹⁶³

163. Bax. Qurtubi, XVIII, 195; Razi, XXX, 41.

Dini və axirətə aid haqlardan sonra dünyəvi ehtiyaclar gəlir. Mü-aviyə bin Haydə -radiyallahu anı- belə rəvayət edir:

“-Ya Rəsulallah! Qadınlарımızın bizim üzәrimizdәki haqqı nədir?” -deyә soruşdum. Rəsulullah -sәllallahu әleyhi və sәllәм- belә buyurdu:

“-Yediyiniz qadәr yedizdirmәk, geydiyiniz sәviyyәdә geyindirmәk, sifәtlәrinә vurmamaq, gördüklәri işin və özlәrinin çirkin olduğunu demәmәk, onları yataqlarında yalnız qoymaq lazım gәlәrsә bu işi yalnız evdә etmәkdir.” (Әbu Davud, Nikah, 40-41; İbn Macә, Nikah, 3)

Rəsulullah -sәllallahu әleyhi və sәllәм- ailәsinin dolanışığını təmin etmәk üçün lazım olduğı qadәr zәhmәt çәkmış, bu yolda edilән zәhmәtlәrin ibadәt və infaq yerinә keçәcәyini bәyan etmişdir. Hәdisi-şәrifdә belә buyurulur:

“Allah yolunda sәrf etdiyin, kәlә azad etmәk üçün xәrcләdiyin, kәsibә sәdәqә olaraq verdiyin və bir dә ailә üzvlәrinin ehtiyacları üçün xәrcләdiyin pullar içәrisində mәhz sәnә әn çox savab qazandıranı ailәn üçün xәrcләdiklәrindir.” (Müslim, Zәkat, 39)

Bu müjdә Rәbbimizin möminlərә olan böyük bir ehsanı və lüt-füdür. Allah tәala bәndәlәrini halal yolla qazanc әldә etmәyә sövq edir. Bir şəxs ailәsinin dolanışığını halal yolla təmin etmәyә çalışarkән hәм heç kimә möhtac olmayacağını, hәм dә savab qazanaraq axirәtә hazırlaşdığını düşünüb mәнәvi cәhәtdән rahatlaşır və özünü xoşbәxt hiss edir.

Ailә fәrdlәri xarakterlәrinә və fitrәtlәrinә görә vəzifә bölgüsü etmәldilәr. Rəsulullah -sәllallahu әleyhi və sәllәм- ailә daxilində iş bölgüsü apararkән qızı Fatimәyә ev işlәrini, kürәkәni Hәzrәt Әliyә dә evdән çöldә görülcәk işlәri tövsiyә etmişdir.¹⁶⁴

Atanın təmin edәcәyi yaşayış yeri; istәр kira, istәр mülkiyyәt şəklində olsun, ailә fәrdlәrinin rahatlığını təmin edә bilәcәk qadәr genişlikdә və mümkün olduğı qadәr yaxşı bir mühitdә və gözәl qonşular arasında olmalıdır.

Həmçinin ata geyim barəsində özünə, xanımına və uşaqlarına qışlıq və yaylıq olmaqla ən azı iki dəst paltar təmin etmək məcburiyyətindədir. Cümə günləri, bayram və toy şənlikləri kimi sevincli günlərdə geyinmək üçün ayrı paltar tikdirmək də caiz və mübahdır, yəni günah deyildir.

Evin başçısı xanımından xəbərsiz uzaq səfərə çıxmamalıdır. Həmçinin evə xəbərsiz və tanımadığı yad qonaqlar gətirməməlidir. Şəri qaydalar xaricində naməhrəmlərinin qarşısına çıxmasını və onlara xidmət göstərməsini xanımından tələb etməməlidir. Ailəsini mümkün mərtəbə qarışıq yerlərdən uzaq tutmalıdır.

Atanın ailə üzvlərinə qarşı gözəl əxlaq sahibi olması və xoş davranması da ən ümdə vəzifələrindəndir. Hədisi-şərifdə belə buyrulur:

“Sizin ən xeyirliniz, ailə üzvlərinə qarşı xeyirxah davrananınızdır. Ailəsinə ən xeyirxah davrananınız isə mənəm.” (Tirmizi, Mənaqib, 63/3895; İbn Macə, Nikah, 50)

“Bir mömin xanımına qəzəblənməsin. Onun bir xasiyyətini bəyənməzsə, başqa bir xasiyyətini bəyənsin.” (Müslim, Rada, 61)

Ailə həyatında məhəbbət, şəfqət və mərhəmət hissləri hər şeydən üstün olmalıdır. Ailə həyatında şəxsi düşüncələrini könüllərinin istəyindən üstün tutanlar, boş və mənasız bərabərlikdən başqa bir şey əldə edə bilməzlər. Belə insanların evləri “ailə ocağı” olmaqdan uzaq, divarlarla əhatə olunmuş bir “məskən” halına gəlir.

Ailə daxilində bağışlayıcı və yolagedən olmaq lazımdır. İnsan əsəbiləşərək hər hansı bir and içsə və sonradan andının xeyir bir əməl olmadığını başa düşsə, dərhal bundan əl çəkib andına görə kəffarə verməlidir. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurur:

“...Mən, Allahın izni ilə “Vallah” deyərək hər hansı bir xüsusda and içərim, sonra ondan daha xeyirlisini görərkən andımın kəffarəsini verib daha xeyirli olanını edərəm.” (Buxari, Eyman, 1, Kəffarə, 10; Müslim, Eyman, 7)

Belə davranmayaraq insanın ailəsi haqqında xeyirli olmayan bir

andı israrla davam etdirməsi, onu Allahın nəzdində kəffarə verərək andından dönməsindən daha günahkar edər.¹⁶⁵

Ailədə xanımın təqvalı və əməlisaleh olması; ərinin, uşaqlarını, qohumlarını və hətta qonşularını xeyirxahlığa təşviq edəcək mahiyyətdə olmalıdır. Əməlisaleh bir qadın ətrafına səadət bəxş edən və cənnət qoxusu saçan bir çiçəyə bənzəyir. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bu haqda belə buyurur:

“Əməlisaleh qadın əri üzünə baxdığı zaman onu sevindirər, ərinin (şəri qaydalara zidd olmayan) arzularını yerinə yetirər və onun olmadığı yerdə həm malını, həm də namusunu mühafizə edər.” (İbn Macə, Nikah, 5)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- ərinin haqqını yerinə yetirən qadınlara bu müjdəni vermişdir:

“Ərinin razı qaldığı halda ölən qadın cənnətə girər.” (Tirmizi, Rada, 10/1161; İbn Macə, Nikah, 4)

Ağıllı bir qadın həyat yoldaşının xasiyyətini, vərdislərini və ondan gözlədiyi davranışları qısa bir zamanda dərk edər. Evinin və özünün təmiz, nizamlı olmasına diqqət yetirər. Ərinin həmişə gülərlə qarşılayar və səhər tezdən dua edərək yola salar. “Qazancın az da olsa halal olsun, halal olaraq nə gətirsən, mən razıyam!” -deyə xəbərdarlıq edər. Yeməyini vaxtında hazırlayar və həyat yoldaşının xoşladığı şeyləri etməyə çalışar. Qənaətkar və əliyiğcam olar.

Övladların da ata-ana üzərində haqları vardır. İbn Ömərdən rəvayət edildiyinə görə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurmuşdur:

“Allah təala (Qurani-Kərimdə) bəzi bəndələrini “Əbrar” -deyə adlandırmışdır. Çünki onlar həm ata-analarına, həm də övladlarına yaxşılıq etmişdilər. Ata-ananın sənin üzərində haqları olduğu kimi, eynilə də uşağının sənin üzərində haqqı vardır.” (Heysəmi, VIII, 268)

Allah təala ailəyə bir körpə lütf etdiyində sağ qulağına azan, sol qulağına da iqamə oxuyaraq ona gözəl bir ad qoymaq, valideynlərin

ən başlıca vəzifələrindəndir.¹⁶⁶ Maddi imkanı olanlar uşağın dünyaya gəlməsindən sonra Allaha şükür məqsədilə Əqiqə qurbanı kəsməli, uşağın başını tərəş edərək saçlarının ağırlığında gümüşü kasıblara infaq etməlidir.¹⁶⁷

Ailədəki uşaqlar Quranın bərəkət və feyzindən, xüsusilə peyğəmbərlərə aid qissələrdən və bu qissələrdəki ilahi xəbərdarlıqlardan agah olaraq böyüməlidir. Hər bir valideyn övladına hər şeydən öncə zəruri olan dini bilikləri öyrətməlidir. Gələcəkdə seçəcəkləri peşəyə aid islami hökmləri öyrənmələrinə kömək etməlidir.

Ailə fərdləri nəfsin, şeytanın və ətrafdakı pis niyyətli insanların hiylələrinə qarşı Allaha sığınaraq gözüaçıq olmalıdırlar. Çünki bunlar, ən müqəddəs varlıq olan ailəni dağıtmaq üçün əllərindən gələni edirlər. Ailə dağıldıqda isə əxlaq və dinin də asanlıqla yox edilə biləcəyini çox yaxşı bilirlər. Bu xüsusun əhəmiyyətini göstərən hədisi-şərif olduqca ibrətlidir:

“İblisin ərşi dənizdədir. Havadarlarını insanları azdırmaq üçün yer üzünə göndərir. Onun nəzdində ən böyük və ən qiymətli olan, insanları ən çox azdırandır. Onlardan biri gəlib; “-Bu gün mən belə etdim.” -deyər. Bundan sonra iblis ona; “-Heç bir şey etməmişən!” -deyər. Sonra başqa birisi gəlib; “-Mən (zəif damarını) tutduğum insanın yaxasını buraxmadım, ta ki, xanımını ondan ayırana (boşatdırana) qədər arxasınca getdim.” -deyər. Buna çox sevinən iblis onu özünə yaxınlaşdırar və yanından ayırmaz, üstəlik; “-Sən necə gözəlsən!” -deyə onunla fəxr edər.” (Müslim, Munafiqin, 66)

Möminlər nəfsə və şeytana fürsət vermədən məsud ailə həyatını qorumağa və saylarını artırmağa çalışmalıdırlar. Ailələrinin haqlarını layiqincə yerinə yetirməyə çalışmalıdırlar. Bu haqlar yerinə yetirilmədikdə qiyamətdə acı bir əzaba düçar olunacağı şübhəsizdir. Qiyamət günündəki hesabın şiddətindən hər kəs bir-birindən qaçmaq istəyər, ancaq əbəs yerə!..

Allah təala belə xəbərdarlıq edir:

166. Bax. Əbu Davud, Ədəb, 61, 106, 107.

167. Bax. Buxari, Əqiqə, 1, 2; Müslim, Əqiqə, 2, 3.

“O гүн insan qaçacaq öz qardaşından; Anasından, atasından; Zövcəsindən və oğullarından! O гүн onlardan hər birinin istənilən qədər işi olacaqdır! (Hər kəs öz hayında olacaq, heç kəs heç kəsin halından xəbər tutmayacaqdır).” (Əbəsə, 34-37)

Həmin гүн insanlar haqlarını istəməsinlər deyə öz yaxınlarından qaçmaq istəyəcəklər. Dünyada Allah təalanın rızasına uyğun yaşayanların üzləri sevincdən parlادığı halda, vəzifələrinə biganə yanaşanların üzü də qorxu, kədər və peşmanlıqdan qapqara olacaqdır.

Allah təala bizləri üzərindəki bütün haqları tam şəkildə yerinə yetirərək hüzuruna üz ağı ilə çıxa bilən xoşbəxt bəndələrindən etsin...

Amin!

Fəzilət nümunələri

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- ailə üzvlərini məhəbbət və mərhəmətlə tərbiyə etmiş, mənəvi aləmlərini zənginləşdirərək onları axirətə hazırlamışdır. Bununla yanaşı dolanışıqlarına da biganə qalmamışdır. Əziz Peyğəmbərimiz, Nadir oğullarından qənimət olaraq əldə edilən xurmalığın məhsulunu sataraq ailəsinin bir illik azuqəsini ayırırdı. Qalan hissəsini də Beytülmalə verirdi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bu adətində həyatı boyunca davam etmişdir. (Buxari, Nəfaqat, 3; Müslim, Cihad, 49)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- ailəsinin dolanışığı üçün dəvələr almışdı. Bu dəvə sürüsü Uhud və Cəmma otlaqlarında otarılır və evə qayıdan sürülər sağılaraq südləri şam yeməyi kimi qonaqlara verilir, qalan süd ilə ertəsi гünü tezdən sağılan süd Həzrət Peyğəmbərin xanımlarına verilir. Bundan başqa Ümmü Sələmə -radiyallahu anha- Peyğəmbərimizin hər xanımına müxtəlif adlarla çağırılan bir dəvə verdiyini, Allah Rəsulunun da hamının dəvəsindən daha çox süd verən başqa bir dəvəsi olduğunu bildirmiş, dolanışıqlarının böyük bir hissəsinin dəvələrdən və davarlardan olduğunu demişdir. (İbn Sad, I, 494-496)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- hər bir xanımı üçün məscidə bitişik sadə bir otaq tikdirərək onları yaşayış yeri ilə də təmin etmişdir.

Vəfatından sonra dolanışıqlarını təmin etmək üçün də Xeybər in gəlirinin öz payına aid olan hissəsindən hər bir xanımına 80 vesk¹⁶⁸ xurma və 20 vesk buğda ayırmışdır. (İbn Sad, VIII, 56, 69, 127)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

*“Zövcələrimin dolanışığı və işçilərimin maaşı xaricində geridə qalan mallarım, sədəqə (vəqf)dir.”*¹⁶⁹ -buyurmuşdur. Yəni özünə aid ərazilərin bir qismindən xanımlarının illik azuqəsini (dolanışığını) ayırır, digər gəlirləri dövlətin və xalqın ehtiyaclarını qarşılamağa vermişdir.¹⁷⁰

Əziz Peyğəmbərimiz ailə üzvlərinin lazımı bilikləri öyrənməsini də təmin etmişdir. Şifa binti Abdullah -radiyallahu anhe- belə rəvayət edir:

Mən, Hafsanın yanında ikən Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- yanıma gəldi və mənə:

*“Buna yazını öyrətdiyin kimi nəmlə müalicəsini”*¹⁷¹ *də öyrədən sənmi?*” -buyurdu. (Əbu Davud, Tibb, 18/3887)

Osman bin Mazun -radiyallahu anhe- in xanımı Havlə binti Hakim gözəl geyinən bir qadın idi. Bir gün səliqəsiz bir geyimlə Həzrət Aişə -radiyallahu anhe- nin yanına gəldi. Əziz anamız:

“Bu nə haldır?!” -deyə soruşduqda:

“Ərim gecələr namaz qılır, gündüzlər də oruc tutur.” -dedi.

168. Bir vesk- təxminən 200 kq-a bərabərdir.

169. Buxari, Vəsəyə, 32; Müslim, Cihad, 55. Hədisdə zikr edilən “işçi” ilə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- in ərazilərinə baxan və şəxsən çalışan adam nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, bəzi rəvayətlərdə Rəsulullah ın xurmaqlıqları ilə maraqlanan belə bir şəxsə bəhs edilir. (Bax. Müslim, Musaqat, 99-100)

170. Nəvəvi, Şərhu Səhihi Müslim, Misir 1981, XII, 82.

171. Hədisdə keçən “nəmlə/qarışqa” kəlməsi, insanın iki yanında və ya bədəninin digər yerlərində çıxan yaraya verilən addır.

Elə bu məqamda Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- içəri daxil oldu. Həzrət Aişə -radiyallahu anha- hadisəni Allah Rəsuluna danışdı. Bundan sonra Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- ailəsinin üzərindəki məsuliyyətini xatırladaraq Osman bin Məzuna belə buyurdu:

“-Osman! Bizə rahib olmaq əmr edilməmişdir. Məndə sənin üçün üsveyi-həsənə (gözəl bir nümunə) yoxdurmu? Vallah, sizin aranızda Allahdan ən çox qorxan və Onun əmrlərinə ən çox riayət edən mənəm.” (Əhməd, VI, 226; İbn Həcər, əl-İsabə, IV, 291)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bir hədisi-şərifində bizə belə xəbərdarlıq etmişdir:

“Dolanışığını təmin etməklə məsul olduğu şəxslərə biganə qalması (səhlənkər yanaşması), insana günah olaraq kifayət edir.” (Müslim, Zəkat, 40; Əbu Davud, Zəkat, 45)

Səhabeyi-kiram bəzi vaxtlarda mənəvi bir həyəcana gəlir və mallarının hamısını infaq etmək istəyirdilər. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- onlardan yalnız Həzrət Əbu Bəkrin infaqını tam şəkildə qəbul edərdi. Digərlərindən isə kiminin malının yarısını, kimisinin də üçdə birini infaq etməsinə icazə verər, ümmətinə ailələrini möhtac vəziyyətdə qoymamalarını tövsiyə edərdi.

Huzeyfə -radiyallahu anha- belə deyir:

“Mənim dilimdə ailə üzvlərimə qarşı bir kobudluq var idi. Lakin başqalarına qarşı belə deyildim. Halımı Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-ə ərz etdim. Mənə:

“-Gündə nə qədər tövbə edirsən? Bu qüsurunun bağışlanması üçün gündə yetmiş dəfə tövbə et!” -buyurdu. (İbn Macə, Ədəb, 57)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in azad etdiyi Rafi belə deyir:

“Həzrət Peyğəmbərimizə:

“-Ey Allahın Rəsulu! Bizim uşaqlar üzərində haqqımız olduğu kimi, onların da bizim üzərimizdə haqları varmı?” -deyə soruşdum. Belə buyurdu:

“-Övladın ata üzərindəki haqqı ona yazı yazmağı, üzməyi, atıcılığı öyrətməsi və ona halal şeydən başqa ruzi yedizdirməməsidir.” (Beyhəqi, Şuab, VI, 401; Ali əl-Müttəqi, XVI, 443)

Yəni ata maddi olaraq bu günün şərtlərinə görə uşağının gələcəyini düşünməli və mənəvi cəhətdən də ruhaniyyətini zədələməmək üçün halal yemək yedizdirməlidir.

Bu barədəki digər hədisi-şəriflərdə belə buyurulur:

“Uşağın ata üzərindəki haqqı ona gözəl bir ad qoyması, vaxtı gəlincə evləndirməsi və ona yazı yazmağı öyrətməsidir.” (Ali əl-Müttəqi, XVI, 417)

“...Həyatda övladı hörmət göstərilən bir məqama çatdırması və gözəl tərbiyə verməsidir.” (Beyhəqi, Şuab, VI, 401-402)

“Oğlan uşaqlarınıza üzməyi və ox atmağı, qız uşaqlarınıza da ip ayırmayı öyrədin.” (Suyuti, II, 52)

Əhzab surəsindən; **“Siz ey Peyğəmbərin zövcələri! Allahdan qorxacağınız təqdirdə siz (başqa) qadınların heç biri kimi deyilsiniz.** (Sizin qədir-qiymətiniz, məqamınız daha yüksəkdir. Allahdan qorxsanız, daha şərəfli olarsınız). **Buna görə də** (yad kişilərə) **yumşaq** (əzilə-əzilə) **danışmayın, yoxsa qəlbində mərəz** (şəkk, nifaq və günah mərəzi) **olan tamaha** (özgə təmənnaya) **düşər.** (Danışdığınız zaman) **gözəl danışın!** (Allahın buyurduğu kimi, yaxud qəbul olunmuş qayda üzrə gözəl, ciddi bir söz deyin!) **Evlərinizdə qərar tutun. Cahiliyyət dövründəki kimi açıq-saçıq olmayın.** (Bər-bəzəyinizi taxaraq evdən çıxıb özünü, gözəlliyinizi yad kişilərə göstərməyin!) **Namaz qılın, zəkat verin, Allaha və Rəsuluna itaət edin. Ey əhli-beyt! Allah sizdən çirkinliyi (günahı) yox etmək və sizi tərtəmiş (pak) etmək istər!”** (əl-Əhzab, 32-33) ayəsi nazil olduğunda Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- altı aya yaxın bir müddət ərzində sübh namazına çıxarkən Həzrət Fatimənin qapısına gedir, gündəlik işlərin

yorğunluğunu düşünərək hər ehtimala qarşı onları xəbərdar etmək istəyir və:

“-*Namaza* (qalxın), *ey Əhli Beyt!* **“Allah sizdən, yalnız günahı təmizləmək və sizi tərtəmiş etmək istəyir.”** -*buyururdu.*” (Tirmizi, Təfsir, 33/3206)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bəzi gecələrdə Həzrət Əli ilə Həzrət Fatimə -radiyallahu anhumə-nin qapısını döyərək:

“-*Namaz qılmayacaqsınız?*” -buyururdu. (Buxari, Təhəcçüd, 5)

Zeyd bin Əsləm -radiyallahu anh- belə deyir:

“Ey iman gətirənlər! Özünüzü və əhli-əyalınızı elə bir oddan qoruyun ki, onun yanacağı insanlar və daşlardır (daşdan düzəlmiş bütldir)...” (ət-Təhrim, 6) ayəsi nazil olduğunda səhabeyi-kiram:

“-Ya Rəsulallah! Özümüzü qoruya bilərik, bəs ailəmizi necə qoruyacağıq?” -deyə soruşdular. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bu cavabı verdi:

“-*Onlara Allaha bəndə* (qul) *olmağı, itaət və ibadət etmələrini əmr edərsiniz. Allaha üsyan etməkdən və günah iş görməkdən də uzaqlaşdırarsınız, bax bu onları qorumaq deməkdir.*” (Alusi, XXVIII, 156)

Vəhb bin Abdullah -radiyallahu anh- belə deyir:

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- Həzrət Salman ilə Əbud-Dərda -radiyallahu anhmə-ni qardaş etmişdi. Bu səbəbdən Salman, Əbud-Dərdanı ziyarət edərdi. Bir ziyarət zamanı onun xanımı Ümmud-Dərdanı olduqca nimdaş paltarlar geyinmiş gördü. Ona:

“-Bu nə haldır?” -deyə soruşduqda, qadın:

“-Qardaşın Əbud-Dərda dünya malı və bəzəyinə əhəmiyyət vermir.” -dedi. Həmin vaxt Əbud-Dərda evə gəldi və hazırlatdığı yeməyi Salmana ikram edib:

“-Buyurun, yeməyinizi yeyin, mən oruçluyam.” -dedi. Salman:

“-Sən yemədikcə, mən də yeməyəcəyəm.” -dedi. Bu hərəkətdən sonra Əbud-Dərda süfrəyə əyləşib yemək yedi. Gecə olunca Əbud-Dərda təhəccüd namazı qılmağa hazırlaşdı. Salman ona:

“-Yat!” -dedi. Əbud-Dərda yatdı. Bir müddət sonra təkrar qalxmaq istədi. Salman ona:

“-Yat!” -deyərkən onu qalxmağa qoymadı. Gecənin sonuna doğru Salman:

“-İndi qalx!” -dedi və hər ikisi bir yerdə namaz qıldılar. Sonra Salman, Əbud-Dərdaya belə dedi:

“-Sənin üzərində Rəbbinin haqqı, nəfsinin haqqı və ailənin haqqı vardır. Hər haqq sahibinə haqqını ver.”

Əbud-Dərda -radiyallahu anh- Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanına gedib baş verənləri danışdı. Həzrət Peyğəmbərimiz:

“-*Salman doğru demişdir.*” -buyurdu. (Buxari, Savm, 51, Ədəb, 86)

Xülasə, insan hər şeydən öncə ailəsinə qarşı məsuldur. Onların Allah tərəfindən verilən bir əmanət olduğunu bilməli, haqlarını əlindən gəldiyi qədər yerinə yetirməyə çalışmalıdır. Çünki bu yolda edilənlərdən həm Rəbbimiz razı qalar, həm də bunlar xoşbəxt bir ailə həyatı yaşamağımıza səbəb olar. Bu məsələdə səhlənkər davranmaq isə insanı həm dünyada, həm də axirətdə çətin vəziyyətə salar.

c. Sileyi-rəhim (Qohumluq haqqı)

İnsanın qohumları və yaxınları ilə əlaqəsini davam etdirməsi, onlara əl tutması, yəni sileyi-rəhimdə olması dinimizin çox əhəmiyyət verdiyi əsaslardan biridir. Çünki Allah təala qohumları bir-birinə mirasçı (varis) etmiş, bir sıra haqlar və vəzifələrlə aralarındakı münasibəti qüvvətləndirmişdir.

Qohumlarla əlaqə insanı maddi və mənəvi pisliklərdən mühafizə etdiyi kimi, müxtəlif xeyirxah və saleh əməllərin edilməsində də müsbət rol oynayır. Peyğəmbərlər təbliğlərinə qohumlarından başlamışlar. Həmçinin onlar, qohumlarının köməyi ilə təbliğ vəzifələrinə davam etmişlər.¹⁷² Məsələn, Şuayb -əleyhissalam-ın azğın qövmü ona:

“...Əgər əşirətin (dinimizə tapınan qəbilən) olmasaydı, səni daşqalaq edərdik...” (Hud, 91) -demişdilər.

Ümumiyyətlə müsəlman dini və dünyəvi xüsuslarda yaxınlarına faydalı olmaq və xeyirxah işlərdə onlardan istifadə edə bilmək üçün qohumluq əlaqələrini davam etdirməli və “sileyi-rəhim” vəzifəsini heç vaxt tərk etməməlidir. Bu haqda Allah təala belə buyurur:

“...Qohumluq əlaqələrini kəsməkdən həzər edin! Şübhəsiz ki, Allah sizin üzərinizdə gözətçidir!” (ən-Nisa, 1)

“...Ata-anaya, qohum-əqrəbaya... yaxşılıq edin!...” (ən-Nisa, 36)

Allah təala “rəhim” deyə adlandırılan qohumluq əlaqəsinə Rəhman və Rəhim əsmayi-ilahiyyəindən törəyən bir ad vermiş və:

“...Ona riayət edənə Mən də yaxşılıq edərəm. Onu kəsənə də lütf və mərhəmətimdən məhrum edərəm.” -buyurmuşdur. (Əbu Davud, Zəkət, 45/1694)

Deməli, qohumlarla münasibətlər Allah təalanın Rəhman sifətinin təcəllası olaraq mərhəmət və şəfqət təməli üzərində bina edilmişdir. Aşağıdakı hədisi-şərif bu barədə bir meyar ola bilər:

“Qohumlarının etdiyi yaxşılığa eynilə qarşılıq verən, onlara əl tutmuş (arxa durmuş) sayılmaz. Qohumlarına arxa duran (əl tutan) insan, onunla əlaqələrini kəssələr belə, onlara yaxşılıq etməyə davam edəndir.” (Buxari, Ədəb, 15; Əbu Davud, Zəkət, 45; Tirmizi, Birr, 10)

Bir nəfər səhabə hansı əməllərin fəzilətli olduğunu soruşduqda, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- əlaqəni kəsən qohumlarla görüşməyə davam etməyin çox qiymətli davranışlardan biri olduğunu bəyan etmişdir. (Əhməd, IV, 148, 158)

172. Bax. İbn Hibban, *Səhih*, Beyrut 1993, XIV, 86.

Digər yandan, sileyi-rəhimdə olmaq həqiqi imanla bağlı bir hadisədir. Belə ki, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“...Allaha və axirət gününə iman edən şəxs, qohumuna yaxşılıq etsin!..” -buyurmuşdur. (Buxari, Ədəb, 85; Müslim, İman, 74, 75)

Allah təala gözəl bir aqibətlə qarşılaşacağını müjdələdiyi bəndələrinin vəsflərini bəyan edərkən belə buyurur:

“O kəslər ki, Allahın birləşdirilməsini əmr etdiyi şeyləri birləşdirir (qohumluq əlaqələrini qoruyub saxlayır, möminlərə hörmət edir), **Rəbbindən və** (qiyamət günü çəkiləcək) **pis haqq-hesabdan qorxurlar.”** (ər-Rəd, 21)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- də əmisi Həzrət Abbası müjdələyərkən:

“Abbas bin Əbdülmüttəlib Qüreyşin ən comərdi və qohumluq əlaqələrinə ən çox riayət edənidir.” -buyurmuşdur. (Əhməd, I, 185; Hakim, III, 371)

Həmçinin Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- yaxşılıq edərkən aşağıdakı sıraya diqqət etməyi bəyan etmişdir:

“Xərcləməyə özündən başla və artıq qalanını ailənə və uşaqlarına sərfet. Ailənə xərclədiyindən artıq qalarsa, bunu da yaxınlarına xərclə. Bunlardan da artıq qalarsa, sağındakı və solundakı qonşularına ver!” (Bax. Nəsai, Zəkat, 60; Büyu, 84; Müslim, Zəkat, 41)

Qohumlara edilən infaqda həm sədəqə, həm də qohumlara əl tutub arxa durmaq savabı vardır. (Tirmizi, Zəkat, 26)

Sileyi-rəhimin bir sıra çətinlikləri də ola bilər. Lakin ona vəd edilən mükafat daha çox və daha böyükdür. Əziz Peyğəmbərimiz qohumlara əl tutmağın mükafatlarından bir qismini də belə xəbər vermişdir:

“Ruzisinin çoxalmasını və ömrünün uzanmasını istəyən şəxs, qohumlarına arxa dursun (əl tutsun)!” (Buxari, Ədəb, 12, Büyu, 13; Müslim, Birr, 20, 21; Əbu Davud, Zəkat, 45)

Bundan daha gözəli də sileyi-rəhimin insanı Allah təalanın mə-

həbbətinə qovuşdurmasıdır. Bir qüdsi hədisdə Allah təala belə buyurur:

“...Qohumları və dostları ilə əlaqəsini kəsməyənlər və Mənim rizam üçün bir-birini ziyarət edənlər Mənim məhəbbətimə layiq olurlar.” (Əhməd, V, 229)

Bunun əksinə, qohumları ilə əlaqəsini kəsərək onlarla maraqlanmayan insanlar üçün də bir çox ilahi xəbərdarlıqlar zikr edilmişdir. Qurani-Kərim ayəsində belə buyurulur:

“Allahla əhd bağladıqdan sonra onu pozanlar, Allahın birləşdirilməsini əmr etdiyi şeyləri (qohumluq əlaqələrini) qırırlar, yer üzündə fitnə-fəsad törədənlər isə lənətə düçar olacaqlar. Onları pis yurd (Cəhənnəm, o biri dünyanın pislilikləri) gözləyir.” (Ə-Rəd, 25)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurmuşdur:

“Allah təala varlıqları yaratmaq işini tamamlayınca, qohumluq əlaqəsi (rəhim) ayağa qalxaraq:

“(Hüzurunda) bu dayanmağım, qohumluq əlaqəsini kəsən insandan Sənə sığınıram deməyə görədir.” -dedi. Allah təala:

“-Yaxşı, sənə arxa durub əl tutanı qorumağıma və səninlə əlaqəsini kəsəndən rəhmətimi kəsməyimə razısanmı?” -deyə soruşdu. Qohumluq əlaqəsi:

“-Bəli, razıyam.” -dedi. Bundan sonra Allah təala:

“-Sənə bu haqq verilmişdir.” -buyurdu.”

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bunları dedikdən sonra:

“-İstəyirsinizsə (bunu təsdiq edən) bu ayəni oxuyun!” -buyurdu.

“Əgər (Məhəmməd əleyhissəlamdan) üz döndərsəniz, sizdən yer üzündə fitnə-fəsad törətmək və (Cəhiliyyət dövründə olduğu kimi) qohumluq tellərini qırmaq gözlənilməzmi?! Onlar (münafıqlar, fitnə-fəsad törədənlər) Allahın lənət etdiyi (qulaqlarını) kar və gözlərini kor etdiyi kimsələrdir!” (Məhəmməd, 22-23) (Buxari, Təfsirus-surə, 47, Ədəb, 13, Təvhid 35; Müslim, Birr, 16)

Həmçinin bu barədə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləmə-belə buyurmuşdur:

“Axirətdə cəzasını ayrıca verməklə yanaşı, dünyada Allah təalanın dərhal cəzalandırmasına səbəb olan günahlar: zülm etmək və qohumlara biganə davranmaqdır.” (Əbu Davud, Ədəb, 43; Tirmizi, Qiyamə, 57; İbn Macə, Zöhd, 23)

“Hər cümə gecəsi insanın əməlləri Allaha ərz edilir. Lakin qohumları ilə əlaqəsini kəsən insanın əməlləri qəbul edilməz.” (Əhməd, II, 484).

“Yer üzündə bir müsəlman Allahdan bir şey istəyərsə, günah bir şey istəmədikcə və ya qohumu ilə əlaqəsini kəsməyi arzu etmədikcə Allah onun arzusunu mütləq yerinə yetirər və ya ona verəcəyi bir şey qədər bir pisliyi ondan uzaqlaşdırar.” (Tirmizi, Dəavat, 115/3573; Əhməd, III, 18)

“Qohumu ilə əlaqəsini kəsən insan cənnətə girə bilməz.” (Buxari, Ədəb, 11; Müslim, Birr, 18, 19)

Bu ayə və hədislər sileyi-rəhimin əhəmiyyətini göstərir. Hətta bu xüsus o qədər mühümdür ki, qohumlar müsəlman olmasalar belə, onlarla aramızda müəyyən bir haqq (hüquq) mövcuddur. Belə ki, ayeyi-kərimədə müsəlman olmayan ata-anaya belə yaxşılıq edilməsi və dünyada onlarla xoş davranılması əmr edilir.¹⁷³

Fəzilət Nümunələri

Peyğəmbərlikdən əvvəl Həzrət Peyğəmbərimizin əmisi Əbu Talibin maddi imkanı zəif, ailə üzvlərinin sayı isə xeyli çox idi. Ona görə də sıxıntı içində yaşayırdı. Əziz Peyğəmbərimiz əmisi Həzrət Abbasın yanına gedib:

“-Əmican! Bilirsən ki, qardaşın Əbu Talibin ailəsi çox böyükdür. Onlar qıtlıq və aclığa məruz qalmış və əziyyət çəkirlər. Gəl, Əbu Talibin yanına gedək və onunla danışaq. Oğullarından birini mən gö-

173. Bax. Loğman, 15.

türüm, birini də sən götür! Belə etsək onun yükünü bir az azaltmış olarıq!” -dedi.

Abbas -radiyallahu anh- bu alicənab təklifi qəbul etdi və bir yerdə Əbu Talibin yanına getdilər. O:

“-Aqıl mənim yanımda qalsın, digərlərindən istədiyinizi ala bilərsiniz!” -dedi. Bundan sonra Əziz Peyğəmbərimiz Əlini, əmisi Abbas da Cəfəri aldı. Peyğəmbərimizə peyğəmbərlik verilənə qədər Həzrət Əli, onun yanında böyüdü. (İbn Hişam, I, 264)

Əbu Hüreyrə -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

“Yaxın qohumlarını qorxut!” (əş-Şüəra, 214) ayəsi nazil olduqda Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- Qüreyş qəbiləsini dəvət etdi və onlar da Peyğəmbərimizin yanına toplaşdılar. Həzrət Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- kimisinə ümumi, kimisinə də xüsusi olaraq belə xitab etdi:

“Ey Əbdüşəms oğulları! Ey Kab bin Lüey oğulları! Özünüzi cəhənnəmdən xilas edin!

Ey Əbdümanaf oğulları! Özünüzi cəhənnəmdən xilas edin!

Ey Haşim oğulları! Özünüzi cəhənnəmdən xilas edin!

Ey Əbdülmüttəlib oğulları! Özünüzi cəhənnəmdən xilas edin!

Ey Fatimə! Özünü cəhənnəmdən qurtar! Çünki sizi Allahın əzabından qurtarmağa mənim gücüm çatmaz. Amma aramızdakı qohumluq münasibətinə görə sizinlə əlaqəmi kəsməyəcəyəm.” (Müslim, İman, 348, 351; Bax. Buxari, Təfsir, 26/2; Tirmizi, Təfsir, 27/2)

Amr bin Abəsə -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

“Mən cahiliyyə dövründə ikən xalqın azğınlıq içində olduğunu və doğru bir yolda olmadığını bilirdim. Çünki onlar bütlərə sitayiş edirdilər. Elə həmin vaxtlarda Məkkədə bir nəfərin mühüm xəbərlər verdiyini eşitdim. Miniyimə minib həmin şəxsin yanına getdim. Bir

də baxdım ki, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- gizlənmiş və məkkəlilər onun əleyhinə təbliğat aparırlar. Onunla görüşmək üçün bir vasitə axtardım və nəhayət Məkkədə onunla görüşdüm və:

“-Sən kimsən, nə işlə məşğul olursan?” -dedim.

“-*Mən peyğəmbəram.*” -cavabını verdi.

“-Peyğəmbər nə deməkdir?” -dedim.

“-*Məni, Allah göndərdi.*” -dedi.

“-Nə ilə göndərdi?” -dedim.

“-*O, məni, qohum-əqrəbaya arxa durulması, bütlərin qırılması, Allahın bir qəbul edilməsi və Ona heç bir şeyin şərik qoşulmaması vəzifəsi ilə göndərdi.*” -buyurdu...” (Müslim, Müsafirin, 294)

Peyğəmbərlikdən əvvəl də qohum və qonşuları ilə yaxın münasibətdə olan Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- peyğəmbər olduqdan sonra da əsas vəzifələrindən birinin sileyi-rəhim olduğunu bəyan etmiş və nümunəvi əxlaqı ilə bunu ümmətinə ən gözəl şəkildə öyrətmişdir.

Belə ki, Əbu Süfyan Bizans Kralı Heraklin:

“-O (peyğəmbər olduğunu deyən) şəxs sizə nəyi əmr edir?” -deyə soruşduğunda:

“-Yalnız Allaha ibadət edin, Ona heç nəyi şərik qoşmayın, atalarınızın iman etdikləri şeyləri tərk edin deyir və bizə namaz qılmağı, sözündə və əməlində doğru olmağı, iffətli yaşamağı və qohumlara əl tutmağı əmr edir.” -cavabını vermişdir. (Buxari, Bədül-Vəhy, 6, Salət, 1, Sadaqat, 28; Müslim, Cihad, 74)

Bir nəfər səhabələrin arasını yara-yara Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanına gəldi. Həmin vaxt Həzrət Peyğəmbərimiz miniyinin üstündə idi. Gələn şəxsin bu təlaşı səhabələri təəccübləndirdi.

“-Bu adama nə olub?” -dedilər. Həzrət Peyğəmbərimiz gələn şəxsə yol vermələrini istəyərək:

“-*Özünə görə mühüm bir işi vardır.*” -buyurdu. Həmin şəxs Peyğəmbərimizin yanına yaxınlaşdı və miniyinin cilovuna yapışdı və:

“-Ya Rəsulallah! Məni cənnətə aparıb cəhənnəmdən uzaqlaşdıracaq əməl hansıdır, deyə bilərsinizmi?” -dedi. Bu səhabənin halını və nəyə ehtiyacı olduğunu başa düşən Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Allaha ibadət edib Ona heç bir şeyi bərabər tutma, namaz qıl, zəkat ver və qohum-əqrəbana arxa dur.* (əl tut).” -tövsiyəsini verdi. Suallarının cavabını alan səhabə geri qayıdıb gedərkən Peyğəmbərimiz arxasınca baxdı və yanındakı səhabələrinə:

“-*Əgər bunlardan möhkəm yapışsa, cənnətə girər.*” -buyurdu. (Bax. Buxari, Ədəb, 10; Müslim, İman, 14; Nəsai, Salət, 10)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bir dəfə belə buyurdu:

“*Siz (pul vahidi olan) qıratın istifadə edildiyi Misiri fəth edəcəksiniz. Oranın əhalisinə yaxşı davranmağınızı tövsiyə edirəm; vəsiyətimə əməl edin. Çünki onlara qarşı bir əhd və aman vəzifəmiz, bir də qohumluq münasibətimiz vardır.*” (Müslim, Fəzailus-Səhabə, 226, 227)

Alimlərin verdiyi məlumata görə, hədisdə zikr edilən qohumluq əlaqəsi, Allah Rəsulunun ulu babası Həzrət İsmailin anası Həcərin Misirli olması, yaxınlıq münasibəti isə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in oğlu İbrahimi dünyaya gətirən Həzrət Mariyanın onlardan olmasına görədir.

Allah Rəsulunun qohumlarını düşünüb arxa durması xüsusundakı bu həssaslığı, biz Məhəmməd ümməti üçün mühüm bir nəbəvi əxlaqın öyrədilməsidir.

İbn Abbas -radiyallahu anhumə- belə rəvayət edir:

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bir gün (atam) Həzrət Abbasa dedi ki:

“Əmican, sən və oğlun bazar ertəsi tezdən yanıma gələn, sizə dua edirəm. Allah bu duanın bərəkətilə sənə və oğluna xeyirli əməllər ehsan etsin.”

Atamla bir yerdə Allah Rəsulunun yanına getdik. Bizə bir paltar geyindirdi və belə dua etdi:

“Allahım! Abbası və oğlunu zahiri və batini heç bir günahın xaric olmayacağı əfvilə bağışla! Allahım! Onu, uşağına görə mühafizə et!” (Tirmizi, Mənaqib, 28/3762)

Bu duanın bərəkətinə görədir ki, Abbas və oğlu hədis və təfsir kimi elmlərdə müstəsna bilikləri və təqva həyatları ilə ümmətə nümunə oldular.

Safiyyə anamız yəhudilərin tanınmışlarından olan Huyeyin qızı idi. İslamı qəbul edərək Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-ə zövcə olmaq şərəfinə nail olmuşdu. Bir gün Həzrət Safiyə -radiyallahu anhe-nin cariyəsi Həzrət Ömər xilafəti zamanı ona:

“-Ey möminlərin əmiri! Safiyyə, şənbə gününü sevir və yəhudilərlə əlaqəsini davam etdirir.” -deyə şikayət etdi. Bunu eşidən Həzrət Ömər -radiyallahu anhe- bir nəfər göndərərək hadisəni araşdırdı. Əziz anamız:

“-Şənbə gününü soruşursan? Allah onun yerinə mənə Cüməni lütf etdiyindən mən, o günü sevmirəm. Yəhudilər haqqındakı sualına gəlincə, onlar arasında mənim qohumlarım var, sileyi-rəhim edirəm.” -cavabını verdi.

Safiyyə anamız, sonra da cariyəsinin yanına gələrək nəyə görə belə bir iftira atdığını soruşdu. O da:

“-Şeytan məni aldatdı.” -deyərək günahını etiraf etdi.

Safiyyə anamızın cavabı isə, onun islam əxlaqını nə qədər gözəl bir şəkildə mənimsədiyini göstərəcək qədər möhtəşəm idi. Çünki onu haqsız yerə ittiham edən bu kələsinə:

“-Gedə bilərsən, səni azad etdim!” -dedi. (İbn Həcər, əl-İsabə, IV, 347)

Çünki ayeyi-kərimədə bu gözəl üslub tövsiyə edilir:

“Sən (pisliyi) yaxşıqla dəf et! (Qəzəbə səbirlə, cəhalətə elmlə, xəsisliyə comərdliklə, cəzaya bağışlanmaqla cavab ver!) Belə olduqda aranızda düşmənçilik olan şəxsi, sanki yaxın bir dost görərsən!” (Fussilət, 34)

Əziz anamız yəhudi qohumları ilə əlaqəsini davam etdirmiş və onların hidayətinə vəsilə ola bilməyin yollarını axtarmışdır.

Büreydə -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

Bir gün Həzrət Ömər in yanında oturmuşdum. Bir fəryad səsi eşitdik. Ömər -radiyallahu anh- xidmətçisi Yərfəyə:

“-Bir bax görək o nə səsdir?” -dedi. Yərfə hadisəni öyrənib gəldi və:

“-Qüreyşli bir qız uşağı anası satılır deyə ağlayır.” -dedi. Həzrət Ömər:

“-Mühacirləri və Ənsarı yanıma çağır!” -dedi. Qısa bir müddətdən sonra evin içərisi və bayır insanlarla doldu. Ömər -radiyallahu anh- Allaha həmd etdikdən sonra:

“-Məhəmməd -səllallahu əleyhi və səlləm-in gətirdiyi dində qohumluq əlaqələrini kəsmək varmı?” -deyə soruşdu.

“Xeyr.” -dedilər.

“-Lakin bu gün bu, aranızda geniş yayılmışdır!” -dedi və; **“Əgər (Məhəmməd -əleyhissəlam-dan) üz döndərsəniz, sizdən yer üzündə fitnə-fəsad törətmək və (Cəhiliyyət dövründə olduğu kimi) qohumluq tellərini qırmaq gözlənilməzmi?!”** (Məhəmməd, 22) ayəsini oxudu. Daha sonra isə bunları dedi:

“-Gözünüzün qabağında bir qızçıqazın anasının satılmasından daha çox qohumluq əlaqələrini kəsən başqa bir şey varmı? Halbuki buna ehtiyacınız da yoxdur. Allah sizə bir çox lütlər etdi, dünya malı verdi.” -dedi. Bundan sonra səhabeyi-kiram:

“-Elə isə bu barədə münasib gördüyünü et!” -dedilər.

Həzrət Ömər də hər yana hür (azad) bir insanın anasının satılmasının qohumluq münasibətlərini kəsmək olduğunu, qohumluq münasibətlərini kəsməyin isə dinimizdə halal olmadığını bildirən fərmanlar (əmrnamələr) göndərirdi. (Hakim, II, 497/3708)

Burada bunu da xatırlatmağın faydalı olduğunu qeyd etmək istərdik:

İslamın köləliyi saxlayıb davam etdirməsi şəklindəki bir düşüncə olduqca səhv və yanlışdır. İslam, köləliyi davam etdirməmiş, əksinə olaraq mövcud olan bu sistemi tədricən aradan qaldırmışdır. Lakin islam, köləliyi ictimai bir qarışıqlığa meydan vermədən könüllü şəkildə aradan qaldıran bir şərait yaratmışdır. Çünki o dövrdə köləlik hər b hüququ (müharibənin qanunu) idi və birdən-birə aradan qaldırılması mümkün deyildir. İslamın bu gözəl metodu tətbiq edilməyə başladığında, bir köləyə sahib olmaq külfət halına gəlmiş, əsrlərlə mövcud olan və cəmiyyətdə tam şəkildə oturmuş bu sistem, heç bir məcburiyyət olmadan, könüllü şəkildə aradan qalxmağa başlamışdır.

İslam 23 illik bir zamanda insanları mükəmməl bir mədəniyyətə çatdırmışdır. İslamda ən böyük hürriyyət bəndənin Rəbbinə kölə olmasıdır. Ən pis köləlik isə bəndələrə kölə olmaqdır.

Burada xüsusilə Həzrət Ömər -radiyallahu anh-ın köləliyə qarşı apardığı mübarizə diqqət çəkicidir. O, köləlik sistemini aradan qaldırmaq üçün çox böyük işlər görmüş və bir sıra tədbirlər həyata keçirmişdir. Böyük zəhmətlər nəticəsində Ərəbistanda köləliyi tamamilə aradan qaldırmağa müvəffəq olmuşdur.

Həzrət Ömər -radiyallahu anh- xəlifə olan kimi, müharibələrdə əsir götürülən kişi və qadın ərəb əsirləri tamamilə azad etmişdir. Tarix boyunca bu cür əsirlərə kölə və cariyə kimi davranılırdı.

Həmçinin Həzrət Ömər -radiyallahu anh- Misir və İraq kimi ölkələrdə heç kimə qarşı əsir və kölə şəklində davranılmasına icazə verməmişdir. Bu barədə edilən israrları da qəbul etməmişdir. Bir dəfə

islam əsgərləri tərəfindən Misirdən gətirilən kölələri azad edərək təkrar öz vətənlərinə göndərmişdir.

Həzrət Ömər -radiyallahu anh- xəstələnən kölələri məmurlarının ziyarət etmədiyi xəbərini eşitdikdə, onları tutduğu vəzifədən azad edərdi.¹⁷⁴

Xülasə, insanların qohumlarına əhəmiyyət verməsi, onlarla marqlanıb əl tutması Allah təalanın və Rəsulullahın üzərində durduğu mühüm bir xüsusdur. Onlara edilə biləcək ən mühüm kömək isə, yaxşılıq edərək mənəvi aləmlərini təmizləməkdən ibarətdir. Daha sonra isə maddi və mənəvi bütün ehtiyaclarına əl tutaraq, sevincli və kədərli günlərində yanlarında olmaq və zaman-zaman ziyarətlərinə getməkdir.

Allah təalanın sileyi-rəhimi israrla əmr etməsində insanların bil-di-yi və bilmədi-yi bir çox hikmətlər vardır. Bizim üzərimizə düşən vəzifə Rəbbimizin əmrinə səmimi qəlbdən itaət edərək qohumluq münasibətlərimizi gücləndirmək və bunun mükafatını da Ondan gözləməkdir.

ç. Qonşu haqqı

Qul haqqı barəsində həssaslıq göstərilməsi vacib olan xüsuslar-dan biri də qonşu haqqıdır. Allah təala qonşu hüququna riayət etməyi israrla əmr etmişdir. Çünki insan qohumlarından çox, qonşuları ilə bərabər olur. Qurani-Kərim ayəsində belə buyurulur:

“...Ata-anaya qohum-əqrəbaya, yetimlərə, yoxsullara, yaxın və uzaq qonum-qonşuya, yaxın (yoldaş və) dostə, (pulu qurtarıb yolda qalan) müsafirə (yolçularə), əlinizin altında olana (sahib ol-duğunuz qul və kənizlərə) yaxşılıq edin!..” (ən-Nisa, 36)

Ayədə bəhs edilən **“yaxın qonşuya yaxşılıq etmək”**, evi yaxın olan və ya həm yaxın qonşu, həm qohum, həm də din qardaşı olan insanlara qarşı gözəl davranmaq, kömək etmək və nöqsanlarına qarşı səbirli olub onları bağışlamaqdır.

Uzaq qonşuya yaxşılıq etmək isə, evi uzaq olan və ya qohumluq münasibəti olmayan və yaxud müsəlman olmayan insanlara əl tutmaq və ürəyimizi açmaqdır.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- üzərimizdəki haqlarına görə qonşuları üç qismə ayırmışdır:

a. Bir haqqı olan qonşular; qeyri-müsəlmanlar: Bunların yalnız qonşuluq haqqı vardır.

b. İki haqqı olan qonşular; müsəlmanlar: Bunların həm qonşuluq, həm də din qardaşlığı haqqı vardır.

c. Üç haqqı olan qonşular; qohum olan müsəlmanlar: Bunların da həm qonşuluq, həm din qardaşlığı, həm də qohumluq haqqı vardır.¹⁷⁵

İslam insani münasibətləri yaxından uzağa doğru tənzimləmişdir. Ona görə daha yaxın olanın daha çox haqqı vardır ki, insan fitrəti də təbii olaraq bunu qəbul edir.¹⁷⁶

Bütün insanların gözəl qonşularla yaşamaq istədiyini düşünərək əvvəlcə özümüz gözəl bir qonşu olmalı, sonra da saleh qonşular arasında məskunlaşmağa çalışmalıyıq. Çünki müsəlmanı dünyada xoşbəxt edən şeylərdən biri də saleh qonşudur.¹⁷⁷ Elə buna görədir ki, əziz Peyğəmbərimiz:

“Daimi yaşadığınız yerdə pis qonşudan Allaha sığının! Köçəri olduğunuz yerdəki qonşu necə olsa bir müddətdən sonra sizdən ayrılacaq.” -buyurmuşdur. (Nəsəi, İstiaze, 44)

Bu xüsusda məşhur olan; “Ev alma, qonşu al!” -sözü, xeyirli qonşular arasında yaşamağın, mənəvi həyatımız baxımından da nə qədər mühüm olduğunu aydın şəkildə göstərir. Eyni şəkildə, məscidlərə yaxın olmağa da əhəmiyyət vermək lazımdır. Çünki belə olduqda insan səcdəyə dəvət tələqinləri olan azanın ruhaniyyətindən uzaq qalmaz.

175. Bax. İbn Həcər, *Fəthul-Bari*, Dərul-Fikr, Fuat Abdulbaqi nəşri; ts., X, 456; Suyuti, *əl-Camius-Sağir*, I, 146.

176. Bax. Buxari, Şüfa, 3, Hibə, 16, Ədəb, 32.

177. Bax. Əhməd, III, 407.

Qonşuluq o qədər mühümdür ki, yalnız bu dünya ilə məhdudlaşmır. Həyatda ikən saleh insanlarla bərabər olmağın əhəmiyyəti olduğu kimi, qəbirdə də onlara qonşu olmaq böyük bir əhəmiyyət kəsb edir. Bunu Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bu şəkildə ifadə edir:

“Ölülərinizi saleh insanların arasında dəfn edin.” (Deyləmi, I, 102)

Bununla yanaşı qonşuların kiçik əziyyətlərinə də qatlanmaq lazımdır. Çünki Allah təalanın sevdiyi şəxslərdən biri də, qonşusunun əziyyətlərinə Allah rızası üçün qatlanan şəxsdir. Allah təala onu, bir yolla qonşusunun pisliliyindən mühafizə edir.¹⁷⁸

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- qonşu haqları xüsusunda belə buyurmuşdur:

“Cəbrail mənə, daima qonşu haqqını tövsiyə edərdi. Belə ki, mən, qonşuları bir-birinə mirasçı edəcəyini zənn etmişdim!” (Buxari, Ədəb, 28; Müslim, Birr, 140)

“...Qonşuna yaxşılıq et ki, (kamil bir) mömin olasan...” (Tirmizi, Zöhd, 2/2305; İbn Macə, Zöhd, 24).

Əbu Zər -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

“Dostum Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- mənə belə vəsiyyət etdi:

“Yemək bişirdiyin zaman suyunu çox et. Sonra da qonşularını gözdən keçir və münasib bildiklərinə gözəl bir şəkildə ikram et!” (Müslim, Birr, 143)

Hədisi-şərifdən aydın olur ki, qonşu haqqına əməl etməyə yoxluq belə bəhanə sayıla bilməz. İmkani olmayan şəxs də gücü nisbətində qonşusuna əl tutmağa qadirdir. Çünki Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə bir xəbərdarlıq etmişdir:

“Qonşusu ac ikən tox yatan şəxs mömin deyildir.” (Hakim, I, 15; Heysəmi, VIII, 167)

178. Bax. Əhməd, V, 176.

Digər yandan qonşuları narahat etmək böyük iman zəifliyidir. Qonşular hər şeydən öncə bir-birlərinin şərinədən əmin olmalıdırlar. Belə ki, Əbu Hüreyrə -radiyallahu anh-ın rəvayətinə görə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Vallah, iman etmiş sayılmaz. Vallah iman etmiş sayılmaz. Vallah, iman etmiş sayılmaz!” -buyurdu. Səhabələr:

“Kim iman etmiş sayılmaz, ya Rəsulullah?” -deyə soruşdular. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Edəcəyi pisliklərdən qonşusu əmin olmayan şəxs!” -buyurdu. (Buxari, Ədəb, 29; Müslim, İman, 73; Tirmizi, Qiyamət, 10)

Pisliklərindən qonşusu əmin olmayan şəxsin cənnətə girə bilməyəcəyi də xəbər verilmişdir.¹⁷⁹

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- qonşu haqlarını bu şəkildə izah etmişdir:

“Bir adam ailəsinə və var-dövlətinə ediləcək pislikdən qorxduğu üçün qapısını qonşusuna bağlı saxlamaq məcburiyyətində qalırsa, həmin qonşu həqiqi mömin deyildir. Eynilə də şərinədən arxayın olmayan qonşu da kamil bir mömin deyildir.

Qonşu haqqının nə olduğunu bilirsənmi? Səndən yardım istədikdə yardım etməyin, borc istədikdə borc verməyin, möhtac olduqda ehtiyacını qarşılamağın, xəstələndikdə ziyarət etməyin, xeyirli bir işə qovuşduqda təbrik etməyin, başına müsibət gəldikdə baş sağlığı verməyin, vəfat etdikdə cənazə namazında iştirak etməyin, icazəsi olmadıqca binanı onun binasından hündür inşa edib əsən mehin onun tərəfinə getməsinə mane olmamağın, bişirdiyin yeməkdən az da olsa ona göndərməklə yeməyin qoxusu ilə onu narahat etməməyindir. Bir meyvə satın aldıqda ona da pay ver, əgər bunu edə bilmirsənsə, meyvəni evinə (qonşuna göstərmədən) gizli gətir və uşağının aparıb bayırda qonşunun uşağını şişirtməsinə (ağzının suyunu axıtmasına) icazə vermə.” (Beyhəqi, Şuab, VII, 83; Qurtubi, V, 120-123)

Qonşuya verilən və ya ondan gələn hər hansı bir hədiyyə əsla

179. Bax. Müslim, İman, 173.

kiçik və adi qəbul edilməməlidir. Hər vasitə ilə onların könlünü almağa çalışmalı və həmişə yaxşılıq etməyə çalışılmalıdır. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurur:

“Bir-birinizə hədiyyə verin. Çünki hədiyyə qəlblərdəki dərğınlığı (küskünlüyü) yox edir. Qonşu xanımlar bir-birilə hədiyyələşməyə adi bir şey kimi baxmasınar! Onların bir-birlərinə verdikləri qoyunun dırnağı olsa belə!..” (Tirmizi, Vəla, 6/2130)

Fəzilət nümunələri

Qonşu haqlarının ən mühümlərindən biri onlara mənəvi cəhətdən yardım etməkdir. Dini və mənəvi məsələlərdəki nöqsanlarını və xə-talarını düzəltməyə çalışmaqdır. Bu barədə diqqət çəkən bir hadisəni Əbza əl-Hüzai -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

“Bir gün Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- minbərə çıxaraq bir nitq söylədi. Müsəlmanlardan bəzi insanları xeyirlə yad etdikdən sonra bunları dedi:

“-Bəzi insanlara nə olur ki, qonşularına mühüm məsələləri izah etmir, bilmədiklərini öyrətmir və onları anlayışlı hala gətirmirlər? Onlara yaxşılığı əmr etmir və onları pisliklərdən (dinin xoş görmədiklərindən) çəkindirmirlər?

Bəzi insanlara da nə olur ki, bilmədiklərini qonşularından soruşub öyrənmirlər və onlara qarşı anlayışlı olmağa çalışmırlar? Al-laha and içirəm ki, elm sahibi olanlar ya qonşularına öyrədərək on-ları anlayışlı hala gətirər; yaxşılığı əmr edər, pisləkdən çəkindirər; digər yandan bilməyənlər də qonşularından soruşub öyrənər, dini məsələləri qavramağa çalışar, ya da onları (hər iki qrupu) dünyada mütləq cəzalandıraram.”

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bu kitabını bitirdikdən sonra minbərdən enib evinə daxil oldu. Bəziləri:

“-Belə zənn edirik ki, (Yəmənli) əşariləri nəzərdə tutdu, çünki onlar fəqih insanlardır, qonşuları isə kobud, sərt və köçəri həyat yaşayan kimsələrdi.” -dedilər.

Əsarilər məsələdən xəbərdar olduqda Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanına gəldilər və:

“-Ya Rəsulallah! Siz bir qövmü xeyirlə, bizi isə xeyirdən uzaq olmaqla yad etmisiniz. Bizim hansı davranışımız buna səbəb olmuşdur?” -dedilər.

Aləmlərin Fəxri əvvəlki sözlərini yenidən təkrarladı və əsarilər nəzərdə tutulanların onların olub-olmadığını soruşduqda Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- eyni sözləri təkrarlayırdı. Bunu eşidən əsarilər:

“-Elə isə bizə bir il möhlət ver.” -dedilər.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- də qonşularını tərbiyə edib onlara dini məsələləri öyrətmələri üçün əsarilərə bir il möhlət verdi və sonra bu ayələri oxudu:

“İsrail oğullarından kafir olanlara həm Davudun, həm də Məryəm oğlu İsanın dili ilə lənət oxundu. Bu onların üsyan etmələrinə və həddi aşmalarına görə idi. Onlar etdikləri pis əməldən əl çəkmirdilər (və ya onlar bir-birini etdikləri pis əməldən çəkindirmirdilər). Onların gördükləri iş necə də pis idi!” (əl-Maidə, 78-79)” (Ali əl-Müttəqi, III, 684/8457; Heysəmi, I, 164)

Səhabeyi-kiramın qonşu məsuliyyətini və din qardaşlığı hüququna riayətini ifadə edən bu hadisə nə qədər mühümdür:

İbn Ömər -radiyallahu anı- belə rəvayət edir:

“Yeddi ev var idi və hamısı da yoxsulluq içində yaşayırdı. Bir nəfər bu evlərdən birinə qoyun başı göndərirdi. Ev sahibi, qonşusunun daha möhtac olduğunu düşünərək başı digər qonşusuna göndərirdi. İkinci qonşu da eyni düşüncə ilə başı üçüncü qonşusuna göndərirdi. Bu şəkildə kəllə yeddi ev arasında gəzdikdən sonra təkrar ilk hədiyyə edildiyi evə göndərildi.” (Hakim, II, 526)

Müslim bin Sadın bacısı oğlu Abdullah belə rəvayət edir:

Həccə getməyə niyyət etmişdim. Dayım Müslim mənə on min dirhəm verdi və:

“-Mədinəyə çatanda araşdır və bunları ən kasıb ailəyə ver!”
-dedi.

Mədineyi-Münəvvərəyə çatanda ən kasıb ailənin hansı olduğunu soruşdum və mənə bir ev göstərdilər. Yaxınlaşıb qapını döydüm və içəridən bir qadın:

“-Kimdir?” -dedi.

“-Mən, Bağdaddan gələn bir insanam. Gələrkən mənə on min dirhəm verildi və Mədinənin ən kasıb ailəsinə verməyim əmr edildi. Buraya gəlib soruşduğumda sizi göstərdilər, zəhmət olmasa bu pulları qəbul edin.” -dedim. Qadın:

“-Sənə pulu verən şəxs “ən kasıb ailəyə verməyini” şərt kəsmişdir. Bizim yanımızdakı bu ailə bizdən daha çox ehtiyac sahibidir.”-dedi.

Oradan ayrılıb digər evə getdim və qapılarını döydüm. Mənə cavab verən qadına əvvəlki qadına dediklərimi təkrar etdim. Qadın mənə belə dedi:

“-Biz və qonşlarımız ehtiyac baxımından eyni səviyyədəyik. O pulu aramızda bölüşdür!” (İbnul-Cövzi, Sıfatul-Safvə, II, 206)

Bir gün İbn Ömər -radiyallahu anhumə- üçün bir qoç kəsilmişdi. İbn Ömər, ailəsinə:

“-Ondan yəhudi qonşumuza da pay verdinizmi?” -deyə soruşdu.

“-Xeyr!” -cavabını alınca da:

“-Bundan ona da göndərin. Çünki mən, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in; “*Cəbrail mənə qonşu haqqında o qədər çox tövsiyə etdi ki, qonşunu qonşuya varis edəcəyini zənn etdim.*” -buyurduğunu eşitdim.” -dedi. (Əbu Davud, Ədəb, 122-123/5152; Tirmizi, Birr, 28/1943)

Bəzi insanlar Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in əshabından Abdullah bin Amr -radiyallahu anh-ı ziyarət etməyə getmişdilər. Həmin vaxt Həzrət Abdullahın xidmətçisi bir qoyun kəsirdi. İşini bitirdikdən sonra, Abdullah -radiyallahu anh- ona, yaxınlıqdakı yəhudi qonşularından başlayaraq əti paylamasını tapşırırdı. Yanındakılardan biri:

“Nə? Yəhudimi dedin?!” -dedi. O da:

“Bəli, mən, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-dən qonşuya xoş davranılması barəsində çox şey eşitdim. Hətta biz onun qonşunu qonşuya mirasçı edəcəyini zənn edirdik.” -dedi. (Buxari, əl-Ədəbul-Müfrəd, səh. 58; Beyhəqi, VII, 84-85)

Səhabələrdən bir nəfər Əziz Peyğəmbərimizin hüzuruna gələrək qonşusundan şikayət etdi və Peyğəmbərimiz ona səbir etməyi söylədi. Həmin şəxs iki-üç dəfə təkrar gəldi və yenə qonşusundan şikayət etdi. Bunu eşidən Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-ona:

“*Evinin əşyasını çıxarıb yolun kənarına yığ!*” -buyurdu. O da deyiləni etdi və yoldan gəlib keçənlər ondan əşyalarını nəyə görə yolun kənarına yığdığını soruşdular. O da, məsələni danışib Allah Rəsulunun belə tövsiyə etdiyini bildirdi. Hadisədən xəbərdar olanlar pis qonşuya lənət etməyə; “Allah da ona filan, filan etsin!” -deyə bəddua etməyə başladılar. Pis qonşu, birbaşa qonşusunun yanına gedərək:

“-Əşyalarını içəri yığ, bir daha məndən sənə bir zərər gəməz.” -dedi. (Əbu Davud, Ədəb, 122-123/5153; Buxari, əl-Ədəbul-Müfrəd, səh. 57; Hakim, IV, 183; Heysəmi, VIII, 170)

İbn Ömər -radiyallahu anhumə- belə deyir:

Biz elə zamanlar gördük ki, aramızdan heç kim özünün qızıl və gümüşə (yəni maddi imkanlara) müsəlman qardaşından daha layiq olduğunu düşünməzdi. İndi elə bir dövrəyə ki, qızıl və gümüş (yəni dünya mənfəətləri) bizə, müsəlman qardaşımızdan daha sevimli

gəlir. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in belə buyurduğunu eşitdim:

“Qiyamət günündə elə qonşular olacaq ki, qonşusunun yaxasına yapışaraq; “-Ya Rəbb! Bu adam qapısını üzümə bağladı, yaxşılıq və yardımını məndən əsirgədi!” -deyəcək.” (Buxari, əl-Ədəbul-Müfrəd, 111)

Təbiundan böyük alim, mühəddis və sufi Abdullah bin Mübarək həcc ibadətini yerinə yetirdikdən sonra Kəbədə xəyala dalarkən səmadan iki mələyin endiyini görür. Mələklərdən biri digərinə:

“-Bu il 600 min nəfər həcc ibadətini yerinə yetirdi və hamısının həcci Şamda Əli bin Müvəffəq adındakı bir pinəçinin etdiyi əməlin hörmətinə qəbul edildi. Bu adam həccə getməyə niyyət etdi, lakin gedə bilmədi. Onun etdiyi bir əmələ görə bu qədər zəvvarın həcci qəbul edildi.” -deyir.

Xəyalı dağıldıqdan sonra Abdullah bin Mübarək heyrat və təəcüb içində qaldı. Bir karvan ilə Şama getdi və həmin şəxsi tapıb:

“-Sən, həccə getmədiyin halda hansı xeyirxah əməli işlədin?” -deyə soruşdu. Əli bin Müvəffəq Abdullah bin Mübarək kimi bir şəxsi qarşısında gördükdə əvvəlcə gözlərinə inanmadı və həyəcədən bayıldı. Özünə gəldiyində belə dedi:

“-Otuz ildir həccə getməyi arzu edirdim. Pinəçilik edərək 300 dirhəm pul yığdım və bununla həccə getməyə niyyət etdim. Hamilə olan xanımım:

“-Qonşudan ət qoxusu gəlir; gedib mənim üçün bir tikə ət istəyə bilərsənmi?” -dedi. Qonşuya gedib məsələni ərz etdim və bunu eşidən qonşum ağlamağa başladı:

“-Yeddi gündür ki, uşaqlarım acdır. Yolda bir heyvan leşi tapdım və ondan bir parça kəsdim. İndi həmin leşi qaynadıb uşaqların başını qatıram. Halal bir qida tapa bilməsəm, məcbur olaraq onu yedizdirəcəyəm. İstəyirsinizsə verim. Lakin bu qaynayan ət, ölümə üz-üzə gəldikləri üçün bu uşaqlara halal, sizə isə haramdır.” -dedi.

Bunu eşidincə, sanki qəlbimdən nə isə qopdu. Min bir əziyyətlə

yığdığım bu 300 dirhəmi gətirib ona verdim və; “Ya Rəbb, həcc niyyətini qəbul et!..” -deyə Rəbbimə yalvardım.” -dedi. Bunu eşidən Abdullah bin Mübarək:

“-Rəbbim mənə doğrusunu bildirmişdir.” -dedi.

Xülasə, müsəlman qonşusundan məsuldur. Ona görə də hər şeydən öncə qonşusunu narahat edəcək hər hansı bir davranışdan qəti şəkildə uzaq durmalıdır. Çünki Peyğəmbər-səllallahu əleyhi və sələm-:

“Allaha və axirət gününə inanan şəxs qonşusunu narahat etməsin...” -buyurmuşdur.¹⁸⁰ Sonra isə Allaha və axirət gününə iman edən şəxsin qonşusuna yaxşılıq etməsini əmr etmişdir.¹⁸¹ Deməli, xeyirli bir qonşu ola bilmək Allaha və axirətə imanla əlaqədar bir məsələdir. Belə olan halda qonşusuna pis davranan şəxsə də hər halda iman zəifliyi vardır.

Yeri gələndə qonşu yaxın qohumdan daha tez yardım etməyə tələsər. İnsanın dərddini və sevincini hər kəsdən əvvəl qonşusu paylaşar. Ona görə də; “Qonşu qonşunun külünə möhtacdır.” zərbi-məsəli olduqca mühüm reallığı ifadə edir.

Həzrət Əbu Bəkr -radiyallahu anh- da:

“Qonşunla savaşıma, müsafir gedər, o qalar.” -deyə tövsiyə etmişdir. Möminlər üçün Peyğəmbərimizin bu müjdəsi də olduqca ibrətlidir:

“Allah təalaya görə dostların xeyirlisi, dostuna qarşı daha xeyirli olandır. Yenə Allah təalaya görə qonşuların xeyirlisi, qonşusuna qarşı daha xeyirli olandır.” (Tirmizi, Birr, 29/1994)

180. Bax. Buxari, Nikah, 80, Ədəb, 31, 85, Rıqaq, 23; Müslim, İman, 74, 75.

181. Bax. Müslim, İman, 77.

d. Allahın bәndәlәринә xor baxmamaq

Allah tәala insana ruhundan үfürmүş¹⁸², yәni “ilahi vүsala” nail olmaq istedad vә qabiliyyәtlәri ehsan etmiş, onu kamil şәkildә “**әh-sәni-tәqvim**” üzrә yaratmışdır.¹⁸³ Elә buna görәdir ki, bәndәlәrini çox sevәрәk onların Adәм -әleyhissalam-ın yaradıldığı cәnnәtә nail olmalarını arzu edir. Ona görә dә Allahın yaradıb dәyәр verdiyi bәndәlәrini xor görmәk, yәni ibadullahı hәqarәt etmәk çox çirkin vә nalayiq bir davranışdır!

Hәqiqәtdә Allah dәrgahında kimin nә halda olduğunu heç kim bilә bilmәz. Allah tәala üstünlüyün tәqvada olduğunu bildirmişdir. Tәqva isә qәlbдәdir. Qәlb hәр zaman Allaha açıqdır. İnsanların qәlb-lәrini yarıb baxmaq mümkün olmadığından Allahın nәzdində kimin daha üstün olduğunu demәk dә qeyri-mümkündür.

Bu barәdә Rәsulullah -sәllallahu әleyhi vә sәllәм- belә xәbәr-darlıq edir:

“Saç-saqqalı bir-birinә qarışmış, köhnә paltarlar içində vә heç kimin etibar etmәdiyi elә insanlar vardır ki, Allaha and içsә, Allah onun andını geri çevirmәz.” (Tirmizi, Mәnaqib, 54/3854)

“Sizә cәnnәtliklәri bildirimmi? Onlar hәм zәif olduqları, hәм dә xalq tәrәfindән zәif görüldüklәri üçün heç kimin әhәmiyyәt vermәdi-yi, lakin “belә olacaq” deyә and içsәlәр, arzularını Allahın hәqiqtә çevirdiyi insanlardır.

Sizә cәhәnnәmliklәrin kimlәр olduğunu deyimmi? Qatı qәlbli, kobud, xәsis vә lovğalanaraq gәzән tәkәbbürlü insanlardır.” (Buxari, Eyma, 9, Tәfsir, 68/1, Әdәb, 61; Müslim, Cәnnәt, 47)

Belә olan halda müsәlmana yaraşan Allahın bәndәlәrinә qarşı xoş niyyәtli olmaq, ehtiram göstәrmәk, onlara dәyәр vermәk vә gözәl davranmaqdır. Bu barәdә Allah tәalanın möminlәрә qәti şәkildә әmri belәdir:

“Ey iman gәtirәnlәр! Bir qövм digәrini lağa qoymasın. Ola

182. Bax. әl-Hicr, 29; Sad, 72.

183. Bax. әl-İsra, 70; әt-Tin, 4.

bilsin ki, onlar (lağa qoyulanlar) **o birilərindən** (lağa qoyanlardan Allah yanında) **daha yaxşı olsunlar. Qadınlar da bir-birinə** (rişxənd eləməsinlər). **Bəlkə, onlar** (rişxənd olunanlar) **o birilərindən** (rişxənd edənlərdən) **daha yaxşıdırlar. Bir-birinizə tənə etməyin** (ayıb tutmayın) **və bir-birinizi pis ləqəblərlə** (ey kafir, ey fasiq, ey münafiq və i. a.) **çağırmayın. İman gətirdikdən sonra fasiq adını qazanmaq necə də pisdir. Məhz tövbə etməyənlər zalımlardır!** (Özlərinə zülm edənlərdir!)” (əl-Hucurat, 11)

Ayədəki **“bir-birinizə tənə etməyin”** ifadəsindən, din qardaşının ayıbını axtarmağa çalışan müsəlmanın əslində özünü qınamış olacağı başa düşülür. Çünki möminlər qardaş olduqlarına görə bir bədən kimidilər. Belə olan halda hər hansı bir möminə əli ilə və ya dili ilə zərər vermək əslində həmin şəxsin özünə zərər verməsi mənasına gəlir.

Ayədə xoş görülməyən, alçaldıcı və təhqiredici ləqəblər qoyaraq insanlara tənə etmək də qadağan edilmişdir. Ona görə də insanarı alçaldacaq və ayıblayacaq ləqəblərlə çağırmaq, müsəlmanın edəcəyi əməl deyildir. Çünki Allah təala insanları lağa qoymaq, ayıblamaq və nalayiq ləqəblərlə çağırmaq kimi çirkin əməlləri **“imandan sonra fasiqlik”** kimi vəsf etmişdir. Fasiqliyin isə müsəlmana yaraşmayacağını, belə nalayiq davranışları tərk edərək tövbə etməyənlərin cəzanı haqq edən zalımlar olduğunu bildirmişdir.

İnsanları aşağılamaq sözlə ola biləcəyi kimi, hərəkətlərlə, qaş-göz işarələri ilə də ola bilər. Allah təala bunu da aşağıdakı təhdidedici ifadələrlə qadağan etmişdir:

“(Dalda) qeybət edib (üzdə) tənə vuran hər kəsin vay halına!”
(əl-Huməzə, 1)

Bu ayənin davamından insanları arxalarından söz və davranışlarla ələ salmağın kafirlərə aid bir xüsusiyyət olduğunu başa düşürük. Bir möminin belə vəsflərə sahib olması qəbul edilməzdir. Çünki mömin möminin qardaşıdır; ona haqsızlıq etməz, onu köməksiz buraxmaz və onu aşağılamaz.¹⁸⁴

184. Bax. Müslim, Birr, 28-34.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurmuşdur:

“Allah təala mənə: “Bir-birinizə qarşı o dərəcədə açıqürəkli (sə-mimi) olun ki, heç kim digərinə qarşı həddi aşaraq zülm etməsin. Yənə heç kim başqa birisinə qarşı təkəbbürlənib özündən çıxmasın!” -deyə vəhy etdi.” (Müslim, Cənnət, 64; Əbu Davud, Ədəb, 40; İbn Macə, Zöhd, 16)

Allah təalanın belə qəti əmrinə baxmayaraq yenə də din qardaşlarını aşağılayanlar böyük bir peşmanlığa düşər olacaqlar. Çünki Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“İnsana günah olaraq, müsəlman qardaşını aşağılaması kifayət edər.” -buyurmuşdur. (Müslim, Birr, 32)

Allahın bəndələrini xor görmək qəlbə təqvanın olmamasından və təkəbbür xəstəliyindən irəli gəlir. Halbuki Hacı Bayram Vəli həzrətlərinin ifadəsi ilə; “Təkəbbür belə bağlanmış bir daş kimidir. Onunla nə üzmək olar, nə də uçmaq.”

Həzrət Əbu Bəkr -radiyallahu anı- belə deyir:

“Bəndə dünya nemətlərindən birinə görə təkəbbürləndiyində Allah təala həmin nemət bəndəsindən gedənə (alınana) qədər qəzəblənər.”

Bir dəfə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“Qəlbində zərrə qədər təkəbbür olan şəxs cənnətə girə bilməz.” -buyurmuşdur. Səhabədən bir nəfər:

“-İnsan paltarının və ayaqqabısının gözəl olmasını arzu edə bilərmimi?” -deyərək məsələni tam şəkildə anlamaq istədi. Peyğəmbərimiz də belə bir izahət verdi:

“Allah gözəldir, gözəl olanı sevər. Təkəbbür isə haqqı qəbul etməmək və insanları aşağılamaqdır.” (Müslim, İman, 147; Əbu Davud, Libas, 26; Tirmizi, Birr, 61)

İnsanları aşağılamaq və təkəbbür xəstəliyinin nələrə səbəb olduğunu görmək üçün bu rəvayətlərə diqqət yetirmək kifayətdir:

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurmuşdur:

“Bir nəfər; “-Vallah, Allah filankəsi bağışlamaz, deyə and içdi. Bundan sonra Allah təala:

“-Filankəsi bağışlamayacağım haqqında Mənim adıma kim (and içib) hökm verə bilər? Mən onu bağışladım, sənin əməlini də boşa çıxardım!”-buyurdu.” (Müslim, Birr, 137)

Həmçinin Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurmuşdur:

“Bir adam (özünü üstün zənn edib digərlərini aşağılayaraq); “İnsanlar həlak oldu.” -deyərsə, özü onlardan əvvəl həlak olar.” (Müslim, Birr, 139; Əbu Davud, Ədəb, 77)

Qurani-Kərimin bəyan etdiyinə görə demək olar ki, hər peyğəmbərin qövmindəki münkirlər möminləri aşağılamışdılar. Kasıblarla bir yerdə oturmağı, onlarla eyni süfrədə əyləşməyi özlərinə sığışdırmamışdılar. Məsələn, Nuh -əleyhissalam-ın qövmindəki müşriklər:

“Sənə ən rəzil (səfil, yoxsul) adamlar tabe olmuşkən, biz sənə imanımı gətirəcəyik? -dedilər.” (əş-Şuəra, 111) və kasıbları yanından qovmasını istədilər. Çünki onlar, qərib və kimsəsizlərin tabe olduğu bir dinin haqq din olmayacağını düşündülər. Nuh -əleyhissalam- belə cavab verdi:

“...Mən iman gətirənləri qovan deyiləm. Onlar (qiyamət günü) öz Rəbbi ilə qarşılaşacaqlar. Lakin mən sizi cahil bir tayfa görürəm! Ey camaatım! Əgər mən onları qovsam, (bu hərəkətimə görə) mənə Allahın əzabından kim qurtara bilər? Məgər (səhv etdiyinizi) düşünmürsünüz?” (Hud, 29-30)

Xülasə, Həzrət Nuhun qövmü və ona bənzərlər bu xüsusiyyətlərindən əl çəkmədilər, bu isə onların həlak olma səbəblərindən biri oldu. Çünki azğın insanların və çılgın qövmün aşağıladığı insanlar Allahın nəzdində dəyərli ola bilər. Çünki Allah təala o zəif, lakin özünü Haqqa təslim edən insanları daha çox sevər. Rəvayətə görə Musa -əleyhissalam- bir gün:

“-Ya Rəbb! Səni harada axtarım.” -deyə soruşdu. Allah təala da:

“-Məni qəlbi sınıqların yanında axtar!” -buyurdu. (Əbu Nuaym, Xilyə, II, 364)

Bu baxımdan peyğəmbərlər də daim möminlərə qucaq açaraq qol-qanad gərmiş və; **“...Sizin xər baxdığınız kəslərə** (iman gətirən yoxsullara) **Allahın heç bir xeyir verməyəcəyini də demirəm...**” (Hud, 31) buyurmuşlar.

Məkkə müşrikləri də Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-dən ətrafındakı kasıb müsəlmanları yanından uzaqlaşdırmasını, heç olmasa onlar gəldiyində bunu etməsini tələb etdiklərində Allah təala belə xəbərdarlıq etdi:

“(Ya Rəsulum!) Rəbbinin camalını (rizasını) diləyərək səhər-aşxam Ona dua edənləri yanından qovma. Onların əməllərini sənə, sənəin əməllərinin isə onlara heç bir dərli yoxdur. Buna görə də (onları qovsan) zalımlardan olarsan. Beləliklə, onları (insanları) bir-birilə imtahana çəkdik ki, onlar desinlər: “Əcəba, Allahın aramızda lütfünü görüb bəxş etdiyi kimsələr bunlardır? Məgər Allah şükür edənləri daha yaxşı tanıyan deyildirmi?”” (əl-Ənam, 52-53)

Müşriklərin rəzil hesab etdiyi bu kasıblar, qəriblər, kölələr və heç nəyi olmadığı üçün məsciddə yatıb-qalxan insanlar, qısa bir zamanda sonra əsrlərə xitab edən rəhbərlər oldular. İslami elmlərin ən böyük ustadları məqamına ucaldılar və adları dillərə dastan oldu.

Şanı Uca Rəbbimiz qərib (zavallı) müsəlmanları aşağılayan kafirlərin axirətdəki çəşqın hallarını belə xəbər verir:

“(Azğınlar, Allaha asi olanlar bir-birinə) deyəcəklər: “(Dünyada) pis adamlar saydığımız kəsləri (yoxsul möminləri) niyə burada görmürük? Biz onları məsxərəyə qoyurduq. Yoxsa onlar (burada olduqları halda) gözə dəymirlər?!”” (Sad, 62-63)

Mövlana həzrətləri bu bərədəki islami baxış tərzini olduqca ib-rətli şəkildə ortaya qoyur:

“Köpək dərisinə bürünmüş, yəni zahirdə xor və rəzil, adı-sanı olmayan necə insanlar vardır ki, pərdə arxasında Əshabi-Kəhfın itinə verilən məhəbbət qədəhindən içməyə davam edirlər.”

“Heç bir kafirə xor gözlə baxmayın! Çünki müsəlman olaraq ölməsi mümkündür. Kafir dediyin insanın ömrü necə sona çatacaq, bundan xəbərin varmı? Nə üçün ondan üz çevirirsən?”

Mövlana Xalid Bağdadi həzrətləri *Məktubatının* on altıncı məktubunda son nəfəsin dəhşətli həqiqətini belə ifadə edir:

“Xalq neçə-neçə zəif insanların halına acıyarkən, onlar bu dünyadan son nəfəs salamatı içində getmişdilər. Təəssüf ki, bir çox elm, əməl və kamal sahibləri zamanın mürşidləri ikən, qəflətə düşərək imansız ölmüşdülər. Məhz əsas olan bu son nəfəs olunca özünü bəyənməyə çalışmaq, təkəbbürlənmək nə böyük bədbəxtlikdir!”

Heç kimi xor görməməyin vacib olduğunu söyləyərkən Bursəvi həzrətləri bu misalı verir:

“Mömin din qardaşlarına xor baxmamalıdır. İblis, Adəm -əley-hissalam-a həqarət gözü ilə baxdı və özünü bəyəndi... Lakin əbədi olaraq lənətə uğradı. Məhz bu səbəbdən kim müsəlman qardaşını rəzil hesab edərsə və özünü ondan daha üstün zənn edərsə, zamanın iblisi olar, qardaşı isə dövrünün Adəmi məqamına yüksələr.” (Bursəvi, IX, 79)

Fəzilət nümunələri

Həzrət Ənəs -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə dua etmişdi:

“Allahım, məni kasıb olaraq yaşat, kasıb olaraq ruhumu al, qiyamət günü də kasıblar zümrəsi ilə birlikdə həşr et!”

Həzrət Aişə -radiyallahu anha:

“-Nəyə görə, ey Allahın Rəsulu?” -deyə soruşdu. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurdu:

“Çünki onlar cənnətə, kasıblardan qırx il əvvəl girəcəklər. Ey Aişə! Yarım xurma ilə olsa da kasıbları geri qaytarma. Ey Aişə! Kasıbları sev və onları özünə yaxınlaşdır, ta ki, qiyamət günü Allah da səni özünə yaxınlaşdırsın.” (Tirmizi, Zöhd, 37/2352)

Deməli, Allahın bəndələrinə xor baxmayıb onlara yaxın olmaq, dərdlərinə şərik olmaq və məhrumiyyətlərini həll etməyə çalışmaq Allaha yaxınlaşmağa səbəb olan ən xeyirli əməllərdəndir.

Musab bin Sad -radiyallahu anh- belə deyir:

(Atam) Sad, Həzrət Peyğəmbərimizin əshabının kasıblarına qarşı özünün bir üstünlüyü olduğunu zənn etmişdi. Bundan sonra Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurdu:

“Siz yalnız zəifləriniz sayəsində yardım görür və ruzi əldə edirsiniz.” (Buxari, Cihad, 76; Nəsai, Cihad, 43)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- heç kimi özündən aşığı hesab etməz, zəiflərə və çarəsizlərə yaxınlıq göstərir, hətta kasıb olan mühacirlər hörmətinə Allahdan, müsəlmanlara zəfər və yardım ehsan etməsini istəyərdi. (Təbərani, Kəbir, I, 292)

Habbab -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

Təkəbbürlü müşriklərdən Əqra bin Habis ilə Uyeynə bin Hısn Allah Rəsulunun yanına gəldilər. Onun Bilal, Suheyb, Ammar, Habbab kimi kasıb və imkansız müsəlmanların arasında oturduğunu gördülər. Ətrafındakı bu zəif müsəlmanları xor və rəzil hesab edərək Peyğəmbərimizə:

“-Bizim üçün bunlardan ayrı bir məclis təşkil etməyini istəyirik. Beləliklə ərəblər bizim bunlardan üstün olduğumuzu başa düşsünlər. Bilirsən ki, bizə ərəb qəbilələrindən bir sıra elçilər və heyətlər gəlir. Onların bizi bu kölələrlə birlikdə görmələrindən utanırıq. Belə ki, biz gəlincə onları yanından uzaqlaşdır və səninlə görüşümüz bitdikdən sonra yenə istəyirsənsə onlarla birlikdə otur.” -dedilər.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- həmin müşriklərin hidayətlə şərafətlənmələrini ümid edərək:

“-Olar.” -buyurdu. Onlar isə:

“-Olar deməyim kifayət etmir! Bizim üçün bunu yazılı hala gətir.” -dedilər.

Bundan sonra Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- Həzrət Əlini çağırırdı və yazdırmaq üçün ona bir səhifə də verdi. Biz bir küncdə otururduq. Həmin vaxt Cəbrail -əleyhissalam- bu ayələri gətirdi:

“(Ya Rəsulum!) Rəbbinin camalını (rizasını) diləyərək səhər-axşam Ona dua edənləri yanından qovma. Onların əməllərini sənə, sənənin əməllərinin isə onlara heç bir dəxli yoxdur. Buna görə də (onları qovsan) zalımlardan olarsan. Beləliklə, onları (insanları) bir-birilə imtahana çəkdik ki, onlar desinlər: “Əcəba, Allahın aramızda lütfünü görüb bəxş etdiyi kimsələr bunlardır? Məgər Allah şükür edənləri daha yaxşı tanıyan deyildirmi?” Ayələri-mizə iman gətirənlər yanına gəldikdə onlara de: “Sizə salam olsun! Rəbbiniz Özü-Özünə rəhmli olmağı yazmışdır (bəndələrinə qarşı rəhmli olmağı əzəldən Özü Özü üçün müəyyən etmişdir)...”” (əl-Ənam, 52-54)

Həzrət Peyğəmbərimiz sazişi yazdırmaq üçün əlində tutduğu səhifəni dərhal kənara qoydu və bizi yanına çağırırdı. Hüzuruna çıxdığımızda bizə **“...Sizlərə salam olsun! Rəbbiniz, rəhmət və mərhəmət etməyi vəd etmişdir...”** -deyirdi. Ona yaxınlaşdıq, hətta o qədər yaxınlaşdıq ki, dizlərimizi onun dizlərinə dayadıq. Bu ayələrin nazil olmasından sonra, biz əvvəlki kimi Peyğəmbərimizin yanında yaşamağa davam etdik. O da, istədiyi vaxt yanımızdan qalxıb gedərdi. Haçan ki:

“Səhər-axşam Rəbbinin rızasını diləyərək Ona ibadət edənlərlə birlikdə özünü səbirli apar (nəfsini qoru). Fani dünyanın bər-bəzəyini arzu edib nəzərlərini onlardan (yoxsul möminlərdən) çevirmə.” (əl-Kəhf, 28) ayəsi nazil oldu, o artıq belə davranmadı. Bundan sonra biz daha həssas davranmağa başladıq. Bir yerdə olarkən vaxt bir xeyli keçincə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in durub gedə bilməsi üçün, biz nəzakət göstərərək erkən davranır və qalxıb onun yanından ayrılırdıq.” (İbn Macə, Zöhd 7; Təbəri, Təfsir, VII, 262-263)

Bu son ayə nazil olduqdan sonra Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- dərhal həmin kasıb səhabələri axtarmağa başladı və onları məscidin arxa tərəfində Allahı zikr edərkən tapdı. Burada:

“Canımı almadan əvvəl, ümmətimdən bu insanlarla bərabər səbir etməyimi əmr edən Allaha həmd olsun! Artıq həyatım da, ölümüm də sizinlə birlikdədir.” -buyurdu. (Vahidi, səh. 306)

Əbu Bərzə -radiyallahu anh-ın rəvayət etdiyi bu hadisə də, heç kimi xor görməmək xüsusunda olduqca ibrətlidir:

Ənsardan hər hansı birinin evlənmək çağına gəlmiş bir qızı olduğunda, Allah Rəsulunun, qızı ilə əlaqədar bir tövsiyə və fikri olub-olmadığını öyrənmədən onu evləndirməzdi. Bir gün Peyğəmbərimiz ənsardan bir nəfərə:

“Sizdən qızınızı istəyirəm.” -buyurdu. Ənsar böyük bir sevinc içində:

“Çox yaxşı, ya Rəsulallah! Bu mənim üçün böyük bir şərəfdir!” -dedi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“Onu özüm üçün istəmirəm.” -dedi. Ənsar:

“Kim üçün istəyirsiniz?” -deyə soruşdu. Peyğəmbərimiz:

“Cüleybib üçün.” -buyurdu. (Cüleybib, o qədər də yaraşıqlı olmayan qarabuğdayı bir səhabə idi.) Ənsar:

“Onda qızımın anası ilə məsləhətləşim.” -deyib getdi və xanımına:

“Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- qızını istəyir!” -dedi. Xanımı:

“Nə gözəl, bu çox böyük bir şərəfdir.” -deyə sevindi. Ənsar:

“Amma özü üçün deyil! Cüleybib üçün elçilik edir.” -dedi. Qadın:

“Cüleybib üçün? Yox, vallah, qızımı ona vermərəm.” -dedi. Səhabə məsələni Rəsulullahə bildirmək üçün getmək istəyincə hadisəni eşidən qızı:

“Sizə mənim üçün kim elçilik edir?” -deyə soruşdu. Anası məsələni danışdı və qızı:

“-Rəsulullahın arzusunu rədd edirsiniz?! Məni Rəsulullahın seçimi ilə baş-başa qoyun, o, qətiyyənlə mənə ziyan verməz.” -dedi.

Bundan sonra ənsar Rəsulullahın yanına getdi və qızının cavabını bildirərək:

“-Qızımız haqqında veriləcək qərar sizə aiddir.” -dedi. Həzrət Peyğəmbərimiz də qızı Cüleybib ilə evləndirdi. Bir müddətdən sonra Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bir savaşa getdi. Zəfərlə nəticələnən bu savaşda Allah təala Rəsuluna qənimətlər bəxş etdi. Geri qayıdarkən səhabələrinə:

“-Yoldaşlarınızdan itirdiyiniz bir adam varmı?” -deyə soruşdu.

“-Xeyr.” -dedilər.

“-Axı mən Cüleybibini görmürəm, onu axtarın!” -buyurdu.

Səhabələr onu axtarmağa başladılar. Onu, öldürdüyü yeddi kafirin yanında şəhid olmuş halda gördülər. Allah Rəsuluna:

“-Ya Rəsulallah! Budur, buradadır, yeddi nəfəri öldürmüş, sonra isə özü də şəhid olmuşdur.” -dedilər. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- gəldi və:

“-*Yeddi nəfəri öldürmüş, onlar da onu şəhid etmişlər! O, məndən, mən də ondanam.*” -dedi. Bu son cümləsini iki və yaxud üç dəfə təkrar etdikdən sonra bir qəbir qazılmasını əmr etdi. Qəbir qazıldıqdan sonra Cüleybibin cəsədini qollarına alaraq qəbirə qoydu.

Təbiunun böyüklərindən Sabit əl-Bunani deyir ki:

“Ənsar qadınları arasında Cüleybibin xanımından daha xeyirxah bir qadın yox idi. Çünki Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- onun üçün:

“*Allahım, bu qadının üstünə xeyir və bərəkətini bol-bol yağdır, onun həyatını sıxıntıdan uzaq et!*” -deyə dua etmişdi.” (Əhməd, IV, 422, 425; Heydəmi, IX, 367-368)

Marur bin Süveyd belə rəvayət edir:

Mən, Əbu Zər -radiyallahu anھ-ı əynində bahalı bir paltar ilə gördüm. Eyni paltardan xidmətçisində də var idi. Ondan bunun səbəbini soruşdum, Əbu Zər -radiyallahu anھ- Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in sağlığında bir nəfərə xoş gəlməyən sözlər dediyini və onu anasına görə ayıbladığını danışdı. Bundan sonra Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in ona belə dediyini xəbər verdi:

*“Sən, özündə hələ də cəhalət xasiyyəti olan bir adamsan. Onlar sizin xidmətçiləriniz və eyni zamanda qardaşlarınızdır. Allah onları sizin himayənizə vermişdir. **Kimin himayəsində bir qardaşı varsa, öz yediyindən ona yedizdirsin, geyindiyindən ona da geyindirsin. Onlara öhdəsindən gəlməyəcəkləri şeyləri yükləməyin. Əgər ağır bir iş buyursanız onlara kömək edin.**”* (Buxari, İman, 22, İtq, 15; Müslim, Eyman, 40)

Vəzifəsindən asılı olmayaraq müsəlmanlar bir-birlərini qardaş bilməli və əsla xor görməməlidirlər.

İnsanların dəyər vermədiyi və xor gördüyü elə insanlar vardır ki, onlar Allah dərgahında müstəsna bir məqama sahibdilər. Bunlardan biri də Üveys əl-Qarani həzrətləridir. Onun haqqında belə rəvayət edilir:

Həzrət Ömər -radiyallahu anھ- Yəməndən kömək bölükləri gəldikcə:

“-Üveys bin Amir aranızdadırmı?” -deyə soruşardı. Nəhayət Üveysi tapdı və ona:

“-Sən Üveys bin Amirsənmi?” -deyə soruşdu. O da:

“-Bəli.” -dedi. Sonra aralarında belə bir dialoq baş verdi:

“-Murad qəbiləsinin Qarən qolundansanmı?”

“-Bəli.”

“-Səndə alaca (vetelliqo) xəstəliyi var idi. Xəstəliyin keçdi, lakin bir dirhəm böyüklüyündə yer qaldı, elədimi?”

“-Bəli.”

“-Anan varmı?”

“-Bəli.”

“-Mən, Həzrət Peyğəmbərdən belə eşitdim:

“Üveys bin Amir sizin yanınıza Yəməndən gələn kömək bölükləri arasında olacaqdır. O, Murad qəbiləsinin Qarən qolundandır. Alaca (vetelliqo) xəstəliyinə tutulsa da sağalmışdır. Onun bir anası vardır və ona olduqca yaxşı baxar. O, (bir şeyin olması üçün) Allaha dua etsə, Allah onun duasını qəbul edər. Sənin üçün bağışlanmağımı istəməsini təmin edə bilərsən, bu fürsəti əldən buraxma və deyiləni et!” İndi mənim bağışlanmağım üçün dua et!”

Üveys, Həzrət Ömər in bağışlanmağı üçün dua etdi. Həzrət Ömər -radiyallahu anh-:

“-Haraya getmək istəyirsən?” -deyə soruşdu, Üveys əl-Qarani:

“-Kufəyə.” -dedi. Həzrət Ömər:

“-Sənin üçün Kufə valisinə bir məktub yazımmı?” -dedi. O isə:

“-Sadə, kasıb xalq arasında olmağı üstün tuturam.” -cavabını verdi. (Müslim, Fəzailus-Sahabə, 225; Əhməd, I, 38; III, 180)

Başqa bir rəvayətdə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- Üveys həzrətlərinin *“təbiunun ən xeyirlisi”* olduğunu bildirmişdir.¹⁸⁵ Lakin bu hədisi-şəriflərdən bixəbər insanlar onu adi bir dəvə çobanı olaraq görür, hətta bir qismi də ona tənə edirdi. Bir müddətdən sonra onun haqqındakı hədisi-şərifləri öyrəndiklərində, fikirləri tam dəyişdi. Ona olan ehtiramın artdığını görən Üveys Qarani, şöhrətdən uzaq durmaq üçün Kufəni tərk etdi. Bu hadisədən sonra onun dəyərini anladılar, ancaq bir daha da onu görə bilmədilər. (Müslim, Fəzailus-Səhabə, 225; Əhməd, I, 38; III, 180)

Amr bin Şurahbil heç kimə tənə etməmək barəsindəki həssaslığını belə ifadə edir:

185. Müslim, Birr, 224.

“Bir nəfəri keçə əmərkən görüb gülsəm, onun etdiyini etməkdən və onun vəziyyətinə düşməkdən qorxaram.”

Abdullah bin Məsud -radiyallahu anh- da:

“Bəla ağızdan çıxan sözə bağlıdır. Bir itə lağ etsəm, it olmaqdan qorxaram.” -buyurmuşdur. (Zəməxşəri, VI, 19, Hucurat, 11 təfsirində)

Rəvayət edilir ki, bir gün İsa -əleyhissalam- İsrail oğullarından saleh zənn edilən bir şəxslə şəhər kənarına çıxmışdı. Xalq arasında fasiqliyi ilə tanınan günahkar bir adam da pərişan halda onların arxasınca düşmüşdü. İstirahət etmək üçün yolda dayanarkən bu günahkar bəndə, səmimi bir peşmanlıq və xəcalət çəkərək sınıq bir qəlb ilə onlardan ayrı bir yerə oturdu və mərhəmətlilərin ən mərhəmətlisi olan Allah təalanın əfvinə sığınaraq:

“-Rəbbim! Bu uca peyğəmbərinin hörmətinə məni bağışla!” -deyə dua etdi.

Saleh zənn edilən şəxs isə onu görüncə tənə ilə baxdı və xor görərək əllərini səmaya qaldırıb:

“-Allahım! Sabah qiyamət günü məni bu adamla bir yerdə həşr etmə!” -dedi.

Bundan sonra Allah təala İsa -əleyhissalam-a belə vəhy etdi:

“-Ya İsa, bəndələrimə de; ikisinin də duasını qəbul etdim. Boynu bükük günahkar bəndəmi bağışlayıb onu cənnətlik etdim. Xalqın saleh zənn etdiyi şəxsə gəlincə, onu da Mənim bağışladığım bəndəmlə bərabər olmaq istəmədiyi üçün cənnətliklərdən etmədim!”

İlahi lənət və qəzəbə uğrayanların xaricində, hansı səbəblə olursa olsun Allahın bəndələrini xor görmək, Allah təalanın qəzəbinə səbəb ola bilən böyük bir xətdir. Kimin necə olacağını və qəlblərdə gizli olanı yalnız Allah bilir. Bizim üzərimizə düşən vəzifə öz xətalarımızı düzəldərək tövbə etməkdən ibarətdir.

Rəvayət edilir ki, Muhyiddin bin Ərəbi həzrətləri sahildən keçərkən çanağı başına qaldırıb şərab içən bir gənc gördü. Həmin gənc bir yandan da yanındakı qadınla əylənirdi. Həzrət qəlbində belə düşündü:

“-İnsan məxluqat içində özünü ən aşağı səviyyəli bilməli, təvazökar olmalıdır; amma mən, hər halda bu günahkar gəncdən də pis deyiləm. Şərab içmirəm, nalayiq hərəkətlər və əxlaqsızlıqlar da etmirəm.”

Elə həmin vaxt dənizdən bir fəryad səsi eşidildi:

“-Batırıq, imdad!..”

Bu səsi eşidən gənc, əlindəki çanağı ataraq bir göz qırpımında dənizə atıldı və dənizdə boğulan dörd nəfərin həyatını xilas etdi. Baş verən hadisəni təəccüblə seyr edən İbn Ərəbi həzrətləri bir az əvvəl xəyalından keçən tərəddüdlərinə cavab tapdı və öz-özünə:

“-Bax, o tənə etdiyin günahkar və xor gördüyün gənc, dörd nəfərin həyatını birdən qurtardı. Bəs sən nə etdin? Bir nəfəri belə qurtara bilmədin!..” -dedi.

Nəhayət, gəncin bu mərhəmət və şəfqətinə görə İbn Ərəbi həzrətləri ilə aralarında məhəbbət yarandı. Gənc, əvvəlki həyatını tərək edərək İbn Ərəbinin dizinin dibində mütəvazi bir həyat yaşamağa başladı.

İbn Ərəbi həzrətləri deyir ki:

“Bu məhəbbət sayəsində mən necə davranıramsa, o da məni eynilə təqlid edirdi. Beləliklə səmimi bir dost olduq.”

Bu qissədən aşağıdakı nəticələrə gəlmək mümkündür:

-İnsan, məhəbbət duyduğu insanı təqlid edər.

-Dostluq, sevənin seviləndə öz xüsusiyyətlərini görməsindən irəli gəlir.

-Bunu heç vaxt unutmamaq lazımdır ki, özümüzdə olan fəzilətə dair bir çox xüsusiyyətin daha üstünü, tənə etdiyimiz insanlarda da

ola bilər. Ona görə Allahın bəndələrini xor görmək, həqiqətdə özümüzlə alçaldan səhv bir davranışdır.

Bir nəhv (dilçi) alimi gəmiyə minmişdi. Səfər vaxtı elmi ilə təkbülənərək gəmiçi ilə söhbət etməyə başladı. Gəmiçiyə müxtəlif suallar verdi və həmsöhbətindən “bilmirəm” cavabını alınca da ona qarşı elmi ilə lovğalanaraq:

“-Vay sənə halına! Cahil olduğuna görə ömrünün yarısını boşuna keçirmisən.” -dedi və istehza etdi.

Saf qəlbli gəmiçinin bu nalayiq davranışlara qəlbi sındısa da, alicənablıq göstərərək nəhv aliminə cavab vermədi, susdu. Elə bu məqamda şiddətli bir fırtına qopdu və gəmini dəhşətli bir girdabın içində sürüklədi. Hər kəsin öz canının hayına qaldığı o dəhşətli məqamda gəmiçi, üzünü dilçiyə çevirdi və:

“-Ustad, üzüməyi bilirsənmi?” -deyə soruşdu. Alim rəngi solmuş bir vəziyyətdə titrək səslə:

“-Xeyr, bilmirəm!..” -dedi. Bundan sonra gəmiçi kədərli bir tərzdə belə qarşılıq verdi:

“-Nəhv elmini bilmədiyim üçün mənim ömrümün yarısı məhv olmuşdu, indi isə sənə bütün ömrün məhv oldu. Çünki gəminizin bu girdabdan qurtulması müşkül məsələdir. Ey alim! Bu deryada nəhv elmindən çox üzmək elminin daha faydalı və zəruri olduğunu bilmirdinmi?..”

İnsan məhdud elmi ilə həmsöhbətlərinin halını tam şəkildə bilə bilməz. Zahirinə aldanaraq səhv hökm verə bilər. Ona görə də heç kimi xor görməməli və məsələnin həqiqətini Allaha həvalə etməlidir. Şair necə də gözəl deyir:

*Xarabat əhlini xor görmə zahid,
Dəfinəyə malik viranələr var!*

Xülasə, müsəlman Allah təalanın ona lütf etdiyi nemətlərə baxaraq başqalarını xor görməməlidir. Çünki bu dünyada insanlara verilən

nemətlər imtahan vaxtı tələbəyə verilən suallara bənzəyər. Bir tələbə heç vaxt bu suallarla öyünməyi düşünməz, lakin verdiyi cavablar nəticəsində aldığı qiymətlərə sevinər. Möminlərin imtahan üçün lütf edilən imkan və nemətləri Allahın rızasına uyğun şəkildə istifadə edilərək əldə etdikləri mükafatlar da yalnız axirətdə görülcəyindən, bu dünyada ikən lovğalanmağın heç bir mənası yoxdur. Əksinə belə bir davranış aşkar şəkildə özünü aldatmaqdır.

Sələf alimlərindən Əbu Hazm belə demişdir:

“Allaha yaxınlaşdırmayan hər nemət baş bəlasıdır.”

Əziz Peyğəmbərimiz aləmlərə rəhəmət olaraq göndərildiyi halda, bir dəfə öz üstün vəsflərini bildirmək məcburiyyətində qalınca, bunları hər dəfə “Lə fəxra! / Lovğalanmaq olmaz!” -sözünü təkrar edərək xəbər vermişdir.

Həzrət Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə deyirsə, Allahın lütf etdiyi nemətlərlə Onun bəndələrinə qarşı lovğalanıb özünü bəyənmək kimin nə həddidir?!

e. Heç kimi incitməmək və heç kimdən inciməmək

Müsəlman mərhəmətli, həssas və incə bir qəlbə sahib olmalı və heç kimi incitməməlidir. Çünki Allah Rəsulunun tərif etdiyi və istədiyi mömin hamı ilə ünsiyyət quran və onunla ünsiyyət qurulan bir könül insanıdır. Həzrət Mövlana buna işarə edərək:

“Lütf məlhəmi ol, incidən tikan olma!” -buyurur.

Həqiqi mömin hər şeydən öncə onu yaradan və hər cür nemətlər bəxş edən Rəbbini incitməkdən qəti şəkildə uzaq durmalıdır. Sonra isə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-i incitməmək üçün olduqca həssas davranmalıdır. Çünki Qurani-Kərimin bir ayəsində belə buyurulur:

“Allahı və Onun Peyğəmbərini incidənlərə Allah dünyada və axirətdə lənət eləmiş (Öz rəhmətindən qovmuş) və onlar üçün həqarətli bir əzab hazırlamışdır!” (əl-Əhzab, 57)

Yəni bir mömin ilk növbədə dinini kamil şəkildə yaşamalı, haramlardan uzaq duraraq “İslamın ondan incimədiyi, əksinə razı olduğu bir bəndə” olmalıdır. Sonra da heç bir canlıni incitməməyə çalışmalıdır.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- müsəlmanın halını belə bəyan edir:

“(Həqiqi) müsəlman, dilindən və əlindən müsəlmanların əmin olduğu şəxsdir. (Əsl) mühacir də Allahın qadağan etdiklərini tərk edəndir.” (Buxari, İman, 4, 5, Rıyaq, 26; Müslim, İman, 64-65)

“Kim cəhənnəmdən uzaqlaşdırılıb cənnətə yerləşdirilməyi istəyirsə, ölümünü, Allaha və axirətə inanmış olaraq qarşılasın. Bir də başqalarına qarşı, özünə qarşı necə davranılmasından xoşlanırsa, elə davransın.” (Müslim, İmarə, 46; Nəsai, Beyət, 25)

İnsanın qəlbi “Nəzərgahi-İlahi”dir, yəni Allah təalanın nəzər etdiyi mübarək bir məqamdır. Bir sözlə onu incitmək, çox böyük bir səhvdir.

Həzrət Mövlana -qüddisə-sirruh- qəlbin qiymətini belə ifadə edir:

“Əgər səndə bəsirət varsa, könül Kəbəsinə təvaf et! Torpaqdan inşa edilmiş sandığın Kəbənin həqiqi mənası köndür... Bunu yaxşı bil ki, sən, Allahın nəzərgahi olan bir qəlbi incidərsənsə, qırarsansa, Kəbəyə piyada olaraq getsən də, qazandığın savab könül qırmağın günahını əvəz edə bilməz.”

“Sənin bir saman çöpü qədər dəyər vermədiyin sınıq qəlb, Ərşdən də üstündür, Kürsidən də, Lövhdən də, Qələmdən də!.. Xor olsa belə qəlbi həqir tutma! O, xor olsa belə hər şeydən üstündür. Sınıq qəlb, Allahın nəzər etdiyi varlıqdır. Onu yaradan can nə mübarəkdir. Sınmış, iki yüz parça olmuş qəlbi təmir etmək, Allah dərgahında bir çox xeyirxahlıqdan daha üstündür... Sus! Hər tükündə iki yüz dilin olsa da, izah etməyə çalışsan, könül, qəlb yenə də izah edilə bilməz.”

Şeyx Sədi:

“Bir xəbərin qəlb qıracağıni bilirsənsə sus, başqaları desin.” -deyərkən tövsiyə etmişdir.

Fəriduddin Əttar həzrətləri də *Pəndnamə* adlı əsərində belə deyir:

“Könül incitməyə həvəs göstərmə. Etibar qazanmaq istəyirsənsə, xalqın adını həmişə yaxşılığa yad et. Yaxşılığa gücün çatmırsa, heç olmasa pislik etmə. Xalqın qeybətindən dilini uzaq tut ki, bir gün əl-ayağının bağlandığını görməyəsən.”

Haqq aşıqları nə gözəl demişdir:

“İnsanları incidən zalımdan daha bədbəxt kimsə yoxdur. Çünki müsibət günündə heç kim ona yar olmaz.”

“Payızda gül kolunu sındırma ki, yazda onun gözəl mənzərəsindən məhrum qalmayasan.”

“İnsanlara kobud söz demə; kobud söz yanan bir atəşdir.”

Heç kimi incitməmək barəsində ən mühüm xüsurlardan biri də xüsusilə qanadı qırıq quş kimi şəfqət və mərhəmətə möhtac olan yetimlərə diqqət etməkdir. Allah təala belə buyurur:

“Elə isə yetimə zülm etmə! Dilənçini də (qapıdan) qovma!”
(əz-Zuha, 9-10)

“(Ya Peyğəmbər!) **Dini** (haqq-hesab gününü) **yalan hesab edəni** (Əbu Cəhli) **gördünmü? O elə adamdır ki, yetimi itələyib qovar** (haqqını verməz); **Və** (xalqı) **yoxsulu yedirtməyə rəğbətləndirməz** (nə özü fəqiri yedirdər, nə də özgəsini qoyar).” (əl-Maun, 1-3)

Rəbbimizin rızasını qazana bilmək üçün ətrafımızdakı yetim, kasıb və yardıma möhtac insanları qorumağımız, daima onların yanında olaraq dərdlərinə şərik olmağımız lazımdır. Onlara yardım edərkən də, ədəbinə və qaydasına uyğun davranmalı, başa qaxmaqla və minnət qoymaqla qəlblərini incidərək əməlləri hədəf etməmək lazımdır. Şanı uca Rəbbimiz bu barədə belə xəbərdarlıq edir:

“Ey iman gətirənlər! Sədəqələrinizi malını riyakarlıqla (özünü xalqa göstərmək üçün) sərf edən, Allaha və axirət gününə inanmayan şəxs kimi, minnət qoymaq və əziyyət verməklə puça çıxarmayın.” (əl-Bəqərə, 264)

Allahın bir bəndəsini aşağılamaq və qəlbini incitmək, onu yaranan Rəbbimizi qəzəbləndirir. Ona görə Haqq aşıqları könül qarşısında titrəyən bir şam kimi həssas davranmışlar. Onun Allah ilə əlaqəsini nəzərə alaraq davranmışlar. Hələ bir də bu qəlb, Allah nəzdində sevimli bir bəndənin qəlbə isə...

Həzrət Mövlana bu xüsusi olduqca gözəl bir üslubla belə ifadə edir:

“İnsanı incidən şəxs, Allahı incitdiyindən xəbəri yoxdur. O bilmir ki, səhəngin suyu, Haqq çeşməsinin suyu ilə birləşmişdir.”

“Məlumatsızlığımız, korluğumuz ucbatından Haqqın vəlilərini xər görmək və onları incitmək istəyirik.”

“Müsibət, bəlaya düçar olmaq bir xəstəlikdir. Bəlaya düçar olan insanın halına acıyarlardı. Lakin axmaqlıq elə bir xəstəlikdir ki, başqalarını da yaralayır və incidər.”

“Axmaqlar insanın inşa etdiyi məscidə ehtiram göstərir, könül sahiblərinin qəlblərini qırmağa çalışırlar.”

“Bu könül evinin içində kimin olduğunu bilirsinizsə, bu könül qarşısının qarşısında etdiyiniz tərbiyəsizlik nədir?”

“Halbuki bir Allah dostunun, yəni bir peyğəmbərin və ya vəlinin qəlbə inciməyincə, Allah heç bir qəvmü rəzil və rüsvay etməmişdir.”

“Sən hiddətə qapılıb qəlblər qırmış, onlara od salmısan, həmin od sənə üçün cəhənnəm odunun mayası olar.”

“Sən qəzəb atəşin bu dünyada belə səni yandırır, yəni zillətə düçar edər. Ondan doğan cəhənnəm atəşi isə bu zillətin nəticəsi olaraq səni axirətdə də əbədi olaraq yandırır.”

Yunus Əmrə həzrətləri belə bir şərəfə nail olan könlü incidənləri bu kəskin ifadələrlə xəbərdar edir:

*Bir kəz könül yıxdın isə,
Bu qıldığın namaz deyil!
Yetmiş iki millət dahi,
Əlin, üzün yumaz deyil!..*

Başqa bir şeirində də belə deyir:

*Ağ saqqallı pir xoca,
Bilməz ki, halı necə,
Əmək verməsin həccə,
Bir könül yıxmış isə...*

*Könül Çalabın taxtı,
Çalab könülə baxdı,
İki cahan bədbəxtədi,
Kim könül yıxmış isə...*

Başqasını incitməmək nə qədər çətin olsa da, nisbətən insanın öz əlindədir. Lakin bir də heç kimdən inciməmək vardır ki, bu daha çətinidir. Çünki iradə ilə qəlbə hakim olmaq olduqca çətinidir. Ümumiyyətlə incitməmək yolun başlanğıcıdırsa, inciməmək də sonudur. İkisi arasında qət edilməsi zəruri olan uzun məsafələr vardır. Bu yol-da irəli gedə bilmək böyük zəhmət və əziyyət tələb edir.

İnsan heç kimi incitməməkdən başlayıb heç kimdən inciməmək fəzilətinə doğru uzanan yolda məsafə qət edə bilmək üçün seyri-sülukuna¹⁸⁶ həssasiyyət göstərməlidir. Nəfs təzkiyəsi və qəlb təsfiyəsi ən ümdə məsələsi olmalıdır. Mücahidəni şövq və əzmlə yerinə yetirənlər üçün qəlb, Allah təalanın istədiyi səviyyəyə, yəni “səlim” hala gəlir. Beləliklə bəndə də ehsan və muraqabə halına çatır. Bu mərhələdə isə aşağıdakı üç hal müşahidə edilir:

1. Heç kimi incitməmək: Bu, təqva əhlinin halıdır. Qəlb nəfsin şərinə qorunur və gözəl əxlaq meydana gəlir.

2. Heç kimdən inciməmək: Bu da, məhəbbət əhlinin halıdır. Fənilərin tərif deməsi və ya pisləməsi heç bir əhəmiyyət kəsb etmir. Eynilə Günəş işığı qarşısında işıqlandırma və qaraltmaların heç bir əhəmiyyəti olmadığı kimi. Şair bunu olduqca ibrətli bir şəkildə dilə gətirir:

Cahan bağında ey aşiq budur maqsudi insü cin;
Nə kimsə səndən incinsin, nə sən bir kimsədən incin!

3. Dünya mənfəəti ilə axirət qarşı-qarşıya gəlinə, axirəti üstün tutaraq ilahi rizaya nail olmağı qarşıya məqsəd qoymaq.

186. Seyri-süluk: təriqətlərdə tələbənin keçdiyi mərhələlər.

Belə ki, insan heç kimə əziyyət vermədikdə Allah təalanın hü-zuruna təqva ilə, heç kimdən incimədikdə vəfa ilə, etdiyindən müka-fat gözləmədikdə də iklas ilə çıxar.

Xülasə, heç kimi incitmədən və heç kimdən incimədən böyük bir iman həzzi içində xoşbəxt bir ibadət və xidmət ömrü yaşaya bilmək, kainat kitabının səhifələrini oxuya bilmək və məxluqatın hal dilindən anlaya bilmək islamın zirvəsini təşkil edən ehsan və muraqabə halına çatmağın meyvəsidir. Bəndə davamlı olaraq “Allah” deyərkən və ölüm həqiqətinin fərqi varınca ibadət və davranışlarına diqqət göstərir, hər hansı bir qəlbi incitməməyə olduqca həssas yanaşar. Yəni heç kimə nə dili ilə, nə də davranışları ilə tikan batırmaz. Bu-nunla yanaşı insanların əziyyət və sıxıntılarına da səbirlə dözər və heç kimdən inciməməyə çalışır. Allahın rızasına çatdıran yolun bu olduğunu bilir.

Fəzilət nümunələri

Həzrət Peyğəmbərimizin müəzzinlərindən Abdullah bin Ümmi Məktum -radiyallahu anh- tez-tez Rəsulullahın yanına gəlir:

“-Ya Rəsulallah! Allahın sənə öyrətdiklərindən mənə də öyrət!” -deyə müraciət edirdi. Peyğəmbərimiz də; o saf qəlbli səhabəsinin qəlbini qırmaz, şirin dillə bütün suallarına cavab verirdi.

Bir gün Qüreyşin tanınmışlarından bir neçə nəfər Peyğəmbərimi-zin yanına gəlmişdi. Həzrət Peyğəmbərimiz də; “Bəlkə Qüreyşin bu tanınmışları iman gətirib hidayətə qovuşarlar.” -deyə ümid edirdi.

Elə bu vaxt Abdullah bin Məktum gəldi. Kor olduğu üçün Rəsu-lullahın yanında kim olduğunu bilmirdi. Buna görə, həmişəki kimi xahişini yenidən təkrar etdi. Qonaqların yanında ikən vaxtsız ve-rilən suala görə Peyğəmbərimiz çox üzüldü və narahat oldu. Üzü-nü yan tərəfə çevirib onunla maraqlanmadı. Bu hadisə Abdullah -ra-diyallahu anh-in qəlbinə dəydi. Bundan sonra Peyğəmbərimiz -səl-lallahu əleyhi və səlləm-ə Əbəsə surəsinin əvvəlindəki bu ilahi xə-bərdarlıq nazil oldu:

“(Peyğəmbər) qaşqabağını töküüb üzünü çevirdi.” (Əbəsə, 1)

(Bax. Tirmizi, Təfsir, 80; Muvatta, Quran, 8; Razi, XXXI, 50)

Bu ayə nazil olduqdan sonra, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- Abdullah bin Ümmi Məktumu nə zaman görsə:

“-Ey şəxsinə görə Rəbbimin məni danladığı insan, sənə salam olsun!” -deyə iltifat edərdi. (Vahidi, səh. 471)

Bir gün Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Yollarda oturmaqdan uzaq durun!” -buyurdu. Səhabələr:

“-Biz yolda oturmaq məcburiyyətindəyik, çünki məsələlərimizi orada həll edirik!” -dedilər. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Oturmaq məcburiyyətində qaldığınız zaman heç olmasa yolun haqqını verin!” -buyurdu.

“-Yolun haqqı nədir, ey Allahın Rəsulu?” -dedilər.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Harama baxmamaq, gedib gələnləri incitməmək, salam almaq, yaxşılıq əmr edib pislikdən çəkəndirməkdir.” -buyurdu. (Buxari, Məzalim, 22; İstizan, 2; Müslim, Libas, 114)

Bir gün Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- gənc səhabə olan Cabir bin Abdullahın evinə getmişdi. Cabir, atası Abdullahın Uhud döyüşündə şəhid edilməsindən sonra yeddi və ya doqquz bacısını saxlamaq məcburiyyətində qaldığı və bu xüsusda heç bir fəda-karlıqdan çəkinmədiyi üçün Əziz Peyğəmbərimiz onu çox sevirdi. Həzrət Peyğəmbər bu gənc səhabəsinə bir ikram etmək istədi. Onu əlindən tutaraq evinə apardı və ailəsindən yeməyə bir şey istədi. Xidmətçi onların qarşısına xurma yarpağından hazırlanmış bir süfrə sərdikdən sonra üç tikə çörək gətirdi. Peyğəmbərimiz çörəyin birini öz qarşısına, digərini Cabirin qarşısına qoydu. Üçüncü tikəni də ikisi arasında böldükdən sonra:

“-Çörəklə yeməyə bir şeyiniz yoxdurmu?” -deyə soruşdu.

“-Xeyr; ancaq bir az sirkə var.” -dedilər. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Onu gətirin, sirkə nə gözəl yeməkdir.” -buyurdu. (Müslim, Əsri-bə, 169)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in heç vaxt qarşısına qoyulan yeməyi bəyənmədiyi və onda qüsurlu axtardığı müşahidə edilməzdi. Çünki Peyğəmbərimiz yeməkdə qüsurlu axtarmağın onu hazırlayan şəxsin qəlbini qıracağını bilirdi. Heç kimin qəlbini qırmaq və incitməmək isə Allah Rəsulunun ən çox etina göstərdiyi bir davranış idi.

Hüdeybiyə sazişindən bir gün sonra Əbu Süfyan, aralarında Salman Farsi, Süheybi Rumi və Bilal Həbəşinin də olduğu bir dəstə müsəlmanın yanından keçərkən onu görəndə bu müsəlmanlar:

“-Allahın düşməni, Allahın qılıncına tuş gəlmədi.” -dedilər. Bunu eşidən Əbu Bəkr -radiyallahu anı-:

“-Bu sözü Qüreyşin tanınmış bir böyüyünə deyirsiniz?” -dedi. Sonra da Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanına gedərək bu hadisəni danışdı. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Əbu Bəkr! Bu sözünlə bəlkə də onların qəlbinə dəydin. Əgər onları incitdinsə, Rəbbini də incitmiş olarsan.” -buyurdu. Həzrət Əbu Bəkr dərhal həmin yoxsul müsəlmanların yanına gedərək:

“-Qardaşlarım! Yoxsa sizin qəlbinizə dəydim?” -deyə soruşdu. Onlar da:

“-Xeyr, səndən incimədik. Allah səni bağışlasın, qardaş!” -dedilər. (Müslim, Fəzailus-səhabə, 170)

Səhabəyi-kiramın bu fəzilətli davranışlarında həm incitməmə, həm də inciməmə həssaslığını görürük.

Fəriduddin Əttar həzrətləri *Pəndnamə* adlı əsərində belə buyurur:

“Səni incidənlərin üzrlərini qəbul et. Xalqı incidəni Allah sev-

məz. Belə bir əxlaq, dindar insana yaraşmaz. Dili ilə bir qəlbi yaralayan şəxs, həmin yaranı öz cismində açmış olar.”

Abdullah bin Zübeyrin oğlu Amir fəqir və abidlərə yardım edəcəyi zaman onları incitməmək üçün bu yolu seçirdi:

Yardım edəcəyi insanlar səcdədə ikən pulu ayaqqabılarının yanına hiss edərək biləcəkləri şəkildə qoyur və heç kim görmədən uzaqlaşır. Ona:

“-Nə üçün verdiyin yardımı, bir nəfər vasitəsilə göndərmirsən?” -deyə soruşduqda:

“-Onlardan hər hansı birinin, göndərdiyim insanla və ya mənimlə qarşılaşdığına başını aşağı salmasını istəmirəm, ona görə belə edirəm.” -deyirdi. (İbnul-Cövzi, Sifətus-Safvə, II, 411)

Həzrət Mövlana Məsnəvisində heç kimi incitməmək barəsində belə bir qissə rəvayət edir:

Gəmidə bir dərviş var idi. Onun heç bir yükü və əşyası yox idi. Gözəl xasiyyəti, cəmərdliyi və insanlığı vardı. Gəmi deryada üzərəkən, gəmidə bir kisə qızıl yoxa çıxdı. Dərviş isə həmin vaxt mürgülmüşdü. Hər kəsin üstünü axtardılar və qızılı tapa bilmədilər; bir nəfər də dərvişi göstərdi və:

“-Bu mürgüləyən kasıbın da üstünü axtaraq.” -dedi. Pul sahibinin pulunun dərdindən nahaq yerə onu da oyandırdı. Məsum üzlü dərvişə ittiham dolu nəzərlərlə baxaraq:

“-Bu gəmidə bir kisə qızıl itdi. Hamının üstünü axtardıq və tapa bilmədik. İndi isə paltarını soyun sənə üstünü axtaraq ki, camaatda şübhə qalmasın.” -dedi. Dərviş isə:

“Ya Rəbb! Məsum bəndəni günahkar sayırlar, halımı Sənə ərz edirəm!” -deyərək Allaha dua etdi.

Gəmidəkilər, dərvişin qəlbinə dəymişdilər. O saf qəlbin sahibi, yəni Allah təala isə, onun qəlbinin qırılmasına razı olmadığından bəliqlərə əmr etdi və həmin anda dənizin hər tərəfindən saysız balıq

başını çıxardı. Hər birinin ağzında çox qiymətli və iri incilər var idi. Bu qiymətli incilər Allah tərəfindən lütf edilirdi. Heç kimin həmin incilərdə haqqı yox idi.

Dərviş balıqların ağzından bir neçə inci götürüb gəminin ortasına atdı və özü də sıçrayıb havada bardaş quraraq oturdu. Padşahların taxtlarında oturduğu kimi havada bardaş qurmuşdu. Gəmi isə onun qabağınca suda üzürdü. Gəmidəkilərə səslənərək dedi ki:

“-Haydı, gedin; gəmi sizin, Haqq mənim olsun! O, nə məni oğurluqda günahlandırır, nə də məni qüsurlarımı üzə vuran birisinin əlində qoyar.”

Gəmidəkilər:

“-Ey ulu bəndə! Sənə bu ali məqamı nəyə görə verdilər?” -deyə soruşdular. Dərviş:

“-Məna sultanlarına ehtiram göstərdiyim üçün verdilər. Yoxsullar haqqında da heç vaxt mənfə düşünmədim. O nəzakətli və nəfsi xoş yoxsullar var ha; Əbəsə surəsi onları ucaltmaq üçün nazil oldu. Onların yoxsulluğu dünya malı üçün və ya dünya malına sarılmaq üçün deyildir. Onların dünyada Haqdan başqa bir şeyi olmadığından, yoxsulluğu mənimsəmişdilər.” -dedi.

Beləliklə, heç kimi xor görməmək və heç kimin qəlbini qırmaq lazımdır. Allah təalanın hər bəndəsinə müxtəlif bir ikramı vardır. Qarşımızdakı bəndəsinə nə ikram etdiyini bilə bilmərik. Bəlkə bilmədən səhv bir hərəkət edərik və onu incidərik. Ona görə də həssas və incə bir qəlbə sahib olmaq və Allahın bəndələrini incitməkdən uzaq durmaq həmişə ən xeyirli yoldur.

Sami Əfəndi həzrətləri Darul-Funun Hüquq Fakültəsini yeni bitirmişdi. Onun gözəl halını və nurani çöhrəsini bəyənən bir Haqq dostu:

“-Oğlum, bu təhsil də gözəldir, ancaq sən əsl təhsilini bitirməyə çalış! Səni irfan məktəbinə qeyd edək, orada da qəlb elmlərini və axirət sirlərini öyrən!..” -dedi. Sonra da bunları əlavə etdi:

“-Oğlum, o məktəbdə necə təhsil verirlər, nə öyrədirlər onu bilmirəm. Amma bildiyim tək bir şey vardır ki, bu təhsilin ilk dərsi incitməmək, son dərsi də inciməməkdir...”

Sahib olduqları gözəl əxlaq və ülvî hisslərlə digər insanlardan fərqlənən Allah dostları **“heç kimi incitməmək”** və **“heç kimdən inciməmək”** fəzilətinin ən zirvə nöqtəsinə çatmışlar.

Əbu Abdullah Saləməyə:

“-Allah dostlarını digər insanlardan fərqləndirən xüsusiyyətlər hansılardır?” -deyə soruşdular. O da cavabında əhlullahın bu gözəl xüsusiyyətlərini sadaladı:

“-Allah dostları digər insanlardan:

- Dillərindəki şirinliklə,
- Əxlaqlarındakı gözəlliklə,
- Simalarında təbəssüm və xoş niyyətlə,
- Hal və davranışlarındakı incəliklə,
- Nəfslərindəki səxavətlə (cəmərdliklə),
- Üzrləri qəbul etmələrindəki səmimiyyətlə,
- Yaxşı və pis hər kəsə qarşı şəfqətlərindəki genişliklə, -ayırd edilir.”

Xülasə, dünya və axirətdə xoşbəxt olmaq istəyən şəxs, Allahın bəndələrini incitməməli və heç kimdən də inciməməyə çalışmalıdır. Qəlblərin həmişə ilahi nəzərgah olduğunu heç vaxt unutmamalı və əlindən gəldiyi qədər könül qazanmağa çalışmalıdır. Mövlana -qüddisə sirruh- bunu olduqca ibrətli şəkildə ifadə edir:

“Allahın hüzuruna qızıl dolu minlərcə kisə aparsan, Allah təala; “Bizə nə isə gətirmək istəyirsənsə, qazanılmış (razı salınmış) bir qəlb gətir.” -buyurar.”

4. Yardımlaşma

Allah təala insanın zəif (aciz) yaradıldığını bəyan edir.¹⁸⁷ Onun uşaqlıq dövrü də, qocalıq dövrü də bariz bir zəiflik və acizlik içində keçir.

Ömrünün geri qalan gənclik və qüvvətli vaxtları insanı aldatmamalıdır. Çünki həmin dövr, gələcəyi qaçılmaz olan qocalıq üçün xeyirxah əməllər etmək dövrüdür. İnsanın gəncliyi çox sürətlə keçir. Halbuki bir çox insan həmin vaxtın heç bitməyəcəyini və həmişə güclü-qüvvətli qalacağını zənn edərək böyük qəflət girdabına sürüklənir. Nəfslərinə qalib gələrək güclü vaxtlarında acizlərə yardım edənlərə isə, möhtac olduqları zamanda kömək edənlər olur. Belə olan halda əldə imkan var ikən insanlara yardım edərək xeyirxah əməlləri artırmaq lazımdır.

Yardımlaşma eyni zamanda cəmiyyət halında yaşamağın zərurətlərindən biridir. İnsanların bir-birinə yardım edərək xeyirxah əməllərdə yarışmaları, Allah təalanın razı olduğu və islam qardaşlığının əsasını təşkil edən gözəl bir xislətdir. Çünki zəif və möhtac olan hər kəsə yardım etmək imanın kamilliyinə dələlət edir. Allah təala belə əmr edir:

“...Yaxşılıq etməkdə və pis əməllərdən çəkinməkdə əlbir olun, günah iş görməkdə və düşmənçilik etməkdə bir-birinizə kömək göstərməyin...” (əl-Maidə, 2)

Möminlər Allahın əmrlərinə tabe olub nəfsin arzularından uzaqlaşmaq xüsusunda yardımlaşmalıdırlar. Bir-birlərini xeyirxah əməllərə təşviq edərək yaxşılıq yollarını açmalı və saleh əməllərə sövq etməlidirlər. Qısaca olaraq axirəti bir yerdə qazanmağa çalışmalıdırlar.

Möminlərin günah, üsyan və zülmə bir-birinə yardım etmələri və ya vasitə olmalarından söhbət belə gedə bilməz. Məqsədi fəsad və düşmənlik olana, insanlara zərər verməyi özünə peşə edənə yardım etməyin imanla qətiyyəən heç bir əlaqəsi ola bilməz.

Şanı uca Rəbbimiz ən faydalı yardımlaşmanın haqqı və səbri

tövsiyə etmək xüsusunda olduğunu, belə davrananların pərişan olmaqdan xilas olacağını belə bəyan edir:

“And olsun axşam çağına (ikinci vaxtına, əsr namazına, zamana və ya Peyğəmbərin əsrinə) **ki, insan** (ömrünü bihudə işlərə sərf etməklə, dünyanı axirətdən üstün tutmaqla) **ziyan içindədir? Yalnız iman gətirib yaxşı əməllər edən, bir-birinə haqqı tövsiyə edən və səbri tövsiyə edən kimsələrdən başqa!** (Belələri Cənnətə nail olub əbədi səadətə qovuşanlardır!)” (əl-Əsr, 1-3)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- uca əxlaqının bir təcəllisi olaraq Allahın bəndələrinə yardım etməkdən böyük bir həzz alırdı. Hələ Peyğəmbər olmamışdan əvvəl belə, Xilful-Fudul¹⁸⁸ cəmiyyətində iştirak edərək haqsızlığa uğrayan günahsız insanlara yardım etmişdi. Peyğəmbərlik vəzifəsi verilib, əmanəti layiqincə daşıya bilmək əndişəsi hiss etməyə başladıqda, Həzrət Xədicə anamız ona belə təsəlli vermişdi:

“Əsla qorxma! Vallah, Allah təala səni heç vaxt utandırmaz. Çünki sən, qohumlarına əl tutursan, doğru danışsən (zəifə, yetimə və yoxsula yardım edirsən), kasıba xeyirxah davranır, heç kimin verməyəcəyi qədər verirsən. Qonağa ikram edirsən, Haqq yolunda insanlara yardım edirsən!” (Buxari, Bədu-Vəhy, 1; Müslim, İman, 253)

İslamı təbliğ etməyə səfərbərlik başlayınca da ümmətinə xəstə ziyarətini, cənazənin dəfnində iştirak etməyi, asqırana xeyir diləməyi, zəifə, məzluma yardım etməyi və and içənin andını yerinə yetirməsi üçün çalışmağı və s. əmr etmişdi.¹⁸⁹ Tövsiyələrinə əməl edərək din qardaşına yardım edə bilmək eşqi ilə dolu olan möminlərə də bu gözəl müjdəni vermişdi:

“Bəndə din qardaşına yardım etdiyi müddət ərzində, Allah da bəndəsinə yardım edər.” (Müslim, Zikr, 37-38; Əbu Davud, Ədəb, 60; Tirmizi, Hüdud, 3)

“Kim (din) qardaşının bir ehtiyacını qarşılayarsa, Allah da onun ehtiyacını qarşılayar. Kim bir müsəlmanın dərd və kədərinə çarə

188. Xilful-Fudul haqqında bax. səh. 249.

189. Bax. Buxari, Məzəlim, 5; Müslim, Libas, 3.

olarsa (onu sıxıntıdan qurtararsa), Allah da həmin səbəbə görə onun qiyamət sıxıntılarından bir sıxıntısını dəf edər.” (Buxari, Məzalim, 3; Müslim, Biri, 58)

Allah təalanın yardım etməsini kim istəmir ki? Hələ qaldı ki, qiyamətin o dəhşətli sıxıntıları qarşısında olsun!..

Yardım edilən insan çətin vəziyyətdədirsə, onda bu saleh əməlin qiyməti və mükafatı daha böyük olar. Allah təala sıxıntıya düşmüş bəndəsinə yardım edilməsini daha çox sevir. Bunun əksinə olaraq, imkan olduğu halda darda qalmış bir möminə biganə və laqeyd yanaşmaq da ağır bir vəbaldır.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- miniyinə minmək istəyənlə yardım edərək mindirmək və ya əşyasını miniyinə yükləmək kimi xırda yardımların belə, Allah təala tərəfindən sədəqə olaraq qəbul edildiyini xəbər vermişdir. Bu, Rəbbimizin bəndələrinə olan sonsuz rəhmət və mərhəmətinin bir əsəridir.

Allah təala hər hansı bir xeyirxah əməl etmək istəyən müsəlmana yardım edən insana da, onun qazandığı savabın eynisini verir. Belə ki, bir hədisi-şərifdə belə buyrulur:

“Kim Allah yolunda cihada gedən bir şəxsi təchiz edərsə və lazımı ehtiyaclarını qarşılıyarsa, sanki cihada getmiş kimi savab qazanar. Cihada gedən şəxsin geridə qalan ailəsinə gözəl şəkildə baxıb onların ehtiyaclarını qarşılayan insan da sanki cihad etmiş kimi savab qazanar.” (Buxari, Cihad, 38; Müslim, İmarə, 135-136)

Möminlər bir-birlərinə yardım etmək xüsusunda, bir tərəfi digər tərəfinə möhkəmcə keçirilmiş binalar kimidir. Barmaqları bir-birinin arasına keçən və lazım gəldiyində bir-birini yuyub təmizləyən iki ələ bənzəyir ki, biri digərinin nöqsanını tamamlayır və səhvini düzəldir. Onu çirkin göstərmək, xətasını üzə çıxarmaq üçün deyil, təmiz və xeyirxah olması üçün çalışar.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurmuşdur:

“Müsəlman, müsəlmanın qardaşıdır. Ona zülm və haqsızlıq etməz, köməyini əsirgəməz və onu xor görməz.” (Müslim, Biri, 32)

“...Mömin, möminin qardaşıdır, onun dolanışığına yardım edər və onu qiyabında pisləklərə qarşı qoruyar.”

Əbu Hüreyrə -radiyallahu anh- da belə deyir:

“Mömin, (din) qardaşının aynasıdır. Onda bir eyib gördüyündə onu düzəldər.” (Buxari, əl-Ədəbul-Müfrəd, 238)

Yəni mömin, din qardaşına gördüyü hər şeyi səmimiyyətlə başa salar. Gözəl bir şey gördüyündə təqdir etdiyini bildirərək onu daha yaxşıya təşviq edər və pis bir şey gördükdə isə xəbərdar edərək düzəltməyə çalışar.

Bunun əksinə olaraq müsəlmanlar bir-birlərinə kömək olub bərk-bərk sarılmazlarsa, güc və qüvvətləri tükənərək ayaq üstə dura bilməyəcək hala gələrlər. Səmimi din qardaşlığı yaşadıkları təqdirdə isə, maddi-mənəvi bir sıra zəfərlərə nail olarlar. Tarixdə bunun bir çox misalına rast gəlmək mümkündür.

Fəzilət nümunələri

Əbu Hüreyrə -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

“Darda qalan bir insan Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləmin yanına gəlmişdi. Həzrət Peyğəmbərimiz səhabeyi-kiramı həmin şəxsə kömək etməyə təşviq etdi. Səhabədən bir nəfər:

“-Mənim yanımda bu qədər mal var!” -dedi və gətirib yardım etdi. Camaatın arasında həmin insana yardım etməyən qalmadı və hər kəs nəyə imkanı çatırsa yardım etdi. Sonra Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurdu:

“Kim xeyrixah bir işi başladarsa və başqaları da onu davam etdirərsə, həmin şəxs etdiyi xeyrixahlığın savabını əskiksiz alar və həmin xeyrixahlığı davam etdirənlərin savabının bir misli də ona verilir. Lakin onların mükaafatından heç bir şey əskilməz.

Hər kim də pis bir cığır açarsa və bu cığırdan başqaları da gedərsə, belə insana, həmin pis əməlin günahı əskiksiz verilir; bundan başqa açdığı pis yolla gedənlərin günahlarının bir misli də yazılır.

Lakin onların günahlarından heç bir şey azalmaz.” (İbn Macə, Müqəddimə, 14)

Cərir bin Abdullah -radiyallahu anı- belə rəvayət edir:

“Bir gün səhər erkən vaxtlarda Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm-in hüsurunda idik. Həmin vaxt Mudar qəbiləsindən qılınclarını quşanmış, pərişan bir camaat gəldi. Gələnlərin əynində aslan dərisinə bənzəyən zolaqlı, sadə bir əba var idi. Bu əbanı dəşərək başlarından keçirmişdilər. Əyinlərində bundan başqa heç nə yox idi.

Onları bu qədər səfil vəziyyətdə görə Allah Rəsulunun üzünün rəngi dəyişdi. Dərhal evinə getdi, sonra da çıxıb Bilala azan oxumasını əmr etdi və o da oxudu. Sonra Bilal iqamə oxudu və Peyğəmbərimiz namaz qıldırı. Namazdan sonra xütbədə bu ayeyi-kəriməni oxudu:

“Ey insanlar! Sizi tək bir şəxsdən (Adəmdən) xəlq edən, ondan zövcəsini (Həvvanı) yaradan və onlardan da bir çox kişi və qadınlar törədən Rəbbinizdən qorxun! (Adı ilə) bir-birinizdən (cürbəcür şeylər) istədiyiniz Allahdan, həmçinin qohumluq əlaqələrini kəsməkdən həzər edin! Şübhəsiz ki, Allah sizin üzərinizdə gözətçidir!” (ən-Nisa, 1)

Sonra isə bu ayəni oxudu:

“Ey iman gətirənlər! Allahdan qorxun! Hər kəs sabah üçün nə etdiyinə (axirət üçün özünə nə hazırladığına) nəzər salsın.” (əl-Həşr, 18)

Daha sonra isə:

“-Hər bir fərd qızılından, gümüşündən, geyimlərindən, bir qab olsa belə buğdasından və xurmasından sədəqə versin. Hətta yarım xurma olsa belə sədəqə versin!” -buyurdu.

Bu xütbədən sonra ənsardan bir nəfər, yerdən zorla qaldırdığı, hətta qaldıra bilmədiyi bir torba gətirdi. Camaat bir-birinin ardınca növbəyə düzüldü və axırda ərzaq və geyimlərdən iki yığın meydana gəldiyini gördüm. Baxdım ki, Həzrət Peyğəmbərimizin üzü gülür, sanki günəş kimi parlayırdı...” (Müslim, Zəkāt, 69)

Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm- oxuduğu ayələrlə kasıb-varlı bütün insanların bir ata-anadan meydana gəldiyini xatırlatmış, sonra da möminlərin bir-birinə yardım edərək axirətə hazırlaşmalarının zəruri olduğunu bildirmişdir. Bundan sonra səhabeyi-kiram həmin kasıb insanlara yardım etdikdə də böyük sevinc hissi keçirmişdir.

İslam qardaşlığını **“isar”**¹⁹⁰ şüuru ilə yaşaya bilməyin müstəsna misallarından biri belədir:

Cabir -radiyallahu anı- deyir ki:

“Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bir döyüşə çıxacağı zaman:

“-Ey mühacirlər və ənsar camaatı! Var-dövləti və qohumu olmayan qardaşlarınız vardır. Hər biriniz onlardan iki və ya üç nəfəri yanına alsın.” -buyururdu.

Əslində bizim də yalnız bir nəfərlə növbə ilə minəcəyimiz bir dövəmiz var idi. Mən, növbə ilə minmək üçün iki (və ya üç) nəfər götürdüm. Mənim də yalnız onlar kimi dövəmə növbə ilə minmək haqqım var idi.” (Əbu Davud, Cihad, 34/2534)

Əbu Səid əl-Xudri -radiyallahu anı- belə rəvayət edir:

“Bir dəfə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- ilə birlikdə səfərdə idik. Həmin vaxt dövəsinin belində bir adam gəldi. Nə isə umaraq sağa-sola boylanmağa başladı.

Bunu görə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Yanında ehtiyacından artıq minik heyvanı olanlar, olmayanlara versinlər. Artıq azuqəsi olanlar, olmayanlara versinlər!” -buyurdu.”

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- daha bir neçə mal növü saydı. Məhz həmin vaxt heç kimin ehtiyacından artıq bir şey saxla-

190. Isar- özü ehtiyac sahibi olduğu halda başqasını üstün tutmaq.

mağa haqqı olmadığını başa düşdük.” (Müslim, Luqata, 18; Əbu Davud, Zəkat, 32)

Əbu Musa əl-Əşəri -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

“Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanına sıxıntı içində yaşayan bir nəfər gəldikdə, yanındakılara baxaraq:

“*-Bu insana yardım edin, savab qazanarsınız. Allah təala istədiyini Peyğəmbəri vasitəsilə bildirir.*” -buyururdu.” (Buxari, Zəkat, 21; Ədəb, 36, Tövhid, 31; Müslim, Birr, 145)

Həzrət Əli -radiyallahu anh-in rəvayət etdiyinə görə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- müharibələrin ən çətin və qorxulu anlarında irəli atılır və hamı onun arxasına sığınır. Səfərdən qayıdanda və ya səfərdə olarkən isə ən arxada gedir və geri qalan zəif, təqətsiz insanlara yardım edər. Yəni onun hər halı Allahın bəndələrinə xidmət və yardım mahiyyətində idi.

Cabir -radiyallahu anh- belə demişdir:

“Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- səfərdə ikən arxada gedərək yeriməyə çətinlik çəkən zəif insanlara yardım edir, onları tərkinə mindirir və onlara dua edər.” (Əbu Davud, Cihad, 94/2639)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“*-Din qardaşın zalım da olsa, məzlum da olsa ona kömək et!*” -buyurdu. Bir nəfər:

“-Ya Rəsulallah! Qardaşım məzlumdursa, ona kömək edir. Ancaq zalımdırsa, ona necə kömək edir?” -dedi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“*-Onu zülmədən çəkindirərək etdiyi zülmə mane olarsan. Şübhəsiz ki, bu, ona kömək etməkdir.*” -buyurdu. (Buxari, Məzalim, 4, İkraḥ, 6; Tirmizi, Fitnə, 68)

Cündəb bin Cüdanə -radiyallahu anh- belə deyir:

“-Ey Allahın Rəsulu! Hansı əməl daha üsündür?” -dedim.

“-*Allaha iman və Allah yolunda cihaddır.*” -buyurdu. Mən:

“-Hansı əsiri və ya köləni azad etmək daha fəzilətlidir?” -dedim.

“-*Sahiblərinə görə ən qiymətli və əvəzi ən yüksək olanıdır.*” -buyurdu.

“-Bunları edə bilməsəm?” -dedim.

“-*Bir iş görəyə kömək edərsən və ya işini görə bilməyənin işini görərsən.*” -buyurdu.

“-Ey Allahın Rəsulu! Bunlardan heç birini edə bilməsəm necə?” -dedim.

“-*İnsanlara zərər vermə. Çünki bu da öz-özünə yaxşılıq etməyin deməkdir.*” -buyurdu. (Buxari, İtq, 2; Müslim, İman, 136)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bir-biri ilə yardımlaşmaq barəsində nümunəvi davranışa sahib yəmənli bir qəbilə olan əşariləri mədh edərək belə buyurur:

“*Əşarilər savaşa azuqələri bitmək üzrə olanlarla və ya Mədinədə ailələrinin qidası azalanlarla yanlarında nə varsa gətirib bir süfrənin üstünə tökərək bunu bir qabla aralarında bərabər şəkildə bölərlər. Məhz bu səbəbdən əşarilər məndəndir, mən də onlardanam.*” (Buxari, Şirkət, 1; Müslim, Fəzailus-Səhabə, 167)

Allah təala insanlara yardım etməyə mane olmağın dini və əxlaqi zəiflikdən irəli gəldiyinə işarə edərək belə buyurur:

“Vay halına o namaz qılanların ki, onlar öz namazlarından qafildirlər (səhlənkarlıqları üzündən namazlarını vaxtli-vaxtında qılmazlar); **Onlar** (namazlarında) **riyakarlıq edər və** (xalqa) **zəkat verməyi qadağan edərlər** (yaxud xəsislik göstərərək bir iş üçün qonum-qonşuya lazım olan qab-qacağı verməkdən imtina edərlər).” (əl-Maun, 4-7)

Səhabeyi-kiram kiçik və əhəmiyyətsiz kimi zənn edilən yardımlardan belə uzaq qalmazdılar və daim bir-birlərinə infaq etməyə çalışırdılar.

İbn Məsud -radiyallahu anh- deyir ki:

“Biz, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in dövründə (Maun surəsində zikr edilən) qab, qazan kimi əşyaları ayrıca olaraq (borc kimi) verməyi də yardım qəbul edərdik.” (Əbu Davud, Zəkat, 32/1657)

Yəni müsəlmanlar öz aralarında yardımlaşır və hamını buna təşviq edirlər. Qonşular da xırda məsələləri problemə çevirməz və imkan düşdükcə bir-birlərinə yardım edirlər.

Bir dilənçi, Abdullah bin Abbasın yanına gələrək bir şey istədi. Abdullah -radiyallahu anh- ona:

“Allahdan başqa ilah olmadığına, Həzrət Məhəmmədin Allahın Rəsulu olduğuna şəhadət edirsənmi?” -dedi. Dilənçi:

“-Bəli!” -dedi.

“-Bəs Ramazan orucunu necə, tutursanmi?”

“-Bəli!”

Bundan sonra Həzrət Abdullah:

“-Sən bir şey istədin, istəyənin haqqı vardır. **Sənə yardım etmək də bizim boynumuzun borcudur.**” -deyərək dilənçiyə bir dəst paltar verdi. Sonra da bu hədisi-şərif rəvayət etdi:

“*Hər hansı bir müsəlman digər müsəlmana bir paltar geyindirərsə, qardaşının əynində həmin paltardan bir hissə olduğu müddət ərzində verən şəxs Allahın himayəsində olar.*” (Tirmizi, Qiyamət, 41/2484)

Həzrət Əli -radiyallahu anh- belə buyurur:

“İki nemət vardır ki, mənə hansının sevindirdiyini bilmirəm:

Birincisi, bir adamın ehtiyacını qarşılayacağımı ümid edərək mənim yanıma gəlməsi və bütün səmimiyyəti ilə məndən kömək istəməsidir.

İkincisi də, Allah təalanın həmin şəxsin arzusunu mənim vəsi-təmlə yerinə yetirməsi və yaxud asanlaşdırmasıdır. Bir müsəlmanın sıxıntısını qarşılamağı dünya dolusu qızıl və gümüşə sahib olmaqdan üstün tuturam.” (Ali əl-Müttəqi, VI, 598/17049)

İmam Cəfər Sadiqə:

“-Allah faizi nə üçün haram buyurmuşdur?” -deyə soruşduqda belə cavab vermişdir:

“-İnsanlar bir-birlərini ehsanlarından məhrum etməsin və bir-birlərindən yardımını əsirgəməsinlər, deyə haram buyurulmuşdur.” (Əbu Nuaym, Xilyə, III, 194)

İnsanlar yalnız mənfəət qarşılığında borc verirlərsə, aralarındakı zəruri yardımlaşma fəziləti əsla meydana gələ bilməz.

İmam Əzəm Əbu Hənifə həzrətləri dürüst, sadıq və yardımsevər bir tacir idi. Müştəri kasıb və ya qohumu olarsa, onlardan qazanc əldə etməyərək malı aldığı qiymətə verir, hətta qazancının bir hissəsini müştəriyə bağışladığı belə olurdu. Bir dəfə yaşlı bir qadın gələrək:

“-Mən yoxsulam, bu paltarı mənə öz qiymətinə satarsanmı?” -dedi. İmam Əzəm:

“-Olar, dörd dirhəm ver, al!” -dedi. Qadın malın qiyməti çox ucuz olduğuna görə təəccüb edərək:

“-Mən yaşlı bir qadınam, mənimlə zarafat edirsən?” -dedi. İmam:

“-Bunun zarafatla heç bir əlaqəsi yoxdur. Bunları iki dəst kimi almışdım. Birini, ikisinə verdim puldan dörd dirhəm aşağı satdım. Yəni bu paltar mənə dörd dirhəmə başa gəldi və bunu da sən al!” -dedi.

Bir gün də dostlarından biri gəlib:

“-Belə bir xüsusiyyətdə və belə rəngdə paltar tikdirmək üçün parça lazımdır.” -dedi. Əbu Hənifə ona:

“-Bir az gözlə, rastıma çıxarsa, sənin üçün alaram.” -dedi.

Bir həftə keçmədən həmin xüsusiyyətdə parça gəldi. Dostuna xəbər göndərdi və o da gəlib çıxdı:

“-Sənin istədiyini tapdım.” -dedi və parçanı çıxardı. Dostu:

“-Qiyməti neçəyədir?” -deyə soruşdu.

“-Bir dirhəmə,” cavabını aldı.

“-Mənimlə zarafat edəcəyini heç zənn etməzdim!” -deyincə İmam:

"-Xeyr, zarafat etmirem. Mən 20 dinar və bir dirhəmə iki paltar aldım və birini 20 dinara satdım. Bu paltar bir dirhəmə mənə qaldı."¹⁹¹

Yaqub bin Şeybə -rəhmətullahi əleyh- belə rəvayət edir:

“Bir nəfərin yüz dinarı var idi. Bayram yaxınlaşanda dostlarından biri ona məktub yazaraq:

“Bayram gəldi, amma uşaqların ehtiyacını qarşılayacaq heç bir şeyimiz yoxdur.” -dedi və ondan uşaqları üçün xərcləməyə pul istədi.

Məktubu oxuyan həmin şəxs, yüz dinarı bir zərfə qoyub ağzını möhürləyərək dostuna göndərdi. Zərf adama çatandan bir müddət sonra, ona da başqa bir dostundan məktub gəldi. O da darda qaldığını deyərək bayramdakı ehtiyaclarını qarşılamaq üçün ona yardım etməsini istəyirdi. Bu adam da məktubu olduğu kimi ağzı möhürlü halda ona göndərdi.

Zərfi ilk göndərən şəxsin də əlində bir şey qalmadığından o da başqa bir dostuna məktub yazdı. O da dinarların çatdığı üçüncü şəxs idi. Əlindəki zərfi ağzı bağlı halda ona, yəni ilk sahibinə göndərdi.

Daha əvvəl göndərdiyi zərf eynilə özünə qayıdan adam buna çox təəccübləndi və zərfi götürüb dostunun yanına gedərək ona:

“Mənə göndərdiyin bu zərfi hardan almısan?” -deyə soruşdu. O da məsələni danışdı. Bundan sonra:

“-Dur gedək o yoldaşımızın yanına.” -dedi.

Zərfi götürüb bir yerdə onun yanına getdilər və məsələyə aydınlıq gətirərək zərfin ağzını açdılar və öz aralarında böldülər.” (Xətib Bağdadi, Tarixu Bağdad, XIV, 282)

Elie Kedourienin qələmə aldığı, Osmanlının son dövründə İngiltərənin Orta Şərq siyasətinə dair kitabın əlavəsində rəvayət etdiyinə görə XIX əsrin sonlarında Şərqi Anadoluda acınacaqlı bir qıtlıq baş vermişdi. Belə bir vəziyyətdən istifadə edən ingilislər bölgədə Osmanlıya qarşı bir üsyan çıxarıb çıxarmayacaqlarını müəyyən etmək üçün Anadolu bölgəsinə bir casus göndərdilər. Casusun apardığı müşahidə və ortaya çıxan həqiqət olduqca ibrətli idi. Hazırladığı məruzədə aşağıdakılar qeyd edilmişdi:

“Burada qıtlıq var, amma aclıq yoxdur! Hamı bir-birinə yardım edir, əl tutur. Ona görə də qıtlıq, aclığa çevrilmir. Nəticə olaraq belə güclü bir ictimai birliyə sahib bölgədə qıtlıq səbəbilə üsyan qaldırmaq qeyri-mümkündür!..”

De La Motraye də belə deyir:

“Osmanlı dövlətində birinin evi yanıb bütün ailə üzvlərinin dünya malına aid nələri varsa kül olsa belə, başqa cəmiyyətlərdə müşahidə edilən qadın hıçqırıqları və uşaq fəryadlarına rast gəlmək olmaz. Bütün sərvətləri bu şəkildə külə dönmüş insanlarda Allahın təqdirinə qarşı həqiqi mənada bir təvəkkül və təslimiyyət görmək olar. Xeyirxah insanlar həmin adama kifayət miqdarda, hətta bəzən lazım gəldiyindən daha artıq yardım edirlər.”

Gorneille Le Bruyn isə təəssüratlarını bu şəkildə ifadə edir:

“Türklərin xeyirxah işlər görməyə çox düşgün olduqlarını və hətta xristianlardan daha çox xeyirxah işlər gördüyünü inkar etmək

mümkün deyildir. Osmanlı cəmiyyətində çox az dilənçiyə təsadüf edilməsinin başlıca səbəblərindən biri də məhz bundan ibarətdir.

...Kasıblara yardım edə bilməyən türklər, əllərindən gələn köməyi fiziki iş görərək edirlər. Əsas yollar dağıldıqca təmir edirlər, yol kənarlarında müntəzəm şəkildə fasilələrlə düzülən su çənlərini doldururlar, daşan çayların və sel sularının axdığı yerlərin kənarında dayanıb yolçulara keçid yerlərini göstərirlər və bu qəbildən bir sıra xeyirxah işləri edirlər. Bütün bu edilən əməllərin qarşılığında heç bir qarşılıq gözləməzlər. Hətta bir neçə axça təklif edilsə belə qəbul etməzlər və bunu Allah rızası üçün etdiklərini deyirlər.”

Mouradgea d-Ohssonun islam cəmiyyəti haqqındakı bu müşahidələri də olduqca ibrətlidir:

Millətin hər təbəqəsində ata-ana və qohumlar uşaqlarına nümunə olub kiçik yaşlarından etibarən onları xeyirxah işlərə alışıdırırlar. Xeyirxahlıq deyilən və insanın şəxsiyyətini ucaldan bu fəzilətlər sayəsində insanda təkəbbürlük, xəsislik və tamahkarlıq kimi mənfi hisslər yox olur. Bunların yerini insanlara yardım hissi kimi ulvi duyğular əvəz edir. Belə əməllər sayəsində bu cür xeyirxah əməllər müsəlmanlara heç vaxt ağır gəlmir və onları bu sahədə digər millətlərdən çox üstün bir səviyyəyə ucaldır.

Xülasə, bir çox hikmət və ibrətlərlə dolu olan ilahi tənzim cəmiyyətdə yardım edən və ya yardım edilən bütün fərdləri maddi və mənəvi cəhətdən bir-birlərinə möhtac etmişdir. Bu səbəbdən varlı və güc sahibi olmağı qürur və təkəbbür vəsiləsi etmək düzgün deyil. Əksinə Allahın bəxş etdiyi bu nemətləri insanların xeyirinə sərf edərək axirətdə şərəfli bir məkan əldə etməyə çalışılmalıdır. Ehtiyac sahiblərinə yardım edərkən də böyük bir nəzakət göstərilməli və onlara təşəkkür edəcəsinə davranılmalıdır. Çünki onların sayəsində ilahi rizaya nail olmaq mümkündür.

İslam hər insanın edə biləcəyi bir yardım yolu göstərmişdir. Belə ki, güclü-zəif, varlı-kasıb hər müsəlmanın edə biləcəyi bir yaxşılıq, xeyirxahlıq və yardım mütləq mövcuddur. Mühüm olan niyyətdəki ixlas və səmimiyyətdir.

5. Sülh və əmin-amanlığı təmin etmək

Tarixi bir həqiqətdir ki, ictimai nizamın sarsıldığı hər dövrdə təsəvvüf xadimləri, xüsusilə də Allah dostları sanki bir sülh və əmin-amanlıq mənbəyi olmuş, sıxılan kütlələrə, qanayan yaralara və yorğun könüllərə şəfa və təsəlli olmuşlar. Onlar, bir çox qafilləri sağlamaq istəyən bir xəstə olaraq görmüş və davranışlarında bağışlamağı, mərhəmətli olmağı və insanpərvərliyi əsas götürmüşlər.

İctimai sülh və əmin-amanlığın təmin edilməsində zəkat, sədəqə, infaq və xeyirxah təşkilatların və bunların arasında da xüsusilə vəqflərin mühüm yeri vardır. Müsəlmanlar arasındakı yardımlaşma, cəmərdlik, səmimiyyət, əfv etmək, birlik və bərabərlik hissləri insanların bir-birinə qarşı çıxmasına mane olaraq möminlərin birlikdə və tək bir qəlb halında yaşamasına səbəb olur.

İslam kəlmə olaraq Allaha təslim olma, salamat və sülh içində yaşama mənalарına gəldiyinə görə, islamda mühüm olan; sülh və əmin-amanlıqdır. Müsəlmanların vəzifəsi də fərd və cəmiyyəti islah edib insanların arasını düzəldərək ümumi bir sülh və əmin-amanlıq yaratmaqdır. Bu da, din qardaşlarını sevmək, onlarla yardımlaşmaq və birlik içində yaşamaqla mümkündür. Bunu bilmək lazımdır ki, qəlb birliyi içində ahəngli bir cəmiyyət həyatı yaratmadan Allah təalaya qarşı bəndəlik vəzifələrini layiqincə edə bilmək mümkün deyildir.

Allah təala fitnə-fəsadı və yer üzündə fitnə-fəsad çıxaranları əsla sevməz. Müsəlmanlara da yer üzündə fitnə-fəsad qalmayana qədər çalışmağı əmr edir. Sülh və əmin-amanlıq üçün çalışanları mədh edərək belə buyurur:

“Onların gizli söhbətlərinin çoxunda xeyir yoxdur. Xeyir ancaq sədəqə verməyi, yaxud yaxşılıq etməyi və ya insanlar arasında sülh yaratmağı əmr edən kimsənin söhbətindədir.” (ən-Nisa, 114)

“...Barışmaq (sülh) daha xeyirlidir!..” (ən-Nisa, 128)

“...(Həqiqi) möminsinizsə, Allahdan qorxun, aranızdakı münasibətləri düzəldin, Allaha və Onun Peyğəmbərinə itaət edin!” (əl-Ənfal, 1)

“Əgər möminlərdən iki dəstə bir-biri ilə vuruşsa, onları dərhal barışdırın. Əgər onlardan biri təcavüzkarlıq etsə, təcavüzkarlıq edənlə Allahın əmrinə (itaətinə) qayıdana qədər vuruşun. (Təcavüzkarlıq edən Allahın əmrinə) qayıtsa, hər iki dəstənin arasını ədalətlə düzəldin və insafla hərəkət edin. Şübhəsiz ki, Allah insaflıları sevər!” (əl-Hucurat, 9)

“Həqiqətən, möminlər (dində) qardaşdirlar. Buna görə də (aralarında bir mübahisə düşsə) iki qardaşınızın arasını düzəldin!..” (əl-Hucurat, 10)

Bu xüsusi o qədər mühümdür ki, lütf və kərəmi sonsuz olan Allah təala, insanları bağışlayaraq sülh və əmin-amanlığı bərpa edənlərin mükafatını şəxsən özünün verdiyini bəyan edir. Qurani-Kərim ayəsində belə buyurulur:

“Hər hansı bir pisliliyin cəzası onun özü kimi bir pislikdir. Bununla belə hər kəs (pislik edənə) bağışlasa və (onunla) barışsa, onun mükafatı Allaha aiddir. Həqiqətən, O, zalımları sevməz!” (əş-Şura, 40)

Rəbbimiz insanların arasını düzəltmək xüsusunda, and içmək daxil heç bir şeyi üzr səbəbi olaraq qəbul etmir. Bu barədə biz bəndlərini belə xəbərdar edir:

“Yaxşılıq etmək, pis əməllərdən çəkinmək və insanlar arasında sülh yaratmaq barəsindəki andlarınıza Allahı (Allahın adını) hədəf (dəstəvüz) etməyin! Allah eşidəndir, biləndir!” (əl-Bəqərə, 224)

Həzrət Musa -əleyhissalam- Allah təala ilə danışmağa gedərkən qardaşı Harun -əleyhissalam-ı belə xəbərdar edirdi:

“...Sən tayfam içində mənim xəlifəm ol, (camaatı) islah etməyə çalış və (yer üzündə) fitnə-fəsad törədənlərin yolu ilə getmə!” (əl-Əraf, 142)

İslam sülh və əmin-amanlığın təminatı üçün bir çox əmr və tövsiyələr etmişdir. Məsələn, insanların bir-birinə verdiyi salam; sülhün, əmin-amanlığın və dostluğun bir nümunəsidir. Həzrət Peyğəm-

bərimiz -səllallahu əleyhi və səlləm- insanlar arasında salamı yaymağı təşviq edərək:

“İnsanların Allah dərgahında ən məqbul olanı və Ona ən yaxın olanı, ilk salam verəndir.” -buyurmuşdur. (Əbu Davud, Ədəb, 132-133/5197; Tirmizi, İstizan, 6)

Bundan başqa iki insanın arasını düzəltməyin sədəqə olduğunu bildirmişdir.¹⁹² İnsanların arasını düzəltmək niyyəti ilə, əslində olmadıq halda xeyir xəbər gətirən və ya xeyirxah söz deyən insanı da yalançı saymamışdır. İki insanın arasını düzəltmək üçün deyilənlər, ərin arvadına, arvadın da ərinə ailə nizamını qorumaq məqsədilə deydi həqiqətdən uzaq sözlərə belə icazə vermişdir.¹⁹³

Bir gün Allah Rəsulu -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Sizə dərəcə etibarilə oruc, namaz və zəkatdan daha fəzilətli bir əməli deyimmə?” -deyə soruşdu.

“-Bəli, deyin, ya Rəsulallah!” -dedilər.

“-İnsanların arasını islah etməkdir (düzəltməkdir). İnsanların arasını vurmaq isə (dini) kökündən qazıyır.” -buyurdu. (Əbu Davud, Ədəb, 50/4919)

Necə ki, bir bərbər saç kökündən qırıxırsa, insanların arasını vurmaq da insanın dinini bu şəkildə kökündən qazıyır atar. Yəni ara vurmaq bu qədər pis və nalayiq bir davranışdır. Ona görə də islam, möminlərin bir-birinə uzun müddət küsülü qalmasını qadağan etmişdir. Allah Rəsulu -səllallahu əleyhi və səlləm- belə hallarda yenə salamlaşmağı tövsiyə edərək buyurmuşdur:

“Bir möminin, din qardaşını üç gündən artıq tərək edib küsülü qalması doğru deyildir. Üç gün keçmişsə, onunla qarşılaşıb salam versin. Əgər salamını alarsa, hər ikisi də savaba ortaqlarlar. Yox, əgər salamını almazsa, salam almayan günaha batmış olar. Salam verən isə küsülü qalmaqdan çıxmış olar.” (Əbu Davud, Ədəb, 47/4912)

Allah təala küsülü qalan bəndələrinin arasını düzəltmək üçün

192. Bax. Buxari, Sülh, 11, Cihad, 72, 128; Müslim, Zəkat, 56.

193. Bax. Buxari, Sülh, 2; Müslim, Birr, 101.

bir-birləri ilə barışana qədər əməllərinin qəbulunu və günahlarının bağılanmasını gecikdirir. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləmbelə buyurmuşdur:

“Hər bazar ertəsi və cümə axşamı günü əməllər Allaha arz edilir. Din qardaşı ilə arasında düşmənçilik edən şəxsdən başqa, Allaha şərik qoşmayan hər bəndənin günahları bağışlanır. (Mələklərə:) “Siz bu iki nəfəri bir-birilə barışana qədər gecikdirin!” -buyurulur.” (Müslim, Birr, 36; Əbu Davud, Ədəb, 47)

Qəlblərdəki kini, həsədi və düşmənçiliyi bir kənara qoyaraq onun yerinə məhəbbət, mərhəmət, xoş niyyət və gözəl hissləri yerləşdirə bilmək üçün, nəfsin sıx bir təzkiyə və tərbiyəyə, qəlbin də təsfiyəyə ehtiyacı vardır. Bunu isə ən gözəl şəkildə edə bilmək təsəvvüfi tərbiyə ilə mümkündür.

Digər yandan islam dini fərdlər kimi millətlərin də bir-birləri ilə yaxşı davranmalarını, sülh və əmin-amanlıq içində yaşamalarını istəyir. Ona görə də İslamda hər b deyil, sülh əsasdır. Müharibə bir qayə və hədəf olaraq qəbul edilə bilməz. Sülh və əmin-amanlığı təmin edə bilmək üçün hər cür çarəyə əl atdıqdan sonra nəticə əldə edilməzsə, müharibə məcburiyyətində qalına bilər. Lakin müsəlmanlar məqsədlərinə müharibə etmədən çata bilərlərsə, əsla müharibəyə başlamazlar. Çünki Allah təala:

“Əgər onlar sülhə (barışığa) meyil etsələr, sən də sülhə meyil et və Allaha bel bağla!..” (əl-Ənfəl, 61) buyurmuşdur. Həzrət Peyğəmbərimiz də:

“Düşmənlə qarşılaşmağı arzu etməyin və Allahdan əmin-amanlıq diləyin. Bununla yanaşı, əgər onlarla müharibə etmək məcburiyyətində qalsanız, səbir və dözümlü göstərin. Bilin ki, cənnət, qılınc-ların kölgəsi altındadır.” -buyurmuşdur. (Buxari, Cihad, 112)

Təbiidir ki, sülhün və əmin-amanlığın davamlı olması mümkündür deyildir. Zaman gələr mənfur insanlar tərəfindən sülh pozular və onlara “dayan!” deyəcək insanların çıxmasına ehtiyac duyula bilər. Belə zamanlar üçün daim hazır olmaq lazımdır.

Ona görə də müsəlman, imkan olduqca hər xüsusda güclü və

üstün olmalı, bu imkanları insanların xoşbəxtlik və səadəti üçün sərf etməlidir. Beləliklə həm düşmənlərini və pis niyyətli şəxsləri qorxutmuş, həm də Allah təalanın rızasına çatdıran saleh əməllər etmiş olar.

Fəzilət nümunələri

Bir gün Allah Rəsulu -səllallahu əleyhi və səlləm- evində ikən Məscidi-Nəbəvidən bir gurultu (səy-küy) səsi gəldiyini eşitdi. Kəb bin Malik, İbn Əbi Hadrəd adlı bir nəfərdən borcunu istəmiş və buna görə səy-küy qopmuşdu. Ümmətinin sıxıntı içində olmasına çox üzülən Peyğəmbərimiz, otağının pərdəsini aralayaraq:

“-*Kəb!*” -deyə səsləndi. Kəb -radiyallahu anh-:

“-Əmrinizdəyəm, ya Rəsulallah!” -deyə ona tərəf yönəldi. Həzrət Peyğəmbərimiz, ona əli ilə, borcunun yarısını qoy qalsın, deyə işarə etdi. Bundan sonra Həzrət Kəb dərhal:

“-Baş üstə, ya Rəsulallah!” -dedi. Bundan razı qalan Peyğəmbərimiz, İbn Əbi Hadrədə baxaraq:

“-*Qalx, borcunu ödə!*” -buyurdu. (Buxari, Salət, 71, 83; Müslim, Musaqat, 20)

Amra binti Abdurrahman -radiyallahu anha- belə rəvayət edir:

“Bir nəfər, bir bağın meyvələrini topdan satın aldı. Meyvəni yıgıb çəkdiyində, təxmin ediləndən az olduğunu gördü. Bağ sahibinin yanına gedərək əskik gələn hissəni hesabdən çıxmasını və ya alış-veriş əqdini pozacağını bildirdi. Lakin həmin şəxs, təklif edilənləri qəbul etməməyə and içdi. Bundan sonra müştərinin anası, Allah Rəsulu -səllallahu əleyhi və səlləm-ə müraciət edərək məsələni ərz etdi. Allah Rəsulu -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Həmin adam, yaxşı iş görməməyə and içmişdir.*” -buyurdu.”

Bu sözü eşidən bağ sahibi, Əziz Peyğəmbərimizin yanına gələrək:

“-Ey Allahın Rəsulu, onun tələbini qəbul edirəm.” -dedi. (Muvatta, Büyu, 15; Buxari, Sülh, 10; Müslim, Musaqqat, 19)

Allah Rəsulu -səllallahu əleyhi və səlləm- Bədirdə qüreyşlilərlə qarşılaşdıqda, onlara elçilər göndərərək sülh təklif etdi. Çünki o, heç vaxt müharibə istəmirdi. Sülhün daim xeyirli olduğunu ifadə edirdi. Belə ki, Həzrət Ömər -radiyallahu anı-ı elçi olaraq göndərüb:

“-Geri qayıdın! Sizdən başqası ilə vuruşmaq mənə sizinlə vuruşmaqdan daha sevimlidir!” -buyurdu.

Hakim bin Hizam:

“-Bu, insafli bir davranışdır! Onu dərhal qəbul edin! Vallah, bundan sonra sizə insafli davranılmaz!” -dedi.

Əbu Cəhl isə:

“-And olsun ki, Allah bizə fürsət verdikdən sonra qisasımızı almadıqca geri qayıtmayacağıq. Onlara hədlərini bildirəcəyik...” -deyərək müşrikləri müharibəyə çağırırdı. (Vaqidi, I, 61-65)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- ümrə üçün yola çıxdığında müşriklər buna mane oldular. Müsəlmanları Məkkəyə girməyə qoymaq istəmədilər. Belə bir vəziyyətdə Həzrət Peyğəmbərimiz Hüdeybiyədə gecələdi və oradan Qüreyşə belə bir xəbər göndərdi:

“Biz heç kimlə müharibə etmək üçün gəlmədik. Məqsədimiz Beytullahı ziyarət etməkdir; ümrədir. Müharibə Qüreyşi əldən salmış və onlara çox zərər vermişdir. İstəyirlərsə (aramızdakı müharibəni dayandırmaq üçün) onlarla müəyyən bir müddət üçün sülh sazişi bağlayaq. Belə bir vəziyyətdə onlar mənimlə insanların arasından çəkirlər. Əgər mən digər insanlara qalib gəlsəm, istəyirlərsə, insanların qəbul etdiyi İslamı qüreyşlilər də qəbul edərlər. Əgər mən qalib gələ bilməsəm, (qüreyşlilər mənimlə savaşımaqdan qurtulub) rahatlığa çıxarlar. Əgər Qüreyş bu təklifimi qəbul etməsə, vallah, mən, bu din uğrunda başım bədənimdən ayrılana qədər savaşıacağam. Şübhəsiz ki, Allah vədini yerinə yetirəcəkdir.” (Buxari, Şurut, 15)

Buna baxmayaraq məkkəlilər Kəbəni təvaf etməyə icazə verməyincə, müsəlmanlar bir xeyli gərginləşmiş, müharibə etməyi düşünmüşdülər. Lakin Allah Rəsulu, onlara səbir edib gələn ili gözləmələrini tövsiyə etmişdi. Hüdeybiyədə imzalanan sazişin böyük bir fəth (zəfər) olduğunu bildirdiyində, əshabdan bir nəfər:

“-Beytullahı təvaf edə bilmədik, qurbanlarımızın Həramda kəsilməsinə maneçilik törədildi. Müsəlman olaraq bizə gəlib sığınan iki nəfəri də Rəsulullah geri verdi. Bu necə zəfərdir?” -deyə gileyləndi.

Bu sözlər Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-ə çatınca, Peyğəmbərimiz, bu sazişin ən böyük fəth (zəfər) olduğuna və sühl şəraitində islamın asanlıqla təbliğ edilib sürətlə yayılacağına işarə edərək belə buyurdu:

*“-Bəli! Bu saziş ən böyük zəfərdir. Müşriklər sizin (gələn il də olsa) öz ərazilərinə gedib gəlməyinizə və işinizi görməyinizə razı olmuş, gedib gələrkən də əmin-amanlıq və salamatlıq içində olmanızı istəmişdir. Onlar, indi qədər istəmədikləri və xoşlanmadıqları islamı beləliklə sizin simanızda görəcək və öyrənəcəklər. Allah sizi müzəffər edəcək, getdiyiniz yerdən sağ-salamat və qazançı bir şəkildə qayıdacaqsınız. Bu isə zəfərlərin ən böyüyüdür.”*¹⁹⁴

Hüdeybiyə sazişinin üstündən iki il keçmədən, müşriklər sazişi çox pis bir xəyanətlə pozdular. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- də səfərə hazırlaşmağı əmr etdi. Yaxın qəbilələri Mədinəyə çağırarkən, uzaqdakılara da yerlərində gözləyib yolda orduya qoşulmalarını əmr etdi. Son dərəcə gizli bir şəkildə hərəkət edildi. Məkkəlilərin, Mədinədəki bu gizli fəaliyyətdən şübhələnməməsi üçün də, Suriya tərəfə bir ordu göndərən Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- hər tərəfi ciddi nəzarət altına almışdı. Allah təalanın köməyi ilə böyük fəthi müharibəsiz və qan tökülmədən başa çatdırmağı arzu edirdi. Buna görə də bir çox strateji planlar hazırlamışdı:

Başlıca olaraq əshabına səfərə hazırlanmalarını əmr etdiyi halda, haraya gedəcəyini gizli saxlayaraq niyyətini xalqa bildirmədi.¹⁹⁵ Hətta

194. Hələbi, *İnsanul-Uyun*, Misir, 1384-1964, II, 715. Əbu Davud, Cihad, 143-144/2736.

195. Bax. İbn Sad, II, 134.

ən yaxın dostu və sirdaşı Əbu Bəkr -radiyallahu anh- belə, Məkkəyə
gediləcəyini başa düşməmiş, qızı və Rəsulullahın xanımı Həzrət Aişə
-radiyallahu anhə-dən hara səfər ediləcəyini soruşmuşdu. O da:

“-Bilmirəm, bəlkə Bəni Süleymlərə, bəlkə Saqıflərə, bəlkə də Həvazinlərə getmək istəyir!” -demişdi.¹⁹⁶ Çünki Rəsulullahın niyyətini hətta o da bilmirdi.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- həmçinin məkkəlilərin hər hansı bir müharibə hazırlığı görməməsi və sülh yolu ilə fəthin həyata keçirilməsi üçün, yolları nəzarət altına alaraq heç bir xəbərin və casusun gətməsinə imkan verməyərək belə dua etmişdir:

“Allahım! Məkanlarına gözlənilmədən çatana qədər, qüreyşlilərin casus və xəbərçilərini tut, onları görməz və eşitməz hala gətir. Qüreyşlilərin gözlərini bağla ki, mənə birdən-birə qarşılarında gör-sünlər.” (İbn Hişam, IV, 14)

Həzrət Peyğəmbərimiz Mədinədən hərəkətə başlayanda da, yenə qüreyşliləri azdırmaq üçün əks istiqamətdəki müttəfiq qəbilələrin yanına getmiş və dairəvi şəkildə bir yolla hədəfinin haraya olduğunu gizləmişdir. Məkkənin yaxınlığına çatdıqda hər əsgərin ayrı bir məşəl yandıraraq psixoloji təsirlə əsgər sayının çox zənn edilməsini təmin etməsi də bu məqsədi daşımışdır.¹⁹⁷

Həmçinin eyni məqsədlə, miqat yeri olan Zülhuleyfədə ehrama girməyərək səfərin istiqaməti barəsindəki sirri qorumuşdur.¹⁹⁸

Həzrət Peyğəmbərimiz yalnız Məkkənin fəthində deyil, digər səfərlərində də eyni düşüncə ilə davranmışdır. Bütün bunlar onun, müharibə və çəkişmələrə nə qədər nifrət etdiyini, sülh və əmin-amanlığı təmin etmək üçün nə qədər böyük zəhmət çəkdiyini aydın şəkildə göstərir. Sülh üçün çalışmaq isə, bir insanın nə qədər yüksək xarakterə, kamil bir şəxsiyyətə və sağlam bir düşüncəyə sahib olduğunu göstərir.

196. İbn Hişam, IV, 14.

197. Həmidullah, *İslam Peyğəmbəri*, İstanbul 1995, I, 264-265.

198. Nəbi Bozkurt, "Məkkə" md., *DİA*, XXVIII, 557.

Sad bin Muaz ilə Sad bin Ubadə arasında bir inciklik olmuşdu. Həzrət Peyğəmbərimiz onları barışdırmaq üçün Sad bin Muazın əlindən tutaraq bəzi evslilərlə birlikdə Sad bin Ubadənin evinə getdi və görüşüb söhbət etdilər. Sad bin Ubadə yemək ikram etdi, hamısı bir yerdə yedilər və sonra dağıldılar. (Vaqidi, II, 435)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- əshabının arasını nə gözəl düzəldir və insanları barışdırmanın metodlarını öyrədirdi. Bu gözəl metod və səmimiyyət qarşısında insanlar insafa gəlib məhəbbətlə bir-birinə bağlanırdı. Məhz kamil bir mömin də ətrafındakı küskünlərə bu nəbəvi metodlarla faydalı olub, onları məhəbbətlə sevindirməyə çalışan könül insanı olmalıdır.

Əbu Bəkr -radiyallahu anh- belə deyir:

“Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-i minbərdə gördüm. Yanında Həzrət Həsən də var idi. Bəzən üzünü xalqa çevirir, bəzən də Həsənə yönəlir və:

“Allah bu nəvəmlə, iki möhtəşəm müsəlman ordunu sülhə qovuşduracaqdır.” -buyururdu.” (Buxari, Mənaqib, 25; Fəzailul-Əshab, 22)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- özündən sonrakı insanların da sülh və əmin-amanlıq içində olmalarını istəyirdi. İnsanların xoşbəxtliyini təmin edə bilmək üçün, öz ailəsi adından fədakarlıq etmiş və müsəlmanların da etmələrinin zəruri olduğuna işarə etmişdir.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Məndən sonra nübüvvətə layiq həqiqi və kamil xilafət, otuzildir...” -buyurmuşdur. (Əbu Davud, Sünnə, 8/4646; Əhməd, V, 50, 220, 221)

Həzrət Əli -radiyallahu anh- ilə xilafət iyirmi doqquz il yarım olmuş və altı ay da Həzrət Həsən -radiyallahu anh- ilə sona çatmışdır. Həzrət Həsən müsəlmanlar arasındakı ixtilaf və fitnəni aradan qaldırmaq üçün Müaviyəyə məktub yazmış və haqqı olan xilafətdən müsəlmanların sülh və əmin-amanlığı üçün istefa etdiyini bil-

dirmişdir. Beləliklə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in daha bir möcüzəsi ortaya çıxmışdır.

Muqatil bin Hayyan belə rəvayət edir:

İmruul-Qeys, Kində qəbiləsindən Peyğəmbərimizin yanına gələn heyətin içindəki bir səhabə idi. Sonralar bu qəbilədən bir çox insan dindən çıxmış, lakin o, imanında səbat göstərmişdir. Bu səhabə ilə başqa bir səhabə torpaq məsələsində mübahisə etdilər və Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in hakimliyini istədilər. Digər səhabə:

“-Ey Allahın Rəsulu, bu adam atamdan mənə qalan bir ərazini ələ keçirib.” -dedi. İmruul-Qeys:

“-Ora mənim əlimdəki ərazidir, mən oranı əkib-biçirəm və onun heç bir haqqı yoxdur.” -dedi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-şikayətçiyə:

“-Bu ərazinin sənə aid olduğuna dair ya bir dəlil gətir, ya da İmruul-Qeysə and içməyi təklif edəcəyəm!” -buyurdu. Şikayətçi səhabə:

“-Ey Allahın Rəsulu, yalan yerə and içər və ərazimi ələ keçirər.” -deyincə Peyğəmbərimiz əvvəlcə:

“-Madam ki, dəlil gətirmirsən sənə üçün həmin adamın andından başqa çarə yoxdur.” -buyurdu, sonra da:

“-Hər kim mömin qardaşının malından bir qismini ələ keçirmək üçün yalan yerə and içərsə, Allah təalaya qovuşduğunda, Allahın ona qəzəblənmiş olduğunu görər.” -buyurdu. İmruul-Qeys:

“-Ey Allahın Elçisi, haqlı olduğunu bilə-bilə haqqını qarşısında-kına verənin mükafatı nədir?” -deyə soruşdu, Peyğəmbərimiz:

“-Cənnət.” -buyurdu. İmruul-Qeys:

“-Səni şahid gətirirəm ki, mən, həmin ərazini ona verdim.” -deyərkən mübahisədən əl çəkdi. Allah təala da bu ayeyi-kəriməni nazil etdi:

“Bir-birinizin mallarını haqqınız olmadığı halda yeməyin. Xalqın malının bir qismini (onun sizə haram olduğunu) bilə-bilə günah yolu ilə yeməyiniz üçün onu (malınızı) hakimlərə (rüşvət) verməyin!” (əl-Bəqərə, 188) (Müslim, İman, 223-224; Vahidi, səh. 55; İbn əl-Əsir, Usdul-Ğabə I, 137)

Təbiundan Səid bin Müsəyyəb həzrətləri ətrafındakı insanlara:

“-Sizə çox namaz qılıb sədəqə verməkdən daha üstün bir şeyi xəbər verimmi?” -deyə soruşdu.

“-Bəli, xəbər ver.” -dedilər. O da belə dedi:

“-İki nəfərin arasını düzəldib, küsülüləri barışdırmaqdır. Bir də ki, həddindən çox nifrət etməkdən uzaq durun. Çünki nifrət (dini hissləri və gözəl əxlaqı) kökündən qazıyır.” -dedi. (Muvatta, Husnul-Xulq, 7)

Xülasə, Allah təalanın əmrlərinə könül xoşluğu ilə tabe olan və Həzrət Peyğəmbərimizin yolunu həssasiyyətlə təqib edən insanlar, sülh və əmin-amanlığın hakim olduğu məsud bir cəmiyyət meydana gətirirlər. Tarixdə bunu isbat edən bir çox dəlillər mövcuddur. Məsələn, Osmanlı cəmiyyəti haqqında, İngiltərənin İstanbul səfirliyində çalışan Sir James Porter, bir Türk və İslam düşməni olmasına baxmayaraq belə deyir:

“Osmanlıda yol kəsmək, ev soymaq, fırıldaqçılıq kimi hadisələr sanki məchuldur. İstər müharibə şəraitində olsun, istərsə də sülh şəraitində yollar da evlər qədər amandadır. Xüsusilə əsas yollarla gedərək bütün Osmanlı dövlətini mütləq bir əmin-amanlıq içində başdan-başa gəzə bilmək mümkündür. Daim səfər edən yolçuların sayının çox olmasına baxmayaraq, baş verən qeyri-adi hadisələrin azlığına təəccüb etməmək qeyri-mümkündür. Neçə illər ərzində ancaq nadir hadisələrə təsadüf edə bilərsən.”

Qısaca olaraq islam insanlara həm dünya, həm də axirət səadəti bəxş edən yeganə dindir. Onun əmrlərinə tabe olunduğunda fərd və

cəmiyyət sülh və əmin-amanlıq içində yaşayar. Çünki şanı uca Rəbbimiz belə buyurur:

“Ey iman gətirənlər! Hamınız bir yerdə sülhə (islama) gəlin! Şeytanın yolu ilə getməyin, çünki o sizin açıq düşməninizdir!”
(əl-Bəqərə, 208)

6. Birlik və bərabərliyi qorumaq

İslam dini möminləri şəxsiyyət baxımından kamilləşdirib inkişaf etdirməklə yanaşı, cəmiyyətin də xoşbəxtliyini və əmin-amanlığını təmin etmək üçün ülv prinsiplər gətirmişdir. Fərdlərin bir-biri ilə din qardaşlığı çetiri altında məhəbbətlə sarılmalarını əmr etmiş, hər kəsi insanpərvərliyə və fədakarlığa təşviq edərək cəmiyyətin vahid bir bədən kimi olmasını istəmişdir. Belə bir xarakterə sahib olan cəmiyyətlər birlik və bərabərlik ruhu ilə ucalaraq örnək bir “fəzilətlər mədəniyyəti” meydana gətirirlər.

Cəmiyyət üçün ən böyük təhlükə ixtilaflar, parçalanmalar və itaətsizlik nəticəsində meydana gələn anarxiyadır. Müsəlmanların fitnədən qurtularaq ixtilaflara düşməmələri üçün dünyəvi arzuları və nəfs əngəlini dəf edəcək kamil bir düşüncəyə və qardaşlıq hisslərinə sahib olmaları lazımdır. Bu isə Əziz Peyğəmbərimizin Sünnəsinə və Rəşidi xəlifələrin getdiyi yola möhkəmcə sarılmaqla mümkündür. Allah təala belə buyurur:

“Hamılıqla Allahın ipinə (dininə, Qurana) möhkəm sarılın və (firqələrə bölünüb bir-birinizdən) ayrılmayın! Allahın sizə verdiyi nemətini xatırlayın ki, siz bir-birinizə düşmən ikən O, sizin qəlb-lərinizi (islam ilə) birləşdirdi və Onun neməti sayəsində bir-birinizlə qardaş oldunuz...” (Ali-İmran, 103)

“Allah və Onun Peyğəmbərinə itaət edin. Bir-birinizlə çəkişməyin, yoxsa qorxub zəifləyər və gücdən düşərsiniz. Səbir edin, çünki Allah səbir edənlərlədir!” (əl-Ənfal, 46)

Şanı uca Rəbbimiz möminlərin tək bir qəlb kimi birlik və bərabərlik halında olmalarını əmr edir. Bu xüsudakı əmrini əvvəlki

peyğəmbərlərə də vəhy etməsi¹⁹⁹ həm insanın daim təfriqəyə düşmə zəifliyi ilə üz-üzə olduğunu, həm də təfriqənin cəmiyyət həyatı üçün nə qədər təhlükəli bir xəstəlik (bəla) olduğunu bəyan edir.

Nəfs və şeytan; hərislik, həsəd və mənəfpətpərəstlik kimi nalayiq hissləri qabardaraq insanların arasını vurur. Bu iki əzəli düşmənimizin əlindəki təfriqə silahı həm çox güclü, həm də təxribatı olduqca çoxdur. Buna görə də müsəlmanların heç vaxt qardaşlıq hisslərini zədələməməsi, küskünlük və ayrılıqlara imkan verməməsi lazımdır. Çünki sülh və əmin-amanlıq şəraitində yaşamaq mümkün olduğu halda, münafişə və parçalanma yolunu tutmaq, bir möminin könül aləmi ilə təzad təşkil edir.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurmuşdur:

“Möminin möminə qarşı vəziyyəti (məsuliyyəti) bir hissəsi digər hissəsini möhkəmcə bağlayan binalar kimidir.”

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bunu izah etmək üçün, iki əlinin barmaqlarını bir-birinə keçirərək bağlamışdır. (Buxari, Səlat, 88, Məzalim, 5; Müslim, Birr, 65)

Digər hədisi-şəriflərdə də belə buyurulmuşdur:

“Möminlər bir-birlərini sevməkdə, bir-birlərinə acımaqda və bir-birlərini qorumaqda bir bədən kimidilər. Bədənin hər hansı orqanı xəstə olduğu zaman, digər orqanlar da buna görə yuxusuzluğa və qızdırmalı xəstəliyə tutulurlar.” (Buxari, Ədəb, 27; Müslim, Birr, 66)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- birlik və bərabərliyə xələl gəlməməsi üçün cəmiyyətdəki münafıqları tanıdığı halda, adlarını Hüzeyfə -radiyallahu anh-ın xaricində heç kimə deməmiş, onları ömrünün sonuna qədər gizli saxlayaraq idarə etmiş və onların bütün əziyyətlərinə qatlanmışdır. Hətta Allah Rəsulunun vəziri məqamındakı Həzrət Ömər belə münafıqların kimlər olduğunu bilmirdi. Həzrət Ömər bir cənazə olduğunda Həzrət Hüzeyfəni izləyər, əgər o cənazə namazını qılmazsa, ölənin şəxsin münafıqlardan olduğunu başa düşüb özü də qılmazdı.

199. Bax. əş-Şura, 13.

Digər yandan, müsəlmanları gündə beş dəfə böyük kütlə halında bir yerə toplayan namaz ilə cəmiyyət həyatımız arasında sıx bir əlaqə olduğu şübhəsizdir. Allah təala namaz, həcc, zəkat, qurban kimi ibadətlərlə müsəlmanları qəlbən birgə olmağa hazırlayır. Belə ki, ayeyi-kərimədə buyurulur:

“Namaz qılın, zəkat verin və rüku edənlərlə birlikdə rüku edin!” (əl-Bəqərə, 43)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- də ümmətini birlik və bərabərliyə alıxdırmağa namaz səflərindən başlamışdır. Hədisi-şəriflərdə belə buyurulur:

“Səflərinizi düzgün tutun. İrəli-geri durmayın. Sonra qəlbləriniz də bir-birindən fərqli olar...”(Müslim, Salət, 122)

“Səflərinizi düzgün tutun. Çiyinlərinizi bir səviyyəyə gətirin və səf aralarını doldurun. Səflərin düzgün olması üçün əlinizdən tutub çəkən qardaşlarınıza mülayim davranın. Aranızda şeytanın girə biləcəyi boşluqlar saxlamayın. Allah, səfləri bitişik tutanların könlünü xoş edər. Səfləri bitişik tutmayanlara Allah nemətlərini lütf etməz.” (Əbu Davud, Salət, 93/666)

Səflər sıx və düzgün olmadıqda, möminlər arasındakı ahəng, nizam, birlik və bərabərlik şüuru yox olub gedər. Qəlblər, ipi qırılmış təsbeh dənələri kimi sağa-sola dağılaraq bir-birindən ayrı düşər. Nizam-intizam içində, düzgün səflər halında namaza duran möminlər isə özlərində mənəvi bir güc hiss edər və belə davranışları ilə düşmənlərinin qəlbinə qorxu salarlar.

Mövlana -qüddisə sirruh- belə buyurur:

“İnsanlarla dost ol. Çünki karvan nə qədər qələbəlik və camaatı çox olarsa, yol kəsənlərin bir o qədər beli sınar.”

Avropalı bir elçi, Macarıstan yaylalarında cümə istirahəti verən Osmanlı ordusunun xüšu ilə cümə namazı qılmasını seyr edincə hey-rətə gələrək özünü belə deməkdən saxlaya bilməmişdir:

“Nizamlı səflər halında düzülən 50 min nəfər insan, imamın bir nidası ilə əllərini bağlayır və durub tək bir bədən halına gəlir. Sonra

yenə tək bir nida ilə 50 min nəfər birdən Allahın hüsurunda səcdəyə gedir. Belə möhtəşəm bir kütlə qarşısında pərişan xristian orduları necə dayana bilər?”²⁰⁰

Allah təala:

“Şübhəsiz ki, Allah Öz yolunda möhkəm divar kimi səf çəkib döyüşənləri sevər!” (əs-Saff, 4) buyurmuşdur.

Həzrət Peyğəmbərimizin bəyanına görə, möminlərin, Allahın ipinə bərk-bərk sarılıb bir-birlərindən ayrılmamaları, Allah təalanı razı edir.²⁰¹ Həmçinin bir adamın müsəlman topluma bağlı qalması, onun təmiz bir qəlb daşdığını və mənfi düşüncələrdən uzaq durduğunu göstərir.²⁰²

Əziz Peyğəmbərimiz müsəlman camaatdan uzaq qalaraq, cəmiyyətdən ayrı bir həyat yaşayıb tək başına ölməyi, *“Müsəlman kimi həyat yaşamadan mənasız vaxt keçirib ölən cahiliyyə dövründəki insanın”* halına bənzətməmişdir. (Müslim, İmarə, 53, 54; Əhməd, II, 306, 488)

Müsəlmanlar birlik və bərabərlik içində yaşamazsa, bir-biri ilə əlbir olmazsa, Allahın sevgisindən məhrum qalmaqla yanaşı, güc və qüvvətlərini itirər, məhv olub gedərlər. Belə ki, buna dair bir çox misal vermək olar.

Qısaca olaraq hədisi-şərifdə buyurulduğu kimi:

“Camaat rəhmət, ayrılıq əzabdır.” (Əhməd, IV, 278, 375; Heysəmi, V, 217)

Fəzilət nümunələri

İrbaz bin Səriyə -radiyallahu anı- belə demişdir:

“Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bizə çox təsirli və rahatlıq dolu bir nəsihət etdi. Bu nəsihətə görə qəlblər ürpərdi, gözlər

200. Əhməd Eröz, *Təhsildə Zəlzələli illər*, İstanbul 1993, səh. 70.

201. Bax. Müslim, Əqdiyə, 10.

202. Bax. Tirmizi, Elm, 7/2658; İbn Macə, *Müqəddimə*, 8.

yaşardı. Biz “-Ey Allahın Rəsulu! Bu nəsihət sanki ayrılmaq üzrə olan bir adamın vəsiyyətinə bənzəyir, bizə nə tövsiyə edirsiniz?!” -dedik. Bundan sonra:

“-Sizə, Allaha qarşı təqvalı olmağınızı, Ona çox təzim etməyinizi, başınıza bir həbəşli kölə əmir olsa belə, onu eşidib itaət etməyinizi tövsiyə edirəm. Məndən sonra sağ qalıb uzun ömür sürənlər çox böyük itxilaflar görəcəklər. Onda sizin üzərinizə düşən mənim sünnəmə və doğru yolda olan Rəşidi xəlifələrinin sünnəsinə tabe olmağınızdır. Bu sünnələrdən möhkəm yapışın. Sonradan ortaya çıxarılmış bidətlərdən qəti şəkildə uzaq durun. Çünki hər bidət zəlalətdir (azgınlıqdır).” -buyurdu.” (Əbu Davud, Sünnə, 5/4607; Tirmizi, Elm, 16; İbn Macə, Müqəddimə, 6)

Müşriklər Hüdeybiyədə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- ilə imzaladıqları sazişi iki ildən sonra müsəlmanlara qarşı etdikləri böyük bir qırğın və cinayətlə pozdular. Allah Rəsulunun sülh təkliflərini də nəzərə almadılar. Daha sonra qorxuya düşərək Əbu Süfyanı Mədinəyə göndərdilər.

Mədinədə heç kim Əbu Süfyana üz vermədi. Belə ki, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in xanımlarından Ümmü Həbibə Əbu Süfyanın qızı olduğu halda, evinə qədər gələn atasının oturmaq istədiyi mindəri altından çəkib götürdü. Əbu Süfyan təəccüblə:

“-Qızım, mindəri mənə, yoxsa məni mindərə layiq görmədin?” - deyə soruşdu. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in sevgisi ilə fani olan Ümmü Həbibə anamız bu cavabı verdi:

“-Bu mindər, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-ə məxsusdur. Ona görə də sən nəcis bir müşrik olaraq onun üstündə oturmağa əsla layiq deyilsən!” Əbu Süfyan eşitdiyi bu cavab qarşısında donub qaldı və:

“-Qızım, sən bizdən ayrılandan bəri çox qərribə olmusan.” -dedi.
Lakin Ümmü Həbibə anamız:

“-Xeyr, Allah məni islam ilə şərəfləndirdi.” -deyərək imanın hər şeydən üstün olan ülvî dəyərini xatırlatdı. (İbn Hişam, IV, 12-13)

Çarəsiz bir şəkildə geri qayıtmaq məcburiyyətində qalan Əbu Süfyan, ətrafına yığışan məkkəlilərə artıq sülhün mümkün olmadığını bildirərkən öz təəccübünü də gizlətməyərək:

“Mən, qəlbləri tək bir qəlbə bağlı olan bir qövmin yanından gəlirəm. Vallah, onlarda fayda umduğum böyük-küçük, kişi-qadın hər kəslə söhbət etdim, ancaq bir nəticə əldə edə bilmədim.” -deyirdi.²⁰³

Müsəlmanların necə birlik və bərabərlik ruhuna sahib olduğunu göstərən ibrətli bir misal məhz bu şəkildədir:

-Tək bir qəlbə bağlı olmaq...

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in mübarək qəlbinə bağlı olmaq... O qəlb ki, Allah təala ən uca kitabı olan Qurani-Kərimi onun üzərinə endirmişdir.

Sultan I Murad Xan, Rumelidə cihadda ikən bu fürsətdən istifadə edən Əlaəddin bəy, Osmanlı torpaqlarına hücum etmişdi. Xudavəndigar həzrətləri məsələdən xəbər tutanda son dərəcə üzlərək yanındakılara:

“-Bu zalımın etdiyinə baxın! Biz bir aydan bəridir kafirlərlə gecəgündüz savaşıq, o da gəlib müsəlmanların mülkünü yağmalayır! Ey qazilər! Mən indi cihadı yarımçıq saxlayıb müsəlman qardaşlarıma necə qılınc çəkim?!” -dedi. Beləliklə ümmətin birliyi üçün Anadolu xanlıqlarına qarşı böyük səbrini və dözümlülüyünü göstərdi.

Birlik və bərabərlik xüsusunda ən möhtəşəm misallardan biri də, Şərqi Anadoluda bir qəbilə başçısı olan İdris Bitlisi həzrətlərinin, Yavuzun islam birliyi ideyasına dəstək çıxaraq ərazilərini Osmanlıya bağışlamasıdır.

İdris Bitlisi həzrətlərinin bu xüsusdakı zəhməti olduqca təqdirləyiq bir hadisədir. Yavuz Sultan Səlim əslən kürd olan bu şəxsə son dərəcə rəğbət göstərmiş və hər vasitə ilə ona olan böyük məhəbbətini izhar etmişdir. Belə ki, ona hörmət və ali dərəcəli təltiflərlə yanaşı,

203. Abdurrəzzaq, *əl-Musannaf*, Beyrut 1970, V, 375.

münasib bildiyi şəxslərə xanlıq verilməsinə dair yazılmamış fərmanlar təqdim edərək sonsuz etibarını və etimadını göstərmişdir. Çünki Bitlisli İdris həzrətləri bundan daha çoxuna layiq idi.

Hər cür icazəyə baxmayaraq yenə də fərmanları Padşahın icazəsi olmadan Bitlisli İdris həzrətləri doldurmadı.

Eyni şəkildə Barbaros Xeyrəddin Paşa da, “İslam birliyi” düşüncəsilə, əmiri olduğu şimali Afrikanı Osmanlı dövlətinə hədiyyə etdi. Qanuni də, bunun müqabilində ona dövlətin Dəniz Qoşunları Komandanlığını verdi. Bundan sonra Ağ dəniz qısa bir zamanda Osmanlı dənizi halına gəldi. Hind okeanına belə donanma göndərilərək oradakı müsəlmanlara yardım edildi. Sudana və Həbəşistana səfərlər edildi. Sərhədlər, cənubda Afrikanın mərkəzinə qədər uzandı. Şimalda Krım xanlığı Moskvaya qədər irəlilədi. 1548-ci ildə Təbriz dördüncü dəfə geri alındı və beləliklə Şərqdəki sərhədlər Xəzər dənizinə qədər uzandı.

Barbaros Xeyrəddin Paşa Əlcəzairdə də hökmranlıq etmək haqqına sahib olduğu halda bundan imtina edərək, Əlcəzair torpaqlarının da Osmanlı dövlətinə təbə olması ümmətin birlik və bərabərliyini təmin etməsi üçün nə qədər möhtəşəm fəzilət nümunəsidir. Bu, ondakı ruhi kamilliklə yanaşı, islam birliyi düşüncəsinin və xəlifəyə bağlılığın dərəcəsini göstərir. Onu bu müstəsna davranışa sövq edən səbəb isə sahib olduğu yüksək mənəviyyat idi. Gördüyü bu yuxu, onun yüksək mənəviyyata sahib olğunu aşkar şəkildə göstərir. Özü belə rəvayət edir:

“Yuxuda bir nəfər yanıma gələrək mənə bir salnamə (əlyazma) verdi və:

“-Ey Xeyrəddin! Bunu hökmdarımız Sultan Süleymana təqdim et!” -deyib gözdən itdi. Mən də əlyazmanı açıb baxdım və gördüm ki, ağ kağız üzərinə yaşıl bir xətlə:

“Sevdiyiniz başqa bir şey (bir nemət) də - Allah dərgahından kömək və yaxın qələbə gözləyir. Möminlərə müjdə ver!” (əs-Saff, 13) ayəsi yazılmışdı. Oxuyub üz-gözümə sürtdüm. Sonra da:

“Ey Aləmlərin Rəbbi! Sənə sonsuz şükürlər olsun!..” -deyərək oyandım.”

Xeyrəddin Paşa, müvəffəqiyyət və zəfərləri ilə yanaşı tabeliyindəki zabıt və əsgərlərə qarşı daim təvazökar, vəfalı və mərhəmətli idi. Onlara ata kimi şəfqət göstərir və zahirən cəngavər kimi yetişmələrinə çalışmaqla bərabər, mənəvi cəhətdən də kamil bir mömin kimi yetişmələrini istəyirdi. Buna görə istər rəislərindən, istərsə də əsgərlərindən müxtəlif xətlər edənləri zahiri tədbirlərlə düzəltməklə yanaşı, mənəvi üsullarla da tərbiyə edir, hər xırda səhvə görə onları ordudan uzaqlaşdırmazdı. Ayrılığa və parçalanmağa səbəb olan hadisələr alovlandıqda isə, bu, əgər ona qarşı bir itaətsizlik olsa belə, məsələləri əsla böyütməz və könülləri alaraq:

“-Bəylər! Siz, bu olanları unudun və başqa məclislərdə bir daha bu barədə danışmayın!” -deyərdi.

Beləliklə o, mənasız və nəfsani çəkişmələrə məğlub olmayaraq birlik, bərabərlik və qardaşlıq münasibətlərinin könüllərdə cücərməsini istəyirdi.

Xülasə, müsəlmanların iqtidarları tövhid üzrə, ibadətləri birlik və bərabərlik prinsipinə əsaslanan, davranışları (münasibətləri) da “ittihad”¹, yəni birliyi təmin etmək məqsədinə xidmət edir. Həmçinin möminlər gündə ən azı qırx dəfə, **“Biz yalnız Sənə ibadət edirik və yalnız Səndən kömək diləyirik!”** (əl-Fatihə, 5) deyərək bir olduqlarını və bərabər hərəkət etdiklərini Allah təalaya ərz edirlər. Allah təala da bəndələrinə bu şəkildə xəbərdarlıq edir:

“(Allah tərəfindən) açıq-aydın dəlillər gəldikdən sonra, bir-birindən ayrılan və ixtilaf törədən şəxslər kimi olmayın! Onlar böyük bir əzaba düçar olacaqlar.” (Ali-İmran, 105)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- istər Vida xütbəsində, istərsə də ömrünün son günlərində ümmətinə dönə-dönə xəbərdarlıq edərək özündən sonra təfriqəyə düşərək bir-birləri ilə çəkişməmələrini əmr etmişdir.²⁰⁴ Çünki birlikdə rəhmət və bərəkət vardır. Allahın lütf

204. Bax. Buxari, Həcc, 132, Elm, 43, Məğazi, 77, Diyat, 2, Ədahi, 5; Müslim, İman, 118-120, Qasamə, 29.

yoluna ayrılmış olar.²⁰⁵

nazil olmuştur:

(Təbəri, Təfsir, X, 48)

7. Məsləhətləşmək

deməkdir. Allah təala belə buyurur:

sevər!” (Ali İmran, 159)

Şura, 38)

-radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

ilə məsləhətləşən bir insan görmədim.” (Tirmizi, Cihad, 35/1714)

Ümumiyyətlə bir çox adamın ağılı, tək bir adamın ağılından daha

doğru qərar verəcəyi aydın məsələdir. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bu həqiqəti:

*“İstixarə edən ziyan tapmaz, məsləhətləşən peşman olmaz, qənaətcil olan isə müflisləşməz.”*²⁰⁶ sözləri ilə bəyan etmişdir.

Həsən Bəsri həzrətləri məsləhətləşmənin faydaları haqqında:

“Vallah, məsləhətləşən insanlar şübhəsiz edəcəkləri seçimin ən yaxşısına istiqamətləndirilirlər.” -buyurmuş və; **“...İşlərini öz aralarında məsləhət-məşvərətlə görürlər...”** (əş-Şura, 38) ayəsini oxumuşdur. (Buxari, əl-Ədəbul-Müfrəd, 258)

“Ağıl ağıldan üstündür” zərbi-məsəli də, bilən insanlarla məsləhətləşməyin lüzumunu ifadə edir.

Həzrət Mövlana belə deyir:

“Hər şeyi başa düşən, idrak edən ağıl belə, dostlardan ayrı qaldığına görə yayı qırılmış oxçu kimi çaşıb qalar.”

Belə olan halda insan, nə qədər ağıllı olsa da, hər şeyi bilməyi qeyri-mümkün olduğundan, qarşılaşdığı məsələlərdə, bilən birsi ilə məsləhətləşmədən qərar verməməlidir.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- qadınlarla da (xüsusilə onları maraqlandıran məsələlərdə) məsləhətləşməyi tövsiyə edir. Hədisi-şəriflərdə buyurulur:

“Xanımlarla əlaqəli məsələlərdə onlarla məsləhətləşin!” (İbn əl-Əsir, Usdul-Ğabə, IV, 15)

“Dul qadınla məsləhətləşmədən, bakirə qız da icazəsi alınmadan evləndirilə bilməz.” (Müslim, Nikah, 64)

“Qızları barəsində qadınlarla məsləhətləşin!” (Əbu Davud, Nikah, 22-23)

Qurani-Kərimdə kişilərin xanımları ilə məsləhətləşməsinin lüzumu bu şəkildə ifadə edilir:

“...Əgər ata və ana öz aralarında məsləhətləşib, uşağı (iki

206. Heysəmi, II, 280.

ildən tez) **süddən kəsmək qərarına gəlsələr, ikisinə də heç bir günah olmaz...**" (əl-Bəqərə, 233)

Xüsusilə gənclərin yaşlı, dünyagörmüş və təcrübəli şəxslərlə məsləhətləşmələri zəruridir. Çünki Həzrət Mövlananın dediyi kimi:

"Gənclərin güzgüdə gördüklərinin daha çoxunu, yaşlılar bir kərpic parçasında görürlər."

Məsləhətləşmək özündən razılıq hissini tərbiyə edərək, insanı etdiyi əməllərlə öyünmək (lovğalanmaq) bəlasından qoruyur. Başqaları ilə məsləhətləşməmək isə özünü bəyənmək və özünü başqalarından üstün tutmaq mənalarına gələn təkəbbür və lovğalıq xəstəliyinin əlamətidir. Bundan əlavə səmimi bir şəkildə məsləhətləşmə müraciət edilən insanlara dəyər verməyi ifadə etdiyindən, qarşılıqlı məhəbbəti artırmağa səbəb olur.

Məsləhət edərkən, məsələ tam şəkildə müzakirə edilməlidir. Belə edilmədiyi təqdirdə məsləhətdən yanlış nəticələr ortaya çıxa bilər. Həzrət Əbu Bəkr -radiyallahu anh-:

"Sənə yol göstərmək istəyənlərdən halını (sirrini) gizləmə, əks halda özünü aldadarsan." -buyurmuşdur.

Məsləhət verən insan da, şübhə və mübahisə yaradan hökm və düşüncələrdən uzaq durmalı, həmsöhbətini sağlam və tərəfsiz bir düşüncə ilə dinləməlidir. Doğru olan nədirsə, onu səmimi şəkildə söyləməlidir. Çünki məsləhətləşmə nəticəsində qardaşını səhv yola yönəldənləri Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- tənbeh edərək belə buyurur:

"Hər kimə müsəlman qardaşı bir məsələ haqqında danışaraq onunla məsləhətləşmək istəyər, o da qardaşına səhv yol göstərərsə, ona xəyanət etmiş sayılır." (Buxari, əl-Ədəbul-Müfrəd, 259)

Yəni məsləhət verən insanın yalnız verdiyi məsləhətdəki bacarığı kifayət deyildir. O, eyni zamanda əxlaqlı və hər cür qərəzlilikdən uzaq olmalıdır. Belə ki, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

"Məsləhət edilən insan, etibarlı bir insan olmalıdır (doğru olanı

gizlədərək yoldaşına xəyanət etməməlidir). ” -buyurmuşdur. (Tirmizi, Ədəb, 57/2822)

Həzrət Ömər -radiyallahu anh- da belə demişdir:

“...İşlərin barəsində, Allahdan qorxan insanlarla məsləhətləş!”
(İbn Əbi Şeybə, Musannəf, VIII, 147)

Belə ki, Fironun məşvərət məclisi mənfəət və fitnə arxasınca gədən insanlardan meydana gəldiyinə görə, şüranın qərarı nəticəsində Həzrət Musa -əleyhissalam- ilə mübarizə etmək barədə qərar çıxarılmışdı.²⁰⁷ Bu ədalətsiz qərar isə nəhayət Fironun əbədi həlakına səbəb oldu.

Sıxıntı və darlığa düşmək ehtimalı ilə qorxudub doğrudan uzaqlaşdırmaq istəyən xəsis, böyük işlərə qarşı insanın əzmini qıran qorxaq və zülmə meyil edərək ehtirası yaxşı göstərən həris insan məşvərət məclisinə yaxınlaşdırılmamalıdır.

Kutadqu Bilig adlı əsərdə belə bir tövsiyə verilir:

“Ey dost! Yalnız öz mənfəətini düşünən insanla məşvərət etmə!”

Həzrət Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-dən:

“-Ya Rəsulallah! Quranda və Sünnədə həllini tapa bilmədiyimiz bir məsələ ilə qarşılaşdıqda nə edək?” -deyə soruşulduqda Həzrət Peyğəmbərimiz:

“-*Həmin məsələni fəqihlərdən və abidlərdən (salehlərdən) soruşun və onların məsləhətinə əməl edin. O barədə şəxsi fikrinizlə əməl etməyin.*” -buyurmuşdur. (Heysemi, I, 178)

Belə olan halda həm dini, həm də dünyəvi məsələlərdə bilən insanlarla məsləhətləşmək ən doğru yoldur.

Fəzilət nümunələri

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- Bədir savaşından əvvəl Mühacir və Ənsarla məsləhətləşmişdi. Mühəribəyə qərar ve-

207. Bax. əş-Şura, 35-37.

rilib mücahidlərlə birgə Bədirə yaxın olan suyun yanına çatdıqda, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- qərargah yerinin müəyyən-ləşdirilməsi barəsində də Ənsar ilə məsləhətləşdi. Hubab bin Münzir -radiyallahu anh-:

“-Ya Rəsulallah! Bura qərargah üçün əlverişli deyildir. Qüreyşli-lərə ən yaxın olan bir suyun kənarına gedək və orada yerləşək. Kəna-rında yerləşdiyimiz suyun arxasındakı bütün quyuları bağlayaq. Hə-min suyun üzərində bir hovuz düzəldək və içini də su ilə dolduraq.” -dedi.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bu təklifi qəbul etdi. (İbn Hişam, II, 259-260; İbn Sad, II, 15)

Bədir savaşında müsəlmanlar yetmiş nəfəri əsir götürmüşdü. Rə-sulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bu əsirlər haqında nə ediləcəyi barədə əshabı ilə məsləhətləşmişdi. Həzrət Əbu Bəkr fidyə alınaraq sərbəst buraxılmalarını istədi. Həzrət Ömər -radiyallahu anh- isə, əsirlərin öldürülməsi təklifini irəli sürdü. Nəhayət fidyə qarşılığında sərbəst buraxılmalarına qərar verildi. (Müslim, Cihad, 58; Tirmizi, Siyər, 18/ 1567; Əhməd, I, 30-31, 383-384; Vaqidi, I, 107; İbn Sad, II, 22)

Uhud hərbindən əvvəl Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- yenə əshabı ilə məşvərət etdi. O, şəhərdə qalaraq müdafiə olunmaq istəyirdi. Lakin Bədir savaşında iştirak etməyən gənclər və Həzrət Həmzə kimi igidlər, daha öncə əldə edə bilmədikləri savab və fəziləti qazanmaq məqsədilə şəhər kənarına çıxaraq savaşmaq istədilər. Rə-sulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- də bu təklifi qəbul etdi. (İbn Hişam, III, 6-7)

Eynilə də Xəndək qazarkən, Taif mühasirəsini dəf edərkən, Tə-bukdan qayıdarkən və s. bir çox məsələlərdə Həzrət Peyğəmbərimiz əshabı ilə məsləhətləşmişdir.

Hüdeybiyə sazişi imzalandıqda Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- səhabeyi-kirama:

“-*Haydı, artıq qurbanlarınızı kəsin və başınızı tərəş edin!..*”
-buyurmuşdu.

Kəbəni təvaf edə bilməməyin dərin kədəri içində olan səhabələr-dən heç kim bu əmri yerinə yetirmək üçün yerindən qalxa bilmədi. Onlar sirrini çözə bilmədiyi bir məsələnin dumanlı pərdəsi arxasında kədərli idilər. Həzrət Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm- bu əmrini üç dəfə təkrarladı. Yenə heç kim yerindən qımıldana bilmədi.

Bu, əsla üsyan deyil, Kəbəni ziyarət arzusunun qəlbləri dağlama-sı nəticəsində, hələ yeni imzalanmış sazişin ləğv edilməsi üçün kiçik bir ümid idi. Yaxud da hadisəni dəyişdirəcək yeni bir vəhyin nazil olmasını gözləyirdilər. Yoxsa ki, hər biri bir gün əvvəl:

“Allah Rəsulunun qəlbində nə arzusu varsa, onun üzərinə beyət edirəm.” -deyərək Həzrət Peyğəmbərimizə bağlılıq və itaət andı iç-mişdilər.

Əshabının bu cür davranışı qarşısında Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- olduqca kədərləndi. Kədərli bir halda dəyərli xanımı Ümmü Sələmənin çadırına getdi və məsələni Ümmü Sələməyə bil-dirdikdə, mübarək anamız, Allah Rəsulunu təsəlli edərək bu sözləri dedi:

“-Ey Allahın Rəsulu! Siz, əshabınıza heç bir şey demədən qur-banlarınızı kəsin və tərəş olun! Belə olan halda, onlar özlərinə sı-ğışdıra bilmədiyi bu çətinlikdən kədərlənsələr də, sizin etdiyinizə tabe olacaqlar, onları üzrlü qəbul edin!”

Bu məsləhətdən sonra çadırdan çıxan Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- deyildiyi kimi etdi. Bunu görə əshab, sazişin po-zulmayacağını başa düşdü və hamısı Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in etdiklərinə tabe olaraq qurbanlarını kəsib tərəş olundular. Bu hadisəni müşahidə edən Ümmü Sələmə -radiyallahu anha-:

“-Müsəlmanlar qurbanlıqlara tərəf elə bir həyəcanla getdilər ki, bir-birlərini əzəcəklərindən qorxdum.” -demişdir. (Buxari, Şurut, 15; Əhməd. IV, 326, 331; Vaqidi, II, 613)”

Allah təala Qurani-Kərimdə ibrət almağımız üçün məşvərətə dair gözəl bir misal vermişdir:

“(Səbə hökmdarı Bəlqis Süleymanın məktubunu alıb oxuyandan sonra) **dedi: “Ey əyanlar! Mənə çox hörmətli bir məktub göndərildi (atıldı). O məktub Süleymandandır və o “bismillahir-rəhmənir-rahim”lədir (bismillahla başlanır). (Məzmunu belədir:) “Mənə qarşı təkəbbür göstərməyin və yanıma müti (müsəlman) olaraq gəlin! (Mənim dəvətimə saymazlıqla yanaşmayın. Allaha təslim olaraq yanıma gəlin)”.** (Bəlqis) **dedi:**

“Ey əyanlar! Bu iş barəsində mənə rəyinizi bildirin. Mən sizinlə məsləhətləşməmiş heç bir iş görən (hökm verən) deyiləm!” Onlar dedilər:

“Biz böyük bir qüvvət və qüdrət sahibiyik. (Güclü ordumuz, sursatımız, hər b alətlərimiz var. Özümüz də təcübəli, mahir döyüşçülərək). Hökm sənindir. Nə əmr edəcəyinə özün bax (fikirləş)!” (Bəlqis) dedi:

Hökmdarlar bir ölkəyə (zorla) girdikləri zaman onu xarabazara çevirər, xalqının böyüklərini də zəlil (qul, əsir) edirlər. Onlar məhz belə hərəkət edirlər. (Hökmdarların adəti, davranışı belədir). Mən onlara bir hədiyyə göndərəcəyəm; görüm elçilər nə ilə qayıdacaqlar!” (ən-Nəml, 29-35)

Səbə Məliki, axırda Süleyman -əleyhissalam-a təslim olaraq iman nemətinə qovuşmuşdur.

Həzrət Ömər -radiyallahu anlı- cəmiyyəti maraqlandıran məsələlərdə qərar verəcəyi zaman müsəlmanlarla məsləhətləşirdi. Cavanqoca bütün alimlər (Qurra) Həzrət Ömər in məşvərət məclisində iştirak edirdi. Onun məşvərət metodu bu şəkildə idi:

Əvvəlcə məsələni müsəlmanlardan əlinin çatdığı hər kəsə görür və sonra qüreyslilərin fikrini soruşar, axırda da səhabələrin fikirlərini öyrənərdi. Beləliklə ən münasib qərarı verirdi.

Həzrət Ömər in çətin bir məsələ ilə qarşılaşdığına uşaqlarla və gənclərlə məsləhətləşdiyi və onların ağıllarının kəskinliyindən istifadə etdiyi də rəvayət edilir. (Beyhəqi, əs-Sunənul-Kübra, X, 113)

Ömər bin Əbdüləziz xəlifə seçildiyi zaman ona həmişə haqqı və xeyri tövsiyə edəcək bir məşvərət şurası qurmuş, onlar da xəlifəni xəbərdarlıq və nəsihətlərlə səhlərdən qorumağa çalışmışdılar. (Bax. Beyhəqi, əs-Sunənul-Kubra, X, 110)

Eyni şəkildə Osmanlı sultanları da din alimləri və yaxın adamları ilə məsləhətləşmədən qərar qəbul etməzdilər.

Xülasə, məşvərət islamın mühüm əsaslarından biri olmaqla yanaşı, həm də gözəl bir sünnədir. Hər işi bilməkdən və hər xüsusta doğru qərar verməkdən aciz olaraq yaradılan insan, həmişə məsləhətə möhtacdır. Məşvərət, insanı səhv etməkdən və işin axırında peşman olmaqdan mühafizə edir. Belə ki, Həzrət Süleyman -əleyhissalam oğluna nəsihət edərkən:

“Oğlum! Bilən (mürşid) bir adamla məsləhətləşmədən qəti şəkildə bir iş barəsində qərar vermə! Əgər belə etsən peşman olmazsan.” - demişdir. (Beyhəqi, əs-Sunənul-Kubra, X, 110)

Məşvərət edərək davranan insan könül rahatlığı ilə iş görür və gördüyü işdən əmin olar. Məsləhətləşərək edilən xidmətlərdə böyük bir bərəkət görülür.

8. Mötədil davranmaq və tənni (tələsməmək)

İslam dini və dünyəvi hər xüsusta ifrat və təfridə varmadan mötədilliyə əsaslanan bir üslub tətbiq etməyi, mötədil davranaraq hər şeyi yerli-yerində etməyi və hər şeydən öz qaydasında istifadə etməyi tövsiyə edir. Çünki islamın qayəsi insana könül rahatlığı və sükunət bəxş edərək kamil ruhani həyat yaşatmaqdır. Allah təala belə buyurur:

“(Ey müsəlmanlar!) Beləliklə də, sizi (mötədil) bir ümmət etdik...” (əl-Bəqərə, 143)

Mötədillik bir şeyin yıxılmadan tarazlığını qoruyaraq dayanmasını ən gözəl şəkildə təmin etmək deməkdir. Şanı Uca Rəbbimiz bütün kainatı böyük bir nizamla yaratmışdır. Qurani-Kərimdəki ilahi əmrlər də bu nizamın qorunub mühafizə edilməsini tələb edir. Belə olan halda, həyatda mətədilliyi qoruya bilməyin ən mühüm yolu, ilahi əmrlərə tabe olaraq yaşamaqdır. Allah təalanın qoyduğu qaydalardan kənara çıxıldıqda nizam və mötədillik aradan qalxır, həyat və hadisələr problem və fitnə-fəsada çevrilir. Bu məsələyə dair Quran ayəsində belə buyurulur:

“Göyü O ucaltdı, tərəzini (ədalət tərəzisini) O qoydu! Ona görə ki, cəkidə hədi aşmayasınız.” (ər-Rəhman, 7-8)

Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm- də:

“İşlərin xeyirlisi, mötədil olanıdır.” (Beyhəqi, Şuabul-İman, V, 261) buyurmaqla, ümmətinə mühüm bir ölçü vermişdir. Digər hədisi-şərifində də belə tövsiyə etmişdir:

“Mötədil olun, əməllərinizi mükəmməlləşdirməyə və Allaha yaxın olmağa çalışın. Səhər tezdən və günortadan axşama qədər çalışın. Gecənin də bir qismindən faydalanın.²⁰⁸ Tələsmədən və tələşə düşmədən gedin ki, gedəcəyiniz yerə (hədəfə) çatə biləsiniz.” (Buxari, Rıraq, 18)

“Mötədil, təmkinli və xoşrəftar olmaq peyğəmbərliyin iyirmi dörd cüzündən biridir.” (Əbu Davud, Ədəb, 2/4776; Tirmizi, Birr, 66/2010; Muvatta, Şaar, 17)

Bu ayə və hədislərdən də göründüyü kimi, dünyəvi və üxrəvi hər şeydə tarazlığı qorumaq Allah Rəsulunun qoyduğu müstəsna bir əsasdır. Buna riayət edildiyi təqdirdə istər fərdi, istərsə də ictimai nizam və intizamın həyata keçəcəyi şübhəsizdir. Belə ki, bir əməlin davamlı olmasını təmin edən, mötədillikdir. Mötədillikdən uzaq olduqda həmin işin sonunun gəldiyi aydın məsələdir. Çünki zidd nöqtələrdəki

keçiricilik daha tez baş verir. Buna görə də həmişə mötədil olmaq tövsiyə edilmişdir. Bu barədə Həzrət Peyğəmbərimizin; *“Söz və davranışlarında həddini aşanlar həlak oldular.”* (Müslim, Elm, 7) hədisi-şərifı mühüm bir xəbərdarlıqdır.

Müsəlman ibadətlərində belə ifrata varmamalı, mötədilliyi qorunmalıdır. Belə ki, hədisi-şərifdə buyrulur:

“Fərz olmayan əməllərdən gücünüüz çatdığı qədərini edin. Çünki əməllərin ən xeyirlisi, az da olsa davamlı olanıdır.” (İbn Macə, Zöhd, 28)

“Sizlərdən biri camaata namaz qıldırdığı zaman, qısa etsin. Çünki onların arasında xəstə, zəif və yaşlılar vardır. Tək başına qıldığında isə istədiyi qədər uzatsın.” (Buxari, Elm, 28)

“Sizin Allahdan ən çox qorxanınız və müttəqi olanınız mənəm. Mən, bəzən oruc tuturam, bəzən tutmuram; bəzən nafilə namaz qılıram, bəzən qılmıram. İstirahət edirəm və evlənirəm.” (Buxari, Nikah, 1; Müslim, Nikah, 5).

Yəni islamda rahiblik yoxdur. İnsan ruhunun mənəvi qidaya ehtiyacı olduğu kimi, bədəninin də bir sıra ehtiyacları vardır. Bu ehtiyaclar ödənmədiyi təqdirdə insanın nizamı pozulur və xoşbəxt bir ibadət həyatı yaşaması da imkansız hala gəlir.

Allah təala infaq ibadətində də mötədilliyi əmr edərək belə buyurur:

“Nə əldən çox bərk ol, nə də əlini tamamilə açıb israfçılıq et. Yoxsa həm qınanarsan, həm də peşman olarsan!” (əl-İsra, 29)

“Onlar (mallarını) xərclədikdə nə israfçılıq, nə də xəsislik edər, bu ikisinin arasında orta bir yol tutarlar.” (əl-Furqan, 67)

İnfaq və sədəqə barəsində israf etmək və ya xəsis davranmaq insanı ilahi əzaba düşür edər. İsfraf özünə ehtiyacdən artıq xərcləmək, xəsislik isə, hər şeyi öz nəfsinə həsr etməkdir. Allah təala bu iki mənfi haldan da qurtularaq comərd şəkildə yaşamağı əmr edir. Ayeyi-kərimədə belə buyrulur:

“...(Ya Rəsulum!) (Allah yolunda) nəyi paylamalı olduqlarını

soruşanlara isə de: “Ehtiyacınızdan artıq qalanını (möhtaclara paylayın)!”...” (əl-Bəqərə, 219)

İnfaq barəsində həddi aşacaq dərəcədə xərcləmək insanlara əl açmağa, ailəni səfil və möhtac halda buraxmağa səbəb olduğundan münasib görülməmişdir. Çünki infaq etdiyinə görə çətin vəziyyətə düşən insan, bir daha maddi ibadətləri yerinə yetirməyə cəsarət etməz. Bu da onun üçün böyük bir məhrumiyyət olar.

Bəzi səhabələr, vaxtaşırı həyəcana qapılaraq var-dövlətlərinin hamısını infaq etmək istəyirdilər. Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm- isə gələn şəxsin maddi və mənəvi vəziyyətinə görə bəzən malının yarısını, bəzən üçdə birini, bəzən də yalnız az bir hissəsini qəbul edərdi. Yalnız özü və Həzrət Əbu Bəkr bu qaydanın xaricində idi.

Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm- elə gün olurdu qənimətdən payına düşən var-dövlətlə birdən-birə varlı olurdu. Lakin əlinə keçən malın bir hissəsini əsas ehtiyacları və borcları üçün ayırırdıqdan sonra, geridə qalanın hamısını infaq edərdi. Ehtiyacdən artığını infaq etmədən özünü rahat hiss edə bilməzdi.

Həzrət Əbu Bəkr -radiyallahu anh- da malının hamısını gətirir və Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm-, əshabı içində yalnız onun malını tam şəkildə qəbul edərdi. Çünki o, bir müddət maddi cəhətdən çətin vəziyyətə düşsə belə qəlbinə ən xırda bir şübhə gəlməz və etdiyi infaqı görə əsla peşman olmazdı.

Allah Rəsulunda və Həzrət Əbu Bəkrdə olan hal, yalnız onlara məxsus bir haldır. Müsəlmanların əksəriyyəti isə xeyirxah işlər edərkən belə mötədillikdən ayrılmamalıdılar. Çünki mühüm olan niyyətdəki səmimiyyət və ixlasdır. Belə ki, Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm- bir gün:

“-Orta you tutun və doğru olun. Bilin ki, heç biriniz əməli sayəsində nicat tapa bilməz.” -buyurmuşdur. Yanındakılar:

“-Siz də, ey Allahın Rəsulu?” -deyə təəccüblə soruşdular. Peyğəmbərimiz:

“-(Bəli) mən də. Yalnız Allah rəhmət və kərəmi ilə bağışlayarsa,

o başqa məsələ!” -cavabını verdi. (Müslim, Münafiqin, 76, 78. Bax. Buxari, Rıqaq, 18, Marda, 19)

İbadətlərdə səhlənkər davranmaq insanı axirətdə çətin vəziyyətdə buraxdığı kimi, ifrata varmaq da bir müddətdən sonra yorğunluq, bezginlik və səhv yollara meyil etməyə səbəb ola bilər. Nəticədə ibadətlərdəki ifrat da Allahın əmrini layiqincə yerinə yetirməyə mane olar. Məhz bu səbəbdən orta yolla gedilməli və davamlılıq əsas götürülməlidir.

İbadətlərdə belə ifrata varmağa icazə verilmədiyinə görə, artıq başqa heç bir məsələdə mötədillikdən ayrılmaq olmaz. Ona görə də yemək, içmək, geyinmək kimi maddi ehtiyacları qarşılayarkən də mötədillikdən ayrılmamaq lazımdır. Bu barədə Allah təala belə buyurur:

“...Yeyin, için; lakin israf etməyin! Çünki Allah israf edənləri sevməz.” (əl-Əraf, 31)

Çünki yemək, içmək və geyinmək kimi xüsuslarda mötədillikdən ayrılmaq, bədən, səhhət və var-dövlət kimi əmanətlərə xəyanət etmək və onları lazımınca istifadə etməmək deməkdir.

Eyni şəkildə bəşəri münasibətlərdə məhəbbət və nifrət kimi hisslərdə də mötədil olmaq lazımdır. Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm- belə xəbərdarlıq edir:

“Dostunu sevərkən dərəcəsində sev, çünki gün gələr düşmənin ola bilər. Düşməninə nifrətdə də həddi aşma, çünki gün gələr dostun ola bilər.” (Tirmizi, Birr, 60/1997)

Xülasə, müsəlman hisslərində, sözlərində və davranışlarında mötədil olmalıdır. Çünki mötədillik hər şeyin ölçüsündə olduğu bir məqamdır.

Allah təalanın sevdiyi gözəl xislətlərdən biri də **“təənni”**dir. O da bir iş edərkən tələsməmək, ediləcək işin əvvəlini və axırını düşünmək deməkdir. Ehtiyatlı davranma da deyə biləcəyimiz təənni, xəta etmək ehtimalını ən aşağı səviyyəyə endirən və insanı peşman olmaqdan qoruyan bir xislətdir.

İslam tədbir və təənniyə çox yer verir. Çünki ilk baxışda mühüm görülməyən şeylər, nəticədə heç də adi olmayan hadisələrə səbəb ola bilər. Mövlan həzrətlərinin *Məcalisi-Səba* adlı əsərindəki bu misal olduqca ibrətlidir:

“Dəni görə quşcuğaz tələ varmı deyə, öndən, arxadan, sağdan və soldan yüz dəfə yoxlayar. Quş daim əks şeyləri düşündüyündən, ondakı can qorxusu, yem eşqindən daha çoxdur.”

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- təənni sahibi bir səhabəsini mədh edərək belə buyurmuşdur:

“Səndə Allahın sevdiyi iki xüsusiyyət vardır:

1. Helm: Mülayim xasiyyətlilik,

2. Təənni: Tələsmədən ehtiyatla davranmaq.” (Müslim, İman, 25, 26; Əbu Davud, Ədəb, 149; Tirmizi, Birr, 66/2011)

Həmçinin Həzrət Peyğəmbərimiz:

“Təənni Allah təaladan, tələsmək isə şeytandandır.” -buyurmuşdur. (Tirmizi, Birr, 66/2012)

Həzrət Əbu Bəkr -radiyallahu anh-ın Hüdeybiyə sazişi haqqında ki bu sözləri, yuxarıdakı hədisin mahiyyətini açıqlayır:

“İslamda Hüdeybiyə sülhündən daha böyük bir fəth olmamışdır. Lakin insanlar qısa və dar düşüncəli olduqlarından, bu sazişə etiraz etmişdilər. İnsanlar, Allah ilə Peyğəmbəri arasındakı əməllərdə tələskəndilər. Allah təala isə onlar kimi tələsməz, istədiyi işi səviyyəsinə yetişib kamilləşmədikcə etməz.” (Vaqidi, II, 610; Hələbi, II, 721)

Bununla yanaşı, xeyirli olduğu qəti olan işlərdə tələsmək də zəruridir. Lakin bu tələskənlik, xeyirxah bir işə qərar verib başlamaq barəsində zəruridir. Yoxsa ki, həmin işi edərkən tələsib lazımi həssaslığı göstərməmək doğru deyildir.

Allah təala belə buyurur:

“Birinizin ölümü çatıb: “Ey Rəbbim! Mənə bir az möhlət versəydin, sədəqə verib salehlərdən olardım! -deməmişdən əvvəl sizə verdiyim ruzidən (Allah yolunda) xərcləyin.” (əl-Munafiqun, 10)

Bu barədə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“Təənni, axirətlə əlaqədar əməllərin xaricində hər xüsusda xeyirlidir.” -buyurmuşdur. (Əbu Davud, Ədəb, 11/4810)

Qazı İyaz da belə deyir:

“Axirət əməllərində tənbel davranmaq doğru deyildir. Allaha yaxınlığı artırmaq, səviyyəni qaldırmaq üçün axirətlə əlaqədar məsələlərdə əzmkar və çalışqan olmaq lazımdır.”

Belə ki, şanı uca Rəbbimiz belə buyurur:

“...Yaxşı işlər görməkdə bir-birinizi ötməyə çalışın!..” (əl-Bə-qərə, 148)

“Onlar xeyirli işlər görməyə tələsər (yaxşı əməllər etməkdə bir-birini ötməyə çalışar), **ümid və qorxu ilə** (rəhmətimizə ümid bəsləyib əzabımızdan qorxaraq) **Bizə ibadət edirdilər.”** (əl-Ənbiya, 90)

Dahilər də belə demişdir:

“Tələsik edilən işlər acı olur; tələsik yeyib-içməkdən bir çox xəstəliklər meydana gəlir. Ona görə də hər işdə aramla hərəkət et; lakin ibadətdə tələs, cəld davran.”

Bir də ki, borcları ödəmək, cənazəni dəfn etmək və həddi-bülüğ yaşına çatmış övladları evləndirmək kimi məsələlərdə tələsmək tövsiyə edilir.

Fəzilət nümunələri

Həzrət Aişə -radiyallahu anha-yə:

“Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- hər hansı bir günə xüsusi əhəmiyyət verirdimi?” -deyə soruşduqda, əziz anamız belə cavab verdi:

“-Xeyr, Allah Rəsulunun əməli asta və davamlı yağan yağmur kimi idi. Hansınızın Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in etdiyinə gücü çata bilər?!” (Buxari, Savm, 64, Rıqaq, 18; Müslim, Müsafirin, 217)

Həzrət Peyğəmbərimiz mötədil şəkildə ibadət edərdi, lakin onun ibadətləri davamlı idi. O, az da olsa davamlı olan əməllərin daha xeyirli olduğunu ifadə edərdi.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- Ərəfə günü (Arafatdan Müzdəlifəyə) qayıdırdı. Arxa tərəfdə bəzi insanların (tələsərək) qışqırıb-bağıraraq dəvələrinə vurduğunu və heyvanların da böyürdüyünü eşidincə, onlara qamçısı ilə işarə edərək belə buyurdu:

“İnsanlar! Yavaş olun! Tələsməklə savab qazanmaq olmaz.”
(Buxari, Həcc, 94; Müslim, Həcc, 268)

Abdullah bin Amr -radiyallahu anhumə- belə rəvayət edir:

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-ə mənim:

“Allaha and içirəm ki, yaşadığım müddət ərzində gündüzlər oruc tutub, gecələr də ibadətlə və itaətlə oyanıq keçirəcəyəm.” -dediyim xəbər verilmişdi. Bunu eşidən Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- məndən soruşdu:

“-Bu sözləri sən demisən?” Mən də ona:

“-Atam-anam sənə fəda olsun, ya Rəsulallah! Bəli, mən belə demişəm.” -dedim. Buyurdu ki:

“-Sənin buna gücün çatmaz. Həm oruc tut, həm tutma; həm yat yuxunu al, həm də ibadət et! Şühəsiz sənin üzərində bədəninin haqqı vardır, iki gözünün haqqı vardır, xanımının haqqı vardır, ziyarətçilərinin haqqı vardır. Uşaqlarının da sənin üzərində haqqı vardır. Hər aydan üç gün oruc tut; çünki hər yaxşılığa on misli qədər mükafat və savab vardır. Bu isə bütün vaxtını orucly keçirmək kimidir.”

Mən:

“-Bunun daha çoxunu etməyə gücüm çatır.” -dedim. Əziz Peyğəmbərimiz:

“-O halda bir gün oruc tut, iki gün tutma!” -buyurdu. Mən:

“-Amma mən bundan daha çoxunu edə bilərəm.” -deyincə Həzrət Peyğəmbərimiz:

“-Elə isə bir gün oruc tut, bir gün tutma; bu, Davud -əlehissalam-ın orucu olub orucların ən fəzilətlisidir. Allahın ən çox sevdiyi namaz da Davud -əleyhissalam-ın namazıdır. Davud -əleyhissalam- gecənin yarısını yataaraq keçirir, sonra üçdə birində namaz üçün qalxar, altıda birini yenə yatırdı. Bir gün oruc tutar, bir gün tutmazdı. Düşmənlə qarşılaşdığında qaçmazdı.” -buyurdu. Mən:

“-Bundan daha fəzilətlisinə də gücüm çatır.”-dedim. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Bundan daha fəzilətlisi yoxdur.” -buyurdu. Sonra da:

“-Bütün günlərini orucly keçirənin orucu yoxdur (orucu qəbul edilməz.)” - buyurdu və bu sözünü üç dəfə təkrarladı.

Halbuki Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in tövsiyə etdiyi, ayda üç gün oruc tutmağı qəbul etsəydim, mənə ailəmdən və var-dövlətimdən daha sevimli olacaqmış.

Sonra Peyğəmbərimiz mənə:

“-(Qurani) Necə xətm edirsən?” -deyə soruşdu. Mən:

“-Hər gecə.” -deyə cavab verdim. Əziz Peyğəmbərimiz:

“-Qurani ayda bir dəfə xətm et!” -buyurdu. Mən yenə:

“-Ya Rəsullallah! Mənim bundan daha çoxuna gücüm çatır.” -dedim. Peyğəmbərimiz:

“-O zaman iyirmi gündə bir xətm et!” -buyurdu. Mən yenə:

“-Ya Rəsulallah! Bundan daha çoxunu edə bilərəm.” -dedim.

“-O zaman on gündə bir xətm et!” -buyurdu. Mən təkrar:

“-Bundan daha çoxunu etməyə gücüm çatır, ya Rəsulallah!” -deyə ısrar edincə:

“-O halda yeddi gündə bir dəfə xətm et və bundan artığını etmə!”

-buyurdu. Mən artırmaq istədikcə, buna imkan vermədi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- mənə:

“-*Şübhasız ki, sən bilmirsən, bəlkə ömrün uzun olar?*” -dedi. Axırda onun dediyi hala düşdüm. Qocalıb əldən düşüncə Allah Rəsulunun verdiyi rüxsəti (vaxtında) qəbul etməyi çox arzu etdim.”

Abdullah -radiyallahu anh- yaşlandıqdan sonra:

“-Kaş ki, Allah Rəsulunun verdiyi rüxsəti qəbul etsəydim.” -sözünü həmişə deyirdi. Gecələr istirahət etmək üçün oxuduğu Quranın yeddidə birini gündüz ailə üzvlərindən birinə oxuyub dinlətdirirdi. Güclü və qüvvətli olmaq istədiyində, bir neçə gün oruc tutmazdı. Sonra oruc tutmadığı günləri sayaraq Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-ə verdiyi sözdən dönməmək üçün, tutmadığı günlər qədər orucu qəza edirdi. (Bax. Buxari, Savm, 55, 56, 57, Təhəccüd, 7, Ənbiya, 37, Nikah, 89; Müslim, Siyam, 181-193)

Demək olar ki, ibadət və itaətlərimizi könül rahatlığı içində yerinə yetirə bilmək üçün Allah təalanın lütf etdiyi bədən və sağlamlıq nemətlərini qaydasında istifadə etmək zəruridir.

İnsan sağlamlığı yerində ikən nafilə ibadətlərə istiqrarlı bir şəkildə davam edərsə, səfərdəki çətin anlarda, xəstəliklərdə və ya qocalıqda onları yerinə yetirə bilməsə belə şanı uca Rəbbimiz, bu ibadətlərin mükafatını ona yenə verər. Bədəninin orqanları əməl edə bilmədikdə, hətta yox olduqda belə onun mükafatı, hər hansı başa qaxma olmadan, sonsuza qədər davam edir. Bu mənalara müfəssir aşağıdakı ayədən çıxarmışdır:

“Yalnız iman gətirib yaxşı əməllər edənlərdən başqa! Onları münnətsiz (saysız-hesabsız) mükafat gözləyir.” (ət-Tin, 6)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurmuşdur:

“*Bəndə səfərə çıxarsa və yaxud xəstələnərsə, Allah, ona muqim (öz yurdunda ikən) və sağlam ikən etdiyi əməllərin bənzərini yazar.*” (Buxari, Cihad, 134; Əhməd, IV, 410, 418)

“*Gecə namaz qılmağı adət halına gətirən şəxs yatıb qalaraq tə-*

həccüd namazına qalxa bilməzsə, Allah ona təhəccüd savabını yazar və yatmağı da onun üçün bir sədəqə sayılar.” (Muvatta, Salətul-Leyl, 1)

Səhabeyi-kiramdan bəziləri bir gün əziz analarımıza soruşaraq Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in ibadətlərini öyrənmək istəmişdilər. Onlar da gördüklərini danışdılar. Peyğəmbərimizin mötədil şəkildə etdiyi ibadətlərinin az olduğunu zənn edən bəzi insanlar öz-özlərinə:

“-Allahın Rəsulu harada, biz haradayıq? Onun keçmiş və gələcək günahları bağışlanmışdır.” -dedilər. Aralarından bir nəfər:

“-Mən, ömrümün sonuna qədər bütün gecələri yatmadan namaz qılacam.” -dedi. Başqa birisi:

“-Mən də, həyatım boyunca gündüzlər oruc tutacağam və oruc-suz bir gün keçirməyəcəm.” -dedi. Üçüncü səhabə də:

“-Mən, ömrümün sonuna qədər qadınlardan uzaq duracaq və əsla evlənməyəcəm.” -deyə söz verdi. Bir müddətdən sonra Peyğəmbərimiz gəldi və onlara bu sözləri dedi:

“-Belə-belə deyənlər sizsinizmi? Sizi xəbərdar edirəm! Allaha and içirəm ki, mən sizin Allahdan ən çox qorxanınız və Ona qarşı ən ehtiramla davrananınızam. Lakin mən bəzən oruc tuturam, bəzən tutmuram. Gecə həm namaz qılıram, həm də yatıram. Qadınlarla da evlənirəm. Mənim sünnəmdən üz çevirən şəxs, məndən deyildir.” (Buxari, Nikah, 1)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bir gün əshabına qiya-mətdən bəhs etdi və onlar da çox kədərlənib ağladılar. Sonra aralarından on nəfər Osman bin Mazunun evinə yığıldılar. Aralarında Həzrət Əbu Bəkr və Həzrət Əli də var idi. Məsləhətləşib bundan sonra dünyadan əl çəkməyə, özlərini xədim etdirməyə, gündüzlər oruc tutmağa, gecələr də səhərə qədər ibadətlə məşğul olmağa, ət yeməməyə, xanımlarına olan münasibəti azaltmağa, gözəl ətir sürt-məməyə və yer üzündə gəzməməyə qərar verdilər.

Bu xəbəri Həzrət Peğəmbərimiz eşitdikdə, qalxıb Osman bin Maznun evinə getdi, lakin onu evdə tapa bilmədi. Xanımına, Osman və yoldaşlarının onun yanına gəlmələrini bildirdi. Onlar da bir müddətdən sonra Peyğəmbərimizin hüzuruna çıxdılar. Peyğəmbərimiz, qərara gəldikləri xüsusları onlara bir-bir sadalayaraq:

“-*Bu mövzularda ittifaq etmisiniz, elə deyilmi?*” -dedi. Onlar da:

“-Bəli, ya Rəsulallah! Bizim belə qərara gəlməyimizin səbəbi xeyrli bir iş görməkdən ibarətdir və bundan başqa heç bir məqsədimiz yoxdur.” -dedilər. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurdu:

“-*Şühəsiz ki, mənə bunlar əmr olunmadı. Əlbəttə sizin üzərinizdə nəfslərinizin haqqı vardır. Bəzən oruc tutun, bəzən tutmayın. Gecə həm ibadət edin, həm də yatın. Mən həm ibadət edirəm, həm də yatıram. Oruc tutduğum günlər də olur; tutmadığım günlər də. Ət yeməklə yanaşı, xanımlarımla da bir yerdə oluram. Kim mənim sünnəmdən üz çevirərsə, məndən deyildir.*”

Sonra səhabeyi-kiramı bir yerə toplayıb onlara bir xütbə verdi və xütbəsində bunları dedi:

“*Bir sıra insanlara nə olur ki, xanımları ilə bir yerdə olmağı, yemək-ichməyi, gözəl ətir sürtməyi, yatmamağı və caiz olan dünya həzzlərini özlərinə haram edirlər. Şühəsiz ki, mən sizə keşiş və rəhib olmağınızı əmr etmirəm. Mənim dinimdə ət yeməyi tərək etmək, qadınlardan uzaqlaşmaq olmadığı kimi, dünyadan əl götürüb məbədlərə (monastrlara) qapanmaq da yoxdur. Ümmətimin səyahəti oruc, rəhiblikləri (təqvaları) isə cihaddır. Allaha ibadət edin, Ona heç nəyi şəriq qoşmayın, həcc və ümrə edin, namazlarınızı qılın, zəkatınızı verin. Ramazan orucunu tutun. Siz tam doğru olun ki, başqaları da elə olsun. Sizdən əvvəlki ümmətlər, hədlərini aşdıqlarına görə həlak oldular. Dini özlərinə çətinləşdirdilər və Allah da onlara çətinləşdirdi. Bu gün kilsə və monastrlarda mövcud olanlar, onların qalıqlarıdır.*”

Bu hadisədən sonra aşağıdakı ayeyi-kərimə nazil oldu:

“Ey iman gətirənlər! Allahın sizə halal buyurduğu pak ne-

mətləri (özünü) haram etməyin və həddi aşmayın. Doğrudan da, Allah həddi aşanları sevməz!” (əl-Maidə, 87) (Vahidi, səh. 207-208; Ali əl-Qari, əl-Mirqat, I, 182-183)

Aişə -radiyallahu anhe-nin rəvayət etdiyinə görə, bir qadınla bərabər əyləşərkən, yanlarına Həzrət Peyğəmbərimiz gəldi və:

“*Bu qadın kimdir?*” -deyə soruşdu. Aişə anamız:

“*Bu filan xanımdır.*” -dedikdən sonra, onun çox namaz qıldığından bəhs etməyə başladı. Bunu eşidən Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“*Bunları saymağına ehtiyac yoxdur; gücünüzün çatdığı nisbət-də ibadət etməyiniz sizə kifayətdir. Allaha and içirəm ki, siz bezib usanmadıqca Allah usanmaz!*” -buyurdu. (Buxari, İman, 32)

Abdullah bin Abbas -radiyallahu anhumə- belə deyir:

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- insanlara xütbə verərkən ayaq üstə dayanan bir adam gördü və onun kim olduğunu soruşdu. Əshab:

“*O, Əbu İsraildir. Günün altında dayanmağı, oturmamağı, kölgələnməməyi, danışmamağı və davamlı olaraq oruc tutmağı nəzir etmişdir.*” -dedilər. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“*-Ona deyin! Danışsın, kölgələnsin, otursun və orucunu bitirsin!*” -buyurdu. (Buxari, Eyman, 31; həmçinin baxın. Əbu Davud, Eyman, 19)

İbadət, riyazət və mücahidədə belə mötədilliyə riayət etmək zəruri olduğuna görə, digər xüsurlarda xüsusilə zəruridir.

İbn Abbas -radiyallahu anhumə- ehtiyatlı davranmaq barəsində aşağıdakı bu ibrətli hadisəni rəvayət edir.

“Bir siçan gələrək bir qığılcım (tüstülənən) verən çöpü Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in oturduğu mindərin üstünə qoydu. Qığılcım, həsirin bir dirhəm boyda yerini yandırıdı. Bundan sonra

daim tәdbirli olmağı tövsiyә edән Rәsulullah -sәllallahu әleyhi vә sәllәм- belә buyurdu:

“Yatacağınız zaman şamlarınızı söndürün. Çünki şeytan, belәlərinә zərərli işlərdә rәhbərlik edәр vә sizi yandırar.” (Әbu Davud, Әdәb, 160-161/5247)

Möminlərin anası Safiyә binti Huyey -radiyallahu anha- tәәnni vә ehtiyat barәsindә Allah Rәsulu ilә yaşadığı bir xatirәsini belә rәvayәt edir:

Rәsulullah -sәllallahu әleyhi vә sәllәм- etiqafa girmişdi. Bir gecә onu ziyarәt edib söhbәt etdim vә sonra evә qayıtmaq istәyәrkән ayağa qalxdığımda o da mәni evimә yola salmaq üçün ayağa qalxdı. Yolda gedәrkән Önsardan iki nәfәр bizimlә qarşılaşdı. Rәsulullah -sәllallahu әleyhi vә sәllәм-i xanımı ilә birlikdә görüncә, oradan cәld uzaqlaşmaq istәdilər. Rәsulullah -sәllallahu әleyhi vә sәllәм-:

“-Bir az yavaş olun, yanımdakı Safiyyә binti Huyeydir.” -dedi. Onlar:

“-Rәsulunun nalayiq bir hәрәkәt etmәsindән Allaha sığınırıq, ya Rәsulallah!”-dedikdә isә:

“Şeytan insanın bәdәnindә qanın gәzdiiyi kimi gәzir. Onun sizin qәlbinizә bir pislik vә ya bir şübhә salmasından narahat oldum.” -buyurdu. (Buxari, Etiqaf, 11; Müslim, Salam, 23-25)

Daim tәdbirli vә ehtiyatlı olmağı tövsiyә edән Rәsulullah -sәllallahu әleyhi vә sәllәм- ümmәtini belә xәbәrdar etmişdir:

“Sizlərdән biri, silahı din qardaşına tәрәf tutmasın. Çünki o, bilmәdән bәlkә şeytan silahı әlindән boşalдар (silah әlindә açılar) vә bu sәbәbdән cәhәnnәmin çuxuruna yuvarlanıb gedәр.” (Buxari, Fitән, 7; Müslim, Birr, 126)

“Bir adam din qardaşına dәмir alәtlә işarә edәrsә, onu әlindән yerә qoyana qәdәр mәlәklәр ona lәnәt edәр. Doğma qardaşına olsa belә.” (Müslim, Birr, 125; Tirmizi, Fitән, 4)

“Yanında ox var ikən məscidlərimizə və ya bazarlarımıza uğrayan şəxs, müsəlmanlardan hər hansı birinə onlardan zərər gəlməməsi üçün, oxunun ucundakı dəmiri əliylə tutsun.” (Buxari, Salət, 66, Fitən, 7; Müslim, Birr, 120-124)

Cabir -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

“Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- qınından çıxmış qılıncı əldən-ələ verməyi qadağan etdi.” (Əbu Davud, Cihad, 66; Tirmizi, Fitən, 5)

Yoldaşına tərəf silah tutmaq, silahla zarafat etmək kimi hərəkətlərin, nə qədər zərərli olduğu hamıya məlumdur. Həzrət Peğəmbərimiz də belə davranışları qəti şəkildə qadağan etmişdir. Hər hansı bir düşmən təhlükəsi yox ikən, bayram günlərində, bazarlarda və insanların qələbəlik olduğu yerlərdə silah gəzdirməyi qadağan etmişdir. Yanında silahı olanlara da onu, heç kimə zərər verməyəcək şəkildə gəzdirmələrini əmr etmişdir.

Əbu Sələmənin rəvayət etdiyinə görə, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in əshabı nə mötədillikdən uzaqlaşan, nə də tənbellik edən insanlar idi. Söhbət məclislərində yeri gəldiyində şeir oxuyur və cahiliyyə dövründəki xatirələrini danışır dılar. (İbn Əbi Şeybə, əl-Mu-sannəf, V, 278)

Əbu Bəkr əs-Saqafinin rəvayət etdiyinə görə onlar bir az Quran, bir az da şeir oxuyurdular.²⁰⁹

İbn Abbas -radiyallahu anhumə- tələbələri ilə bir yerdə oturarkən onlara bir müddət hədisi-şərif nəql edir, sonra:

“-İştahımızı açın! Yəni lətifə danışın, şeir oxuyun! Şübhəsiz ki, ruh da bədənin yorulması kimi yorulur.” -deyir və ərəblərin zərbi-məsəllərini danışmağa başlayırdı. Sonra yenə dərsə qayıdır və bunu zərurət yarandıqca dəfələrlə təkrar edirdi. (Kəttani, II, 237)

Misirdə uğurlu bir valilik vəzifəsini icra edən Amr bin As -radiyallahu anh-a, bunu necə həyata keçirdiyi soruşulduqda bu cavabı vermişdir:

209. Kəttani, *Nizamul-Hukumətun-Nəbəviyyə (ət-Təratibu-l-İdariyyə)*, Beyrut 1996, II, 236.

“Ətrafımdakı hər bir insanla aramda bir ip olduğunu düşünərək, bu ip gərilib qopmaq nöqtəsinə yaxınlaşdıqda, onu bir az boşaldıram. Həddindən çox boşaltdığımı hiss etdiyim anda isə onu dərhal dartıram. Beləliklə bütün insanlarla işlərimi müvazinəti qoruyaraq davam etdirirəm.”

Xülasə, ifratdan qaçıb mötədil davranmaq və tənni ilə hərəkət etmək islamın tövsiyə etdiyi təqdirəlayiq bir davranışdır. Bunun əksi olan tənbellik və ehtiyatsızlıq isə, maddi-mənəvi bütün əmanət və xidmətlərdə tarazlığı pozan, bəşəri münasibətlərdəki ahəngi zəiflədən zərərli vəsflərdir.

Bu mənada müsəlman mötədil və tənni ilə davranmalı, yaxşı düşünüb lazımı tədbirləri görmədən işlərini tələsik etməməlidir. İbadət və xeyirxah işlərdə isə cəld davranmalı, lakin orta yoldan uzaqlaşıb həddi aşaraq özünü çətin vəziyyətə salmamalıdır.

9. Hədiyyələşmək

Hədiyyələşmək incə ruhlu möminlərin ülvı hisslərlə ikram edərək qəlbləri sevindirdikləri feyzli və bərəkətli bir əməldir. Ürəkdən edilən bu ikramlar insanlar arasındakı məhəbbət və qardaşlıq hisslərini gücləndirdiyi kimi, Allahın rızasını da qazanmağa vəsilə olur.

Əziz Peyğəmbərimiz belə buyurur:

“Hədiyyələşin ki, bir-birinizə olan məhəbbətiniz artsın!” (Muvat-ta, Hüsnu-Xuluq, 16, Buxari, əl-Ədəbul-Müfrəd, 594; Münavi, III, 271)

“Bir-birinizə hədiyyə verin. Çünki hədiyyə, qəlblərdəki küskünlüyü yox edir.” (Tirmizi, Vəla, 6/2130)

Ənəs bin Malik belə deyirdi:

“Balalarım! Bir-birinizə ikram edərək hədiyyələşin. Çünki bu, aranızdakı məhəbbəti artıran ən güclü bir vasitədir.” (Buxari, əl-Ədəbul-Müfrəd, 595)

Hədiyyə vermək; comərdlik və ehsan hisslərinin meyvəsi və gö-

zəl əxlaqın əlamətidir. Müsəlman toxgözlü və comərd olduğuna görə hədiyyə verməkdən böyük bir həzz alar. Bir insanı sevindirib duasını almaq, onun üçün böyük bir təsəllidir.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- hədiyyələşməyi təşviq edir, hər fürsətdə hədiyyə verir və hədiyyə qəbul edirdi. Belə ki, Həzrət Aişə anamız:

“Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- hədiyyəni qəbul edə və onun qarşılığında hədiyyə verərdi.” - demişdir. (Buxari, Hibə, 11)

Əziz Peyğəmbərimiz ona göndərilən bir şeyin sədəqə, yoxsa hədiyyə olduğunu soruşub öyrənir, əgər sədəqədirsə, onu qəbul etməyərək səhabənin möhtac olanlarına göndərirdi. Çünki sədəqədən istifadə etmək Allah Rəsuluna və ailəsinə halal buyurulmamışdı. Göndərilən şey hədiyyədirsə, ondan həm özü alır, həm də əshabının ehtiyacı olanlarına verirdi. (Buxari, Hibə, 5; Müslim, Zəkat, 175)

Hədiyyə vermək və gələn hədiyyəni qəbul etmək həmsöhbətinə dəyər verməyi və ona olan məhəbbəti göstərir. Ümumiyyətlə hədiyyənin maddi qiymətindən daha çox daşdığı məna mühümdür. Bu baxımdan hədiyyənin böyük və ya kiçik olmasına deyil, verilişindəki ixlas və səmimiyyətə baxılmalıdır. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurmuşdur:

“Ey müsəlman xanımlar! Heç bir qonşu xanım, bir qoyun ayağı olsa belə, qonşusuna verəcəyi hədiyyəni kiçik görüb (verməməzlik) etməsin!” (Buxari, Hibə 1, Ədəb, 30; Müslim, Zəkat, 90).

“Əgər ayaq və ya kürək əti yeyilməyə dəvət edilsəm (belə), dərhal gedərəm. Əgər mənə kürək və ya ayaq (əti) hədiyyə edilsə, dərhal qəbul edəərəm.” (Buxari, Hibə, 2, Nikah, 73; Müslim, Nikah, 104)

Kölələr arpa çörəyinə dəvət etsələr belə, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- buna biganə qalmaz və dəvətlərini qəbul edərdi. (Heysəmi, IX, 20)

Deməli, alarkən də, verərkən də hədiyyəni kiçik görməmək lazımdır. Çünki hər kəsin maddi imkanına görə hədiyyələşməsi ədəbdəndir.

Hәdiyyәyә imkan nisbätindә hәdiyyә ilә qarşılıq vermәyә çalışılmalıdır. Lakin bu barәdә dә imkanı olmadıǵı halda sıxıntıya girmәk doğru deyildir. Hәdisi-şәrifdә belә buyurulur:

“Sizә birisi hәdiyyә verәrsә ona qarşılıq verin, vermәyә bir şey tapmasanız ona dua edin!” (Әhmәd, II, 96)

Hәdiyyәләshmә yaxından uzaǵa doğru olmalıdır. İmkan olduqda isә һәм yaxına, һәм dә uzaǵa hәdiyyә verilә bilә.

Hәzrәt Aişә -radiyallahu anһә- belә demişdir:

“-Ya Rәsulallah! İki qonşum var. Hansına hәdiyyә verim?” -deyә soruşdum. Rәsulullah -sәllallahu әleyhi vә sәllәм-:

“-Qapısı sәnә daha yaxın olanına ver.” -buyurdu. (Buxari, Şufa, 3, Hibә, 16, Әdәb, 32)

Hәdiyyәләshmәdә һәр hansı bir mәнfәәt güdülmәмәli, yalnız Allah rizası üçün edilәrәk ixlas vә sәmimiyyәtlә davranılmalıdır. Rәsulullah -sәllallahu әleyhi vә sәllәм- Allah rizası üçün verilmәyән hәdiyyәlәрin qәbul edilmәsini qadaǵan etmişdir. Hәdisi-şәrifdә belә buyurulur:

“Kim bir qardaşının işini görmәk üçün vasitәçi olarsa, o da bunun qarşılıǵında bir hәdiyyә verәrsә, hәdiyyәni qәbul etdiyi tәqdirdә, faiz qapılarından böyük bir qapıya girmiş olar.” (Әbu Davud, Büyu, 82/3541)

“Biriniz, qardaşına borc pul verәrkән borc alan şәxs ona bir şey hәdiyyә edәrsә, qәbul etmәsin. Vә ya miniyinə mindirmәk istәyәrsә, ona minmәsin. Amma әvvәllәр aralarında hәdiyyәләshmә vә yardım-laşma olmuşdursa, bu müstәsna.” (İbn Macә, Sadaqat, 19)

Abdurrahman bin Sad -radiyallahu anһә- belә rәvayәt edir:

Rәsulullah -sәllallahu әleyhi vә sәllәм- Әzd qәbilәsindән Lüt-biyyә adlı bir nәfәri zәkat yığmaqla vәzifәlәndirmişdi. Bu şәxs, vә-zifәsini yerinə yetirib Rәsulullahın һüzuruna gәldikdә:

“-Bu mallar sizindir, bunlar da mәнә hәdiyyә edilәnlәrdir.” -dedi. Bunu eşidән Rәsulullah -sәllallahu әleyhi vә sәllәм- minbәrә qalxdı vә Allaha һәмd etdikdән sonra belә buyurdu:

“...Allah təalanın mənim iradəmə verdiyi işlərdən birinə sizdən birini vəzifələndirirəm, sonra da həmin şəxs qayıdıb gəlir və mənə deyir ki: “Bunlar sizə aid olanlar; bunlar da mənə hədiyyə edilənlər.” Əgər həmin şəxs sözündə doğrudursa, atasının və anasının evində otursaydı ona hədiyyə gələrdimi?!”

Allaha and içirəm ki, sizdən biriniz haqsız olaraq bir şey alarsa, qiyamət günündə həmin aldığı şeyi yüklənmiş vəziyyətdə Allahın hüsuruna çıxar...”

Sonra Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- əllərini tam şəkildə yuxarı qaldırıb:

“Allahım! Təbliğ etdimmi?” -buyurdu. (Buxari, Xilyə, 15, Zəkat, 3, Hibə, 17, Cihad, 189, Eyman, 3, Əhkam, 24; Müslim, İmarə, 26-27)

Hər hansı bir məmurun, vəzifəsinə xəyanət edib sui-istifadə edə biləcəyi düşünlərək, hədiyyə alması qadağan edilmişdir. Hətta dövlətin zəkat və vergi məmurlarının aldığı hədiyyələrin haram olduğu deyilmişdir. Bu hal, digər vəzifələrdə olan məmurlara da aiddir. Çünki haram olan rüşvəti nəfsin hiyləsi ilə hədiyyə deyə qəbul etmək, böyük bir günahdır. Abdullah bin Amr -radiyallahu anh- belə demişdir:

“Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- rüşvət alana da, verənə də lənət etdi.” (Əbu Davud, Əqdiyə, 4/3580)

Hədiyyələşmə xüsusunda mühüm bir məqam isə, verilən hədiyyəni geri almamaqdır. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurmuşdur:

“Birinin hədiyyə verib və təkrar bunu geri alması halal deyildir. Yalnız ata, övladına verdiyi hədiyyəni geri ala bilər.” (Əbu Davud, Büyu, 81/3539)

Belə bir davranış həqiqətən insanlıq heysiyyəti ilə uyğun gəlmir. Çünki bir müsəlman etdiyi yaxşılıqdan peşman olmaz və hər xüsusda Allah təalanın rızasını istəyərək davranar:

Hədiyyələşmədə bu xüsuslara diqqət etmək lazımdır:

a. Halal yoldan qazanıldıǵı bilinən hədiyyədən imtina etmək doğru deyildir.

b. Haram yolla qazanıldıǵı bilinən hədiyyə qəbul edilməməlidir. Çünki haram malın zəkati belə olmaz. Lakin hədiyyələşmə sayəsində həmin insana yaxınlaşmaq onun irşadına vəsilə olacaqsə, onda hədiyyəsini qəbul edib çox möhtac olan bir adama savabını ummadan vermək lazımdır.

c. Haradan qazanıldıǵı bilinməyən hədiyyə haqqında araşdırma aparmaǵa ehtiyac yoxdur. Qəlb qırmamaq üçün qəbul etmək daha yaxşıdır.

Fəzilət nümunələri

İbn Ömər -radiyallahu anhumə- belə rəvayət edir:

(Atam) Həzrət Ömər -radiyallahu anh- satılan bir atlas paltar gördü və onu Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanına aparıb:

“-Ey Allahın Rəsulu! Bunu alın, heyətlər gələndə və cümə günləri geyinin!” -dedi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Bunu, (axirətdən) *nəsibi olmayanlar geyinər.*” -buyurdu.

Daha sonra Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- Həzrət Ömər rə atlasdan tikilmiş bir paltar göndərdi. Həzrət Ömər gələrək:

“-Ey Allahın Rəsulu! Siz ipək haqqında; “*Bunu, (axirətdən) nəsibi olmayanlar geyinər.*” -demişdiniz. Sonra mənə bunu göndərdiniz. (Əcəba bunun hikməti nədir?)” -dedi. Həzrət Peyğəmbər:

“-Bunu şəxsən sən özün geyəsən deyə göndərmədim. Satıb pulu ilə ehtiyaclarını qarşılayarsan və ya bir xanıma geyindirərsən deyə göndərdim.” -buyurdu. (Buxari, Libas, 30, Cümə, 7, İydeyn, 1; Müslim, Libas, 6; Muvatta, Libas, 18)

İpək paltar geyinmək kişilərə haramdır, lakin qadınlara caizdir. Hədisdən aydın olur ki, kişiye ipəkdən bir hədiyyə gələrsə, onu münasib olduğu təqdirdə xanımına və ya qızına verməklə qəbul etməsi mümkündür.

Ənəs bin Malikin rəvayət etdiyinə görə Rum hökmdarı Peyğəmbərimizə atlasdan, qızıl saplarla işlənmiş və uzun ətəkli bir libas hədiyyə etmişdi. Peyğəmbərimiz onu əyninə geyincə xalq:

“-Ya Rəsulallah! Bu, sənə səmadən endirildi?” -dedi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Çoxmu bəyəndiniz? *Canım qüdrəti əlində olan Allaha and içirəm ki, Sad bin Muazın cənnətdəki bağçalarından bir bağça belə bundan daha xeyirli və daha gözəldir!*” -buyurdu.

Sonra da, onu əynindən çıxarıb Həzrət Cəfərə göndərdi. Cəfər -radiyallahu an- onu geyinincə Peyğəmbərimiz:

“*Bunu sən özün geyəsən deyə göndərmədim!*” -dedi. Həzrət Cəfər:

“Bəs, onu nə edim?” -deyə soruşduqda, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Qardaşın Nəcəsiyə göndər!*” -buyurdu. (Əhməd, III, 229; İbn əl-Əsir, Usdul-Ğabə, I, 324; İbn Sad, I, 456, 457)

Dihyətul-Kəlbi Həzrət Peyğəmbərimizə bir cüt məst ilə cübbə hədiyyə etmişdi. Peyğəmbərimiz də bunları geyindi. (Tirmizi, Libas, 30/1769)

Davud -əleyhissalam- bir gün:

“-İlahi! Səni harada görə bilərəm?” -deyə dua etdi. Allah təala belə nida etdi:

“-*Mənim qorxumdan qəlbləri sınıq olanların yanında!*” (İbn Kəsir, əl-Bidayə, IX, 287)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- də zəiflərə, yalnız qalnlara, çarəsizlərə, kölələrə və qəlbi sınıqlara çox diqqət yetirirdi. Onlarla xüsusi olaraq maraqlanırdı. Onları razı edəcək bir yol tapıb qəlblərini fəth edərdi. Belə bir davranış möminlər üçün lovğalıq və təkəbbürü təmizləyərək nəfsi tərbiyə edən ən gözəl bir metoddur.

Әнәс bin Malik -radiyallahu anһ- belә bir hadisәni rәvayәt edir:

Sәhrada yaşıyanlardan Zahir adında bir sәhabә var idi. Bu şəxs, һәр gәlişində Allah Rәsuluna sәhrada yetişән mәhsullardan һәdiyyәlər gәtirirdi. Qayıtdığı zaman da Hәzrәt Peyğәmbәrimiz, ehtiyacı olan şeylәrlә onun һeybәsini doldurur vә belә buyururdu:

“-Zahir, bizim sәhramız (kәndimiz); biz dә onun şəһәriyik.”

Zahir görünüş etibarilә çox da gözәl deyildi. Lakin Rәsulullah -sәllallahu әleyhi vә sәllәм- onu çox sevәrdi.

Bir гүн Zahir әlindәkilәri satarkән Hәzrәt Peyğәmbәrimiz -sәllallahu әleyhi vә sәllәм- onu arxadan qucaqlayıb, mübarәk әllәri ilә gözlәrini bağladı. Zahir isә:

“Sән kimsән? Burax mәni!” -deyәrәk onun әlindән çıxmağa çalışdı. Lakin gözlәrini bağlayan şəxsin Rәsulullah -sәllallahu әleyhi vә sәllәм- olduғunu bildikdә rahatladı vә belini Hәzrәt Peyğәmbәrimizin mübarәk sinәsinә söykәdi. Sonra Rәsulullah -sәllallahu әleyhi vә sәllәм- :

“-Bu kölә satılır, almaq istәyән varmı?” -deyә sәslәndi.

Zahir, boynu бүкүk vә kәdәrli bir tәrzdә:

“-Ya Rәsulallah! Mәnim kimi dәyәrsiz kölәyә, vallah, bir quruş belә verән olmaz.” -dedi.

Әziz Peyğәmbәrimiz isә:

“-Xeyr, ya Zahir! Sән Allah dәrgahında son dәрәcә qiymәtli vә bahalısan!” -buyurdu. (Әһmәd, III, 161)

Rәsulullah -sәllallahu әleyhi vә sәllәм- yanına gәlән һeyәtlәrә vә digәr insanlara һәdiyyә vermәyi һеç vaxt tәrk еtmәmişdir. Belә ki, Bәhreyn xalqından iyirmi nәfәrin Mәdinәyә gәlmәsi үçün onlara mәktub yazmışdı. Gәlәnlәrin on iki nәfәri Әdülqеys оğullarından idi. Onlar Peyğәmbәrimizlә görüşüb müsәlman oldular vә bir çox mәsәlәni soruşub öyrәndilәр.

Әziz Peyğәmbәrimiz, onlar qayıdarkән Әbdülqеys оğullarından

olan hər bir adama hədiyyələr verilməsini əmr etdi. Heyətin başçısı Abdullah bin Avfa isə 12,5 uqiyyə²¹⁰ gümüş verdi. (İbn Sad, I, 315)

Həmçinin Həzrət Peyğəmbərin yanına Haris bin Avfin başçılığı ilə Bəni Mürrənin 13 nəfərlik təmsilçiləri gəlmişdir. Peyğəmbərimiz onlara:

“Ölkənizdə vəziyyət necədir?” -deyə soruşdu. Haris:

“-Vallah, biz quraqlığa və qıtlığa məruz qaldıq. Heyvanlarımızın nəfəs almağa təqəti qalmadı. Bizim üçün Allaha dua et.” -dedi. Bundan sonra Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“Allahım! Onları yağmurla sula.” -deyərək dua etdi.

Bəni Mürrə təmsilçiləri Mədinədə bir neçə gün qaldıqdan sonra vətənlərinə qayıtmaq istədilər və Peyğəmbərimizlə vidalaşmağa gəldilər. Bilal Həbəşini çağıraraq nümayəndələrin hədiyyələrini verməsini əmr etdi. O da, onların hər birinə on uqiyyə, Haris bin Avfa da on iki uqiyyə gümüş verdi. (İbn Sad, I, 298; İbn əl-Əsir, Usdul-Ğabə, I, 410)

Həzrət Peyğəmbərimiz, özünə verilən hədiyyələri qəbul etmiş və imkan olduqca dost, düşmən hər kəsə, xüsusilə gələn heyətlərə hədiyyələr verməyə etina göstərmişdir. Hətta son xəstəliyində çox iztirab çəkərkən belə, gələn heyətlərə hədiyyələr verilməsini əmr etmişdir.²¹¹ Vəfatına yaxın etdiyi vəsiyyətində:

“Mənim etdiyim kimi siz də gələn heyətlərə hədiyyələr verin!” -buyurmuşdur. (Müslim, Vəsiyyət, 20)

Hədiyyələşmə barəsindəki mühüm ədəblərdən biri də, xoşlama-dığımız və sevmədiyimiz şeyləri hədiyyə etməməkdir.

Bir gün Əziz Peyğəmbərimizə kərtənkələ (varan) hədiyyə edilmişdi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- kərtənkələni yemədiyi üçün Aişə anamız, həmin anda qapıya gələn bir kasıba onu verib verməyəcəyini soruşdu.

210. Uqiyyə- Qədim bir pul növüdür. 1 uqiyyə təxminən 128 qrama bərabərdir. Uqiyyə eyni zamanda ağırlıq ölçüsü kimi də istifadə edilir.

211. Bax. Buxari, Cizyə, 6.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Onlara özünüzlə yemədiyi şeylərdən verməyin!” -buyurdu. (Əhməd, VI, 105, 123)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- Bəni Saidə məhəlləsində əshabı ilə bir yerdə olarkən Səhl bin Sad -radiyallahu anh-a xitabən:

“-Ey Səhl, bizə su verərsənmi?” -buyurdu. Bunu eşidən Səhl, bir bardaq su ikram etdi. Səhl -radiyallahu anh-, bu bardağı ömrü boyunca saxladı.

Əbu Hazim -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

“-Səhl bu bardağı çıxarıb bizə göstərdi, biz də onunla su içdik. Daha sonra Əbdüləziz, Səhldən bu mübarək bardağı ona bağışlamasını xahiş etdi. O da hədiyyə etdi.” (Buxari, Əşribə, 30)

Səhabeyi-kiram ən qiymətli şeyləri belə könül rahatlığı ilə hədiyyə edə bilirdi. Belə ki, Səhl -radiyallahu anh- dünyalara dəyişdirilməyəcək qədər qiymətli olan bu bardağı hədiyyə etmişdir.

Firas adında bir səhabə var idi. O da Peyğəmbərimizə aid bir əşyaya sahib olmaq istəyirdi. Bir gün Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanına gəldikdə, onu qarşısındakı bir qabdan yemək yediyini gördü və qabı hədiyyə olaraq istədi. Heç kimin arzusunu geri çevirməyən Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- də qabı ona hədiyyə etdi.

Həzrət Ömər -radiyallahu anh- vaxtaşırı Firasın evinə gedər:

“-O mübarək qabı gətir baxım.” -deyərdi. Əziz Peyğəmbərimizin əlinin dəydiyi bu qabı zəməzlə doldurub doyunca içər; artıq qalan suyu da üz-gözünə səpərdi. (İbn Həcər, əl-İsabə, III, 202)

İyaz bin Himar -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

“Rəsulullah bir hədiyyə vermişdim. Mənə:

“-Müsəlman oldun?” -deyə soruşdu. “Xeyr!” dediyimdə:

“-Mənə müşriklərin hədiyyəsini almaq qadağan edildi!” -buyurdu və hədiyyəmi almadı.” (Əbu Davud, Xərac, 35/3057)

Həzrət Peyğəmbərimiz belə davranaraq İyazı müsəlman olmağa təşviq etmək istəmişdir.

Lakin dövlətlərarası münasibətlərdə məsələ başqa cürdür. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- dövlət başçılarından gələn hədiyyələri, onların qəlblərini yumşaldaraq islama meyil etdirmək məqsədilə qəbul etmişdir. Belə ki, Həzrət Əli -radiyallahu anh- nəql edir:

“Qeysər hökmdarı Peyğəmbərimizə bəzi şeylər hədiyyə etdi. Peyğəmbərimiz ondan bu hədiyyələri qəbul etdi. Digər dövlət başçıları da ona hədiyyə göndərdilər və onların hədiyyələrini də qəbul etdi.” (Tirmizi, Siyər, 23/1576)

Xülasə, hədiyyə alıb-vermək Həzrət Peyğəmbərimizin mühüm bir sünnəsidir. Bu sünnəni əhya edərək qardaşlıq və yardımlaşma hisslərini yaşımaq hər bir müsəlmanın vəzifəsidir.

Mənfəətpərəstliyin və dünya malına məhəbbətin artdığı bu günümüzdə ixlas və məhəbbətlə ürəkdən verilən bir hədiyyə, qəblərin qazanılmasında çox böyük bir təsirə malikdir.

Hədiyyə əgər bir düşməyə verilmişsə, onun kin və düşmənçiliyini azaldır, hətta zamanla onu aradan qaldırır. Hədiyyə verilən şəxs nə dost, nə də düşmən bir insandırsa, yəni bitərəfdirsə, yaxınlaşaraq dost olar. Dostdursa, dostluğu daha da artır. Belə ki, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- yeni müsəlman olanların qəblələrini islama daha da yaxınlaşdırmaq üçün müharibədə əldə edilən qənimətlərdən və hədiyyələrdən onlara daha çox verirdi.

10. Qonaqpərvərlik

Allahı və Rəsulunu hər şeydən çox sevən və peyğəmbər əxlaqı ilə əxlaqlanmaq istəyən bir mömin, Allahın bəndələrinə məhəbbət bəsləyərək əlindən gəldiyi qədər onlara ikram etməyə çalışır. Xüsusilə

səfərə çıxmış və ya yurdundan uzaqlarda çarəsiz qalmış qəribləri tapıb onlara qol-qanad gərərək qəlblərindəki qəm və kədəri sevincə çevirməyə çalışır. Çünki yaralı bir qəlbə məlhəm olmaq, bəndəni Allahə yaxınlaşdırən fəzilətli bir davranışdır.

Həmçinin mömin, onu ziyarət etməyə gələn bir mömini məhəbbətlə qucaqlayıb gülürüz və şirin dillə qonaq etmək, dərdi varsa şərək olmaq çox mühüm din qardaşlığının ədəblərindəndir.

Ümumiyyətlə qonağa ikram etmək, müsəlmanın şüarıdır. Belə ki, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Allaha və axirət gününə iman edən şəxs qonağına ikram etsin...” -buyurmuşdur. (Buxari, Nikah, 80, Ədəb, 31, 85, Rıçaq, 23; Müslim, İman, 74, 75)

Qonağa ikram edilən evə xeyir və bərəkət yağar. Bunu Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə ifadə etmişdir:

“Xeyir və bərəkət qonaq qarşılayan bir evə, bıçağın dəvə hörgücünə çatmasından daha tez çatır.” (İbn Macə, Ətimə, 55)

Ərəblər qonaqpərvər və comərd insanlar idi. Qonaq gəldikdə dəvə kəsib ikram edənlər belə var idi. Dəvənin ən dadlı yeri hörgücü olduğundan, ev sahibinin bıçağı əvvəlcə ora uzanırdı. Həzrət Peyğəmbərimiz bu gözəl misalı verərək ümmətini qonağa ikram etməyə təşviq etmişdir.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- qonaq qarşılamaq istəməyən insanda xeyir olmadığını da ifadə etmişdir.²¹² Çünki ehtiyac sahibi bir adamı qonaq etməmək, ulul-əzm bir peyğəmbəri incidəcək qədər nalayiq bir davranışdır.

Belə ki, Həzrət Musa ilə Xızır -əleyhissalam- səfərə çıxarkən bir kəndə getmişdilər. Ancaq kənd əhalisi onları qonaq etmədi və bu hadisə onların qəlbinə dəydi.²¹³

Digər yandan Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- atanın, qonağın və məzlumun etdiyi duanın qəbul ediləcəyində şühbə ol-

212. Bax. Əhməd, IV, 155.

213. Bax. əl-Kəhf, 77.

madığını xəbər vermişdir.²¹⁴ Bu həm xeyir dua, həm də bəddua üçün keçərlidir.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- qonaq üçün evdə artıq bir yataq saxlamağı tövsiyə etmiş, bununla yanaşı israf etməyi də qadağan etmişdir.²¹⁵

Alimlərin bildirdiyinə görə Allah Rəsulunun evdə it saxlamağı məkrüh göməsinin səbəblərindən biri də, itin evə gələn qonaqları qorxutmasıdır. Bu davranış, Həzrət Peyğəmbərimizin qonağa nə qədər dəyər verdiyini də göstərir. Belə ki, o, bir hədisində buyurur:

“Qonağa ilk gecə gözəl qulluq etmək hər müsəlmanın vəzifəsidir. Hər kim (qonaq olaraq bir adamın) evinin qarşısında gecələyəcək olsa (bu adama ikram etmək) həmin ev sahibinin üzərinə bir borcdur. İstəyər borcunu ödəyib qurtular, istərsə də tərk edər və borclu qalar.” (Əbu Davud, Ətimə, 5/3750)

Yenə bir gün:

“Allaha və axirət gününə iman edən şəxs qonağı layiqincə qarşılansın!” -buyurdu. Səhabeyi-kiram:

“Ya Rəsulallah! Qonağı layiqincə necə qarşılayaq?” -deyə soruşdu. Həzrət Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- də:

“-Ona bir gecə gözəl qulluq etməklə. Qonaq qalmaq üç gündür. Qonağa üç gündən artıq baxmaq isə sədəqədir.” -buyurdu. (Buxari, Ədəb, 31, 85; Mülim, Luqata, 14)

Qonağa bir gün bir gecə layiqincə qulluq etmək, imkan daxilində onu razı salmaq, ikinci və üçüncü günlərdə isə normal ailənin yeyib-içdiyindən ikram edərək sıxıntıya düşməmək məsləhət görülmüşdür. Qonağa ikram edilənlərdən artıq qalanlar, ev sahibi üçün bərəkətdir.

Əziz Peyğəmbərimiz bizi qonaq etməyən, ikram etməyən insanları belə qonaq edib qulluq etməyimizi əmr etmişdir.²¹⁶

214. Bax. Əbu Davud, Vitr, 29/1536; Tirmizi, Birr, 7, Dəavat, 47.

215. Bax. Müslim, Libas, 41.

216. Bax. Tirmizi, Birr, 63/2006.

Bununla yanaşı, bir qadının ərinin icazəsi olmadan bir adamı evinə buraxması isə qadağan edilmişdir.²¹⁷

Bir qonaq gəldiyində, çox ac ola biləcəyi və ya dərhal qalxmaq istəyə biləcəyi nəzərə alınaraq mövcud yeməklərdən dərhal bir şey ikram edilməlidir. Sonra isə başqa yeməklər hazırlana bilər. Çünki qonaqlara halına və şanına uyğun bir şəkildə ikram, ailənin mürüvvət vəzifəsidir.

Qonaq gedərkən, ev sahibinin onu qapıya qədər yola salması sünnədənir.²¹⁸

Qonaq, həddindən artıq ev sahibini çətin vəziyyətə salmamalıdır. Bu barədə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“Bir müsəlmanın din qardaşının yanında onu günaha batıracaq qədər qalması halal deyildir.” -buyurmuşdur. Səhabeyi-kiram:

“-Ya Rəsulallah! İnsan din qardaşını necə günaha batıra bilər?” -deyə soruşduqda:

“-Qonağının qarşısına bir şey qoymağa imkanı olmayan adamın yanında qalmaqla.” -buyurdu. (Müslim, Luqata, 15, 16)

Qonaq evə girmək üçün icazə istədiyində, gözünü evin içinə və məhrəm yerlərə baxmaqdan mühafizə etməlidir. Çünki Qurani-Kərim ayəsində; **“...Birbirinizin qüsurlarını (qəbahətini) və gizli hallarını araşdırmayın...”** (əl-Hucurat, 12) buyurulur.

Daxil olarkən və çıxarkən nəzakətli olmalı, diqqətlə davranmalı və çox ucadan danışmamalıdır. Ayaqqabıları yerində çıxarmalı və düzgün şəkildə qoymalıdır. Həmçinin evə girərkən ayaqqabısına baxaraq üstündə hər hansı bir pislik varsa təmizləməlidir. Qonaq ev sahibinin göstərdiyi yerdə oturmalı və başqa bir yerə getməməlidir. (boylanmamalıdır).

Qonaq bir evə daxil olduğunda gözü nəyisə axtaran və hər şeylə maraqlanan insanlar kimi ətrafa boylanmamalı, baxışlarını yalnız ehtiyacı olan şeylərlə məhdudlaşdırmalıdır. Qonağın, bağlı haldakı

217. Bax. Buxari, Nikah, 84, 86; Müslim, Zəkat, 84.

218. Bax. İbn Macə, Ətimə, 55.

kassa, sandıq, rəf və ya hər hansı bir gizli şeyi açması, islam ədəbinə ziddir və əmanətə xəyanət sayılır.

Qonağın, ev sahibi icazə vermədən ona imamlıq etməsi və məxsusi yerində əyləşməsi münasib deyildir.²¹⁹ Yəni qonaq hər xüsusda ev sahibinə tabe olmalı, hətta ev sahibi icazə vermədikcə nafilə oruc belə tutmamalıdır.²²⁰

Bir sözlə həm ev sahibi, həm də qonaq ədəb qaydalarına riayət edərək xoş niyyətlə davranmalıdır.

Fəzilət nümunələri

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- qonağı çox sevər və nəzakət göstərərək şəxsən özü xidmət və ikram edərdi. Qonaqları qarşılayarkən gözəl və təmiz paltarlar geyinərdi. Həmçinin yanında dayanıb qonaq qəbul edənlərin də eyni şəkildə geyinmələrini əmr edirdi. Məsələn, Kində heyəti gəldiyi zaman, Həzrət Əbu Bəkr, Həzrət Ömər və Həzrət Əli ilə birlikdə Yəməndə hazırlanmış qiymətli paltarlar geyinmişdilər. (İbn Sad, IV, 346)

Həzrət Əbu Bəkr qonaqları qarşılamağa cavabdeh idi. Mədinəyə gələn heyətləri və qonaqları qarşılayar, onlarla əvvəlcə görüşər, bir baxımdan ədəb qaydalarını öyrədərdi. Qonaqlara Sevban -radiyallahu anh- xidmət edir, Həzrət Bilal isə yemək işlərinə baxırdı. Gələn heyətlərə bəzən çörəklə ət, bəzən də çörəklə süd ikram edilirdi. (Bax, Kəttani, I, 348)

Həzrət Peyğəmbərimizin yanına qonaq gəlib onun könül sara-yına daxil olan və oradakı gözəlliklərə tamaşa edənlər, evlərinə qayıdarkən, Mövlananın təbiri ilə, sanki belə deyirdilər:

“Vallah, harada olursamsa olum, hara gedirəmsə gedim, artıq əbədiyyətə qədər sənin qonağınam. Mən, ölü idim, səndə dirildim. Artıq mən, sənin azad edilmiş kölənam. Sənin qapıçınam. Onsuz dünya da, axirət də sənin şəfaət süfrənin qonaqlarıdır...”

219. Bax. Müslim, Məsəcid, 290.

220. Bax. Tirmizi, Savm, 70/789.

Əbu Hüreyrə -radiyallahu anh- Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in necə aclıq və sıxıntı çəkdiyini soruşanlara belə demişdir:

“Bu, onun ətrafındakı insanların və qonaqlarının çoxluğundan irəli gəlirdi. Çünki Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- yanında bir sıra əshabı və məsciddəki ehtiyac sahibləri olmadan əsla yemək yəməzdi. Allah təala Xeybərin fəthini nail etdi və insanlar bir qədər rahatlığa çıxdılar. Lakin yenə də xalq arasında dolanışıq çətinliyi hökm sürürdü.” (İbn Sad, I, 409)

Allah Rəsulunun yanına bir qonaq gəlmişdi. Qonaq həmin anda hələ islamı qəbul etməmişdi. Peyğəmbərimiz onun üçün bir qoyun sağılmasını istədi. Qonaq gətirilən südü içib qurtardı, təkarar gətirildi, yenə qurtardı və bir daha təkarar gətirildi, yenə də bitirdi. Beləliklə tam yeddi qab süd içdi. Bu qonaq sabahısı gün müsəlman oldu. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- ona yenə süd ikram edilməsini əmr etdi. Qonaq birinci qabı içdi, Həzrət Peyğəmbərimiz təkarar ikram etdi. Lakin qonaq bu dəfə südü bitirə bilmədi. Bu hadisədən sonra Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurdu:

“-Mömin, bir bağırsağı ilə, kafir isə yeddi bağırsağı ilə içər.” -buyurdu. (Buxari, Ətimə, 12; Müslim, Əşribə, 186)

İbrahim -əleyhissalam-ın fərqli xüsusiyyətlərindən biri də qonaqpərvərliyi idi. O, qonağı çox sevən, çox ikram edən, son dərəcə cömərd və şərəfli bir peyğəmbər idi. Hətta qonaq gəlmədiyi günlər yollara çıxar, qonaq axtarar və yoldan keçən qonaqları ikram etmək üçün evinə gətirərdi. Gələn-gedən hər kəsə yedirib-içirirdi. Ona görə də onun ləqəbi, “Əbul-Ədyaf / qonaqlar atası” -olmuşdur. (İbn Sad, I, 47)

Allah təala, Həzrət İbrahimin qonaqpərvərliyini bizlərə nümunə olaraq bu şəkildə bildirir:

“Həqiqətən, elçilərimiz (mələklər) İbrahimə müjdə (İshaqın anadan olacağı xəbərini) gətirib: “Salam!” - dedilər. (İbrahim də:) “Salam!” -deyə cavab verdi və dərhal (gedib onlara) qızarmış bir buzov gətirdi.” (Hud, 69)

“İbrahimin möhtərəm qonaqlarının (mələklərin) söhbəti sənə gəlib çatdı mı? Onlar (İbrahimin) yanına gəlib salam verdikdə (İbrahim) salanı alıb (öz-özüne): “Bunlar tanımadığım kimsələrdir!” -dedi. O (bir bəhanə ilə) ailəsinin yanına getdi və bir buzov (kəsib qızardaraq) gətirdi. Onu qabaqlarına (qonaqların qabağına) qoyub: “Bəlkə, yeyəsiniz!” -dedi.” (əz-Zariyat, 24-27)

İbn Abbasdan rəvayət edildiyinə görə İbrahim -əleyhissalam-ın yanına gələn bu qonaqlar; Cəbrail, İsrail və Mikail -əleyhissalam-ıdır. (Qurtubi, XVII, 44).

Həzrət İbrahim qonaqlarının salamını ən gözəl şəkildə alıb onları evinə dəvət etmiş, yemək hazırlamaq üçün onların yanından ayrılarkən onlara sezdirmədən asta şəkildə bayıra çıxmış və gözəl heyvanlarından birini kəsib qızartdıqdan sonra qonaqlarına ikram etmişdir. Bu ikramını da şəxsən özü etmiş və qonaqlarına həvəslə xidmət göstərmişdir.

Həzrət Peyğəmbərimiz, bizə yaxşılıq etməkdən uzaq duran, hətta pislik edən insanlara belə yaxşılıq etməyimizi tövsiyə etmişdir. Bunun gözəl bir misalını Həzrət Yusifin ülvə əxlaqında görürük. Allah təala belə xəbər verir:

“Yusifin qardaşları gəlib onun hüzuruna daxil oldular. Onlar (Yusif) tanımadıqları halda, (Yusif) onları dərhal tanıdı. (Yusif) onların (ərzaq) yüklərini hazırlayıb dedi: “Atabir qardaşınızı yanıma gətirin. Məgər mənim ölçüdə düz və qonaqpərvərlərin ən yaxşısı olduğumu görmürsünüz?!” (Yusif, 58-59)

Yusif -əleyhissalam-, ona hər cür pislili edən qardaşlarına böyük bir qonaqpərvərlik göstərmiş, onları ən gözəl şəkildə qarşılayıb yaxşılıq etmişdir.

Deməli, qonaqpərvərlik bir peyğəmbər vəsfidir. Yemək və içməkdə mötədil davranmağa diqqət etmək zəruri olduğu halda, qonağa edilən ikramda və qonaqlıqda yeyilən yeməkdə israf yoxdur. Amma ikram və dəvətin dünyəvi, nəfsani mənfəət düşüncələrindən uzaq və yalnız “lillah / Allah rızası üçün” olması zəruridir.

Əbu Zər -radiyallahu anh- hidayətə çatmasını rəvayət edərkən gözəl bir qonaqpərvərlik misalından bəhs edir:

“Mən, Ğifar qəbiləsindən biri idim. “Məkkədə bir şəxs zühur etmiş və özünün peyğəmbər olduğunu deyirmiş.” -deyə bir xəbər alınca, Allah təala elə o zaman qəlbimə islamın məhəbbətini saldı. Dərhal azuqəmi və su tuluğunu götürərək yola çıxdım və Məkkəyə gəldim. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-i tanımırdım və başqasından da soruşmağa çəkinirdim. Məscidi-Həramda gözləyir, zəməzəm içərək aclığımı və susuzluğumu aparırdım. Həmin vaxt Həzrət Əli yanıma gəldi və:

“-Hər halda siz qəribsiniz?” -dedi. Ona:

“-Bəli!” -dedim.

“-Elə isə bizə qonaq olun!” -dedi. Əli -radiyallahu anh- ilə birlikdə getdim. Məkkəlilərin göstərdiyi aqressivliyin verdiyi təlaş ilə gəliş səbəbimi belə soruşmadı. Səhər açılanda Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-i tapmaq üçün təkrar Məscidi-Hərama getdim. Axşama qədər gözləməyimə baxmayaraq bir xəbər ala bilmədim. Həzrət Əli yenə yanıma gəldi və:

“-Siz hələ də gedəcəyiniz yeri öyrənə bilmədiniz?” -dedi. Mən:

“-Xeyr.” -dedim. Əli -radiyallahu anh-:

“-Onda gəlin bu gün də bizim qonağımız olun.” -dedi. Evlərinə çatdığımızda:

“-Nə dərdin var? Buraya nə üçün gəlmisən?” -deyə soruşdu. Gizli saxlayacağına və mənə yol göstərəcəyinə dair söz aldıqdan sonra:

“-Eşitdiyimə görə burada bir nəfər çıxmış və özünün peyğəmbər olduğunu deyirmiş. Onunla görüşüb söhbət etmək üçün bura gəldim.” -dedim.

“-Gəlməyi çox yaxşı etmisən! Bu şəxs Allahın Rəsuludur, haqq peyğəmbərdir. Səhər tezdən arxamca gəl və mən girdiyim evə sən də gir! Mən, sənin üçün təhlükəli bir şey görsəm, ayaqqablarımı düzəldirmiş kimi üzümü divara çevirəcəm, sən də çıxıb gedərsən.” -dedi.

Nəhayət Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in hüsuruna gəldik... Mənə islam haqqında danışan kimi müsəlman oldum. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- müsəlman olmağıma çox sevindi və sevincli bir çöhrə ilə təbəssüm etdi...

Bir müddət Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanında qaldım. Daha sonra:

“-Ey Allahın Rəsulu! Mənə nə etməyimi əmr edirsən?” -dedim. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Sənə əmrin gəlincə islamı qövmünə təbliğ et! Ortaya çıxdığını xəbər alınca yanıma gəl!” -buyurdu. (Bax. Buxari, Mənaqibul-Ənsar, 33, Mənaqib, 10; Əhməd, V, 174; Hakim, III, 382-385; İbn Sad, IV, 220-225)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- Mədinəyə hicrət etdiyində, bütün Ənsar onu qonaq etməyə can atırdı. Həzrət Peyğəmbərimiz böyük bir fərasət və nəzakətlə məsələni həll etdi. Heç kimin inciməsinə imkan vermədən Əbu Əyyub əl-Ənsarinin qonağı oldu.

Əbu Əyyub əl-Ənsari -radiyallahu anh- əvvəlcə Allah Rəsuluna, evinin üst mərtəbəsində qalmasını nə qədər israr etdisə də, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Ya Əba Əyyub! Evin alt mərtəbəsində olmağımız bizim üçün daha münasib və əlverişlidir.” -buyuraraq alt mərtəbədə məskunlaşdı.

Əziz qonağı olan Allah Rəsuluna bənzərsiz bir hörmət və məhəbbətlə xidmət edən Əbu Əyyub -radiyallahu anh- və ailəsi, yatdıqları yerin onun olduğu yerin üstündə olmasından çəkindikləri üçün, divar kənarlarına söykənərək yatırdılar. Bir gün su qabları sındı və su yerə töküldü. Suyun mübarək qonağının üstünə damcılamasından və onu narahat etməsindən əndişə edən Əbu Əyyub həzrətləri dərhal yeganə örtükləri olan yorğanı götürüb tələş içində yeri quruladı. Səhər açılınca Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-ə üst mərtəbəyə çıxması xüsusunda israrla xahiş etdi. Həzrət Peyğəmbərimiz:

“-Alt mərtəbə daha əlverişlidir!” buyursa da, Əbu Əyyub -radiyallahu anh-:

“-Siz alt мәртәбәдә olduqca biz üst мәртәбәyә çıxmayacağı!” -dedi. Bundan sonra yerlərini dəyişdirdilər. (Müslim, Əşribə, 171; İbn Hişam, II, 116)

Əbu Əyyub əl-Ənsari Həzrət Peyğəmbərimizi qonaq etdiyi günlərdə çox həssas davranır, dəyərli qonağını məmnun edə bilmək üçün əlindən gələn hər şeyi edirdi. Həmişə yemək bişirərək Allah Rəsuluna göndərirdi. Yeməyin artığı geri qayıtdıqda, Əziz Peyğəmbərimizin barmaqlarının toxunduğu yeri axtarır və ordan yeməyә çalışardı. (Müslim, Əşribə, 170-171)

Məkkeyi-Mükərrəmədən hicrət edən digər mühacirlər də eyni qonaqpərvərliklə qarşılanmışdılar. Onlar, Mədineyi-Münəvvərəyә hələ ilk gəldikləri gün Ənsar, bu möhtərəm qonaqlarını evlərində qonaq etmək üçün bir-birləri ilə yarışa girmişdilər. Hətta bu qonaqları aralarında bölə bilməyərək püşk atmaq məcburiyyətində qalmışdılar. (Buxari, Cənaiz, 3; Mənaqibul-Ənsar, 46)

Daha sonra isə bağlarını, bostanlarını və var-dövlətlərini onlarla paylaşmışdılar.

Əbu Hüreyrә -radiyallahu anһ- deyir ki:

“Bir nəfər Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanına gəldi və:

“-Mən acam.” -dedi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- xanımlarından birinə xəbər göndərərək yeməyә bir şey istədi. O anamız isə:

“-Səni peyğəmbər olaraq göndərən Allaha and içirəm ki, evdə sudan başqa bir şey yoxdur.” -dedi.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- digər bir xanımından yeməyә bir şey istədi. O da eyni cavabı verdi. Daha sonra Həzrət Peyğəmbərin o biri xanımları da; “-Səni Peyğəmbər olaraq göndərənә and içirəm ki, evdə sudan başqa bir şey yoxdur.” -deyә xəbər göndərinсә, Peyğəmbərimiz -səllallahu əleyhi və səlləm- üzünü əshabına çevirərək:

“*Bu gecə bu şəxsi kim qonaq etmək istəyir?*” -deyə soruşdu. Ənsardan bir nəfər:

“Mən qonaq edəmə, ya Rəsulallah.” -deyərək həmin yoxsulu evinə apardı. Evə çatdıqda xanımına:

“Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in qonağına qulluq et!” -dedi və:

“Evdə yeməyə bir şey varmı?” -deyə soruşdu. Xanımı:

“Xeyr, yalnız uşaqlarımıza kifayət edəcək qədər yeməyimiz var.” -dedi. Səhabə:

“Onda uşaqların başını qat. Süfrəyə gəlmək istəsələr, onları yatdır. Qonağımız içəri girincə lampanı söndür. Biz də süfrədə yeyirmiş kimi davranaq.” -dedi.

Süfrəyə əyləşdilər və qonaq qarnını doyurdu; ev sahibi isə ac yatdı. Səhər tezdən bu səhabə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanına getdi. Onu görən Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“*Bu gecə qonağınıza etdiklərinizdən Allah təala razı qaldı.*” -buyurdu. Bu fəzilət təmsali hadisədən sonra bu ayeyi-kərimənin nəzil olduğu rəvayət edilir:

“Onlardan (mühacirlərdən) əvvəl (Mədinədə) yurd salmış və (Məhəmməd əleyhissəlama qəlbən) iman gətirmiş kimsələr (ənsar) öz yanlarına (şəhərlərinə) mühacirət edənləri sevər, onlara verilən qənimətə görə ürəklərində həsəd (qəzəb) duymaz, özləri ehtiyac içində olsalar belə, onları özlərindən üstün tutarlar. (Allah tərəfindən) nəfsinin xəsisliyindən (tamahından) qorunub saxlanılan kimsələr - məhz onlar nicat tapıb səadətə (Cənnətə) qovuşanlardır!” (əl-Həşr, 9) (Buxari, Mənaqibul-Ənsar, 10, Təfsir, 59/6; Müslim, Əşribə, 172-173)

Əbu Bəkr əs-Siddiqin oğlu Abdurrahman -radiyallahu anhumə-belə rəvayət edir:

“Suffə əshabı kasıb insanlar idi. Bir dəfə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“İki nəfərlik yeməyi olan (Suffə əshabından) bir üçüncüsünü; dörd nəfərlik yeməyi olan da beşincisini, hətta altıncısını evinə apar-sın!” -buyurdu...

Həzrət Əbu Bəkr, onlardan üç nəfəri evinə apardı. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- də on nəfəri apardı. Əbu Bəkr -radiyallahu anh- mənə:

“-Mən, Həzrət Peyğəmbərin yanına gedəcəyəm. Gələnə qədər qonaqlara qulluq et!” -deyə tapşırı. Qonaqlara yemək gətirib; “Buyurun.” -dedim. Onlar:

“-Bu evin sahibi haradadır?” -dedilər.

“-Siz buyurun, yeyin!” -dedim. Onlar:

“-Evin sahibi gələnə qədər biz yeməyəcəyik.” -dedilər.

“-Xahiş edirəm yeməyimizi yeyin. Əgər atam gələndə yemək yemədiyinizi görərsə, məni danlayar.” -deyə israr etsəm də, qonaqlara yemək yedirə bilmədim.

Atam Əbu Bəkr, axşam yeməyini Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in evində yedi. İsa namazı qılınana qədər orada qaldı. Gecədən xeyli keçmişdi ki, evə qayıtdı. Məni danlayacağını bildiyim üçün o gəlincə tez gizləndim.

“-Qonaqlara nə etdiniz?” -deyə soruşdu. Hadisəni xəbər alınca:

“-Abdurrahman!” -deyə səsləndi. Cavab vermədim. Sonra yenə yüksək səslə:

“-Abdurrahman!” -dedi. Mən yenə səsimi çıxarmadım. Bu dəfə:

“-Oğlum, özünü eşitməməzliyə vurma! Səsimi eşidirsən, Allah xatirinə gəl!” -dedi. Mən də yanına gedib:

“-Mənim qəbahətim yoxdur, istəyirsənsə qonaqlardan soruş!” -dedim. Qonaqlar:

“-Abdurrahman düz deyir, bizə yemək gətirdi, lakin biz yemədik.” -dedilər. Həzrət Əbu Bəkr:

“Deməli, məni gözlədiniz! Mən də bu gecə məhz bu yeməyi yeməyəcəyəm!” -deyə and içdi. Onlar:

“-Allaha and içirik ki, sən yeməsən, biz də yeməyəcəyik.” -dedilər. Həzrət Əbu Bəkr -radiyallahu anh-:

“-Allah köməyiniz olsun! Siz niyə yeməyinizi yemirsiniz? Haydı, buyurun yeməyə!” -dedi. Yemək gəldi, atam əlini yeməyə uzadıb bismillah dedi və:

“-Hırləndiyimə görə əvvəlcə içdiyim and şeytandandır.” -deyib yeməyi yedi. Qonaqlar da yedilər. Allaha and içirəm ki, biz hər əl uzatdığımızda yemək daha da artırdı. Nəhayət qonaqlar doydular. Yemək isə ilk gətirildiyindən daha çox hələ də dururdu...” (Bax. Buxari, Məvaqit, 41, Mənaqib, 25, Ədəb, 87-88; Müslim, Əşribə, 176, 177)

Həzrət Peyğəmbərimiz Bədir savaşında ələ keçirilən əsirlərin hamısını bir yerdə saxlamamış və onları səhabeyi-kirama bir-bir paylayaraq qonaq etmələrini və yemək vermələrini tövsiyə etmişdir. Onlar da paylarına düşən çörəyi əsirlərinə verərək özləri xurma yeməklə kifayətlənmişdilər. (İbn Hişam, II, 288; Heysəmi, VI, 86)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- və əshabı islamı öyrənmək üçün Mədinəyi-Münəvvərəyə gələn heyətləri və digər insanları ən gözəl şəkildə qonaq edirdilər. Həm də bu qonaqlıqlar bəzən uzun çəkirdi. Çünki gələnlər Qurani-Kərimi və islamı Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in tətbiqatı ilə öyrənirdilər. Bunun üçün də bir müddət Mədinəyi-Münəvvərədə qalırdılar.

Bunlardan Əbdülqəys heyəti gəldiyində Həzrət Peyğəmbərimiz Ənsardan onları qonaq etmələrini və yemək yedizdirmələrini istədi. Səhər tezdən gəldiklərində hal-əhvallarını, Ənsarın göstərdiyi qayğıdan məmnun olub olmadıqlarını soruşdu. Onlar da öz razılıqlarını bildirərək:

“-Onlar necə də gözəl qardaşdılar, bizi yumşaq yataqlarında yatızdırdılar, gözəl və ləziz yeməklər verdilər. Gecə-gündüz demədən Rəbbimizin kitabını və sünnəsini öyrədirlər.” -dedilər.

Bu sözlər Allah Rəsulunu məmnun etdi və çox sevindi. Sonra Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- onlarla bir-bir maraqlanaraq

əzbərlədikləri Təhiyyatı, Fatihəni, digər surələri və öyrəndikləri sün-nələri şəxsən özü dinlədi. (Əhməd, III, 432)

Mədinədə bu şəkildə on gün və ya daha çox qalan heyətlər üçün xüsusi qonaq evləri təşkil edilmişdi. Abdurrahman bin Avfin evi bu məqsədlə istifadə edilirdi. Rəmlə binti əl-Harisin xurmalıqlar arasın-da inşa edilmiş geniş və gözəl evinin də bu məqsədlə istifadə edildiyi rəvayət olunur. (Kəttani, I, 347)

Həzrət Peyğəmbərimizin xanımları olan möhtərəm analarımızın da qonağı heç vaxt əskik olmazdı. Onlar, səhabə xanımlarını evlərində qonaq edə bilmək üçün Allah Rəsulundan icazə almışdılar. Səhabə xanımlar dini bilikləri öyrənmək üçün tez-tez əziz analarımızın ya-nına gəlirdilər. Analarımız da onları gülər üzlə qarşılayar və onlarla maraqlanardılar.²²¹

Qonaqpərvərliyin mükafatını göstərən bu hadisə də olduqca ib-rətlidir:

Həzrət Həsən, Həzrət Hüseyin və Abdullah bin Cəfər -radiyallahu anhum- həcc ziyarətinə getmək üçün Mədinəyi-Münəvvərədən yola çıxmışdılar. Yolda əşyalarını itirərək ac, susuz qaldılar. Bir çadır gö-rüb oraya yaxınlaşdılar. Çadırdə yalnız yaşlı bir qadın var idi. Qadın-dan içməyə bir şeyi olub olmadığını soruşdular. Qadın:

“-Bir qoyunum var, südünü sağıb için.” -dedi. Südü sağıb iç-dikdən sonra, ac olduqlarını və yeməyə də bir şey olub olmadığını soruşdular. Qadın:

“-Bu qoyundan başqa heç nəyimiz yoxdur. Kəsin, onu sizə bişi-rim.” -dedi. Qoyunu kəsib yedilər və oradan ayrılarkən:

“-Biz, qüreyş qəbiləsindənə, həccə gedirik. Sağ-salamat Mədi-nəyə qayıtsaq, bizi tapmağı yaddan çıxartma! Etdiyin yaxşılığın qar-şılığını ödəmək istəyirik.” -dedilər.

Axşam qadının əri evə gələrkən məsələni öyrənib xanımını danladı və:

“Tanımadığın insanlara qoyunu niyə kəsdin? Qüreyşdən bir neçə nəfər deyirsən. Bu şəkildə biz onları necə tapa bilərik?” -dedi.

Bu ailə bir müddətdən sonra Mədinəyə köçmək məcburiyyətində qaldı. Ətrafdan təzək yığıb satmaqla dolanışıqlarını təmin edirdilər. Bir gün həmin qadın Mədinənin küçələrində gəzərkən Həzrət Həsənin evinin qarşısından keçirdi. Qapının kandarında əyləşən Həsən -radiyallahu anh- onu tanımış, lakin qadın onu tanıya bilməmişdi. Həzrət Həsən dərhal yaxınlaşıb, qadının etdiyi yaxşılıqları xatırladaraq ona çoxlu qızıl və qoyun hədiyyə etdi və Həzrət Hüseyin yanına göndərdi. O da eyni şəkildə hədiyyələr verdikdən sonra Həzrət Cəfərin yanına göndərdi. O isə, Həzrət Həsən və Həzrət Hüseyin verdiyinin iki misli qədər verərək:

“-Əvvəlcə onları görməyiniz yaxşı oldu... Çünki əvvəlcə mənimlə görüşsəydiniz onlar çətin vəziyyətdə qalardılar.” -dedi. (Bax. Qəzali, Kimyayi-Səadət, səh. 463-464)

Mədəniyyətimizdəki “Allah qonağı” anlayışı da böyük millətimizin qonağa verdiyi qiyməti və ona göstərdiyi etibarı sübut edir. Ulularımızın cəmərdlik hissləri o qədər geniş idi ki, gələn qonaqları gözəl qarşılamaq üçün bir-birləri ilə yarışdılar. XIV əsrdə islam dünyasını gəzən məşhur Tunisli səyyah İbn Batutanın yaşadığı diqqət çəkən bir hadisə bunun üçün ən gözəl misaldır:

İbn Batuta və yoldaşları Anadolunu gəzərkən həmin dövrdə Laddik adı ilə tanınan Dənizliyə gedirlər. Bundan sonrasını o, belə rəvayət edir:

“Şəhərə girdiyimiz zaman, bazarın qarşısından keçərkən dükanlardan çıxan bir neçə insanın heyvanlarımızın cilovundan yapışdığını gördük. Başqa bir dəstə də gələrək bunların qabağını kəsdi və aralarında mübahisə başladı. Danışdıqlarını başa düşə bilmədiyimizdən qorxuya düşdük. Bunların yol kəsən Germiyanlar oldu-

ğunu və bu şəhərin onlara aid olduğunu zənn edərək, malımıza və canımıza qəsd edəcəklərini düşündük.

Sonra Allah təala bizə ərəbcə bilən, həccə getmiş bir adam göndərdi. Ondan bunların nə istədiyini soruşdum. O, bunların Əxi dərvişləri olduğunu dedi. Bizimlə ilk qarşılaşanlar Əxi Sinanın, sonradan gələnlər isə Əxi Dumanın dərvişləri imiş. Hər iki tərəf də bizi öz dərğahlarında qonaq etmək üçün mübahisə edirləmiş. Onların göstərdiyi yüksək qonaqpərvərliyə heyran qalmışdıq. Hər iki tərəf məsələni püşk atmaq yolu ilə həll etməyə qərar verdi. Belə ki, kim qazansa, əvvəlcə həmin dərğahda qalacaqdıq. Püşk Əxi Sinan tərəfinə düşdü. O, bunu xəbər alınca yanındakı dərvişlərlə gəlib bizi qarşıladı və onun dərğahında qonaq olduq. Bizə cürəbəcür yeməklər ikram etdilər.

Bir az dincəldikdən sonra Əxi Sinan hamımızı hamama apardı və mənə şəxsən özü xidmət etdi. Digər dərvişlərdən üç-dördü isə bir digər yoldaşıma xidmət edirdilər. Hamamdan çıxandan sonra təkrar böyük bir süfrə qurdular və yeməkdən sonra gözəl səsli hafizlərdən Qurani-Kərimi dinlədik, zikrlər etdik. Ertəsi gün Əxi Duman və müridlərinin bizi aparmaq üçün gəldiklərini gördük. Orada da bizi çox böyük cömərdliklə qarşıladılar.”²²²

Övliya Çələbinin Sokullu Məhməd Paşa vəqfiyəsindəki qonaq evi ilə əlaqədar verdiyi bu məlumat olduqca ibrətlidir:

“...Əgər gecə yarısı kənardan bir qonaq gəlsə qapını açıb içəri dəvət edər və hazır olan yeməklərdən ikram edərlər. Lakin dünya dağılsa belə, gecə vaxtı içəridən bayıra bir adam buraxmazlar. Şəhər tezdən getmək vaxtı gəldiyində də mehmanxanaçılar dəllallar kimi:

“-Ey ümməti Məhəmməd! Malınız, canınız, atınız və geyimləriniz hazırdır, bir ehtiyacınız varmı?” -deyə səslənərlər. Qonaqlar isə hamısı bir səslə:

“-Hazırdır. Allah təala bu xeyirxah işi görəne rəhmət etsin!” -dediklərində, qapıçılar günəş doğarkən qapıların iki tağını açaraq:

“-Qafil getməyin! Diqqətli olun və yükünüzü itirməyin! Tanımadığınız insanları özünüzdə dost etməyin! Gedin, Allah yolunuzu açıq etsin!..” -deyə dua və nəsihətlə yola salarlar.”

L.H. Delamarre Osmanlının cəmiyyət həyatına dair müşahidələrindən birində belə deyir:

“İstanbul ətrafındakı gəzintilərimizdə mən, həmişə bu millətin qonaqpərvərlik eşqinə şahid oldum. Rast gəldiyim hansı türkdən yol soruşsam, dərhal mənə yol göstərir, yemək və içmək barəsində əllərindən gələni əsirgəmirdilər. Onların bütün davranışlarında müəmməl bir insaniyyət və alicənablıq müşahidə etmək olurdu.”

Dr. A. Brayerin müşahidələri isə bu şəkildədir:

“Osmanılarda elə bir ruh var ki, bunun sayəsində onlar, hər Allah qonağına müqəddəs bir nemət nəzərilə baxırlar.

Ev sahibi, qonağına evinin ən gözəl otağını verər, ona canla-başla qulluq göstərir. Hətta qonağı xəstələndiyi zaman həkimin pulunu belə verər. Çünki qonağın pul xərcləməsini ayıb sayarlar. Qonaq evdən gedərkən orada qalmaqla göstərdiyi lütfkarlığının minnətdarlıq və təşəkkür xatirəsi olaraq ev sahibi tərəfindən ona bir neçə hədiyyə də təqdim edilir.”

Xülasə, Allah rızası üçün edilən qonaqpərvərlik Allaha və axirət gününə imanın səmərəsidir. Qonağa ikram etmək dünyada xeyir-xahlıq, bolluq və bərəkət vəsiləsi olmaqla yanaşı, axirət üçün də mühüm bir səadət sərmayəsidir. Ulularımız qonağa ikram edilən şeylərin var-dövləti azaltmadığını təcrübə ilə sübut etdikləri üçün; “Qonaq öz qisməti ilə gəlir.” -demişlər. Həmçinin qonağa görə sıxıntıya düşməmək üçün də; “Qonaq umduğunu deyil, tapdığını yeyər.” -deyilmişdir. Bu düşüncəyə sahib müsəlmanlar xərcə düşmədikləri üçün qonaq qəbul etməkdən çəkinməmiş, daim Allahın bəndələrinə ikram etmişlər.

11. Ədəb

Ədəb İslam dinində o qədər əhəmiyyətlidir ki, onu qısa şəkildə tərif etmək üçün “İslam ədəbdən ibarətdir.” -deyilə bilər. Çünki Allah və Rəsuluna itaət edilərək işlənən əməllərin hamısı, eyni zamanda ədəbdən qaynaqlanır. Qadağalar isə ədəbə zidd olan məsələlərdir.

Ağıl və hikmət nəzəri ilə baxıldığında Qurani-Kərimdə ən çox üzərində durulan mövzunun ədəb və əxlaq olduğunu görmək olar. Ondakı tarixi qissələr belə ədəb və əxlaqı, yəni davranış mükəmməliyini təlqin etmək məqsədilə zikr edilmişdir. Mövlana həzrətləri bunu nə gözəl şəkildə ifadə edir:

“Gözünü aç və Allahın kəlamına başdan sona bir bax! Ayə-ayə bütün Quran ədəb təlimindən ibarətdir!”

Bəndələrinə ədəb və nəzakəti tövsiyə edən Allah təala, bunun ziddi olan çirkinlikləri də qadağan edir. Ayeyi-kərimədə belə buyrulur:

“Həqiqətən, Allah (Quranda insanlara) ədalətli olmağı, yaxşılıq etməyi, qohumlara (haqqını) verməyi buyurur; zina etməyi, pis işlər görməyi və zülm etməyi isə qadağan edir. (Allah) sizə düşünüb ibrət alasınız deyə, belə öyüd-nəsihət verir!” (ən-Nəhl, 90)

Digər ayədə də Allah təala ədəbli bəndələrini bağışlayacağını müjdələyərək belə buyurur:

“(O yaxşılıq edənlər ki) kiçik günahlar (xətalər) istisna olmaqla, böyük günahlardan və rəzil işlərdən (ədəbsizlikdən) çəkinərlər. Həqiqətən, sənin Rəbbin çox bağışlayandır...” (ən-Nəcm, 32)

Həzrət Peyğəmbərimiz, səhabeyi-kirama hər cür gözəl ədəbi öyrətməmişdir. Belə ki, dinimizin insan həyatının hər sahəsi ilə əlaqədar üsulları və ədəb qaydaları mövcuddur. Bunların bəzisi fərz, bəzisi sünənə, bəzisi də mübahdır. Bütün bunlar isə insanlıq heysiyyətini qorumaq və beləliklə dünya və axirət səadətini qazanmaq üçün təsbit edilmişdir.

Bir sultanın və ya yüksək vəzifə sahibi bir adamın hüzurunda olanlar, bayırdakı kimi özünü aparmır, getdikləri yer və məqama uy-

ğun şəkildə özlərini ədəbli aparmağa çalışırlar. Əhlullah da hər an Allahın hüsurunda olduqlarını idrak edərək yaşadıklarından, ədəbə çox etina ilə yanaşırlar. Beləliklə, ədəb halı onların bütün həyatlarına əks edir. Çünki onlar, hər yerdə və məkanda Haqqın hüsurunda olduqlarını maneəsiz görən və hiss edən könüllərdir. Yəni onlar:

“...Hər harda olursunuz olun, O (Allah) sizinlə bərabərdir...”
(əl-Hədid, 4) sirrinin aşığılari olaraq hər hallarını Allah ilə bərabər olmaq şüuru ilə yaşayrlar.

Allah təala:

“Onlar namazlarını mühafizə edərlər.” (əl-Məaric, 34)

“Onlar namazlarında davamlıdılar.” (əl-Məaric, 23) -buyurur.

Həzrət Mövlana, bu ayələrə işari bir mənə verərək belə deyir:

“Bəndə namazdakı halını namazdan sonra da mühafizə edər. Beləliklə bütün ömrünü ədəb və xüsu ilə; dilini və qəlbini mühafizə edərək keçirir. Bu, həqiqi aşığıların, Haqq dostlarının halıdır...”

Ədəb heyvani vəsflərdən qurtulub insani məziyyətlərə sahib olmaqdır. Həqiqətən müsəlman olmaq da, islam ədəbinə sahib olmaqdır; ülvı hissləri, hal və davranışlarda əks etdirə bilmək və bunları davamlı hala gətirə bilməkdir. Bu isə yalnız insanın ehsan duyğusu ilə, yəni davamlı bir şəkildə ilahi kameraların nəzarəti altında olduğu şüuru ilə yaşamasına bağlıdır.

Ədəb eyni zamanda hər ədəbsizin ədəbsizliyinə də səbir və təhəmmül edə bilməkdir.

Ədəb ruhun və qəlbın bəzəyidir.

Ədəb hər işin prinsipidir. Prinsip olmadan məqsədə çatmaq mümkün olmadığı kimi, ədəbin nöqsanlı olması ilə də həqiqi insanlıq səviyyəsinə çatmaq olmaz. Çünki insan cismi ilə deyil, həqiqi, yüksək ruhi məziyyətləri ilə insandır.

Ədəb ağıln və fəzilətin zahirə əks edən görünüşüdür. Çünki din, ədəb və mürüvvət hamısı ağıl və fəzilətin nəticələridir.

Möminin ədəb və əxlaqının gözəl olması, imanının da son dərəcə

qüvvətli olduğunu göstərir.²²³ Yəni ədəb eyni zamanda kamil imanın güzgüsüdür.

Ədəb maddi və mənəvi bəlalardan mühafizə edən bir qaladır. İbn Abbas -radiyallahu anhumə- belə buyurur:

“Namuslarınızı mühafizə edən qala, ədəbdır.”

Ədəb kamil insanların məhəbbət mayasıdır. Ədəb insana həyatı və yaşadığı cəmiyyəti sevdırən, nəzakətli bir keyfiyyətdır. Buna əlavə olaraq dahlər, “İnsanın ədəbli olması, bütün dünya sərvətindən daha xeyirlidir.” -buyurmuşlar.

Ədəb şeytanın düşmən olduğu bir xüsudur. Ona görə də övladına ədəb öyrətməyən valideyn şeytanı və düşmənlərini sevindirmiş olar.

Ədəbin ən fəzilətlisi bir adamın həddini bilərək sərhəddini aşmasıdır. Ona görə də; “Üləmanın yanında dilinə, övliyanın yanında qəlbinə, süfrədə əlinə və qonaqlıqda gözünə sahib ol!” -deyilmişdir.

Ədəb insanı maddi və mənəvi hər cür bəladan mühafizə edər. Şair bunu belə ifadə edir:

*Ədəb bir tac imiş nuri-Xudadan
Gey ol taci, əmin ol hər bəladan...*

Ona görədir ki, əvvəllər təkyə və dərgahların divarlarını bəzəyən xəbərdarlıq mahiyətindəki lövhələrdən biri də “Ədəb ya Hu!”-idi.

Ədəb hər xüsudsa baş tacıdır. Digər bir arif şair də bu həqiqəti belə ifadə edir:

*Əhli dillər arasında axtardım qıldım tələb,
Hər hünər məqbul imiş; illa ədəb, illa ədəb!..*

Ənəs bin Malik -radiyallahu anh-; “Əməldə ədəb, onun qəbuluna işarədir.” -demişdir. Həmçinin Allah dostları; “İbadət insanı cənnətə aparar, ibadətdə ədəb və təzim isə Allaha aparar, Haqqa yaxınlaşdırar.” -demişlər.

Beləliklə, əxlaqın ən mükəmməli və ədəbin ən fəzilətlisi dində ədəb, yəni Allah təlalaya qarşı göstərilən ədəbdır ki, təsəvvüfün ən

mühüm qayəsi bundan ibarətdir. Bu qayə xam insanı ehsan hissi ilə kamil bir insan halına ucaldaraq Allaha qarşı ədəb sahibi etməkdir.

İbn Abbas -radiyallahu anhumə- belə buyurur:

“Bütün ədəblərin başı həm rahatlıqda, həm də darlıqda Allah təalanın əmrlərinə riayət etmək və qadağalarından uzaq durmaqdır.”

Həzrət Mövlana belə buyurur:

“İman nədir?” -deyə ağımdan soruşdum. Ağım da qəlbimin qulağına əyilib; “İman ədəbdən ibarətdir...” -deyə pıçıldadı. Belə olan halda ədəbi olmayan şəxs, Allahın lütfündən məhrum qalar.”

Allaha qarşı ədəbdən sonra, Onun Rəsuluna qarşı göstəriləcək ədəb gəlir. Allah təala, xüsusilə Hucurat surəsində və bir çox ayeyi-kərimədə möminlərə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-ə qarşı ədəbli olmalarını əmr edir.

Bu ədəb qaydası ustada, valideynə, möminlərə qarşı olmaqla belə silsilə halında bütün məxluqata uzanır.

Süfyani-Sevri -qüddisə sirruh- buyurur:

“Gözəl ədəb, Allah təalanın qəzəbini söndürür.”

Həmçinin belə buyurmuşdur:

“Üç xislət vardır ki, bunlara sahib olan məhrum qalmaz:

-Gözəl ədəb sahibi olmaq,

-Ədəb əhli ilə oturmaq,

-Başqalarını incitməkdən uzaq durmaq.”

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in bildirdiyinə görə:

“Allah təala nalayiq hərəkətlər edən, nalayiq sözlər danışan insana nifrət edər.” (Tirmizi, Birr, 62/2002)

Belə ki, ayeyi-kərimədə:

“Möminlər arasında pis söz yaymaq istəyənləri dünyada və axirətdə şiddətli bir əzab gözləyir...” (ən-Nur, 19) buyurulmuşdur.

Həya və ədəbdə nöqsanın olması ağıl, iman və din nöqsanlığından qaynaqlanar. Ona görə də ədəbə riayət etməyənlər Allahdan və Rəsulundan uzaq insanlardır. Onlar böyük bir məhrumiyyət içindədilər. Şair bunu belə ifadə edir:

*Heç yetim olmaz yetimi ümmü əb,
Bil yetim oldur ki, düştü bi-ədəb...*

“Yetim, ata-anadan məhrum qalan şəxs deyildir. Əsl yetim, ədəbdən məhrum olan şəxsdir.”

Ədəb gözəl əxlaqın zirvə nöqtəsidir. Allahın bir adama verdiyi ən xeyirli və ən qiymətli varlıq, gözəl əxlaqdır.²²⁴ Qiyamət günü tərəzidə ən ağır gələcək savab, yenə gözəl əxlaqdır.²²⁵ Allah və Rəsulunun ən çox sevdiyi və axirətdə Həzrət Peyğəmbərimizə ən yaxın olacaq insanlar da əxlaqı gözəl olan ədəbli insanlardır.²²⁶ Belə olan halda gözəl əxlaq, cənnətə girmələri üçün insanlara ən çox yardım edən vasitədir.²²⁷

Fəzilət nümunələri

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- insanların ən nəzakətlisi, ən zərifi, ən gözəl əxlaqlısı və ən güləüzlüsü idi.²²⁸ Çiçəkdən iffətli, güldən həyalı idi. Sözlərində və davranışlarında ən xırda bir xoşagəlməz hərəkət olmadığı kimi, o, xoş olmayan bir şeyə də etibar etməzdi. Küçədə, bazarda yüksək səslə qışqırmağı, pisliyə pisliklə qarşılıq verməyi əsla xoş qarşılamazdı. Qüsurları bağışlayır, üzünü çevirib xətalrı görməməzlikdən gəlirdi.²²⁹ Ümmətinin, “*insanlar arasında, üzdəki gözəlliyin timsalı olan “xal”* (yəni simanı gözəlləşdirən fərqli bir əlamət) *kimi*” -olmağını istəyirdi. (Əbu Davud, Libas, 25/4089)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- yolda gedərkən bir nə-

224. Bax. İbn Macə, Tibb, 1.

225. Bax. Əbu Davud, Ədəb, 7/4799.

226. Bax. Tirmizi, Birr, 71/2018.

227. Bax. Tirmizi, Birr, 62/2004.

228. Bax. İbn Sad, I, 365.

229. Bax. Tirmizi, Birr, 69.

fərlə qarşılaşdı. Həmin adam, yüksək həya sahibi qardaşını bu xasiyyətini tərk etməsi üçün danlayır və ona:

“Sən utanaraq ədəbli davranırsan, amma bu sənin zərərinədir, işlərinə maneçilik törədir.” -şəklində təlqinlər edirdi. Həzrət Peyğəmbərimiz belə buyurdu:

“*-Onu öz halına burax; çünki həya imandandır.*” (Buxari, Ədəb, 77, İman, 16: Müslim, İman, 57-59)

Səhabeyi-kiramın bildirdiyinə görə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- örtüyünə bürünmüş bakirə bir qızdan daha həyalı və ədəbli idi. (Buxari, Ədəb, 77)

Bir dəstə yəhudi, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanına gələrək; “əs-Samu aleykum: Sizə ölüm olsun!” -dedilər. Bunu eşidən Aişə anamız:

“-Əslində ölüm sizə olsun! Allahın lənəti və qəzəbi də üzərinizə olsun!” -dedi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Sakit ol, ey Aişə! Nəzakətlə və mülayimliklə davran. Sərtlik və nalayiq hərəkətlərdən uzaq ol!” -buyurdu. Həzrət Aişə -radiyallahu anha-:

“-Eşitmədin nə dedilər?” -dedi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurdu:

“*-Bəs sən eşitmədin ki, mən onlara necə cavab verdim? Sözlərini eynilə özlərinə qaytardım. Mənim onlar haqqındakı duam qəbul edilir, onların mənim əleyhimə etdiyi dualar qəbul edilməz.*” (Buxari, Ədəb, 38)

Ənəs bin Malik -radiyallahu anha- Peyğəmbərimizin ədəb və əxlaqı haqqında belə rəvayət edir:

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- əsla həqarət etməz, mübarək ağzından kobud bir söz çıxmaz və lənət etməzdi. Birimizi danlayanda yalnız:

“-Allah köməyi olsun, ona nə olubdur görəsən...” -deyərdi. (Buxari, Ədəb, 38, 44)

Süleyman bin Surad -radiyallahu anh- belə rəvayət edir:

Bir gün Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanında əyləşmişdim. İki nəfər bir-birinə həqarət etdilər. Bunlardan birinin üzü qəzəbdən qıpqırmızı oldu və boynunun damarları şişdi. Bunu görən Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurdu:

“-Mən bir söz bilirəm, əgər bu adam onu deyərsə, əsəbi soyuyar. Əgər o:

“İlahi rəhmətdən qovulmuş şeytandan Allaha sığınırım.” -deyərsə, bu halından bir əsər qalmaz.”

Oradakılar Allah Rəsulunun bu tövsiyəsini ona çatdırdılar. (Buxari, Bədul-Xalq, 11, Ədəb, 44, 76; Müslim, Birr, 109; Əbu Davud, Ədəb, 3)

Yəhudilərin tanınmışları, sehrbazlıqda çox məharətli olan münafiq Ləbid bin Asama pul verərək Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-ə sehir etdirməsini istədilər.

Yəhudilərlə razılaşan Ləbid, Həzrət Peyğəmbərimizin saçlarından bir neçə tel əldə edərək bir sıra düyünlər atdı və üfürdü. Bu düyünlənmiş və üfürülmüş saçları erkək xurmanın qurumuş çiçəyinin içinə qoydu. Sonra onu aparıb bir quyunun içindəki daşın altında gizlətdi. Bu sehrdən sonra Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- xəstələndi və gözləri zəiflədi. Xəstəliyi bir müddət davam etdi və yemək-ichməkdən kəsilərək çox sıxıntı çəkdi.

Allah təala bu sehrin kim tərəfindən, necə edildiyini və harada gizlədildiyini Rəsuluna bildirdi. Bir rəvayətə görə Fələq və Nas surələrini də nazil edərək sehirin təsirini yox etdi.

Xəstəlikdən şəfa tapan Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-sehir edən Ləbidin nə üzünü gördü, nə də bu günahını xatırladıb başına qaxdı. Həyatına qəsd edən Ləbidi və onun mənsub olduğu Bəni Zurayk qəbiləsindən heç bir kimsəni də öldürmədi.²³⁰

230. Bax. İbn Sad, II, 197; Buxari, Tibb, 47, 49; Müslim, Salam, 43; Nəsəi, Təhrim, 20; Əhməd, IV, 367, VI, 57; Ayni, XXI, 282.

Həzrət Aişə anamız:

“-Ya Rəsulallah! Sehr edən adamı hamıya elan edib rüsvay etsən olmazmı?” -dedi. Əziz Peyğəmbərimiz bu ibrətli cavabı verdi:

“-Allah təala mənə şəfa verdi, mən də insanlara şəri yaymaq və onlara pislilik etmək istəmərəm.” (Buxari, Ədəb, 56)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- cəzalandırmağa gücü çatdığı halda ona böyük bir pislilik edən adamı bağışlamış, hətta hər hansı bir söz və ya davranışla olsa belə günahını başına qaxmamışdır. Çünki Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- müsəlman və ya kafir, heç kimin pisliliyini istəməz, hamıya böyük bir ədəb və nəzakətlə davranardı.

Digər yandan, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bəşəriyyətə nümunə şəxsiyyət olaraq göndəriləni üçün, insanın başına gələ biləcək hər hadisənin bənzəri onun da başına gəlməklə bütün bəşəriyyətə nümunə olmuşdur. Yoxsa Allah təala onu mühafizə edərək sehirdən və buna bənzər şeylərdən amanda saxlaya bilərdi.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- insanların xətlərini düzəldərkən bunu üzlərinə qarşı deməz, ümumi bir ifadə ilə ümuma danışar və günahkar adamın lazımi nəticələr çıxarmasını gözləyirdi. Həzrət Aişə -radiyallahu anha- belə deyir:

“Həzrət Peyğəmbərimiz bir hökmü icra etdi və bu barədə insanlara da rüxsət verdi. Bir sıra insanlar bu rüxsətlə əməl etməkdən çəkindilər. Bu xəbəri Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- eşitdikdə dərhal bir xütbə verdi və Allaha həmd-səna etdikdən sonra belə bu yurdu:

“-Bəzi insanlara nə olur ki, mənə etdiyimi etməkdən çəkinirlər. Vallah, mən, Allahı onlardan daha yaxşı tanıyır və həmçinin Allahdan, onlardan daha çox qorxuram.” (Buxari, Ədəb, 72)

Muqatil -rəhiməhullah-ın rəvayət etdiyi bu hadisə də gözəl bir məclis ədəbini öyrədir:

Bir cümə günü Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- Suffədə oturmuşdu və yer darlığı var idi. Əziz Peyğəmbərimiz Mühacir və Ənsardan Bədir əhlini üstün tutardı. Bədir əhlindən bəziləri həmin gün məclisə gəldiklərində bir az gecikmişdilər. Həzrət Peyğəmbərin qarşısında ayaq üstə dayanıb kimlərinsə onlara yer verməsini gözlədilər, amma heç kim onlara yer vermədi. Bu hadisə, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-i kədərləndirdi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“Qardaşı üçün yer verənə Allah rəhmət etsin.” -deyə dua etdi. Bundan sonra səhabeyi-kiram cəld yerlərindən qalxaraq yeni gələn qardaşlarına yer verməyə başladılar. Bu hadisədən sonra, həmin cümə günü bu ayeyi-kərimə nazil oldu:

“Ey iman gətirənlər! Sizə: “Məclislərdə (mömin qardaşlarınıza) yer verin!” - deyildi. İman zaman (onlara) yer verin ki, Allah da sizə (Cənnətdə) geniş yer versin. Eləcə də sizə: “Qalxın!” deyildikdə qalxın ki, Allah da sizdən iman gətirənlərin və (xüsusilə) elm bəxş edilmiş kimsələrin dərəcələrini ucaltsın. Allah etdiyiniz əməllərdən xəbərdardır!” (əl-Mücadələ, 11) (Vahidi, səh. 431-432; İbn Kəsir, IV, 347)

Səhabeyi-kiramın ədəb və nəzakətini göstərən bu hadisə olduqca möhtəşəm bir fəzilət nümunəsidir:

Həzrət Ömər -radiyallahu anh- xəncərlə vurulub yatağa düşdü-yündə oğlu Abdullaha belə dedi:

“-Möminlərin anası Aişə -radiyallahu anha-nin yanına get və; “Ömər sənə salam deyir.” -de. Əsla “Möminlərin əmiri” -demə! Bu gün mən artıq möminlərin əmiri deyiləm. Ona; “-Ömər bin Xəttab iki dostu ilə bir yerdə basdırılmaq üçün sizdən icazə istəyir.” -de!”

Abdullah -radiyallahu anh- sözünə belə davam edir:

Həzrət Aişənin qapısına gəlib içəri girməyə icazə istədim, icazə verincə salam verib otağına daxil oldum. Aişə -radiyallahu anha- ağ-layırdı.

“-Ömər sənə salam deyir. İki dostunun yanına dəfn edilmək üçün icazə istəyir.” -dedim. Həzrət Aişə anamız:

“-Allah Rəsulunun yanında qalan bir nəfərlik yeri özüm üçün saxlamışdım. Lakin bu gün Öməri özümdən üstün tuturam.” -dedi.”

(Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- və Həzrət Əbu Bəkr, Aişə anamızın otağında dəfn edilmişdilər. Aişə -radiyallahu anha- də Peyğəmbərimizin və atasının yanında dəfn edilmək istəyirdi. Ancaq böyük bir fədakarlıq və cəmərdlik göstərərək yerini Həzrət Ömərə verdi.)

Abdullah geri qayıdarkən Həzrət Ömərə:

“-Budur, Abdullah gəldi!” -deyildi. Həzrət Ömər -radiyallahu anha- həyəcanla:

“-Məni qaldırın!” -dedi. Bir nəfərə söykənərək qalxdı və:

“-Nə xəbər gətirdin?” -deyə soruşdu. Oğlu:

“-Arzun yerinə yetdi, Həzrət Aişə -radiyallahu anha- icazə verdi.” -dedikdə:

“-Əlhamdulillah! Nəzərimdə bundan daha mühüm bir şey yox idi. Ruhum bədənimdəm çıxdıqda məni oraya aparın. Oraya çatdıqda, Həzrət Aişəyə təkrar salam ver və:

“-Ömər icazə istəyir!” -de. Əgər icazə verərsə, məni içəri aparın, əgər icazə verməzsə, müsəlmanların qəbirstanlığına aparın!” -dedi.

Vəfat edincə onu götürdülər və çiyinlərində Həzrət Aişə anamızın otağına qədər gəldilər. Abdullah -radiyallahu anha- salam verib:

“-Ömər icazə istəyir!” -dedi. Əziz anamız:

“-İçəri gətirin!” -dedi və dərhal içəri apardılar. Həzrət Aişə -radiyallahu anha-nin otağında, iki möhtərəm dostunun yanında dəfn edildi. (Buxari, Əshabun-Nəbi, 8)

Davud Tai həzrətləri belə rəvayət etmişdir:

“İyirmi il Əbu Həniyə həzrətləri ilə bir yerdə yaşadım. Bu qədər

müddət ərzində diqqət etdim, nə yalnız olarkən, nə də yanında bir adam varkən başı açıq halda oturduğunu və istirahət məqsədilə də olsa ayaqlarını uzatdığını heç görmədim. Ona:

“-Yalnız olarkən ayağını uzatmaqda nə qəbahət var?” -dedim. Mənə:

“-Allah təala qarşısında ədəbli olmaq daha mühümdür.” -dedi.”

Sultan I Əhməd xan, öz adına inşa edilən məscidi altı minarəli etdiyinə görə, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-ə ehtiram olaraq, Məscidi-Nəbəviyə daha bir minarə əlavə etdirmişdir. (İlber Ortaylı, Osmanlıyı Yenidən Kəşf etmək, səh. 150)

Ulularımız ədəb, iffət və namus barəsində, bütün dünyanın heyranlığını cəlb edən möhtəşəm bir əxlaqi həssaslıq göstərmişlər. Belə ki, son dərəcə təəssübkeş bir protestant keşişi olan Salomon Schvegger *Səyahətnamə*sində müsəlmanlar haqqında danışarkən belə demişdir:

“Onlar hamamda belə bir örtük ilə bağlanırlar. Olduqca ədəbli insanlardılar! Biz ədəb və namusu bu barbarlardan(!) öyrənməliyik.” (İlber Ortaylı, Osmanlıyı Yenidən kəşf etmək, səh. 88)

Sözün əsası, ədəb islamın insanlara öyrətdiyi və son dərəcə əhəmiyyət verdiyi xüsusdur. Qızılın və gümüşün qiyməti düşə bilər, lakin ədəbin qiyməti heç vaxt düşməz. Bir sözlə müsəlmanlar, ədəb qaydalarını yaxşı öyrənməli, bunları canlı saxlamağa etina göstərməli və başqalarına da şəxsən yaşayaraq nümunə olmalıdılar.

Ədəbi tərk etmək, insanı heyvandan da aşağı səviyyəyə salaraq axırda həlakə sürükləyən böyük bir qafillikdir. Çünki ədəbsizlik dibi görünməyən quyu kimidir və onun axırına çatmaq olmaz. İnsan getdikcə daha dərinliyə doğru batır; nəfsinin bir istəyini təmin etdiyində, daha pis bir istək meydana gəlir. Ona görə də nəfsinə aldanaraq onun dalınca gedənlər maddi və mənəvi cəhətdən həlak olurlar. Ədəbsizliyin yayılmasını istəyən insanlar özləri kimi cəmiyyəti

də pozaraq daşıya bilməyəcəkləri böyük bir vəbalın altına girərlər. Qarşılaşacaqları ilahi əzab isə çox şiddətlidir.

Mövlana -qüddisə sirruh- belə buyurur:

“Allah təaladan bizi ədəbli olmağa müvəffəq etməsini istəyək. Çünki ədəbi olmayan adam Allahın lütfündən məhrum qalmış sayılır. Ədəbsizin zərəri yalnız özü ilə məhdudlaşmır. Əksinə bütün aləmə od verib yandırır.

Dost yolunda boşboğazlıq edən, başqalarının da yolunu kəsmiş olar. Belə bir adam namərddir. Hər kim bu yolda axmaqlıq edərsə, onun aqibəti, üzüntü və peşmanlıq dənizində boğulmaqdır. Fələk ədəbi sayəsində nura bürünmüş, mələk də ədəbi ucbatından məsum və pak olmuşdur. İblisin ilahi qapıdan qovulması, Haqqın qarşısında ədəbsiz danışmağa cürət etməsindən irəli gəlir.”

“Əgər şeytanın başını əzmək istəyirsənsə, gözünü aç və gör; şeytanı qəhr edən ədəbdir. İnsanda ədəb olmasa, o, həqiqətdə insan deyildir. Çünki insan ilə heyvan arasındakı fərq ədəbdir.”

Buna görə möminlər hər hal və hərəkətlərində ədəb qaydalarına riayət edərək imanını onlara qazandırdığı nəzakət və incəliyi nümayiş etdirməlidilər. İstər insanlara, istərsə də Yaradana qarşı davranışlarında ədəbi əldən verməməlidilər. Əlinə, dilinə, gözünə, qulağına, qəlbinə və bir sözlə bütün üzvlərinə ədəb həssaslığını hakim qılaraq daim ilahi hüsurda olduqlarının şüuru ilə yaşamalılardılar.

Bu mənada möminlərin xüsusilə üzərində dayanmaları zəruri olan bir ədəb qaydası vardır ki, həyatı əhəmiyyətlidir. Bu, insanın dilinə sahib olmasıdır. Yəni nə zaman, nə qədər və necə danışib susacağını bilməsidir. İndi bu mövzular üzərində qısa şəkildə dayanaq:

a. Danışma ədəbi

Düşünmək və danışmaq insanı digər canlılardan ayıran fərqli bir xüsusiyyətdir. Bir adamın danışması, onun əqli səviyyəsini və düşüncə tərzini göstərən təmiz bir güzgü kimidir. Yəni insanı insan edən dilidir. Ona görə, insanın səadəti də, fələkəti də hər şeydən

öncə dilinə bağlıdır. Beləliklə, insan söz deyərəkən və danışarkən çox diqqətli olmalı və səhv etməməyə çalışmalıdır.

Danışıqda ən böyük ədəb Allah təalaya və Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-ə göstərilən ehtiram və təzimdir. Danışarkən Allah Rəsulunun razı olmayacağı bir hala düşmək möminlər üçün ən böyük təhlükələrdən biridir. Allah təala belə xəbərdarlıq edir:

“Ey iman gətirənlər! (Sözləriniz, iş və hərəkətlərinizdə) Allah-dan və Peyğəmbərindən önə keçməyin. Allahdan qorxun. Həqiqətən, Allah (hər şeyi) eşidəndir, (hər şeyi) biləndir!

Ey iman gətirənlər! Səsinizi Peyğəmbərin səsinədən artıq qaldırmayın və bir-birinizlə ucadan danışdığınız kimi onunla ucadan danışmayın! Yoxsa, özünüz də bilmədən, əməlləriniz puç olar.” (əl-Hucurat, 1-2)

Yəni bir möminin hər xüsusda həddini aşmaması, Allaha və Rəsuluna qarşı çıxmaması zəruri olduğu kimi, bir məsələ haqqında onların hökmləri varkən bir hökm verməyə çalışmaması da lazımdır. Eyni şəkildə zərurət olmadan böyüklərin və ehtirama layiq insanların yanında uca səslə danışmaq da, böyük bir nəzakətsizlikdir.

Mömin sözünə başlayarkən ilk növbədə bismillah deməli və Allaha həmd etməlidir. Həzrət Peyğəmbərimiz belə başlanmayan söz və işlərin bərəkətsiz, həmçinin nəticəsiz qalacağını xəbər vermişdir.²³¹ Hətta Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- uşaq danışmağa başlayanda ağzından çıxan ilk sözlərin ilahi bir kəlam olmasını arzu edərdi. Ona görə, Əbdülmüttəlib oğullarından bir uşaq gözəl danışmağa başladığında ona:

““Özünə heç bir övlad götürməyən, mülkündə (səltənətində) heç bir şəriki olmayan, zəif (aciz) olmadığı üçün (Ona kömək edəcək) heç bir dostu (hamiyə də) ehtiyacı olmayan Allaha həmd olsun!” -de və Allahı (layiqincə) uca tut!” (əl-İsra, 111) ayəsini yeddi dəfə oxutduraraq öyrədərdi. (Əbdürrəzzaq, IV, 334; İbn Əbi Şeybə, əl-Musannəf, I, 348)

Allahı zikr etmədən çoxlu dünyəvi və boş sözlər danışmaqdan

uzaq durmaq lazımdır. Çünki belə davranmaq qəlbi qatılaşıdır. Qatı qəlbli olanlar isə Allahdan ən uzaq olan insanlardır.²³²

Digər yandan çox danışmaq, insanı xətalara sürükləyər. Şair bu həqiqəti olduqca gözəl şəkildə ifadə edir:

*Əhli dillərdə bu məsəl anılır;
Kim ki, çox danışarsa çox yanılır...*

Danışmaq istəyən şəxs öncə nə deyəcəyini yaxşı şəkildə düşünməlidir. Deyəcəyi sözün özünə və ya başqalarına fayda verib-verməyəcəyinə baxmalı, faydalıdırsa danışmalı, deyildirsə susmalıdır. Çünki faydasız sözün çox vaxt həm özünə, həm də başqalarına zərər verəcəyini bilməlidir. Halbuki susmaqla zərərdən qorunmaq da insan üçün faydalıdır. Hədisi-şərifdə belə buyrulur:

“Bədəndə elə bir üzv yoxdur ki, Allaha, dilin lüzumsuz və nəlayiq danışmasından şikayət etməsin!” (Heysəmi, X, 302)

Hətta yerinə görə danışmağın və susmağın eyni səviyyədə olması halında, susmaq sünnədir. Çünki mübah bir söz belə, bəzən haram və ya məkrüh bir hal ilə nəticələnə bilər. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurmuşdur:

“Adəm oğlunun, əmri bil-məruf və nəhyi anil-münkər və ya Allah təalanı zikr etmək xaric, bütün sözləri əleyhinədir, lehinə deyildir.” (Tirmizi, Zöhd, 63/2412)

Mömin; insanları pisləyən, lənətləyən, pis söz və nəlayiq hərəkət edən insan olmamalıdır.²³³ Bu barədə Haqq dostları, “Əsla ilanların zəhərli dili ilə danışma!” -deyə xəbərdarlıq etmişlər. Çünki qılinc yarası sağalar, ancaq dil yarası sağalmaz. Halbuki şirin dilli olmaq olduqca böyük bir nemətdir. Şirin dil sahibini sevindirir, işləri də asanlaşdırır. Belə ki, “Şirin dil, ilanı yuvasından çıxarar.” -deyilmişdir. Bir sözlə danışmadan öncə ağzımızdan çıxacaq sözlərə diqqət etməliyik. Çünki məqsəd qəlblərə xəncər sancmaq deyil; şirin dillə könüllər qazanmaqdır. Bundan sonra, davranışlarımız da söz-

232. Bax. Tirmizi, Zöhd, 62/2411.

233. Bax. Tirmizi, Birr, 48/1977; Əhməd, I, 405, 416.

lərimizlə uyğun gəlməli və hər halımızda ətrafımıza gözəlliklər saçmalıyıq.

Bunu da unutmamaq lazımdır ki, insan danışdığı hər sözə görə cavabdehdir. Ayeyi-kərimədə:

“Dediği hər sözü (yazmaq üçün) onun yanında hazır durub gözləyən (iki mələk) vardır!” (Qaf, 18) buyrulur. Bir sözlə, danışarkən kəlmələrə və ifadə tərzinə diqqət edilməlidir. Sözü tam şəkildə ölçüb-biçdikdən sonra danışılmalıdır.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurur:

“Bəndə, yaxşı-yaxşı düşünmədən bir söz deyir ki, bu söz ucbatından cəhənnəmin Şərq ilə Qərb arasındakı məsafədən daha uzaq bir yerinə düşər.” (Buxari, Riqaq, 23)

Bu xüsüs o qədər mühümdür ki, dahilər; “Bəla ağızdan çıxan sözə bağlıdır.” -demişdirlər.

Doğurdan da iman ilə küfrün digər insanların nəzərindəki sübutu, onun qəlb ilə təsdiq edildikdən sonra dil ilə iqrarı ilə reallaşır. Bu keyfiyyət belə, sözün bir insanın mömin və ya kafir qəbul edilməsini təmin edəcək dərəcədə mühüm olduğunu göstərir.

Müsəlman əsla başından böyük danışmamalı və daim Haqqa sığınmalıdır. Çünki aciz olan insan hər dediği şeyi həyata keçirməyə bilər. Ona görə də gələcəklə əlaqədar danışmalarda “inşallah” demək yaddan çıxarılmamalıdır.²³⁴

Digər bir cəhətdən “Bu səhvi əsla etməmə!” -şəklində qəti söz demək, şeytana açıq bir qapı buraxmaqdır ki, şeytan həmin şəxsin yaxasından yapışaraq etməmə dediği bir şeyi etdirənə qədər onu buraxmaz.²³⁵ Belə olduğuna görə insan deyəcəyi sözün aqibətini yaxşı düşünməli və yeri gələndə də susaraq böyük-böyük danışmamalıdır.

Bəndələrinin təvazökar olmasını istəyən Allah təala yüksək səslə danışmağı xoş qarşılamamışdır. Ayeyi-kərimədə belə buyrulur:

234. Bax. əl-Kəhf, 23-24.

235. Bax. Suyuti, *əl-Camius-Sağir*, I, 110.

“...(Danışında) səsini qaldırma. Çünki ən çirkin səs uzunqulaq səsidir!” (Loğman, 19)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- danışarkən nalayiq və çirkin kəlmələrin istifadə edilməsini istəməzdi. Eyni mənəni ifadə edər müxtəlif kəlmələr varsa, ədəbə ən uyğun olanının istifadə edilməsini tövsiyə edərdi.

İnsan düz danışmalı və yalan sözdən qəti şəkildə uzaq olmalıdır. Allah təala belə əmr edir:

“Ey iman gətirənlər! Allahdan qorxun və doğru söz söyləyin! (Əgər belə etsəniz, Allah) əməllərinizi islah edər və günahlarınızı bağışlayar.” (əl-Əhzab, 70-71)

Yalan, qeybət, küfr və lağ kimi dil ilə edilən günahlardan, münaqişədən və bir qəlbə tikan batırmaqdan uzaq durmaq, axirət salamatlığı üçün zəruridir. İnsan bilmədiyi məsələlər haqqında danışmamalı, bilən varsa onun danışmasını gözləməli və bu şəkildə məlumat əldə etməyə çalışmalıdır. Çünki qulaq, göz və qəlb bunların hamısı etdiklərinə görə cavabdehdir.²³⁶ İnsanları üzüstə cəhənnəmə sürükləyən də dillərinin bəlasıdır.²³⁷

Heç kimin sözünü kəsməməli, qəlbini qırmamalıdır. Belə ki, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-, “Ən fəzilətli kimdir?” -sualına; *“Dilindən və əlindən müsəlmanların amanda olduğu şəxsdir.”* -cavabını vermişdir. (Buxari, İman, 4-5)

Müsəlman üzr istəmək məcburiyyətində qalacağı bir sözü dilinə gətirməməlidir.²³⁸ Daim gözəl söz danışmalıdır. Belə ki, Allah təala:

“(Ya Rəsulum!) Bəndələrimə de: “(Danışdıqları zaman) gözəl sözlər söyləsinlər!..” (əl-İsra, 53) buyurur. Çünki gözəl bir söz sədəqə yerinə keçər və insan onunla da cəhənnəmdən qoruna bilər.²³⁹

Söz yerində və vaxtında deyilməlidir. Yeri olmayan məqamda danışmamaq lazımdır. Həzrət Əbu Bəkr -radiyallahu anh-ın bu bərədəki xəbərdarlığı olduqca ibrətlidir:

236. Bax. əl-İsra, 36.

237. Bax. Tirmizi, İman, 8/2616.

238. Bax. İbn Macə, Zöhd, 15.

239. Bax. Müslim, Zəkət, 68.

“Nə dediyini, kimə dediyini və nə zaman dediyini yaxşı düşün!”

Həzrət Peyğəmbərimiz, savadlı görünmək və özünü başqalarına göstərmək niyyəti ilə süni şəkildə danışaraq insanlara başa düşə bilmədikləri sözlərlə xitab etməyin, ilahi qəzəbə səbəb olduğunu bildirmişdir.²⁴⁰ Bir dəfəsində də belə buyurmuşdur:

“Kim, insanların qəlbini özünə cəlb etmək üçün danışiq qaydası öyrənərsə və sözü lazım olduğundan artıq uzadarsa, Allah qiyamət günü onun nə fərz, nə də nəfilə heç bir ibadətini qəbul etməz!” (Əbu Davud, Ədəb, 86/5006)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bir tövsiyəsində:

“Ey İbn Abbas, insanlara ağıllarının qəbul etməyəcəyi bir söz demə. Çünki belə etməyin, fitnəyə düşmələrinə səbəb ola bilər.” -buyurmuşdur. (Deyləmi, V, 359)

İki nəfərin, yanlarında olan üçüncü adamı kənarlaşdıraraq öz aralarında pıçıldamalarını da qadağan etmişdir. Çünki bu, üçüncü şəxsin qəlbinin qırılmasına səbəb ola bilər.²⁴¹

Geyim-kecimdə, hal və hərəkətlərdə, danışiq və davranışlarda kişilərin qadınlara, qadınların da kişilərə bənzəməsi qadağan edilmiş və haram buyurulmuşdur. Belə ki, müsəlmanların bu xüsusda son dərəcə həssas davranmaları lazımdır. Bu məsələ, xüsusilə bu gün daha çox əhəmiyyət kəsb edir. Çünki belə batil davranışlar, cəmiyyətdə dini hisslərin zəifləməsi ilə paralel şəkildə artır.

Qadınlar, kişilərlə danışarkən incə, cəlvəli və cəzbedici bir tərzdə danışmamalıdır ki, qəlbində xəstəlik olan şəxs, tamah edərək fəsada sürüklənməsin.²⁴²

Məhrəm məsələləri öyrədərkən, üstüörtülü danışılmalıdır. Bu məsələlərdə hər hansı bir sual olduğunda, sual sahibini şəxsən məsələyə qatmadan cavab vermək lazımdır. “Sizlərdən biri... insanlar belə etməlidir...” kimi ifadələr işlətmək, həmişə daha doğru yoldur.

240. Bax. Əbu Davud, Ədəb, 86/5005.

241. Bax. Buxari, İstizan, 47.

242. Bax. əl-Əhzab, 32.

Nəsihət edən insan da, müəyyən bir adamı şəxsi hədəfinə almamalı, eynilə Peyğəmbərimizin etdiyi kimi ümumi camaata xitab edərək danışmalıdır.

Həzrət Peyğəmbərimiz, sözdə və əməldə həddini aşan insanların həlak olduğunu xəbər vermişdir.²⁴³

Həmçinin Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- işə namazından əvvəl yatmağı, işə namazından sonra da danışmağı xoş qarşılamamışdır.²⁴⁴ Çünki insan bədəninin dincəlməyə ehtiyacı vardır. Dincəlmək vaxtı gecikdirilərsə, səhər çağının feyz və ruhaniyyətindən istifadə etmək imkanı azalar. Halbuki Allah təala sevdiyi bəndələri haqqında belə buyurur:

“Səhərlər isə (Allahdan) bağışlanmalarını diləyirdilər.” (əz-Zariyat, 18)

“Onlar ibadət üçün yataqlarından qalxar (gecələr az yatar), qorxu və ümid içində (Allahın əzabından qorxaraq, mərhəmətinə ümid bəsləyərək) Rəbbinə dua edər və onlara verdiyimiz ruzilərdən (ehtiyacı olanlara) sərf edərlər.” (əs-Səcdə, 16)

Bu mənada gec vaxtlara qədər mənasız işlərlə məşğul olub təhəccüdə və hətta səhər namazına qalxmamaq, mömin üçün acı bir itkidir. Lakin işə namazından sonra ediləcək faydalı söhbətlər və məclislər caiz qəbul edilmişdir.

Boş və nəfsani sözlər insanı ruhaniyyətdən uzaqlaşdırdığı kimi, hikmətli sözlər də qəlbə aram və fərəh gətirər. Haqq dostlarının söz ədəbi ilə əlaqədar hikmətli ifadələrindən bəziləri aşağıdakı kimidir:

“Çox söz, insanı unutqan edər.” (Həzrət Əbu Bəkr)

“Nalayıq bir sözə qarşılıq verim demə! Çünki həmin sözün sahibində dedi ki kimi neçə-neçə nalayıq sözlər vardır. Sənin sözlərinə yenə o sözlərlə cavab verər.” (Həzrət Əli)

“Cahil (nadan) ilə qətiyyənlə zarafat etmə! Dili zəhərli olduğundan qəlbini yaralayar.” (Həzrət Əli).

243. Bax. Müslim, Elm, 7; Əbu Davud, Sünnə, 5.

244. Bax. Buxari, Məvaqit, 23; Müslim, Məsəcidi, 236.

“Söz söyləmək üçün əvvəlcə dinləmək lazımdır. Ona görə də sözə, dinləmək yolundan gir.” (Həzrət Mövlana)

“Uzun sözü, məqsədini başa sala bilməyənlər deyər.” (Həzrət Mövlana)

“Nə qədər bilirsən bil, dediklərin, qarşıdakıların başa düşə biləcəyi qədərdir.” (Həzrət Mövlana)

“Az ye, çox ibadət et; bütün fəzilətləri bil, lakin az danış.” (Yusuf Xas Hacibi)

“İnsanlara kobud söz demə! Kobud söz, yanan bir oddur. Onu ağzından çıxardığında, əvvəlcə özün yanarsan.” (Yusuf Xas Hacibi)

Xülasə, Allaha və axirət gününə iman edən şəxs, ya xeyir söz danışmalı, ya da susmalıdır.²⁴⁵ Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləmbelə buyurmuşdur:

“Kim mənə iki çənəsi arasındakı (dili) ilə iffət və namusunu qorumağa söz verirsə, mən də onlara cənnəti söz verirəm.” (Buxari, Rıqaq, 23)

Fəzilət nümunələri

Əbədi səadət rəhbərimiz və bənzərsiz nümunəvi şəxsiyyət Həzrət Məhəmməd Mustafə -səllallahu əleyhi və səlləm- zərurət olmadan və savabını umduğu məsləhət xaricində danışmazdı. Sözləri müsəlmanlara faydalı olacaq, onları bir-birinə yaxınlaşdıracaq, aralarındakı təfriqəni və soyuqluğu aradan qadıracaqsa danışardı. Danışığının zikr olmasına diqqət edərdi. Yüksək səslə danışdığına əsla rast gəlinməzdi. Qısa və konkret danışar, sözü mənasız yerə uzatmazdı.

Cümə və bayram xütbələrini də qaydasında edərək nə çox uzaq, nə də başa düşülməyək qədər qısa edərdi. Ona görə də ona qulaq asanlar olduqca canlı və diqqətli olur, sanki başlarında bir quş qonmuş və tərpənsələr uçacaqmış kimi səssiz və həyəcanlı olurdular.

Peyğəmbərimizin mübarək ağzından çıxan nəsihətləri təfəkkür və idrak edər, hətta əzbərləyib bir-birlərinə təkrar edərdilər.

Allah Rəsulu az sözlə çox şey ifadə etmək metodunu üstün tutardı. Lakin bunu edərkən, insanların qavraya bilmək səviyyəsini mütləq nəzərə alırdı. Başa düşülməyəcək tərzdə danışmaz və hər kəs deyilənlərdən nəticə çıxarırdı.

Söhbəti son dərəcə şirin və könül oxşayan, kəlmələri aydın idi. Nə bir artıq, nə də əskik var idi. Bir-bir danışır və hər cümləsi eşidənlər tərəfindən rahat şəkildə başa düşülürdü.

Ənəs -radiyallahu anh-ın bildirdiyinə görə; Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- sözünün tam şəkildə başa düşülməsi üçün sözünü üç dəfə təkrar edərdi. Bir toplumun yanına gedib onları salamlayarkən, üç dəfə salam verirdi. (Buxari, Elm, 30, İstizan, 13)

Həzrət Aişə -radiyallahu anha- belə deyir:

“Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in söhbəti hamının başa düşə biləcəyi şəkildə aydın idi.” (Əbu Davud, Ədəb, 18/4839)

“Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- sizin etdiyiniz kimi tez-tez danışaraq sözlərini cəld bitirməzdi.” (Buxari, Mənaqib, 23)

İnsanları xeyirxah işlərə dəvət edərkən və onlara islamı təbliğ edərkən gözəl öyüdlərlə, hikmətli söz və misallarla danışmaq Həzrət Peyğəmbərimizin metodu idi. Bütün insanları əhatə edən geniş mərhəməti ilə o, yaxşılıq, hidayət, qurtuluş, fəzilət və insanlıq naminə şirin-şirin, aramla yağan yağış kimi qəlbləri cücərdirdi.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- qoyduğu qaydaları ən aşkar dəlillərlə saqlamlaşdırır və ən dərin hikmətli sözlərlə şərh edərdi. Bir sual cavab verdikdə cavabı konkret olur və onunla mübahisə edildiyində, gətirdiyi dəlillər tam sağlam və aydın olurdu.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- zarafat edərdi; lakin zarafatlarında nə həddini aşmaza, nə də həqiqətdən uzaq bir məsələyə rast gəlmək olardı. Biri ilə danışarkən yalnız başı ilə deyil, bütün bədəni ilə ona tərəf yönəlirdi.

Bir sözlə o, insanların aydın və hikmətli danışanı, ən doğru danışanı və məramını ən gözəl şəkildə ifadə edəni idi.

Bir gün Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- dəvəsinin belində, səhabələr də onun qarşısında gedirdilər. Muaz bin Cəbəl -radiyallahu anh-:

“-Ey Allahın Elçisi! Səni narahat etməyəcəyəmsə, yanına yaxınlaşmağıma icazə verərsinizmi?” -deyə soruşdu. Həzrət Peyğəmbərimiz;

“-*Yaxınlaş!*” -buyurdu. Muaz ona yaxınlaşdı və yan-yana adımlamağa başladılar. Həzrət Muaz:

“-Canım sənə fəda olsun, ya Rəsulallah! Allahdan arzu edirəm ki, bizim əmanətimizi (canımızı) səndən əvvəl alsın. Allah göstərməsin, əgər sən bizdən əvvəl vəfat edərsənsə, səndən sonra hansı ibadətləri edək?” -deyə soruşdu.

Həzrət Peyğəmbər bu suala cavab vermədi. Bunu görən Muaz:

“-Allah yolunda cihad edək?” -deyə soruşdu. Əziz Peyğəmbərimiz belə buyurdu:

“-*Allah yolunda cihad gözəl şeydir; amma insanlar üçün bundan daha xeyirlisi vardır.*”

“-Yəni oruc tutmaq, zəkat vermək?”

“-*Oruc tutmaq, zəkat vermək də gözəldir.*”

Muaz -radiyallahu anh- bu minvalla insanın etdiyi bütün yaxşılıqların hamısını saydı. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- hər dəfə:

“-*İnsanlar üçün bundan daha xeyirlisi vardır.*” -deyirdi. Həzrət Muaz:

“-Atam, anam sənə qurban olsun, insanlar üçün bunlardan daha xeyirli olan nədir?” -deyə soruşdu. Həzrət Peyğəmbərimiz ağzını göstərdi və:

“*Xeyir danışmayacaqsa, sumaq.*” -buyurdu. Muaz -radiyallahu anh-:

“-Danışdıqlarımıza görə hesaba çəkiləcəyik?” -deyə soruşdu. Bundan sonra Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- Muazın dizinə vurdu və ona bunları dedi:

“-Allah köməyin olsun, Muaz! İnsanları üzüstə cəhənnəmə sürükləyən, dillərinin dediyindən başqa nədir ki? Kim Allaha və axirət gününə inanırsa, ya faydalı söz danışsın və ya sussun, zərərli söz danışmasın! Siz xeyirli söz danışaraq qazançı çıxın; zərərli sözdən uzaq olaraq rahatlığa və səadətə qovuşun.” (Hakim, IV, 319/7774)

Yenə Muaz bin Cəbəl -radiyallahu anh-ın rəvayət etdiyi bu hadisə həm Həzrət Peyğəmbərimiz tərəfindən, həm də Həzrət Muaz tərəfindən tətbiq edilən danışmaq ədəbini ehtiva edir. Hadisə, qısaca olaraq bu şəkildədir:

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- insanlarla bir yerdə Təbuk savaşına çıxmışdı. Yolda Muaz -radiyallahu anh- Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-i izləməyə başladı. Bir ara Muazın dəvəsi səndirlədi. Muaz dərhal dəvənin ovsarını çəkdi və onu vurdu. Bu səslərdən Allah Rəsulunun da dəvəsi ürkdü. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- başındakı tülbəndi qaldıraraq baxdığına yaxınlıqda yalnız Muazın olduğunu gördü. Ona səsləndi:

“-Ey Muaz!” Muaz -radiyallahu anh-:

“-Buyur, ya Rəsulallah!” -dedi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Yanıma yaxınlaş!*” -buyurdu. Muaz da o qədər yaxınlaşdı ki, hardasa heyvanları bir-birinə dəyirdi. Muaz -radiyallahu anh- Allah Rəsuluna yaxınlaşıb onunla baş-başa qaldığını görəncə:

“-Ya Rəsulallah! İcazə verin sizə, mənə xəstələndirib dərddə salan və kədərləndirən bir məsələni soruşum.” -dedi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- də:

“-*Nə istəyirsən soruş!*” -buyurdu. Həzrət Muaz:

“-Ya Rəsulallah! Məni cənnətə aparacaq bir əməl deyın, başqa bir şey soruşmayacağam.” -dedi.

Həzrət Peyğəmbərimiz üç dəfə təkrar edərək belə buyurdu:

“-*Afərin! Doğrudan da böyük bir şey soruşdun. Ancaq bu, Allahın haqqında xeyir istədiyi şəxs üçün asandır.*” Sonra da belə davam etdi:

“-*Allaha və axirət gününə iman edərsən, namaz qılarsan, yalnız Allaha qulluq edərsən, Ona heç bir şeyi şərik qoşmazsan, ölənədək bu hal üzrə olarsan!*”

Muaz -radiyallahu anh-:

“-Ya Rəsulallah! Təkrar edərsinizmi?” -deyə xahiş edincə, Peyğəmbərimiz bunu üç dəfə təkrar etdi... (Əhməd, V, 245-246)

Həzrət İsa -əleyhissalam- yolda bir donuza rast gəldi. Ona; “Salamatla yoldan çəkil!” -dedi. Yanındakılar:

“-Bu sözləri donuza deyirsən?” -deyə soruşdular. (O isə donuz kəlməsini tələffüz etməkdən çəkdiyini ifadə etmək üçün):

“-Mən, dilimi nalayiq söz deməyə alısdırmaqdan qorxuram!” -cavabını verdi. (Muvatta, Kəlam, 4)

Həzrət Ömər -radiyallahu anh-, bir gün Həzrət Əbu Bəkrini tutaraq çəkdiyini gördü:

“-Nə edirsən, ey Rəsulullahın xəlifəsi?” -deyə soruşdu. Əbu Bəkr -radiyallahu anh-:

“-Məni bu yollara ağzımdakı dilim sürüklədi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurmuşdur-:

“*Bədənin elə bir üzvü yoxdur ki, Allaha, dilin lüzumsuz və nalayiq sözlərindən şikayət etməsin!*” cavabını verdi. (Heysəmi, X, 302)

Əbu Bəkr -radiyallahu anh- o qədər dərin bir xəşyətullah (Allah

qorxusu) içində idi ki, ağzından xırda bir lüzumsuz sözün çıxmasından belə əndişə edirdi.

Qubas bin Üseym -radiyallahu anh-:

“Mən və Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- Fil ilində dün-yaya gəldik.” - demişdir. Osman bin Afvan -radiyallahu anh- ona:

“-Sən daha böyüksən, yoxsa Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- daha böyükdür?” - deyər soruşdu.

Mübarək səhabə ədəb və nəzakətdən ibarət bu cavabı verdi:

“-Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- məndən çox-çox və tərif edilməyəcək dərəcədə böyükdür. Doğuşda isə mən ondan daha qədiməm...” (Tirmizi, Mənaqib, 2/3619)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- buyurdu ki:

“Bir nəfər; “-Vallah, Allah filankəsi bağışlamayacaq!” -deyə qəti hökm verdi. Allah təala da; “Filankəsi bağışlamayacağım bərədə and içən kimdir? Mən onu bağışladım, sənin əməlini də ləğv etdim!” -buyurdu.” (Müslim, Birr, 137)

Dini məsələlərdə və xüsusilə Allah təala ilə əlaqədar danışarkən çox diqqətli olmaq və həddi aşan sözlər danışmaqdan həssaslıqla uzaq durmaq lazımdır.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurmuşdur:

“İsrail oğulları arasında bir-birinə ziddiyyət təşkil edən iki nəfər var idi: Biri günahkar idi, digəri isə ibadət etməyə çalışırdı. Abid olan, digərinə günah edərkən rast gələrdi və; “Əl çək!” -deyərdi. Bir gün, yenə onu günah edərkən gördü. Yenə; “Əl çək!” -dedi. Digəri:

“Məni Allah ilə baş-başa qoy. Sən, mənim başımda müfəttişsən?” -dedi. Abid:

“-Vallah, Allah səni bağışlamaz.” və ya; “-Allah səni cənnətinə qoymaz!” -dedi.”

Bundan sonra Allah tәala ikisinin dә canını aldı. Bunlar Allah tәalanın hüzurunda görüşdülәр. Allah tәala, ibadәt edәнә:

“Sән, Mәnim әlimdәkinә qadir ola bilәrsәнmi?” -dedi. Günahkara baxaraq:

“-Get, rәhmәtimlә cәnnәtә gir!” -buyurdu. Digәri üçün isә:

“-Bunu atәşә atın!” -deyә әmr etdi.

Әbu Hüreyrә -radiyallahu anһ- deyir ki:

“(Adam Allahın qәzәbinә sәbәb olan nalayiq) bir söz danışdı, bu söz dünyasını da, axirәtini dә hәlak etdi.” (Әbu Davud, Әdәb, 43/4901)

Ona görә dә Allah rizasına sәbәb olan әn incә davranışları belә yerinә yetirmәk vә Allahın qәzәbinә sәbәb ola bilәcәk әn xırda bir hәрәkәtdән dә uzaq olmaq lazımdır. Bu fani dünyada, sanki minalanmış bir әrazidә gәzirmiş kimi, hәр hәрәkәtimizә diqqәt etmәliyik. Çünki Qurani-Kәrim vә Hәzrәt Peyğәmbәrimiz cәnnәtә bir qarış qalmış onu itirәnlәр vә cәhәnnәмә bir qarış qalmış cәnnәti qazananlar haqqında xәbәр verir. Allah tәala ölüm gәlәнә qәdәр qulluğu etina ilә yaşamağımızı tövsiyә edәрәk belә buyurur:

“Vә sәнә yәqin (ölüm) gәlәнәdәk Rәbbinә ibadәt et!” (әl-Hicr, 99)

Qeys bin Bişr belә rәvayәt edir:

Mәnә, Әbud-Dәrdanın dostu olan atam belә xәbәр verdi:

Dәмәşqdә, Rәsulullah -sәllallahu әleyhi vә sәllәм-in әshabından İbnul-Hanzaliyyә adında bir şəxs var idi. Bu adam yalnız yaşayan vә insanlarla az görüşән bir şəxs idi. Hey namaz qılar, namazdan ayrılıb ailәsinin yanına gedәrkән dә tәkbir vә tәsbihlә mәşğul olurdu. Biz, Әbud-Dәrdanın yanında әylәşәrkән bu adam yanımıza gәldi. Әbud-Dәrdә -radiyallah anһ- ona:

“-Bizә fayda verән, sizә zәрәri toxunmayan bir söz deyә bilәrsәнmi?” -dedi. İbnul-Hanzaliyyә Hәzrәt Peyğәmbәrin hüzurunda cәрәyan edән bir hadisәdән bәhs etdi vә Allah Rәsulunun mübәрәk hədislərindən birini rәvayәt etdi...

İbnul-Hanzaliyyə -radiyallahu anh- başqa bir gün yenə yanımıza gəlmişdi. Əbud-Dərda -radiyallahu anh- bu dəfə də ona:

“-Bizə fayda verən, sizə zərəri dəyməyən bir söz lütf edin!” -dedi. O da yenə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-dən bir sıra hədislər rəvayət etdi. Bu hadisə beləcə bir neçə dəfə təkrarlandı. (Əbu Davud, Libas, 25; Əhməd, IV, 179-180)

Nə gözəl bir danışiq ədəbi... Əbud-Dərda həzrətləri bu səhabəni hər gördüyündə ondan eşidənlərə faydası olan, deyənə də zərəri olmayan bir söz xahiş edir, o da Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-dən bəhs edir. Onun gözəl davranışlarını və hikmətli davranışlarını nəql edir. İnsana dünyada və axirətdə fayda verməyəcək mənasız sözlərdən uzaq durmağı göstərir və hər birimizə nümunə olacaq möhtəşəm ədəb qaydalarını öyrədir.

Əbul-Müleyh bir nəfərdən rəvayət edərək belə demişdir:

Mən, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in tərkində idim. Heyvanın ayağı büdrədi. Mən; “-Kor şeytan!” -dedim. Mənə:

“-*Belə demə, çünki belə deyərsənsə, şeytan böyüyüb şişər, hətta ev qədər olar və; “Öz gücümlə onu yerə sərdim!” -deyər. Lakin sən; “Bismillah!” -de! Çünki belə desən, o kiçilərək milçək boyda olar.*” -buyurdu. (Əbu Davud, Ədəb, 77/4982).

Avropalı müəlliflərdən Viguiet, Osmanlı cəmiyyəti ilə əlaqədar müləhizələrində belə deyir:

“...Söhbət edənlərin ifadələri qısa və tələffüzləri də olduqca səlisdir. Təbəssümlərində nəzakət, əl hərəkətlərində ayrı bir incəlik və sadəlik vardır. Əcnəbiləri ən çox təəccübləndirən cəhət, bir neçəsinin birdən danışmayıb, yalnız birinin söhbət etməsidir. Danışan adam ümumiyyətlə sözünü qısa tutmağa çalışır. Eşidən də, söz bitənə qədər diqqətlə dinləyər. Bir-birlərinə qarşı fikirlərini hörmətlə müdafiə edirlər. Deyilən sözlərdə hər hansı bir ləyaqətsizlik, iftira və ara vurmaq kimi ədəbə zidd hərəkətlər mövcud deyildir. Yaşlı və böyüklərə qarşı ehtiramla davranaraq onların haqqına riayət etmək təsəvvür

edilməyəcək dərəcədədir. Deyə bilərəm ki, Osmanlıların əxlaqi xüsusiyyətləri, sanki insanı sehirləyir.

Sözün əsası, insan dilinin altında gizlənmişdir. Danışığı ədəbli olanın özü də ədəbli olar. Elə isə nitq mədəniyyətinə sahib olmaq üçün islamın əmr etdiyi gözəl əxlaqa sahib olmaq lazımdır. Başqa bir ifadə ilə, möcüzə bir kəlam olan Qurana müxatəb qılınan müsəlmanların onun əxlaqi ilə əxlaqlanması və onun kəlami gözəlliklərinə də yaxınlaşması lazımdır.

Gözəl danışmaq üçün, əvvəlcə dinləməyi öyrənmək şərtidir. Allah təala çox eşidib az danışması üçün insana iki qulaq, bir dil bəxş etmişdir. Çox danışmaq, insanı qısa bir zamanda gözdən salar. Ona görə də az və yerində danışmalı, həddi aşmamalı və danışarkən tələsilməməlidir. Çünki söz ox kimidir, ağızdan çıxdıqdan sonra bir daha geri qayıtması mümkün deyildir. Danışmadan öncə sən ona hakim olduğun halda, danışandan sonra o, sənə hakim olar. Yəni öz sözünün əsiri halına düşərsən. Deyilməyən bir sözü, hər vaxt demək mümkündür. Lakin deyilən bir sözü də daim müdafiə etmək və hesabatını vermək məcburiyyəti vardır. Söz vardır iş bitirər, söz vardır baş itirər. Bunu Yunus Əmrə belə ifadə edir:

*Söz ola kəsə savaşı,
Söz ola kəsdirə başı,
Söz ola ağulu aşı,
Yağ ilə bal edə bir söz.*

b. Sükut və təfəkkür

Sükut və təfəkkür bir-birini əvəz edən və tamamlayan iki mühüm xislətdir. Dəyərləri çox yüksək olduğu üçün əldə edilmələri də həmin nisbətə çətindir.

Belə ki, Loğman Hakim:

“Səbir və sükut, nə qədər böyük fəzilət olsa da, ondan faydalanan da o qədər azdır.” -buyurmuşdur.

Sükut alimlərin zinəti, nadanların örtüyüdür. Sükutun geniş və sakit limanına sığınan insanlar, bir çox təhlükələrdən amanda olarlar. Xüsusilə həsəd edənlərin zəhərli və yandırıcı oxlarına məruz qalmaqdan qurtularlar. Ayeyi-kərimədə belə buyurulur:

“Rəhmanın (əsl) bəndələri o kəslərdir ki, onlar yer üzündə təmkinlə (təvazökarlıqla) gəzər, cahillər onlara söz atdıqları (xoşlarına gəlməyən bir söz dedikləri) zaman (onları incitməmək üçün) salam deyirlər.” (əl-Furqan, 63)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurmuşdur:

“Ehtiyaclarınızı əldə etməkdə gizlilikdən istifadə edin. Çünki hər nemət sahibinə həsəd edilir.” (Suyuti, əl-Camius-Sağir, I, 34)

Yəni insan çox danışmaqdan, iş görməlidir. Əks halda danışan adamın işinə mane olmağa çalışan bir çox həsəd edən meydana çıxar.

Sükut və təfəkkür sahibinə vüqar və heybət bəxş edir. Həmçinin sükut və təfəkkürlə hikmət qapıları açılır, kainat kitabının sirli səhifələri vərəqlənir, Qurani-Kərimin dərin mənalardan agah olunur və həyatın qayəsi daha dərin bir nüfuz ilə dərk edilməyə başlanır. Sükut və təfəkkür ruha taxılan iki qanaddır ki, onlarla mərifət səmalarına ucalmaq olur. Bu halı Ziya Paşa olduqca gözəl şəkildə ifadə edir:

*Min dərsi maarif oxunur hər vərəqində
Ya Rəbb, nə gözəl məktəb olur məktəbi aləm.*

Yəni, “Bu kainat kitabının hər səhifəsində mərifət elminin minlərcə dərsi oxunur. Ya Rəbb! Bu kainat məktəbi, təfəkkür dəryasına dalaraq ibrətlər almaq üçün nə gözəl bir məktəbdir.”

Həzrət Peyğəmbərimiz:

*“Rəbbim mənə sükutumun təfəkkür olmasını əmr etdi, (mən də sizə tövsiyə edirəm.)”*²⁴⁶ -buyurmuşdur.

İbn Məsud -radiyallahu an- Quran əhlini tərif edərkən belə buyurur:

246. Hədisi-şərifin tam şəklinə bax. İbrahim Canan, *Hədis Ensiklopediyası*, XVI, 252, Hədis, 5838.

“...Qurani əzbərləyən şəxs camaat bir-biri ilə danışarkən sükutü ilə tanınmalıdır. Qurani əzbərləyən bir şəxsin gözünün yaşlı olması, kədərlənməsi, məlumatlı olması, təfəkkür və sükut halında olması lazımdır...” (Əbu Nuaym, Xilyə, I, 130)

Sükutun ilahi sirrinə biganə qalaraq qəlbi boş gurultuya bağmaq şəxsiyyəti zəiflədir və Haqq yolçusunu hədəfindən uzaqlaşdırır. Həzrət Peyğəmbərimiz bir hədisi-şərifində belə buyurur:

“Allaha və axirət gününə iman edən şəxs, ya xeyir söyləsin, ya da sussun!” (Buxari, Ədəb, 31, 85, Rıqaq, 23; Müslim, İman, 74, Luqata, 14)

Xeyir söyləmək, ya da susmaq müsəlmanın sözündəki cidiyətdən irəli gələn kamilliyin işarəsidir. Mömin düşdüyü şərəitdə danışmağın, yoxsa susmağın daha xeyirli olduğunu islami qaydalara uyğun şəkildə dəyərləndirərək müəyyən etməli və ona görə davranmalıdır. Susmaq və ya danışmaq hər ikisi də eyni səviyyədədirsə, susmaq daha məsləhətdir.

Bir mömin əvvəla lüzumsuz söhbətlərdən uzaq duraraq sükut əhli olmalı, sonra isə özünü təfəkkürə alışdırmalıdır. Allah təala bütün məxluqata öz ehtiyacına görə bir təfəkkür qabiliyyəti vermişdir. İnsanların və cinlərin xaricindəki məxluqatın təfəkkür qabiliyyəti adi bir şəkildə təbii olaraq meydana çıxır. Korpəsinə məhəbbət duymaq, özünü təhlükələrdən mühafizə etmək kimi.

İnsana isə təfəkkür ilahi əzəməti və kainatdakı ilahi qüdrət təəccül-lərini dərk edərək mərifətullahə çatmaq və bu irfan yolunda saleh əməllər etmək üçün lütf edilmişdir.

İnsan həyatı boyunca sükut, təfəkkür və hisslərin dərinliyində nə qədər irəli gedərsə, ilahi məhəbbət iqlimindən bir o qədər nəsib ala bilər və əbədi aləmdəki səadəti də həmin nisbətdə artar.

İnsanı zirvəyə ucaldacaq ən böyük vasitə, sükutun dərinliklərinə dalaraq həqiqəti təfəkkür etməkdir. Çünki həqiqətə çatmağın ən böyük vasitəsi -belə demək mümkünsə şah damarı- təfəkkürdür.

Bənzərsiz bir hidayət rəhbəri olan Qurani-Kərim ilk ayəsindən son ayəsinə qədər, insanı davamlı olaraq təfəkkürə dəvət edərək, ya-

radılışındakı hikmətləri, kainatdakı xariqüladə nizamı və Qurani-Kərimin bir bəyan möcüzəsi olduğunu düşünməsinə istəyir. Həmçinin Qurani-Kərim; **“Düşünmürsünüzmü, təfəkkür etmirsinizmi, ibrət almırsınızmı?”** kimi ifadələrlə xəbərdarlıq edir. Belə ki, insanlıq heysiyyətinə layiq bir şəkildə yaşamaq, ruhən kamilləşmək istəyən hər kəs Qurani-Kərimin istiqamətləndirdiyi bu təfəkkür dünyasına daxil olmaq məcburiyyətindədir.

Zərrə qədər bir toxumun, münbit bir torpaq vasitəsilə nəhəng bir çinar ağacı halına gəlməsi necə möhtəşəmdir, insandakı təfəkkür və hissiyatın Quranla bəzədilməsi nəticəsində əldə ediləcək qəlbi hiss və həqiqətlər də o qədər, hətta ondan da möhtəşəmdir.

Allah təala belə buyurur:

“Məgər onlar öz-özlüklərində Allahın göyləri, yeri və onların arasındakıları ancaq haqq-ədalətlə və müəyyən bir müddət üçün yaratdığını düşünmürlərmi?” (ər-Rum, 8)

“Həqiqətən, göylərdə və yerdə möminlər üçün ibrətlər vardır! Sizin yaradılışınızda və (Allahın yer üzünə) yayıb səpələdiyi canlılarda tam yəqinliklə inanlar üçün (Allahın birliyinə, qüdrət və əzəmətinə, qiyamət gününün haqq olmasına dəlalət edən) əlamətlər vardır. Gecə və gündüzün bir-birinin ardınca gəlib-getməsində, Allahın ruzi vermək üçün göydən yağış yağdırmasında, onun vasitəsilə yeri ölümündən (quruduqdan) sonra diriltməsində və küləkləri (müxtəlif tərəflərə) yönəltməsində ağılla düşünənlər üçün (Allahın hər şeyə qadir olmasını sübut edən) dəlillər vardır.” (əl-Casiyə, 3-5)

“Məgər Biz ilk yaradılışdan acizmi qaldıq?! Xeyr! (Eləcə də qiyamət günü ölümləri diriltməkdən aciz qalmayacağıq!) Onlar yeni yaradılış (təkrar dirilmə) barəsində şəkk-şübhə içindədirlər! And olsun ki, insanı Biz yaratdıq və nəfsinin ona nə vəsvəsə etdiyini də Biz bilirik. Biz ona şah damarından da yaxınıq!” (Qaf, 15-16)

Qurani-Kərimdəki bu təfəkkür misallarını artırmaq mümkündür. Allah təala bəndələrinin düşünən, araşdıran və incə anlayış sahibi,

zərif bir mömin olmalarını istəyir. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- təfəkkürü təşviq edərək belə buyurur:

“*Allahın yaratdıqları üzərində təfəkkür edin...*” (Deyləmi, II, 56; Heysəmi, I, 81)

“*Təfəkkür kimi ibadət yoxdur.*” (Ali əl-Müttəqi, XVI, 121)

Həzrət Əli -radiyallahu anh- da belə buyurur:

“Elmsiz ibadətdə, təfəkkürsüz Quran tilavətində fayda və feyz azalır.”

Əbud-Dərda -radiyallahu anh- belə buyurur:

“Bir saat təfəkkür, qırx gecə nafilə ibadətdən fəzilətlidir.” (Deyləmi, II, 70-71, 2397, 2400)

Yusuf Həmədəni həzrətləri də belə buyurur:

“İnsanda imana dair bir təfəkkür doğunca islami davranışlar mü-kəmməlləşir. (Allahın əmrlərinə təzim halı meydana çıxır və Allaha qulluq ülvı hisslər içində yerinə yetirilir.) Bu ikisini, yəni əməl və təfəkkürü bir yerə gətirmək hansı şəkildə mümkündürsə, o şəkildə birləşdirmək lazımdır.”²⁴⁷

Bütün elmlərdə sual vermək öyrənməyin ən mühüm açarı sayılır. Yalnız “Lədən elmində” sual vermək, etiraz, münaqişə və mübahisə yoxdur. Bunun müqabilində sükut, təfəkkür, səbir və təslimiyyət vardır. Görülən işlərin sonuna və nəticəsinə baxılır. Lədən elminə sahib olan Haqq dostları Allaha məhəbbət və qorxu hissləri içində sübh çağının sükunətində zikir və təfəkkürlə Allah təalanın rızasını axtarmağa çalışırlar. Çünki Allah aşıqləri üçün zikir və təfəkkürdən uzaq olan sübh çağları, hicran saatlarıdır.

İmam Qəzali -quddisə sirruh:-

“Ariflərdən olmaq istəyirsənsə; sükutun təfəkkür, baxışın ibrət və arzun itaət olsun. Çünki bu üç xislət, ariflərin əlamətidir.” -de-mişdir.

İmam Dəsuqi -qüddisə sirruh:-

“Oğlum! Mübahisə etmək, onun-bunun sözünü danışmaq və şan-şöhrət ifadə edən faydasız sözlər deməkdənsə, sükut əhli ol! Bu yolda saleh əməllər et və nəfsinə aldanma!”

Mövlana həzrətləri də müxtəlif beytlərində sükutun fəzilətini belə ifadə edir:

“Bəli, susmaq dənizdir, söz söyləmək isə çeşməyə bənzəyər. Səni dəniz, yəni mənə aləmi axtarır. Sən nə üçün arxı axtarırsan, yəni nə üçün dünyəvi işlərə dair dedi-qodu ilə məşğulsan?”

“Bu dünyanın dedi-qodusu, toz kimidir. Sən ağlını başına yığ, bir müddət susmağı əxlaq halına gətir.”

“Ruh üzgün və kədərli olduğu vaxtlarda yar ona güzgü olur. Ey can, güzgünün üzərini nəfəslə buğlandırma! Sənin nəfəsinlə buğlanıb, üzünü səndən gizləməsin. Səni sənə göstərməz hala gəlməsin. Ona görə sən hər vaxt nəfəs vermək, susmaq, yersiz və lüzumsuz söz danışmaqdan uzaq durmalısan.”

“Səbir və sükut ilahi rəhmətə səbəb olar. Əlamət və şahid axtarışın xəstəlik mənbəyidir. **“Susun!”**²⁴⁸ ayəsinin əmrini qəbul et ki, sevdiyindən susmağın müqabilində canına bir lütf gəlsin.”

“Çox danışmağı başqalarına burax və onun yerinə könül qazanmağa çalış! Vəzifə dalınca da qaçmayıb kasıblara bol-bol sədəqə verərək Allahın rızasını satın al! Belə et ki, Allahın lütfü səni öysün və təşəkkür etsin. Göylər belə sənin insani mərtəbəyə (məqamına) qiblə etsin.”

“Susmaqla sözümüz daha təsirli olur. Dilsiz-ağızsız danışmaqla hisslərimizi daha aşkar izah edə bilərik. Onu qısqanıb görünməyə qoymasaq, görünməyə olan meyil daha da artar.”

“Nəyin varsa al, susmaq cəhətinə tərəf çək apar! Kamil bir insan olmaq isəyirsənsə sus, danışmaqdan və özünü göstərməkdən uzaq ol!”

İnsan danışacaqsa, sükutdan daha qiymətli hikmətlər danışmalı-

248. Bax. əl-Əraf, 204; əl-Əhqaf, 29.

-radiyallahu anh-:

(Buxari, Elm, 49)

Zaman gələr susmaq ən gözəl cavab olar. Çünki islam alimləri;

“Axmağa veriləcək ən gözəl cavab, susmaqdır.” -demişlər.

Mövlana həzrətləri isə aşağıdakı tövsiyələri verir:

“Cahillər qarşısında kitab kimi səssiz ol!”

“Qarğalar oxumağa başlayınca bülbüllər susar.”

yəti asanlıqla susdurula bilməzlər.

mək lazımdır; danışmağı necə olsa da öyrənəcəklər.

Sədi Şirazi:

“Hər kim düşünmədən danışarsa, sözündə dəfələrlə xəta edir.”

Kutadqu Bilig adlı əsərdə də tövsiyələr verilmişdir.

ancaq söz soruşulduqda danış və sözünü qısa kəs.”

Həzrət Əli -radiyallahu anh- da:

maqdan xeyirlidir.” -buyurmuşdur.

Lakin bilərkən və demək zəruri olduğu halda sumaq da, eynilə

bilmədən danışmaq qədər pis bir davranışdır. Çünki bəzən danışmaq zərərli olduğu halda, bəzən də haqqın üzə çıxması üçün danışmamaq da vəbala səbəb ola bilər. Ümumiyyətlə insan, haqqı demək məcburiyyətində qaldığı zaman susmamalıdır.

Belə ki, Əbu Əli əd-Dəkkak həzrətləri bu mənada buyurmuşdur:

“Haqqı demək məqamında olub susan şəxs, dilsiz şeytan kimidir.”

Xüsusilə dünyəvi mənfəət düşüncəsi və ya can qorxusu əndişəsi ilə zalımlara qarşı haqqı müdafiə etməkdən çəkinmək də yuxarıdakı məziyyətlərdən sayılır. Hələ zalımın zülmünə dili ilə dəstək olmaq, eyni zülmü etmək qədər böyük bir günahdır.

Zalım Haccac tarixdə qan tökməyi ilə məşhur bir insan idi. Lakin Həsən Bəsri həzrətlərinin mübarək dili, onun zamanında da haqqı və xeyiri deməkdən çəkinməmişdi.

Nəticə etibarilə susmağın zamanını bilməmək, eynilə danışmağın zamanını bilməmək qədər əbəs bir davranışdır. Bu xüsusda Şeyx Sədi belə deyir:

“İki şey ağlın yüngüllüyünü göstərir; danışılacaq yerdə susmaq, susulacaq yerdə danışmaq.”

Ona görə də mötədil davranaraq sözün yerini bilmək, deyilməsi zəruri olan sözü yerində demək və bunun xaricindəki vaxtlarda susub təfəkkürlə məşğul olmaq lazımdır.

Şair bunu belə ifadə edir:

*Kəlamın fidda isə sükutun olsun zəhəb,
Əhli kamal, kəmalatı susmaqla buldular həp...*

“Sözün gümüşdürsə, susmağın qızıl olsun! Çünki kamil insanlar, kamilliyi susmaqla əldə etmişlər.”

Fəzilət nümunələri

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- sükutu və təfəkkürü çox sevirdi. Peyğəmbərliyinə yaxın zamanlarda xəlvətə və inzivaya çə-

kilməyi daha çox arzu edirdi. Məkkənin 5 km. yaxınlığındakı Hira mağarasına gedərək orada günlərlə qalırdı. Onun bu inzivalardakı ibadəti; təfəkkür etmək, ulu babası İbrahim -əleyhissalam- kimi göylərin və yerin ruhlar və mələklər aləmindən ibrət almaq və Kəbəni seyr etməkdən ibarət idi.²⁴⁹

Çünki Hira, bəşəriyyətə əbədi bir məşəl olacaq Qurani-Kərimin Allah təaladan pak qəlbli Məhəmməd vasitəsilə bəşər idrakına nəqlini təmin edəcək bir hazırlıq mərhələsi idi.

Həmin günlərdə kainat və onun Xaliqi haqqında təfəkkür edən Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- daha sonra həyatında da daim kədərli və təfəkkür halında idi. Zərurət olmadan danışmazdı. Sükunət halı uzun çəkərdi. Sözü başlayarkən onu yarımçıq kəsməz və sözünü axıra qədər bitirərdi. Yəni çox müfəssəl danışdı.²⁵⁰

Aişə -radiyallahu anha- Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- in qəlbi rıqqətinə və təfəkkürünə dair bir xatirəsini belə rəvayət edir:

“Bir gecə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- mənə:

“-Ey Aişə! İcazə ver, gecəni Rəbbimə ibadət etməklə keçirim.” -dedi. Mən də:

“-Vallah, səninlə bərabər olmağı çox sevirəm. Ancaq səni sevin-dirən şeyi daha çox sevirəm.” -dedim.”

Sonra qalxdı, gözəl dəstəmaz aldı və namaza başladı. Ağlayırdı... O qədər ağladı ki, paltarı, mübarək saqqalı və hətta səcdə etdiyi yer tamamilə yaş oldu. O, bu halda ikən Bilal namaza çağırmağa gəldi və ağladığını görüncə:

“-Ya Rəsulallah! Allah təala sizin keçmiş və gələcək günahlarınızı bağışladığı halda nə üçün ağlayırsınız?” -dedi.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Allaha çox şükür edən bir bəndə olmayımmı? Vallah, bu gecə

249. Ayni, *Umdətul-Qari Şərhu Sahih əl-Buxari*, Beyrut, İdarəttut-Tıbaatil-Müniriyyə, I, 61; XXIV, 128.

250. Bax. İbn Sad, I, 422.

mənə elə ayələr endirildi ki, onu oxuyub üzərində təfəkkür etməyənlərin vay halına!” -buyurdu və bu ayəni oxudu:

“Həqiqətən, göylərin və yerin yaradılmasında, gecə ilə gündüzün bir-birini əvəz etməsində (bir-birinin ardınca gəlib-gətməsində) ağıl sahibləri üçün (Allahın varlığını, qüdrətini, kamalını və əzəmətini sübut edən açıq) dəlillər vardır. O kəslər ki, ayaq üstə olanda da, oturanda da, uzananda da Allahı xatırlar, göylərin və yerin yaradılması haqqında düşünər (və deyərlər): “Ey Rəbbimiz! Sən bunları boş yerə yaratmamısan! Sən pak və müqəddəssən! Bizi cəhənnəm odunun əzabından (Özün) qoru!”” (Ali-İmran, 190-191) (İbn Hibban, II, 386; Alusi, Ruhul-Məani, IV, 157)

Əbu Zər -radiyallahu anh- Allah Rəsulunun səhərə qədər təfəkkür və dua etdiyi bir halını belə rəvayət edir:

“Əziz Peyğəmbərimiz bir gecə qiyamda səhərə qədər:

““Əgər onlara əzab versən, şübhə yoxdur ki, onlar Sənin qullarıdır. Əgər onları bağışlasan, yenə şübhə yoxdur ki, Sən yenilməz qüvvət sahibi, hikmət sahibisən” (İstədiyin bəndəyə əzab verməyə, istədiyini bağışlamağa və hər hansı bir məsələni həkimanə həll etməyə qadir olan ancaq Sənsən!)” (əl-Maidə, 118) ayəsini durmadan təkrarladı.” (Nəsəi, İftitah, 79; Əhməd, V, 156)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bu ayeyi-kərimə üzərində təfəkkür edərək axirəti və ümmətinin oradakı halını düşünür və göz yaşlarını axıdaraq Rəbbinə yalvarırdı.

Loğman -əleyhissalam- təkbaşına bir yerdə oturub təfəkkür etməyi çox sevirdi və bunu tez-tez təkrarlayırdı. Ona:

“Nə üçün yalnız gəzirsən? İnsanlarla oturub söhbət etsən daha yaxşı olmazmı?” -deyə soruşulduqda bu cavabı verdi:

“-Uzun müddət yalnız qalmaq, təfəkkür etməyə daha uyğundur. Uzun müddət təfəkkür etmək isə insanı Haqqın yoluna sövq edir.”²⁵¹

251. Tarsusda tarixi bir məsciddə Loğman -əleyhissalam-ın etiqafta çəkilib təfəkkür etdiyi yer, bu gün hələ də müqəddəs yer kimi ziyarət edilir.

Bir nəfər, Həzrət İbn Abbasa nalayiq sözlər dedi. İbn Abbas -ra-diyallahu anhumə- isə susdu. Adam təəccüb edərək İbn Abbasa nəyə görə qarşılıq vermədiyini soruşdu. İbn Abbas da:

“-Məndə üç xislət vardır ki, bunlar sənə cavab verməyimə mane olur.” -buyurdu və həmin xislətləri belə sadaladı:

“-Birincisi, Allahın Kitabından bir ayə oxunduğunda; kaş ki, bütün insanlar mənim bu eşitdiyimi eşitsələr, deyə arzu edirəm.

İkincisi, müsəlman bir hakimin ədalətlə qərar verdiyini eşidincə çox sevinirəm. Halbuki, həmin hakimlə maddi-mənəvi heç bir əlaqəm yoxdur. (Mən, yalnız islamın gözəlliklərinin yayıldığına və ədalətin yerini aldığına görə sevinirəm.)

Üçüncüsü, müsəlmanların yaşadığı əraziyə yağış yağanda da çox sevinirəm, halbuki həmin ərazidə nə otlayan bir heyvanım, nə bir torpaq yerim vardır. (Çünki din qardaşlarımla sevinci, məni məsud etməyə kifayət edir.)” (Heysəmi, IX, 284)

İbn Abbas -radiyallahu anh-; “**...Cahillər onlara söz atdıqları** (xoşlarına gəlməyən bir söz dedikləri) **zaman** (onları incitməmək üçün) **salam deyirlər.**” (əl-Furqan, 63) ayəsinə uyğun olaraq əməl edirdi. Həmsöhbətinə hal dili ilə:

“Mənim könlüm bu halda ikən, sənə cavab verərək necə olar ki, bir müsəlmanın qəlbini incidə bilərəm!..” -deyirdi. O, bu davranışı ilə cahillər qarşısında kitab kimi səssiz olmağın bir misalını göstərirdi.

Sirr saxlamaq da dilə hakim olmaq və sükutun bir hissəsidir. Bu mühüm xislətə yalnız sükutu bilənlər nail ola bilirlər. Aşağıdakı hadisə həm bu cəhətilə, həm də Allah Rəsuluna qarşı göstərilən ədəb və məhəbbət cəhətilə nə qədər ibrətlidir:

Sabit əl-Bünaninin rəvayət etdiyinə görə Ənəs bin Malik ona bunları rəvayət etmişdir:

“Mən uşaqlarla oynayarkən Rəsulullah -səllallahu əleyhi və sələm- yanıma gəldi; bizə salam verdi və məni bir işə göndərdi. Ona görə də anamın yanına gec qayıtdım. Evə gələndə anam:

“-Niyə gec gəldin?” -deyə soruşdu.

“-Rəsulullah məni bir iş dalınca göndərmişdi; ona görə gecikdim.” -dedim. Anam:

“-Hansı iş üçün getmişdin?” -deyə soruşduqda:

“-Bu sirdir!” -dedim. Bu sözdən sonra anam:

“-Oğlum, Rəsulullahın sirrini yaxşı saxla, heç kimə demə!” -dedi.”

Həzrət Ənəs bu hadisəni danışdıqdan sonra Sabit əl-Bünaniyə belə dedi:

“-Əgər bu sirri birinə demiş olsaydım, vallah, sənə deyərdim, ey Sabit!” (Müslim, Fəzailus-Səhabə, 145, 146)

Bu hadisə də Ömər bin Əbdüləziz -rəhmətullahi əleyh-in sahib olduğu təfəkkür dərəcəsini göstərir:

Məhəmməd bin Kəb əl-Qurazi belə rəvayət edir:

Ömər bin Əbdüləzizlə Mədinəyi-Münəvvərədə qarşılaşmışdım. O zaman gənc, yaraşıqlı və imkanlı bir vəziyyətdə idi. Daha sonra xəlifə olanda yanına getdim. İcazə istədim və icazə verdikdən sonra yanına daxil oldum. Ömər bin Əbdüləzizi görüncə təəccübləndim və ona heyrətlə baxmağa başladım. Mənə:

“-Ey İbn Kəb! Nəyə görə elə heyrətlə baxırsan?” -dedi.

“-Ey Möminlərin Əmiri! Rənginiz solmuş, cisminiz ərimiş, saçlarınız ağarmış və tökülmüşdür! Sizi bu halda görüncə təəccübümü gizlədə bilmədim.” -dedim.

Xəlifə mənə bunları dedi:

“-Ey İbn Kəb! Məni qəbirə qoyduqdan üç gün sonra görsən kim bilir nə qədər heyrətlənəcəksən? Onda qarışıqlar gözlərimi çıxarmış, gözlərim yanaqlarım üzərinə axmış, ağzım-burnum da qan və irinlə dolmuş olacaq. Bax, onda məni heç tanımayacaq, daha çox təəccüblənəcəksən. İndi bunları bir kənara qoy və sən, mənə İbn Ab-

basın Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-dən rəvayət etdiyi hədisi təkrar et..." (Hakim, IV, 300/7706)

Övliyaullahın böyüklərindən olan Cüneyd Bağdadi həzrətləri bir gün çox adamın tələş və həyəcanla bir yerə tərəf qaçdığını gördü. Onlara:

"-Belə tələş və həyəcanla hara gedirsiniz?" -deyə soruşdu. Onlar da:

"-Filan yerdən bir alim gəlmişdir! Allah təalanın varlıq və birliyini min bir dəlil ilə izah edirmiş! Onun bu dəlil və izahlarından istifadə etməyə gedirik. İstəyirsənsə sən də gəl!" -dedilər. Bu sözləri eşidən Cüneyd həzrətləri acı bir təbəssümlə onlara baxaraq belə dedi:

"-Görən gözlər, eşidən qulaqlar və hiss edən qəlblər üçün kainatda sonsuz ilahi şəhadət tərənnümləri və dəlillər vardır. Birbaşa Allah təalanın özü haqqında neçə-neçə şəhadəti vardır. Ey əhali! Bütün bunlara baxmayaraq şübhəsi olan varsa, buyursun getsin! Bizim qəlbimizdə gümanın (şübhənin) zərrə qədər tozu belə yoxdur."

Sədi Şirazi belə deyir:

"Ağıl sahiblərinin nəzərində yaşıl ağacların hər bir yarpağı mərifətullah üçün bir divandır. Qafillər üçün isə bütün ağaclar bir yarpaq belə deyildir."

İnsan, təfəkkür edərək kainat kitabını oxumağı öyrənə bilsə, ətrafında gördüyü hər zərrə ona Allah təalanı xatırladar, mərifətullaha çatdırar.

Həzrət Mövlana sükut və təfəkkürün gözəlliyini aşağıdakı qissə ilə belə ifadə edir:

Bir dərviş, təfəkkürə dalmaq üçün gül-çiçəkli bir bağa gedir. Bağdakı rəgarəng gözəlliklər qarşısında məst olur. Gözlərini yumaraq müraqabə və təfəkkürə dalır. Orada olan qafil bir insan, dərvişin yatdığını zənn edir. Onun bu halına təəccüblənir və ürəyi sıxılır. Dərvişə xitabən:

“-Niyə yatırsan? Gözünü aç üzüm çubuqlarını, çiçək açmış ağacları və yaşıllaşan çəmənləri seyr et! Allahın rəhmət əsərlərinə nəzər sal!” -deyir. Dərviş də ona bu cavabı verir:

“-Ey qafil! Bunu yaxşı bil ki, ilahi rəhmətin ən böyük əsəri kö-nüldür. Onun xaricindəkilər bu böyük əsərin gölgəsi nisbətindədir. Ağacların arasы ilə bir arx axıb gedər və onun şəffaf suyunda iki tərəfin ağaclarının əksini görərsən... Suyun içində əks edənlər xə-yali bir bağıdır. Əsl bağ və bağçalar, qəlblərdir. Çünki könül, ilahi nəzərgahdır. Onların zərif və incə əksləri, su və palçıqdan meydana gələn dünya aləmindədir. Əgər bu aləmdəkilər qəlb aləmindəki hə-min sərvinin əksi olmasaydı, Allah təala bu xəyal aləminə aldatma məkanı deməzdi. Qurani-Kərimdə:

“...Dünya həyatı isə aldadıcı həzzdən (əyləncədən) başqa bir şey deyildir.” (Ali-İmran, 185) -buyurulur.

Qafil olanlar və dünyanı cənnət zənn edərək; “Cənnət budur!” -deyənlər, bu arxın görüntüsünə aldananlardır. Əsl bağ və bağçalar-dan, yəni övliyaullahdan uzaq qalanlar, həmin xəyala meyil edərək aldanırlar. Bir gün bu qəflət yuxusu sona çatır və gözlər açılaraq həqiqəti görər. Lakin son nəfəsdə həmin mənzərənin nə faydası ola bilər? Nə xoşbəxtdir o insan ki, ölmədən əvvəl ölmüş, onun ruhu, bu bağın həqiqətindən qoxu ala bilmişdir.

Qərb yazarlarından Th. Thornton müsəlmanların sükut və təfəkkürü haqqında müşahidələrini belə nəql edir:

“Müsəlman türklər ağırətəbiətli və sakit görünürlər. Əyləncələri belə sükunət içində keçir. Sevinc və şənliyin gurultulu olanlarını, çılgınlıq sayırlar. Sükut və sükunətdən başqa bir zövq alırlar. Davranışlarının ağırlığında bir alicənablıq vardır. Həyatlarının ciddi işlər xaricindəki zamanlarını mənasız yerlərdə keçirməyib istirahətə ayırır və xoş əhval-ruhiyyələrini qorumağa çalışırlar. Erkən yatıb Günəş doğmadan da qalxırlar.”

Xülasə, sükut və təfəkkür ən çox möhtac olduğumuz xislətlərdir. İmanımızın güclənməsi, əməllərimizin doğru olması və həyatımızın

səadətə çatması bu gözəl xüsusiyyətləri layiqincə yaşamağımıza bağlıdır. Çünki təfəkkür insanı həqiqi imana çatdıraraq yaradılış məqsədinə istiqamətləndirir. Şair bunu belə ifadə edir:

Bir kitabullahi azamdır sərasər kainat,

Hansı hərfi yoxlasan mənası həmişə Allaha çıxar...

“Kainat başdan-başa Allahın ən böyük kitabıdır. Bu böyük kitabın hansı hərfini oxusan, mənasının həmişə Allah olduğunu görürsən. Kainatın hansı zərrəsi üzərində təfəkkür etsən, səni Allaha çatdırar.”

Yerində edilən bir sükut insana mənəvi rahatlıq gətirər, vüqar bəxş edər, qəlbi kamillik qazandırar və nicata aparar. Belə ki, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“*Susan qurtuldu* (nicat tapdı). ” -buyurmuşdur. (Tirmizi, Qiyamət, 50/2501; Darimi, Riqaq, 5)

Bir sözlə, sükut və təfəkkürün faydaları saymaqla bitməz. Belə olan halda, həqiqəti dərk etmək mənasında ən geniş imkana sahib olan sükuta tabe olaraq sözü onun sonsuzluğunda bitirməkdən başqa çarə yoxdur!..

c. Qeybət

Qeybət bir müsəlmanın digər bir müsəlman qardaşının arxasınca danışaraq, eşitdiyində pis olacağı və ya utanacağı bir qüsurdan bəhs etməsidir. Allah təala insana elə bir şərəf bəxş etmişdir ki, onun qüsurlarının qiyabında deyilməsini belə dini cəhətdən ağır bir günah kimi qəbul etmişdir. Bu keyfiyyət, rəhməti qəzəbinə qalib olan Rəbbimizin günahkar və qüsurlu olan bir bəndəsini belə qoruyub himayə etdiyini göstərir.

Bununla yanaşı qeybətin qadağan edilməsinin səbəbi, yalnız Allah təalanın “günahkar bir bəndəsinin belə haqqını mühafizə edib ona sahib çıxmaq” arzusundan ibarət deyildir. Bunun başqa bir səbəbi də cəmiyyətin möhtac olduğu sülhü, əmin-amanlığı və qardaşlıq hisslərini zədələyən bir xüsusiyyətə malik olmasından irəli gəlir.

Həqiqətən qeybət islam qardaşlığını zədələyən, cəmiyyətin nizamını alt-üst edən, birlik və bərabərlik ruhunu öldürərək qəlblərə kin və düşmənçilik səpən böyük günahlardan biridir. Belə olmaqla yanaşı bir çox insan cahilənə bir düşüncə ilə, dediyinin doğru olmasını iddia edərək özünə haqq qazandırır. Halbuki qeybət, əslində mövcud olan bir qəbahətin deyilməsidir. Həqiqət olmayanı demək isə iftiradır. Bunu düşünməyərək bir adamın sözlərinin doğru olması ilə təsəlli tapması və səhv yolda davam etməsi, böyük bir qafillikdir!

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bir gün:

“*-Qeybət nədir, bilirsinizmi?*” -deyə soruşmuşdu. Səhabeyi-kiram:

“-Allah və Rəsulu daha yaxşı bilir.” -dedilər. Həzrət Peyğəmbər:

“*-Qeybət, din qardaşını xoşlanmadığı bir şeylə xatırlamaqdır.*” -buyurdu.

“-Deyilən eyib, əgər həmin qardaşımızda varsa, onda necə?” -deyə soruşdular.

“*-Əgər dediyin şey onda varsa, qeybət etmiş olarsan; yoxdursa, ona iftira atmış olarsan.*” -buyurdu. (Müslim, Birr, 70; Əbu Davud, Ədəb, 40/4874)

Qeybət çox həssas və geniş bir mövzudur. Bir qardaşımızın fiziki quruluşu, əxlaqı, var-dövləti, uşaqları, qohumları, oturuşu, duruşu, danışığı, vərdisləri və s. xüsusiyyətlərini onun xoşlanmadığı bir şəkildə sözlə və ya yazılı olaraq demək, ləqəblə, yaxud qaş-göz, əl-qol hərəkətləri ilə göstərmək, təqlidini etmək, hətta ima etmək belə qeybət sayılmışdır. Yəni müsəlmanın hər hansı bir nöqsanını başqasına bildirən hər söz və hərəkət qeybətdir.

Qeybətdə ara vurmaq məqsədinin olması şərt deyildir. Məqsədsiz və boş yerə edilən söhbət və hərəkətlər də qeybət günahına girməyə kifayətdir.

Qeybət dildə zəhərli bir xəncərdir. Bu xəncər qəlblərdəki məhəbbət, şəfqət, mərhəmət və qardaşlıq hisslərini öldürür və insanları bir-birinə düşmən edir. Belə ki, Fudayl bin İyaz:

“Qeybätin girdiyi yerdən qardaşlıq çıxıb gedər.” - demişdir.

Qeybät nəfsə məğlub olmağın, qəlbdəki mənfi hisslərin və pis əxlaqın göstəricisidir. İnsanın nəfsini cuşa gətirən bir günahdır. Çünki qeybät edən şəxs, tənə etdiyi insanın günahından özünün uzaq olduğunu düşünür. Yəni həmin günahı etmədiyi üçün özünü qeybät etdiyi şəxsdən üstün sayır. Lakin unutmamaq lazımdır ki:

“Müsəlman qardaşını xor görməsi, insana şər olaraq kifayət edər.” - buyurulur. (Müslim, Birr, 32)

Həmçinin təcrübə ilə sübut olunmuşdur ki, bir adamı eyib və qüsurlarına görə qınayanlar, çox keçmədən eyni səhvləri etməyə başlayırlar. Belə ki, Əziz Peyğəmbərimiz:

“Kim din qardaşına günahına görə tənə edərsə, həmin günahı etmədən ölməz.” - buyurmuşdur. (Tirmizi, Qiyamət, 53/2505)

Yəni qeybätin əsasında təkəbbür, lovğalıq, Allahın bəndələrinə həqarət, həsəd və kin kimi bir çox mənfi xüsusiyyət vardır. Bu da qeybät edən bir qəlbin necə acınacaqlı bir halda olduğunu göstərməyə kifayətdir.

Qeybät, möminlərin arasını vuran və sui-zənnə səbəb olan bir zəhərdir. Belə ki, Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurmuşdur:

“Əshabımdan heç kim mənə başqa birisindən söz gətirməsin! Çünki mən, sizin qarşınıza (mövcud hökmlərlə deyil) sağlam bir qəlblə çıxmaq istəyirəm.” (Əbu Davud, Ədəb, 28/4860)

Qeybät insanın ağzını, qəlbini və könül dünyasını kirlədən çirkin bir günahdır. Həzrət Aişə anamız belə deyir:

“Nə qəribədir ki, insan, müsəlman qardaşına dediyi nalayiq sözə görə deyil, yediyi halal tikəyə görə ağzını yuyur!”²⁵²

Allah təala mühüm bir qul haqqı olan qeybətdən qəti şəkildə çəkindirərək belə buyurur:

“Ey iman gətirənlər! Çox zənnə-gümana qapılmaqdan çə-

kinin. Şübhəsiz ki, zənnin bəzisi (heç bir əsası olmayan zənn) günahdır. (Bir-birinizin eyibini, sirrini) **arayıb axtarmayın, bir-birinizin qeybətini qırmayın! Sizdən biriniz ölmüş qardaşının ətini yeməyə razı olarmı?! Bu sizdə ikrah hissi oyadar** (qeybət də belədir). **Allahdan qorxun. Həqiqətən, Allah tövbələri qəbul edəndir, rəhmlidir!”** (əl-Hucurat, 12)

Allah təala qısa bir cümlə ilə çox geniş mənalara ifadə etmiş, insanların qeybət günahından həm əqli, həm də hissi cəhətdən çəkindirmişdir. İnsanlara tənə etməyin; insanlıq, ağıl, vicdan, fitrət və din baxımından qınanılmış və zərərli bir xüsusiyyət olduğunu qəlbləri ürpədən bir təsvirlə ortaya qoymuşdur.

Ayeyi-kərimədə qeybətin; **“ölmüş qardaşının ətini yemək”** şəklində təsvir edilməsi, bu günahın nə qədər ağır olduğunu aşkar şəkildə göstərir. Bir insanın əti, diri ikən belə murdar və haramdır. Ölmüş qardaşının iylənmiş ətini, üstəlik də iştahla yeyə bilmək, nə qədər dəhşətli bir əqli, qəlbi və əxlaqi pozğunluğu göstərir.

Müsəlmanın canı və malı kimi, namusu və heysiyyəti də ehtirama layiqdir, onlara da toxunulmaz.²⁵³ Qeybətini edərək bir müsəlmanın heysiyyətini zədələmək də, onun canına, malına və namusuna əl uzatmaq kimi böyük bir cinayətdir. Ona görə də heç kimin qeybət və dedi-qodusu edilə bilməz. Allah təala qeybət xəstəliyini adət halına gətirən insanlara belə xəbərdarlıq edir:

“(Dalda) qeybət edib (üzdə) tənə vuran hər kəsin vay halına! O kimsə ki, mal yığıb onu dönə-dönə sayar (çoxaldar). Və elə zənn edər ki, mal-dövləti onu əbədi yaşadacaqdır. Xeyr! (Heç də onun güman etdiyi kimi deyildir). O mütləq (Cəhənnəmin alt mərtəbələrindən biri olan) Hütəməyə atılacaqdır! Sən nə bilirsən (haradan bilirsən) ki, Hütəmə nədir?! O, Allahın yanar odudur. Elə bir od ki, ürəkləri yandırır-yaxar. O, belələrinin (qeybətçilərin və tənə vuranların) üzünə qapanıb kilidlənəcəkdir. Onlar (Cəhənnəmdə) hündür sütunlara bağlanmış olacaqlar!” (əl-Huməzə, 1-9)

253. Bax. Buxari, Elm, 9, 37, Həcc, 132; Müslim, Həcc, 147, Qasamə, 29, 30.

Allah tәala qeybәt etmәyi qadağan etdiyi kimi, ona qulaq asmağı da qadağan etmişdir. Çünki qeybәti sükut ilә dinlәmək dә bir növ ona şәrik olmağı ifadә edir. Ayeyi-kәrimәләrdә möminlәrin bu cür günahlardan uzaq olduğı belә bәyan edilir:

“Onlar boş (yersiz) bir söz eşitdikləri zaman ondan üz çevirirlər...” (әl-Qәsәs, 55; әl-Muminun, 3)

Çünki mömin mäsuliyyәt şuruna sahib insandır. Ona lütf edilән һәр nemәt vә imkandan hesaba çәkilәcәyini, etdiyi һәр һәрәkәtin hesabını verәcәyini bilir. Allah tәala bәndәlәrini belә xәbәrdar edir:

“(Ey insan!) Bilmәdiyin bir şeyin ardınca getmә (bacarmadığın bir işi görmә, bilmәdiyin bir sözü dә demә). **Çünki qulaq, göz vә ürәk -bunların hamısı** (sahibinin etdiyi әmәl, dediyi söz barәsindә) **sorgu-sual olunacaqdır.”** (әl-İsra, 36)

Bir yerdә qeybәt edildiyi eşidilәrsә, orada heysiyyәtinә dil uzadılan müsәlmanı müdafiә etmәk vә qeybәtә mane olmaq lazımdır. Rәsulullah -sәllallahu әleyhi vә sәllәм- belә davranan möminlәrә böyük mükafatlar vәd edir. Hәdisi-şәrifdә belә buyurulur:

“Kim bir mömini, bir münafıqә (qeybәt edәнә) qarşı himayә (müdafiә) edәrsә, Allah da onun üçün qiyamәt günü, әtini cәһәnnәм atәşindән qoruyacaq bir mәlәk göndәрәр. Kim dә bir müsәlmanın tәnqid edilmәsini istәyәрәk iftira atarsa, Allah onu, qiyamәt günü cәһәnnәм körpülәrindән birinin üstündә, dediyinin (günahından arınb) çıxana qәdәр һәbs edәр.” (Әbu Davud, Әdәb, 36/4883)

Rәsulullah -sәllallahu әleyhi vә sәllәм- qeybәtdән çәkindirәрәk belә buyurur:

“Ey dili ilә iman edib qәlblәrinә iman tam şәkildә yerlәşmәyән insanlar! Müsәlmanların qeybәtini etmәyin, qüsurlarını da araşdır-mayın! Kim müsәlmanların qәbahәtini araşdırarsa, Allah da onun qüsurlarını araşdırar. Allah kimin qüsurlarını araşdırarsa, onu evi-nin içindә olsa belә rüsvay edәр.” (Әbu Davud, Әdәb, 35; Tirmizi, Birr, 85; İbn Kәsir, Tәfsir, IV, 229)

Rәsulullah -sәllallahu әleyhi vә sәllәм- digәр bir hәdisi-şәrifindә:

“Şübhəsiz ribanın (faizin) ən şiddətli haqsız yerə bir müsəlmanın şərəfinə dil uzatmaqdır.” -buyurmuşdur. (Əbu Davud, Ədəb, 35/4876)

Çünki faizdə insanın haqsız yerə var-dövlətinə təcavüz vardır. Qeybətdə isə insanın şərəf və heysiyyətinə hücum edilir və şəxsiyyəti alçaldılır.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- qeybət və dedi-qodu ilə əldə edilən mənfəətlərin insana nə qədər acı bir əzab verəcəyini belə bəyan edir:

“Kim bir müsəlman (a qeybət etmək və şərəfini alçaltmağa görə) tək bir loğma yesə belə, Allah ona mütləq onun mislini cəhənnəmdən daddıracaqdır. Kimə də müsəlman bir adam(a etdiyi iftira, qeybət kimi bir) səbəblə (mükafat olaraq) bir paltar geyindirilsə, Allah təala mütləq, onun bir mislini cəhənnəmdən ona geyindirəcəkdir...” (Əbu Davud, Ədəb, 35/4881)

Qeybətlə məşğul olan şəxs günaha girdiyi kimi, öz eyib və qüsurunu görüb düzəltməkdən də məhrum qalar. Beləliklə hər cəhətdən ziyana uğrayar.

Digər yandan insanlar dəhşətli qiyamət günündə özlərinin çox ehtiyacı olmasına baxmayaraq, savablarını dünyada qeybət və dedi-qodusunu etdikləri insanlara verəcəklər. Əgər borclarını qarşılayacaq qədər savabları qalmamışsa, dedi-qodusunu etdikləri insanların günahlarını yüklənəcəklər.²⁵⁴ Ona görə Həsən Bəsri həzrətləri:

“Əgər dedi-qodu edəcəksənsə, valideynlərinin dedi-qodusunu et!.. Axirətdə savabın onlara getmiş olar və heç olmasa onların günahını daşıyarsan!..” -buyurmuşdur.

Digər yandan bir mömin heç kim haqqında qeybət etməməklə yanaşı, özü haqqında deyilən sözlərə səbir edib onları bağışlaya bilsə, böyük bir fəzilət nümunəsi göstərmiş olar.²⁵⁵ Çünki kamilliyin ən bariz nümunəsi dedi-qodu və iftiraya səbir etməkdir. Bu barədə:

254. Bax, Buxari, Məzalim, 10, Rıqaq, 48; Müslim, Birr, 59; Tirmizi, Qiyamət, 2; Əhməd, II, 303, 324, 372.

255. Bax. Əbu Davud, Ədəb, 36/4887.

Birinci mərhələ, dedi-qodu və iftiraya qarşı sükunətlə cavab verməkdir.

İkinci mərhələ, belə bir dedi-qodu və iftira qarşısında cavab verməyib, günahlar qeybət edənə verildiyi üçün sevinməkdir. Amma burada da bir nöqsan vardır.

Üçüncü mərhələ də, qovuşulacaq bağışlanma və savablara görə sevinərkən, dedi-qodu və iftira edənin axirətdəki halını düşünərək kədərlənməkdir. Bu kədər halı, sevincə qalib gələ bilmirsə, yenə də kamillikdə bir çatışmamazlıq vardır.

Bir də insanların əleyhində danışmağın qeybət olmadığı bəzi yerlər vardır və onlar aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Zülmə məruz qalmış bir adamın hökmdar və ya hakim kimi, zalıma qarşı ona yardım edəcək səlahiyyətə və gücə sahib bir şəxsın yanına gedib; “Filankəs, mənə belə haqsızlıq etdi.” -demək.

2. Bir adamın fətva məqamına gedib, “Filankəs mənə zülm etdi. Haqqımı almağımın və haqsızlığın qarşısını almağımın yolu nədir?” -kimi sözlər demək. Bu, ehtiyaca görə caizdir, ancaq məsələni üstü-örtülü şəkildə çatdırmaq ehtiyata daha uyğun və fəzilətlidir.

3. Müsəlmanları şərdən uzaq etmək və yaxşılıqlarını istəmək (nəsihət). Bunun da müxtəlif formaları vardır:

a. Hədis ravilərindən və şahidlərindən qüsurlu olanları demək. Bu icma ilə caizdir. Hətta yerinə görə vacib belə olar.

b. Bir adamla şəriklik, qonşuluq, alış-veriş və s. etmək və ya əmanət vermək istəyən şəxsə, məsələ ilə birbaşa əlaqəli olan məlumatları demək.

c. Dini və dini elmləri öyrənmək istəyən bir şəxsə, bidət əhli və ya günahkar (fasiq) bir müəllimdən dərs aldığını görüb zərərə uğrayacağından təlaşlanan bir adamın, müəllimi haqqında məlumat vermək.

ç. Daşdığı vəzifəni layiqincə yerinə yetirməyən şəxs haqqında məsələni yuxarı vəzifədə olanlara bildirmək.

4. Fasiqliyi və bidət əhli olduğu aşkar şəkildə bilinən şəxs haqqında danışmaq. Lakin onun aşkar dediklərinin xaricindəki başqa eyiblərinin xatırlanması (onların da deyilməsini zəruri edən başqa bir səbəb yoxdursa) haramdır.

5. Bir adam; topal, kar, kor və ya buna bənzər başqa ləqəblərlə tanınırsa, onu sırf tərifi etmək üçün bu ləqəbləri istifadə etmək. Belə ləqəblərlə tanınan şəxslərin başqa cür tanınması mümkün olduqca bu ləqəblərdən də uzaq olmaq lazımdır.

Lakin insanların əleyhində danışmağın caiz görüldüyü bu xüsusiyyətlərdə də diqqətli olaraq nəfsə fürsət verməmək lazımdır. Tənqid və söhbətlərin haqlı olub-olmadığını yaxşı ayırd etmək lazımdır. Çünki nəfs müxtəlif bəhanələrlə insana özünü haqlı göstərərək qeybətini caiz olduğunu pıçıldayır. Məhz bu, ən təhlükəli məqamlardan biridir.

Fəzilət və ibrət nümunələri

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- qeybət edənlərin axirətindəki acı aqibətini belə xəbər vermişdir:

“Meraca çıxarıldığımda, misdən dırnaqlarla üzlərini və sinələrini cırmaqlayan bir qrupun yanından keçdim.

“-Ey Cəbrail! Bunlar kimlərdir?” -deyə soruşdum.

“-Bunlar, (qeybət etməklə) insanların ətlərini yeyənlər, onların şəraf və namusları ilə oynayanlardır.” -cavabını verdi.” (Əbu Davud, Ədəb, 35/4878)

Cabir -radiyallahu an- belə deyir:

“Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- ilə bir yerdə idik. Birdən çürümüş bir leş qoxusu gəldi. Allah Rəsulu buyurdu ki:

“-Bu qoxunun nə olduğunu bilirsinizmi? Bu, möminlərin qeybətini edən insanların qoxusudur.” (Əhməd, III, 351)

Bu gün həmin qoxunu hiss etməməyimizin səbəbi, qəlb həssaslığımızın zəifləməsindən irəli gəlir.

Salman Farisi həzrətləri səfərlərin birində Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in əshabından iki nəfərlə bir yerdə idi. Onlara xidmət edir və yeməklərindən yeyirdi. Bir gün onlar gedərkən Salman -radiyallahu anı- yatıb qalmış və onlarla gedə bilməmişdi. İki yoldaşı, onu axtarıb tapa bilmədikdən sonra çadırlarını özləri quraraq gecələdilər və:

“-Salman bişmiş yeməyə və qurulmuş çadıra gəlməkdən başqa bir şey bilmir.” -dedilər. Salman gəldiyində isə onu, özlərinə yemək istəmək üçün Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanına göndərdilər. Salman əlində bir qabla Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanına gəldi:

“-Ey Allahın Elçisi! Yoldaşlarım məni sənənin yanına göndərdilər. Əgər yanında yemək varsa, bir az verməyini xahiş edirlər.” -dedi.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Yoldaşların yeməyi nə edəcəklər, onlar yeməklərini yedilər!*” -buyurdu. Salman yoldaşlarının yanına qayıdaraq onlara Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in sözlərini xəbər verdi. Onlar da durub Allah Rəsulunun yanına gəldilər və:

“-Səni haqq ilə göndərənə and olsun ki, gecədən bəri biz hər hansı bir yemək yemədik.” -dedilər.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Danışığınızla siz Salmanı yemək olaraq yediniz.*” -buyurdu. Bu hadisədən sonra; “**...Bir-birinizin qeybətini qırmayın! Sizdən biriniz ölmüş qardaşının ətinə yeməyə razı olarmı?!**” (əl-Hucurat, 12) ayəsi nazil oldu.

Başqa bir rəvayətə görə Allah Rəsulu sözlərinə davam edərək:

“-*Mən, həmin qardaşınızın ətinə dişlərinizin arasında görürəm.*” -buyurmuşdu. Bundan sonra həmin səhabələr:

“-Ya Rəsulallah! Bizim üçün tövbə et!” -dedilər. Həzrət Peyğəmbərimiz də:

“-*Qeybət etdiyiniz yoldaşınıza xahiş edin sizin üçün tövbə etsin.*”
-buyurdu. (İbn Kəsir, Təfsir, IV, 231)

Aişə -radiyallahu anha- deyir ki:

“-Ey Allahın Rəsulu! Safiyyənin qısa boylu olması sənə kifa-yətdir.” -deyərək ona lağ etdim. Bunu eşidən Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Ey Aişə! Elə bir söz dedin ki, əgər həmin söz dənizə qarışsaydı, onun suyunu xarab edərdi.*” -buyurdu.

Bir gün də ona bir nəfərin vəziyyətini təqlid edərək demişdim. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Mənə dünyanın ən qiymətli şeylərini versələr, mən, yenə də bir insanı xoşlanmayacağı bir şəkildə yamsılamağı qəti şəkildə istəmə-rəm.*” -buyurdu. (Əbu Davud, Ədəb, 35/4875; Tirmizi, Qiyamət, 51)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in son xəstəliyində mö-minlərin anaları onun yatağının ətrafına yığışmışdılar. Safiyyə ana-mız:

“-Ey Allahın Rəsulu! Vallah, sənə gələn bu sıxıntının mənə gəl-məsini istərdim.” -dedi.

Digər xanımlar qaş və göz hərəkətləri ilə Həzrət Safiyyəyə sataş-dılar. Allah Rəsulu onların nə etdiyini görmədiyi halda:

“-*Ağzınızı yuyun!*” -buyurdu. Onlar təəccüblənərək:

“-Nəyə görə yuyaq?” -deyə soruşdular. Əziz Peyğəmbərimiz:

“-*Safiyyəyə qaş-göz edərək sataşdığınıza görə... Allaha and içi-rəm ki, o (mənə dediyi sözlərində) səmimidir.*” -buyurdu. (İbn Həcər, əl-İsabə, IV, 348)

İtban bin Malik -radiyallahu anha- belə deyir:

“...Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- (bizim evə gəldiyində) qalxıb namaz qıldırdı. (Namazdan sonra əyləşərkən) camaatdan biri:

“-Malik bin Duhşum, haradadır?” -dedi. Başqa bir nəfər:

“-O, Allahı və Rəsulunu seməyən bir münafıqdır.” -dedi.

Bunu eşidən Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Elə demə! Görmürsənmi o, Allahın rızasını diləyərək “Lə iləhə illəllah” deyir. Rızasını umaraq “Lə iləhə illəllah” deyən şəxsə Allah, cəhənnəmi haram etmişdir.*” -buyurdu. (Buxari, Salət, 45, 46, Azan, 4, 5, 153, 154; Müslim, İman, 54, 55)

Allah Rəsulu burada, bir möminin sui-zəndən uzaq durmasına və buna görə qeybət etməməsinin zəruriliyinə diqqət çəkmişdir.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- Təbukda əshabı arasında əyləşirkən:

“-*Kəb bin Malik nə etdi?*” -deyə soruşdu. Bəni Səlimədən bir nəfər:

“-Ya Rəsulallah! Libaslarına və sağına-soluna baxıb lovğalanması onun Mədinəyə gəlməsinə mane oldu.” -dedi. Bunu eşidən Muaz bin Cəbəl ona:

“-Nə pis danışdın!” -deyə etiraz etdi. Sonra da Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-ə baxaraq:

“-Ya Rəsulallah! Biz onu xeyirxah bir insan kimi tanıyıırıq.” -dedi. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- isə heç nə demədən susdu. (Buxari, Məğazi, 79; Müslim, Təvbə, 53)

Həzrət Peyğəmbərimiz susaraq Həzrət Muazın dediyini bəyənməmiş, bir möminin qeybətinin edilməsini “təqriri” olaraq qadağan etmişdir.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in azad etdiyi Ubeyd belə rəvayət edir:

İki qadın oruc tuturdu. Zöhr vaxtı bir nəfər gələrək dedi ki:

“-Ya Rəsulallah! Burada iki qadın var, oruc tuturlar. Az qalır ki, susuzluqdan ölsünlər (İcazə verin oruclarını pozsunlar).” -dedi.

Allah Rəsulu üzünü yan tərəfə çevirib cavab vermədi. Gələn şəxs sözünü təkrar etdi:

“-Ya Rəsulallah! Vallah, az qalır ki, ölsünlər.” -dedi. Həzrət Peyğəmbərimiz:

“-Onları çağır gəlsin!” -buyurdu. Qadınlar gəldilər. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bir qab istədi. Qadınlardan birinə verərək:

“*İçindəkiləri çıxart!*” -buyurdu. Qadın qabın yarısını dolduracaq qədər qan, irin və ət qusdu. Digərinə də eyni şəkildə əmr edilincə o da qabı doldurana qədər qan və təzə ət qusdu. Bunu görən Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-*Bunlar, Allahın halal buyurduğu şeylərdən özlərini saxladılar, onlara qarşı oruc tutdular, haram buyurduğu şeylərlə də oruclarını açdılar. Biri digərinin yanında əyləşib insanların ətlərini yeməyə (qeybət etməyə) başladılar.*” -buyurdu. (Əhməd, V, 431; Heysəmi, III, 171)

Mövlana həzrətləri insanların özlərindəki eyib və çatışmamazlıqları görməyib başqaları haqqında artıq-əskik danışmağın qəbahətini belə rəvayət edir.

“Dörd hindistanlı müsəlman bir məscidə girdilər, ibadət etmək üçün rükuya getdilər və sonra səcdə etdilər. Hər biri niyyət etdi və təkbir gətirdi. Öz nöqsanlarının, xətalarının idrakı içində iklasla ürəkdən yalvararaq namaza başladılar. Bu vaxt məscidin müəzzini gəldi.

Namaz qılan hindistanlılardan biri, özünün namazda olduğunu unudaraq:

“-Ey müəzzin! Azan oxundumu? Yoxsa hələ vaxta varmı?” -dedi.

Digər hindistanlı da namazda olduğu halda:

“-Sus, qardaşım; söz danışdın, namazın pozuldu!” -deyə deyindi.

Üçüncü hindistanlı, ikincisinə:

“-Əmi! Onda nə qüsurları axtarırsan? Sən də danışdın; sən, özünə bax; öyüdü özünə ver!” -dedi.

Dördüncüsü:

“-Allaha həmd olsun ki, üçünüz kimi mən quyuya düşmədim, yəni mən, danışaraq namazımı pozmadım.” -dedi.

Beləliklə dördünün də namazı pozuldu. Başqalarının eyibini görüb danışanlar, eyibi olanlardan daha çox xəta və səhv edirlər. Öz eyibini görən insan ən xoşbəxt insandır. Bir adam başqasının eyibini görsə, onu özü satın almış olur. Çünki insanın yarısı, yəni nəfsi və maddi cəhəti eyib və nöqsan aləmi olan bu dünyadadır. Digər yarısı, yəni ruhani və mənəvi cəhəti isə, qeyb aləmindədir.

Madam ki, sənin özündə nəfsani xüsusiyyətlərdən və heyvani əxlaqdan ibarət bir çox mənəvi xəstəliklər var, o halda məlhəmini öz başına sürmənin lazımdır. Öz qüsurlarını görmək, özünü eyibləmək, həmin eyibin məlhəmi və əlacıdır. (Çünki bir insan üçün öz eyib və nöqsanını bilmək qədər mühüm bir irfan ola bilməz.) Bir mömində gördüyün qüsurlar və eyiblər sənə yoxdursa, əmin olma, özünə güvənmə! Ola bilər ki, həmin eyibi sən də edə bilərsən; sən etdiyin həmin eyib də xalqa yayılır.

Süfyan bin Hüseyn belə rəvayət edir:

Bir dəfə İyasın yanında əyləşərkən bir nəfərin qeybətini etdim. İyas mənə:

“-Bu il Rum diyarına qəzaya getdinmi?” -deyə soruşdu. Mən, “Xeyr.” -deyə qarşılıq verdim. Belə dedi:

“-Onda Rum və kafirlər sənə şərindən qurtuldu, amma müsəlman qardaşın qurtulmadı!..”

Sədi Şirazi belə deyir:

“Uşaq ikən zöhdə, riyazətə və gecə ibadətinə çox bağlı idim. Bir gecə atamın yanında oturmuşdum. Bütün gecə gözümü yummamış,

Qurani-Kərimi əlimdən yerə qoymamışdım. Bəzi insanlar isə ətrafımızda yatırdılar. Atama:

“-Bunların biri də olsun başını qaldırıb iki rükət təhəccüd namazı qılmır; sanki ölü kimi yatırlar.” -dedim. Bu sözümü eşidən atam qaşlarını çatdı və:

“-Oğlum, Sədi! Başqalarının dedi-qodusunu etməkdənsə, kaş ki, sən də onlar kimi yatsaydın! (Çünki sənin xor baxdıqların, hal-hazırda ilahi rəhmətdən məhrum olsalar da, onlara Kiramən Katibin mələkləri mənfi bir şey yazmır. Sənin əməl dəftərinə isə, din qardaşlarına tənə etmək və qeybət günahı yazıldı.)” -qarşılığını verdi.”

Qeybət günahına mübtəla olmuş bir adam, yaşadığı mühitdə mövcud olan bir Haqq dostunun da qeybətini etməkdən geri qalmırdı. Ona görə də həmin qeybət edən şəxsi sevmirdilər. Lakin könül insanı olan o böyük Haqq dostu, qeybət edən şəxs yanına gəldiyində həmişə təbəssümlə qarşılayır; “Gəl görək, mənim sevimli şarikim.” -deyərək iltifat edirdi. Bu gözəl davranış nəticəsində qeybətçini insafa gətirdi:

“Mən, orda-burda bu adamın əleyhinə danışırım, o isə həmişə mənə iltifat edir. Bundan sonra onun əleyhində danışmayacağam.” -deyə qərar verdi. Artıq Haqq dostunun qeybətini etmirdi. Lakin hüzuruna getdiyində əvvəlcədən gördüyü iltifatı da görmürdü. Bir gün təəccüb edərək bunun səbəbini soruşdu:

“-Şeyx həzrətləri! Əvvəllər mənə göstərdiyiniz iltifatı artıq görmürsünüz, sanki əvvəlki məhəbbətiniz qalmadı. Bunun səbəbi nədir?” -dedi.

Onu və onun kimi qeybət xəstliyinə mübtəla olanları tənbeh etmək üçün gözəl bir fürsət əldə edən Haqq dostu təbəssüm edərək:

“-Əvvəllər bizim ticarət ortaqlığımız var idi. İndi isə ortaqlığımız bitdi; iltifat da getdi.” -dedi. Həmin şəxs:

“-Nə ortaqlıq? Mənim belə bir ortaqlıqdan xəbərim yoxdur.” -deyincə, o böyük Haqq dostu belə dedi:

“Sən orda-burda mənim əleyhimə danışırıdın; mən də qeybətinə qeybətlə qarşılıq verməyib səbir edirdim. Bu səbrimin qarşılığında mənim günahlarım sənin dəftərinə, sənin savabların isə mənim dəftərimə yazılırdı. Səninlə belə bir ticarət ortaqlığımız var idi. İndi isə, sən, mənim qeybətimi etmirsən və beləcə ortaqlığımız da sona çatmış sayılır...”

Qeybət edən şəxs fikirə getdi:

“-Doğurdan da qeybət edənin vəziyyəti belədir?” -deyə soruşduqda, mübarək insan sözünə belə bir məsəllə davam etdi:

“-İmam Şarani həzrətləri deyir ki: “Əgər mən bir adamın qeybətini edəcək olsam, əvvəlcə valideynlərimin qeybətini edərdim. Çünki qeybət edən şəxs, əvvəla öz savablarını qeybətini etdiyi insana bağışlamış, sonra da onun günahlarını öz üzərinə götürmüş olar.”

Bu sözlərdən sonra dərin təfəkkürə gedən qeybətçi şəxsin ağı başına gəldi və bundan sonra heç kimin qeybətini etməməyə söz verdi...

Xülasə, qeybət böyük bir qul haqqı, insanı axirətdə müflisləşdirən bir günahdır. İnsanlar söhbət edərkən fərqi nə varmadan qeybət bataqlığına batarlar. Çox vaxt günah etdiklərini belə düşünmədən, “Həqiqəti danışırıq.” -deyə özlərinə haqq qazandırarlar. Qeybətin ən təhlükəli cəhəti də elə budur.

Qafil insanlara həzin bir musiqi kimi gələn qeybət, reallıqda həm dünya, həm də axirət həyatını bərbad edən mənəvi bir xəstəlikdir. Dünyada məhəbbət, ehtiram və qardaşlıq hissləri ilə yanaşı birlik, bərabərlik və yardımlaşma hisslərini də aradan qaldırır. Axirətdə isə bir çox xeyir və savabın hədəf olmasına səbəb olmaqla yanaşı, ağır bir günah yükünü də özü ilə bərabər gətirir. Buna baxmayaraq təəssüf ki, bir çox insan bu günaha asanlıqla düşməkdə, hətta onu vər-diş halına gətirməkdədir. Ona görə də qeybət barəsində son dərəcə həssas olmalıyıq.

Allah təala hər birimizi bu zəhərli dil xəncərinin şərindən mühafizə etsin!

Amin!

12. Təmizlik və nəzakət

İslam təmizlik, nəzakət, lətafət və zəriflik dinidir. Bunların birincisi, cismani gözəlliyi, digərləri isə əməli davranışların gözəlliyini ifadə edir. Allah təala:

“...Allah pak olanları sevər.” (əl-Bəqərə, 222) buyuraraq möminləri maddi və mənəvi paklığa təşviq etmişdir. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- də:

“Allah təmizdir, təmiz olanları sevər.” -buyurmuşdur. (Tirmizi, Ədəb, 41/2799)

İslam təharət, təmizlik və nəzakət əsasları üzərində qurulan bir nizam gətirmişdir. Belə ki, təmizliyin imandan olduğu bildirilmişdir. Hədis və fiqh kitablarının demək olar ki, əksəriyyəti təmizlik bəhsi ilə başlayır. Dinimizdə başlıca əsas olaraq cismani və məkan təmizliyi edilmədən bəzi ibadətlər caiz və məqbul sayılmamışdır. Bu mənada məsələn, ayaqyolu (tualet) ədəbinə çox əhəmiyyət verilmişdir. Müsəlmanların geyimlərinə nəcis sıçratmamaları, gözəl şəkildə istibra etmələri əmr edilmişdir. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“Qəbir əzabının çoxu nəcasətdən lazımınca qorunmamaqdan irəli gəlir.” (İbn Macə, Təharət, 26) buyuraraq ümmətinin bu xüsusta olduqca həssas davranmalarını əmr etmişdir.

İslam müsəlmanların bədənlərini, geyimlərini, yaşadıqları məkan və bununla yanaşı olaraq qəlb aləmlərini pak etmələrini, davranışlarında nəzakətə həddindən çox riayət etmələrini istəyir. Ona görə də təmizliyi bütün ibadətlərin əsas şərti kimi qəbul edir. Yəni hər insanın məcburi olaraq etməsi zəruri olan təmizliyi, islam dini ibadətin əsası qəbul etmişdir. Beləliklə insanın təmizlik edərkən eyni zamanda ibadət həzzi almasına səbəb olmuşdur.

Müsəlmanları dəstəmaz və qüsl almağa təşviq edən bir çox aya və hədis mövcuddur. Çünki dəstəmaz və qüsl istər tibbi, istərsə də mənəvi cəhətdən tam şəkildə təmizlənməyə səbəbdır. Hətta ibadət xaricindəki zamanlarda belə, mütəmadi olaraq dəstəmazlı olmağa

təşviq edilmişdir. İnsanları hər an maddi və mənəvi cəhətdən pak olmağa həvəsləndirmək üçün Həzrət Peyğəmbərimiz:

“Dəstəmaz, yalnız mömin insanlara xas bir xüsusiyyətdir.” -buyurmuşdur. (Muvatta, Təharət, 6)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in əhəmiyyətlə üzərində durduğu digər bir xüsüs da, ağız təmizliyidir. Buna görə Allah Rəsulu başqa vaxtlarda və xüsusilə dəstəmaz almadan əvvəl misvaqdan istifadə etməyi tövsiyə etmişdir. Həzrət Aişə -radiyallahu anha- belə deyir:

“Biz, Peyğəmbərimiz -səllallahu əleyhi və səlləm-in misvaqını və dəstəmaz suyunu axşamdan hazırlıyırıq. Allah onu, gecənin istədiyi vaxtında oyandırır. Qalxan kimi dərhal misvaqla dişlərini təmizləyər, dəstəmaz alar və namaz qılardı.” (Müslim, Müsafirin, 139)

Həmçinin Aişə anamıza:

“-Həzrət Peyğəmbərimiz evə girdikdə ilk öncə nə edərdi? -deyə soruşulduqda:

“Dişlərini misvaqla sürtərdi.” -cavabını vermişdir. (Müslim, Təharət, 43-44)

Müsəlman yeməyə oturmazdan əvvəl və yeməkdən sonra əllərini yuyaraq yeməyini təmizliklə bərəkətləndirər.²⁵⁶

Digər yandan fitrətdən gələn bir xüsusiyyət olaraq dırnaqların kəsilməsi, saqqal və bığların qısaldılması, dişlərin fırçalanması da Allah Rəsulunun öyrətdiyi təmizlik və ədəb qaydalarından bir neçəsidir. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurmuşdur:

“Peyğəmbərlərin sünnəsi beşdir. Bu beş şey fitrətdən irəli gəlir; Sünnət olmaq, qasıqları tərəş etmək, dırnaqları kəsmək, qoltuq altını təmizləmək və bığları qısaltmaq.” (Buxari, Libas, 63-64)

Müsəlman yaşadığı evi və yaşadığı məkanı təmiz saxlamalıdır. Çünki müsəlmanın yaşadığı yer, Allaha ibadət edilən bir yerdir. Orada mələkləri uzaqlaşdıran pis qoxu, natəmizlik olmamalıdır. Çünki

mələklər təmizliyə və gözəl qoxuya gəlirlər; natəmizlikdən narahat olurlar. Natəmizlik və pis qoxu isə şeytanın və pis cinlərin dəvətçisidir.

Müsəlmanın evi kimi ətrafı da tər-təmiz olmalıdır. Orada insanları narahat edən nalayiq mənzərələrə rast gəlmək qeyri-mümkündür. Müsəlman yerə tüpürərək ədəbsizlik etməz, əksinə olaraq gəlib-gedənlərə əziyyət verən şeyi yoldan qaldırmağın, imandan irəli gəldiyini düşünər.

Xülasə, müsəlman hər şeyi ilə təmiz və pak bir insan deməkdir. Hər baxımdan üsveyi-həsənə (ən gözəl nümunə) olan Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- nəzakət və incəlikdə də bizə ən mükəmməl bir nümunədir.

Müsəlman insanlar tərəfindən xoş qəbul edilən və təbə olunması zəruri olan nəzakət qaydalarına heç vaxt və heç yerdə biganə yanaşmamalıdır. Formal kimi görülən bu qaydaların məqsədi, müsəlmanın həyatına gözəl bir nizam bəxş etməkdən ibarətdir.

Nəzakət qaydaları hər şeydən öncə fərdin öz mənliyinə həkk olunur və ondan da cəmiyyətə əks edər. Bunun sayəsində nizamlı və xoşbəxt bir həyatın meydana gəlməsinə səbəb olar. Bu qaydalardan bir neçəsini aşağıdakı şəkildə sadalaya bilərik:

Müsəlman başqasının yanına gedərkən icazə istəməlidir. Ayeyikərimədə belə buyrulur:

“Ey iman gətirənlər! Başqalarının evlərinə (sizin olmayan evlərə) sahiblərinə icazə almadan və onlara salam vermədən girməyin. Bu, (ədəb-ərkan baxımından) sizin üçün daha yaxşıdır. Bəlkə, (Allahın bu əmrinin hikmətini) düşünüb anlayasınız (və həmişə yadda saxlayıb ona əməl edəsiniz). Əgər orada heç kəsi tapmasanız, sizə icazə verilməyənədək içəri girməyin. Sizə “Geri dönün!” - deyilsə, geri dönün. Bu, Allahın yanında sizin üçün daha təmiz bir davranışdır. Allah nə etdiklərinizi biləndir!” (ən-Nur, 27-28)

“Ey iman gətirənlər! Sahib olduğunuz (kölə və kənizlər), həddi-bülüğa çatmayanlar (yanınıza daxil olmaq istədikdə) bu üç

vaxtda sizdən icazə alsınlar: səbh namazından əvvəl, günorta (yatıb dincəlmək, istirahət etmək üçün) paltarınızı çıxartdığınız zaman və gecə namazından sonra. (Bu vaxtlar insan paltarını çıxarda bilər, zövcəsi ilə bir yerdə uzanıb ixtilat edə bilər və i. a.) **bu üç vaxt sizin üçün xəlvət vaxtdır** (paltarsız ola bilərsiniz). **Qalan vaxtlarda bir-birinizin yanına (icazəsiz) girib-çıxmaqda sizə də, onlara da heç bir günah yoxdur. Allah ayələri sizə belə izah edir. Allah (hər şeyi) biləndir, hikmət sahibidir!**

Sizdən olan uşaqlar da həddi-bülüğa çatanda (yanınıza daxil olmaq istədikləri zaman) **özlərindən əvvəlkilər kimi izin istəsinlər. Allah Öz ayələrini sizə belə izah edir. Allah (hər şeyi) biləndir, hikmət sahibidir!”** (ən-Nur, 58-59)

Müsəlman bir insanla rastlaşdığında gözəl şəkildə salam vermək və verilən salamu daha gözəli ilə, heç olmasa eynisi ilə qarşılıq vermək lazımdır. Həmçinin girilən məkanda başqa adam olmadıqda insanın öz-özünə salam verməsi də gözəl bir davranışdır.²⁵⁷

Allah təala bəndələrinin yerində və nitqində də nəzakətlə riayət etmələrini istəyir. Yüksək səslə danışmağı və qışqıraraq bağırmağı çirkin bir şeyə bənzədərək müsəlmanları bundan çəkindirir. Ayeyi-kərimədə belə buyrulur:

“Yerişində müvazinət gözlə (nə çox yeyin, nə də çox asta get) **və (danışanda) səsini qaldırma. Çünki ən çirkin səs uzunqulaq səsidir!”** (Loğman, 19)

Müsəlman mülayim səslə danışmalı, xüsusilə böyükləri uzaqdan yüksək səslə çağırmmamalıdır. Başqa bir ayədə belə buyrulur:

“Ey iman gətirənlər! Səsinizi Peyğəmbərin səsinədən artıq qaldırmayın və bir-birinizlə ucadan danışdığınız kimi onunla ucadan danışmayın! Yoxsa, özünüz də bilmədən, əməlləriniz puç olar.” (əl-Hucurat, 2)

“(Ya Peyğəmbər!) Şübhəsiz ki, səni otaqların arxasından çağıranların çoxusunun ağı kəsmir!” (əl-Hucurat, 4)

Müsəlman sözü mülayim və gözəl şəkildə deməli və həmişə xeyirli şeylər danışmalıdır.²⁵⁸ Yaxşılıq, doğruluq, dürüstlük və təqva üzrə danışmalıdır.²⁵⁹

Bir cəmiyyətdə olarkən intizamlı olmalı, “Yol verin!” deyildiyində yol verməli, “Qalxın” deyildiyi zaman da ayağa qalxmalıdır.²⁶⁰ Hər hansı bir yığıncaqdan ayrılarkən də icazə almalıdır.²⁶¹

Müsəlman sevdiyi insanlarla zarafat edərkən belə nəzakət qaydalarına riayət etməlidir. Məhəbbət və səmimiyyət olduğu zənn edilən kobud, mənasız və ağır zarafatlar, fərqi nə varmadan sevdiklərimizi incidib qəlblərini qıra bilər.

Beləliklə, müsəlmanın həyatı səmimi və göstərişdən uzaq nəzakət əsası üzərində qurulmalıdır.

Fəzilət nümunələri

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- təmizlik və nəzakət bərrəsində də çox incə bir qəlbə sahib idi. Bir gün yerə tüpürən bir adam gördü. Mübarək çöhrəsi birdən-birə qızardı və donub qaldı. Səhabələr dərhal qaçıb tüpürçəyin üstünü qumla örtüldülər. Ondan sonra Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- yoluna davam etdi.

Paltarın nizamlı olmasını əmr edən, geyim-keçimdə səliqəsizliyi xoş qarşılamayan Həzrət Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm- saç-saqqalın dağınıq olmasını da sevməzdi.

Allah Rəsulu paltarının təmizliyinə son dərəcə diqqət etdiyi kimi, üst-başına da eyni şəkildə diqqət edərdi. Çünki o, lazım olduqca saç-saqqalını darayıb düzəldər, hətta qulaq uclarına qədər uzatdığı mübarək saçlarını, arada bir xına ilə boyayar və zeytun yağı ilə də yağlayardı. (Tirmizi, Şəmail, s. 18-27)

258. Bax. əl-İsra, 53.

259. Bax. əl-Mücadilə, 9.

260. Bax. əl-Mücadilə, 11.

261. Bax. ən-Nur, 62.

Hәмçinin Peyğәмbәrimizin gecәlәр yatmazdan әvvәl gözlәrinә sürmә çәkdийi dә rәvayәt edilir.²⁶²

Gözәl әtir isә Peyğәмbәrimizә sevdirilән üç şeydән biri olub, һәyatında başqa bir әһәmiyyәtә sahib olmuşdur. Çünki gözәl әtir mәләklәrlә insanların zövq aldığı bir rәyihәdir. Ənәs -radiyallahu anһ- Allah Rәsulunun bir әtir qabı olduğunu vә onunla һәmişә әtir-lәndiyini ifadә etmişdir.

Bununla yanaşı Hәzrәt Peyğәмbәrimiz әyin-baş vә saç-saqqa-lı düzәltmәyә uzun-uzadı vaxt ayırmağa xоş baxmamış vә tәmizlik kimi geyim-keçimdәki sadәliyin dә imandan irәli gәldiyini bildir-mişdir.²⁶³ Belә ki, onun bu iş üçün istifadә etdiyi lәvazimatların sayı olduqca az idi. Allah Rәsuluna aid müәyyән tәmizlik әlәtlәri; güzgü, daraq, misvaq, sürmәlik, әtir şüşәsi sayıla bilәcәk bir qutu vә bir dә tülbәnddән ibarәt idi. Hәzrәt Peyğәмbәrimiz һәр hansı bir sәfәrә çı-xarkән bu cür әşyaları özü ilә aparırdı. (İbn Sad, I, 484)

Bu hadisә dә, mömindә olması zәruri olan tәmizlik, nәzakәt vә mәһәbbәtә gözәl bir misaldır:

Muğirә bin Şübә -radiyallahu anһ- belә rәvayәt edir:

Rәsulullah -sәllallahu әleyhi vә sәllәм- mәndән su istәmişdi. Yaxınımızdakı çadıra getdim vә baxdım ki, içәridә bәdәvi bir qadın әylәşib. Ona:

“-Bu gördüyün şәxs, Rәsulullah -sәllallahu әleyhi vә sәllәм-dir. Dәstәmaz almaq üçün su istәyir. Yanınızda su varmı?” -deyincә, qa-dın belә cavab verdi:

“-Atam-anam Allah Rәsuluna fәda olsun, vallah, sәmanın altın-dakı vә yerin üstündәki insanlar arasında mәnim üçün ondan daha әziz bir insan yoxdur. Lakin bu su qabı ölü һeyvan dәrisindән hazır-lanmışdır. Bununla Rәsulullahı kirlәtmәk istәmirәм.”

262. Rәsulullah -sәllallahu әleyhi vә sәllәм- әshabına ismid daşından hazırlanan sürmә növünü tövsiyә etmiş vә bunun gözlәrә cila olduğunu, һәмçinin kirpiкләri möһkәmlәtdiyini bildirmişdir. (Tirmizi, Libas, 23/1757)

263. Bax. Əbu Davud, Tәrәccül, 1.

Allah Rəsulunun yanına qayıdaraq məsələni ona ərz etdim. Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Get onun yanına, (soruş görək) əgər dərini aşılamışsa, aşılamaq onu təmizləmişdir.” -buyurdu.

Gedib bunları qadına dedim.

“-Bəli, vallah, dərini aşılamışdım.” -dedi.

Həmin suyu götürərək Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in yanına gətirdim... (Əhməd, IV, 254)

Bir dəfə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- məsciddə ikən onun yanına saç-saqqalı dağınıq bir adam gəldi. Həzrət Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- əli ilə ona baş-gözünü düzəltməsinə işarə etdi. (Muvatta, Şaar, 7; Beyhəqi, Şuab, V, 225)

Yenə Həzrət Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bir gün saç-saqqalı dağınıq bir adam gördü və təəccüblə:

“-Bu adam nəyə görə baş-gözünü yuyub daramır?” -buyurdu.

Əynində kirli paltarlar olan bir adam gördüyündə də:

“-Bu adam, paltarlarını yumağa su tapa bilmir?” -buyuraraq müsəlmanların təmiz və nizamlı olmalarının zəruri olduğunu ifadə etmişdir. (Əbu Davud, Libas, 14/4062; Nəsai, Zinət, 60)

Həmçinin bir dəfə əyin-başı kirli halda Rəsulullahın hüzuruna gələn bir nəfərə:

“-Var-dövlətin varmı? Maddi imkanın necədir?” -deyə soruşmuş, adamın maddi imkanının yerində olduğunu bildirməsindən sonra:

“-Allah sənə var-dövlət verib ki, əsəri üzərində görünsün!” -buyurmuşdur.

Çünki Allah bəndəsinə verdiyi nemətin əsərini onun üzərində görməyi sevər.²⁶⁴

264. Bax. Tirmizi, Ədəb, 54/2819; Əhməd, II, 311.

Ata bin Yəsar bunları rəvayət edir:

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- ilə bir məclisdə idik. İçəri saç-saqqalı dağınıq bir adam daxil oldu. Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- ona əli ilə bayıra çıxmasını işarə etdi. Sən demə ondan saç-saqqalını düzəltməsinə istəyirdi. Adam baş-gözünü düzəltdikdən sonra gəldikdə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-:

“-Hər hansı birinizin şeytan kimi saç-saqqalı dağınıq bir halda gəlməyindənsə, belə (səliqəli) gəlməsi daha yaxşı deyilmi?” -buyurdu. (Muvatta, Şaar, 7)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bəşər tarixində insanların ən mərhəmətlisi, ən nəzakətli, ən incə ruhulu olanı idi. Uşaqlığında belə, heç kimə qarşı könül qıran nalayiq bir davranışı olmamışdır. Bir dəfə kobud bir adam:

“-Ey Məhəmməd, ey Məhəmməd!” -deyə dəfələrcə qışqırsa da, Allahın Rəsulu hər dəfəsində mülayim bir tərzdə:

“-Buyur, nə istəyirsən?” -deyə qarşılıq vermiş, qarşısındakının kobud davranışına baxmayaraq təmkinini pozmamışdır. ²⁶⁵

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- nəzakət göstərərək qonaqlarına şəxsən özü xidmət və ikram etmişdir. (Beyhəqi, Şuab, VI, 518, VII, 436)

Aişə -radiyallahu anha- belə deyir:

“Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- sağ əlini təmizlik və yemək üçün, sol əlini də ayaq yolunda təmizlənmək və buna bənzər işləri görmək üçün istifadə edirdi.” (Əbu Davud, Təharət, 18/83)

Həzrət Peyğəmbər imkan daxilində bəyaz geyinməyi üstün tutar və hər kəsə tövsiyə edərək:

“Ağ rəngli paltar geyinin. Çünki ağ paltar, təmiz və daha xoş görünür. Ölümlərinizi də ağ kafənə sarıyın.” -buyurmuşdur. (Tirmizi, Ədəb, 46/2810)

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- beləliklə bir paltarda başlıca şərtin təmizlik olduğuna diqqət çəkmişdir.

Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- paltarından naxoş ətirli qoxuların gəlməsini də istəməzdi. Belə ki, o, geydiyi bir əbanı, tərləyib yun qoxusunu hiss edincə əynindən çıxarmışdır. Bunu bizə xəbər verən Həzrət Aişə anamız, Peyğəmbərimizin həmişə gözəl ətiirlərdən xoşlandığını bildirmişdir. (Əbu Davud, Libas, 19/4074)

Səhabeyi-kiram öz işlərini özləri görən insanlar idi. Onlar cümə günü namaz vaxtına qədər işləyir və namaz vaxtı gəlcə işlərini saxlayıb namaza gedirdilər. Ona görə də bədənlərindən tər qoxusu gəlirdi. Həzrət Peyğəmbərimiz buna görə əshabına:

“-Cümə günü yuyunun!” -buyurdu. (Buxari, Cümə, 16, Büyu, 15; Müslim, Cümə, 6)

Daha sonra müxtəlif hədisi-şəriflərində buna təşviq etdi.

Həzrət Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm-in qadınlara qarşı olan nəzakəti aşağıdakı misalda aydın şəkildə diqqəti cəlb edir:

Səfərlərin birində Əncəşə adlı bir xidmətçi, zümməzümə edərək dəvələri sürətləndirmişdi.²⁶⁶ Həzrət Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm- də iti gedən dəvələrin belindəki xanımların zəif bədənləri inciyə bilər düşüncəsi ilə, zərif bir bənzətmə edərək:

“-Ya Əncəşə! Diqqətli ol, şüşələr qırılmasın!” -buyurdu. (Buxari, Ədəb, 95; Əhməd, III, 117)

Həzrət Peyğəmbərimizin nəzakəti əvvəlki ilahi kitablarda da

266. Dəvələr, gözəl səs və musiqiyə məftundular. Dəvə çobanları da, sürülərini sürətləndirmək üçün zümməzümə edirlər. Buna “Hida” deyilir.

bir gün Kəbul-Əxbara:²⁶⁷

suala belə qarşılıq verdi:

“-Onun vəsfləri haqqında bunlar yazılmışdır:

yerə yayılar.” (Darimi, Müqəddimə,2)

Muaz bin Ənəs -radiyallahu anh- demişdir ki:

dərərək əsgərlərə belə xəbərdarlıq etdi:

dir). ” (Əbu Davud, Cihad, 88/2629; Əhməd, III, 441)

Peyğəmbərimiz insanların keçəcəyi yerləri və yolları lüzumsuz yerə

267. Kəbul-Əxbar -rahiməhullah- təbiundan olub Bəni İsrailə dair rəvayətləri ilə məşhurdur. Həzrət Əbu Bəkr -radiyallahu anh- dövründə müsəlman olub hicri 32-ci ildə vəfat etmişdir.

daraldaraq Allahın bəndələrinə əziyyət verməyin nə qədər böyük bir xəta olduğunu elan etmiş və əsgərlərinin belə davranışlardan uzaq olmaları üçün mübaliğəli bir tərzdə “cihaddan heç bir savab almaya-caqlarını” ifadə etmişdir.

Həmçinin Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurmuşdur:

“Kim cümə günü müsəlmanların belinə basa-basa (tapdalayaraq) irəli keçərsə, cəhənnəmə uzanan bir körpü qazanmış olar.” (Əhməd, III, 437)

Bu, həqiqətən də nəzakətsiz bir davranışdır. Lakin insanlar məsəcin qarşı tərəfi boş qaldığı halda arxada oturarlarsa, onda bu xəbərdarlıq yuxarıdakı məsələyə şamil edilə bilməz.

Yenə Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- bir gün Həzrət Ömər -radiyallahu anh-a Təvaf edərkən nəzakətlə davranmasını tövsiyə edərək belə buyurmuşdur:

“Ey Ömər! Sən, qolu qüvvətli bir insansan. Həcəri-Əsvədə yaxınlaşmaq üçün insanları sıxışdıraraq zəiflərə əziyyət vermə! Nə narahat ol, nə də başqalarını narahat et! Tək olsan Həcəri-Əsvədə əl sürt və öp, əks halda uzaqdan “əl sürtüb öpmək” işarəsi et, kəlmeyi-tövhid oxuyaraq və təkbir gətirərək keç!” (Heysəmi, III, 241; Əhməd, I, 28)

Əbu Vasil belə rəvayət edir:

Əbu Əyyub əl-Ənsari ilə qarşılaşdım, mənimlə salamlaşdı və dırnaqlarımın uzun olduğunu görüb belə dedi:

“Rəsulullah -səllallahu əleyhi və səlləm- belə buyurmuşdur:

“-Sizdən elələri vardır ki, səma xəbərləri ilə maraqlanır. Halbuki dırnaqlarını (yırıncı) quş dırnağı kimi uzadır. Beləliklə də dırnaq diblərində cənabət, kir-pas və pisliklər yuva salmışdır.” (Əhməd, V, 427)

Müsəlman sünnət olmaq, dırnaq kəsmək, tərəş olmaq kimi təmizliklərə diqqət etməlidir. Bu gün moda deyə ortaya atılan dırnaq

uzatmaq kimi səhv hərəkətlər, insan təbiətinə uyğun gəlməyən natəmizlik də zəlalətdən başqa bir şey deyildir.

Ömər bin Xəttab -radiyallahu anh- belə demişdir:

“Allah sizə bol verincə, siz də özünüzə yaxşı baxın, (təmiz geyinin). (İsraf etməmək şərtilə) hər kəs geyiminə əhəmiyyət versin.” (Muvatta, Libas, 3)

Müsəlman məscidlərin təmizliyinə də riayət etməlidir. İmam Buxarinin təmizlik və nəzakətini göstərən bu hadisə olduqca ibrətlidir:

Məhəmməd bin Mansur belə rəvayət edir:

“Buxarinin məclisində idik. Məclisdə iştirak edənlərdən bir nəfər saqqalına yapışan bir çöpü qoparıb yerə atdı. Bundan sonra Buxariyə baxdığımı, onun bir çöpə, bir də insanlara baxdığını gördüm. İmam Buxari insanların ona baxmadığı bir məqamda əlini uzadıb həmin çöpü yerdən götürdü və əbasının cibinə qoydu. Məsciddən çıxarkən baxdım ki, çöpü cibindən çıxarıb zibil qabına atdı.” (İbn Həcər, Hədyus-Sari, II, 196)

Hər xüsusda olduğu kimi, infaq etməkdə də nəzakət böyük əhəmiyyət kəsb edir. Rəhmətlik atam və əmilərim infaq edərkən böyük bir həssaslıq göstərirdilər. Zəkat və sədəqə qoyulan zərflərin üzərinə nəzakətlə:

“Qəbul etdiyiniz üçün təşəkkür edirik.” -deyə yazardılar. Həmçinin kasıblara bir hədiyyə verdiklərində onu gözəl şəkildə qablayıb nəzakətlə, incitmədən və könüllərini alaraq təqdim edərdilər. Alan insan sevinir, verən isə ondan da çox sevinirdi. Yenə alan insan, Allahdan gəldiyini qəbul edərək alır, verən isə Allahın lütf etdiyi bu əmanəti yerinə çatdırmaq düşüncəsi ilə verirdi.

“*Təmizlik imanın yarısıdır.*” (Müslim, Təharət,1) hədisi-şərifini gözəl xətlə yazaraq evlərinin və məscidlərinin divarlarına asan Os-

manlılar, bunu daha çox könüllərə yeridərək özlərinə şüar və düstur etmişdilər.

Baş memar Qoca Sinan möminlərin rifah, xoşbəxtlik, təmizlik və rahatlığı üçün, ömrünün son dövrlərinə qədər ölkəsinin hər bir yerinə müxtəlif imarətlər, su yolları, bulaqlar və hamamlar inşa etmişdir. Onlar təmizliyi həm maddi, həm də mənəvi cəhətdən həyata keçirmişdilər. Çünki təmizlik dini vəzifələrlə iç-içədir.

Nöqsansız bir təmizlik üçün kəndlərə çatana qədər hər yerdə hamamlar inşa edilmişdir. Müsəlman evləri son dərəcə təmizdir. Ayaqqabı ilə əsla evə girilməz. Hər yer namaz qılına biləcək dərəcədə təmizdir. Evlərdə heyvan saxlamaq deyə bir adət yoxdur. Hətta evlərə quş belə girə bilməz.

Bu gözəl xislətlərin təbii nəticəsidir ki, Osmanlılar sağlam və qüvvətli insanlar kimi tanınmışdılar. Qərblilərin ifadəsilə o dövrdəki təmizlikdən məhrum Avropanın tək bir şəhərində belə, bütün Osmanlı dövlətində olanlardan daha çox sayda şikəst və əlil insanlar var idi.

Məşhur Louvre (Luvr) sarayında ayaq yolunu tikməyin unudulması, həmin dövrdəki Avropanın təmizlik xüsusiyyətindəki halını göstərmək üçün kifayətdir. Belə ki, bir zamanlar Fransada çətin küçəyə atılan çirkli su və sidikdən qorunmaq üçün istifadə edildiyi də bu rəvayətlər arasındadır.

Bəzi Qərb alimlərinin Osmanlı cəmiyyətindəki təmizlik və nəzakətə dair müşahidələri bu şəkildədir:

M. de Thevenot belə deyir:

“Türklər sağlam yaşayırlar və az xəstə olurlar. Bizim ölkəmizdəki böyrək xəstəlikləri və bir sıra təhlükəli xəstəliklərin heç biri onlarda yoxdur. Hətta həmin xəstəliklərin adlarını belə bilməzlər. Elə zənn edirəm ki, müsəlman türklərin bu qədər sağlam olmasının başlıca səbəblərindən biri də tez-tez yuyunmaları və yeyib-içmədəki mötədillikləridir. Onlar bizə baxanda olduqca az yeyirlər və yedikləri də, xristianlardakı kimi qarma-qarışır şeylər deyildir.”

Ricaut:

“Yeməkdən əvvəl və sonra əlləri yumaq müsəlman türklər arasında tərk edilməyən bir adət halına gəlmişdir.” -deyir.

J. B. Tavernier:

“Osmanlıda süfrədən qalxan kimi mütləq əl və ağız yuyulur. Qarşınıza isti su ilə sabun gətirilir. Mötəbər şəxslərin qonaqlığında ya gül suyu, ya da gözəl ətirli başqa bir su da ikram edilir. Bunlarla da dəsmalınızın bir ucunu isladarsınız.” -deyir.

J. R. Durdent:

“Müsəlman türklər dini bir vəzifə olaraq gündə beş vaxt namaz qılmaq və dəfələrlə dəstəmaz almaqla mükəlləfdilər. Onlar bu şəkildə ruhən də təmizlənməyə inanırlar.” -deyir.

Dr. Brayer də:

“Osmanlılar yuyunub pak olmağı heç vaxt yaddan çıxarmaz. Taqəti olmasa belə, uşaqları və ya xanımı vasitəsilə yuyunub paklanır. Öldüyü zaman cənazəsi belə şəriət hökmlərinə görə yuyunub paklanmadan tabutuna qoyulmaz. Halbuki avropalılar xəstələndiklərində və ya taqətdən düşdüklərində təmizlik qayğısını ümumiyyətlə unudurlar. Öldükdə isə evində mövcud olan ən pis (çirkli) bezlə sarılı tabuta qoyulurlar. Ailəsi, cəsədin ən sadə bir formada yuyulmasını ağılından belə keçirməz.” -deyir.

Osmanlıların ədəb, nəzakət və tərbiyə xüsusunda çatdığı səviyyə heç bir millətlə müqayisə edilməyəcək dərəcədə yüksəkdir. Onların səmimiyyəti və ədəbi misli görülməmiş bir mükəmməllik və nəzakət təşkil edir. Onlar millət və məzhəb ayrı-seçkiliyi qoymadan bütün insanlara qarşı eyni şəkildə riayət edilən ruhi və vicdani bir xarakterə sahibdilər. Bir sözlə Osmanlı demək, qiblə ediləcək dərəcədə ədəb və nəzakət timsalı insan deməkdir. Bu vəsflərin saysız-hesabsız nümunələrinə rast gəlmək olar.

Osmanlılar xüsusilə can-dildən bağlı olduqları islamın kin və qərəzliliyi qadağan etməsi münasibətilə hər cümə və bayram günlərini bir sıra küskünlük və inciklikləri aradan qaldırmağa və aralarındakı nöqsanları bağışlayıb barışmağa vəsilə halına gətirmişdilər.

Mərhəmətli olduqlarına görə şəxsi münasibətlərdə kin güdməyib bağışlamaq yolunu tutmuşdular.

Həmçinin Qərb filosoflarından Villamont belə deyir:

“...Hər kimin bir düşməni varsa, gedib ondan bağışlamasını istəməlidir. Digəri də əl öpmədən və əl tutmadan əvvəl bağışlamaq məcburiyyətindədir. Əks halda bayramların mübarək olması mümkün deyildir. Bu prinsipə riayət etməyən insanlar isə, cəmiyyətdə fəsiq kimi qəbul edirlər.”

Ulularımızın sahib olduğu ədəb, nəzakət və tərbiyənin sayısız nümunələrinə rast gəlmək olar. İslamla yögrulan Osmanlı mülkündə:

a. Avropa xalqlarında mövcud olan ədəbsizlik və küçə savaşları yox idi. Küçələr olduqca sakit və əmin-amanlıq içində idi. Heç kim yerə tüpürməzdi.

b. Danışanın sözü kəsilməzdi və danışan da son dərəcə vüqarlı və təmkinli olurdu. İfadələri olduqca zərif və doğru idi. Bunları görən Çarlz Mak Farleyin belə deməkdən özünü saxlaya bilmədi:

“Bu millətin danışmağı nə qədər gözəl və mükəmməldir! Belə ki, bütün mədəni xalqlara nümunə ola bilər.”

c. Oturuşlarında və yerləşlərində həmişə müstəsna bir nəzakət və vüqara sahib olmuşlar.

ç. Yaşlılara ehtiram nöqsansız və olduqca yüksək idi.

d. Xanımlara qarşı ehtiram isə, ümumi bir ənənə halına gəlmişdi. Ailədən olmayan xanımlara belə, ana, xala, bibi və bacı kimi münasibət göstərilirdi.

Bu və buna bənzər xüsuslarla əlaqədar tədqiqatlar aparan avropalı filosofların bir çox təsbit və etiraflarından bəziləri bu şəkildədir.

Quer belə rəvayət edir:

“Müsəlman türklərin çox mükəmməl bir ədəb qaydası vardır ki, onlar, bütün bu qaydalara riayət edirlər. Bir-birləri ilə qarşılaşdıqlarında başlarını əyib sağ əllərini sinələrinə qoymaqla salamlar.

şirlər. Həmsöhbətlərinə ehtiram göstərərək, yəni vəzifələrinə görə paşa, bəy və sultan kimi vəsflərlə xitab edirlər.”

Lady Craven belə deyir:

“Müsəlman türklərin qadınlara qarşı münasibəti bütün millətlərə nümunə olmalıdır. Məsələn, bir kişiye qanunla ölüm cəzası verildiyində, təcümeyi-halı araşdırıla bilər və bütün əşyaları müsadirə edilə bilər; lakin xanımına olduqca ədalətli davranılır və qadının zinət əşyalarına toxunulmur.”

A. Brayer belə deyir:

“...Ümumiyyətlə çox qələbəlik olmayan cəmiyyətləri yaxşı şəkildə tədqiq edin: Xalqın əyin-başı nə qədər təmizdir. Hal və hərəkətlərində nə böyük bir cəmərdlik və üzlərinin çizgilərində necə şirin bir təmkin və nəzakət vardır! Danşdıqları dil necə şirin və ahənglidir!”

Edmondo da Amicis də belə deyir:

“Tədqiqat və araşdırmalarımın görə İstanbulun türk əhalisi Avropanın ən alicənab və kübar toplumudur. Bu nəhəng şəhərin ən ucqar yerində belə qərib bir adamın zərərə uğradığına və ya təhlükə ilə qarşılaşdığına rast gəlmək mümkün deyildir. Hətta namaz vaxtlarında belə məscidləri gəzmək mümkündür! Bu ziyarətlərdə bir əcnəbi, kilsələrimizi gəzən bir türkdən daha çox ehtiram ediləcəyindən əmin ola bilər. Xalq arasında istehzalı baxış bir yana dursun, həddindən çox diqqətlə baxmağa belə heç vaxt rast gəlmək mümkün deyildir. Qəhqəhə səslərinə nadir hallarda rast gəlmək olar. Qapı, pəncərə və dükanlardan heç bir qadın səsi eşidilməz.”

Osmanlılarda şəhid ailələrinə ağzı bağlı qablarda və qaranlıqda yemək paylanması onların şərəf və ləyaqətini qorumaq xüsusunda təsəvvür edilməyəcək nəzakət və vəfa nümunəsidir. Bu, gələcək nəsillərə də müstəsna ədəb təlimidir.

Eyni şəkildə ehtiyac sabiblərinin sıxılmadan ehtiyaclarını qarşı-

laya bilmək üçün qurulan “Sədəqə daşları” da misli-bərabəri olmayan incəlik və nəzakətin izləridir.

Nəzakət və zərifliyə aid gözəl misallardan biri də bu şəkildədir:

Bir zamanlar İranda alimlər və şairlər “Susqunlar Məclisi” adında bir cəmiyyət qurmuşdular. Məclisin otuz nəfər üzvü var idi və bunu heç artırmırdılar. Bu məclisdə iştirak edə bilməyin ilkin şərti çox düşünmək, az yazmaq və çox az danışmaq idi. O dövrün məşhur şair və alimlərindən biri, bu məclisə qoşulmağı çox istəyirdi. Günlərin birində Susqunlar Məclisinin bir üzvünün vəfat etdiyi xəbəri gəlincə, onun yerinə girə bilmək üçün alimlərin olduğu köşməyə getdi. Onu qarşılayan qapıçıya bir şey demədən adını bir kağıza yazaraq həmin anda toplantıda olan məclis üzvlərinə göndərdi.

Məclis üzvləri bu təklifi görüncə bir qədər kədərləndilər. Gələn alim məclisə layiq bir insan idi. Lakin vəfat edən yoldaşlarının yerinə başqa birini almayırdılar. Yeni bir üzv üçün yer yox idi.

Məclisin sədri bir bardağı ağzına qədər su ilə doldurduqdan sonra qapıdakı alimə göndərdi. Ağillı alim, məsələni başa düşmüşdü. Bir damcı da olsa, bardaq daşacaqdı. Bunu görən alim elə oradakı bir gül ağacından kiçik bir yarpaq qoparıb yavaşca suyun üstünə qoydu. Bardaq daşmadı və onu geri göndərdi. Məclisdəkilər bu alicənab cavaba heyran oldular. Zərif insanların halı başqa idi.

Üzvlər bu dəyərli alimi də öz aralarına gətirməyə qərar verdilər. Sədr siyahıya yeni gələn alimin adını əlavə etdi. Otuz rəqəminin axırına bir sıfır qoyaraq 300 yazdı. Bununla həmin nəzakət əhli alim sayəsində, məclisin dəyərinin on misli qədər artdığını ifadə edirdi.

Siyahının son forması yeni üzvün qarşısına gəlincə məsələni başa düşdü. Lakin sayın çoxaldılması xoşuna gəlmədi və sağdakı bir sıfırı silərək, otuz rəqəminin əvvəlinə qoydu. Yəni 030 yazdı. Təvazökar alim, beləliklə özünü solda bir sıfır sayır, bardağı daşırmadığı kimi, bu məclisin quruluşunu da pozmayacağını demək istəyirdi. Digər üzvlər bunu görüncə, hörmət və ehtiramlarını bir daha artıraraq Sus-

qunlar Məclisinin yeni üzvünü böyük bir təzim ilə salamladılar.²⁶⁸

Xülasə, təmizlik və nəzakət müsəlmanların şüarıdır. Təmizlik; maddi, mənəvi, sağlamlıq və dini cəhətlərdən zəruridir. Təmizlik olmadan ibadətləri layiqincə yerinə yetirmək mümkün deyildir. Müsəlmanın həyatı təmiz olduğu kimi, vəfatı da pakdır. Vəfat etdiyində cənazəsi yuyulur və tər-təmiz ağ bir kəfənə sarılaraq yenə təmiz bir torpağa əmanət edilir. Qiyamət günü yenə oradan təmiz bir şəkildə qalxması üçün dua edilir.

Nəzakət və incəlik də müsəlmanın bəzəyi və gözəlliyidir. Onu bir çox xətalardan və təhlükələrdən mühafizə edir. İnsanlar arasında sevilərək ehtiram göstərilməsinə vəsilə olur. Axırda Allah təalanın rızasını qazandıraraq mənəvi həyatını yüksəldir. Çünki İslam ən gözəl nəzakətlə yaşanır.

MÜNDƏRİCAT

ÖN SÖZ	5

XİDMƏT / 11

XİDMƏT	13
1. Haqqa dəvət	18
a. Gözəl nümunə olmaq	37
b. Şirin bir dilə sahib olmaq	46
c. İslamın güləruzünü göstərmək	55
ç. İrşadı tərک etməyin acı aqibəti: Əxlaqsızlığın yayılması və kütləvi həlak	75
2. Elm və Quran xidmətləri	83
3. İctimai xidmətlər	102
a. Yaradılana şəfqət	107
b. İnfaq	125
c. Allah yolunda çalışmaq	146
ç. Allah yolundakı fədakarlıq	165
4. Matəm yerlərində iştirak etmək	
a. Müsəlmanların dərdlərinə şərik olmaq və qayğıkeşlik	186
b. Dul və yetimlərin qayğısına qalmaq	200
c. Xəstə və dərdli insanlara qayğı	212
ç. Möhtaca, borcluya və yolda qalana yardım etmək	226
d. Acları doyuzdurmaq və susuzlara su vermək	239
e. Cənazə ilə vidalaşma və təziyə	257
5. Xeyirxah işlərdə yarışmaq və tələsmək	273
6. Rəhbər xidmətlərdə məsuliyyət hissi	286
7. Xaliqin nəzəri ilə məxluqata baxış	307

MÜAMİLƏ / 313

MÜAMİLƏ	315
1. Ədalət	317
2. Əfv etmək və eyiblərin üstünü örtmək	335
3. Qul haqqına riayət.....	354
a. Ata-ana haqqı	372
b. Ailə haqqı	385
c. Sileyi-rəhim. (Qohumluq haqqı).....	395
ç. Qonşu haqqı	406
d. Allahın bəndələrinə xor baxmamaq	416
e. Heç kimi incitməmək və heç kimdən inciməmək.....	431
4. Yardımlaşma	442
5. Sülh və Əmin-amanlığı təmin etmək	455
6. Birlik və bərabərliyi qorumaq	466
7. Məsləhətləşmək.....	474
8. Mötədil davranmaq və təənni (tələsmək).....	481
9. Hədiyyələşmək.....	496
10. Qonaqpərvərlik	505
11. Ədəb	522
a. Danışma ədəbi.....	533
b. Sükut və təfəkkür.....	548
c. Qeybət.....	562
12. Təmizlik və nəzakət	577

